

T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

2021-YL-021

**AFRİKA'DA BÜYÜK GÜÇLERİN VARLIĞI: FRANSA VE ÇİN
ÖRNEKLERİ**

HAZIRLAYAN

Sevim AYDOĞAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Merve İrem YAPICI

AYDIN-2021

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

29/01/2021

Sevim Aydoğan

ÖZET

AFRİKA'DA BÜYÜK GÜÇLERİN VARLIĞI: FRANSA VE ÇİN ÖRNEKLERİ

Sevim AYDOĞAN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Merve İrem YAPICI

2021, XII + 315 Sayfa

Uluslararası ilişkiler disiplininde en kilit kavramlardan birini oluşturan güç kavramı, bu disiplin dalındaki pek çok teori ve teorisyen tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Yapılan tanımlamaların ortak noktası gücün, stratejik bölgelerde kontrol ve etki oluşturma amacı ile edinmek istendiğindedir. 21. yüzyılda Afrika kıtasında kontrol ve etki oluşturan, bu bağlamda “büyük güç” olarak sıfatlandırılan iki devlet ve Fransa ve Çin'dir. Her iki aktörün, Afrika kıtasına giriş tarihleri, amaçları ve stratejileri farklı olsa da kıtada çıkarları doğrultusunda başarılı faaliyetler sergiledikleri gözlemlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Fransa ve Çin'in “büyük güç”ler olarak, Afrika kıtasındaki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel faaliyetlerini analiz etmek ve karşılaştırmaktır. Her iki aktörün sahip oldukları güç unsurları, kıtadaki mevcut konumlarını elde etmelerinde etkili olduğu için, gücün ve büyük gücün nasıl tanımlandığı, büyük gücün hangi unsurları içerdiği ve aktörlerin sahip oldukları hangi unsurlardan dolayı büyük güç olarak nitelendirildikleri çalışmada ele alınmıştır. Ayrıca Fransa'nın sömürgeci geçmişini nasıl kullandığı ve Çin'in kısa sürede nasıl bu kadar etkin olabildiği de tartışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, güç ve büyük güç kavramlarının tanımlamaları yapılmış ve büyük güçlerin rekabet sahası olarak görülen Afrika kıtasının tarihi ve genel özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Fransa'nın sömürgecilik dönemi ve sonrası kıtadaki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel varlığı ve bu kapsamdaki faaliyetleri açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, Çin 1990 itibari ile büyük güç olma yolunda ilerlediği için, 1990 öncesi ve sonrası kıtadaki mevcudiyeti siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel faaliyetleri kapsamında değerlendirilmiştir. Her iki aktörün faaliyetleri kıyaslandığında ise farklı yöntemler izlemelerine rağmen kıtada etkin ve başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Fransa'nın tarihsel mevcudiyetinin avantajlarını kullanan ve süreklilik arz eden, Çin'in ise ekonomik ve ticari kozlarını kullanan dinamik bir büyük güç olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Güç, Büyük Güç, Fransa, Çin, Afrika

ABSTRACT

THE EXISTENCE OF BIG POWERS IN AFRICA: EXAMPLES OF FRANCE AND CHINA

Sevim AYDOĞAN

MSc Thesis at International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Merve İrem YAPICI

2021, XII + 315 Pages

The concept of power, which is one of the key concepts in the discipline of international relations, has been tried to be defined by many theorists and theorists in this discipline. The common point of the definitions is that power is wanted to gain control and influence in strategic areas. In the 21st century, the two states that control and influence the African continent and are called "great powers" in this context are France and China. Although the two actors have different dates of entry to African continent, goals and strategies, they they have been performing successful activities in the continent in line with their interests.

The aim of this study is to analyze and compare the political, military, economic and sociocultural activities of France and China as "great powers" in the African continent. Since the power elements of both actors are effective in obtaining their current positions in the continent, how power and great powers are defined, which elements the great power includes and due to which elements the actos have been considered as great powers are discussed in this study. It was also discussed how France used its colonial past and how China could be so effective in a short time.

In the first part of the study, the definitions of the concepts of power and great power are made and the general and historcial characteristics of the African continent, which is considered as the competitive field of the great powers, are emphasized. In the second part, during and after the colonial part, political, military, economic and socio-cultural existence of France on the continent and its activities within this framework are explained. In the third section, as China is on its way to becoming a great power as of 1990, its presence on the continent before and after 1990 is assessed in the context of its political, military, economic and socio-cultural activities. When the activities of both actors were compared, it was observed that they were effective and successful in the continent despite following different methods. It has been determined that France that uses the advantages of its historical presence

and providing continuity and China that uses its economic and commercial trumps and makes progress, is a great power.

KEY WORDS: Power, Big Power, France, China, Africa

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca bana inanan, beni her daim motive eden, samimiyetini, güler yüzünü ve desteğini hiç eksik etmeyen; yapıcı eleştirileri ve titiz incelemeleri ile tezimin oluşmasına katkı sağlayan saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Merve İrem YAPICI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Yüksek lisans eğitimim boyunca engin bilgileri ile yol gösterici olan, desteklerini her daim hissettiğim değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Taner BULUT'a ve Doç. Dr. Utku YAPICI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, bugünlere gelebilmem için en az benim kadar emek veren, hiçbir zaman desteğini ve anlayışını eksik etmeyen, sabırla yanımda olan babaannem Sevim Aydoğan'a minnettarlığımı ve teşekkürümü sunmayı bir borç bilirim.

Rahmetli annem Semra Aydoğan
ve rahmetli babam Dr. Öğr. Üyesi
Gürcan Aydoğan'a ithafen...

Sevim AYDOĞAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	ii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM	5
1. Büyük Güçlerin Odağı: Afrika Kıtası.....	5
1.1 Kavramsal ve Teorik Açıdan Güç Kavramının İncelenmesi.....	5
1.2. Uluslararası İlişkilerde Büyük Güç Kavramı.....	17
1.3. Afrika Kıtasının Genel Özellikleri ve Tarihi.....	29
1.3.1. Afrika Kıtasının Genel Özellikleri.....	29
1.3.2. Sömürgecilik Faaliyetleri Öncesinde Afrika Kıtası.....	34
1.3.3. Sömürgecilik Dönemi Afrika Kıtası.....	41
1.3.4. Bağımsızlık Dönemi ve Sonrası Afrika Kıtası.....	54
2.BÖLÜM	63
2. Fransa'nın Afrika Kıtasındaki Varlığı.....	63
2.1. Sömürgecilik Döneminde Fransa'nın Afrika Kıtasındaki Varlığı.....	63
2.2 Sömürgecilik Sonrasında Fransa'nın Afrika Kıtasındaki Faaliyetleri.....	88
2.2.1. Fransa'nın Siyasal Varlığı.....	90

2.2.2. Fransa'nın Askeri Varlığı.....	99
2.2.3. Fransa'nın Ekonomik Varlığı.....	114
2.2.4. Fransa'nın Sosyokültürel Varlığı.....	126
3.BÖLÜM.....	132
3. Çin'in Afrika Kıtasındaki Varlığı.....	132
3.1. Çin'in Afrika Kıtasındaki Varlığının Tarihsel Boyutu (1990 Öncesi).....	132
3.2. 1990 Sonrası Çin'in Afrika Kıtasındaki Varlığı.....	143
3.2.1. Çin'in Siyasal Varlığı.....	169
3.2.2. Çin'in Askeri Varlığı.....	184
3.2.3. Çin'in Ekonomik Varlığı.....	195
3.2.4. Çin'in Sosyokültürel Varlığı.....	254
4.TARTIŞMA VE SONUÇ.....	266
5.KAYNAKLAR.....	276
ÖZGEÇMİŞ.....	325

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AFD: Fransız Kalkınma Ajansı

ALN: Cezayir Ulusal Kurtuluş Ordusu

BAEPB: Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

CASS: Çin Sosyal Bilimler Akademisi

CCTV: Çin Merkezi Televizyonu

CFA: Franc des colonies françaises d’Afrique- Afrika Fransız Sömürgeleri Fransı

CNEEC: China National Electric Engineering

CWE: China International Water and Electric Corporation

ÇKP: Çin Komünist Partisi

DKC: Demokratik Kongo Cumhuriyeti

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ENA: Kuzey Afrika Yıldızı

FIS: İslami Kurtuluş Cephesi

FLN: Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi

FOCAC: Forum on China-Africa Cooperation-Çin-Afrika İşbirliği Forumu

Gezhouba: China Gezhouna Group Corporation

GMMG: Global Max Media Group

GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

IMF: International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu

LNG: Liquefied Natural Gas-Sıvılaştırılmış Doğalgaz

M.Ö: Milattan Önce

OAC: Orta Afrika Cumhuriyeti

RDF: Ruanda Yurtsever Cephesi

SEPCO: Shandong Electric Power Construction Corporation

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Devletler, yaşadıkları güvenlik kaygılarından dolayı ve uluslararası sistemde herhangi bir üst otorite ve kural koyucu olmamasından kaynaklı, tarihin her döneminde daha fazla güç elde etme uğraşında olmuşlardır. Nitekim bazı devletler daha fazla güce sahip olup, gerek kendi coğrafyalarında gerekse diğer bölgelerde başka devletleri etkileyebilme, kontrol altına alabilme, onların politikalarını ve tercihlerini değiştirebilme kabiliyeti elde etmişlerdir. Bu bağlamda güç, bir devletin sahip olduğu nitel ve nicel unsurlara ve bu unsurları stratejik bir biçimde kullanabilme yeteneğine bağlı olarak hedef aktör haline getirdiği devletin tercihlerini, kararlarını ve politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda ve çeşitli yöntemlerle (ikna, ceza, baskı, şiddet, ödül gibi) etkileyebilme, değiştirebilme ve şekillendirebilme potansiyelidir.

Güce sahip olan devletler, sistemde hükmeden, etki eden, kontrol eden ve kural koyan şeklinde nitelendirilebilmektedir. Bu nitelendirme ise devletlerin eşit aktörler olduğu savına karşı, sahip oldukları güce, bu gücü nerede ve nasıl kullandıklarına bağlı olarak farklılaştıkları anlamına gelmektedir. En genel haliyle büyük ve küçük güç olarak yapılan devletler arası ayrıştırmada, dönemlik yükseliş ve düşüşler yaşayan büyük güçlerin de amaçları doğrultusunda gruplandırılması söz konusudur. Örneğin, 21. yüzyılda bu çalışmanın temel aktörlerini oluşturan Fransa'yı var olan gücünü korumaya çalışan statükocu büyük güç, Çin'i ise konumunu ve gücünü arttırmak isteyen büyük güç olarak tanımlamak mümkündür. Her ne kadar Fransa ve Çin, büyük güç statüsünü farklı güdülerle ellerinde bulundursalar da, bunu devam ettirebilmek için hâkimiyet sahası oluşturmak durumundadırlar.

Afrika kıtası coğrafi konumu, nüfusu ve stratejik öneme haiz doğal kaynakları ile 19. yüzyıldan itibaren büyük güç potansiyeline sahip devletler arasında bir mücadele ve rekabet sahasına dönüşmüş durumdadır. Bu rekabete taraf olan ve bölgeyi hâkimiyet sahası seçen büyük güçlerden ikisi de Fransa ve Çin'dir. Afrika kıtasına farklı tarihlerde girseler de bu iki devlet, sahip oldukları güç unsurlarını kıtada uygularken ilgi uyandıran, saygınlık kazanan ve bu nedenle güçlerini kısa ve uzun dönemli çıkarları için her daim ellerinde tutmak isteyen aktörlerdir. 19. yüzyılda Afrika kıtasına girip büyük bir başarı elde eden Fransa ile 21. yüzyılda sahip olduğu kapasite ile Fransa'nın kıtadaki başarısını yakalayan Çin, bölgedeki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel mevcudiyetleri ile dikkat çekmektedirler. Ancak her iki büyük gücün kıtada var olabilmek için tercih ettikleri yöntemler farklılık arz etmektedir. Fransa kıtadaki varlığını sürdürebilmek için, sömürgeci geçmişinin etkisiyle, daha çok askeri

ve siyasi araçlara başvururken, Çin kıtadaki devletlerin eksikliklerini, ihtiyaçlarını ve sömürgeci geçmişlerini göz önüne alarak ekonomik yöntemleri ön plana çıkarmaktadır. Bir başka ifadeyle, Fransa askeri müdahaleler, darbeler ve diplomatik ilişkiler vasıtasıyla baskı ve tehdit oluşturarak kıtada var olmaya çalışırken, Çin kıta devletlerini ekonomik-ticari ortaklar olarak değerlendirerek ikna, ödül ve ekonomik cezbedicilik yöntemleri ile etki kurmaya çalışmaktadır.

Ancak büyük güç oyununu, sömürgeci güç misyonu ile eski kurallara göre oynamayı tercih eden Fransa, değişen uluslararası düzen ve stratejilerden kendisini yalıtımayarak bölge politikalarını değiştirmeye başlamıştır. Fransa'nın 21. yüzyılda ekonomik ve sosyokültürel mevcudiyetine daha fazla ağırlık vermesi ve sömürgeci üslubundan uzaklaşmaya başlaması bu politika değişikliğinin yansımasıdır. Bunun yanı sıra Çin'in de salt bir ekonomik güç olarak anılmamak amacıyla siyasi, askeri ve sosyokültürel alanlarda etkili olmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla her iki büyük güç de, Afrika'daki etki araçlarını çeşitlendirerek uzun dönemli çıkarlarını garanti altına almaya çalışmaktadırlar.

Bu genel bilgiler ışığında, tarihin farklı dönemlerinde Afrika kıtasına giriş yapan, farklı amaç ve yöntemlerle kıtada var olma mücadelesi veren ve büyük güç sıfatına sahip olan Fransa ve Çin'in Afrika kıtasındaki mevcudiyeti çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Çalışmada Çin, 21. yüzyılın Afrika'da ve dünyada yükselen gücü, Fransa ise kıtadaki tarihsel mevcudiyetini devam ettirme çabasındaki statükocu güç olması sebebiyle seçilmiştir. Bu konudan yola çıkarak Fransa ve Çin'in kıtadaki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel faaliyetlerinin analiz edilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç çerçevesinde çalışmada, her iki devletin belirtilen alanlardaki faaliyetlerinin gerek kendileri gerekse kıta açısından sonuçları ve etkileri sorgulanmaktadır. "Güç nedir? Nasıl tanımlanmalıdır?", "Büyük güç nedir ve unsurları nelerdir?" , "Fransa ve Çin neden büyük güç olarak tanımlanabilir?" gibi sorulara da cevap arayan bu çalışmada, Çin'in kısa bir sürede kıtada nasıl bu kadar etkin olabildiği ve kıtada sömürgeci bir geçmişe sahip olamamasının avantaj oluşturup oluşturmadığı tartışılacaktır.

Çalışmanın belirtilen amacı doğrultusunda, birinci bölümde güç kavramının tanımsal/kavramsal bir analizi gerçekleştirilmiş ve uluslararası literatürde güce ilişkin genel kabul gören bir tanım oluşturulamadığı saptanmıştır. Ancak çalışmanın amacı, bu boşluğu doldurmak ve gücü yeniden tanımlamak değildir. Bu bağlamda çalışmada farklı

tanımlamaların odak/ortak noktası bulunup, gücün genel bir tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlamadan yola çıkıldığında ise büyük-küçük güç ayrışmasının ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Buna bağlı olarak çalışmada vurgulanan büyük güç kavramının ifade ettiği anlam ve içerdiği unsurlar incelenmektedir. Ayrıca Fransa ve Çin'in sahip oldukları hangi vasıflardan dolayı uluslararası sistemde ve Afrika kıtasında büyük güç olarak tanımlanabilecekleri tartışılmaktadır. Yine birinci bölümde bu aktörlerin mücadele sahası olarak ele alınan Afrika kıtasının genel özellikleri ve tarihi hakkında incelemelerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak kıtanın coğrafi özellikleri, doğal kaynakları, nüfusu ve nüfusunun özellikleri (din, dil, ırk gibi) ele alınmış, ardından Batılıların “Batılı devletler kıtaya gelmeden önce kıtada yaşam yoktu.” savından yola çıkılarak, sömürgecilik dönemi öncesi kıtadaki durum incelenmiştir. Sömürgeciliğin kıtadaki gelişimi ve etkilerinin ele alındığı bu bölümde son olarak Afrika'daki bağımsızlık süreci üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, sömürgecilik döneminden itibaren Fransa'nın Afrika kıtasındaki varlığı incelenmektedir. 1830 yılında Cezayir'in işgali ile başlayan ve giderek genişleyen Fransız sömürgeciliği, bağımsızlık süreci sonrasında da Afrika kıtasındaki etkilerini hissettirmektedir. Bu nedenle, Fransa'nın sömürgecilik dönemi ve sonrasında kıtadaki siyasal, askeri, ekonomik ve sosyokültürel varlığı, bu kapsamdaki faaliyetleri ve sonuçları ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilk olarak, 1990 öncesi Çin'in Afrika kıtasındaki varlığı analiz edilmektedir. 1990 öncesi ve sonrası şeklinde bir ayırma gidilmesi, Çin'in 1990 sonrasında büyük güç olma yolunda ilerlemeler kaydetmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1990 öncesinin ele alındığı ilk kısımda Çin-Afrika ilişkilerinin tarihsel geçmişi ve Çin'in kıtanın bağımsızlık sürecindeki konumu tartışılmaktadır. Ardından Çin'in yaşadığı dönüşümler ve bu dönüşümlerin Çin-Afrika ilişkilerine nasıl yön verdiği saptanmaktadır. Son olarak bu bölümde Çin'in Afrika kıtasındaki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel varlığı, bu kapsamdaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerinin kıtada yarattığı sonuçlar detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, iki büyük gücün kıtadaki mevcudiyetleri, uyguladıkları yöntemler ve izledikleri politikalar mukayese edilip, aktörlerin uyguladıkları stratejilerin sonuçları saptanmakta ve bölgedeki amaçlarına ulaşmada hangi aktörün daha başarılı olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Çalışma boyunca yöntem olarak, taraflara yüklenen büyük güç

misyonunu açıklayabilmek amacıyla, tanımlayıcı yaklaşıma ve tarafların günümüzdeki varlığını saptayabilmek amacıyla, tarihsel yaklaşıma başvurulmaktadır.

Afrika kıtası stratejik öneminden ve pek çok devletin hâkimiyet mücadelesine sahne olmasından dolayı gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde sıkça çalışılan bir alandır. Bu nedenle Afrika kıtasında var olmaya çalışan devletler ile ilgili geniş çapta akademik çalışma bulunmaktadır. Ancak Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı'nın Tez Merkezi'nde, büyük güç vurgusuyla herhangi bir devletin Afrika kıtasındaki varlığına ve bu varlığın mukayese edilmesine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, Çin'in ve Fransa'nın Afrika kıtasındaki varlığını ve kıta ülkeleri ile ilişkilerini farklı açılardan ele alan doktora ve yüksek lisans tezleri mevcuttur. Bu çalışmaya içerik olarak en benzer çalışma ise, "Increasing Competition Between China And West In Africa"¹ başlıklı yüksek lisans tezidir. Fakat bu çalışma incelendiğinde Batı dünyasının genel olarak ele alındığı ve Güney Afrika özelinde ülkesel analize yer verildiği görülmüştür. Diğer bir benzer çalışma ise "21.Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Afrika Politikası"² başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada sadece Çin-Afrika ilişkilerinin tarihi ve Çin'in bölge politikaları ele alınmış ve kıtadan belirli ülkeler seçilerek detaylı inceleme yapılmıştır. Dolayısıyla, literatürde bu bağlamda mukayeseli bir çalışma olmamakla birlikte, benzer çalışmalar incelendiğinde, ya yalnızca Çin'in ve Fransa'nın Afrika politikalarının irdelendiği ya Batı dünyasının genel olarak ele alındığı ya da Çin'in ve Fransa'nın tek bir kıta ülkesi ile bağının sorgulandığı saptanmıştır. Bu nedenle, bu çalışma her iki ülkeyi ele alıp mukayese etmesi ve kıyası büyük güç tanımlaması ve genel kıta politikası üzerinden yapması açısından benzerlerinden ayrılmaktadır.

Çalışma sırasında çok sayıda İngilizce ve Türkçe kaynaktan yararlanılmıştır. Ancak Çin'in Afrika'daki varlığı incelenirken çoğu kaynağın ya İngilizce ya Çince olduğu, haber kaynakları dâhil olmak üzere yeterli düzeyde Türkçe kaynağın olmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla uluslararası literatürde her yönüyle incelenen Çin Afrika ilişkilerinin ulusal literatürde az sayıda çalışmaya konu olması, bu çalışmanın Türkçe literatüre katkı sunma hedefini kuvvetlendirmektedir.

---

¹ Çalışmanın tam metnine ulaşabilmek için bakınız, Assefa, F. Z. (2018). *Increasing Competition Between China And West In Africa*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

² Çalışmanın tam metnine ulaşabilmek için bakınız, Kadier, Y. (2013). *21. Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Afrika Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

1. BÜYÜK GÜÇLERİN ODAĞI: AFRİKA KITASI

1.1 Kavramsal ve Teorik Açıdan Güç Kavramının İncelenmesi

Güç, tarihte uzun zamandır var olan ve hakkında çok fazla araştırmanın olduğu son derece önemli bir kavramdır. Özellikle uluslararası ilişkiler disiplininde güç kavramı pek çok unsurunu açıklamak için kullanılmaktadır (Dumankaya, 2019: 9). Günümüzde, modası geçmiş veya miadını doldurmuş bir unsur olduğu yönünde bir takım eleştiriler mevcut olsa da güç kavramı uluslararası ilişkiler açısından hala önemini korumaktadır (Baldwin, 1979: 161).

Güç kavramının uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yere sahip olması, kavram üzerinde çok fazla araştırma ve çalışma yapılmasına sebebiyet vermiştir (Bachrach ve Baratz, 1962: 947). Fakat hakkında onca çalışma yapılmasına rağmen güç kavramı evrensel ve sistematik bir tanıma sahip değildir (Holsti, 1964: 179). Aslında basit düşünüldüğü takdirde insan zihninde bir takım unsurlar çağrıştırmaya rağmen, uluslararası ilişkiler alanında güç kavramını tanımlamada çok farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu durum kavramın tanımlanmasında bir takım tartışmaların ve fikir ayrılıklarının olmasına neden olmaktadır. Uluslararası politikanın temel belirleyicileri arasında yer alan güç kavramının kesin ve net bir tanımının olmaması büyük bir problem iken, çalışmanın asıl amacı bu problemi çözmek ve yeni bir tanımlama yapmak değildir. Çalışmada güç kavramı hakkında yapılan tanımlamaların neler olduğu ve niçin evrensel bir tanımlama yapılamadığı hakkında kavramsal bir analiz yapılacaktır.

Uluslararası ilişkiler disiplininde güç kavramı kimi araştırmacılara göre kapasite, kimilerine göre caydırıcılık, kimilerine göre yetenek, kimilerine göre etki ve kimilerine göre şiddet ve baskıdır. Dolayısıyla, güç kavramı birbirinden farklı unsurlar kullanılarak tanımlanabilmektedir. Fakat bu unsurlar içerisinde güç kavramı, en çok etki ve yetenek unsuru ile tanımlanmıştır (Keyik ve Erol, 2019: 22). Nitekim Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yapılan tanımlamaya bakıldığında da kavramın etki ve yetenek unsuru ile açıklandığı görülmektedir. Bu tanımlamaya göre güç, “fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği” olarak belirtilmiştir (TDK-Güncel Türkçe Sözlük).

TDK'nin yaptığı bu tanımla benzer olarak uluslararası ilişkiler açısından güç, en genel haliyle, “bir devletin diğer devlet üzerinde etki yaratması ve etki sonucunda hedef aktörlerin politikalarını ve kararlarını değiştirmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Keyik ve Erol, 2019:

22). Buna benzer bir tanımlama ise gücü “diğer aktörleri etkileyecek yetenekleri bulundurma hali” olarak tanımlamaktadır (Bayram, 2018: 9). Fakat bu tanımlamaların genel kabul görmemesinin ve evrensel bir tanım olarak kabul edilmemesinin sebebi, hedef aktörün kararlarının ve davranışlarının gerçekten bu güç etkisi veya yeteneklerin karşılığında değişip değişmediğinin saptanamamasıdır. Bir başka ifadeyle, güç uygulayan devletin yarattığı etki, hedef aktörün yapmayı önceden planladığı davranış ile aynı zamana denk gelmiş olabilir. Bu nedenle de hedef aktörün değişen davranışı bu etki ile yorumlanabilir. Dolayısıyla bu bilinmezlik hali, yukarıda belirtilen iki tanımın eleştirilmesine sebep olmaktadır. Hedef aktörün yapamayacağı veya yapmak istemeyeceği bir davranışın değiştirilmesi güce daha etkili bir misyon yüklemektedir. Bu doğrultuda gücü “bir devletin başka bir devlete karşı uyguladığı ve normal şartlar altında o devletin yapmak istemeyeceği veya yapamayacağı bir şeyi yapmasını sağlayan etki” olarak tanımlamak güç tanımlamasını daha kabul edilebilir hale getirmektedir (Tekzan, 2005: 137’den aktaran Yılmaz, 2008: 37).

Güç kavramı hakkında etki ve yetenek unsurları ile yapılan bu tanımlamalar ise literatürde yapılan kavramsallaştırmalardan sadece birkaçına tekabül etmektedir. Çünkü tarihin çok eski zamanlarında dahi güç unsurundan bahsedildiğinden kullanımı çok yaygın olan bir kavram karşımıza çıkmaktadır. Geniş kullanımına rağmen bilinmezliklerle dolu olan ve tanımlanmasında farklı kıstaslara başvuru olan güç kavramı kimilerine göre bir mücadelenin amacı veya aracı, kimilerine göre bir çıkarın ürünü ve üstün olma hırsı kimilerine göre bir uzlaşımın göstergesi, bu nedenle de kolektif bir oyunun kendisidir (Dowding, 2012: 119). Dolayısıyla birçok farklı değişkenle açıklanan güç kavramı, farklı uluslararası ilişkiler teorileri tarafından incelenmiştir. Uluslararası ilişkilerin ilk teorik tartışmasını başlatan idealizm ve realizm, güç kavramını disiplinin merkezine yerleştirmiştir. Savaş ve barış üzerine yapılan tartışmanın ana unsurlarından biri güç olmuştur (Tanrısever, 2005: 57). Ancak bu tartışma içerisinde, realizm akımı için güç odak noktası haline gelmiştir ve birçok realist düşünür tarafından güç tanımlaması yapılmıştır.

Realizmin temel varsayımına göre uluslararası ilişkilerin temel aktörü devlettir ve devletler mutlaka güç peşinde koşmak zorundadır. Çünkü tüm devletlerin amacı hayatta kalmaktır ve bu amacı ulusal çıkar haline getirmişlerdir. Bu çıkar doğrultusunda bir devletin ne kadar güce sahip olduğu sistem açısından oldukça önemlidir (Dunne ve Schmidt, 2011: 92). Bu varsayımlar neticesinde, modern ulus devletin doğuşundan itibaren güç kavramının belirleyici bir unsur haline geldiği rahatlıkla söylenebilmektedir (Tanrısever, 2005: 53). Fakat modern ulus devlet olgusu 1648 Vestfalya düzeni ile şekillenmeye başladığı için güç

kavramının kökenini de bu tarihte başlatmak pek doğru olmayacaktır. Çünkü realizmin temel varsayımlarının oluşmasında büyük katkı sağlayan düşünürlerin, 1648'den çok daha öncesinde güç kavramını irdelediği ortadadır.

Bu siyasi düşünürlerin başında, Peloponez Savaşı'nı irdeleyen Thucydides gelmektedir. Peloponez Savaşı, Antik Yunan döneminde iki büyük güç olarak tasvir edilen Atina ve Sparta arasında meydana gelmiştir. Thucydides açısından bu savaşın çıkma sebebi, Atina'nın gücünün artması ve bu durumun Sparta'da yarattığı korkudur (Dunne ve Schmidt, 2005: 96). Bir başka ifadeyle, güç ve gücün diğer devlet üzerinde yarattığı korku ve kaygı, hayatta kalma gayesi güden aktörler açısından savaşları kaçınılmaz kılmaktadır (Pease, 2012: 45). Güç sadece bir aktörün lehinde arttığı ve bu durumda iki şehir devleti arasında güç dengesini bozduğu için güvenlik kaygısı ortaya çıkmıştır. Güvenlik kaygısının temelinde, tıpkı insanın bencil bir doğaya sahip olup daha çok güç istemesi gibi, devletin de bencilce güçlü ve egemen olma arzusu yatar (Keyik ve Erol, 2019: 15). Devletlerin daha çok güç istemesi ve bu güce sahip olup egemen aktör olması, sistemdeki güç dengesinin bozulmasına neden olur. Güç dengesi devletlerin kendilerine tehdit olacak unsurların oluşmaması için diğer devletlerin gücünü kontrol altında tutmasıdır (Sandıklı, 2013: 20). Çünkü güç kontrol altında tutulmadığı takdirde Atina ve Sparta arasında olduğu gibi savaşlar meydana gelmektedir ve sistemdeki istikrar bozulmaktadır. Bu iki şehir devleti arasındaki savaşı anlatan Thucydides'in realizm açısından bir diğer önemi "güç dengesi" kavramını kullanmasıdır (Baldwin, 2013: 280). Çünkü bu kavram realist çerçeveden pek çok olayın açıklanmasında kullanılmaktadır.

Uluslararası sistemde devletlerin güç dengesini kendilerinin sağlamaya çalışması ve güç dengesi bozulduğu takdirde savaşmayı tercih etmeleri (Sağlam, 2014: 2), uluslararası sistemin anarşik yapısının bir sonucudur (Dunne ve Schmidt, 2005: 96). Uluslararası sistemin anarşik olması, sistemde devletlerin üstünde kuralları belirleyecek bir üst mekanizmanın veya gücün olmaması halidir. Böyle bir sistemde savaşların olması kaçınılmazdır. Çünkü savaşları önleyecek bir mekanizma yoktur. (Wendt, 1992: 395). Bir başka tabirle uluslararası sistemde "155" sorunu vardır. Bu sorun sebebiyle hiçbir devlet, savaş çıkması halinde veya bir devletin saldırgan tavırlar sergilemesi durumunda, bir dünya polisini arayıp bu durumu şikâyet edemez (Mearsheimer, 2001: 17). Dünya polisinin olmadığı bu sistem, devletlerin kendi kendine yetebilmesini ve kendi bekası için uğraşmasını şart kılmaktadır. Dolayısıyla devletler kendi güvenliklerine yönelip bunu tehdit eden unsurlarla uğraşmak için güç maksimizasyonuna gitmektedirler (Layne, 1993: 11). Bir başka ifadeyle, sistemin temel aktörü kabul edilen devletler, bir üst otoritenin olmadığı sistemde var olabilmek ve seslerini

daha fazla duyurabilmek için güçlü olmak zorundadır (Aydoğan, 2011: 3). Çünkü güç, Thucydides'in belirttiği gibi uluslararası sistemde tartışmaların ve mücadelelerin son belirleyicisi olmak için gereklidir (Pease, 2012: 45).

Uluslararası sistemde bu denli önemli olan gücün nasıl elde edileceği ve devamlı kılınacağı ise realizme katkısı büyük olan Machiavelli tarafından Prens/Hükümdar adlı eserinde ele alınmıştır (Keyik ve Erol, 2019: 16). Kitabında prenslere öğütler veren Machiavelli, bir hükümdarın iki şeyden korkması gerektiğini söylemiştir. Bunlardan bir tanesi iç saldırı iken diğeri tarih boyunca üstünde fazlaca durulan yabancılardan gelecek dış saldırıdır. Machiavelli'ye göre dış saldırıdan korunmak için güçlü bir yasa, iyi bir ordu ve iyi bir müttefik gereklidir; ki bir devletin iyi bir ordusu varsa mutlaka iyi bir müttefikleri de olur (Machiavelli, 2014: 90). Çünkü iyi bir ordu sayesinde anarşik ortamda kendisine tedbir alan devlet aynı zamanda müttefiklerinde oluşturduğu korku sayesinde güvenliğini sağlamış olur (Pease, 2012: 46). İyi bir orduya sahip olan hükümdarlar, barış döneminde dahi olası bir savaşa yatırım yaparak hem olası bir savaşı küçümsememiş olur hem de güç kazanarak istikrarını sağlar (Machiavelli, 2014: 71-72). İyi bir orduya ve savaş sanatına önem veren Machiavelli, realizmin mihenk taşlarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Çünkü Machiavelli'nin önerdiği gibi realizm, moral değerlerden ziyade somut güç kaynaklarının uluslararası sistem için gerekli olduğunu savunmaktadır (Semercioğlu, 2006: 500).

Güçlü olmak, sistemde var olabilmek ve tehdit unsurlarını yok edebilmek için devlet mutlaka bazı kaynaklara sahip olmalıdır. Bu noktada gücü, diğer aktörlerin düşünce ve hareketleri üzerindeki kontrol olarak tanımlayan Morgenthau'ya değinmek gerekmektedir (Özdemir, 2008: 128). Morgenthau devletlerin gün sonunda en büyük amaçlarının güce erişmek olduğunu bu nedenle de uluslararası ilişkilerin bir güç arayışının ve mücadelesinin ürünü olduğunu söylemiştir (Dumankaya, 2019: 5). Ona göre güç, hem devletler arasındaki ilişkinin özü hem uluslararası siyasetin en temel amacı hem de bu amaca ulaşmak ve istenileni elde etmek için kullanılan bir araçtır (Özdemir, 2008: 116). Ayrıca, Morgenthau bu denli önem atfettiği güç kavramını belirli unsurlar dâhilinde açıklamıştır.

Morgenthau açısından bir devleti, diğer devletler karşısında farklılaştıran husus nitel ve nicel unsurlardan oluşan ulusal güçtür. Buna göre nicel unsurlar coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite ve askeri hazırlıktan oluşmaktadır ve nitel unsurlara göre özellikle ilk üç unsur açısından daha sabit verilerdir. Nitel unsurlar ise ulusal karakter, ulusal moral/maneviyat, diplomasi ve hükümetin kalitesidir (Keyik ve Erol, 2019: 28). Tüm bu

unsurlar birbiriyle bağlantılıdır ve birbirini dolayısıyla da ulusal gücü etkilemektedir (Tanrısever, 2005: 56). Nicel unsurlar içinde değişmesi en zor olan coğrafya faktörüdür. Bir devletin yer küre üzerinde sahip olduğu konumu, denizlere kıyısı olup olmadığı, dağlık ve ormanlık alanları, iklimi ve toprak örtüsü gibi unsurlar coğrafyanın özellikleri arasındadır. Devletlerin sahip olduğu coğrafi özellikler kimi zaman avantaj kimi zaman dezavantaj sağlamaktadır. En temel avantaj, devletin coğrafi konumu sayesinde çatışmaların ve risklerin yoğun olduğu bölgelerden olabildiğince uzakta yer almasıdır. Bu durum devletlerin risklerden daha az etkilenmesine ve var olan mücadeleler hakkında daha istikrarlı kararlar vermesine sebep olmaktadır (Keyik ve Erol, 2019: 28). Örneğin, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum tarih boyunca hemen hemen her dönemde benzer risklerle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Günümüzde Suriye'de yaşanan kaos, Türkiye'nin hem terör saldırıları hem mülteci sorunu hem de sınır güvenliği gibi pek çok konuyla ilgilenmesine neden olmaktadır. Türkiye bu sorunlarla ilgilendiği için dikkatli kararlar almak zorundayken, örneğin Avustralya kıtasında bir ülke coğrafi konumu nedeniyle bu konu ile ilgilenmek zorunda dahi değildir.

Doğal kaynaklar da coğrafya gibi diğer unsurlara nazaran istikrarlı bir faktördür. İnsan veya herhangi bir canlının emeği ve etkisi olmadan tamamen doğanın sunduğu bu kaynaklar (TMMOB, 2019), devletlere önemli getiri sunmaktadır. Örneğin, bir devletin kendi vatandaşlarına yetebilecek kadar gıda kaynağına sahip olması ve bunun sonucu olarak dışarıya bağımlı olma durumunu azaltması oldukça önemli bir avantajdır. Gıda dışında, hammadde açısından büyük ölçüde kendine yetebilir düzeyde olmak bir devletin endüstriyel alanda daha hızlı ilerleyebilmesi açısından oldukça önemlidir (Dumankaya, 2019: 6). Özellikle de enerji kaynaklarına sahip olan bir devletin dışarıya bağımlılığı azalmaktadır. Bu durum bir devletin siyasi ve ekonomik olarak daha bağımsız politikalar üretmesine ve uluslararası sistemde daha özgüvenli davranmasına sebep olmaktadır.

Nicel unsurlardan bir diğeri olan endüstriyel kapasite, Morgenthau tarafından ulusal gücün önemli dinamikleri arasında kabul edilmiştir. Bir devletin elinde bulunan hammadde kaynaklarını endüstriyel faaliyetleri için harcaması sistemde güçlü bir konuma gelmesi için oldukça önemlidir. Endüstriyel faaliyetler için gerekli tesislere, ekonomik düzenlemelere ve teknolojik altyapıya sahip olan bir devletin uluslararası sistemde ekonomik bir güce dönüşmesi için hiçbir engel yoktur (Keyik ve Erol, 2019: 30). Ancak gerek endüstriyel kapasite olsun gerekse coğrafya ve doğal kaynaklar olsun, Morgenthau ve diğer tüm klasik realistler için askeri hazırlıktan daha üst bir konumda değildir. Eğer ki bir ülkenin askeri hazırlığı ve bununla alakalı olarak askeri alt yapısı, teknolojisi ve kaynakları yeterli değilse

diğer güç unsurları anlam kazanamaz. Uluslararası sistem anarşik bir yapıdan oluştuğu için askeri kapasite devletlerin güvenliğini sağlaması, diğer aktörlere korku ve endişe yayması ve sistemde varlığını devam ettirebilmesi açısından merkezi bir rol oynamaktadır (Dumankaya, 2019: 6). Askeri hazırlık açısından nüfus önemli bir yere sahiptir. Yeterli bir nüfusa sahip devlet kendi vatandaşlarından oluşan bir orduyu çok rahat hazırlayabilir (Keyik ve Erol, 2019: 31). Ayrıca, Machiavelli'nin belirttiği gibi paralı askerlerden oluşan bir ordu veya orduya yabancı askerlerden sağlanan destek istikrarlı ve güvenilir bir askeri kapasite yaratmaz (Machiavelli, 2014: 61). Bu nedenle bir devletin kendi vatandaşlarından hazırladığı ordu her daim daha güvenilir ve istikrarlı güç unsuru oluşturmaktadır.

Morgenthau'nun bahsettiği nitel güç unsurlarından ulusal karakter, ulus devlet olgusu oluşmadan önce bu olguya öncülük eden bir kavram olmuştur. Fakat ulus devletler ortaya çıktıktan sonra, ulusal karakter daha fazla ilgi görmeye başlamıştır (Çelikpala, 2005: 447) ve bir devletin güçlü olmasında bir kriter haline almıştır. Ulusal karakter bir devletin diplomaside, savaş veya barış zamanlarında sahip olduğu özelliklerini, ahlaki unsurlarını ve toplumunun yapısını ifade eder. Örneğin Almanların çalışkan ve disiplinli olması, Türklerin cesur ve milli değerlere düşkün olması ya da İspanyolların rahatına düşkün bir toplum olması ulusal karakteri gösteren özelliklerdir (Keyik ve Erol, 2019, 31-32). Bir diğer nitel güç unsuru olan ulusal moral/maneviyat ise halkın hükümet politikalarına verdiği desteğin bir ürünüdür. Bu destek, devlet politikalarının daha istikrarlı ve etkili izlenmesinde belirgin rol oynar (Gallarotti, 2010: 145). Dolayısıyla ulusal gücün, ulusal moral ile desteklenmesi hem etkin bir dış politika izlenmesini hem de uluslararası platformda daha iyi bir imaj çizilmesini sağlamaktadır (Sağlam, 2014: 5). Fakat ulusal moral ne kadar yüksek olursa olsun, iyi bir diplomasi ile desteklenmeyen dış politika istenilen sonucu veremez. Çünkü diplomasi, diğer güç unsurlarının iyi bir strateji ile yönetilip kullanılmasını sağlamaktadır. Özellikle barış zamanında yürütülen iyi bir diplomasinin, savaş zamanında kazanan taraf olma açısından önem arz ettiği Morgenthau tarafından belirtilmiştir (Dumankaya, 2019: 6). Son olarak tüm bu kaynakları titizlikle organize eden bir hükümetin varlığı son derece önemlidir. Çünkü bu kaynakların varlığından ziyade akılcıca yönetilmesi ve bir güç unsuru olarak sunulması hükümetin kalitesinin sonucudur (Keyik ve Erol, 2019: 33). Bu noktada hükümeti yöneten liderin karakteristik özellikleri oldukça önemlidir. Güçlü bir lider, uluslararası politikada güçlü ve akıllara kazınan bir imaj çizer (Sağlam, 2014: 5). Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında üstlendiği liderlik vasfı bunun en güzel göstergelerinden biridir.

Görüldüğü üzere, Morgenthau açısından ulusal güce sahip olmak için yukarıda belirtilen güç unsurlarına sahip olmak gerekmektedir. Fakat bu güç unsurlarına sahip olmak bir devletin güçlü olarak atfedilmesi için yeterli değildir. Çünkü etkili bir şekilde kullanılmayan güç kaynakları bir devleti güçlü yapmaz tam aksine güç kaybetmesine yol açar. Bu nedenle Morgenthau'nun bahsettiği güç unsurlarından yola çıkarak evrensel bir güç tanımı belirlemek mümkün olmamıştır. Özellikle bahsedilen güç unsurlarından bazıları birçok eleştirinin hedefi olarak güç kavramının tanımlanmasını zorlaştırmıştır. Örneğin, büyük bir nüfusun askeri hazırlık için önemli bir güç unsuru olduğu kabul edilse dahi nüfusu sadece bu özelliğinden dolayı yeterli bir kriter olarak görmek mümkün değildir. Nüfusun niteliği ve bu nüfusun nasıl yönetildiği nüfusun büyüklüğünden çok daha önemli konulardır. Bağlı olduğu devlet adına bir şeyler üretebilen, çalışabilen, eğitilmiş ve bilinçli bir nüfus, ülkenin gelişmesi ve güçlü olabilmesi için gereklidir. Aynı zamanda bu nüfusu kontrol edebilmek bir başka ifadeyle artan nüfusa iş imkânı yaratabilmek ve eşit şartlarda hizmet götürebilmek güçlü bir devlet oluşturmanın şartlarındandır. Dolayısıyla nüfusun içeriğini irdelemeden sadece nüfusun sayısal verilerine bakarak bir devlete güçlü denilmesi sağlıklı bir sonuç yaratmaz (Kennedy, 1991: 232-233). Eğer ki nüfus güvenilir bir veri olsaydı sahip olduğu nüfusa göre Endonezya'nın³ sistemdeki güçlü devletlerden biri olması gerekirdi.

Nüfus haricinde kendi başına yeterli görülmeyen ve bu yüzden eleştirilen bir diğer güç unsuru doğal kaynaklardır. Bir devletin doğal kaynaklara sahip olması onu nitelikli hale getirebilir ama önemli olan bu kaynakları verimli kullanmasıdır. Örneğin, yeterli gıda kaynağına sahip olan bir devlet bu kaynakların üretimini yapmayıp dışarıya bağımlı bir politika izleyebilir. Dolayısıyla sadece yeterli gıda kaynağı mevcudiyetinden yola çıkarak bir devleti güçlü kabul etmek elbette ki büyük bir yanılgıdır. Bu konuda diğer çarpıcı örnek enerji kaynakları üzerinden verilmektedir. Günümüzde Orta Doğu'ya bakıldığında, bölgede yer alan birçok devletin enerji kaynağına sahip olduğu bilinmektedir. Fakat sahip olunan kaynaklara rağmen bu devletler istikrarsızlık, yolsuzluk, gelir adaletsizliği, iç savaş ve çatışmalar gibi pek çok sorunla mücadele etmektedir. Aynı şekilde Afrika kıtası dünyanın en zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahiptir. Fakat bu kaynakları kullanabilecek potansiyele sahip olmamaları, kıta devletlerini güçlü devletlerden ziyade sömürülen devletler sınıfına koymuştur. Sonuç olarak sahip olunan kaynaklara ve belirli unsurlara bakarak gücü tanımlamaya çalışmak güvenilir ve evrensel bir tanım oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Sahip

---

³ Endonezya 2019 verilerine göre, 270 milyonluk (270.625.568) bir nüfusa sahiptir. (Worldpopulationreview, 2019a)

olunan kaynaklar, sistemde diğer devletlere karşı etkili bir koz olarak kullanılıp güçlü bir siyasi ve ekonomik sonuç oluşturduğu takdirde bu kaynakların bir güç unsuru oluşturduğu söylenebilir (Özdemir, 2008: 116). Nitekim sadece hammadde, coğrafi büyüklük ve nüfus temel alınarak güç tanımı yapılsaydı, Afrika kıtasındaki birçok devletin geçmişte ve günümüzde güçlü devlet vasfına sahip olması gerekirdi.

Afrika kıtasındaki devletler gibi belirli güç unsurlarını elinde bulunduran ancak bu unsurları etki aracına dönüştüremeyen devletlerin güçlü bir devlet olarak değerlendirilememesinin sebebi, onların potansiyel güce sahip olduklarının düşünülmesidir. Bir başka ifadeyle, sadece sahip olduklarından ötürü bir devlete sıfat verilecekse bu potansiyel güçtür. Nitekim bir devletin sahip olduğu nüfusun büyüklüğüne veya hammadde ve doğal kaynaklarının zenginliğine bakılarak potansiyel güç tanımlaması yapılabilmektedir. Fakat bu tanımlamada dikkat edilmesi gereken en önemli husus bu kaynaklara sahip olunması kadar kaynakların kontrol edilmesidir (Mearsheimer, 2001: 23). Dolayısıyla potansiyel güç olabilmek için devletlerin kaynaklara sahip olması ve bu kaynakları başka aktörlerin baskısı ve katkısı olmadan kullanabilmesi gerekmektedir. Bu kriter devreye girdiği anda ise Afrika kıtasındaki birçok devlet potansiyel güç vasfından uzaklaşmaktadır. Ancak bu tanımlamadan daha önemli olan bu potansiyel gücün etkili bir dış politika aracı olarak kullanılmasıdır. Eğer ki potansiyel güç kullanılmıyorsa ve var olmasına rağmen rakip devletlere hiçbir etkisi olmuyor ya da korku ve endişe yaratmıyorsa güç olarak tanımlanmasının hiçbir anlamı yoktur (Keyik ve Erol, 2019: 23). Gerçek bir güçten bahsedilmesi için sahip olunan potansiyeller mutlaka etkili bir dış politika aracı olarak kullanılmalıdır. Bir başka deyişle, kaynakların gerçek bir güce dönüşmesi için kaynaklara sahip olan devletin bu kaynaklar sayesinde, etkileşime geçtiği devletin tavrını, kararlarını, tercihlerini veya beklentilerinden herhangi birini değiştirmesi gerekmektedir (Baldwin, 2013: 274).

Tüm potansiyel güç unsurlarını etkili bir şekilde organize ederek bir siyasi veya ekonomik araç haline getirme faaliyeti, Joseph S. Nye tarafından “güç dönüştürme” (power conversion) kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Nye için, güç kaynaklara dayalı tanımlandığı takdirde gücün dönüştürülmesi temel bir problem haline dönüşmektedir. Bir devletin bu dönüşümü yapabilmesi için kartlarını iyi oynaması ve yeteneklerini kullanması gerekmektedir. Çünkü kaynak açısından zayıf olan devletler bile yetenekleri vasıtasıyla potansiyellerini etkili bir güce dönüştürebilmektedirler. Bunun tam tersi olarak zayıf kartlarla siyaset oynayan bir devletin elindeki büyük potansiyeli harcaması da olağandır (Nye, 1990: 178). Dolayısıyla güç dönüştürmenin bir siyaset sanatı olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir.

Çünkü gücü dönüştürebilmek için pazarlık kabiliyeti ve etkili bir kurumsal yapılanma gereklidir (Özdemir, 2008: 117).

Nye açısından potansiyel gücün gerçek bir güce dönüştürülmesi için etkili bir siyaset sanatı gerekiyken pek çok realist açısından askeri kapasitenin olması gerekmektedir. Maddî unsurları gücü tanımlamak için kullanan realistler açısından gerçek bir güçten bahsedilmesi için askeri yeteneğin varlığı gerekmektedir. Realistlerin gücü fiziki unsurlara indirgemesinde Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından da Soğuk Savaş döneminde başvurulan yöntemlerin etkili olduğu (Eralp, 2005:164-165) düşünülse de bu durumun daha eskiye dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir başka ifadeyle Avrupa kıtası Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından çok daha önce acımasız ve yıkıcı çekişmelere sahne olmuştur. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) ve Koalisyon Savaşları (1792-1815) gibi kıtanın tamamına yayılan uzun soluklu savaşlar ve kıtanın 15. yüzyıldan itibaren emperyalist emeller taşıyan Avrupalı güçleri barındırması, Avrupalı bilim insanlarının güvenlik odaklı eğilimlerinin kökenini oluşturmuştur (Pease, 2012: 43-44).

Avrupa kıtasında yoğun olarak yaşanan güvenlik kaygısı zamanla tüm dünyaya yayılmıştır ve uluslararası sistem, güvenliği için somut/sert güce dayanan ve genellikle askeri kapasiteyi temel alan devletlerle çevrilmiştir (Dinçer ve Kutlay, 2012: 10). Askeri unsurların yanında daha az önemle ekonomik kabiliyetin de sert güç içinde değerlendirildiğini söylemek gerekir. Her iki unsur da bir devletin hedef aktörlere karşı yaratacağı baskı ve etkinin aracı olarak kullanılmaktadır (Çağlar, 2015: 4). Ayrıca bu unsurları elinde bulunduran devletin gücünü caydırıcılık amaçlı kullanabildiği de bilinmektedir. Bu noktada realizm güce etki ve yetenek faktörlerinin yanında caydırıcılık rolü de yüklemektedir (Özdemir, 2008: 127). Ayrıca Napolyon Savaşlarında Prusyalı General olan Carl von Clausewitz (1780-1831) askeri gücün siyasi emellere ulaşmak için oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. “Güç silah namlusundan gelir” diyen Çin Halk Cumhuriyeti kurucusu Mao Zedong da askeri gücün önemini vurgulamıştır. Nitekim devletlerin 21. yüzyılda dahi silah alımına başvurması askeri gücün uluslararası sistemde önemini koruduğunu göstermektedir (Pease, 2012: 47,49). Çünkü sürekli rekabetin olduğu ve gücün eşit dağıtılmadığı uluslararası sistemde devletler topraklarını korumak, güvenliklerini sağlamak, varlıklarını sürekli kılmak ve siyasi emellerine ulaşabilmek amacıyla askeri güce mecbur kalmışlardır (Karboo, Lantis ve Beasley, 2012: 7).

Ancak gerçek gücün oluşması için realistlerin şart koştuğu askeri kapasite veya sert güç unsurları da eleştirilmektedir. Bu durumda sadece askeri kapasiteye dayalı evrensel bir güç

tanımı oluşturulamamaktadır. Askeri güç ile yaratılan baskı, korku ve tehdit unsurlarından ziyade sistemde rıza, işbirliği, ilişki ve karşılıklı bağımlılık unsurlarının olduğunu belirten liberaller, realistlerin güç tanımına en çok eleştiri getirenlerdir. Liberaller, gücün askeri boyutuna vurgu yapılırken devletler arasındaki işbirliğinin göz ardı edildiğini ileri sürmektedirler (Eralp, 2005: 165). Bu kanıya varma sebepleri 21. yüzyılda ilişkilerin askeri zeminden farklı olarak ekonomi, teknoloji, kültür, eğitim gibi alanlarda gelişmesidir. (Nye, 1990: 179) İlişkilerin diğer alanlara kayması ile birlikte sert gücün karşısında yumuşak güç kavramı geliştirilmeye başlamıştır. Yumuşak güç kavramı ilk olarak Arquilla ve Ronfelt tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) evrensel değerleri vurgulanırken kullanılmıştır. Onlara göre, ABD'nin Soğuk Savaş boyunca daha geniş alanda etkin olmasının sebebi askeri kabiliyetten daha fazlasıdır (Çağlar, 2015: 3). Uluslararası yumuşak güç olarak tanımlanan ve askeri gücün ötesine taşan bu güç anlayışı bir devletin fikirlerinin, normlarının, değerlerinin ve ahlaki yapısının medya aracılığı ile tüm dünyaya yayılmasını ifade eder (Swielande ve Vandamme, 2015: 15).

Yumuşak güç kavramını güç tartışmalarının merkezi haline getiren isim ise Nye olmuştur. Nye ilk etapta gücü "bir aktörün istediği sonuçları elde etmek için diğerlerini etkileme kapasitesi" olarak tanımlamaktadır (Dinçer ve Kutlay, 2012: 10). Bu tanımlama diğer güç tanımlamalarından ayıran ise etkileme kapasitesinin zorlama ve teşvik/rüşvet yerine cazip gelme/kendine çekme ile sağlanacağına ilişkin anlayıştır. Oysa sert güç unsurlarını kullanan devletler istediklerini zorlama ve teşvik/rüşvet ile elde etmektedirler. Dolayısıyla, yumuşak güç bir devletin istediği şeyleri diğer devletin de istemesini sağlamasıdır. Hedef devlet bu durumu rıza, istek ve gönüllülük esasıyla yapar (Yapıcı, 2015: 6). Hedef aktör, yumuşak güce sahip devletin kültüründen ve politikalarından etkilenecek rıza dâhilinde süreci ilerletir. Bu durumda, yumuşak güce sahip devlet, diğerlerinin tercihlerini maddi unsurları kullanmadan şekillendiren bir güç haline dönüşmektedir (Nye, 2008: 95). Örneğin güçlü bir ekonomiye sahip olan devlet, ambargo ve yaptırım yani tehdit unsuru ile ya da yatırım ve borç silme gibi rüşvet yoluyla değil de sahip olduğu ekonominin ihtişamı ve çekiciliği ile de etkin bir güç haline dönüşebilir (Yapıcı, 2015: 9). Diğer devletler, bu devletin ekonomik gücünden etkilenecek rıza dâhilinde bu devletin istediklerini yapabilirler. Dolayısıyla, Nye bu tanımlamayı yaparak gücü devletin askeri kapasitesinin ve maddi kaynaklarının ötesine taşımış ve soyut unsurların da etkili olabileceğini göstermiştir (Dinçer ve Kutlay, 2012: 11).

Fakat askeri kapasiteyi ve sert gücü eleştirenlerin de sundukları yumuşak güç tanımlamasıyla evrensel bir tanım yarattıklarını söylemek oldukça zordur. Bir devletin, sadece

yumuşak güce sahip olan devletin kültürüne, uygulamalarına veya politikalarına hayran olduğu için tercihlerini değiştirdiğini söylemek oldukça zordur. Örneğin, yumuşak güce sahip bir devletin, televizyon dizileri yoluyla bir ülkede popüler olması, o devletin yumuşak gücün kontrolünde olduğunu bu nedenle de yumuşak gücün yolunda ilerlediğini göstermemektedir. “Yumuşak güç bu kadar basit bir olgudan mı oluşmaktadır?, yumuşak güç unsuru gerçekten beklenen bir siyasi karar ortaya çıkarmakta mıdır?” ya da “yumuşak gücün kaynakları nasıl belirlenmelidir?” gibi birçok temel sorunun olması evrensel bir tanımın olmasını ve yumuşak gücün sert güçten kesin çizgilerle ayrılıp kabul görmesini engellemektedir (Yapıcı, 2015: 11).

Güç kavramına yönelik evrensel bir tanım oluşturmanın zorluğuna rağmen, siyaset bilimciler bu tarz tanımlamalardan vazgeçmemektedir. Örneğin tıpkı Morgenthau'nun güç unsurları gibi Ray S. Cline ulusal gücü ölçmek için bir formül geliştirmiştir. Bu formüle göre ulusal güç; kritik yoğunluk (nüfus ve yüzölçümünün birleşimi), ekonomik ve askeri kapasitenin toplamı ile stratejik amaç ve ulusal stratejiyi izleme arzusunun çarpımına eşittir. Bu formüle göre devletlere belirli puanlar veren Cline, (Baldwin, 1979: 172) diğer tanımlamalar gibi sorunlu bir tanım ortaya çıkarmıştır. Çünkü belirtilen kaynaklara sahip olmak çoğu zaman bir devleti savaşta galip duruma getirmemektedir veya istikrara kavuşturmamaktadır. Örneğin; İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suriye'den oluşan Arap koalisyonu arasında 1967 yılında meydana gelen Altı Gün Savaşları'nda kaynak dağılımı açısından Arap koalisyonu favori taraf olarak kabul edilse de, askeri zafer İsrail'in olmuştur (Dunne ve Schmidt, 2011: 101). Ayrıca Hindistan ve Pakistan'ın sahip olduğu askeri gücün aralarındaki sorunları çözmede yetersiz kaldığı ortadadır. Son olarak, İran'ın sahip olduğu askeri güç, ülkede istikrarın oluşması için tek başına yeterli olmamıştır (Lamy, 2011: 130).

Bu tanımlamalardaki en temel sorun güç kavramının belirli kalıplara sokulmak istenmesidir. Her tanımlama farklı unsurları, kavramın mihenk taşı yaparken, gücün kapsamını ve uygulanacağı alanı göz ardı etmektedir. Örneğin, sadece askeri unsurları gücün merkezine yerleştiren anlayış, ekonomik gücü askeri güçten daha baskın olan bir devleti göz ardı etmektedir. Oysaki gücün kapsamı, tanımlamadaki kriterlerden daha önemli konudur. Bir devlet farklı konularda, farklı yönlerini kullanarak başarı elde edebilmektedir. Ayrıca, bir devleti belirli unsurlar dâhilinde, diğerinden büyük veya güçlü olarak görmek yerine etki sahalarına bakmak gerekmektedir. Diğerinden daha az güç unsuruna sahip olan devlet elindeki kartları iyi oynadığı takdirde daha fazla alanda etkili olabilmektedir. Bununla beraber, aynı kriterlere sahip iki devletin gücü uygulayacağı alanların farklı olması da nitelendirmeyi değiştirmektedir. Bir devletin elinde bulundurduğu gücü kendisine ekonomik

ve siyasi açıdan bağımlı olan devlete uygulaması ile kendisi ile hemen hemen aynı statüde olan bir devlete uygulaması aynı sonucu yaratmayacaktır. Dolayısıyla sadece belirli kriterlere bakarak devleti güçlü atfetmek de doğru olmayacaktır. Ayrıca bir devlete olan güvenilirlik o devletin cazip gelmesinde etkili olan bir unsurdur. Bir devletin sahip olduğu yetiler ne kadar mükemmel olursa olsun hedef aktör üzerinde güvenilirliği yoksa hiçbir anlam ifade etmeyecektir (Baldwin, 2013: 275). Sonuç olarak gücü unsurlardan ziyade kapsamı, etki sahası, devletler arası karşılıklı ilişkiler gibi birçok temel boyutta değerlendirmek gerekmektedir.

Gücü somut veya soyut unsurlarla tanımlamanın bir diğer sıkıntısı dönemsel faktörlerin etkisinin ve uluslararası gündemin değişken olmasıdır (Özdemir, 2008: 118.) Her dönem farklı unsurların baskın olması nedeniyle aynı tanımlamayla her dönem devletlerin gücünü ölçmeye çalışmak doğru bir çaba değildir. Bir başka ifadeyle, döneme ve sistemin yapısına göre güç kaynaklarının önemi artmakta veya azalmaktadır. Örneğin, 18. yüzyılda Avrupa kıtasında nüfus büyüklüğü önemli bir güç göstergesiydi. Çünkü bu dönemde Avrupa'nın tarıma dayalı bir ekonomisi vardı ve tarımda kullanılacak insan gücü oldukça önemliydi. Ayrıca bu dönemde devletlerin vergiden büyük oranda gelir elde etmeleri, nüfusu oldukça önemli bir güç potansiyeli yapmıştır (Nye, 1990: 179). Ancak 19. yüzyılda sanayileşmenin ortaya çıkması ve raylı sistemlerin gelişmesiyle güç tanımlamaları değişmiştir. Hızlı bir şekilde sanayileşmek ve ülkenin tüm kaynaklarını sanayiye yöneltmek daha önemli bir güç göstergesine dönüşmüştür. 20. yüzyılda ise askeri unsurlar tüm diğer unsurların üstünde bir yer edinmiştir. Bu dönemde iki dünya savaşının yaşanması ve Soğuk Savaş'ın yarattığı güvenlik kaygısı bu sonucu doğurmuştur (Dumankaya, 2019: 4). Fakat 21. yüzyıla gelindiğinde küreselleşme olgusu, karşılıklı bağımlılık sürecinin etkisi ile ekonomik ve ticari ilişkilerin artması ve askeri konuların öneminin azalması, geleneksel güç tanımlarını sorgulatır hale getirmiştir (Çağlar, 2015: 1).

Güç kavramının dönemin ve sistemin karakteristik özelliklerinden ve zamandan etkilenmesi, kavramı dinamik bir forma sokmaktadır. Bu formda bir kavramın sabit ve keskin kalıplara sokulması, kavramı basitleştirmektedir (Çağlar, 2015: 2). Hatta tanımın her şeyi kapsayacak kadar genişletilmesi ise kavramı hiçbir anlam ifade etmez hale getirmiştir (Tanrısever, 2005: 54). Tüm bu nedenler, gücün evrensel bir tanımla kabul görmesini engellemektedir. Daha önceden de belirtildiği üzere bu çalışmanın amacı literatüre yeni bir tanım kazandırmak değildir. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde birçok tartışmanın merkezinde yer alan gücün var olan tanımlamaları üzerinden bu çalışma ilerletilecektir. Çünkü evrensel

bir tanımının olmaması ve bunun altında yatan sebepler gücün uluslararası ilişkilerdeki önemini azaltmamaktadır. Aksine güç, sistemde devletlerin hangi konumda olduğunu gösteren önemli bir kriterdir (Bayram, 2018: 8).

Uluslararası sistemin temel aktörü olan devletlerin, herhangi bir kontrol mekanizması veya üst otoritenin olmadığı bir sistemde güçlü olmak istemesi kaçınılmaz bir durumdur. Gerek güvenlik kaygısı gerekse sistemde hükmeden güçlerden biri olma arzusu, devletlerin güce sahip olma ve bu gücü sürekli arttırma eğilimini kamçulamaktadır (Aydoğan, 2011: 3). Bu güç sayesinde devletler hedef aktör üzerinde istedikleri araçla istedikleri etkiyi yaratabilmektedirler. K.J.Holsti'nin güç tanımlaması bu durumu en geniş şekilde ifade etmektedir. Tanıma göre, güç bir devletin sahip olduğu kapasiteleri ve yetenekleri sayesinde ödül, ceza, ikna, tehdit veya baskıdan herhangi biri ile hedef aktörün davranışlarını, tercihlerini ve kararlarını kendi çıkarları ve arzuları doğrultusunda etkileme ve şekillendirme potansiyelidir (Özdemir, 2008: 116). İçerisinde çıkar, hırs ve planları barındıran güç tanımından anlaşılacağı üzere, sistem bazı devletlerin kazanmasına bazı devletlerin de kaybetmesine sebep olan bir oyundur (Dowding, 2012: 119). Sistemin bu yapısı, devletlerin güçlerine göre ve güç mücadelesinde kartlarını nasıl oynadıklarına göre gruplaşmasına neden olmaktadır. Bu gruplaşmadaki temel ayırım ise büyük ve küçük güçler arasında yapılmaktadır.

1.2. Uluslararası İlişkilerde Büyük Güç Kavramı

Herhangi bir merkezi veya üst otoritenin olmadığı uluslararası sistemde sonsuz ve sürekli bir barıştan bahsetmek oldukça ütöpik olacaktır. Devletlerin kendi çıkarları ve güçlerini bir tarafa koyduğu, gönüllülük esasına dayalı bir dünya sisteminin kurulması ve bunun sonucu olarak da devletlerin birbirleriyle rekabet ve mücadeleden vazgeçmesi (Kleingeld, 2004: 315-316) en azından yakın gelecekte beklenen bir durum değildir. Oysaki sonsuz barış fikrini savunanlara göre sistemin güçlü devletleri, birbirlerini askeri rakip olarak görmekten vazgeçip uluslararası toplumun bir parçası olarak değerlendireceklerdir. Uluslararası toplumda işbirliği ile yeni bir dünya düzeni yaratıp zenginliği arttırarak barış ortamını oluşturacaklardır (Mearsheimer, 2001: 1). Fakat günümüzde sonsuz barışın ötesinde uzun dönemli bir barış veya devletlerin güç için rekabet etmediği, birbirlerine tereddütsüz bir şekilde güvendikleri ve uzlaşmayı daim kıldıkları bir düzen bile mümkün gözükmemektedir (Baylis, 2008: 72).

Kendi çıkarını diğerlerinden üstün tutan devletler, diğer devletlerin kaybını fırsat olarak değerlendirmektedir. Bu tarz ilişkilerin hâkim olduğu sistemde güvenden ziyade güvensizlik söz konusudur. Güvensizliğin var olduğu bir düzende ise sürekli bir müşterek faaliyetten bahsetmek zor olmaktadır (Wendt, 1992: 400). Ayrıca, barışın daimi olması için gerekli olan güç dengesinden bir başka ifadeyle devletler arası eşitlikten bahsedilememektedir. Bununla beraber, hem bireyler hem de toplumlar düzeyinde var olan eşitsizlik gün geçtikçe artmaktadır (Hurrell, 1999: 248). Dolayısıyla güç eşitsizliği uzlaşmadan ziyade rekabeti yaratmakta ve devletlerin sahip oldukları güce göre sınıflandırılmasına sebep olmaktadır. Oysaki tarihsel sürece bakıldığında, ulus devlet olgusunun ortaya çıkmasını sağlayan 1648 Vestfalya Antlaşması'nda ulusal egemenlik ve eşitlik kavramlarından bahsedildiği görülmektedir (Hassan, 2006: 65). 1825 yılında ABD Adalet Başkanı John Marshall, hiçbir ilkenin devletlerin eşitliği ilkesinden daha üstün ve mükemmel olmadığını söylemiştir (Stirk, 2012: 652). 1945 yılında kurulan ve uluslararası sistemde önemli bir konuma sahip olan Birleşmiş Milletler (BM), tüm devletlerin egemen eşitliğine dayanan bir örgüttür (Öztürk, 2017: 44).

Belirtilen tüm antlaşmalar ve söylemler devletlerin egemen eşitliğinden bahsetse de pratikte devletler eşit statüde değerlendirilmemektedir. Bu durum sadece günümüzün sorunu da değildir. Tarih boyunca, teoride kabul edilenlerin aksine devletlerin eşitsizliği ve sınıflandırılması söz konusu olmuştur. Örneğin, M.Ö 14. yüzyılın tarihini aktarmada önemli yere sahip olan Amarna mektuplarında⁴ (Taşkın, 2013: 177) tarihte ilk kez “büyük devlet” ve “küçük devlet” ayrımı yapılmıştır. Bu ayrıma göre, büyük devletler, küçük devletleri hâkimiyetleri altına alarak onları yaptıkları antlaşmalar aracılığı ile kontrol etmektedir (Memiş, 2015: 106). 16. yüzyıla gelindiğinde, İtalyan siyaset felsefecisi Giovanni Botero devletleri büyükler, orta büyüklüktekiler ve küçükler olarak üçlü sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu sınıflandırmada büyükler, gücüne güvenen ve bu döneme hâkim olan devletleri kapsamaktadır. Orta büyüklüktekiler, başkalarının desteği ve yardımı olmadan kendine yetebilecek güce sahip olan devletleri, küçükler ise başkalarının yardımı ve yönlendirmesi ile varlığını devam ettirebilen devletleri belirtmektedir (Bayram, 2018: 30). Bu sınıflandırma ilk

---

⁴ Amarna mektupları, eski Yakın Doğu tarihinde, uluslararası ilişkilerin ve diplomatik temasların en yoğun olduğu Amarna Çağı'na ait önemli belgelerdir. Amarna mektupları veya tabletleri olarak nitelendirilen bu belgeler, dönemin diplomatik yazışmalarının yanı sıra askeri tavsiyeleri ve yardım isteklerini, kız istemeleri ve çeyiz listelerini, hediyeler ve ticari görüşmeleri de içerisinde barındıran tarihi belgelerdir. Amarna mektupları yerel kültürel olayları yansıtmalarının yanı sıra, Mısır, Hitit ve Babil gibi dönemin büyük güçleri olarak gösterilen devletler hakkında bilgiler edinilmesine de yardımcı olmaktadır. (Yılmaz ve Kılıç, 2020: 882)

kez 1814 Chaumont Antlaşması⁵ ile resmileştirilmiştir. Bu tarihe kadar teoride de olsa maddi kapasitelerine bakılmaksızın eşit kabul edilen devletlerin, söz konusu antlaşma ile büyük ve küçük güç olarak ayrılması gündeme gelmiştir. Buna göre, küçük güçler sistemde hiçbir önemi olmayan devletleri ifade etmektedir (Toje, 2011: 45).

Bu tarz bir ayrıma neden olan devletler arası eşitsizliğin temelinde uluslararası sistemde meydana gelen değişimler yer almaktadır. Hızlı bir endüstriyel ilerleme, etkili bir idari yönetim ve örgütlenme ulus devlet yapısının güçlendirilmesi, askeri teknolojide yapılan değişiklikler ve ekonominin geliştirilmesi az sayıda devletin uluslararası sistemde sivrilmesine neden olmuştur. Özellikle sanayileşmeyi, teknolojik kazanımları iyi değerlendiren ve bunları avantaja çeviren devletler büyük devlet/güç vasfına ulaşmışlardır. Avrupa kıtasında birçok devlet, bu ilerlemenin merkezi olup büyük güç statüsüne erişmiştir ve bu devletlerin küçük güçlerle arasında eşitsizlik gün geçtikçe artmıştır (Hurrell, 1999: 249). Çünkü sistemde sürekli daha üste çıkmayı amaçlayan bu devletler açısından güç zaruridir (Baylis, 2008: 72).

Güç mücadelesinde ön plana çıkan büyük gücü, elinde bulundurduğu gücü uygulamaya istekli ve bu gücü uygulayacak siyasi iradeye sahip olan, bu gücü uygularken kayıp vermeyi kabul eden ama küçük düşürülmeyi reddeden ve bu tavırlarından dolayı sistemde saygı ve ilgi uyandıran güç olarak tanımlamak mümkündür (De Rivero: 2003: 34-35'den aktaran Yılmaz, 2008: 37). Bu tanımlamada dikkat edilmesi gereken ilk husus bir devletin elinde bulundurduklarının farkında olması ve bunun sonucunda kendisini büyük güç olarak görmesidir. Kendisini büyük güç olarak gören bir devlet bu gücü mutlaka kendisinden daha zayıf konumda olanlara karşı kullanmak isteyecektir. Kendisini kanıtlayan devlet ise güç mücadelesi aracılığıyla hem içeride hem de dışarıda saygı ve hayranlık uyandırmayı amaçlamaktadır (Machiavelli, 2014: 97).

---

⁵ Chaumont Antlaşması, 1814 yılında İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya arasında sürekli işbirliği gözetilmesi amacıyla imzalanmıştır. Antlaşma, 1822 yılında İngiltere'nin antlaşma hükümlerinden çayması ile hükümsüzleşse de uluslararası ilişkiler açısından önemli hususlara değinmesi bakımından üzerinde hala konuşulmaktadır. Antlaşma ilk kez "Bütün devletler eşittir." görüşünü etkisiz kılarak, uluslararası ilişkilerdeki büyük ve küçük devletler arasındaki ayrımın temelini atmıştır. Antlaşma, Napolyon'a karşı olan koalisyon üyelerini kendi içerisinde ikiye bölmüştür. Buna göre birinci grup, Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere gibi büyük güçler olarak tabir edilen devletlerden oluşmaktadır. Bahsi geçen devletler büyük ordulara sahip olan dolayısıyla da elde edilen zaferler sonrasında uluslararası sistemi tekrardan şekillendirme sorumluluğuna sahiptirler. İkinci grup ise savaşa katılan ancak katkısı çok az olan bu nedenle de savaş sonrasında uluslararası sistemi inşa etmede önemli bir katkısı olamayacak küçük devletleri kapsamaktadır. Bu antlaşma, 16. ve 17. yüzyılda Hollanda'yı büyük güç olarak kabul etmektedir. (Dijk, Kruizinga, Kuitenbrouwer ve Maar, 2018: 1)

Barry Buzan büyük gücü daha farklı tanımlamaktadır. Ona göre büyük güç, tüm sektörlerde üstünlük yerine belirli sektörlerde gelişmiş yetenekleri olan, güvenlikleştirme faaliyetlerinin hepsinde birincil aktör özelliği taşımayan, bölgesel güçten daha üstte yer aldığına inanan ve bu inancından dolayı birden fazla bölgede etkisi olan ancak küresel bir askeri operasyon olduğu takdirde katkısı sınırlı kalabilecek güçtür (Örki, 2016: 219). Buzan belirli hususlarda büyük gücün sınırlı yetenekleri olduğunu öngörerek onu süper güçten ayırmıştır. Buzan için süper güç askeri ve politik yetenekleri en üst derecede olan, bu yeteneklerini ekonomik yetilerle destekleyen, uluslararası güvenliğin başrol oyuncusu, bu nedenle de istediği alanda işbirlikçi, tehdit ve korku unsuru ya da garantör olan güçtür. Böylelikle süper güç ile yarışabilecek güce ve yeteneğe sahip olmayan büyük güç, süper güçten daha kısıtlı alanlarda hâkimiyet sağlamak ve etki yaratmaktadır (Yılmaz, 2008: 47). Bu hâkimiyet alanları ise genellikle hammaddenin ve enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelerdir. Kaynakların zengin olduğu bölgelerdeki her duruma müdahil olan büyük güçler, yeri geldiğinde iç savaşların çıkma sebebi yeri geldiğinde de bu savaşların bir tarafı olarak hem kaynakları kontrol altında tutmaya çalışmakta hem de diğer devletlerin bölgedeki varlığını tehdit etmektedirler (Bayram, 2017a: 225).

Büyük gücün belirli alanlarda etki ve hâkimiyet sağlaması ve belirtilen faaliyetleri yapabilmeleri için belirli kıstaslar öngörülmektedir. Fakat evrensel bir güç tanımı oluşturulmadığı gibi büyük gücü oluşturan unsurların ne olduğu konusunda da literatürde bir uzlaşma sağlanamamıştır (Atabay, 2019). Bu sorunsala rağmen farklı yetenekleri ve sistemdeki faaliyetleri ile devletler büyük güç olarak değerlendirilmektedir (Baldwin, 2013: 283). Devletleri büyük güç yapan en geleneksel ve en temel yeteneklerden birisi askeri kapasitedir (Mwaniki, 2018). Bir devletin ordusu ve orduyu destekleyen hava ve deniz güçleri kuvvetliyse sistemde yer alan rakip aktörlerde endişe yaratmaktadır. Bu endişenin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, askeri kapasitenin güçlü olması, prestijini koruma çabası içindeki büyük gücün rakiplerine her an saldırma tehdidini beraberinde getirmektedir. İkincisi, askeri kapasitenin genişliği, büyük güçlerin bölgesel üstünlük için mücadelelerini kızıştırmakta ve savaş ihtimalini hızlandırmaktadır. Dolayısıyla büyük güçlerin, sahip oldukları askeri kapasiteyi birbirlerine karşı her an kullanabilme ihtimallerinin olması ve bu konuda birbirlerine asla güvenmemeleri, aralarında korku ve endişe dolu bir ilişki biçiminin oluşmasını kolaylaştırmaktadır (Mearsheimer, 2001: 17,23). Bu noktada somut verileri analiz etmek, günümüz dünyasında hangi devletleri büyük güç olarak nitelendirebileceğimizi

anlamak açısından gereklidir. Global Firepower verilerine göre 2019 askeri güç sıralamasında ilk beşte; ABD, Rusya, Çin, Hindistan ve Fransa yer almaktadır (Globalfirepower, 2019a).

Büyük güç, kara kuvvetlerinin yanı sıra hava ve deniz kuvvetlerini de güçlü tutmak ve bunun için savunmasına yatırım yaparak, askeri teknolojisini güncel kılmaktadır. Bununla beraber, caydırıcılık açısından nükleer güç askeri kanadın en büyük unsurudur. Tüm askeri güç unsurları açısından güçlü olan bir devletin egemen olmak istediği bölgede kendisine engel olabilecek bir devletin oluşumunu önlemesi de gereklidir. Zira bölgede yeni bir gücün doğuşunu engelleyemeyen bir büyük güçten bahsetmek oldukça zordur (Katz, 2018: 124). Sonuç olarak askeri gücü yüksek olan, bu gücü etkili ve stratejik olarak kullanabilen ve rakip güçlerde korku ve endişe uyandırabilen bir devletin sistemde öncü güçlerden biri olması kaçınılmazdır (Baldwin, 2013: 274).

Büyük güçten bahsedilebilmesi için askeri kapasitenin zengin bir ekonomi ile desteklenmesi gerekmektedir. Gelişmiş bir ekonomik yapı, hem askeri kanadın desteklenmesinde hem de diğer devletlere olan bağımlılığın düşürülmesinde gereklidir (Dalkılıç, 2019: 2). Ayrıca büyük güçler açısında küresel ekonomide etkili olmak ve diğer devletleri veya etkili olmak istediği alandaki aktörleri kendisine bağımlı kılmak oldukça önemli bir gayedir (Khajeh ve Kahrazhi, 2014: 97). Ekonomik gelişmişlik, büyük gücün egemen olmak istediği bölgede ekonomik yaptırımlar ve ödüllendirmeler yoluyla nüfuzunu güçlendirmesine imkân tanımaktadır. Ekonomik gelişmişlik açısından en tatmin edici gösterge, ekonomide büyüme ve daralmayı gösteren yıllık veri olarak tanımlanan, gayri safi yurtiçi hâsıladır (GSYH) (IntegralForex, 2019). 2019 GSYH verilerine bakıldığında ilk 10'da ABD, Çin, Japonya, Almanya, Hindistan, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Brezilya ve Kanada'nın yer aldığı görülmektedir (Statistictimes, 2019). Fakat listedeki bu 10 devletin de her birinin büyük güç olarak adlandırıldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü sahip oldukları ekonomik gelişmişliğin yanı sıra, bunun farkında olmak ve bunu belirli siyasi çıkarlar ve hedefler doğrultusunda belirli ülkeler veya bölgeler üzerinde kullanmak büyük güç olmanın temel gerekliliklerindedir.

Askeri ve ekonomik gelişmişliğin yanında uluslararası sistemde etkili bir diplomasi yürütmek de büyük güç olmanın kıstasları arasında görülmektedir. Küresel konularda söz sahibi olmak ve karar verici bir konumda yer almak bir devletin prestijini güçlendirmektedir. Nitekim büyük güçler kendi çıkarları doğrultusunda dünya gündemini şekillendirmeyi hedeflemektedir (Khajeh ve Kahrazhi, 2014: 98). Bu noktada en önemli kıstas Birleşmiş

Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyeliği olarak kabul edilmektedir (Bayram, 2018: 31). Çünkü aldığı kararların uluslararası sistem açısından bağlayıcılığı bulunan BMGK'nın daimi üyeleri dünya siyasetinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu ayrıcalığın en çarpıcı göstergesi, daimi üyelerin veto yetkisine sahip olmasıdır. Veto yetkisi sayesinde daimi üyeler küresel siyasette etkin rol oynayabilmekte ve çıkarlarına ters düşen durumlarda karar alınmasını engelleyebilmektedir. Ayrıca Güvenlik Konseyi'nin uluslararası sistem açısından son derece önemli konularda karar alma yetkisi bulunmaktadır. Bu konular arasında uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, silah üretimini düzenlemek, devletler arası sorunları çözüme kavuşturmak, uluslararası sorunlara müdahale etmek ve uluslararası güvenlik söz konusu olduğunda güç kullanmak veya buna izin vermek yer almaktadır. Dolayısıyla BMGK'da daimi üye olmak uluslararası sistemde merkezi bir rol oynamak demektir. Bu ayrıcalığa sahip olan BMGK daimi üyesi devletler Çin, ABD, Fransa, Birleşik Krallık ve Rusya'dır (Kutlu, 2018: 177,180,182).

Askeri, ekonomik ve siyasi kıstasların dışında ve aslında bu kıstaslara bağlı olarak, farklı bölgelerdeki kaynakların kontrolü, buralardan kazanç ve çıkar sağlanması da büyük güç olma ölçütü olarak değerlendirilebilmektedir (Yılmaz, 2008: 50). Enerji kaynaklarına ve hammaddeye ihtiyaç duyan büyük güç, bulduğu kaynaklarda egemen olma uğraşındadır (Dalkılıç, 2019: 7). Bu gaye için stratejik hesaplar yaparak politikalar üreten büyük güç bu doğrultuda var olan diğer büyük güçler ile mücadele etmektedir (Ersoy, 2018: 177). Tarih boyunca var olan bu mücadeleler sonucunda sistemdeki devletler arasında yapısal farklılıklar oluşmaktadır.

Devletler arasındaki yapısal farklılığın temel nedeni devletlerin farklı büyüme hızları ve anarşiye karşı aldıkları önlemlerdir. Ekonomik, teknolojik ve askeri olarak devletlerin aynı hızda gelişmemesi büyük devletlerin oluşumunu hızlandırmaktadır. Farklı büyüme süreçleri sonucunda büyük güç olma yolunda ilerleyen bir devletin hırsı, kapasitesi ve diğer devletler üzerindeki kontrolü artmaktadır (Layne, 1993: 9-10). Büyük devletler hızlı büyüme ile gücüne güç katarken, küçük devletler büyük devletlere bağımlı bir politika izler konuma gelmektedir. Nitekim büyük ve küçük güçler arasında ilişkilerin asimetrik olması, güç parametrelerinin orantısızlığından kaynaklanmaktadır (Mürsel, 2018: 48). Güçler arasındaki orantısızlık tarih boyunca bazı devletlerin kazanmasına bazılarının ise kaybetmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak, farklı büyümenin yarattığı zenginliği taktiksel zekâyâ, silahlanmaya/askeri kapasiteyi arttırmaya, teknolojik gelişmeye kullanabilen devletler tarihte büyük güç olarak adlandırılmaktadır (Layne, 1993: 11,15).

Farklı hızlardaki ekonomik, askeri veya teknolojik büyüme, büyük güçlerin oluşumuna zemin hazırladığı kadar büyük güçler arasında bazı devletlerin yükselişine bazı devletlerin ise gerilemesine neden olmaktadır. Bu durum tarih boyunca belirli dönemlerde farklı büyük güçlerin sistemde merkezi rol oynamasına sebebiyet vermiştir (Kennedy, 1991: 633). Örneğin, son beş yüzyıl içerisinde sistemde belirli büyük güçlerden bahsedilmesine karşın bazı büyük güçler daha üst konumda yer almıştır. 16. yüzyılda coğrafi keşiflerin etkisi ile Portekiz ve İspanya, 17. yüzyılda ticarete ve denizlerde sağladığı üstünlük ile Hollanda ve İsveç, 18. ve 19. yüzyılda İngiltere ve Fransa büyük güçler kategorisinde yükselişte olan devletler olmuştur (Keohane, 1984: 32). 20. yüzyıla gelindiğinde ise ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) büyük güç olarak nitelendirilmiştir. Ancak Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistemin kutup liderleri olan ABD ve SSCB, dönemin süper güçleri olarak da isimlendirilmiştir. Bu bağlamda, 20. yüzyılda iki büyük savaşın etkisini atlarmaya çalışan ve iki süper gücün yörüngesinde hareket eden devletlerden söz etmek mümkündür. Bir başka deyişle, iki süper gücün arkasında kalan devletler güçlerini yeniden kazanmak için çaba göstermişlerdir.

SSCB'nin dağılması ile sonlanan Soğuk Savaş döneminin ardından, ABD sistemin temel aktörü olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle 21. yüzyıl, ABD'nin dünyaya hâkim olduğu tek kutuplu sistem olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla, ABD'nin süper güç/hegemon güç olarak kabul edildiği 21. yüzyılda ABD'yi takip eden büyük güçlerden bahsetmek mümkündür. Rusya, Çin, Fransa, Almanya, İngiltere ve Japonya 21. yüzyılın büyük güçleri olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2008: 46). Fakat bahsedilen büyük güçlerin, kapasitelerini arttırması ve uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişiklikler sistemin tek kutuplu olarak değil de çok kutuplu bir sistem olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu noktada hem devlet hem de devlet dışında birçok aktörün etkin olduğu 21. yüzyıl uluslararası sistemini dengesiz çok kutuplu olarak değerlendirmek mümkündür. Dengesiz çok kutupluluk, üç veya daha fazla büyük gücün egemen olduğu ve birinin muhtemel hegemon olarak değerlendirildiği bir sisteme işaret etmektedir (Mearsheimer, 2001: 70). Dengesiz çok kutuplulukta, büyük güçlerin güç dengesini her an bozması mümkündür (Dalkılıç, 2019: 4). Bu tanım, günümüz uluslararası sistemine uymaktadır. Çünkü ABD muhtemel hegemon olarak değerlendirilirken arkasında Çin, Fransa, Almanya, Rusya, Japonya, İngiltere gibi büyük güçler bulunmaktadır ve tüm bu güçler, oldukça çekişmeli bir güç mücadelesi örneği sergilemektedirler.

21. yüzyılın güç mücadeleleri Afrika, Orta Doğu ve Avrasya gibi çeşitli alanlarda oldukça çekişmeli bir biçimde seyretmektedir. Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Afrika kıtasındaki güç mücadelesinin iki kritik aktörü olan Fransa ve Çin'dir. Bu devletler farklı güdüler ile büyük güç sıfatını üstlenmektedirler. 21. yüzyılda devletler ya gücünü korumak için ya gücünü arttırıp emperyalist amaçlara yönelmek için ya da gücünü gösterip, prestij kazanmak için uğraşmaktadırlar (Tanrısever, 2005: 57). Bu amaçlar doğrultusunda, 21. yüzyılda, Fransa'yı var olan gücünü korumaya çalışan statükocu büyük güç, Çin'i ise konumunu ve gücünü arttırmak isteyen büyük güç olarak tanımlamak mümkündür. Fransa'nın 21. yüzyılda sistemdeki ağırlığı ve konumu tartışmaya⁶ açık olduğu için, bu devlet statükocu büyük güç olarak nitelendirilebilmektedir. Buna karşılık 20. yüzyılda büyük sıkıntılar yaşayan Çin'in hızla yükselmeye başlamasından dolayı, konumunu arttırmaya ve yeri geldiğinde emperyalist hedefleri canlandırmaya çalışan büyük güç olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Fransa ve Çin gibi büyük güçler, ulusal çıkarları korumak için askeri güvenceyi temin etmek, vatandaşlarının sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını belirli ölçüde temin etmek, ekonomide büyük ölçüde büyümeyi sağlamak ve uluslararası arenada siyasi kozlarını kullanabilmek gibi hedeflere sahiptir. Bu hedefleri kabaca uyum halinde tutmak ve belirli bir harmoni yaratmak büyük güçler için yeterli görülmektedir. Çünkü bu hedeflerden mükemmel bir uyum yaratmak sistemin süper gücünden beklenir. Ayrıca bu hedeflerin hangisine daha çok ağırlık verileceği veya ne şekilde dengede tutulacağı büyük güçlerin politik kültürüne, coğrafyalarının sunduğu şartlara ve kısa dönemli çıkarlarına bağlıdır (Kennedy, 1991:524-525). Sonuçta büyük güçler fonksiyonel olarak birbirine benzese de aynı değildir; farklı stratejiler, yöntemler ve unsurlarla büyük güç konumuna gelmektedirler (Layne, 1993: 16).

20. yüzyılda “uyuyan dev” olarak nitelendirilen Çin, 21. yüzyıla keskin ve çarpıcı bir giriş yaparak “uyan dev” haline gelmiştir (Reynolds, 2017'den aktaran Aras, 2018: 24).

---

⁶ Fransa'nın karşılaştığı ekonomik sıkıntılar ve bu sıkıntılar nedeniyle büyük güç niteliğinin sorgulanmasına yönelik daha fazla bilgi edinmek için bakınız; Alpar, G. (23 Haziran 2020). Değişen Dünyada Fransa'nın Değişmeyen İmparatorluk Hayali. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/degisen-dunyada-fransanın-degismeyen-imparatorluk-hayali-kose-yazisi-17465> adresinden alınmıştır. Downie, R. (7 Temmuz 2019). 3 Economic Challenges for France in 2019. *Investopedia*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.investopedia.com/articles/investing/012416/3-economic-challenges-france-faces-2016.asp> adresinden alınmıştır. Euronews. (27 Mayıs 2020). *Fransa'da ekonominin ikinci çeyrekte yüzde 20 daralması bekleniyor*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/05/27/fransa-da-ekonominin-ikinci-çeyrekte-yuzde-20-daralması-bekleniyor> adresinden alınmıştır. Kıratlı, O. S. (2016). Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(1), 207-224. Mustafayev, E. (22 Ekim 2014). Challenges of France in international system. *Geopolitica.info*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.geopolitica.info/france-in-international-politics/> adresinden alınmıştır. Walker, A. (2 Mayıs 2016). Fransa'nın ekonomideki başarı hikayesi sonlandı mı?, *BBC News*. 15 Ocak 2021 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2016/05/160502_fransa_ekonomi adresinden alınmıştır.

Tarihin belli dönemlerinde yükselişte olan Çin ardından gerilemeye başlamış fakat 21. yüzyılda tekrar yükselişe geçmiştir. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllarda dünya ekonomisinde % 30'luk bir paya sahip olan (Kaleağası, 2011: 37) Çin 21. yüzyılda büyük bir ekonomik atılım içerisindeydi. Çin ekonomisi yaklaşık son otuz yılda gelecekte de sürmesi beklenen olağanüstü bir büyüme hızı yakalamıştır. (Kennedy, 1991: 530). Nitekim Çin 2017 GSYH sıralamasında 11 trilyon 8 milyar dolar ile ikinci olan konumunu (InvestAz, 2017) 2019'da 14 trilyon 172 milyar dolar ile devam ettirmektedir (StatisticTimes, 2019). PWC'nin tahminlerine göre 2050 yılına gelindiğinde ise günümüzde birinci sırada yer alan ABD'yi üçüncü sıraya gerileterek birinci sıraya yükselecektir (InvestAz, 2017). 1989 ile 2019 yılları arasında yıllık ortalama % 9,52'lik bir ekonomik büyüme hızı yakalayan (Worldpopulationreview, 2019b) Çin, bu sayede hem sistemde güçlü bir aktör olmayı başarmıştır hem de uluslararası ticaret ve yatırım imkânlarını genişletmiştir (Katz, 2018: 126). Aynı zamanda ekonomik gücü sayesinde, Afrika gibi etki oluşturmak istediği alanlarda ödül (yatırım) ve rüşvet (borç silme) gibi yöntemlerle amaçlarına ulaşabilmektedir.

Ekonomik gücünün yanı sıra Çin dünyanın üçüncü büyük askeri gücü olarak hem rakipleri açısından tehdit unsuru oluşturmakta hem de sistemdeki yerini kuvvetlendirmektedir (Bayram, 2018: 61). Çin silahlı kuvvetlerini modernize etmesi ve askeri kuvvetlerini nitelikli hale getirmesiyle bu başarıyı elde etmiştir (Kennedy, 1991: 527). Ayrıca Çin 1989 yılında askeri savunma harcamalarına yaklaşık 20 milyar dolar ayırırken bu rakam 2018 yılında yaklaşık 250 milyar dolara yükselmiştir (Sipri, 2019: 4,18). Ancak Çin'in, uluslararası sistemin anarşik yapısının bir sonucu olarak savunmaya büyük bütçeler ayırırken, diğer alanlarda kalkınmayı göz ardı etmediğini de belirtmek gerekmektedir. Hatta Çin hükümetinin çağdaşlaşma adı altında yaptığı harcamalar içerisinde savunma ancak tarım, sanayi ve bilimden sonra gelmektedir. (Kennedy, 1991: 534)

Askeri harcamalarına da bağlı olarak Çin'in askeri kapasitesi oldukça gelişmiştir. 2018 verilerine göre, Çin, devletlerin sahip olduğu savaş uçakları açısından % 10'luk pay ile savaş helikopterleri açısından % 4'lük pay ile dünyada üçüncü sırada bulunmaktadır. Ayrıca sahip olduğu 3.036 hava aracı ile yine dünyada üçüncü sırada yer almaktadır (Flight International, 2018: 5,8). Deniz kuvvetleri açısından da diğer devletlere nazaran oldukça güçlüdür. Çin'in, 119'u karakol gemisi, 76'sı denizaltı ve 52'si firkateyn olmak üzere 714 gemiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu kapasite Çin'i deniz kuvvetleri sıralamasında da üst sıralara taşımaktadır (Husseini, 2019). Ayrıca daha öncede belirtildiği üzere Çin'in kara kuvvetleri/ordu açısından dünyada üçüncü büyük gücü oluşturması, askeri caydırıcılığını arttırmaktadır

(Globalfirepower, 2019a). Dahası, Çin'in konvansiyonel açıdan taşıdığı caydırıcılık, nükleer silahları ile bir üst sıraya taşınmıştır. İlk nükleer silah denemelerini 1964 yılında gerçekleştiren ve bu tarihten sonra denemelerini arttıran Çin hem bulunduğu coğrafyadaki hem de dünyadaki diğer ülkeleri rahatsız etmiş ve endişelendirmiştir (Fidan, 2019). 2018 verilerine göre 270 adet nükleer silaha sahip olan Çin, bu kapasite ile dünyanın beşinci büyük nükleer gücü olarak da kabul edilmektedir (World Economic Forum, 2018). Fakat 2020 yılında bu sayı 300'e yükselmesi ile Çin dünyada üçüncü sırada yer almaktadır (Sipri, 2020).

Ekonomik ve askeri gücünün yanında Çin uluslararası sistemde siyasi bir ağırlığa da sahiptir. BMGK'de daimi üye sıfatına sahip olan Çin, dünya siyasetini etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Elinde bulundurduğu veto hakkı ile diğer büyük güçleri dengeleyebilme yetkisinin bulunması Çin'i sistemde ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Ayrıca Çin 21. yüzyılda ekonomik, siyasi ve askeri kapasitelerini uyumlu ve stratejik bir şekilde kullanabilmektedir. Bu konuda Çin'i başarıya taşıyan unsur eski ve köklü tarihidir. Dünyanın en eski medeniyetinin varisi olan Çin, politik kültüründe bu mirasın etkisini göstermektedir (Bayram, 2018: 51, 60).

Coğrafya ve nüfus büyüklüğü de Çin'in büyük güç olarak belirmesinde etkili kriterler olarak görülebilmektedir. Bu unsurlar tartışmalı olmakla birlikte Çin'e fiziksel olarak güç katabilmektedir. Ancak diğer taraftan coğrafi alan bakımından dünyanın dördüncü büyük ülkesi olan Çin'in on dört ülke ile komşu olması (Worldatlas, 2019) bazı siyasi çatışmalardan, sınır kavgalarından, komşuların istikrarsızlıklarından ve özellikle Orta Asya ülkelerinin barındırdığı tehditlerden etkilenmesine sebep olmaktadır. Fakat askeri, siyasi ve ekonomik gücü sayesinde Çin'in bu dezavantajları da aşabildiği düşünülmektedir. Benzer biçimde, Çin'in büyük güç olmasında nüfus büyüklüğünün de katkısı olduğu düşünülmektedir. Çin'in büyük güç özelliğini kuvvetlendirdiği ileri sürülse de, Çin açısından bir takım olumsuz sonuçları doğurduğu da görülmektedir. Bir buçuk milyara yakın nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesini (Worldpopulationreview, 2019) oluşturan Çin açısından nüfusunun yoğunluğu, devlete işgücü noktasında avantaj yaratsa da çevre kirliliği, yaşlı nüfusun yoğunluğu ve işsizlik gibi olumsuzlukların oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. (The Wall Street Journal, 2007)

Ekonomik ve siyasal kriterler açısından büyük güç tanımına uyan Çin yönetimini, bu kriterler açısından da bir takım sıkıntıları mevcuttur. Örneğin, Çin'in taklit mallar üretmesi fikri mülkiyet hakları konusunda sorgulanmasına neden olmaktadır. Ayrıca Tibet, Tayvan ve

Uygur Türkleri ile yaşadığı sorunlar ile bu sorunlara karşı başvurduğu yöntemler ve insan hakları ihlalleri Çin'in dünya politikasındaki yerini tartışmalı hale getirmektedir.⁷ Ancak 20. yüzyılda yaşadığı ekonomik ve politik sıkıntılara rağmen Çin, günümüzde ABD ile yarışabilecek kapasiteyi elde etmiştir (Bayram, 2018: 54, 57, 58). Askeri ve teknolojik yönden üst seviyelerde yer alması ve ekonomik atılımı Çin'i 21. yüzyılda büyük güç haline dönüştürmekte ve Afrika kıtasında etkin kılmaktadır.

21. yüzyılın diğer bir büyük gücü de Fransa'dır. Tarih boyunca belirli dönemlerde yükselişte olan Fransa, 21. yüzyılda da etkinliğini koruyan bir güçtür. Öncelikle XIV. Louis tahta geçtiği dönemde (1643-1715) Avrupa'nın en büyük gücü olan Fransa, aynı zamanda dünyanın da en güçlü ve zengin devletiydi. 1660 yılında Avrupa'nın en kalabalık devleti, en etkili merkezi yönetimi, tarımda en zengini ve endüstriyel alanda gelişmeye en müsait olanıydı. Bunun aksine, Fransa'nın rakipleri olarak İspanya düşüşte, İngiltere mücadele içinde ve Habsburg Hanedanı Fransa'nın yeteneklerine ulaşabilecek araçlardan yoksun idi. Her ne kadar 18. yüzyılın ilk yarısında, İspanya Veraset Savaşlarının etkisi ile Fransa Habsburg Hanedanlığı, İngiltere ve Rusya tarafından dengelense de, büyük güç sıfatını devam ettirdi (Layne, 1993: 17-18). 19. yüzyıla gelindiğinde ise Afrika'da sağladığı egemenlik ile büyük güç sıralamasında üst sıralarda yer edindi. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda olduğu gibi zaman zaman güç kaybetse de, güç mücadelesinde yer almaya devam etti. Güç dinamik bir unsur olduğu için, Fransa'nın gücünün her dönem aynı kalması mümkün olmadı. Ancak Fransa sahip olduğu kapasiteler sayesinde statükocu büyük güç olarak uluslararası sistemde etkinliğini sürdürmektedir.

Fransa'nın askeri kapasitesi ele alındığında, ulusal çıkarlarını koruyabilecek ve başka bölgelerde etkili olabilecek askeri unsurlara sahip olduğu görülmektedir. 2019 verilerine göre, Fransa dünyanın beşinci büyük askeri gücüdür (Globalfirepower, 2019a). Bulunduğu coğrafyanın istikrarlı olması, güvenliği açısından askeri güce önem vermesini gerektirmese de Fransa, Avrupa kıtasında askeri savunma bütçesi en geniş devlettir. 1988'de yaklaşık 60

---

⁷ Çin'in büyük güç olarak niteliğinin sorgulanmasına yönelik daha fazla bilgi edinmek için bakınız; Bayram, M. (Haziran 2018). Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri. (1.Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi. Karluk, A. C. (15 Ekim 2020). Görüş – Yükseldikçe çevrelenen, yalnızlaşan Çin'in sorunları. *Anadolu Ajansı*. 16 Ocak 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-yukseldikce-cevrelenen-yalnizlasan-cin-in-sorunlari/2007057> adresinden alınmıştır. Ertekin, M.S (2017a). Çin'de Ekonomik Büyüme, Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği: Dünya Ekonomisinde Konumu, *Bilgi, Ekonomi ve Yönetimi Dergisi*, 13(1), 13-37. Avrasya İncelemeleri Merkezi/AVİM. (10 Aralık 2019). *İnsan Hakları İhlalleri, Uygur Özerk Bölgesi ve Çin*. 17 Ocak 2021 tarihinde <https://avim.org.tr/tr/Yorum/INSAN-HAKLARI-IHLALLERI-UYGUR-OZERK-BOLGESI-VE-CIN> adresinden alınmıştır. Human Rights Watch. (14 Ocak 2020). *Çin Hükümeti İnsan Hakları İçin Küresel Bir Tehdit Oluşturuyor*. 17 Ocak 2021 tarihinde <https://www.hrw.org/tr/news/2020/01/14/337763> adresinden alınmıştır.

milyar dolar olan savunma bütçesi 2018 yılında 65 milyar dolar civarındadır (Sipri, 2019: 6,19) Bu savunma bütçesi, sınır güvenliği veya kıtadan gelecek tehditlerden ziyade, dahil olunabilecek uluslararası askeri barış operasyonları içindir. Fransa bu tarz operasyonlara katılabilecek, bunları organize edebilecek sayılı devletlerden bir tanesidir. Aynı zamanda Avrupa güvenliği ve savunması için de mücadele edebilecek potansiyele sahiptir (Boniface, 2000: 31).

Fransa'nın bu kabiliyetinde, kara kuvvetleri/ordu gücünün yanında hava ve deniz gücü ile nükleer silahlarının da etkisi vardır. 2018 verilerine göre, dünya genelinde devletlerin sahip olduğu savaş uçakları açısından Fransa dokuzuncu sırada yer almaktadır. 299 adet aktif savaş uçağı ile dünya genelindeki savaş uçaklarının % 2'sine sahiptir. Yine savaş helikopterleri açısından % 3'lük pay ile yedinci sırada, sahip olduğu 1.132 hava aracı ile bu kategoride sekizinci sırada yer almaktadır (Flight International, 2018: 5,8). Dolayısıyla, Fransa dünyada hava gücüne önem veren ilk on devlet arasında yer almaktadır. Fransa'nın deniz gücü ise hava gücü kadar etkin değildir (Husseini, 2019). Dünya deniz kuvvetleri sıralamasında yirmi birinci sırada yer alan Fransa'nın toplam 118 deniz aracı bulunmaktadır. Fransız donanmasında dört uçak taşıyıcı gemi, on bir fırkateyn, on iki destroyer/muhrip, on denizaltı, yirmi üç karakol gemisi ve on yedi mayın gemisi yer almaktadır (Globalfirepower, 2019b).

Fransa kara, deniz ve hava kuvvetlerine verdiği önemden daha fazlasını nükleer silahlanmaya vermektedir. Nükleer caydırıcılığın büyük güçler üzerinde yarattığı baskı, Fransa'yı da etkilemiştir. 1960 yılında ilk atom bombası denemesini gerçekleştiren (Fidan, 2019) Fransa, nükleer reaktör tasarımı ve nükleer santral yapımında, devlet şirketi olan Areva aracılığıyla Avrupa'da ve dünyada önemli bir yere sahiptir. Fransa devlet başkanları birçok kez bu şirket adına yurtdışı temaslarında antlaşmalar imzalamışlardır. Bu antlaşmalar sayesinde nükleer reaktörlerin satışında ve nükleer enerji teknolojisinde ön planda olmayı hedeflemişlerdir (Taner, 2011: 1,3,4). Nükleer güce bu derece önem veren Fransa'nın 2018 verilerine göre 280 adet nükleer silahı bulunmakta ve bu kapasite ile dünyada dördüncü sırada yer almaktadır (World Economic Forum, 2018). 2020 yılı verilerine göre 290 adet nükleer silah ile dördüncü sıradaki yerini korumaktadır (Sipri, 2010).

Fransa askeri gücünü destekleyebilecek ve Afrika kıtasında kullanabilecek ekonomik kapasiteye sahip bir büyük güçtür. 2018 GSYH verilerine göre, 2 trilyon 777 milyar dolar ile dünyada altıncı büyük ekonomidir (Worldbank, 2018: 1). Fransa yıllık % 1.62'lik büyüme

hızı (Statistictime, 2019) ile aslında durağan bir ekonomi profili çizmektedir. Bu büyüme hızı ile atılım halindeki Çin'in aksine hem Avrupa kıtasında hem de dünyada yerini koruma çabasında olduğu söylenebilmektedir. Nitekim 2019 verilerine göre de altıncı sırada yer alan Fransa'nın GSYH'si 3 trilyon 16 milyar dolar kapasiteye yükselmiştir (Worldpopulationreview, 2019b).

Askeri ve ekonomik kapasitesinin yanı sıra uluslararası siyasette gündem belirleyebilme yeteneği, Fransa'yı siyasi açıdan da güçlü kılmaktadır. Tıpkı Çin gibi Fransa da BMGK daimi üyesidir. Bu durum Fransa'ya barış harekâtlarında görev alma, birçok uluslararası krizde merkezi rol oynama ve hatta kendi çıkar alanları ile ilgili olan kriz ve sorunlarda öncü rol oynama ve uluslararası sorunlarda devletler arasında arabulucu rolü üstlenme gibi ayrıcalıklar sağlamaktadır. Ayrıca veto hakkının olması Fransa'nın uluslararası sistemde elini güçlendirmektedir (France Diplomatie, 2019a). Nitekim Fransa tarih boyunca Fransa birçok önemli olayda merkezi ve etkili bir rol oynamıştır. Örneğin, Berlin Duvarı'nın yıkılışında, Almanya'nın birleşmesinde, Avrupa'nın bütünleştirilmesinde, Körfez Krizinde, AIDS ile yapılan savaşta, Üçüncü Dünya ülkelerinin borç ödemelerinde ve daha birçok uluslararası problemde Fransa, etkin bir rol üstlenmiştir (Boniface, 2000: 32). Böylelikle etkinliği geniş bir coğrafyaya da yayılmış durumdadır. Afrika kıtasında enerji kaynakları üzerinde devam eden varlığı ve sömürgecilik bitse dahi eski sömürgeleri üzerindeki kontrolü ve etkisi bu durumun en çarpıcı göstergesidir (Mustafayev, 2014).

Sonuç olarak 21. yüzyıl uluslararası sistemi ister tek kutuplu ister dengesiz çok kutuplu bir sistem olarak nitelendirilsin, belirli güç kayıpları veya sorunlara rağmen ABD'nin süper güç olarak kabul edildiği bir sistemdir. Bu sistemde ABD'nin yörüngesinin etrafında yer alan büyük ve küçük güçlerden bahsedilmektedir. Ayrıca sistemdeki büyük güçlerin zaman zaman inişe geçtikleri, ancak bunun da dönemsel olduğu kabul edilmektedir. Bu açıklamalar ışığında, askeri, ekonomik ve siyasi göstergeleri ile geniş tarihleri düşünüldüğünde Fransa ve Çin'i 21. yüzyılın büyük güçleri olarak değerlendirmek mümkündür.

1.3. Afrika Kıtasının Genel Özellikleri ve Tarihi

1.3.1. Afrika Kıtasının Genel Özellikleri

Afrika kıtası batıda Atlas Okyanusu, doğuda Sina Yarımadası, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı, kuzeyde Akdeniz ve güneyde Hint Okyanusu ile çevrili geniş bir coğrafyada yer

almaktadır. Yaklaşık 30 milyon kilometrelik yüzölçümü ile Asya kıtasından sonra dünyanın ikinci büyük kıtasıdır (Ekici, 2017: 299). Dünya yüzölçümünün % 6'sını oluşturan Afrika kıtası, sahip olduğu topraklar ile yeryüzündeki kara alanlarının % 24'üne sahiptir (Daban, 2017: 69). Dolayısıyla kıtanın fiziksel açıdan oldukça büyük bir alana tekabül ettiği görülmektedir. Örneğin, sadece Kongo Demokratik Cumhuriyeti bile neredeyse Batı Avrupa ile aynı büyüklüğe sahiptir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 48). Karasal büyüklüğünün yanında yukarıda belirtilen coğrafi sınırlar ile kıta stratejik deniz yollarının ortasında yer almaktadır. Ayrıca günümüzde dünya ticaretinin yoğun olarak deniz yolu vasıtasıyla yapıldığı düşünüldüğünde Babülmendep Boğazı, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık Boğazı'nın kıta ile yakınlığı Afrika'yı stratejik açıdan önemli bir konuma yerleştirmektedir (Öztürk ve Eke, 2015: 4).

Coğrafi konumu, Afrika kıtasına stratejik noktalara yakınlığını sağlayarak avantaj sağlamakla birlikte belirli dezavantajlar da sunmaktadır. Ekvator, Afrika'yı ikiye böldüğü için kıtada farklı iklim koşulları mevcuttur. Kıtanın bir bölümü yağmur ormanları kuşağının, bir bölümü çöl iklimin, bir bölümü ise Akdeniz ve ılıman iklimin etkisindedir (Abdi, 2017: 5). Ama genel olarak kıtanın 3/4'ü tropikal kuşakta yer aldığı için Afrika sıcak kıta olarak adlandırılmaktadır. Her ne kadar kıta okyanus ve denizlerle çevrili olsa da bu alanlara yakın yerlerin yüksek dağlarla çevrili olması nemli havanın kıtanın iç taraflarına girmesini engellemektedir. Ayrıca iklimin etkisi ile çölleşmenin devreye girmesi ile kıta birçok çölü içinde barındırmaktadır. Özellikle kıtada yer alan Sahra Çölü, dünyanın en büyük sıcak çölü vasfına sahiptir (Özey, 2016: 11-13). Kıtanın bir tarafı sıcaklık ve çöl koşulları ile mücadele ederken bir bölümü de aşırı yağışların etkisi altındadır. Kıtanın bazı bölgelerinde yağışlar olmasına rağmen düzensiz ve dönemsel olması, yağışların toprakta verimliliği sağlamasına imkân vermemektedir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 53). Dolayısıyla, hem çöllerin varlığı hem de iklimdeki farklılıklar tarih boyunca Afrika kıtasının kaderini ve kıtada yer alan insanların yaşayışlarını şekillendirmiştir (Abdi, 2017: 5).

İklim ve fiziksel koşullar (çöller, tropikal ormanlar ve yüksek dağlar gibi), Afrika kıtasında yaşayan insanların zorlu yaşam koşulları ile mücadele etmesine sebebiyet vermiştir. İlk başta, iklimin neden olduğu kuraklık veya yağışın düzensiz olması toprağın verimsizleşmesine ve kara alanlarının çokluğuna rağmen tarımın çeşitlendirilememesine neden olmaktadır. Örneğin Nijerya'da yer alan Kano şehri ile Amerika'da bulunan Chicago şehirleri yıl boyunca benzer miktarda yağış almaktadır. Fakat Chicago düzenli bir yağışa tabiyken Kano birkaç ay şiddetli yağışın etkisi altında kalmaktadır. Bu durum Chicago'nun

dünyadaki en verimli tarım alanlarına sahip olmasını sağlarken Kano düzensiz yağıştan ötürü deve ticaretinde ön plandadır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 53). Ayrıca iklim koşullarının tarımı kötü anlamda etkilemesi kıtanın kendisine yetecek gıda ihtiyacını temin etmede zorluk yaşamasına sebep olmaktadır. Bu durum Afrika'yı beslenme ve açlık sorunların en yüksek olduğu kıta yapmada etkili bir faktördür (Abdi, 2017: 5).

Sonuç olarak fiziki ve coğrafi koşulların oluşturduğu zorluklar temel alınarak Afrika kıtasının yoksulluk ve geri kalmışlık ile nitelendirilmesi söz konusudur. Ancak unutulmamalıdır ki bu zorluklar Asya veya Amerika kıtası içinde mevcuttur. Bu kıtalar da tropik bölgeler, düzensiz yağışlar ve bu durumun neden olduğu toprakta verimsizlik sorunlarıyla mücadele etmektedir. Dolayısıyla Afrika'nın yaşadığı sorunları direkt olarak fiziki ve coğrafi koşullar ile bağdaştırmak doğru bir yaklaşım değildir (Gilbert ve Reynolds: 2019: 113). Çünkü fiziki ve coğrafi koşullar çoğunlukla insanlar tarafından dönüştürülebilmektedir. Bir başka ifadeyle verimsiz topraklar tarımsal yöntemlerle, zorlu koşullar makineleşme ve teknolojik bilgi ile aşılabilmektedir. Ancak Afrika kıtasına sömürgeciliğin bu imkânı tanımadığı unutulmaması gereken bir gerçektir. (Sömürgecilik döneminin Afrika kıtasına olan etkilerine daha sonraki bölümlerde değinileceğinden kıtanın diğer özelliklerinden bahsedilmeye devam edilecektir.)

Coğrafi koşulların Afrika'ya sunduğu avantaj ve dezavantajların dışında, kıtanın sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklar ile madenler oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Kıta sahip olduğu kaynaklar ve madenler açısından dünyanın en zengin ve verimli bölgelerinden biridir (Daban, 2017: 71). Kıtada henüz keşfedilmemiş ve kanıtlanmamış doğal kaynakların olduğu düşünüldüğünde, Afrika uluslararası sistemde daha stratejik bir konuma gelmektedir (Stratejikortak, 2018). Afrika kıtasını uluslararası sistemde cazip hale getiren en önemli kaynak, Sanayi Devriminden günümüze her geçen gün önemi ve değeri artan petroldür. 2018'in sonunda yapılan analizlere göre, dünya petrol rezervlerinin % 7.2'lik bir oranı Afrika kıtasına aittir (BP, 2019: 14). Kıta 126.5 milyar varil kanıtlanmış petrol kaynağına sahiptir. Bu kaynaklar dâhilinde, Afrika kıtası küresel üretim düzeyinde % 8.7'lik bir paya sahipken bu oranın % 6.8'lik payı kıtadan ihraç edilmektedir (PWC, 2018: 6). Kıta içerisinde özellikle Nijerya ve Angola en çok petrole sahip ülkeler arasında yer almaktadır (Stratejikortak, 2018). Özellikle Nijerya 63 milyar varil petrol rezervi ile dünya petrol rezervinin yaklaşık % 4'üne sahiptir (Tandoğan, 2018a).

Petrolde sahip olduğu önemli konumun yanı sıra Afrika kıtası doğalgaz rezervi açısından da oldukça cazip bir bölgedir. Tıpkı petrol gibi de kıtada zamanla yeni kaynakların keşfedilmesi ile doğalgaz rezervi de artmaktadır. Örneğin Afrika kıtası, 1980 yılında 6 trilyon metreküp rezerve sahipken 2002 yılında bu oran 13.8 trilyon metreküpe çıkmıştır (Tamçelik, 2017a: 455). Günümüzde de hemen hemen aynı orana sahip kıta, dünyada kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin % 7.3'üne sahiptir. Özellikle Cezayir, Mısır, Libya ve Nijerya kıtada başlıca doğalgaz üretici ülkeler arasında yer almaktadır. LNG⁸ (liquefied natural gas-sıvılaştırılmış doğalgaz) düzeyinde bakıldığında ise Cezayir, Nijerya, Mısır, Angola (BP, 2019: 30) ve Mozambik (Stratejikortak, 2018) dünyada önemli aktörler arasında yer almaktadır.

Afrika kıtasının sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri çok yüksek oranlarda olmasa dahi hem kıta için hem de enerjiye gün geçtikçe daha çok ihtiyaç duyan devletler açısından oldukça önemlidir. Öncelikle Afrika kıtasındaki pek çok devleti sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervi açısından potansiyel bir güç olarak görmek mümkündür. Fakat daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedileceği üzere bu devletlerin sahip olduğu kaynaklar onları güçlü yapmaktan öte güçsüz yapmaktadır. Çünkü sömürgecilik dönemi ve sonrası devam eden büyük güçlerin kıtaya olan etkisi, Afrika kıtasındaki devletlerin kaynaklarını özgürce kullanmalarına engel olmaktadır. Ayrıca kıtada var olan enerji kaynakları kıtanın istikrarsızlığına akabinde de iç çatışmalara neden olmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar sahip olunan kaynaklar kıtaya stratejik bir konum kazandırsa da bu durumdan en çok büyük güçler yararlanmaktadır. Çünkü günümüzde Orta Doğu'da yaşanan savaşlar ve istikrarsızlık hali yüzünden enerji tedarikçilerini çeşitlendirmeye çalışan devletler açısından Afrika kıtası oldukça caziptir (Bayram, 2018: 96).

Afrika kıtası petrol ve doğalgazın yanı sıra değerli madenleri de bünyesinde barındıran bir kıta olarak oldukça ilgi çekici bir bölgedir. Pek çok madene sahip olan kıtada bazı madenler oldukça önemli miktarlarda bulunmaktadır. Elmas madeni açısından Botswana, Rusya ve Kanada'nın ardından dünyanın en büyük üreticileri arasında yer almaktadır. Nijer ve Namibya kıtada uranyumun en çok çıkarıldığı ülkeler arasında bulunmaktadır. Nükleer yakıt

---

⁸ Günümüzde devletlerin giderek artan enerji ihtiyacı söz konusudur. Fakat her devlet enerji kaynaklarına sahip olmamanın yanında enerji kaynaklarına yakın bir coğrafi konumda bulunmamaktadır. Bu nedenle enerji kaynaklarına ulaşmak oldukça maliyetli ve zor olmaktadır. Bu duruma çözüm olmak amacıyla doğalgazın belirli soğutma işlemlerinden sonra sıvı gaza dönüştürülüp depolanarak deniz yoluyla enerji talep eden ülkelere taşınması söz konusudur. Doğalgaz bu işlem sonucunda 600 kat küçülerek daha kolay ve daha az maliyet ile ülkeler arasında transfer edilmektedir. Doğalgazın bu işleme tabi olarak sıvılaştırılmasına ise uluslararası literatürde Liquefied natural gas/LNG denilmektedir. (Shell, 2019)

kullanımında kritik öneme sahip uranyumun (Stratejikortak, 2018) dünya üretiminde % 20'lik kısmı Afrika kıtasından karşılanmaktadır. (Abdi, 2017: 6) Altın rezervleri açısından Güney Afrika ve Gana, elmas üretimi açısından Kongo ve Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) dikkat çekici paylara sahiptir. Afrika kıtası dünyada altın ihtiyacının % 70'ni, pırlanta ihtiyacının ise % 90'nını karşılayabilen güçlü bir potansiyele sahiptir. Ayrıca demir, kurşun, bakır, kobalt, alüminyum, fosfat, boksit, manganez gibi pek çok maden kıtada bulunmaktadır (Özey, 2016: 105-106). Örneğin dünya boksit rezervlerinin % 9'u, alüminyum, kömür ve bakır rezervlerinin % 5'i ve platinyum rezervlerinin % 62'si Afrika kıtasında bulunmaktadır (Çomak ve Şeker, 2017: 239). Bu madenlerin hem günlük hayatta hem de sanayide kullanılması, Afrika kıtasını pek çok devlet ve özellikle ekonomisini sürekli canlı tutmak isteyen büyük güçler açısından cazip bir yere dönüştürmektedir.

Afrika kıtasını sahip olduğu kaynaklar ve madenler dışında dikkat çekici hale getiren bir diğer özelliği sahip olduğu nüfusedir. Asya kıtasından sonra sahip olduğu 1,305 milyar nüfusu ile en kalabalık ikinci kıta Afrika kıtasıdır (PRB, 2019). Afrika kıtasının 2050 yılında nüfusunun 1,9 milyara, 2060 yılında ise 2 milyara çıkacağı tahmin edilmektedir (Özey, 2016: 4). Hızlı nüfus artışının etkisiyle, Afrika kıtası günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık % 15'ini karşılamaktadır. Morgenthau ve birçok siyaset bilimci için nüfus bir güç kriteri sayılırken Afrika kıtası için bu durumun çok farklı olduğunu söylemek mümkündür. Var olan nüfusunu ekonominin gelişmesinde veya orduda etkin biçimde kullanamayan Afrika ülkeleri için nüfus bir dezavantaja dönüşmekte hatta fakirleşmenin nedeni olarak görülmektedir. Bunun en büyük sebebi nüfusun kaliteli olmamasıdır. Nüfusun kaliteli olması bir başka ifadeyle eğitilmiş, üretken ve bilinçli olması bir devletin kalkınması ve var olan nüfusu güç unsuru olarak kullanmasında gerekli olan kıstastır (Bayram, 2018: 98-99). Fakat günümüzde Afrika kıtasında okuryazar olmayan dolayısıyla okula gitmeyen kitle gün geçtikçe artmaktadır. Bunun nedenini sömürgecilik dönemi mirası olarak görmek mümkündür. Ayrıca hükümetlerin halka eğitim imkânı yaratmaması, yeterli okulun olmaması, ulaşım ve güvenlik sıkıntısı gibi pek çok sebep Afrika kıtasının fakirliğin yanı sıra eğitimsizlik ve niteliksiz nüfus ile mücadele etmesini gerektirmektedir (Özey, 2016: 47).

Afrika kıtasında bu tarz sorunlarla mücadele etmek zorunda olan 54 bağımsız devlet vardır. Kıtada 54'den fazla ülke yer almasına rağmen bağımsızlığını kazanamamış veya hala bağımsızlığı tanınmayan ülkeler bulunmaktadır. Reunion ve Mayotte adaları Fransa, Saint Helena adası Büyük Britanya kontrolü altındadır. Batı Sahra ve Somaliland bağımsızlıklarının tanınması yönünde tartışmaların olduğu yerlerdir (Worldometers, 2019). Afrika'da bu kadar

ülke ve nüfusun olması kıtanın din, dil ve etnik çeşitliliğın olduğu bir bölge haline gelmesinde etkili olmuştur. Afrika aile bağları veya belirli ortak ihtiyaçlar doğrultusunda bir arada yaşamaya çalışan kendilerine özgü dilleri, dinleri, kültürleri, hukuksal ve toplumsal normları ile etnik yapıları olan halkların oluşturduğu özel bir kıtadır. Kıtanın kendine has yapısı Avrupalı devletlerin kıtaya gelmesi ile büyük ölçüde erozyona uğramakla birlikte kıtada heterojen bir yapının olduğu gözle görülür bir gerçektir. Öncelikle Afrika kıtasında genel ve tek tip bir dini inançtan bahsetmek mümkün değildir (Sözbilir, 2017: 20). Çünkü kıtada yüzlerce geleneksel Afrika dini vardır. Yerel ve geleneksel Afrika dinleri Afrika halkları için vazgeçilmez bir unsur, manevi bir tamamlayıcı konumundadır. Afrika kültürünün ve özgünlüğünün oluşmasında geleneksel dinlerin oldukça önemli etkisi bulunmaktadır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 110-112). Ancak geleneksel dinler ile birlikte İslam'ın ve Hristiyanlığın da kıta halkının benimsediği inançlar arasında yerini aldığı ve geleneksel dinlerini bu iki inanç sistemi ile harmanlayan halkların olduğu da unutulmamalıdır (Sözbilir, 2017: 23-24).

Afrika kıtası ırk açısından diğer kıtalara nazaran daha homojen bir yapıya sahiptir. Siyah ırktan oluşan kıtada etnik yapı ise çeşitlilik göstermektedir. Afrika kıtasında 3000'den fazla etnik yapının olduğu belirtilmektedir. Etnik grupların fazlalığı kıtada yaşayan halkların bütüncül bir yapı oluşturmasını engelleyerek daha çok kabile hayatı yaşamalarına neden olan bir unsurdur. Ayrıca etnik çeşitlilik bütüncül ve biricik etnik kimlik oluşumunu engellediği için bir Afrikalı kimliğinden bahsetmek de söz konusu değildir (Wakizaka, 2017: 63, 68, 69). Bu durum hem kıtanın kendi içerisindeki sorunlarının artmasına ve etnik çatışmaların olmasına hem de bu etnik çeşitliliğın kıtada hâkim olmak isteyen büyük güçler tarafından kullanılmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu etnik çeşitliliğın etnik yapı üzerinde etkisi olduğu varsayılan dil çeşitliliğinden kaynaklandığı da öne sürülmektedir. Afrika tıpkı dinde olduğu gibi dil konusunda da çeşitlilik arz eden bir kıtadır. Dünya üzerinde konuşulan dillerin çoğunluğu Afrika'ya aittir. Çünkü kıtada yaklaşık 2000 dil konuşulmaktadır. Yerel diller günlük hayatta konuşulmasına rağmen sömürgeciliğın etkisi ile özellikle Fransızca ve İngilizce resmi dil olarak kabul edilmektedir (Özey, 2016: 58-59).

Sonuç olarak din, dil ve etnik yapıda çeşitliliğın olması Afrika kıtasının kendisine özgü kültürünün olmasına olanak vermiştir. Afrika kültürü elbette Avrupalı devletlerin kıtaya gelmesi ile özgünlüğünden ödün vermiştir. Fakat bu özgünlüğün oluşmasının uzun bir tarihsel süreç gerektirdiği unutulmamalıdır. Bir başka ifadeyle, Afrika kültürü Avrupalıların kıtaya gelmesi ile oluşmamıştır aksine dünyanın en eski kültürlerinden biri olarak oldukça değerlidir (Metin, 2017: 35). Dolayısıyla Afrika kıtasının tarihini Avrupalıların kıtaya gelişi ile

başlatmak oldukça yanlış ve yanlı bir tutumdur. Dünya tarihi içerisinde Afrika kıtası birçok topluluğun etkileşim halinde bulunduğu ve dünyanın en eski medeniyetlerine ve halklarına ev sahipliği yaptığı bir kıtadır. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki bölümünde sömürgecilik dönemi öncesi bir başka ifadeyle Avrupalıların kıtaya gelmesinden önceki Afrika tarihi genel hatlarıyla verilecektir.

1.3.2. Sömürgecilik Faaliyetleri Öncesinde Afrika Kıtası

Batılı kaynakların aksine Afrika tarihi Avrupalıların kıtaya gelişi ile başlayıp anlam kazanmamıştır. Afrika tarihini ilk insan ırkının kökenine kadar götürmek mümkündür. Çünkü çok sayıda araştırmacı insan ırkının ilk örneklerinin⁹ Sahra altı Afrika’da görüldüğünü savunmaktadır (Tepebaş, 2010: 11). Bulunan bulgulardan ötürü Afrika kıtasını “insan ırkının beşiği” olarak görenler oldukça fazla sayıdadır. Çünkü kıtada bulunan fosiller incelendiğinde, insanın geçirdiği tüm evrelerin bu toplumlarda da yaşandığı bilgisine ulaşılmaktadır (Ataöv, 1977: 3). Dolayısıyla Avrupalılar gelmeden önce Afrika kıtası tecrit edilmiş, hiçbir insani faaliyetin olmadığı bir alan değildir. Aksine Afrika kıtası diğer coğrafyalarda yaşayan topluluklarla ciddi bir şekilde etkileşim halinde olan medeniyetlere ve halklara ev sahipliği yapmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 117).

Afrika kıtasında bulunan Nil Nehri dünyanın en eski medeniyetleri arasında kabul edilen Mısır Uygarlığının ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir. Nil Nehri bulunduğu çevreye sunduğu avantajlarla Mısır’ın dünyanın en uzun süre faaliyet gösteren uygarlık olmasında etkili olmuştur (Abdi, 2017: 6). Bu durumu kanıtlar nitelikteki bilgi Herotos’un sözlerinden ve gözlemlerinden anlaşılmaktadır. Herodotos, “Mısır, Nil Nehri’nin hediyesidir.” diyerek Nil Nehrinin Mısır medeniyetinin gelişmesindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Çünkü Mısır’ın yer aldığı topraklar zamanla Arap Dağı ve Libya Dağı arasındaki bölgenin Nil Nehrinden taşan alüvyonlarla dolması ile oluşmuştur. Aynı zamanda nehirden taşan alüvyonlar toprağın yumuşak ve verimli olmasını da sağlamıştır (Demir, 2012: 320). Bu sayede Mısır medeniyeti sahip olduğu topraklarda tarımla ilgilenip ekonomik faaliyetlerin artmasına vesile olmuştur ve Afrika kıtasında erken dönemlerde gelişmiş ekonomik faaliyetlerin olduğunu göstermiştir (Ataöv, 1977: 4). Çünkü Nil Nehrinin katkıları ile Mısır

---

⁹ 3.2 milyon yıllık kadın iskeleti, 1974 yılında Etiyopya’da yapılan araştırmalar sonucunda bulunmuştur. “Lucy” adı verilen iskelet insan türünün en eski örneğidir. Günümüzde Addis Ababa Üniversitesi’nin müzesinde bulunan iskeletin yaklaşık yirmi yıl yaşadığı ve gelişmiş büyük beyni olduğu tespit edilmiştir. (Ataöv, 2018: 15-16)

uygarlığında kalıcı tarımsal yerleşimler oluşmuştur. Bu durum gelişmiş insan topluluklarına ait ilk örneklerin Mısır'da bir başka ifadeyle Afrika kıtasında görülmesine imkân tanımıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 118).

Mısır uygarlığının kendisinden sonraki medeniyetlere örnek olacak şekilde geliştirdiği diğer bir husus gelişmiş devlet yapısı ve güce verdiği önemdir. Mısır uygarlığında tarımsal ekonominin gelişmesi tarımda ürün fazlalığına yol açmıştır. Bu sayede hem toplumsal refah sağlanmıştır hem de ticaret ağı gelişmiştir. Ticaretten elde edilen gelir ve vergi ağının oluşturulması ile devlet mekanizması giderek güç kazanmıştır. Dolayısıyla Mısır uygarlığında ürün fazlası, ticaret ve toplumsal refah geçim ekonomisinden ziyade devletin sürekliliğinin ve gücünün temel alındığı servet ekonomisine geçişi sağlamıştır. Bu sayede hem toplumsal hem devlet düzeyinde bir hiyerarşiden, kamu düzeninden ve bürokrasiden bahsetmek söz konusu olmuştur. Güçlü devlet anlayışını ve bürokrasiyi temel alan Mısır uygarlığında devleti ve toplumsal düzeni görünür hale getirmek amacıyla yazı gelişmiştir (Çıvgın, 2015: 388,390). Hiyeroglif yazı sistemi denilen resimli figürler ile Mısır uygarlığı ekonomik, toplumsal ve bürokratik düzenin kolaylaşmasını sağlamıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 121). Ayrıca kendisinden sonraki medeniyetlere öncü olan Mısır uygarlığı, tarihte ilk okuma-yazma yöntemlerinden birinin örneğini sunmuştur (Tepebaş, 2010: 11).

Mısır uygarlığını dikkat çekici yapan katkılarından biri de matematik alanında tarihin en eski evrelerinde dahi gelişim göstermeleridir. Sayılar, işlemler ve geometri hakkında geniş bilgi sahibi olan Mısırlılar uygarlık tarihine önemli katkılar sunmuştur. Ayrıca Nil nehri vasıtasıyla gün durumunu gözlemlene yeteneği kazanan Mısır uygarlığı astronomi alanında da ilerleme sağlamıştır. Özellikle de insan vücudunu analiz etme ve hastalıkları tedavi etme konusunda uzmanlaşan Mısırlılar tıp ve eczacılık alanında ileri seviye ulaşımlardır. Dolayısıyla Afrika kıtasında hâkimiyet kuran Mısır uygarlığının pek çok alanda ileri seviyede faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür (Saraç, 1943: 106, 109-110). Ancak uluslararası ilişkiler disiplini açısından en büyük katkısı Kadeş Antlaşmasını imzalayan taraflardan biri olmasıdır. Kadeş Antlaşmasını önemli yapan husus ise barışı sağlamak ve saldırmazlığı teyit altına almak amaçlı iki büyük devlet¹⁰ arasında yapılan ilk antlaşma ve eşitliğe dayanan, yumuşak ve dostça bir üsluba sahip en eski diplomatik belge olmasıdır (Aşuroğlu, 2015: 9). Sonuç olarak Mısır uygarlığı hem pek çok alanda öncü olarak hem de uluslararası ilişkiler

---

¹⁰ Kadeş Antlaşmanın tarafı olan iki büyük devlet Mısır uygarlığı ve Hitit imparatorluğudur. Ayrıca tıpkı Babil ve Mitanni devletleri gibi Mısır ve Hitit devletleri dönemin de en güçlü devletleri kabul edilmektedir. (Memiş, 2015: 128)

disiplini açısından önemli bir yere sahip bir antlaşmanın tarafı olarak Afrika kıtasında erken dönemlere ait tarih birikiminin olduğunu göstermektedir.

Mısır uygarlığının dışında ilk çağlarda Kartaca tarihin ve kıtanın ilk güç merkezleri arasında yerini almıştır. Kartaca, Fenikelilerin bugünkü Tunus yakınlarında M.Ö 800'lü yıllarda kurduğu kolonilerden biridir. Fakat zamanla güçlenen ve Fenikelilerin güç kaybıyla birçok Fenikeliyi de içine alan Kartaca, Batı Akdeniz'i denetim altına almıştır. Zamanla birçok savaşın sebebi olan Sicilya'yı ele geçiren Kartaca, Batı Akdeniz'de ticaret kolonileri kurmuştur ve birçok ürünün deniz yolu ticaretini sağlamıştır (Tarihbilimi, 2015). Deniz ticareti sayesinde Kartaca çok kısa zamanda Batı Akdeniz'de en büyük ticari güç haline gelmiştir. Bu durum Kartaca'nın Sicilya adası için ilk olarak Yunanlılar ardından da Roma İmparatorluğu ile savaşmasına sebep olmuştur (Gilbert ve Reynolds, 2019: 132). Her iki güç de Kartaca'nın hâkimiyetini sonlandırmak için uğraşmıştır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus her ne kadar Kartaca Roma İmparatorluğu ile yaptığı savaşlarda yenilse de Kartaca'nın Roma ile mücadele edecek güce erişmesidir (Ataöv, 1977: 5). Dolayısıyla erken dönemlerde Afrika kıtasında Batılı güçler ile mücadele edebilecek yapıda toplumların olduğu göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Kartaca ve Roma arasında gerçekleşen Pön Savaşları'nın sonuçları arasında Afrika'yı ilgilendiren bir durum vardır. Pön Savaşlarının ardından Kartaca'yı yenen Roma, Kartaca'nın bulunduğu bölgeyi kontrol altına almak istemiştir. Roma'nın bölgeyi Afri, Africani, Ifrikia olarak adlandırdığı bu nedenle de Afrika adının kökeninin Roma'ya dayandığı öngörülmektedir (Erkan, 2017: 386).

Nil Nehrinin Afrika tarihine kazandırdığı diğer bir bölge ise bugünkü Sudan'ın kuzeyinde oluşan Nubya bölgesidir. Bu bölgede tarih boyunca pek çok önemli topluluğun yaşadığı bilinmektedir. Fakat en önemli devleti Kerma devletidir. Kerma devleti kendi metallerini ve ürünlerini üreterek bölgede zengin bir topluluk oluşturmuştur. Sıradan mezarlıklarda dahi kullanılan metaller zenginliğin ve bu toplumun gelişmişliğinin göstergesi olarak belirtilmektedir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 133-134). Kerma devleti yıkıldıktan yaklaşık 50 yıl sonra kurulan Meroe devleti sahip olduğu metallerle güçlü bir pozisyona gelmiştir. Demir, altın ve fildişi gibi birçok malın hem yakın hem de uzun mesafede ticaretini yapmışlardır. Ticaret sayesinde zenginleşen Kerma devleti aynı zamanda demiri silah yapımında kullanarak dönemi boyunca dikkat çekici hale gelmiştir (Bayram, 2018: 109).

Sonuç olarak Afrika kıtasının tarihin erken dönemlerinde gelişmiş toplumlara ev sahipliği yaptığı hem de bu toplumlar vasıtasıyla diğer toplulukları etkilediği aşikârdır. Bu

toplumların gelişmişliği ve zenginliği Batılılar gelmeden önce Afrika'da yaşamın olmadığına dair bilgileri yanlışlar niteliktedir. Aynı zamanda Hristiyanlığın ilk kez Batılılar tarafından kıtaya getirildiği yönündeki tezler de var olan bilgiler ile doğrululuğunu kaybetmektedir. Bu nedenle kıtadaki Hristiyanlığın varlığı ve bununla zıt bir durum teşkil eden İslam'ın yayılışından kısaca bahsetmek gerekmektedir. İlk olarak Afrika kıtasındaki topluluklar erken dönem Hristiyanlığın gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Elbette ki Batılı devletlerin kıtaya gelişi ile Hristiyanlık daha hızlı bir şekilde Afrika halkları arasında yayılmıştır. Ancak bu tarihten önce de Kuzey Afrika'da ve Nil Nehri çevresinde yaşayan halkların Hristiyanlığı ilk kabul eden topluluklar oldukları bilinmektedir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 143). Mısır ve özellikle de İskenderiye Hristiyanlığın hızlıca geliştiği bölge olmuştur. Bunun ilk nedeni bu dönemde Kartaca'yı yenip Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurmak isteyen Roma'ya karşı Hristiyanlığın bir simge haline gelmesidir. Roma İmparatorluğu Hristiyanları baskı altında tutmak istedikçe bu bölgede Hristiyanlık özellikle toplumsal ve siyasi olarak ezilenler tarafından daha kuvvetli benimsenmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2002).

Hristiyanlığın Mısır'a gelişi ise kaynaklara göre Aziz Markos'un M.S. 40'da Mısır'a gelip Hristiyanlığı anlatması ile başlamıştır. Aziz Markos'un Mısır'a geldikten sonra kilise kurmuş ve burada bazı kişileri Hristiyanlaştırmaya başladıktan sonra İskenderiye'de şehit edilmiştir. Bu dönemden sonra kurulan kilise vasıtası ile Hristiyanlık Mısır ve Kuzey Afrika'da M.S ikinci ve üçüncü yüzyıllarda giderek yayılmıştır. Ayrıca kurulan okullarla Hristiyan öğretinin yayılması sağlanmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 146-147). Ayrıca Etiyopya'da (eski adı ile Habeşistan) kurulan kilise hem Hristiyanlığın farklı yönlerinin oluşmasına hem de kıtada erken dönem Hristiyanlığın var olmasına sebep olmuştur. Etiyopya kilisesi Afrika kıtasının en eski ve bugün dahi önemli bir yere sahip din merkezidir (Yıldırım, 2013: 114-115).

Fakat Hristiyanlığın Afrika kıtasında hızla yayılması İslamiyet'in kıtaya gelişi ile gerilemeye, yavaşlamaya başlamıştır. İslam ilk olarak hicret sırasında Etiyopya'ya sığınan Müslümanlar aracılığı ile kıtaya varmıştır. Bu dönemde Etiyopya'nın kuzeyinde yer alan Aksum devleti¹¹ kıtaya gelen ilk Müslümanların sığınak merkezi olmuştur (Bayram, 2018: 109). 615-616 yıllarına tekabül eden bu olayın ardından Mısır'ın verimli ve zengin bir bölge

---

¹¹ Aksum devleti Afrika'nın en büyük liman şehirlerinden birini inşa etmiştir. Bu sayede ticarete oldukça ilerleyen devlet, kıtada oldukça güçlenmiştir. Özellikle Arap yarımadası ile ticaret ağı güçlü olan Aksum devleti, Arabistan'ın güneyinde yer alan toplulukları vergiye bağlamıştır. Ayrıca kıtada kendi madeni parasını basan ilk topluluk olan Aksum devleti ekonomik, siyasi ve kültürel olarak ilgi çekici bir konuma ulaşmıştır. (Bayram, 2018: 109)

olması İslam devletlerinin ilgisini kıtaya çekmiştir. Bu ilgi sebebiyle Hz. Ömer döneminde, 639-642 yılları arasında seferler başlamıştır ve en sonunda Mısır fethedilmiştir (Dursun, 1988). Mısır'ın ardından Libya fethedilmiş ve İslam Kuzey Afrika'da ilerlemiştir. Fethedilen yerler sayesinde İslam Arap yarımadası dışında geniş olarak Afrika kıtasında da hâkimiyet alanı tesis etmiştir (Abdi, 2017: 9).

Fakat İslam devletleri her ne kadar Mısır'ı ve diğer alanları fethetseler de karşılığında önleyici güçler de çıkmıştır. Nubya krallıkları Hristiyanlığın zarar görmemesi açısından uzun süre var oldukları bölgeye İslam'ın girmemesi için uğraşmıştır. Hatta bu dönemde İslam devletleri güçlü olmaları rağmen Nubya krallıkları ile yaptıkları savaşı (641 ve 651 yıllarında meydana gelen) kaybetmişlerdir. Bu mağlubiyet İslam devletlerinin Nubya bölgesinde yer alan devletlerin meşruiyetini tanımalarına neden olmuştur (Bayram, 2018: 109-110). Nubya devletleri dışında Kuzey Afrika'da bugün Cezayir ve Fas topraklarına tekabül eden bölgede yer alan Berberiler, Hz. Osman öncülüğündeki Müslümanların (Emeviler) uzun dönem bölgeye girmesini engellemiştir. Müslümanlar ve Berberiler arasında ciddi mücadeleler gerçekleşmesine rağmen en sonunda Berberiler de İslamiyet'i benimsemeye başlamışlardır. Fakat Müslümanlığı kabul etmelerine karşın Araplaşmaya ve Arap idaresine uzun süre direnmişlerdir. Kendi kültürlerini ve varlıklarını korumak için Arap idaresine karşı belirli dönemlerde isyanlar çıkarmışlardır (Yıldız, 1992).

İslam'ın Afrika kıtasında ilerlemesine yönelik bir takım zorluklar çıkmasına rağmen İslamiyet kıtada bulunan birçok topluluk için kurtarıcı anlamına gelmiştir. Bu dönemde Bizans'ın siyasi, ekonomik ve kültürel baskısı İslamiyet'i daha cazip hale getirmiştir. Örneğin, Hristiyanlar bu dönemde ağır vergiler ödemekteydi. İslamiyet ile tanıştıktan sonra da cizye adı verilen vergiyi ödemekle yükümlü olsalar da daha önce ödedikleri vergiden daha az miktardaydı. Aynı zamanda sahip oldukları malları hükümet tarafından yağmalanmamış aksine korunmuştur. Müslümanlar bu dönemde birçok yeri fetih ederken Hristiyanları savaştan muaf tutmuşlardır. Oysa Bizans otoritesi altında Hristiyanlar sömürge statüsünde yönetilmekteydi. Bu statüden ötürü Hristiyanlar manevi anlamda ciddi bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır. Buna karşılık İslam devletlerinin (Emeviler, Abbasiler ve Memlükler) otoritesi altındayken din hürriyeti kapsamında inançlarını yaşamaya devam etmişlerdir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2002). Fakat bu hoşgörü ortamı ve Bizans'ın baskısı nedeniyle Hristiyanlığın 7. yüzyıldan itibaren gerilemeye başladığı görülmektedir. Örneğin, Mısır'da Hristiyanlar toplumda egemen nüfusken zamanla nüfusun sadece % 10'unu oluşturur hale gelmişlerdir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 158).

Afrika kıtasında Hristiyanlığı kabul eden ilk topluluklar bulunmasına rağmen İslam devletlerinin güçlü ilerleyişi İslamiyet'in Kuzey Afrika kıyılarından başka Afrika'nın güneyine doğru inmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin Abbasiler döneminde (750-1258) Kuzey Afrika'ya gelen Şii ve diğer Müslüman gruplar Sahra Çölünün güneyini İslamiyet ile tanıştırmışlardır. Afrika kıtası, ticaret vasıtasıyla güneye doğru ilerleyen Müslümanlar arasında güç mücadelelerine dahi tanık olmuştur (Bayram, 2018: 110). Abbasilere karşı güçlenen Şii gruplar Kuzey Afrika kıyılarında Fatimi devletini kurmuşlardır. Fatimi devleti zamanla Mısır ve Afrika'nın Kızıldeniz kıyılarındaki bölgeleri ele geçirerek egemenlik sahasını genişletmiştir (Seyyid, 1995). Dolayısıyla Afrika kıtası özellikle kuzey bölgelerinde İslam devletlerinin güç mücadelesinin bir parçası zaman zaman da merkezi konumuna gelmiştir.

İslamiyet'in kıtada etkinliğini arttırması sadece Arap devletlerinin kıtaya gelmesi ile ilişkilendirilmemelidir. Çünkü Afrika kıtasında varlığını gösteren Türk devletleri de İslamiyet'in yayılması adına katkıda bulunmuşlardır. Afrika'da kurulan ilk Türk devleti olan Tolunoğulları Devleti (868-905) bu açıdan oldukça önemlidir. Geniş bir hâkimiyet alanı oluşturan Tolunoğulları, bugünkü Mısır'ın kuzeyinden Sudan topraklarına kadar uzanan alanda varlığını sürdürmüştür (Öztürk ve Eke, 2015: 1). Tolunoğulları Devleti'nin yıkılmasından otuz yıl sonra Kuzey Afrika topraklarında kurulan ikinci Türk devleti İhşidiler'dir. İhşidiler Devleti (935-969) tıpkı Tolunoğulları gibi çok uzun ömürlü olmasa da kıtadaki Türk varlığı açısından önemlidir. Eyyübiler Devleti (1171-1250) döneminde ise Türklerin Kuzey Afrika'ya büyük kitleler halinde gelip yayılması ve güçlenmesi söz konusudur. Çünkü bu dönemde Türkler özellikle Mısır'a asker olarak getirilmiştir. Bu sayede Türkler hem konumlarını hem de İslam'ı korumada üstün vasa sahip olmuşlardır. Özellikle de Memlük Devleti (1250-1517) döneminde yaklaşık üç asır Türklerin Kuzey Afrika kıtasında etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Memlük Devleti varlığı boyunca Afrika kıtasında bulunan İslam devletlerinin lideri konumunda yer almıştır. İslamiyet'in yayılması adına çaba gösteren Memlükler, Nil Nehrinin güneyine seferler düzenleyerek bugünkü Eritre Devleti'nin olduğu bölgedeki Hristiyanların Müslümanlaşmasında etkili olmuştur. Ayrıca Etiyopya'daki Hristiyanların diğer bölgelerde yer alan dindaşları ile iletişimi keserek yalnız kalmalarına neden olmuştur (Kavas, 2019a).

Neticede insan ırkının ilk örneklerine ev sahipliği yaptığı düşünülen Afrika kıtası gerek İlkçağda gerekse Ortaçağda birçok topluluğun ve devletin etkileşim sahasının merkezi olmuştur. Aynı zamanda ticari, kültürel ve siyasi açıdan dikkat çekici toplulukların olduğu ve

dini açıdan da hem Hristiyanlığın hem de İslamiyet'in varlık gösterdiği görülmektedir. Elbette ki bölgeler arasında dengeli bir gelişme veya büyüme söz konusu olup tüm kıtanın bu tarihlerde dünyanın merkezi konumunda olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü genellikle Kuzey Afrika ve alan düzeyinde de Mısır, etkileşimlerin ve hâkimiyet mücadelelerinin merkezi konumunda olmuştur. Fakat diğer kıtalarla kıyaslandığında Batılıların iddia ettiği gibi geri kalmışlıktan bahsetmek yanıltıcı olmaktadır (Ataöv, 1977: 8). Örneğin, Ortaçağ'ın önemli seyyahlarından biri kabul edilen İbn-i Batuta, 1331 yılında günümüzde Tanzanya'nın güneyine tekabül eden bölgede yer alan Kilva (Kilwa) için "Dünyanın en güzel ve en iyi inşa edilmiş şehirlerinden biri" ibaresini kullanmıştır. Hassan al-Wazzan/Leo Africanus, 15. yüzyılda Mali'de yer alan Timbuktu için "pek çok sulh hâkiminin, bilgili doktorların ve din adamlarının olduğu aynı zamanda kitap satışından elde edilen kârın diğer ticari ürünlerden elde edilenden daha yüksek olduğu bir şehir" ifadelerini kullanmıştır (Harman, 2008: 136-137). Bu iki örnekten anlaşılacağı üzere Afrika kıtasının sömürgecilik dönemi öncesinde kendine özgü ve göreceli olarak da olsa gelişmiş bir yapısı mevcuttur.

1.3.3. Sömürgecilik Dönemi Afrika Kıtası

Afrika kıtası ilk ve orta çağda birçok medeniyete ve topluma ev sahipliği yapıp kültürel ve ekonomik olarak belirli bir ölçüde gelişmişlik göstermesine rağmen Batılılar tarafından "Karanlık Kıta" nitelendirilmiştir. Bunun en büyük sebebi kıtanın Batılılar tarafından oldukça geç tanınmasıdır (Özey, 2016: 4). Bir önceki bölümden de bahsedildiği üzere toplulukların ve devletlerin en çok etkileşime geçtiği ve üzerinde faaliyet gösterdiği alan genellikle Afrika kıtasının kuzey kesimleri olmuştur. Kıtanın iç ve güney kesimlerinin daha az tanınması belki de hiç bilinmemesi Batılıların Afrika kıtasını karanlık, bilinmezlerle dolu bir yer olarak nitelendirmesine zemin hazırlamıştır. Bu durumun en büyük sebebi Afrika kıtasının coğrafi özellikleri ve bu özelliklerin sunduğu zorluklardır. Afrika kıtasının kıyı şeridi sade ve az girintili olmasına rağmen orta bölümlerde Sahra Çölünün, bataklıkların ve kimi yerlerde de devasa ormanların etkisi ile yaşam koşulları zorlaşmıştır (Ataöv, 1977: 9). Dolayısıyla karadan iç kesimlere ulaşımın zor olması, Batılıların kıtanın iç kesimlerine geç ulaşmasına neden olmuştur (Özey, 2016: 4).

Kara ulaşımının zorluğunun yanı sıra nehirler olmasına rağmen nehirler ilerledikçe ulaşımına uygun olmamaktaydı ve şelalelerle bitmekteydi. Örneğin birçok nehir gibi, Nil Nehri altı şelaleden oluşan ve güney uçları bataklıklarla çevrili bir suyolu olduğu için ancak belirli

mesafelerle ilerlemek mümkün olmuştur. Ulaşım zorluğunun dışında bataklıklar pek çok hastalığı barındırmasından dolayı kıtayı tanımaya çalışan Batılıların mezarı konumuna gelmiştir (Ataöv, 1977: 9). Özellikle sıtma, sarıhumma ve uyku hastalığı kıtada ölümle sonuçlanan hastalıkların başında gelmiştir. Bu hastalıklar Afrika kıtasının orta ve güney bölümünü uzun bir süre Batılıların istilasından muhafaza etmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 54-55).

Afrika kıtasının barındırdığı coğrafi, iklimsel ve fiziksel zorlukların dışında belki de Batılıların Afrika'ya 15. yüzyıla kadar ilgi göstermemelerinin altında kıtanın bilinmemesi veya yanlış bilinmesi yatmaktadır. Bu noktada Hegel'in Afrika kıtası ile ilgili meşhur sözü oldukça açıklayıcıdır. Hegel, "Afrika dünyanın tarihsel bir parçası değildir; gösterebilecek hiçbir hareketi ve gelişmesi yoktur." demiştir (Camara, 2005: 85). Bu ibare, bu tarihe kadar diğer kıtaların ve toplulukların (Avrupa, İslam dünyası ve Uzak Doğu gibi) etkileşim içinde olup Afrika kıtasının göz ardı edilmesinin bir ürünüdür. Ancak 15. yüzyıldan itibaren, dünya tarihinde ve Batı dünyasında yaşanan gelişmeler Afrika kıtasının göz ardı edilmeyip önemli bir konuma gelmesine ve devletler arası ilişkilerin parçası olmasına vesile olmuştur.

15. yüzyıl, hem Afrika kıtası hem de diğer tüm kıtalar için önemli değişikliklerin başlangıcına işaret etmektedir. Coğrafi keşifler, bu değişikliklerin içerisinde Afrika kıtasını en çok ilgilendiren ve dünyanın bilinenden daha büyük bir yer olduğunu gösteren bir gelişme olmuştur (Gilbert ve Reynolds, 2019: 221). 1490 yılında başlayan coğrafi keşifler, batı yayılcılığının temelini oluşturmakla birlikte Afrika kıtasının batılılar tarafından daha görünür olmasını sağlamıştır (Elik ve Bal, 2014: 88). Avrupalıların Hindistan ve Uzak Doğu ile ticaretini gerçekleştirmesi için gerekli olan ve önem arz eden İpek ve Baharat Yolu gibi ticari noktaları Osmanlı Devleti ve Endülüs Müslümanları tarafından kontrol edilmeye başlanınca (Tandoğan, 2018a), alternatif yollar üzerinden Hindistan'a ulaşmak ve yeni ticaret güzergâhları oluşturmak isteyen Avrupalılar keşifler çağını başlatmıştır (Yüksel, 2016: 1393).

15. yüzyılda Portekiz ve İspanya, denizlerde sağladıkları üstünlükleri sayesinde keşifler çağının öncüleri olmuştur. Her iki devletin de keşifler sırasındaki amaçları alternatif güzergâh yolları bulmak ile ekonomik güç kazanmak olmuştur. Bu doğrultuda, ilk etapta Portekiz'in doğal olarak da Afrika'nın kaderi 1414 yılında Portekiz'in Cebelitarık'taki Ceuta Burnunu kontrol altına alması ile değişmiştir. Bölgenin son derece karışık olmasından ve merkezi kontrolün olmamasından istifade eden Portekizliler saldırıda bulunmuşlardır. Bölgenin hem ganimet açısından hem de gıda açısından zengin olması Portekizlilerin iştahını kabartırken,

Portekizliler yalnızca bir sefer ile zengin olmuşlardır (Abdi, 2017: 10). Bu cesaret ile denizci Prens Henry önderliğinde Portekiz, Afrika'nın batı sahillerine seferler düzenlemiştir. 1434 yılında Bajador Burnu'nun, 1444 yılında da Arguin adasının keşfedilmesi ile Portekiz hem Afrika'nın Atlantik kıyılarına hem de altınının, hammaddelerin ve köle ticaretinin yoğun olduğu bölgelere ulaşmıştır (Elik ve Bal, 2014: 96).

Afrika kıtasının bilinmeyen yönlerinin çıkması ve Hindistan'a ulaşma çabaları seferleri devamlı kılmıştır. Portekizli Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nu 1486 yılında keşfetmesi ardından 1492 yılında Vasco da Gama'nın aynı güzergâhı izleyerek Hindistan'a varması bir başka ifadeyle kıtanın çevresini dolaşması ve keşfetmesi dönüm noktaları olmuştur. Bu keşifler sayesinde Portekiz denizlerde üstünlüğünü pekiştirirken aynı zamanda kıtanın zenginliklerini yağmalayarak zenginleşmiştir (Ataöv, 1977: 12). Dolayısıyla sömürgeciliğin ekonomik dürtüsü Portekizlilerin yağmalamaları ile başlamıştır. Portekiz kereste, tahıl, fildişi ve özellikle de şeker ve altının Avrupa'ya taşınmasında ve bunların ticaretini yapmada öncü devlet olmuştur. Portekiz bu ürünlerin kıtada üretim yaparak da öncü olmuştur. 1485 yılında Sao Tome adasına yerleşen bir takım Portekizli zamanla burada egemenlik kurmuş ve şeker üretimine başlamıştır. Bu durum Avrupalı devletlerin ilk kez kendi toprakları dışında bir ürün üretmesinin örneği olmuştur (Kurt, 2019).

Portekiz, Afrika kıtasının bilinmezliklerini keşfeden ve bu keşiflerden zengin olan tek aktör olmamıştır. İspanya hem keşifler çağının öncüleri arasında yer almıştır hem de Afrika kıtasını ele geçirme motivasyonu gütmüştür. İspanya Kuzey Afrika'yı ele geçirme ve Atlantik kıyısında genişleme politikasını dört temel amaca dayandırmıştır. İlk amacı ticari ve ekonomik kaygılar doğrultusunda gelişmiş İspanya, Afrika'nın ürünlerini ve hammaddelerini ele geçirme gayesinde olmuştur. Bu amaç tüm devletler için Afrika sömürgeciliğinin ekonomik ve en temel hedefini oluşturmuştur. İspanya'nın ikinci amacını, Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyılda bir güç unsuru olması ve Napoli'yi tehdit etmesi üzerine Osmanlı'ya karşı cephe açma düşüncesi ile askeri hedefler oluşturmuştur. Üçüncü olarak keşifler çağının diğer bir öncüsü ve gücü olan Portekiz'in denizler üzerindeki etkisini azaltma gayesi, İspanya'nın siyasi amacını oluşturmuştur. Son hedef ise Hristiyanlığı yayma düşüncesi üzerine gelişmiştir (Elik ve Bal, 2014: 97). Tıpkı İspanya'nın ekonomik hedefi gibi bu dini amaç da Afrika sömürgeciliğinin özünü oluşturmaktadır.

Afrika kıtasında erken dönemlerde Hristiyanlık yayılmasına rağmen İslamiyet'in gelmesi ile gerilemeye başlamış daha az görünür bir hal almıştır. Ayrıca İslamiyet de

Hristiyanlık da Afrika'nın geleneksel inanç sisteminden daha üstün olamamıştır. Fakat Afrikalı halkların inanç sistemi ve ritüelleri Hristiyan misyonerler ve din adamları için “boş inanç” olarak değerlendirildiği için Hristiyanlığı bu kıtada yaymak önemli bir görev haline gelmiştir (Ataöv, 2018: 34). Örneğin, İspanya İmparatorluğu'nun temeli olan Kastilya Krallığı'nın kraliçesi Isabel 1504 yılında yazdırdığı vasiyetnamesinde bu göreve değinmiştir. “Afrika'nın fethi ve dinsizleri inanca çağırma mücadelesi sürdürülsün.” (Elik ve Bal, 2014: 98) emri ile Kraliçe Isabel, hem Afrikalıların dini inançlarının aşağılanması bu tarihlere kadar uzandığını hem de kıtadaki varlıklarını meşru hale getirdiklerini göstermektedir. Ekonomik dürtüler ve siyasi alanda güçlü olma arzuları ile kıtaya ilerleyen Batılı güçler, kendilerine yükledikleri din misyonu ile bir anda din yayıcılar olarak ortaya çıkmışlardır. Örneğin Portekizliler ilk keşiflerin ardından Hristiyanlığı yaymak için misyonerlerini kıtaya yerleştirmeye başlamıştır. Görünürdeki amaçları Hristiyanlığı yaymak olan Avrupalılar, kıtadakileri Hristiyanlaştırarak din ortaklığı sağlayıp sömürge politikalarını kolaylaştırmak istemişlerdir (Ataöv, 2018: 31) . Ekonomik akabinde de dini sömürü ile başlayan bu süreç; ırksal, dilsel ve kültürel farklılığın etkisiyle başka alanlarda da devam etmiştir.

Sömürüyü meşru kılmak amacıyla Batılı güçler beyaz insanın ırksal, dilsel ve kültürel üstünlüğü anlayışı ile hareket etmişlerdir. Buna göre dünyada üstün ırklar ve üstün olmayan ırklar mevcuttur ve Afrikalı toplumlar üstün olmayan ırka sahiptir. Bu durumu Afrikalılara aşlamaya başlayan sömürgeci güçler, Afrikalıların kendi ırklarını ve kültürlerini aşağılık hissetmelerine sebep olmuştur ve Batılılar bu sayede onları kolayca baskı ve kontrol altına almıştır. Bu durum sömürgeciliğin daha hızlı ve zorlanmadan yürütülmesine izin vermiştir (Bayer ve Demirel, 2017: 72-73). Bu hiyerarşiyi yaratırken Avrupalılar sahip oldukları ekonomik düzen, yönetim sistemi ve değerler ile Afrikalıların sahip oldukları arasında fark olduğunu ancak kendi düzenlerinin daha üstün olduğunu kıtaya yaymaya çalışmışlardır. Batılılar üstün medeniyet ve ırk anlayışı ile “ben ve öteki” ayrıştırmasına gitmiştir. Bu anlayışa göre öteki olarak tanımladıkları Afrika halkı aşağı medeniyet ve ırk olarak eğitime ve değiştirilmeye mecburdur. Afrikalıları eğitmek ise üstün olan Batılıların bir yükümlülüğüdür (Sayın, 2017: 1760). Keşifler çağının ilk etaplarında başlayan sömürgecilik aşamasında her ne kadar Afrika'ya gönderilen misyonerler kıtanın coğrafyasını, kaynaklarını ve güzergâhını denetlemek veya keşfetmek amacıyla gönderildiyse de Batılılar keşif çabalarını “siyah ırkı eğitmek için buradayız” imajı ile meşrulaştırmıştır (Kazancı, 2005). İleriki yıllarda ise kıtadaki aslan paylarına sahip olan İngiltere “Beyaz Adamın

Yükümlülüğü”, Fransa “Uygarlaştırma Misyonu” ile sömürgecilik faaliyetlerini meşru göstermeye çalışmışlardır (Sayın, 2017: 1760).

Batılı devletlerin, Afrika kıtasında ekonomik, dini, kültürel ve ırksal dürtülerle takip ettikleri politikalardan yola çıkarak sömürgeciliği tanımlamak mümkündür. Sömürgeciliğin doğuşunu daha çok ekonomik dürtülerin oluşturduğunu savunanlar için Avrupalı devletlerin kapitalist gelişimine uygun bir tanım yapılmaktadır (Sayın, 2017: 1761). Buna göre sömürgecilik; ekonomik ve ticari değeri yüksek hammadde kaynaklarına sahip güçsüz devletlerin, dönemin büyük ve sömürgeci güçleri tarafından keşif, istila veya askeri müdahalelerle kontrol altına alınması veya üstünlük kurulması çabasıdır. Afrika kıtasının sömürüsü, askeri ve teknolojik olarak kendilerini geliştiren Avrupalı büyük güçlerin daha fazla güç kazanmak ve üstün olmak amacıyla ekonomik çıkarlarını ön planda tuttıkları bir politikanın ürünüdür. Ekonomilerini düzeltmek ve canlandırmak, refah seviyelerini arttırmak, ticari faaliyetlerde öncü olmak ve zengin olmak amacıyla Batılı güçlerin, Afrika kıtasındaki değerli hammaddeleri sömürmeye ve hammaddeleri ülkelerine götürerek işlemeye başladıkları görülmektedir (Daban, 2017: 27,29,64). Hammaddeye yönelik bu arzunun oluşmasını ve sömürgeciliğin ekonomik dürtüsünün oluşmasını sağlayan bazı dönüşümlerden bahsetmek mümkündür. Özellikle coğrafi keşifler, ticaret yollarına yönelik talep, Kuzey Atlantik’in (Portekiz ve İspanya) Akdeniz karşısında yükselişi ve Batı yayılmacılığının başlaması, ticaret burjuvasının gelişimi ve askeri-teknolojik üstünlüğün elde edilmesi, 15. yüzyıldan itibaren Afrika kıtasına yönelik sömürgecilik faaliyetlerinin başlamasına zemin hazırlamıştır (Altuner, 2017: 310).

Afrika kıtasının barındırdığı hammadde ve doğal kaynakların sebep olduğu ekonomik dürtülerin ötesinde sömürgeciliği tanımlamaya yardımcı başka faktörlerin olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü yalnızca ekonomik çıkarlar ve hammadde olgusu ile sömürgecilik açıklanamaz. Buna göre sömürgecilik ekonomik çıkarların sağladığı maddi kontrolün yanı sıra kültürel, siyasi ve dini hedeflerle güçlü bir devletin, zayıf olanlar üzerinde sağladığı manevi kontrol ve üstünlük kurma çabasıdır. Sömürgeciliğin bu boyutunun olgunlaşmasını sağlayan hususlar Rönesans ve Reform hareketleridir. Avrupalı devletleri etkileyen bu değişimler, onların eşsiz bir uygarlık ve üstün inanca sahip uluslar olduklarına yönelik algı yaratmıştır. Üstün ırk ve eşsiz bir medeniyet olduğuna inanan Batılılar diğer tüm ulusları aşağılık ve barbar olarak nitelendirip onları boyunduruk altına alınacak ve eğitime mahkûm topluluklar olarak görmüştür. Barbar toplumları eğitime ve kontrol altına alma görevi Batılı toplulukların misyonu ve yükümlülüğüdür. Bu misyon sonucunda Avrupalılar,

Afrikalıların dinsel, dilsel ve kültürel özelliklerini asimile edip onları öz benliklerinden ayırmıştır. Afrikalıların ayrışmasına, bölünmesine veya farklı grupların birlikte yaşamaya zorlanmasına sebep olan sömürgecilik, kıtanın yeniden inşa edilmesine zemin hazırlamıştır (Daban, 2017: 25-26).

Sonuç olarak, sömürgeciliği ekonomik ve manevi motivasyonların birbirini tamamladığı bir politikanın ürünü olarak görmek mümkündür. Buna göre sömürgecilik, “Bir devletin (büyük güç vasfında olan devletin) kendi sınırları dışında genellikle deniz aşırı toprakları keşif veya askeri müdahale gibi çeşitli yollarla kontrol altına alması ve orada hâkimiyet kurup yerli halk üzerinde siyasi, ekonomik ve kültürel üstünlük sağlayarak o topluluğun her türlü imkânını kendi çıkarı için kullanması ve yağmalamasıdır.” Afrika’nın hammaddelerinin yağmalanmasını ve keşfedilmeyen topraklarında keşfedilip sömürülmesine izin veren ve aynı zamanda modern sömürgecilik önünü açan ilk uluslararası antlaşma ise 7 Haziran 1494 yılında Portekiz ve İspanya arasında imzalanan Tordesillas Antlaşmasıdır (Kavas, 2009). Antlaşma iki devletin dini liderlerinin de devreye girmesi ile coğrafi keşifler sonucunda oluşan rekabeti çözmek için imzalanmıştır. Tordesillas Antlaşması dünyayı resmen İspanya ve Portekiz arasında ikiye bölerek paylaşmıştır. Afrika kıtasının batı kıyısında yer alan Cape Verde/Yeşilburun Adasınının 370 mil batısından hayali bir meridyen/çizgi çizilmiştir. Bu çizginin batı yarımküresinde kalan Afrika toprakları İspanya’nın, doğusunda kalanlar Portekiz’in kabul edilmiştir. İki devlet arasındaki bu ayrım devletler arasındaki rekabeti azaltmış ve iki devletin sadece kendilerine tanınan alanlarda ilerlemesine olanak tanımıştır. Bir başka ifadeyle, antlaşma Portekiz ve İspanya arasında keşfedilecek ve sömürülecek yerler için Afrika halkının rızası olmadan kesin sınırlar belirlemiştir (Elik ve Bal, 2014: 109).

Antlaşma kesin sınırlar belirlemesinin ve Batı yayılcılığını resmileştirmenin ötesinde de kararlar içermektedir. İlk olarak Afrikalıların ürettiği belirli malları, sadece sömürgeci ülkelerin şirketlerine satması zorunlu hale getirilmiştir. Sömürgeci güçlerin belirli mallar üzerinden kıtada rakip devletlerle karşı karşıya gelmesi bu sayede engellenmiştir. Aynı zamanda, sömürgeci güçlerin üretimiyle rekabet etmenin önü kesilmiştir. Dolayısıyla kıtada yerli üretime ve zanaata ket vurularak uzun vadede sömürgeci güçlere bağımlı hale gelen topluluklar oluşmuştur. Örneğin Portekiz kendisi için gerekli olan şekerpancarının üretimini teşvik etmiş ve ülkesine aktarılmasını sağlamıştır. Ancak Afrika kıtasında şekerin yapımını yasaklamıştır. Bu sayede Afrika, hammaddesine sahip olduğu ürünü üretmez hale gelmiştir ve ürüne bağımlı olmuştur. Ancak Portekiz kendisi için lâzım olan hammaddeyi ucuz yollarla tedarik edip sanayisini geliştirmiştir (Özey, 2016: 68). İkinci olarak, antlaşma iktisadi çıkarın

yanı sıra dini liderler eşliğinde oluşturulduğu için dini dürtüleri de beraberinde getirmiştir. Dini liderler, antlaşma ile kendilerine belirli yerler tesis edilen Portekiz ve İspanya'nın, bu alanları Hristiyanlaştırmasını istemiştir (Elik ve Bal, 2014: 110). Çünkü İslamiyet'in dünya genelinde hızlı bir şekilde yayılması Hristiyanların Avrupa kıtasının içinde sıkışmasına neden olmuştur. Hristiyanların kıtanın içine kapanması birçok konuda özellikle de Akdeniz üzerindeki ticarete Müslümanlarla işbirliği yapılmasına sebep olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan papalık sömürgecilik vasıtasıyla Hristiyanlığın yayılmasını ve Müslümanların egemenlik alanının daraltmasını istemiştir (Kavas, 2009).

Sömürgeciliğin bir tarafını ekonomik, dini ve kültürel hırslar oluşturmakla beraber, bir tarafı da köle ticaretinden beslenmektedir. Kölelik çok uzun yıllardır Afrika kıtasında var olmakla birlikte köle ticareti sömürgecilikle apayrı bir boyut kazanmıştır. Avrupa'da Ortaçağ kapanırken Afrika köle ticareti ile resmen yeni bir döneme açılmıştır. Karanlık kıta olarak lanse edilen Afrika kıtası 15. yüzyıldan itibaren artık "sömürge kıtası-köle kıtası" olma vasfına geçmiştir (Kazancı, 2005). Afrika kıtasının bu statüde değerlendirilmesi aslında en başta Avrupa'nın ırksal üstünlük inancının bir sonucudur. Silah ve teknoloji üstünlüğü ile kıtada hâkimiyet kurabilen Batılılar, ırksal üstünlük ile de köle ticaretini kendi çıkarları doğrultusunda geliştirmişlerdir. Tanrı'nın takdiri olarak değerlendirdikleri beyaz ırkın üstünlüğü vasfını, siyah ırkı aşağı görerek tamamlayan ve bunu Afrikalılara inandıran Batılılar bu yolla köle ticaretini yoğunlaştırmışlardır (Ataöv, 2018: 28,47). Bu inancın doğrultusunda Afrikalıları kendilerine bakmaktan aciz ve beyaz ırk olmadan yaşamlarını idame ettiremeyecek bir topluluk olarak gösteren Batılılar, en iyi koşulun kölelik ile Batılılar tarafından sağlanacağına Afrikalıları kabul ettirmişlerdir. Bir bakıma insanlığa aykırı olan köle ticaretine, insancıl ve yardımsever bir misyon yükleyen Batılılar kendileri haklı göstermeye çalışmışlardır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 257).

Amerika kıtasında, Kızılderililerin nüfusunun azalması veya eskisi gibi boyun eğmemeleri sonucunda Afrika kıtasına yukarıda bahsedilen haklı amaçlarla yönelen Avrupalı devletler, kıtada uzun yıllar sürecek olan köle ticaretini başlatmıştır (Özey, 2016: 67). Kıtada köle ticaretine başlayan ilk Batılı güç tıpkı sömürgecilikte olduğu gibi Portekiz'dir. 1441 yılında keşifler sırasında bir grup Afrikalıyı köleleştiren Portekizliler 1580 yılına kadar köle ticaretinde tek güç olmuşlardır (Ataöv, 1977: 14). Bu tarihten sonra diğer devletler de Afrika kıtasındaki köle ticaretinden pay alırken 1650 yılından itibaren köle ticareti bir endüstri haline gelmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Fransa, Hollanda, İspanya, Danimarka ve Norveç gibi birçok Batılı güç Afrika kıtasındaki köle ticaretinde varlık göstermiştir. Batılı güçlerin genç

ve ucuz işgücü olarak gördükleri Afrikalı köleler, Avrupa'nın hızlıca gelişmesini sağlamıştır (Abdi, 2017: 10). Ancak bu durum Afrika kıtasında tam tersi bir düzen yaratmıştır. Öncelikle çok kötü şartlarda, zincirlerle diğer kıtalara taşınan Afrikalılar seyahat sırasında hastalıklar ve şartların zorluğu nedeniyle ya ölüyorlardı ya da intihar ediyorlardı. Bu durum Afrika'nın genç ve dinamik, kıta için yararlı olabilecek nüfusunun kaybına neden olmuştur (Ataöv, 1977: 14).

Afrika kıtası köle ticareti nedeniyle nüfus kaybı yaşarken Batılı güçler kıtadan getirdikleri nüfusu tarımda ve zor işlerde kullanmaya başlamıştır. Özellikle 15. yüzyılda tarımda çalışacak işçiye yönelik bir talep artışı olunca Avrupa, bu talebi daha az ücretle daha fazla çalıştırabileceği Afrikalı kölelerden temin etmiştir. Avrupa kıtası bu sayede büyük kazançlar sağlarken hızla zenginleşmeye ve güç kazanmaya başlamıştır. Afrika kıtası da tam tersi bir biçimde hızla fakirleşmeye ve güç kaybetmeye başlamıştır (Tepebaş, 2010: 11). Fakirleşmenin bir sebebi de Avrupalıların köleleri satın alırken ödemeyi kendi ürettikleri, kalitesi oldukça düşük olan fakat Afrika'da üretilmediği için talep gören mallarla yapmalarıdır. Avrupalıların tercih ettiği bu metot kendi ürünlerini denizaşırı topraklarda satmalarını sağlarken Afrika'da yerel üretime ve zanaata zarar vermelerine neden olmuştur. Avrupalıların temin ettiği ucuzlukta üretim yapamayan yerli halk üretmemeyi tercih etmiştir. Bu tercih ise Afrika kıtasının günümüzde dahi kurtulamadığı ekonomik bağımlılığının fitilini atmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 267).

15. yüzyıldan itibaren gittikçe yaygınlaşan ve normal ticaretten daha fazla kazanç getiren köle ticareti, Afrika kıtasının sadece nüfusunun ve ekonomisinin bozulmasına neden olmamıştır. Kıtanın, kalkınma ve siyasi birlik için gerekli olan nüfusu azalırken aynı zamanda toplumsal yapısı da parçalanmıştır. Siyasi ve sosyal parçalanmalar kıtada yer alan toplulukların birlik ve beraberlik duygularını da zedelemiştir. Hali hazırda kabile geleneğinin hâkim olduğu kıtada bundan öte bir yönetim biçimi uzun vadede oluşamamıştır (Gür, 2014: 51). Avrupa kıtası bu dönemde uluslaşma yolunda ilerlerken Afrika kıtası tam tersi yörengede ilerlemiştir. Köle ticareti, Afrika kıtasının içinde bir takım karışıklıklara neden olarak uluslaşmayı ve devlet geleneğini geri plana atmıştır (Ataöv, 1977: 14). Batıda veya Amerika'da kabul görmeyen kölelerin geri gönderilmesi toplumlarda kabul görmeyerek iç karışıklıklara neden olmuştur. İç karışıklıklar, sömürgeci güçlere karşı birlik olması gereken halkların ayrışmasına ve uluslaşma kültürüne sahip olamamasına neden olmuştur. Aynı zamanda köle ticaretinin getirdiği kârı fark eden kabile liderleri kendi halkından yana olmak yerine sömürgeci güçlerle işbirliğine giderek, onlara köle pazarlamaya başlamıştır (Kazancı, 2005). Kabile liderleri zamanla kendi içlerinde de çatışmaya giderek birlik, beraberlik ve

güven duygusunun oluşmasını tamamen engellemişlerdir. Sonuç itibariyle, köle ticareti Afrika kıtasında siyasal ve toplumsal parçalanmayı da beraberinde getirerek, halkların uzun vadede sömürgeci güçlere karşı gelememesine neden olmuştur.

18. yüzyılda doruk noktasına ulaşan köle ticareti Afrika kıtasının beşeri sermayesine, kurumsallaşmasına, uluslaşmasına, ekonomisine ve kalkınmasına zarar verirken (Gür, 2014: 52) 1861-1864 Amerikan iç savaşının sonucunda Avrupa kıtasında kölelik karşıtı kamuoyu oluşmuştur. İç savaş sonucunda ABD, köleliği kaldırıp tüm kölelerini serbest bırakırken Avrupa'da bu durum büyük yankı uyandırmıştır (Altuner, 2017: 311). 1848'de Fransa, 1858'de Portekiz, 1863'de Hollanda ve 1867'de İngiltere köle ticaretini yasaklayan kanunlar ile köleliği ilga etmiştir (Karakaş, 2018). Ancak geçen üç buçuk asırda Afrika'dan Avrupa ve Amerika kıtasına 100 milyondan fazla Afrikalının götürüldüğü unutulmamalıdır (Özey, 2016: 67). Nitekim köle ticareti ile zulme uğrayan Afrikalıların kaderi köle ticaretinin kaldırılması ile değişmemiştir. Köle ticaretinin kaldırılması ile sadece kıtalar arasında taşınmaktan kurtulan Afrikalılar, köle ticaretinin kılık değiştirmesi ve başka versiyonlara bürünmesi ile karşı karşıya kalmışlardır (Karakaş, 2018).

Avrupalıların, Afrika kıtası üzerinden yürüttüğü yeni hedeflerin kökenini Sanayi Devrimi oluşturmuştur. 1800'lerin başında Avrupa kıtası ile diğer kıtalar arasında güç ilişkisinin tarafı kesin belli değilken 1800'lerin ortasına gelindiğinde, Sanayi Devrimi'nin katkısı ile Avrupa kıtası, diğer kıtalara hükmedebilecek güce erişmiştir. Güç dengesinin bozulması en çok Afrika kıtasını etkilemiştir. Birçok anlamda Avrupalıların etkisinde ve kontrolünde olan Afrikalılar, değişen gelişmeler ile tamamen Avrupa'nın yörüngesinde kalmıştır. Sanayi Devrimi ile Avrupa lehine güç dengesinin değişmesinde etkili olan üç temel icat vardır. Birincisi silahlarla güçlendirilmiş gövdesi demirden olan açık denizler ve diğer suyollarında hareket yeteneği olan buharlı gemilerdir (Bayram, 2018: 124).

İlk olarak İngiltere ve Çin arasındaki Birinci Afyon Savaşı'nda gündeme gelen buharlı gemiler, hem küresel rekabette hem de Afrika kıtasının içlerine ilerleme de oldukça kritik bir yere sahip olmuştur. Buharlı gemiler vasıtasıyla Afrika kıtasının daha önce olmadığı kadar içlerine ilerleyebilen Avrupalı devletler, kıtada oldukça önemli bir avantaj elde etmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 403-404). İkinci olarak makineli tüfeklerin icadı ile artık Avrupalıların elinde Afrikalıların elinde bulundurduğundan daha farklı, öldürücü ve pahalı silahlar olmuştur. Makineli tüfeklerin varlığı Afrikalıların direncini kırmış ve onlara teslim olmalarını sağlamıştır. Örneğin, Sudan yaklaşık on yıl İngiliz ve Mısır idaresine karşı

koymasına rağmen makineli tüfeklerin icadı sonrasında yapılan Omdurman Savaşı'nda (1898) 11 bin askerini kaybetmiştir. Sudan bu kadar çok kayıp verdikten sonra teslim olurken İngiliz-Mısır birlikleri sadece kırk kayıp vermiştir (Bayram, 2018: 124,127). Bu savaş makineli tüfeklerin etkisini oldukça net gösteren bir örnektir. Çünkü Afrikalıların elinde yerel silahlar, mızraklar veya basit savunma gereçleri varken karşılarında bilim, teknoloji ve sömürgecilik motivasyonu ile bürünmüş, ellerinde makineli tüfekleri olan iyi eğitilmiş Avrupalı askerler yer almıştır (Kennedy, 1991: 34). Dolayısıyla Afrikalılar her ne kadar mücadele etmeye çalışsalar da kartlar Avrupalıların lehine karılmıştır.

Güç dengesinin değişmesinde rolü olan son icat kinin maddesidir. Afrika kıtasının içlerinin daha geç keşfedilmesine neden olan kıtaya özgü hastalıklara karşı çözüm bulmaya çalışan Avrupalı bilim insanları, kınakına ağacı kabuğunu ayrıştırarak kinini bulmuşlardır. Kinin sayesinde sıtma gibi hastalıkları önlemeye başlayan Avrupalılar, 19. yüzyılın ortalarından itibaren bu maddeyi daha çok üretmeye başlamışlardır. Avrupalı kâşiflerin ve fetih amacıyla kıtaya gidenlerin kurtarıcısı olan kinin Afrika kıtasının, Avrupalıların mezarı olmasını önlemiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 408). Afrika kıtasının keşfedilmemiş yerlerine kinin, buharlı gemiler ve makineli tüfekler sayesinde daha rahat ilerleyen Avrupalıların en büyük motivasyon kaynağı ekonomik dürtüler olmuştur. Sanayi Devriminin katkısıyla, Avrupa kıtasında müthiş bir ekonomik büyüme ve verimlilik gözlemlenmiştir. Batılı devletlerin artan üretimi ve tüketimi, ekonomideki hızlı ve istikrarlı büyümesi, ulusal zenginliklerin artmasına ve uluslararası sistemde dengenin değişmesine neden olmuştur (Kennedy, 1991: 173-174). Üretim ve tüketimdeki hızlı artış, hammaddeye, fazla ürettiklerini satmak için büyük bir pazara ve sanayide çalışabilecek ucuz işgücüne ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Batılı devletler Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan icatlarla bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Afrika kıtasının hammadde, kaynak ve işgücü açısından verimli ve büyük pazarlarına doğru ilerlemeye başlamıştır (Yüksel, 2016: 1394). Avrupalılar ihtiyaçlarını daha hızlı temin etmek için kıtaya misyonerler yollarken Afrika kıtasının keşfedilmemiş noktası kalmamıştır (Kazancı, 2005).

19. yüzyılın sonlarına ya da Sanayi Devriminin ikinci aşamasına kadar, Afrika'da sömürgecilik nispi olarak da olsa yavaş ilerlemesine rağmen 19. yüzyıldan sonra doruk noktasına ulaşmıştır. Sanayi Devriminin, Afrika sömürgeciliğinde dönüm noktalarından biri olmasının sebebi; Avrupalıların doğuştan gelen bir yetenekten ziyade Afrikalılardan farklı olarak sonradan edindikleri donanımlarla üstünlük kazanmalarındır. Sanayi ürünlerine, donanımlı silahlara ve diğer bir sürü araç gerece ulaşabilen en üstün güç olan Avrupalılar, bu

durumu sömürgecilik yarışında büyük bir avantaja çevirerek, sömürgeciliği ucuz ve kolay bir hale dönüştürmüştür (Gilbert ve Reynolds, 2019: 414-415). Sanayi Devrimi öncesinde yani 1800'lerde dünyadaki kara parçalarının % 35'i Avrupalıların kontrolündeyken 1878'de bu oran % 67'ye ve 1914'de % 84'e kadar çıkmıştır (Kennedy, 1991: 176). Avrupalıların hâkimiyeti bu denli artarken Afrika, askeri ve siyasi yetersizliği nedeniyle en çok etkilenen kıta olmuştur. Afrika kıtasında hammadde ve pazar ihtiyacı Avrupalıları toprak arayışına sürüklerken 1884-1885 Berlin Konferansı, bu konuda adeta bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

Berlin Konferansı¹², 19. yüzyılın ortalarından itibaren artan sömürgecilik dalgasının, kıtanın tümünden sömürülmesinin ve Batı boyunduruğunun kurumsallaştırılmasının simgesidir (Ataöv, 2018: 48). Konferans geçmişten beri var olan sömürgeciliğin resmi bir şekilde başlamasını ve Afrika üzerinden yürütülen güç mücadelesindeki belirsizliğin kaldırılmasını sağlamıştır. Konferansa kadar, kıtada kimin nerede egemen olduğu ve neyi talep ettiği belli olmamakla beraber müthiş bir rekabet vardı. Avrupa devletleri arasındaki rekabeti sonlandırmak, topraklar üzerindeki talepleri ve sorunları çözüme kavuşturmak amacıyla Portekiz'in isteğiyle, Otto von Bismarck dönemin güçlü devletlerini bir araya çağırmıştır. Fakat Afrika kıtasının görüşüldüğü konferansa kıtanın gerçek sahipleri olan Afrikalılar çağırılmamıştır. Afrikalıların kendi kıtaları üzerinde söz hakkı olmazken kıta halkını ucuz ve zor koşullar altında çalıştıran dünya şirketleri de Berlin Konferansı'nın toplanmasını talep eden taraflardan olmuştur. Büyük şirketler, kıtadaki varlıklarını istemeyen gruplara karşı kendilerini savunacak hükümetler olmadığı için sömürgeci devletlerden kendilerini desteklemelerini talep etmiştir (Kaplama, 2005).

Hem büyük güçlerin hem de dünya şirketlerinin Afrika kıtası hakkında rahatça talepte bulunmalarının nedeni Afrika'nın sahipsiz ve güçsüz olması bir başka ifadeyle kendini müdafaa edecek bir hükümete ve ekonomiye sahip olmamasıdır. Afrika kıtasının bu kadar talep görmesi ise stratejik suyollarına, hammaddeye, doğal kaynağa, ucuz işgücüne ve büyük bir pazara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Büyüyen sanayileri yüzünden ellerindeki hammadde ve kaynaklar ile iç pazarı yeterli gelmeyen Avrupalılar için Afrika oldukça cazip gelmiştir. Aynı zamanda Avrupalılar, Afrika'yı kendi halkına ve topraklarına zarar vermeden rekabet ve mücadele edebilecekleri bir kıta olarak gördükleri için bu kadar iştahlı

---

¹² Berlin Konferansına İngiltere, Fransa, Almanya, Portekiz, Belçika, ABD, İspanya ve davet üzerine Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya, Osmanlı Devleti, İspanya, Norveç ve Danimarka katılmıştır (Duman, 2012: 1183).

davranmışlardır (Yüksel, 2016: 1394-1395). Afrika kıtasının bu kadar cazip olması, Avrupa devletlerinin rekabeti kurala bağlamalarına neden olmuştur. Bu nedenle Berlin Konferansı'nda sömürgeciliğin prensipleri belirlenmiştir (Kaplama, 2005). Avrupalı devletler yasal temsilci olmak istedikleri için fiili işgal prensibi benimsenmiştir. Fiili işgal prensibine göre bir sömürgeci güç bir toprağı işgal edip bayrağını dikmediğı sürece o topraklar üzerinde temsilci olamayıp hak iddia edemeyecektir. Bu prensip Avrupalı devletler arasında krizlerin ve savaşların çıkmasını engellemiştir (Duman, 2012: 1189).

Avrupalılar arasında krizlerin ve çatışmaların çıkması engellenirken Afrikalılar düşünülmemiştir. Çünkü Berlin Konferansı ile Afrika kıtası Avrupalılar arasında paylaştırılırken Avrupalı devletler masa başından cetvelle, geometrik devlet sınırları çizmiştir. Devlet sınırları ya enlemlere ve boylamlara göre ya dümdüz veya yuvarlak çizgilerle devletlerin çıkarlarına göre ya da dağ, nehir, ova ve stratejik suyolları gibi coğrafi özellikler dikkate alınarak çizilmiştir. Ancak devlet sınırları Afrikalıların kültürleri, dinleri, dilleri, tarihi geçmişleri, sosyal yapıları ve kabile yaşantıları göz ardı edilerek çizilmiştir (Tamçelik, 2017b: 47). Sınırlar belirlenirken Afrika'nın özü dikkate alınmadığı için her ne kadar sömürgecilik 20. yüzyılın ortasında resmi olarak bitse de Afrika kıtası günümüzde dahi iç savaşların, etnik, dinsel ve dilsel çatışmaların merkezi olmuştur. Böl ve yönet mantığı ile siyasi ve ekonomik sömürünün ürünü olarak ortaya çıkan sınırlar Afrika'nın tüm sorunlarının kaynağını oluşturmaktadır (Bayer ve Demirel, 2017: 75). Çünkü konferans ile uluslar, yerli aileler ve kabileler birbirinden ayrılmıştır. Halklar, konuştukları farklı diller ve inandıkları farklı inançlar gözetilmeden bir arada yaşamaya zorlanmıştır. Bununla birlikte, yıllardır savaş halinde olan ve birbirinden apayrı kültüre sahip olan uluslar beraber yaşamaya mecbur bırakılmıştır (Ataöv, 2018: 55). Fakat halkların yaşadığı çatışmalardan beslenen Batılılar sömürgeciliğı daha da hızlandırmışlardır. İç çatışmaların yarattığı siyasi boşluklar, Batılıların yönetimi ele geçirmesine ve siyah ırkın yönetimde, sağlık ve eğitim gibi pek çok sektörde kendi ülkelerinde dışlanmalarına neden olmuştur (Kazancı, 2005). Afrikalılar ülkelerinde yabancı konuma gelmiştir. Çünkü konferans öncesinde 1875 yılında Afrika'da sadece % 10'luk bir alan sömürgeleştirilmişken, 1895 yılında bu oran % 90'a çıkmıştır.¹³ Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere İtalya, Almanya, Hollanda, Belçika, İspanya ve Portekiz kıtayı tek tek işgal edip kültürel, dini, ekonomik, siyasi ve dilsel sömürü uygulamışlardır (Kartal, 2019: 3).

---

¹³ Avrupalı devletlerin belirli bir süre (1936-1941) işgal altında tutmasına rağmen sömürgeleştiremediğı ve sömürülmeyen %10'luk dilimde yer alan devletlerden biri Etiyopya olmuştur. (Abdi, 2017: 139) Sömürü faaliyetlerinin uğramadığı diğer bir Afrika devleti ise Liberya'dır. Batı Afrika kıyısında yer alan Liberya kıtanın en eski cumhuriyeti vasfına da sahiptir (İNSAMER, 2019).

Berlin Konferansı ile birlikte Afrika kıtasında sömürgecilik bir adım daha ileriye gitmiştir. Aslında çok daha önceden sinyaller veren kolonyalist faaliyetler, 19. yüzyılın ortalarından itibaren giderek daha görünür bir hal almıştır. Sömürgeleştirmeyi de kapsayan kolonyalizm, keşfedilen ve fethedilen yerlere, sömürgeci güçlerin vatandaşlarını veya eski kölelerini yerleştirmeleridir. Bu sayede sömürgeci güçler, hem nüfuz ettiği alanda vatandaşlarını ucuz yollarla istihdam ederek hammadde kaynaklarında (şeker ve kakao tarlaları gibi) çalıştırmıştır hem de sömürgelerinde daha rahat yayılabilmiş ve müdahale edebilmiştir. Dolayısıyla Avrupalılar, kıtadaki devletleri ekonomik alanda sömürmenin ötesine geçerek buralara vatandaşlarını yerleştirerek kültür, dil, din ve siyasi yönetime bağlı değerlerini daha kolay empoze etmişlerdir. Vatandaşları vasıtasıyla kiliseleri, okulları ve sağlık kuruluşları gibi kurumları daha rahat açabilen sömürgeci güçler, sömürgeciliğin son aşaması olan emperyalist hedeflere kolaylıkla ulaşabilmiştir. Kurdukları şirketler vasıtasıyla ekonomide birincil aktör olan Avrupalılar, açtıkları okullar vasıtasıyla da dillerini ve tarihlerini Afrikalıların özüne işlemişlerdir (Sayın, 2017: 1762-1763). Sonuç olarak 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar Avrupalıların, Afrika kıtasında siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal dönüşümler yaratıp kendilerine bağımlı birer kukla oluşturdukları rahatlıkla söylenebilmektedir (Daban, 2017: 45).

20. yüzyılın başına gelindiğinde, Afrika kıtasında paylaşılacak ve rekabet edilecek alan kalmazken uluslararası politikada büyük değişimler meydana gelmiş ve Afrika kıtası bu değişimlerden oldukça fazla etkilenmiştir. Bu değişimlerin ilk habercisi daha fazla sömürge arzu eden ama aynı zamanda da kendi kıtalarında birbirleri ile rekabete düşen büyük güçlerin mücadelesi olan Birinci Dünya Savaşı'dır (Yüksel, 2016: 1395). Bu dönemde Afrika'ya olan ilgi bir nebze azalsa da kıtadan yararlanmaya devam edilmiştir. Savaş sırasında Afrika kıtasından, Avrupalılara hammadde ve asker temin edilmiştir. Afrikalılar kendilerinin taraf olmadığı savaşa asker olarak gitmiş ve insan sömürsünün en uç örneği verilmiştir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa, ordusuna 845.000 Afrikalıyı almış ve çatışmanın en yoğun olduğu alanlara sürüklemiştir (Ataöv, 1977: 23). Ayrıca savaş sırasında Afrika üzerinde mücadele olmasa da bu döneme gelene kadar İngiltere 35 milyon km² ile en büyük payı, Fransa 12.5 milyon km², (Kavas, 2009), Portekiz 1.7 milyon km², Almanya 1.5 milyon km², Belçika 1.4 milyon km² alanı ele geçirerek (Ataöv, 1977: 23) kıtaya yapılacak en büyük yıkımı yaratmışlardır.

Avrupalıların yarattığı yıkımın farkında olan bazı Afrikalılar milli uyanış ve başkaldırış hareketlerine başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalıların güç kaybı sonucu

kendi içlerine dönmesiyle, Afrika'da oluşan bir takım bilinçlenme hareketleri bağımsızlık yolunda önemli olmuştur (Bayram, 2018: 129). 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırıp işgal etmesi, Afrikalıları harekete geçirmiştir. Bu döneme dek sömürgeleştirilmeye karşı gelen Habeşistan adeta bağımsızlık yolunda bir simge olmuştur. Hatta 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nı Afrikalıları için bu tarihte başlatanlar dahi mevcuttur (Ataöv, 2018: 72-73). Bağımsızlık için bilinçlenmeler başlasa dahi, iki dünya savaşı arasında sömürü hız kesmeden devam etmiştir. Kıtada aslan payına sahip olan İngiltere ve Fransa, Birinci Dünya Savaşı'nda güç kaybına uğrasalar da kıtadaki güçlerini korumuşlardır. İki savaş arasında iki devletin ordularına toplam dört milyon asker temin edilmiştir (Özey, 2016: 74). Aynı zamanda kıtadaki hareketlenmelerin farkında olan İngiltere ve Fransa olası bağımsızlık durumları için devletleri hazırlamaya başlamışlardır. Kendilerinden boşalacak yerleri, yetiştirdikleri ve kendi güdümlerinde olan idarecilere bırakmak için iktidar sınıfları oluşturmuşlardır. İktidar sınıfını kendilerine itaat edecek kişilerden oluşturarak, bağımsızlık sonrasında kolayca müdahale etmeyi öngören Fransa ve İngiltere, ekonomide de kendi varlıklarını sürdürmek üzere çalışmalar yapmışlardır. Büyük şirketler vasıtasıyla doğal kaynaklar ve hammaddeler üzerinde kontrolleri baki kalan iki sömürgeci güç bağımlı devletler yaratmayı başarmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 467).

İngiltere ve Fransa başta olmak üzere sömürgeci güçler yarattıkları düzenlerle İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar süreci uzatmayı başarsalar da İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem kendi içlerinde yaşadıkları sorunlar ve güç kaybı hem de uluslararası sistemde olan değişimler bağımsızlık ivmesini doruğa ulaştırmıştır. Avrupalılar kendi kıtasında güvenliği sağlayamaz duruma düşmüşken başka aktörlerin (SSCB ve ABD) uluslararası politikanın merkezine oturması, Afrika'yı yakından ilgilendirmiştir. ABD ve SSCB, Afrikalı devletleri kendi yanlarına çekebilmek ve Avrupa'nın güç kazanmasını engellemek için bağımsızlık hareketlerine destek vermişlerdir. Aynı zamanda, savaş sonrasında oluşan uluslararası sistem, sömürgeciliğin devamını zorlaştırmıştır. İlk etapta Milletler Cemiyeti akabinde yerini alan Birleşmiş Milletler, dünya barışını vurgularken sömürgecilik sisteminde değişikliğin sinyallerini vermiştir (Yüksel, 2016: 1395) Tüm bu süreçler, Afrikalıların sömürgeciliğe ve kolonizasyona tepki vermesine neden olmuştur ve dekolonizasyon süreci başlamıştır. Dekolonizasyon sürecinin başlangıcını ise 14 Ağustos 1941'de düzenlenen Atlantik Konferansı oluşturmuştur. Konferansta dekolonizasyon bir başka ifadeyle bağımsızlık sürecinin başlamasına, sömürgeci güçlerin sömürge topraklarından çekilip Afrika ve Asya kıtasındaki devletlere siyasi özgürlüklerinin verilmesine, (Daban, 2017: 48), savaştan sonra

toprak edinilmeyeceğine ve ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine karar verilmiştir (Arıkanoglu, 2016: 174). Atlantik Konferansı'nda alınan kararlar Afrika kıtasını doğrudan ilgilendirirken 1950'lere gelindiğinde bağımsızlık evresi başlamıştır.

1.3.4. Bağımsızlık Dönemi ve Sonrası Afrika Kıtası

1955-1959 yılları arasında 7, 1960-1969 yılları arasında 31, 1970-1979 yılları arasında 8, 1980-1989 yılları arasında 1 ve 1990-1999 arasında 2 devletin bağımsızlığını kazanmasıyla Afrika kıtası dekolonizasyon sürecini tamamlamıştır (Tepebaş, 2010: 16). Ancak neredeyse yarım asır süren bu süreç Afrika kıtasını “karanlık kıta” ibaresinden kurtarmaya yetmemiştir. İlk etapta bu ibare, kıtanın coğrafi ve fiziki koşullarından ve bilinmezliğinden dolayı kullanılsa da bağımsızlık süreci ile birlikte içerdiği anlam değişmiştir. İç savaşlar, etnik ayrımlar ve çatışmalar, ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlar, Avrupalı devletlerin müdahaleci tavrı, borçlar, yoksulluk, hastalıklar, darbeler ve daha pek çok sorun Afrika kıtasının aydınlığa ulaşmasını engellemiştir. Çünkü Afrika kıtası tam bir bağımsızlık süreci yaşamak yerine yüzeysel bir bağımsızlık ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü sömürgeci Batılı devletler, kıtayı isteyerek terk etmemiştir, aksine zorunlu olarak bir antlaşma ile kıtadan ayrılmışlardır (Daban, 2017: 52). Sömürgecilik, neo/yeni sömürgecilik adı altında hem yeni vasıflarla hem de geçmişten gelen mirasla devam etmektedir. Bağımsızlığını yeni kazanmış kıta devletleri coşkulu bir şekilde bağımsızlıklarını kazansalar da Avrupalılardan kolay kolay kopamamışlardır (Sylwester, 2005: 91). Çünkü sömürgeci dönemde kimi toplumlar kendi özlerinden tamamen koparak asimile olmuşlardır kimileri sömürgeci devletin bazı vasıflarını kendine katarak melezleşmiştir kimileri de kendi özlerini koruyabildikleri ölçüde korumuşlardır. Ama ne olursa olsun Batılılar Afrikalılar üzerinde izlerini bırakarak, sömürgecilik sonrasında tam bağımsızlığın olmasına izin vermemişlerdir (Bayram, 2018: 130). Sömürgecilik, Batılıların sömürgeci dönemde inşa ettikleri politikalar üzerinden farklı versiyonlarla günümüze kadar devam etmektedir.

İlk olarak Afrikalılar arasında bağımsızlık isteğinin coşkulu bir şekilde ortaya çıktığı unutulmamalıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında başka ülkelere savaşmak için götürülen Afrikalılar hem yeni bir dünya ile tanışıp yeni değerler hem de Avrupalıların hangi amaçlar uğruna savaştıklarını öğrenmişlerdir. Afrikalılar, İkinci Dünya Savaşında Avrupalıların anti-demokratik değerler ve faşizm ile mücadele ettiğinin farkına vardığında şu soruları sormuşlardır: “Eğer demokrasi uğruna savaşılacak bir değer ise neden Afrika'da bunun

için mücadele verilmesin? , “İkinci Dünya Savaşı bu değerler için yapılıyorsa, Afrika’da bu değerlerin devamını şart kılan sömürgeci düzen neden devam etsin?”. Bu sorular sorulurken Habeşistan’ın işgali ile milliyetçiler ve pan-Afrikacılar bağımsızlık yolunda mücadeleye başlamışlardır. 1945 Pan-Afrika Kongresi, kitle partileri ve özellikle Kwame Nkrumah¹⁴ yönetiminde oluşturulan örgütlenmeler birçok devletin bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynamışlardır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 510-511-546). Örneğin, 1957 yılında Altın Kıyısı “Gana” adıyla bağımsızlığını kazanırken Kwame Nkrumah, “tüm kıtanın bağımsızlığını kazanmasının, Gana’nın bağımsızlığını kazanmasından daha büyük anlam ifade ettiğini” belirtmiştir (Ataöv, 2018: 80). Nkrumah’ın cesaretlendirmesi tüm Afrikalı halklar için önemliyken hepsinin unuttuğu bir takım gerçeklikler bulunmaktaydı.

Öncelikle, Avrupalılar yüzyıllar boyunca birçok adımla (Rönesans, Reform, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi gibi) ulaştıkları ulus devlet normuna, Afrikalıların birkaç yılda ulaşması beklenmekteydi (Aydın, 2018: 235). Ayrıca etnik, dilsel, dinsel ve sosyo-kültürel farklılıklar gözetilmeden sadece Avrupalıların çıkarı esas alınarak oluşturulan yeni devletler, Afrikalıların uluslaşmamasının temel sebebidir (Tepebaş, 2010: 13). Fakat buna rağmen, bağımsızlıklarını kazanmış devletlerin kabile kültürünü bırakmalarını ve ulus-devlet yapısını oluşturmalarını isteyen Avrupalılar bunu bilinçli yapmaktadırlar. Çünkü ulus devlet, belirli toprak parçası üzerinde aynı dili (zamanla bu husus değişime uğramakla birlikte) konuşma ile aynı geçmişi ve kültürü paylaşmayı temel alır. Ancak daha önce belirtildiği gibi, Afrika farklı etnik grupların, farklı dinsel ve dilsel öznelerin ve farklı kültürlerin var olduğu bir kıtadır. Buna rağmen Batılı devletler sadece evrensel Hristiyanlık değerlerinin Afrika için yeterli olacağı kanaatine varmışlardır. Avrupalılar için yerel değerler yeni bir düzen oluşturmada en büyük engel teşkil etmektedir (Ajayi, 1961: 206-207). Bu nedenle, Avrupalılar ulus-devlet projesi içinde Afrikalıların homojenleşmesini beklemişlerdir. Afrikalıların, Avrupalılar gibi ekonomik, siyasi ve sosyal bir düzen üreterek eski geleneklerini terk etmelerini ve aslında Avrupa’nın bir kopyası olmalarını arzu etmişlerdir (Olikoshi ve Laakso, 1996: 9). Aynı zamanda, Afrikalıların bağımsızlıklarını kazandıkları yüzyılda ulus-devlet normunun modern

---

¹⁴ Kwame Nkrumah, Afrika tarihinde ve Afrika’nın kurtuluş mücadelesinde önemli bir figür olmuştur. Aynı zamanda Gana’nın kurucusu ve ilk devlet başkanı olan Nkrumah, milliyetçi yönüyle döneminde dikkat çekici bir isim olmuştur. Batı sömürgeciliğine karşı Afrika’nın bağımsızlığını ve birleşmesini savunmuştur. Pan-Afrikacılık düşüncesinin temelini atan Nkrumah, bu yolda Afrika Birliği Örgütü’nü 1963 yılında kurmuştur. Afrikalıların bir araya gelmedikçe, birleşmedikçe tam bağımsızlığa ulaşamayacağını vurgulayan Nkrumah, ancak birlik olunursa dış müdahalelerin ve işgallerin durdurulabileceğini her fırsatta dile getirmiştir. Tam bağımsızlığın yalnızca siyasi alanda değil kültürel, ekonomik ve sosyal alanda da olması gerektiğini vurgulayan Nkrumah, Batının ırksal ve kültürel üstünlük fikrini reddetmiştir.(Kam Kah, 2016: 143,148)

bir devlet yapılanması için ideal olarak görülmesi de Afrikalıların bu normu tercih etmesine ve kendileri için de ideal olduğunu düşünmelerine sebep olmuştur. Oysaki Afrika kıtasında bilinen 177 bölünmüş etnik grup olduğu düşünüldüğünde ulus-devlet normunun Afrika için ideal olduğunu düşünmek doğru olmayacaktır. Buna rağmen ulus-devlet fikrini ideal olarak benimseyenler Afrikalılarından demokrasi, sekülerizm, piyasa ekonomisi gibi Batılı değerleri uygulamalarını beklemişlerdir (Tamçelik, 2017b: 48-49).

Ulus-devlet yapılanması aslında Afrika için sömürgecilik ile yer değiştirmiş yeni bir projedir. Çünkü sorunlarını ortak bir eksende çözemeyen topluluklardan aynı değerleri benimsemelerini beklemek istikrar değil istikrarsızlık yaratmaktadır. Oysaki formül Afrikalıların kültürüne ve geçmişine saygı duymak kadar basitti ve ulus-devlet projesi yerine Afrika'nın yapısına uygun başka oluşumları desteklemekten geçmekteydi (Herbst, 1996-1997: 140). Fakat Avrupalılar, sömürgeci dönemin dinamiklerini devam ettirmek istedikleri için Afrika için kalkınma ve gelişmişlik vaat etmekten oldukça uzak yaklaşımlar içine girmişlerdir. Avrupalıların bu yaklaşımları ise Afrika'da istedikleri ortamı yaratmıştır.

İlk olarak ulus-devlet yapılanması arzu edilirken Afrikalı devletlerin başarılı bir siyasi yapılanma içinde olduklarını söylemek oldukça güçtür (Yaylacı, 2005). Çünkü bağımsızlık tutkusu bittiğinde, Afrikalı devletler, sömürgeci devletlerin gitmeden önce eğittikleri siyasi elitlerin eline kalmıştır. Kwame Nkrumah gibi bağımsızlık vurgusundan ve Avrupalılara karşı Afrika birleşmesinden bahseden kişilerin ortaya çıkmaması için Batılılar müdahale yoluna başvurmuşlardır. Gerek Nkrumah gerekse Nkrumah'ın fikirlerini savunanlar tutuklanmış veya darbelerle siyasetten uzak tutulmuştur. Avrupalıların fikirlerini reddeden kişiler halktan kopararak halkın gaflet uykusundan uyandırılmaması ve ayaklanmaması için uğraşmıştır. Aynı zamanda Batılılar yaratılan siyasi elitleri rüşvetle besleyerek kendilerine destekçi yaratmışlardır (Özey, 2016: 78). Yaratılan siyasi elitler halktan kopuk, kendi otoritesini kuramayan bu nedenle de Batıya bağımlı yaşayan ve yönetim kabiliyeti olmayan kişiler olmuştur. Kukla yöneticiler toplumsal uzlaşma sağlayamamış aynı zamanda da kendi ülkesini ve kaynaklarını nasıl yöneteceğini kavrayamamıştır. Toplumsal uzlaşının olmaması ve yöneticilerin mevcut bilinçsizliği Batılıların yeni sömürgecilik anlayışının ürünü olmuştur (Tamçelik, 2017b: 45). Güçlü bir siyasi yapının olmaması toplumda ayrışmalara, istikrarsız bir kötü yönetime ve uluslararası sistemde zayıflığa tekabül etmiştir. Örneğin, üç büyük imparatorluğa ev sahipliği yapan Mali, günümüzde siyasi istikrarsızlığın dolayısıyla da büyük güçlerin müdahalesinin oldukça yoğun olduğu bir devlettir (Altuner, 2017: 313).

Batılı güçlerin siyasi istikrarsızlıktan bahsederken demokrasiyi ve Batılı değerleri vurgulamaları tamamen bir dekordan ibaret olmuştur. Çünkü bu dekorlar yeniden sömürmeyi kolaylaştırmadan öte bir amaç gütmemektedir (Ataöv, 2018: 97). Kıta ülkelerinin, tek partili bir yapı ve otoriter liderle yönetilmesine yönelik eleştiriler, Batının demokrasiyi savunmasından kaynaklanmamaktadır. Eğer ki ülkeyi yöneten tek parti rejimi ilerici ve Batı karşıtı düşünce yapısına sahipse, Avrupalılar demokrasi maskesi ile bu rejimleri demokratikleşmeye ve değişmeye çağırmaktadır. Ancak bu devletler tek partili bir yapıya sahip olmasına rağmen Batının kuklası gibi davranıyorsa, Avrupalılar anti-demokratik hükümetlerle oldukça dostane ilişkiler yürütmektedir. Örneğin, 1965 yılında Batı karşıtı oldukları için Kongo’da tüm siyasi partiler kapatılmıştır ve yerine kabile dernekleri kurulmuştur (Ataöv, 1977: 636). Dolayısıyla tüm siyasi partileri kapatmaya zorlayan da demokrasiyi savunan da aynı Batıdır. Bir başka örnek vermek gerekirse, Kenya’da dönemin tek partisi olan Kenya Afrika Ulusal Birliği önderliğinde 1978’de devlet başkanı olan Daniel arap Moi’nin oluşturduğu otoriter yapı Avrupalılar tarafından Afrika demokrasi adı altında oldukça desteklenmekteydi (Gilbert ve Reynolds, 2019: 585). Sonuç olarak Batılılar, kendi yörüngesindeki tek partili yönetimlere karşı gelmemektedir. Batılıların karşı geldiği husus kendi varlıklarının ve çıkarlarının tehlikeye girmesidir. Bu noktada ise ülke içinde barındırdıkları işbirlikçiler yardımı ile ya iç karışıklıklara ya da askeri darbelere neden olmuşlardır.

Afrika kıtasında meydana gelen darbeler, darbe girişimleri veya iç karışıklıklar tesadüfi olaylar değildir. 54 bağımsız devletin bulunduğu kıtada neredeyse tüm devletlerin darbe tarihinin olması veya 1950’den bu yana dünyada meydana gelen 500’e yakın darbenin neredeyse yarısının Afrika kıtasında meydana gelmesi kıtanın kaderi değildir aksine Batılıların Afrika kıtasına biçtiği bir kaderdir. Kıtadaki devletlerin bu denli kırılğan bir siyasi yapıya sahip olması ve yapının bir türlü düzeltilememesi, güçlü siyasi mekanizmaların varlığını istemeyen büyük güçlerin bir oyunudur (Kavas, 2019b). Darbeler dışında Batılıların çıkarına hizmet eden bir diğer olgu iç savaşlardır. Berlin Konferansı’nın yarattığı geometrik sınırlardan günümüze Afrika kaynaklı bir kazan durumundadır. Ama özellikle bağımsızlık sonrası etnik, dini, kültürel ve siyasi nedenlerden ötürü ortaya çıkan iç savaşlar, diğer tüm kıtalardan daha kanlı ve daha korkunç olmuştur. Bağımsızlıktan günümüze aralıklarla son bulup tekrar başlayan 33 tane iç savaş, Afrika kıtasındaki devletleri oldukça güçsüzleştirmiştir. İç savaşlardan başka, 1945-1995 yılları arasında dünyada meydana gelen 186 silahlı çatışmanın 48’inin kıtada olması da istikrarsızlığın bir örneğidir (Erkan, 2017:

386). Ancak Afrika kıtasındaki devletler güçsüzleşirken, iç savaflara ve askeri darbelere silah satışı ile destek veren Avrupalılar zenginleşmiştir. Araştırmalara göre 1979-1989 arasında büyük güçlerin kıtaya sattığı silahların değeri yaklaşık 60 milyar dolardır. Batılı sömürgeci güçler hem savaşı çıkaran hem de savaştan zengin olan taraftır (Özey, 2016: 83-84).

Batılıların, Afrika'daki karışıklıklarından sağladığı kazançlardan biri silah satışı ve elde edilen gelirdir diğeri de karışıklıklar ile meşgul olan Afrikalıların ilgisizliğinden ve mecburiyetinden faydalanarak ulaşılan doğal kaynaklar ve hammaddelerdir. Sömürgeci dönemde olduğu gibi Afrika kaynaklarından faydalanmak isteyen Batılılar yaratıkları düzen ile bunu sağlamaktadırlar. İlk olarak, varlıkları boyunca Afrikalıları ekonominin önemli kollarından uzak tutan Avrupalılar, sömürgecilik sonrasında kendi vatandaşları sayesinde kazanç sağlamaya devam etmişlerdir. Örneğin, Güney Afrika Devleti'nde 1913 yılında, siyahlar nüfusun % 70'ni oluşturmasına rağmen ülke ekonomisindeki payları sadece % 7'dir. Bu örnek sadece tek bir devletle sınırlı değildir aksine tüm Afrika devletleri de hemen hemen benzer durumu yaşamıştır. Sadece niteliksiz işlerde çalışabilen yerliler, kendi öz kaynaklarının farkına varmadan, ekonomilerin özünü oluşturan kaynakların kullanım hakkından uzak kalmışlardır (Geyikçi, 2017: 381). Ancak bu durum Batılıların iddia ettiği gibi Afrikalıların yeteneksizliğinin ürünü (Ataöv, 1977: 581) değildir.

Batılılar Afrika kıtasını terk ederken kıtada, ekonomisi tek bir ürüne bağımlı, üretemeyen ve kaynaklarını kendi inisiyatifinde kullanamayan devletler bırakmıştır. Örneğin Mali sözde bağımsız olmasına rağmen pamuk üretimi hem Fransızların kontrolündedir hem de pamuk ticaretinden en çok payı Fransa almaktadır. Mali dışında neredeyse tüm Afrika devletleri tek bir tarımsal ürüne bağlı oldukları için dış piyasada veya ticari ortaklarında yaşanan herhangi bir sorundan oldukça fazla etkilenmektedirler ve tıpkı siyasi alanda oldukları gibi kırılğan bir ekonomiye sahiptirler (Yaylacı, 2005). Ekonomilerinin güçlü olmamasının ana sebebi de var olan öz kaynaklarını farkında olmadıkları için kullanamamalarıdır (Tamçelik, 2017b: 45). Afrikalılar yönetici konumunda olmaları gereken maden ocaklarında vasıfsız bir işçi olmanın ötesine pek fazla gidememişlerdir (Özey, 2016: 85). Çünkü Afrika kıtası "kaynakların laneti" olarak adlandırılan bir trajedi ile mücadele etmektedir. Kaynakların laneti olgusuna göre Norveç hariç, zengin doğal kaynaklara sahip ve ekonomisi genellikle bu kaynaklar üzerinden şekillenen birçok devlet, hem ekonomik hem de siyasi açıdan, doğal kaynaklara sahip olmayan devletlere göre daha iyi ekonomik performans ve kalkınma ya da siyasi gelişmişlik göstermesi beklenirken daha vasat bir konumdadır (Erkan, 2017: 385).

Afrika, yaşadığı trajedinin sonucu olarak dünyanın en yoksul 77 ülkesinden 39'una sahip bir kıtadır. Yoksulluğun bir sonucu olarak düşen yaşam kalitesi, insani kalkınma ölçeklerine de yansıyan Afrika, en düşük endekse sahip 42 ülkeden 35'ine sahiptir (Yılmaz, 2017: 318). İnsani kalkınma endeksinin hesaplanmasında temel kriterlerden biri olan yetersiz beslenmede de Afrika kıtası ciddi sorunlarla mücadele etmektedir. Çünkü dünyadaki açlık sorunlarının neredeyse % 73'ünü Afrikalılar yaşamaktadır. Yaşam kalitesinin düşmesine sebep olan Afrika kıtasına özgü hastalıklara, Avrupalılar keşifler sırasında çözüm bulsalar da Afrikalılar halen bu hastalıklarla yaşam savaşı vermektedir. Araştırmalara göre, Afrika kıtasında her 30 saniyede bir kişi sıtma hastalığı nedeniyle yaşamını yitirmektedir (Erkan, 2017: 387). Yoksullukla, hastalıklarla, gelişmemiş yaşam koşulları ile mücadele eden ve kaynakları kendileri tarafından kullanılmayan Afrika devletlerinden gelişmiş bir ekonomi beklemek mümkün değildir. Örneğin, Sahra altı Afrika, dünya nüfusunun % 13'ünü barındırmasına ve sahip olunan kaynaklara rağmen dünya ekonomisinde sadece % 2'lik bir paya sahiptir. Aynı zamanda kıtada 54 ülke olmasına ve birçok ülke kaynak rezervi açısından zengin olmasına rağmen 75 trilyon dolarlık dünya ekonomisinde, kıtanın payı sadece 1.5 trilyon dolardır (Tandoğan, 2018a). Tüm bu olumsuz sonuçlar, Afrika kıtasının hem ekonomik hem de siyasi açıdan dış güçlere bağımlılığının sürmesinden ve tam bağımsızlığını kazanamamasından kaynaklanmaktadır.

Siyasi bağımsızlığın anlam kazanması ancak ekonomik bağımsızlık ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle 1950'lerde başlayan bağımsızlık ateşine rağmen kıta ülkeleri halen tam bağımsızlığa erişememiştir. Özellikle ekonomik bağımsızlığın diğer devletlere bağımlı olmayan bir dış politika izlemede çok fazla etkili olduğu düşünüldüğünde, tek tip üretime bağlı Afrika ülkeleri bu konuda oldukça başarısızdır. % 37.6'lık tarım arazilerinin % 10'unu ekip biçerek yalnızca geçimlik mamül elde edebilen devletler, diğer ürünleri borçlanarak, yardımlar alarak tedarik etmektedir. Bu durum ise sadece büyük güçlere değil, uluslararası kurumlara olan bağımlılığa da neden olmaktadır. Aynı zamanda enerji kaynaklarının tam olarak çıkartılamamasına neden olan altyapı ve teknoloji eksikliği yüzünden, büyük güçlerin bu kaynaklar üzerinde egemen olmak adına yaptığı yatırımlar, yardımlar ve kredi destekleri nedeniyle de borçlanmalar oluşmaktadır (Çomak ve Şeker 2017: 239).

Dekolonizasyon sonrasında sömürgecilik faaliyetleri büyük devletlerin sağladığı krediler, yardımlar ve yatırımlar yoluyla devam etmektedir. Çünkü bu faaliyetlerin arkasında büyük güçlerin ideolojik, siyasi ve ekonomik eğilimleri bulunmaktadır. Bu eğilimler nedeniyle dış yardımlar Afrika'nın yoksulluğunu azaltmaktan ziyade arttırmakta, gelişmesini

sağlamak yerine geriletmektedir. Ancak aynı dış yardımlar Batılıların kitle iletişim araçları yoluyla kendilerini yardımsever göstererek popülaritelerini arttırmalarını ve Afrikalıları kendilerine bağımlı yapmalarını sağlamaktadır (Kılıçarslan, 2017: 513,516). Sadece Batılılar değil, Batı güdümlü uluslararası kuruluşlar da Afrikalıların modern çağa uyum sağlayabilmek adına aldığı yardımların, borçlanmaya dönüşmesine neden olmuştur. 1980’li yıllarda liberal ekonomiye geçişi kolaylaştırmak ve demokratik kurumları oluşturmak amacıyla Afrika devletleri, Uluslararası Para Fonu’ndan (International Monetary Fund-IMF) yapısal uyum programları kapsamında yardımlar almıştır. Ancak bu yardımlar borçlanmayı arttırmış ve devletlerin büyüme hızları artmak yerine azalmıştır. Örneğin, Sahraaltı Afrika 1970’lerde % 3.6’lık büyüme hızına sahipken, bu program kapsamında alınan yardımlar ile 1990’larda büyüme hızı % 2.6’ya düşmüştür. Büyüme hızının düşmesi, ekonomide sorunları beraberinde getirmiş ve var olan fakirlik daha da artmıştır. Fakirliğin artması toplumsal çatışmalara akabinde de iç savaflara dönüşmüştür ve Afrika kıtasında istikrardan bahsetmek mümkün hale gelmemiştir (Bayram, 2018: 137). Sonuç olarak Batılıların Afrika kıtasına yönelik her politikası, kıtada olumsuzluk dolanımının oluşmasına sebep vermektedir.

Nihayetinde dekolonizasyon süreci ile birlikte Afrikalıların, bağımsızlığın sağladığı huzura erişmeleri pek mümkün olmamıştır. Ayrıca dekolonizasyon sürecinin denk geldiği Soğuk Savaş döneminde, Afrika kıtası ABD ve SSCB arasındaki gerilimin yaşandığı noktalardan birini oluşturmuştur ve Afrikalı devletler iki süper gücün ittifak bloklarına¹⁵

---

¹⁵ Bostvana, Fas, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Liberya, Senegal, Somali ve Zaire (1971-1997 yılları arasındaki adıyla Zaire, günümüzde Kongo Demokratik Cumhuriyeti) ABD’nin liderliğini yaptığı Batı Blok’una yakın olmuşlardır (Bayram, 2018: 132). ABD, Afrika kıtasındaki ülkelerle temasa geçerken bu ülkelerin SSCB ile olası yakınlaşmasını ve bağımsızlıklarını kazandıkları noktada sosyalizmi benimsemelerini engellemeyi hedeflemiştir. ABD hedefine ulaşmak için ekonomik yardımların yanı sıra iç savaşlarda veya devletler arasındaki sınır çatışmalarında taraf tutarak askeri yardımlar göndermiştir. (Tepebaş, 2010: 95) Örneğin Etiyopya ve Somali arasında çıkan savaşta (1977-1978) ABD, Somali’nin yanında olmayı tercih etmiştir. Çünkü Somali’de bulunan petrol ve doğalgaz rezervleri, uranyum, bakır, boksit ve demir açısından yeraltı zenginliği ABD açısından oldukça cazip gelmiştir. (Öztürk, 2007) ABD’nin çatışmalarda taraf tutmasına yönelik tavrı 1950’lere dayanmaktadır. Afrika’daki çatışmalarla daha yakından ilgilenebilmek için ABD, 1958 yılında Eisenhower başkanlığında Afrika İlişkileri Bürosu’nu kurmuştur. Kurum sayesinde hem çatışmaları çözmek için daha donanımlı olunmuştur hem de yeraltı zenginliklerinin olduğu devletler daha yakından tesis edilmiştir. Örneğin, Zaire’de devleti oldukça kötü yöneten diktatör Mobutu Sese Seko ile yakın temas içinde olan ABD, liderin uzun yıllar (32 yıl) devleti yönetmesinde en büyük destekçi olmuştur. Ancak 32 yıl süren kötü yönetim günümüz Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nin kötü gidişatının sebebi olurken ABD ülkenin yeraltı kaynaklarında büyük payı kapan devlet olmuştur. (Tepebaş, 2010: 95-96) ABD açısından bu durum yaşanırken, SSCB kıtadaki bağımsızlık mücadelesini kendi lehine çevirmeye ve devletleri Doğu Blok’una çekmeye çalışmıştır. Bağımsızlık sonrasında sosyalizme ilgi duyan devletler, liderler veya gruplar SSCB tarafından açıkça desteklenmiş ve ekonomik yardımlar da bulunulmuştur. (Öztürk, 2016: 286) Jeopolitik olarak stratejik öneme sahip Mısır, SSCB’nin dikkatini yoğunlaştırdığı ülkelerin başında yer almıştır. Süveyş Krizindeki tavrı ile dikkat çeken cumhurbaşkanı Nasır ile yakın temasa geçen SSCB yönetimi, Batılı devletlerin ambargolarına karşı

dâhil olmaya başlamışlardır (Bayram, 2018: 132). Dolayısıyla, Soğuk Savaş döneminde Afrika devletleri kimi zaman ittifak bloklarının içinde yer alarak kimi zaman tampon bölge işlevi görerek kimi zamansa Batılıların yürüttüğü politikaların merkezinde yer alarak 1990'lara kadar uluslararası politikanın gündeminde olmuşlardır. Soğuk Savaş sonrasında kıtaya yeni aktörlerin girdiği ancak yeni aktörler arasından Çin'in kıtada sıyrıldığı görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminin ardından ve özellikle 21. yüzyılda Afrika kıtasına yeni aktörlerin girmesinde, kıtanın ekonomik çıkarların merkezi haline gelmesi yatmaktadır. Ekonomik çıkarların odağında da petrolün varlığı büyük rol oynamaktadır. 1950'lere kadar petrol üretiminden yoksun olan Afrika kıtası bağımsızlık dalgası sırasında petrol rezervlerine ulaşınca daha kıymetli hale gelmiştir. Ancak gerek 1973 petrol krizinin yarattığı atmosfer gerekse 21. yüzyılda Orta Doğu'da yaşanan krizlerin yarattığı durum, petrole bağımlı devletlerin enerji arzını çeşitlendirmesine sebebiyet vermiştir. Arz çeşitliliği gündeme gelince Afrika'ya yönelik ilgi artmış ve kıtaya yeni aktörler girmeye başlamıştır. Ancak yeni aktörlerin kıtaya girmesi hem olumlu hem olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Öncelikle Afrika devletleri yeni aktörler ile yaklaşarak Batılı devletlere olan bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır ve kendilerine olumlu bir atmosfer oluşturmuşlardır. Ancak yeni aktörlerin kıtaya girmesi ile özellikle petrol rezervleri üzerindeki çıkarlarının zedeleneceğini anlayan Batılı büyük güçler, Afrika kıtasındaki silahlı çatışmaların ve kargaşaların arkasından çıkmaya başlamıştır. 1990'lardan itibaren Afrika kıtasında petrol rezervine sahip ülkelerde artan çatışma eğilimlerin ve terör gruplarının arkasındaki en büyük sebep bu durum gözükmektedir (Le Billion, 2010: 68,69,72). Dolayısıyla, 21. yüzyılda Afrika kıtası rekabetin iyice kızıştığı ve birçok aktörün mücadele ettiği bir oyun sahnesine dönüşmüştür.

Mısır'a yardım etmiştir. Süveyş Kanalı'nda kullanımında yardımcı olmak üzere kaptan gönderen SSCB, aynı zamanda başta savaş uçağı olmak üzere askeri teçhizat göndererek askeri alanda da destek olmuştur (Ataöv, 2018: 77). Mısır dışında, 1943 yılında Güney Afrika ve Etiyopya ile 1958'de Tunus, 1959'da Fas ile diplomatik temaslar kurulmuştur. Ardından Libya, Angola (Angola'nın Portekiz'den bağımsızlığını kazanmasında SSCB'nin önemli payı vardır.), Nijerya, Benin, Cezayir, Gana, Gine, Kongo, Mali, Madagaskar, Mozambik ve Libya Doğu Blok'una yakın tavırlar sergilemiştir. Ancak her ne kadar Afrika devletleri Soğuk Savaş'ın etkisi ile ittifak grupları ile temaslar içinde bulunsalar da sömürgeciliğin sonucu olarak kendilerini bağımsız görmek istedikleri için Bağlantısızlar Hareketi'ne katılmışlardır. Fakat SSCB bu oluşumu başıboş bırakmamak adına Krusçev dönemi dış politikasının parçası olan bağlantısızlara yönelik açılımı yapmıştır. Bu açılım ile destekçi kazanmak isteyen Krusçev yönetimi, Afrika'ya hibe ve krediler sağlayarak sektörlerin kalkınmasına yardımcı olmuştur. Örneğin, 1960 yılında Gine'ye 86 milyon ruble kredi desteği verilmiş, Etiyopya'da petrol rafinerisinin, Cezayir'de metal döküm fabrikasının yapılmasına yardım edilmiştir. (Öztürk, 2006: 290)

21. yüzyıla girildiğinde uluslararası sistemde yaşanan değişimlere rağmen, Afrika kıtası üzerine yapılan olumsuz etiketleri değiştirmeye çok fazla imkân bulamamıştır. Sömürgeciliğin yarattığı olumsuzlar, kıta devletlerin “üçüncü dünya ülkeleri” olarak anılmasına neden olmuştur. Yeni formlarla devam eden sömürgecilik, Afrika kıtasının sahip olduğu yeraltı zenginliklerine, hammadde kaynaklarına, nüfusuna ve stratejik suyollarına yakınlığına rağmen uluslararası sistemde pasif bir oyuncu olarak kalmasına neden olmuştur (Tamçelik, 2017b: 44). Afrikalılar yalnızca uluslararası sistemde değil, kendi kıtalarında da pasif kalmışlardır. “Afrika’da Afrikalı yabancı olmamalıdır.” (Aksöz, 2017) diyen Kwame Nkrumah oldukça doğru bir tespit yapmıştır. Çünkü bağımsızlık sonrasında Afrikalıların kendi toplumlarında ikinci sınıf vatandaş konumuna düştüğü görülmüştür. Kendi dilini, dinini, kültürünü yaşamaktan uzak, kendi ırkının aşağılandığı bir düzende yaşayan Afrikalılar, 21. yüzyılda yeni aktörlerin kıtaya adım atması ile aktörler arasında seçim hakkı yaratmaya ve bir takım olumsuzları aşmaya çalışmıştır. Örneğin Fransa’nın varlığını dengelemek için Çin’in desteklenmesi veya Çin’in uyguladığı politikaların yarattığı olumlu atmosferi fark ederek Fransa’nın politikalarında değişikliğe gitmesi söz konusu olmuştur. Bu nedenle ilerleyen bölümlerde sırasıyla Fransa’nın ve Çin’in Afrika kıtasındaki politikaları, kıtadaki rekabetlerinin oluşturduğu politika değişiklikleri ve varlıklarının kıtaya olan yansıması irdelenecektir.

2. FRANSA’NIN AFRİKA KITASINDAKİ VARLIĞI

2.1. Sömürgecilik Döneminde Fransa’nın Afrika Kıtasındaki Varlığı

Fransa’nın kendi kıtası dışına çıkıp başka bölgelere ve kıtalara yayılması erken dönemlerde başlamıştır. Yayılmacılık hareketlerini ve akabinde takip eden sömürgecilik faaliyetlerini Fransa açısından iki döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem, 1500’lü yıllarda başlayıp Cezayir’in işgal edilmesine kadar (1830) sürmüştür (Örmeci, 2018). Fransa, 1500’lü yıllarda coğrafi keşiflerin etkisiyle Afrika kıtasını tanıma ve keşfetme sürecine girmiştir. Fransa, keşif sürecine Portekiz, İspanya ve Hollanda’nın gerisinde başlamış ancak 1524 yılında kıtaya ulaşmıştır. Kâşifler sayesinde kıtanın kıyı şeritleri hakkında bilgi sahibi olan Fransa, Afrika’da Kardinal Richelieu’nun etkisiyle 1624 yılından itibaren daha ciddi ve planlı olarak hareket etmeye başlamıştır (Tamçelik, 2017c: 655). Koordinasyonlu ilerlemenin katkısıyla Fransa, Afrika kıtasında ilk olarak 1626 yılında Senegal’i işgal etmiştir (Çakır,

2017: 693). 1626 yılından itibaren Fransa, Senegal'i merkez alarak kıtanın içlerine doğru ilerlemeye başlamış ve buralara yönelik keşif faaliyetleri yürütmüştür (Kartal, 2019: 3).

Fransa, 17. yüzyılda yaptığı keşifler sayesinde ilk etapta ticari amaçlarla kıtada faaliyet göstermeye başlamıştır. Hint Okyanusu'na ulaşma ve ticaret ağını genişletmek amacıyla Afrika'nın batı kıyılarında ticaret karakolları kurmuştur (Örmeci, 2018). Aynı zamanda, Fransa 17. yüzyılın üçüncü çeyreğinde dört adet ticaret şirketi kurarak ticari amacının ciddiyetini göstermiştir (Tamçelik, 2017c: 655). Fakat Fransa, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonucunda başta Senegal olmak üzere farklı alanlardaki sömürgelerini, savaş sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması ile İngiltere'ye teslim ederek 18. yüzyılda İngiltere'nin gerisine düşmüştür ve Afrika kıtasındaki faaliyetleri bu tarihe kadar keşiflerin ve Senegal'in işgalinin ötesine gidememiştir (Sayın, 2017: 1764). Yedi Yıl Savaşları sonrasında İngiltere ile sömürgecilik faaliyetleri kızıışan Fransa özellikle Napolyon Bonaparte döneminde Akdeniz'de ve Afrika kıtasında çabalarını arttırmaya başlamıştır. Napolyon Bonaparte, İngiltere'nin ticari faaliyetlerini engellemek ve Afrika kıtasına hızlı bir giriş yapmak amacıyla Mısır'a sefer düzenlemiştir. Ancak Mısır seferi başarıyla sonuçlanmamış ve Napolyon Bonaparte İngiltere'ye karşı üstünlük kuramamıştır (Abdi, 2017: 14). Ancak Fransa'nın sömürge imparatorluğu kurma hayallerinin ve girişimlerinin, 19. yüzyıldan çok daha önce başladığı bu çabalarla görülmektedir (Tamçelik, 2017c: 655).

Yedi Yıl Savaşları'nda kaybettiği sömürgeleri elde etme ve İngiltere'ye karşı güçlenme arzusu Fransa'yı tekrar Afrika kıtasına yönlendirmiştir. Bu doğrultuda, 1830 yılında X. Charles döneminde Cezayir'in işgali ile Fransa'nın Afrika sömürgeciliğinde ikinci dönemi başlamıştır (Örmeci, 2018). Cezayir'in işgali ile birlikte Afrika'da Fransız sömürgeciliği daha hızlı, sistematik ve planlı bir şekilde ilerlemiştir. Fransa'nın kıtada bu derece bilinçli ve hızlı ilerlemesinde bir takım itici güçler bulunmaktadır. 18. yüzyılda İngiltere'nin elde ettiği büyük devlet misyonuna ulaşma güdüsü Fransa'yı sömürge elde etme arayışına iten temel sebeplerden biridir (Akalin ve Çelik, 2012: 23). Sömürge elde etme arzusu ile başarılı politikalar oluşturan Fransa, bu arzusuna da ulaşmıştır. 19. ve 20. yüzyılda hem büyük güç statüsüne hem de emperyal-sömürgeci imparatorluk hayaline kavuşmuştur (Karakurt, 2018).

Fransa'nın büyük bir güç haline gelmesinde, Afrika sömürgeciliğinin temelini oluşturan başka hususlar da fazlasıyla etkili olmuştur. Öncelikle Sanayi Devrimi Fransa'nın büyük bir güç olmasında ve sömürge arayışına girip sonucunda sömürge imparatorluğu kurmasında büyük bir rol oynamıştır. Sanayi Devrimi ve bu dönemde oluşan nüfus artışı ile birlikte

Fransa'nın endüstrisi gelişmiştir. Endüstrinin gelişmesi ile Fransa uygun ve ucuz hammadde ve geniş pazar arayışına girmiştir. Afrika kıtası ise sahipsizliği ve kaynak açısından zenginliği ile Fransa için kaçırılmaması gereken bir fırsat olmuştur (E.Uygur ve F. Uygur, 2013: 274-275). Bu nedenle, 1830 Cezayir'in işgali ile sistematikleşen Fransız sömürgeciliği 20. yüzyılın ikinci yarısına geldiğinde, Afrika kıtasının % 35'ini etkisi altına almıştır (TRT Haber, 2018). Berlin Konferansı sonucunda alınan karar doğrultusunda Afrika'da Doğu-Batı istikametinde ilerleyen (Tamçelik, 2017c: 656) Fransa, çok kısa zamanda 60 milyon Afrikalıyı ve 10 milyon km² alanı¹⁶ kontrolü altına alarak dünyada İngiltere'den sonra ikinci büyük imparatorluk, Afrika'da ise en büyük güç haline gelmiştir (Korkmaz, 2019).

Fransa'nın İngiltere'nin ardından ikinci büyük imparatorluk haline gelmesinde sömürgeciliği planlı ve belirli amaçlar dâhilinde yürütmesi etkili olmuştur. Bu çerçevede Fransız sömürgeciliği ticari amaçlı, yerleşme amaçlı ve doğrudan sömürgecilik amaçlı olmak üzere üç ana amaç temelinde şekillenmiş ve tüm bu amaçlar çoğu zaman birbiri ile iç içe geçmiştir (Aspe-Fleurimont, 1902: 5'den aktaran Uygur E. ve Uygur F., 2013: 277). Fransa'nın Afrika'ya yönelik politikası tamamıyla doğrudan sömürgecilik vasfı taşımış ve diğer iki amacı da çoğunlukla içine almıştır. Fransa Sanayi Devriminin etkisi ile ekonomik ve ticari sömürü amaçlarının yanı sıra Fransız vatandaşlarını kıtaya yerleştirerek sosyal ve demografik etkiyi, uluslararası toplumda itibar ve konum kazanmak için siyasi amacını Afrika sömürgeciliğine yansıtmıştır (Tamçelik, 2017c: 656). Fakat tüm bu amaçlarının dışında Fransa dini, dilsel ve kültürel motivasyonlar ile sömürgeciliğini asimilasyon politikasına da çevirmiştir (Korkmaz, 2019). Fransa asimilasyona dayalı politikaları ile hem diğer sömürgeci güçlerden daha farklı bir yol izlemiştir hem de sömürgelerin Fransız etkisinden kolay kurtulamamasına neden olmuştur. Fransa'nın asimilasyon politikasında 'beyaz ırkın üstünlüğü' anlayışı oldukça baskın seyretmiştir (Bayer ve Demirel, 2017: 75).

Ticari ve ekonomik menfaatlerin haricinde ırkçılık fikirleriyle fazlasıyla yoğrulmuş Fransız sömürgeciliği, misyonerlik faaliyetleri ile Afrika'da kısa zamanda Fransız varlığını hâkim kılmıştır. İngiltere'nin 'beyaz adamın yükü' misyonunun benzeri olarak Fransa 'uygarlaştırma/medeniyetleştirme misyonu' ile Afrika kıtasında sömürgeleştirme çabalarına başlamıştır (Altuner, 2017: 310). Fransa medeniyetleştirme algısı ile Afrika'ya Batı'nın üstün

---

¹⁶ 1638'de Reunion, 1830-1847 yılları arasında Cezayir, 1839'da Gabon, 1854'de Moritanya, 1855'de Senegal, Gine ve Fildişi Sahili'nde bazı alanlar, 1859'da Kongo Cumhuriyeti, 1881'de Tunus, 1886'da Komor Adaları, 1885'de Madagaskar, 1888'de Cibuti, 1890'da Mali, 1896'da Burkina Faso, 1898'de Benin ve Nijer, 1901-1913 tarihleri arasında Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad, 1912'de Fas, 1919 Togo ve Kamerun'un büyük bir bölümü Fransa tarafından sömürgeleştirilmiştir. (Kavas, 2006: 177'den aktaran Sayın, 2017: 1764)

kültürünü, değerlerini (siyasi, dini gibi), teknolojisini ve gelişmiş ekonomisini götürerek, Afrikalının geri kalmışlığını gidermek amacıyla kıtada var olduklarına dünyayı inandırmasının bir yoludur. Bir başka ifadeyle, para ve güç için kıtada olmadıklarını savunarak kıta sakinleri için sömürgeciliği masumane göstermeye çalışmışlardır. Fransa bu sayede sömürgecilik sonrası için kendisine yer hazırlamıştır. Çünkü 20. yüzyıla gelindiğinde, Fransa'nın medeniyetleştirme misyonu ile sunduklarını, Fransızlardan daha iyi savunan Afrikalılar oluşmuştur ve bu durum Fransa'nın günümüzde çok fazla işine yaramaktadır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 478).

Uygarlaştırma misyonu adı altında Fransa kıta halkını Hristiyanlaştırarak, Fransızca'yı öğreterek, Fransız kültürünü ve değerlerini yayarak Afrikalıları kendi kültürlerinden, dillerinden ve dinlerinden yoksun bırakma aynı zamanda da kıtanın zengin kaynaklarını ve işgücünü sömürme eylemlerine başvurmuştur (Örmeci, 2018). Fransa uzun yıllar Afrika kıtasında kölelik faaliyetleri ile var olurken köleliğin ilga edilmesi (Fransa için 1848 yılı) ile bu misyon adı altında farklı versiyonlar ile sistemini devam ettirmiştir. Özellikle Cezayir özelinde başlattığı faaliyetleri zamanla tüm kıta için geçerli olmuştur. Örneğin 1867 yılında Kardinal Lavigerie'nin Cezayir'e tayini ile Hristiyanlaştırma icraatları örgütsel olarak devam etmiştir. 'Beyaz Rahipler' ve 'Beyaz Rahibeler' şeklinde iki örgüt kuran Lavigerie, tüm kıtayı yerel dinlerinden uzaklaştırmak ve Hristiyanlaştırmak için tüm gayreti ile çalışmıştır. Nitekim 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kıta halkı kendi dinlerini terk etmiş ve kıtanın yarısından fazlası Hristiyan olmuştur. Bu durumun en çarpıcı örneğini, kendisi de misyonerler tarafından Hristiyanlaştırılan Kenya Devlet Başkanı Jomo Kenyatta vermiştir. Kenyatta, "Batılılar geldiklerinde ellerinde İncil, bizim elimizde topraklarımız vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Gözümüzü açtığımızda elimizde İncil, onların elinde topraklarımız vardı." diyerek misyonerlik faaliyetlerin oldukça başarılı ve stratejik bir biçimde ilerletildiğini anlatmıştır (Uygur E. ve Uygur F., 2013: 279-280).

Fransız misyonerler, Hristiyanlığı toplumun her alanına işleyerek Afrikalıların düşünsel yapılarını baştan yaratmaya çalışmışlardır. Afrikalıları iyi ve ılımlı bir Hristiyan olmanın öğretilerini bir başka deyişle Fransızlara hizmeti ve itaati öğretmişlerdir (Abdi, 2017: 14). Hristiyanlaştırma misyonu sayesinde toplumun yapısını değiştiren ve kendi menfaatlerine çalışan kişiler oluşturan Fransa elbette ki kıtanın dilini, kültürünü ve topraklarını da bu uğurda şekillendirmiştir. Örneğin subay olan Louis Faidherbe tüm alanlarda Fransız yayılcılığını gerçekleştirmek ve daha büyük Fransa yaratmak için halkın topraklarını ve kültürünü elinden almayı hedeflemiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 483,496). Bunu diğer sömürgeci

devletlerden farklı olarak ‘pied-noir/kara ayak’ denilen Fransız kökenli ve Avrupalı vatandaşlarını kıtaya yerleştirerek yapmıştır. Kıtaya gelen Avrupalıların kıtayı kendi vatanları gibi benimsemeleri istenmiştir. Bu algı ile çiftlikler kuran Avrupalılar, Afrika’da en verimli arazilere sahip olmuşlardır (Örmeci, 2018). Ayrıca Avrupalı-Fransız vatandaşları vasıtasıyla Afrikalıları ikinci sınıf vatandaş konumuna getirmeyi planlayan Fransa bu konuda oldukça başarılı bir iskân politikası izlemiştir. Örneğin, 1839 yılında Cezayir’de 11.000 Avrupalı, 13.000 Fransız olmak üzere 25.000 yabancı yerleştirilmiştir. Ancak 1914’e gelindiğinde bu sayı 750.000’e ulaşmıştır ve neredeyse Cezayirli kendileri kendi ülkelerinde yabancı konumuna düşmüşlerdir. Sadece nüfus yapısı olarak değil, toprak dağılımı açısından da Cezayirli kendileri topraklarında yabancı vasfına indirgenmiştir. Örneğin, 1952’de yapılan bir araştırmaya göre Cezayir’de yerli halka 14 hektar fakat Fransız vatandaşlarına 108 hektar toprak düşmektedir (Nam, 2012: 164-165).

Kıtaya yerleştirdikleri Fransızlarla, Afrikalıların topraklarını elinden alan Fransa aynı zamanda Fransızların kıtadaki kültürel ve dilsel değişim için de etkili olmalarını amaçlamıştır. Kıtadaki Fransızları ve Fransız değerlerini ima edencesine Victor Hugo “Afrika’ya Avrupa’yı getirdik. Afrika’da barbarlık var bunu yok etmemiz lazım.’ demiştir. Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, Fransa kendilerince barbar olarak nitelendirdikleri Afrikalıları Batılılaştırarak uygarlaştırmaya çalışmıştır (Çakır, 2017: 693). Bu kapsamda eğitim programlarına ağırlık veren Fransa okullar açarak Fransız tipi eğitim ağı oluşturmuştur. Okullar vasıtasıyla Fransızca’yı, Fransız tarihini ve kültürünü çocuklara ve gençlere aşılayarak Fransa’ya sadık ve Fransız bilinci ile yetişmiş nesiller yetiştirmişlerdir (Abdi, 2017: 14). Bu sayede geleceğe yatırım yapan Fransa kendi menfaatleri doğrultusunda bir Afrika yaratmaya çalışmıştır. Çünkü bu nesil, Fransa olmadan rahat edemeyeceklerine ve geri kalacaklarına inanmıştır (Çakır, 2017: 694). Fakat Fransa eğitim faaliyetlerinde sadece Fransa çıkarlarına hizmet edecek bir nesil yetiştirmemiş aynı zamanda Fransa için çalışmayı kabul edecek bir nesil de yetiştirmiştir.

Fransa bu tarz eğitim programlarını, 1892-1948 yılları arasında özellikle Cezayir’de oldukça yoğun uygulamıştır. Fransız çocukları ve Cezayirli zengin ve elit kesimin erkek çocuklarını eğiten Fransa, bir Batılı gibi düşünen, Fransız vatandaşı gibi Fransa’yı savunan ve Fransızca konuşan nesiller yetiştirmiştir. Ancak bu eğitim programına Cezayirli fakir ve yerli halkı dâhil etmemiş, onları ucuz işgücü olarak kullanmıştır. Fransa bu kesimi ‘Fransa sizi çocuğu gibi düşünür; sizin sadık, dürüst ve akıllı işçi olarak varlık göstermenize yardım eder.’ algısı ile eğitmiştir. Zira eğitimlerin sadece % 2’lik bir kesiminin Müslüman ve fakir halka

verilmesi, % 84'ünün Fransızlara geri kalanının da Cezayirli zengin ve elit kesime verilmesi Fransa'nın nasıl bir amaç güttüğünü gözler önüne sermiştir. Fransa'nın eğitim hayatında yaptığı bu ayırım aslında toplumun genelinde yapılan bir ayrıştırmanın ürünüdür. Çünkü Fransa, Afrika kıtasında halkı Fransa'dan götürülen Fransız vatandaşları ve Fransız tebaası yani yerli halk olmak üzere ikiye ayırmıştır. Kendi topraklarında Fransız vatandaşlarından daha aşağıda değerlendirilen yerli halk özgürlüklerinden ve siyasi haklarından yoksun bırakılmışlardır (Korkmaz, 2019).

Fransa'nın kıtada yarattığı ikili yapı 1881 yılında 'Yerli Kanun/Hukuk' (Code de l'indigénat) ile resmileştirilmiştir. İlk etapta Cezayir özelinde uygulanmaya başlayan Yerli Kanun zamanla (1887 yılından itibaren) Fransız hâkimiyeti altındaki tüm Afrika topraklarına uygulanmıştır. Cezayir topraklarında Fransız tebaası-yerli halk ile Fransız vatandaşları arasında ayırım yaratan Kanun, yerli halkın elinden temel hak ve özgürlüklerini almıştır. Yerli halkın izin almadan seyahat etmesi, silah taşınması, dini tören düzenlemesi, toplantı ve yürüyüş yapması, kendi dillerinde gazete veya dergi çıkarmaları ya da Batılılara karşı saygısızlık göstermesi kanunlarla yasaklanmıştır (Sowerwine, 2018: 38). Aynı zamanda, Yerli Kanun ile tüm yargı organları işlevsiz bırakılmış bir nevi hukuksuzluk ortamı yaratılmıştır.

Hukuksuzluk ortamı nedeniyle ikinci sınıf vatandaş konumuna düşen Afrikalılar (Cezayirli) tüm medeni haklarından uzaklaştırılmalarının ötesinde, Fransız vatandaşlarına göre daha fazla vergi ödemekle ve daha uzun süre askerlik yapmakla mükellef olmuşlardır (Dursun, 1993). Kendi kaynaklarını özgürce kullanamamalarına rağmen daha fazla vergi ödemekle yükümlü Afrikalıların fakirleşmesindeki en büyük sebeplerden biri Yerli Kanun'dur (Korkmaz, 2019). Ayrıca Cezayirli sadece Müslümanlara özgü, dini konularda vatandaşlık vasfına sahip olabilmişler ve gün geçtikçe kendi toplumlarından uzaklaştırılmışlardır. Fakat Kanun sayesinde ayrıcalıklı konum elde eden Fransız vatandaşları mahalli idarelerde zamanla çoğu siyasi yapıda, eğitim sisteminde, yargıda ve özellikle ekonomik ve ticari faaliyetlerde önemli yerleri ele geçirmişlerdir (Nam, 2012: 165). Ekonomik ve ticari faaliyetlerin vurgulanmasının sebebi gerek Yerli Kanun gerekse sömürgecilik politikaları ile Fransız vatandaşlarının oluşturulan ekonomik modelde hükmeden, yöneten ve daha çok kazanan vasfına geçmeleridir. Cezayirlilerin kendi kaynaklarını kullanmaları, hammaddelerini özgürce işlemeleri ve bütçelerini yönetmeleri engellenerek Fransız vatandaşlarının oluşturulan yeni yapılarda üst düzeyde yer almaları sağlanmıştır (Dursun, 1993). Ayrıca yerli halk, Fransız vatandaşları ile aynı kademede bir işte çalışsalar dahi aynı ücreti alamayarak emek hırsızlığı olarak kabul edilebilecek başka bir eşitsizlik ile yüzleşmişlerdir. Örneğin, kolonilerde çalışan

Fransız öğretmenin maaşı Afrikalı bir öğretmenden yaklaşık on kat daha fazlaydı (Huillery, 2014: 30).

1946 yılına kadar uygulanmaya devam eden Yerli Kanun, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan atmosferle biraz yumuşatılmıştır. Esnetilen Yerli Kanun'a göre ancak 25 yaşından büyük ve şirket sahibi olanlar veya emekli askerler, Fransız vatandaşları gibi normal koşulları elde edebilmişlerdir (Korkmaz, 2019). Fakat 1881 yılından 1946'ya kadar Fransız sömürgeciliği Yerli Kanun adı altında yerli halk ve Fransızlar (Avrupalılar) arasında hiyerarşi yaratmıştır. Yerli halkı, Fransız vatandaşı kabul etmeyip eşitlikten uzak uygulamalar ile yöneten Fransa ancak din değiştirme koşuluyla Fransız olabilen yerlilere karşı muamelesini değiştirmiştir (Nam, 2012: 166). Afrikalılar arasında Fransız olabilenler hem Fransa'nın sağladığı pek çok imkândan yararlanabilmişlerdir hem de asimilasyon politikasının en çarpıcı örneğini oluşturmuşlardır. Ancak Fransa, Afrikalıları kendi kimliklerinden uzaklaştırıp asimilasyon politikasını başarılı bir şekilde uygulamasına rağmen Fransız vatandaşlığını kolay bir şekilde vermemiştir. Öncelikle vatandaşlığını değiştiren Afrikalılar 'evrimleşmiş' olarak adlandırılmıştır. Bir başka ifadeyle, Fransa kültürünü kıtada yayabilecek potansiyele sahip ve kültürel olarak tamamıyla değişmiş bir Fransız vatandaşı olarak görülmüşlerdir. Dolayısıyla Fransa kendisi için oldukça önemli olan bu misyonu taşıyabilecek Afrikalıları seçerken din değiştirmeyi temel koşul saysa da tek kıstas olarak görmemiştir. Nitekim 1922 yılında açıklanan rakamlara göre, yalnızca 100 Afrikalı Fransız vatandaşlığına kabul edilmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 484-485).

Nihayetinde Fransa, Yerli Kanun ile Fransız İhtilali'nin en akıllara kazınan sloganı olan "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" duygularından oldukça uzak bir tavır ile Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerini sürdürmüştür (Uygur E. ve Uygur F., 2013: 281). Fransız İhtilali'nin savunduğu fikir akımları ile oldukça tezat olan Yerli Kanun yalnızca sömürgeciliğin bir parçası değildir aynı zamanda kıtada Fransız varlığına karşı çıkanları susturmak için ortaya atılan bir uygulamadır. İlk olarak Cezayir özelinde başlatılmasının gerekçesi de Fransa'nın sömürgecilik uygulamalarını en ağır burada başlatması ve bunun üzerine Cezayir'de Fransa varlığına karşı direnişlerin ortaya çıkmasıdır. Fransa elbette ki ağır ve kanlı müdahalelerde bulunup isyanları bastırmıştır fakat bu isyanları bahane edip sükûneti sağlamak amacıyla Yerli Kanunu hazırlamaktan da geri kalmamıştır (Benamou, 2006: 15). Huzuru ve sükûneti sağladığı düşünülen bu uygulama, Fransa için iyi bir kolonyal düzenin de göstergesi olarak da görülmüştür (Korkmaz, 2019).

Fransa iyi ve istikrarlı sömürge sistemi oluştururken ülkeleri kendi menfaatleri doğrultusunda iki farklı şekilde yönetmiştir. Tunus ve Fas örneklerinde olduğu gibi bazı Afrikalı toplumları kendi çıkarlarına hizmet eden yerel otoriteler (kimi zaman yerel elit kimi zaman Fransız vatandaşları) aracılığı ile dolaylı olarak göreceli özerklik adı verdiği bir sistem ile yönetmiştir (Korkmaz, 2019). Ancak Batı ve Ekvator Afrika'da yer alan sömürgelerinin çoğunu direkt olarak yönetmiş ve tam anlamıyla asimilasyon politikalarının parçası haline getirmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde, kolonilerini daha sistematik olarak yönetebilmek adına federasyonlar şeklinde örgütleyen Fransa, kolonilerini ikiye ayırmıştır. Fransız Batı Afrika'sı Senegal, Moritanya, Nijer ve Gine gibi batı şeridindeki kolonilerinden, Fransız Ekvator Afrika'sı da Çad, OAC, Kamerun gibi Afrika'nın orta kesiminde yer alan sömürgelerinden oluşmuştur. Bu sayede daha kontrollü ve denetimli olarak kıtadaki varlığını etkinleştiren Fransa, 20. yüzyılın başlarına doğru kurduğu Sömürgecilik Bakanlığı ile siyasi müdahalesini arttırmıştır (Özey, 2016: 65-66).

Siyasi varlığı ve kolonilerini örgütlemesi sayesinde Batı Afrika ve Ekvator Afrika'sı altındaki toprakların çoğunu kontrol altına alan Fransa, diğer devletlerin müdahale şansını da azaltmıştır. Bunun yanı sıra doğrudan yönetim sayesinde yerel halkın da siyasi katılımını engelleyen Fransa, siyasi yapıdan uzak yerel halk sayesinde bağımsızlık sonrasında kontrolünü uzun süre koruyabilmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 482). Fransa'nın sömürge politikaları sayesinde siyasi yönetim ya bir avuç yerel elitin ya da Fransız memurların elinde olduğu için Fransa, bağımsızlık sonrası atmosfer için oldukça başarılı bir yatırım yapmıştır. Çünkü bahsedilen kişiler Afrika için değil Fransa için siyaset yapmışlardır. Dolayısıyla Fransa sömürgecilik sistemi devam ettikçe Afrikalıların siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal her alanına müdahale ederek 1800'lerde ilga edilen köleliği devam ettirmiştir. Bir başka deyişle, Fransız sömürgeciliği barbar insanı uygarlaştırma bahanesi adı altında devam eden modern kölelikten öte bir şey olmamıştır. 1800'lerin öncesinde var olan kölelik ve kaçakçılık, 19. yüzyıldan itibaren eşitsizlik ve ırkçılık temelinde Afrika topraklarını işgal etme, kaynaklarını ve insan gücünü sömürme şeklinde devam etmiştir (Korkmaz, 2019).

Fransa'nın bahsedilen sömürgecilik politikaları ülkeler özelinde incelendiğinde ise çok çarpıcı örnekler ortaya çıkmaktadır. İkinci dönem Fransız sömürgeciliğini başlatan ve Fransız sömürgecilik tarihinde apayrı bir yeri olan Cezayir'de takip edilen politikalar Fransız politikalarının en net örneklerini vermektedir. Öncelikle Cezayir, Fransa'nın en eski ve en büyük sömürgesi olması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Ataöv, 1977: 132). Fransa'nın Afrika sömürgeciliğinin Cezayir'den başlamasında ise Cezayir'in stratejik önemi

ön plana çıkmaktadır. Cezayir Akdeniz'e kıyısı olması nedeniyle, Akdeniz'i kontrol altında tutmak isteyen büyük güçler açısından tarih boyunca çekişmelere sahne olmuştur. Fransa da tarih boyunca Akdeniz'de sözü geçen bir devlet olmak istediği için Cezayir'i ele geçirmek için çok mücadele etmiştir ve ele geçirdikten sonra Cezayir'den hiçbir zaman vazgeçmemiştir (Birsell, 2013: 44). Aynı zamanda Fransa, Afrika'nın yüzölçümü bakımından en büyük ülkesi olan Cezayir'i ele geçirdiği takdirde büyük bir avantaj elde edeceğinin bilincinde hareket etmiştir. Ancak bu uğraşının arkasında Cezayir'in sahip olduğu yer altı ve üstü zenginlikleri de büyük rol oynamıştır (Benamou, 2006: 13). Bu dönemde ekonomik sıkıntı içinde olan Fransa için Cezayir kaynaklarından sağlanacak getirilerle bu sıkıntıları gidermek makul bir yol olarak görülmüştür. Cezayir'in işgal edildiği yıl, Fransa ekonomik sıkıntıların yanı sıra politik sıkıntılar da yaşamaktaydı. 1824 yılında tahtın başına geçen X. Charles'e karşı oluşan muhalefet, iç siyasette bir takım olumsuzlar yaratmıştır. Dolayısıyla X. Charles, Fransa'nın ekonomik ve politik sıkıntılarını gidererek kendisine yönelik eleştirileri bertaraf etmek istemiştir. Fransa iç siyasetteki çalkantıları dış siyasette elde edilebilecek bir başarı ile çözmek isterken, İngiltere'nin bu dönemde Akdeniz'de artan gücünün de önüne geçmek istemiştir (Tamçelik, 2017c: 659).

Fransa için 1820'lerde geçerli olan tüm bu olgular, aynı dönemde Cezayir ile yaşanan sıkıntılarla birleşince Cezayir'in işgali için istenilen atmosfer oluşmuştur. Öncelikle 1518 yılında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Cezayir'de, Osmanlı'nın pek çok alanda yaşadığı sıkıntılar ve güç kaybı nedeniyle 1800'lere yaklaşıldığında yerel otoritelerin, merkezi otoriteden bağımsız biçimde kararlar almaya başladığı görülmüştür (Birsell, 2013: 49). Ayrıca Osmanlı'dan bağımsız olarak diğer devletlerle ilişkiler kurulmaya çalışıldığı 1793 yılında Cezayir'de çıkarılan bir gazetenin Fransa'dan fedakâr, iyi ve sadık bir dost şeklinde ibareler kullanmasından anlaşılmaktadır. Ancak Cezayir'in övgü dolu sözlerle nitelendirdiği Fransa ile ilişkileri 1800'lere gelindiğinde farklı bir seyir almıştır. İlk etapta, her ne kadar başarılı olamasa da Napolyon'un Cezayir'e yönelik sefer planları olması bir gerginlik yaratmıştır. Ardından İngiltere'nin yükselişine takiben, Cezayir'de Fransızların işlettikleri kuruluşların İngiltere'ye devredilmesi ikinci gerilimi yaratmıştır. Hâlihazırda İngiltere'nin Akdeniz'deki yükselişine olumlu bakmayan Fransa için bu adım gerçek bir rekabet ortamı yaratmıştır ve bu rekabeti kendi lehine çevirmek için uğraşmaya başlamıştır (Nam, 2012: 158-159).

Fransa'nın kendi lehine çevirmek için aradığı atmosfer ve Fransa ile Cezayir arasındaki üçüncü ve son gerilim Cezayir iç siyasetinde söz sahibi olan 'Dayılar' arasında yaşanmıştır. Yelpeze Olayı olarak adlandırılan bu mesele, Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa'nın mercan avı

ticaretinde Fransızlara özel vergi oranını arttırması ile başlamıştır. Fransa bu artışı sebepsiz olarak nitelendirirken Hüseyin Paşa'nın, Fransa'nın Cezayir'de yaşayan Yahudi iki tüccardan aldıkları buğdayın karşılığını vermemesi üzerine olayı başlattığı bilinmektedir. Fransa'nın 7 bin frank değerindeki borcunu ödemesi halinde olayın çözüleceğini belirten Hüseyin Paşa ile Fransız diplomatı arasında yaşanan gerilim ve Hüseyin Paşa'nın Fransız diplomata hakaret etmesi işgalin sinyallerini vermiştir. Fransa diplomatına yapılan muameleyi, ülkesine karşı bir saygısızlık olarak nitelendirmiş ve Cezayir'e karşı savaş açmıştır (Tamçelik, 2017c: 660-661). 1827 yılında ablukaya alınan Cezayir, Osmanlı denetiminde olmasına rağmen 1828-29 yılları arasında Osmanlı'nın Rusya ile savaşması sonucunda, Cezayir tek başına kalmıştır (Benamou, 2006: 13). Ancak Fransa için Cezayir'in ele geçirilmesi çok kolay olmamıştır. Fransız işgaline karşı yerel otoritelerin direniş çabaları, Fransa'yı üç yıl oyalamasına rağmen 1830 yılına gelindiğinde Cezayir işgal edilmiştir (Birsell, 2013: 50). 5 Temmuz 1830 yılında 37.000 asker ile Cezayir'e gelen Fransız General Bourmont, tek bir kurşun dahi atılmadan 15 gün içinde Cezayir'in alınacağını belirtse de gerçek bu şekilde olmamıştır (Sayın, 2017: 1766).

Fransa uzun yıllar Cezayirli direnişçilerle mücadele ederek kanlı çatışmaların ardından ülkeyi kontrol altına almıştır. 1834 yılında Cezayir, Fransız Kuzey Afrika Umumi Valiliği'ne bağlanmıştır ve 1848 yılına gelindiğinde Cezayir resmen Fransız toprağı ilan edilmiştir (Nam, 2012: 161,163). Fransız sömürgeciliğı tam 132 yıl sürmüştür ve Fransa oldukça kalıcı ve acımasızca politikalarla Cezayir'de var olmuştur (Benamou, 2006: 14). 1830-1870 yılları arasında Cezayir 'Arap Büroları' adı verilen yapı altında baskı, zulüm, asimilasyon politikalarına dayalı askeri idareye benzer yapı ile yönetilmiştir (Dursun, 1993). Cezayir'in 1870 yılına kadar askeri idare altında yönetilmesinin sebebi uzun yıllar bastırılmayan isyanların tekrarlanmasını önlemek ve Cezayir'i tam anlamıyla kontrol altına almaktır. Bu nedenle 1834 yılında 42 bin Fransız askeri Cezayir'de bulunurken bu sayı 1844 yılında 90 binin üzerine çıkmıştır (Tamçelik, 2017c: 664). Fransa'nın giderek artan askeri varlığı, Cezayir'de çıkan isyan ve direnişleri baskı ve şiddet ile bastırdığının en net örneğidir. Ayrıca Cezayir'in azalan nüfusu da çatışmaların şiddet ile bastırıldığının diğer bir kanıtı niteliğindedir. Çünkü Fransa'nın Cezayir'i ablukaya aldığı yıl (1827) Cezayir nüfusu 3 milyon iken, 1872 yılında bu rakam 2.125.051'e kadar düşmüştür (Benamou, 2006: 15). Fakat Cezayir'in nüfusu azalırken, ülkede Fransız vatandaşlarının varlığı giderek artmıştır. Fransa'nın asimilasyon politikalarının bir parçası olan bu uygulama ile 1871 yılında 130.000 olan Fransız vatandaşı sayısı, 1896 yılında 318.000'ne, 1900'lerin başında da 750.000'ne çıkmıştır (Tamçelik, 2017c: 665).

Fransız vatandaşları Cezayir'e yerleştirilirken pek çok strateji bir arada güdülmüştür. Öncelikle Cezayir halkının kendi mülkiyeti olan toprakları ve en iyi arazileri ellerinden alınarak Fransız vatandaşlarına dağıtılmıştır. Bu sayede Cezayir'in en verimli arazilerine sahip olan Fransızlar hem kendi sınırları dışında istedikleri gibi hammadde üretebilir hale gelmişlerdir hem de Cezayir halkı ile Fransız vatandaşları arasında ekonomik farkı arttırarak Cezayirlileri bağımlı hale getirmişlerdir (Sayın, 2017: 1760,1968). Cezayir halkı bağımlı hale getirilirken, Fransız vatandaşları bedavadan ulaştıkları Cezayir'in en güzel yerlerindeki verimli topraklarla ciddi kârlar elde edip 20. yüzyılda büyük çiftlik sahibi olmuşlardır. Bu çiftliklerde yerel halkı adeta köle dönemindeki koşullarla çalışmaya mecbur bırakmışlardır. Çünkü yerel halka bırakılan topraklar dağlık, çorak ve suyun az bulunduğu yerler olduğu için halk tarımdan kazanamaz hale gelmiştir. Ayrıca ellerinde para olmadığı için makine ve gübre alamamaları onları hem tek tip üretime zorlamıştır hem de ürettiklerinden yeteri kadar gelir elde edememelerine neden olmuştur (Ataöv, 1977: 133-134). Fakat verimli arazilerde oldukça kârlı üretim yapıp zengin olan Fransız vatandaşları, Cezayir'e göçün en güzel temsilcileri olmuştur. Fransa göç politikasında toprak vermeyi vaat edince pek çok Fransız Cezayir'e yerleşmiştir. Çünkü 1930 yılına gelindiğinde Fransız vatandaşlarına dağıtılan bedava topraklar 2.345 hektara ulaşmıştır (Benamou, 2006: 15).

Fransızlar araziler haricinde ticaret, denizcilik, bankacılık ve fabrikalar üzerinde de tekel oluşturarak ayrımcılığı ve ekonomik farkı kapatılamaz boyutlara getirmişlerdir (Özey, 2016: 134). Elleri sadece verimsiz arazileri kalan, özel ve kamu sektörlerinden dışlanan yerel halk üretimdeki tek tipleşme nedeniyle açlıkla mücadele eder hale gelmiştir. Özellikle 1868-1870 yılları arasında Cezayir'de ciddi bir açlık gözlemlenmiştir. Açlık sonucunda yaşanan ölüm vakaları, çatışmalar ve isyanlar sonucunda oluşan ölümlerle birleşince Cezayir nüfusu gittikçe azalmıştır (Tamçelik, 2017c: 666). Ayrıca Cezayir nüfusunun azalmasında ölüm vakalarının dışında açlık, yoksulluk, Fransızların acımasız baskı ve şiddet politikaları sonucunda komşu ülkelere ve Fransa'ya iş umuduyla göç edenlerin de etkisi olmuştur. Giderek artan göçler hakkında en net bilgi 1954 yılında elde edilmiştir ve bu tarihte 212.000 Cezayirlinin göç ettiği bilinmektedir (Nam, 2012: 165). Cezayirlilerin kendi inisiyatifleri doğrultusunda ülkelerinden ayrılmalarının dışında, sömürgecilik dönemi boyunca Fransa tarafından zorla Fransa'ya götürülenler de olmuştur. Fransa gelişen sanayisi için ucuz ve ağır şartlarda çalıştırmak için Cezayir'den çok sayıda kişiyi ülkesine götürmüştür (Kartal, 2019: 5).

Fransa'nın Cezayir'de nüfusa yönelik uyguladığı asimilasyon politikaları dışında dine yönelik uygulamaları da oldukça stratejiktir. Nitekim Fransız sömürgeciliğinde din, güçlü ve etkin bağların kurulmasında oldukça önemli olmuştur. Fransa, dini motivasyon ile farklı görüşteki insanları bir araya getirerek kendi çıkarına hizmet ettirmiştir (Collins, 2017: 22). Nitekim Fransa'nın Afrika'daki işgal politikaları ekonomik gayelerin haricinde en çok dini dürtülerle çevrilmiştir. Cezayir halkı da Fransa'nın dini uygulamalarından en çok etkilenen sömürge halkı olmuştur (Nam, 2012: 163). Müslüman halkın özlerini, kimliklerini ve dinlerini ortadan kaldırmak için Fransa, misyonerlik faaliyetlerine ciddi bir şekilde eğilim göstermiştir (Benamou, 2006: 14). Cezayir'e yönelik hâkimiyetin artması ile birlikte, daha öncede bahsedildiği gibi Müslümanlara din değiştirmedikçe Fransız vatandaşlığı verilmeyeceği söylenmiştir. 1860 yılında çıkartılan kararnamede ise hem Yahudilerin hem Müslümanların, Hristiyanlığı kabul etmedikçe sadece tebaa olarak kalacaklarını belirtilmiştir. Hristiyan olmayanların üst kademelerde çalıştırılmamasının önü açılmıştır. Ancak 1870 yılında çıkarılan başka bir kararnamede Yahudilerin Fransız vatandaşı olabileceğinin belirtilmesi ile Müslümanlar üzerindeki baskı ve yıldırma politikaları artmıştır (Tamçelik, 2017c: 665).

Fransa'nın takip ettiği sömürgecilik politikaları Papalık tarafından da desteklendiği için Hristiyanlığın hâkim kılınması için 1866 yılında Cezayir'de 273 papaz görev yapar hale gelmiştir. Bu papazların buldukları bölgeleri daha iyi yörunge altına alabilmeleri için 187 bucak oluşturulmuştur. Bu sayede papazlar görevli oldukları bucaklarda, daha isabetli ve emin adımlarla projelerini yürütmüşlerdir. Ayrıca Fransa'nın Cezayir'de bu denli sıkı politika yürütmesinin sebebi halkın İslamiyet'e olan bağlılığıdır. Halkın dinine olan bağlılığı Fransa'nın kalıcı olmasını engelleyeceği için Fransa uzun vadede bölgede kalmak ve etkisini kaybettirmemek için Hristiyanlığın yayılmasını şart görmüştür. Bu nedenle oldukça büyük görev üstlenen misyonerlerden Aziz Charles De Faucould, "Fransa'ya inanan ve güvenen sadık bir dost kazanmak için halkın Hristiyan olmasını sağlamalıyız." demiştir (Birsell, 2013: 50-51). Fransa üstünlüklerini öne sürüp, Cezayir'e vaat ettikleri yatırımlar ve projelerle halkın ve özellikle elitlerin gözünü boyayarak onlarla ortak bir bağ kurmak ve onları Hristiyanlaştırmak için oldukça uğraşmıştır.

Cezayir'in Hristiyanlaştırılmasının yanı sıra Fransızlaştırılması da diğer bir sömürge stratejisi olmuştur. Asimilasyon politikalarının bir parçası olan Fransızlaştırma, halkın kendi kültüründen, dilinden ve değerlerinden koparılması anlamına gelmiştir. Topraklarından, ekonomik özgürlüklerinden ve dininden koparılan halkın kültürlerinden ve değerlerinden de vazgeçmesi gerektiğine inanan Fransa kendi üstün kültürünü ve değerlerini aşlamaya

çalışmıştır. Öncelikle Fransızca'yı egemen dil yapmak için Arapça eğitim verecek okulların açılmasına izin vermeyen Fransa, yerel dilleri görmezden gelmiştir. Yerel dilde gazete ve dergi çıkarılmasını yasaklayan Fransa, hem Fransızca dışındaki dillerin varlığını engellemeye çalışmış hem de halkın cahil kalarak sömürgeci güçlere itaat etmesini sağlamıştır (Ataöv, 1977: 135). Fransa'nın asimilasyon politikalarına bu derece önem vermesinin sebebi Cezayirlilerin İslamiyet dışında kültürlerine ve kimliklerine de düşkün olmalarıdır. Bu nedenle uzun yıllar Fransız işgaline direnen Cezayirliler sömürgecilik süresince de çıkardıkları isyanlar ve başkaldırılarıyla Fransızları zorlamışlardır. Eğer ki Cezayirlileri dönüştüremezlerse başarılı olamayacaklarını ve yenileceklerini bilen Fransızlar, halkı Fransız yanlısı ve Fransa için gönül verecek seviyeye getirmek için Fransızlaştırma ve Hristiyanlaştırma misyonlarına önem vermişlerdir (Birsell, 2013: 52-53). Örneğin, Hristiyanlığı kabul eden kişilere okullar aracılığı ile direkt olarak Fransızcanın hem okuma hem yazma seviyesinde öğretilmesi tüm amaçların iç içe olduğunun göstergesidir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 518).

Sonuç olarak Fransa için Afrika'ya girişte önemli bir kapı olan Cezayir, Fransız toprağı olarak görülerek diğer sömürgelerinden daha farklı uygulamalara da maruz kalmıştır. "Cezayir Fransa'dır" anlayışı ile (Nam, 2012: 156-157) Cezayir bütçesi, Fransa'nın mali programına dâhil edilerek Fransız bütçesi ile birleştirilmiştir. Fransa'nın Cezayir bütçesine dahi müdahale etmesinin sebebi ekonomik sömürünün hat safhaya ulaşmasıdır. Cezayir, Fransız malları için hammadde tedarik eden, kaynak ve geniş bir pazar sunan önemli bir mevki olmuştur (Tamçelik, 2017c: 664). Ancak Fransa için olumlu sonuçlar yaratan bu durum, Cezayir'in geleceği için kötü sonuçlar yaratmıştır. Örneğin, Fransız mallarının Cezayir pazarına giriş yapması ile birlikte küçük esnaf ve zanaatkarlar, bu mallarla rekabet edemedikleri için işyerlerine kapatmak zorunda kalmıştır. Cezayir'de yerli üretici oldukça zayıflamış, dekolonizasyon sonrası ekonomik bağımsızlık zorlaşmıştır (Ataöv, 1977: 134). Nihayetinde, Cezayir idari (Arap Büroları aracılığıyla), hukuksal (Yerli Kanun ile) ve ekonomik (bütçe birleşimi ve sömürü ile) olarak Fransa denetimine geçmiştir.

Fransız sömürgeciliği en çok Cezayir'de geniş yankılar uyandırsa da diğer sömürgelerinde de fazlasıyla iz bırakmıştır. Bir kıyı devleti olan Fildişi Sahili, Fransız sömürgeciliğinin izlerini taşıyan örneklerden biri olmuştur. 1893 yılında Fransız denetimine geçen Fildişi Sahili, (Özey, 2016: 209-210) öncesinde de Fransız köle merkezlerinden biri olarak Fransız etkisini yaşamıştır. Köleliğin ilga edilmesiyle de tüm kaynakları Fransız sömürge yönetimi tarafından ele geçirilen Fildişi Sahili, Fransa'ya bağımlı hale getirilmiştir

(TRT Haber, 2018). Fransa, üretimi tek tipleştirmek ve halkın geçim kaynaklarını daraltmak amacıyla halkın kahve, şeker ve kakao üretiminden vazgeçmesi için baskı politikaları izlemiştir. Halkın elinden geleneksel gıda üretimini alan Fransa, bu alanlara kendi vatandaşlarını yerleştirerek üretim yapmaya başlamıştır (Tepebaş, 2010: 14).

1881 yılında Fransız sömürgesi haline getirilen Tunus'ta da benzer politikalar takip edilmiştir. Tunus işgal edildikten sonra Cezayir'de olduğu gibi verimli topraklar Fransız vatandaşlarına verilirken, çorak araziler yerel halka bırakılmıştır (Kartal, 2019: 6). Dolayısıyla, sömürge dönemi boyunca Tunus'ta tarım faaliyetleri gelişmemiş, üretim oldukça düşük ve yerli halkın ihtiyaçlarını karşılamayacak seviyede seyretmiştir. Tunus halkı yıllarca açlıkla, sefaletle ve borçla mücadele etmiştir. Tunus halkının kötü yaşam şartlarına maruz kalmasının bir sebebi de yerli işletmelerin, Fransız hâkimiyeti nedeniyle geri kalmasıdır. Fransız mallarının ithal edilmesi nedeniyle, yerli üretim yok olmaya yüz tutmuştur. Ayrıca başta bankacılık sektörü olmak üzere, endüstri, ticaret ve ulaştırma da Fransız egemenliği söz konusu olmuştur (Ataöv, 1977: 114-115). Sanayi kolları içinde yalnızca madencilik sektörünün bir nebze geliştiğini söylemek mümkün olsa da çıkarılan madenlerin tümünün Fransa'ya ihraç edilmesi ve yerli üretime katkısının olmaması nedeniyle bu sektörünün gelişmesi bir anlam ifade etmemiştir (Kartal, 2019: 6). Dolayısıyla Fransız sanayisi Tunus'tan tedarik edilen madenler ile gelişme kaydederken, Tunus ekonomik olarak ileri seviyeye ulaşamamış aksine Fransız yörüngesi olmuştur. Fransa'nın ekonomideki varlığı gerek sömürgecilik döneminde gerekse günümüzde Fransızcanın ticaret dili olarak kullanılmasına neden olmuştur (Özey, 2016: 193). Ayrıca Fransa yerel dilin kullanılmaması için eğitim de yerel dili yasaklayarak ve Arap kültürünü aşağılayarak kültürel alanda asimilasyon politikalarını Tunus'ta da uygulamıştır (Ataöv, 1977: 115).

Tıpkı Cezayir ve Tunus gibi Akdeniz'e hâkimiyette önemli bir konuma sahip olan Kuzey Afrika topraklarından Fas da Fransız sömürgeciliğinden etkilenmiştir (Birsell, 2013: 44). Cezayir ve Tunus'a kıyasla daha geç sömürüldüğü için sömürge politikalarından onlar kadar etkilenmese de Fransa, izlerini Fas üzerinde de bırakmıştır. 1912 yılında Fransa ve İspanya arasında paylaşılan Fas toprakları, Fransız general ve İspanyol yüksek komiserinin kontrolünde yönetilmiştir (Kartal, 2019: 7). Fransa 1921 yılına kadar, 900.000 hektar toprağa el koyarak diğer sömürgelerine benzer şekilde burada da yerel halkı topraksız bırakmıştır. Tarımsal alana yapılan müdahalenin yanı sıra kısa zamanda bankacılık sektörüne egemen olan Fransa, ticarete de söz sahibi olmuştur. Ayrıca demiryolları ve limanlar üzerinde yapılan yatırımlar ile iyi bir imaj bırakmaya çalışan Fransa, aslında bağımsızlık sonrası için kendisine

yatırım yapmıştır. Fransa bu algısını madencilik sektörüne müdahale ederek de sürdürmüştür ve neredeyse elli yıllık bir dönemde Fas ekonomisinde tekeli oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sarsılan ekonomisi nedeniyle yer altı kaynaklarına daha çok önem Fransa'nın, Fas'a yönelik politikaları, ekonomide kurulan tekelin en net örneğini vermiştir. 1945 sonrasında Fas madenleri, Fransız sanayisinin bir an önce eski haline dönmesi için daha çok çıkarılmıştır. Demir, manganez, fosforit, kobalt ve kurşun madenleri eskiye nazaran Fransa'ya daha fazla ihraç edilir hale gelmiştir. Madencilik sektöründe yaptığı yatırımlar ve kurduğu hâkimiyet sayesinde ise Fransa hem sanayisinin gelişmesini hem de Fas'ta bulunan şirketlerinin zenginleşmesini sağlamıştır. Örneğin, kurşun yataklarına egemen olan Les Mines de Zellidja isimli Fransız şirketi için 1954 yılı, diğer yıllara kıyasla en fazla kar sağladığı yıl olmuştur. Şirket 1 milyar 250 milyon frank kâr sağlarken Fas kendi kaynakları üzerinde hükümsüz kalmıştır (Ataöv, 1977: 165, 170).

Fransa'nın dikkat çekici uygulamalarından etkilenen bir diğer sömürge, birinci dönem Fransız sömürgeciliği dâhilinde işgale uğrayan Senegal'dir. Fransa tarafından ilk olarak 1626 yılında işgal edilen Senegal (Çakır, 2017: 693) tam anlamıyla 1855 yılında Fransa hâkimiyetine girmiştir (Sayın, 2017: 1764). Senegal ilk etapta tıpkı Fildişi Sahili gibi köle ticaret merkezi olarak Fransa tarafından kullanılmıştır (TRT Haber, 2018). Diğer tüm sömürgeler gibi asimilasyona maruz kalan ve kaynakları sömürülen Senegal'i diğer Fransız sömürgelerinden daha çarpıcı kılan husus Fransa'nın ilk Afrikalı birliklerinin burada kurulmasıdır (Abdi, 2017: 14). 1857 yılında Louis Faidherbe tarafından oluşturulan ve Fransız ordusuna dâhil edilen birliğlere Senegalli Nişancılar/Tüfekçiler adı verilmiştir. Senegalli Nişancılar, Fransız yetkililer tarafından daha önce köle olarak alınıp sonrasında salınan ama ardından Afrikalı zengin tüccarlar tarafından belirli vaatlerle bu orduya satılan kişilerden oluşmuştur. Orduya dâhil oldukları zaman, özgürlük belgesi ve çalışma sözleşmesi imzalatılan Afrikalılardan Fransa 10-15 yıl yararlanmıştı (Korkmaz, 2019).

Orduda belirtilen süre boyunca çalıştıklarında özgür kalacakları, Fransız vatandaşları gibi eşit haklara sahip olacakları ve çalıştıkları için maddi yardım sağlanacağı gibi sözler verilen Afrikalılar, bu haklardan yararlanamamışlardır (Çakır, 2017: 694). Ancak Fransa bu vaatlerle, Senegalli Nişancılarından savaşlar ve çatışmalar sırasında fazlasıyla faydalanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Batı cephesinde ön safhalarda 134.000, İkinci Dünya Savaşında 350.000 Senegalli Nişancı Fransa için savaşmıştır (Korkmaz, 2019). Çoğu zorla orduya dâhil edilen Afrikalılar kendi topraklarında olmayan ve kendi ulusları için hiçbir anlam ifade etmeyen mücadelelerde zor koşullara maruz kalmışlar ve hayatlarını

kaybetmişlerdir. Senegalli Tüfekçiler her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrasında tahliye edilseler ve Fransa onları özgürlüğe kavuşturduğu için Fransa'yı iyi bir otorite gibi düşünseler de gerçekler çok farklı gelişmiştir. Tahliye edildiklerinde vaat edilen haklarını alamayan Senegalliler isyan ettikleri için, 1 Aralık 1944 tarihinde Fransızlar tarafından öldürülmüşlerdir (Çakır, 2017: 694). Bu olay da tıpkı diğer vakalar gibi Fransız sömürgecilik tarihinde kara bir leke olarak kalmıştır.

Fransız sömürgecilik tarihinde yer alan başka bir konu da Batı Afrika'da "marabu" olarak adlandırılan dini gruba uygulanan politiklardır. Marabular, 11. yüzyıldan itibaren İslami ve manevi değerlerin yayılması, korunması ve yaşatılması için gayret gösteren kişilerden oluşan dini bir topluluktur. Marabular açtıkları okullar aracılığı ile Müslüman çocukları ve gençleri eğiterek gelecek nesillerin dini değerlerini ve kültürlerini devamlı kılmaları için uğraşmışlardır. Ancak bunu yaparken de topraklarını işgal etmeye çalışan Fransızlara karşı güçlü direnişler göstererek Fransızları uzun süre uğraştırmışlardır. Fransa marabuların direniş çabalarına karşı pek çok baskı yolu izleyerek, onları etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Marabular sürgün, hapis, mecburi ikamet cezası, seyahat kısıtı (hem kendi ülkeleri içinde hem de ülkeler arası) gibi baskı politikalarına maruz kalmışlardır. Marabular arasında baskı politikalarına karşı direnenler olduğu kadar boyun eğenler de olmuştur. Fransa'nın uyguladığı baskı politikaları karşısında direnişten vazgeçip, sömürge yönetimi ile iyi geçinenleri Fransa kendi işlerinde kullanmıştır. Fransa bu sayede halkın ve dini grupların içine daha kolay girmiş ve onları kendi yörüngesine kolaylıkla alabilmiştir. Ayrıca Fransa, marabuları etkisiz hale getirmek ve kendi tarafına çekebilmek için Müslümanlara ait mahkemelerde onları hâkim yardımcılığı gibi memuriyetlere getirerek gönüllerini kazanmıştır (Kavas, 2006: 67-70,72-73,82,89). Dolayısıyla Fransa, Batı Afrika'da da değişik stratejiler ile hem toplumda etkin olan grupları etkisiz hale getirmek hem de kendisine engel olanların önünü kesmek için uğraşmıştır.

Ülkesel bazda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, Afrika'daki Fransız kolonyal düzeninin temelini her alanda asimilasyon ve bağımlı hale getirme düşüncesi oluşturmuştur. Fransız olmayan bir bireyin Fransız vatandaşı gibi davranması, Fransızca konuşması ve düşünmesi, Fransız kültürünü yaşaması ve yaşatması Fransız asimilasyon politikasının özüne tekabül etmektedir. Aynı zamanda da Afrikalıların yer altı ve yer üstü her türlü kaynağını, siyasi, ekonomik, hukuksal ve sosyal her türlü yapısını Fransızların organize etmesi sömürgeci politikaların temelini oluşturmaktadır (Mcnamara, 1989: 33-34). Fransa'nın Afrika'daki sömürgeleri ve onlar üzerinden yürüttüğü bu sömürgeci düzenin ortaya

çıkmasının itici gücünü oluşturan Sanayi Devrimi, Fransa'nın 19. yüzyılın emperyal bir gücü haline dönüşmesinde ve günümüzün büyük güçleri arasında yerini almasında çok önemli bir yere sahiptir (Karakurt, 2019). Nitekim Fransa'nın Afrika'ya ayak bastığında geleneksel kaygılar taşıdığı bir başka ifadeyle, güce ulaşmak ve nihayetinde büyük güç statüsüne ulaşmak amacı taşıdığı düşünüldüğünde, Fransa Afrika siyasetinde oldukça başarılı olmuştur (Bourmaud, 1995: 61).

Afrika'da kurulan sömürgeci düzen her ne kadar Fransa'ya büyük getiriler sağlasa da değişen uluslararası yapı ve Afrikalı halkların karşılaştıkları olumsuz sonuçlar nedeniyle verdikleri tepkiler, kolonyal yapının değişeceğinin sinyallerini vermeye başlamıştır. Öncelikle Fransız sömürgeciliği, Afrikalı halkların kültürüne, ekonomisine, toplumsal düzenine, siyasal ve sosyal yapısına, dinine, geleneklerine ve ulusal kimliğine zarar verdiği için Afrikalılar artık artan baskıcı politikalara tahammül edemez hale gelmiştir (Kazancı, 2005). Bu tahammülsüzlüğün kökenine bakıldığında farklı etkenler göze çarpmıştır. Öncelikle Fransa sömürgeci düzende oluşturduğu eğitim sistemiyle zamanla kendisine tepki gösterecek bir nesli yaratmıştır. Bir başka ifadeyle, Fransız kültürünü ve değerlerini yansıtan eğitim sistemi aracılığı ile özgürlük, eşitlik, demokrasi ve milliyetçilik gibi fikir akımlarını öğrenen Afrikalı gençler, Fransa'nın baskıcı yönetimini eleştirmeye başlamıştır. Afrikalı gençler arasında bağımsızlık, milli değer ve yargılara sahip çıkma gibi düşünceler oluşmuştur. İkinci etken olarak yine Fransa'nın uyguladığı bir politikayı görmek mümkündür. Fransa'nın ucuz işgücü maksadıyla zorla ülkesine götürdüğü veya gönüllü olarak Fransa'ya çalışmak için giden Afrikalılar, Fransa'da yaşadıkları dönemde yeni bir atmosfer ile karşılaşmışlar ve tecrübe kazanmışlardır. Dış dünyayı tanıyan Afrikalılar demokrasi, siyasal yaşam, dernekleşme ve örgütlenme gibi konularda kazandıkları deneyimleri Afrika'ya döndüklerinde uygulamaya başlamışlardır (Nam, 2012: 167).

Afrikalı işçilerin küçümsenmeyecek sayıda olmaları Fransız sömürgeci düzene verilebilecek tepkilerin hangi boyutlara ulaşabileceğini de göstermiştir. 1914 yılına kadar sadece Cezayirli işçilerin 45.000 kadar olduğu ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan işgücü talebiyle bu sayının 80.000'ne ulaştığı düşünüldüğünde Fransa'da ciddi bir Afrikalı işçi nüfusu olduğu görülmektedir (Tamçelik, 2017c: 667). Afrikalı işçilerin dışında, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransızlar için savaşmaya giden Afrikalılar, Avrupalıların demokrasi, faşizm, ulus devlet ve toprak bütünlüğü gibi değerler için savaştığını ancak kendi kıtalarında bu değerlerden uzak davranışlar sergilediklerini görmüştür. Savaş sonunda ülkelerine döndüklerinde, kendilerinin de bu değerler için savaşması ve Fransızların baskıcı

tavrından kurtulması için halklarını örgütlemeye başlamışlardır. Dolayısıyla, iki dünya savaşı da Afrikalı halklarını sömürge düzeninden kurtulmaları için cesaretlendirmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 510, 542). Afrikalılar için en büyük cesaretlendirme ise 1918 yılında ABD tarafından oluşturulan Wilson İlkeleri olmuştur. Wilson İlkelerinde belirtilen “kendi kaderini tayin etme hakkı/Self-determinasyon”, sömürgeci Fransa’ya karşı Afrikalı halkların ellerine koz vermiştir (Nam, 2012: 167).

Afrika kıtası dışında oluşan başka gelişmeler de Afrikalıların başkaldırı ve bağımsızlık taleplerinin yükselmesine zemin hazırlamıştır. Türklerin işgalci güçlere karşı verdiği direniş, Çanakkale Zaferi ve bağımsızlık vurgusu başta Cezayir olmak üzere Afrikalı halklar üzerinde sevinç ve cesaret yaratmıştır (Fedai, 2008: 83’den aktaran Tamçelik, 2017c: 667). Ayrıca Lenin’in Sovyet Devrimin ardından sömürülen ülkelere ve üçüncü dünya ülkelerine destek vermesi ve onların kendi kaderlerini tayin etme haklarına saygı duyması, Afrikalıları cesaretlendiren başka bir etken olmuştur (Sönmez, 1995: 31’den aktaran Nam, 2012: 167). Sonuç olarak dış etkenlerin ve Fransız kültürü ve değerlerini içselleştirenlerin, Afrikalı halkların bilinçlenmesinde ve cesaretlenmesinde önemli katkıları olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Fransa’nın, sömürge halklarının bilinçlenip sömürgeci düzene karşı gelmelerine göz yumduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Diğer emperyal güçler gibi Fransa, siyasi düzlemde oluşan yeni dengeler ve değişim sinyalleri nedeniyle sömürgeci düzenin devamlılığını ve kolonilerinden sağladığı faydayı nasıl koruyabileceğine odaklanıp, çözüm önerileri bulmaya çalışmıştır. Çünkü Fransa hem değişim sinyallerinin hem de Afrikalı yeni neslin önceki nesile göre Fransız otoritesine ve kurumlarına daha az saygı duyduğunun farkındaydı. Fransa için sonu bağımsızlığa dayanan bu iki durum da oldukça tehlikeliydi (Mcnamara, 1989: 67-68). Fransa tüm bu durumları önleyebilmek ve varlığını perçinleyebilmek için bazen baskıcı politikalarının dozunu arttırmıştır bazen de belirli ödünler vererek halkın öfkesini azaltmaya çalışmıştır. 20. yüzyılda oluşan koşullar sonucunda kıtada belirli grupların, Fransa’dan siyaset, ekonomi ve kültür gibi birçok alanda talepleri söz konusu olmuştur (Gilbert ve Reynolds, 2019: 503). Tehlikenin farkında olan Fransa, talepler karşısında reformlar yaparak bir başka deyişle, sınırlı otonomi, meclis ve siyasi partiler kurulması, dernekleşme faaliyetleri ve anayasal değişiklikler gibi izinler ve ödünler vererek başkaldırıların önüne geçmeye çalışmıştır (Kartal, 2019: 11). Örneğin, 1944 yılında Fransa, Afrikalıların yerel işlerde katılımını arttırmaya yönelik planlar tasarlamıştır. 1946 yılında Yerli Kanun ve buna dayalı olarak gelişen zorla çalıştırma şartları yürürlükten kaldırılmıştır. Fransa biraz daha ileri bir adım atarak Fransız Millet Meclisi’nde Afrikalı

temsilciler için on koltuk eklemiştir. Fransa bu davranış ile Afrikalıları, Fransız vatandaşı gibi gördüğü imajı vermeye çalışmıştır. Siyasi ve hukuksal ödümlerin haricinde sağlık ve eğitim alanlarında yatırımları arttıran Fransa, hizmetlerini genişletmeye çalışmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 544).

Fransa bazı zamanlarda da asimilasyon politikalarına ara vererek veya bu politikalardan vazgeçerek ‘ortaklık’ kavramı ile sömürgeleri üzerinde politikalar yürütmüştür. Dini, kültürel, dilsel her türlü asimilasyon politikasına karşı artan tepkiler nedeniyle Afrikalıların dinlerine, kültürlerine ve değerlerine saygı gösterme anlayışı ve üstün kimlik algısı yerine ortak gibi davranma fikri ortaya çıkmıştır. Fransa bu yeni tavrını yalnızca Fas üzerinden yürütmüştür. Fransa sömürgecilik faaliyetlerine devam etmesine karşın, geç sömürgeleştirildiği bu nedenle İslami değerlerin yoğun olduğu ve kendilerine has yönetim tarzının olduğu Fas’ta, ortaklık algısıyla hareket etmiştir. Fas’ta yerel devlet ve mekanizmaları devam etmiştir ve geleneksel değerlere ve normlara saygı gösterilmeye çalışılmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 494). Ancak Fransa başkaldırlara karşı bu tarz tavizler vermesine karşın, asimilasyon politikalarından pek fazla ödün vermemiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında Fransa’nın oluşan atmosfer nedeniyle uygarlaştırma misyonunun tamamen asimilasyon politikasına döndüğünü ve taviz vermekten ziyade asimilasyon politikalarına daha fazla ağırlık verdiğini söylemek mümkündür. Özellikle eğitim faaliyetleri bu dönemde Fransa’nın kullandığı en etkili iletişim aracı olmuştur (Collins, 2017: 22). Geleceğe yönelik öngörülerini sayesinde Fransa, yerel halkın Hristiyanlaştırılmasına ve Fransızlaştırılmasına yönelik eğitim faaliyetlerine daha fazla destek vermiştir (Birsell, 2013: 54). Fransa için bu tip kültürel uygulamaların dışında ekonomik baskılarla da başkaldırları yıldırmaya çalışmıştır. Ayrıca ekonomik faaliyetler İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa için daha mühim hale gelmiştir. Çünkü Fransız ekonomisi İkinci Dünya Savaşında verilen mücadelelerin ardından büyük sıkıntılar ile karşılaşmıştır (Sayın, 2017: 1764). Fransız yönetimi hem bu sıkıntıları hafifletebilmek hem de sömürgelerin bağımsızlığa erişmeler dahi kendisinden kopmasını engellemek için 25 Aralık 1945 tarihinde CFA Frangını (Franc des colonies françaises d’Afrique- Afrika Fransız Sömürgeleri Frangı)¹⁷ tedavüle koymuştur (Kavas, 2019c).

---

¹⁷ 1958 yılından itibaren bir başka ifadeyle Fransız sömürgelerinin bağımsızlığını kazanmaya başlamasıyla “Afrika Fransız Topluluğu” 1961-1962 yılları arasında yapılan görüşmeler sonucunda “Afrika Finansal Topluluğu Frankı” adıyla kullanılmıştır. 1962’den günümüze kadar da bu isimle telaffuz edilmiştir. (Doğru, 2019a)

Fransa, CFA Frangını tedavüle koymadan önce bazı mali düzenlemeler ile bu finansal topluluğun alt yapısını hazırlamıştır. Örneğin, 1930'larda Fransız Frangını sömürge yönetimlerinde sabitleyerek ticareti kolaylaştırmaya çalışmıştır. Ardından Amerikan doları karşısında Fransız Frangını sabitleyerek sömürge yönetimlerinin az kazanmasını ama kendisinin kârlı çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Fransa, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren sarsılan ekonomisini sömürgeleriyle yaptığı ticaret akışı ve doğal kaynak tedariki ile toparlayabilmek amacıyla bu mali düzenlemeye başvurmuştur. Sonucunda da 1945 yılında Fransa, CFA'yı 21 Afrikalı sömürgesi üzerinden uygulamaya başlamıştır (Devecioğlu, 2019). Fransa CFA vasıtasıyla en hassas noktalarından gerek Orta Afrika'daki gerek Batı Afrika'daki sömürgelerini kendisine bağlayarak (Kavas, 2019c), ayaklanmalar ile baş etmeyi hedeflemiştir.

Fransa her ne kadar belirtilen düzenlemeler ile sömürgelerini kaybetmemeye çalışmışsa da birçok Afrikalı bağımsızlık mücadelesine kalkışmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2019: 552). Çünkü Fransa her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nda yenilen taraf olmasa da savaş nedeniyle siyasette de ekonomide de ciddi sorunlar yaşamıştır ve bu sorunlar nedeniyle sömürgeleri üzerinde ağırlığını tam anlamıyla hissettirememiştir (Birsell, 2013: 54). Dolayısıyla 1950'li yıllardan itibaren Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermeye başlanmıştır (Diop, 2018). 1960 yılı ise 'Afrika Yılı' olarak adlandırılmayı hak edecek nitelikte pek çok sömürgecinin bağımsızlığa ulaştığı bir tarih olmuştur (Gilbert ve Reynolds, 2019: 552). Ancak Afrikalıların bağımsızlığa ulaşması birbirlerinden farklı olaylarla ilerlemiştir. Kimileri daha barışçıl ve kısa süreçlerle, kimileri uzun ve kanlı çatışmaların arkasından bağımsızlıklarını elde edebilmişlerdir (Korkmaz, 2019).

Fransa'nın özellikle Kuzey Afrika'daki sömürgeleri kanlı ve uğraştırıcı süreçlerin sonunda bağımsızlığa erişebilmişlerdir. Asimilasyon politikasının en yoğun hissedildiği sömürgelerden biri olan Tunus'ta 1920'lerde kurulan milliyetçi Destur partisi aracılığı ile bağımsızlık sloganları atılmaya başlanmış ve Fransız sömürgeciliğinin gerçek yüzü halka anlatılmıştır. Ancak Fransızlar baskıcı yüzlerini göstermişlerdir ve Destur Partisi başkanını 'vatana ihanet' suçu ile tutuklamışlardır. Ancak bu durum halkın daha fazla tepki vermesine sebep olmuştur. Fransa ise gruplaşmanın olduğu Destur Partisi'nin sağ kanadıyla yakın ilişkiler kurarak burjuvazi içerisinde kendisine yakın gruplar oluşturmuştur. Nitekim Destur Partisi'nden ayrılan sağcı grup, 'Hizb el-Islâh' partisini kurarak Fransa ile işbirliği yapmışlar ve sömürgeci düzenin devamlılığında yana olmuşlardır. İşte bu grup siyasi safhada bir Fransız'dan daha fazla Fransız taraftarlığı yapan grubu temsil etmiştir. Fransa her ne kadar bir

kısım sağcıyı elinin altına almışsa da işçiler arasında zorlu çalıştırma şartlarında ötürü grev yapanlar 1924 yılında “Tunus Genel İşçi Konfederasyonu”nu kurmuştur. Ancak Fransa bu duruma da baskı yöntemi ile cevap vererek konfederasyonun üst düzey yöneticilerini sürgün etmişlerdir. Basın faaliyetlerine de engel olan Fransızlar, bu tarz örgütleri zorla kapatmıştır. Fransa bu tarihten sonra tüm basın yayın organlarını, parti ve dernek faaliyetlerini kontrol altında tutmaya başlamıştır. Ancak siyasi aydınlar bağımsızlık fikrinden yine de kopmamışlardır. Destur Partisi’nden ayrılan Burgiba 1934’de Neo-Destur partisini kurmuş ve geniş bir destek almıştır (Ataöv, 1977, 116-118).

Fransa, Neo- Destur karşısında da müdahaleci yanını göstermiştir ve parti liderlerini ya sürgüne göndermiştir ya da öldürmüştür. Bu duruma tepki gösteren halkı baskı ile susturmaya çalışan Fransa, bazı göstericileri de öldürmüştür (Korkmaz, 2019). Ancak Fransa sürecin bu şekilde ilerlemeyeceğini anlayınca Neo-Destur, hukuki ve Fransa tarafından kabul edilen bir parti olmuştur. Aynı zamanda basın-yayın organları üzerindeki baskı kaldırılmış ve toplantı yapma hakkı tekrar tanınmıştır. Ekonomi üzerindeki baskıyı kaldırarak halkın da gönlünü almaya çalışan Fransa, ağır vergileri kaldırmıştır. Dolayısıyla, Fransa’nın bu aşamada belirli tavizlerle süreci kendi lehine çekme çabası olduğu görölmektedir. Ancak Fransa’nın verdiği tavizler işe yaramamıştır. 7-9 Nisan 1938’de¹⁸ halk sokaklara döküldüğünde Fransa, Tunus sokaklarını kan gölüne çevirmiştir. Bu tarihten sonra da her grevin ve başkaldırının sonu tutuklama, katliam ve sürgün olmuştur (Ataöv, 1977: 119-120). 1950’lere geldiğinde ise iç otonomiye izin verilmesi için Neo-Destur liderleri ve Fransızlar arasında görüşmeler başlamıştır. Fakat sömürge düzenini bozmak istemeyen Fransa için iç otonomi oldukça büyük bir taviz anlamına gelmiş ve kabul etmek istememiştir (Korkmaz, 2019). Fransa’nın iç otonomiye kabul etmemesi büyük bir mücadeleye yol açmıştır. 1952 yılından itibaren Tunus halkı ve Fransızlar arasında süren silahlı mücadeleler de binlerce kişi ölmüştür. Fransızlar köyleri basmışlar, çeşitli işkencelerle insanları öldürmüşlerdir. Bu sırada ise Tunus cephesinden BMGK’ye başvuru yapılmıştır ve anlaşmazlığın çözülmesi için yardım istenmiştir. Tüm bu süreçler sonunda 1954 yılında Fransa iç otonomi fikrine bir başka ifadeyle içişlerinde ayrı dış ilerde Fransa’ya bağlı olma fikrine razı gelmiştir. 1956 yılında da uzun süren mücadelelerin sonunda Tunus bağımsızlığa ulaşmıştır (Ataöv, 1977: 121-122).

Kuzey Afrika’da bulunan ve en geç sömürgeleştirilen Fas’ta da bağımsızlık süreci pek kolay olmamıştır. 1942 yılından itibaren kurulan partiler aracılığı ile bağımsızlık söylemleri

---

¹⁸ Günümüzde Tunus’ta 9 Nisan’da bu katliamlarda ölenler “Özgürlük Savaşçılarını Anma Günü” çerçevesinde yâd edilmektedir (Ataöv, 1977: 120).

gerek Fransız gerekse İspanyol sömürgeci yönetimine karşı talep edilmiştir. Fransızların hâkim olduğu alanlarda Allah El-Fassi ve Ahmed Balafre tarafından kurulan İstiklal Partisi oldukça popüler olmuştur (Korkmaz, 2019). Hatta 1944 yılında bağımsızlık manifestosu hazırlanmıştır ve Fransızlara sunulmuştur. Ancak Fransa, tıpkı Tunus'ta olduğu gibi burada da manifestoyu hazırlayanları tutuklamış, yapılan gösterileri silahlı müdahalelerle dağıtıp, pek çok kişinin ölmesine ve tutuklanmasına neden olmuştur. Ayrıca hem halkın üzerinde daha çok baskı ve otorite kurup onları susturmak hem de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bozulan ekonomisini toparlamak için 1945'ten itibaren ekonomik sömürüyü arttıran Fransa, halkı daha zor şartlarda çalıştırmaya da başlamıştır. Bu nedenle 1946'dan sonrasında hem çalışma şartlarına karşı gelmek hem de sömürü düzenini kaldırmak için sıkça işçi gösterileri düzenlenmiştir. Örneğin, 1952 yılında Kazanblanka'da bu tarihe kadar yapılan en büyük protesto gösterisi yapılmıştır. Fakat bağımsızlık talebine bulunan 250 gösterici Fransız askerleri tarafından öldürülürken, 5000 kişi tutuklanıp işkenceye maruz kalmıştır. Ancak Fransa ne yaparsa yapsın gösterileri ve ayaklanmaları önleyemeyince 1955 yılında Faslı temsilciler ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden bir yıl sonra, 2 Mart 1956 tarihinde Fransa tarafından Fas'ın bağımsızlığı tanınmıştır (Ataöv, 1977: 170-174).

Kuzey Afrika'nın diğer bir sömürülen ülkesi Cezayir'de ise Tunus ve Fas'tan çok daha büyük olaylar yaşanmıştır. Fransa sömürgeciliğin en acımasız mirasını bağımsızlık taleplerine verdiği tepkilerle Cezayir'de bırakmıştır. Çünkü Fransa Cezayir'i kendi parçası olarak görmekteydi bu nedenle de Cezayir'den vazgeçmek istemiyordu (Kartal, 2019: 12). Diğer Kuzey Afrika sömürgelerine nazaran Cezayir'deki Fransız varlığının daha köklü olması ve diğer sömürgeler üzerindeki varlığını buradan devam ettirebilme fikri Cezayir'i daha değerli yapmıştır. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azalan imajını, Akdeniz'deki kontrolünü kaybederek daha kötü duruma sokmak istememesi, Fransa'yı Cezayir'deki bağımsızlık taleplerine daha sert tavırlar izlemeye sevk etmiştir. Tam da bu dönemde çoğu Afrika ülkesinde olduğu gibi petrol ve doğalgaz rezervlerinin keşfi, Cezayir'i Fransa için daha kıymetli kılmıştır (Musso, 2017: 62-63). Ancak Cezayir, Fransa için ne kadar kıymetli olursa olsun, 20. yüzyıla gelindiğinde Cezayir'de bağımsızlık yolunda önemli olan bir takım oluşumlar ve hareketlenmeler başlamıştır.

İlk olarak 1920 yılında "Genç Cezayir" adında milliyetçi ve Fransa'dan pek çok hak talep eden bir örgüt kurulmuştur. Örgüt, Yerli Kanun'un kaldırılmasını, halkın kendi ülkesinde oy kullanabilmesini ve Fransız meclisinde Cezayirli temsilcilerin olmasını Fransız yetkililerden istemiştir. Fakat Fransa bu istekleri kabul etmediği gibi örgütün lideri olan Emir

Halid'i sürgün etmiştir (Nam, 2012: 168). Fransa sürgün ile sorunu çözdüğünü varsaysa da 1926'da Kuzey Afrika Yıldızı (ENA) isimli bir parti kurulmuştur (Benamou, 2006: 15). ENA, Fransa'dan ekonomik taleplerde bulunurken bağımsızlık arzusunu ilk kez dile getirmiştir (Nam, 2012: 168). 1927 yılında "Müslüman Delegeleler Federasyonu" adında kurulan birlik ilerleyen zamanlarda taleplerin ötesinde bağımsızlık vurgusu yaparak dikkat çekmiştir. Kurulan partilerin halkı uyandırmasının yanı sıra 1929 yılında tüm dünyayı etkileyen Büyük Buhran, Cezayir'i de etkileyince halk zaten yıllardır muzdarip oldukları ekonomik sıkıntılardan kurtulmak amacıyla bağımsızlık fikrine destek olmaya başlamıştır. Akabinde 1931 yılında Abdülhamid Ben Badis liderliğinde "Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti" dini yönü ağır basan bir topluluk oluşturulmuştur. Cemiyet, Fransızlaştırma ve Hristiyanlaştırma politikalarına karşı çıkarak İslam'a ve yerli değerlere önem verilmesi gerektiğini vurgulayarak halkı bilinçlenmeye çağırmıştır. Hatta Şeyh Ben Badis, "Dinimiz İslam, dilimiz Arapça, Vatanımız Cezayir" sloganı ile Fransızların asimilasyon politikalarına tepki çekmiştir (Tamçelik, 2017c: 667-668). Ayrıca 1936'da "Cezayir Komünist Partisi", 1937'de Kuzey Afrika Yıldızı oluşumundan doğan "Cezayir Halk Partisi", 1938'de de "Cezayir Halk Birliği" kurularak giderek artan bir siyasi örgütlenme ve Fransa'ya karşı oluşumlar olduğunu göstermiştir (Benamou, 2006: 15-16).

Cezayir'de siyasi örgütlenmeler artarken Fransa durumdan hoşnut olmayarak çoğu lideri tutuklamıştır ve sürgüne göndermiştir (Nam, 2012: 169). Fransa'nın uyguladığı baskı politikalarının ötesinde İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa ile Nazi Almanya'sının çatışması Cezayirliilerin omuzlarına daha fazla yük bindirmiştir. Nazi Almanya'sının Fransa karşısındaki üstünlüğü Nazilerin, Cezayir'e girmesine, burayı kendisi için hammadde ve kaynak yeri olarak görmesine neden olmuştur. Naziler, Cezayir kaynaklarını sömürürken bir yandan da tüm siyasi partileri ve örgütleri kapatmış, milliyetçileri ve parti liderlerini toplama kamplarına ya da zindanlara götürerek işkence ile öldürmüştür (Ataöv, 1977: 137). Cezayir'deki Nazi işkencesi Kasım 1942'de biterken milyonlarca Cezayirli Nazilere karşı Fransa'nın yanında savaşmıştır. Nazi işgalinin Cezayir'de bitmesi ile tekrar örgütlenmeye başlayan milliyetçiler 1943'de "Cezayir Halkının Manifestosu" bildirisini ile Fransız sömürgeciliğine tekrar başkaldırmaya başlamışlardır. Bildiride sömürgeciliğin son bularak bağımsızlığa kavuşulması, halka kendi geleceğini tayin etme hakkı tanınması, siyasi mahkûmların serbest bırakılması, demokratik ve yerel halka yönelik bir anayasa hazırlanıp seçimlerin yapılması, Müslümanların Hristiyanlardan aşağı görülmemesi gibi pek çok istek sunulmuştur (Namlı, 2012: 170). Fransa basit tavizlerle olayın üstünü kapatabileceklerini

düşünmüş; örneğin 21 yaşına gelmiş Cezayirlilere belediyeler düzeyinde bazı seçme hakları tanımıştır. Fakat tavizlerin yeterli olmadığı 1944 yılında “Özgürlük ve Manifesto Dostları Birliği” adında geniş çapta üyesi olan bir örgüt kurulduğunda anlaşılmıştır (Ataöv, 1977: 138).

1920 yılından 1944’e kadar kurulan partiler ve örgütlenmeler aracılığı ile bilinçlenmeye başlayan ve bağımsızlık fikrini daha fazla dile getirmeye başlayan Cezayirliler için İkinci Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan gelişmeler kırılma noktası niteliğinde olmuştur. Savaşın etkisiyle Fransa’nın kıtada otoritesi sarsılırken, Cezayirli halkın tepkisi giderek artmaya başlamıştır. Bu tepkilerin bağımsızlık savaşına dönüşmesine neden olan olay ise 1945 yılında meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesi ve Nazi işgalinin son bulması üzerine Cezayir halkı sömürgecilik düzeninin son bulacağı umuduyla kutlamalar yapmak üzere Cezayir Halk Partisi’nin de çağrılılarıyla sokaklara çıkmışlardır. Cezayirliler için böyle bir umudun doğmasının sebebi, Cezayirlilere eğer ki savaş boyunca Fransa’nın müttefiklerine karşı savaşarlarsa daha iyi şartlar sunacakları ve bağımsızlık verileceği yönünde vaatlerde bulunulmasıdır. Bu nedenle Cezayir halkı hem İkinci Dünya Savaşı’nın bitişini kutlamak hem de bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik taleplerini duyurmak amacıyla Setif, Guelma, Kherrata gibi kentler başta olmak üzere sokaklara çıkmışlardır. Fakat hem özgürlük ve bağımsızlık sloganlarının atılmasını hem de bayraklarla direnişlerin olmasını kabullenemeyen Fransızlar büyük bir katliama sebep olmuşlardır. Toplu ölümler, tecavüz, işkence (göstericilerin vücut uzuvlarını kesmek, yakmak gibi), kurşuna dizme, evlerin ve köylerin bombalanması gibi vahşete neden olan Fransız güçleri kayıtlara göre 45.000 Cezayirinin ve Cezayirlilerin yanında yer alan 100’e yakın Fransız vatandaşının ölümüne sebep olmuştur. Tarihe Setif ve Guelma katliamları olarak geçen bu olaylar bir soykırımdan çok da farkı olmayan vahşi katliamlardır (Gümrükçüoğlu, 2018).

Setif ve Guelma katliamları Cezayirliler için bağımsızlık mücadelesinin önünü açarken, Fransızlar için çetin bir sınavın başlangıcına işaret etmiştir (Nam, 2012: 172). Fransa bu olayların ardından 1947 yılında Cezayir’e “Le Statut” (Statü) kapsamında mali özerklik ve özel bir siyasi birim olma yönünde tavizler vermiştir. Fakat Fransa’nın bu uygulama ile Cezayirlilere ödünler verdiği düşünülse de Statü’nün içeriği incelendiğinde gerçeğin çok farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü uygulama ile bir Fransız vatandaşı sayılan ve Fransız Ceza Kanunu’na tabii tutulan Cezayirlilerin, bu tarihten sonra yapacağı her türlü bağımsızlık hareketleri Fransa’nın bütünlüğünü bozacağı gerekçesi ile suç teşkil etmiştir. Dolayısıyla Cezayirliler bağımsızlık söylemleri nedeniyle 1947 tarihinden itibaren on yıl hapis istemi ile

yargılanmıştır (Tamçelik, 2017c: 670). Ayrıca 1948 yılında, tüm sömürgelerini kendi toprağı olarak nitelendiren Fransa, Cezayir’de yaşanan her olumsuz durumu toprak bütünlüğüne saldırı ve huzursuzluk vakası olarak değerlendirerek Cezayirlileri yıldirmaya çalışmıştır (Birsell, 2013: 54).

Cezayirliler, Setif ve Guelma katliamları ve Le Statut uygulaması ile bağımsızlığın hukuksal ve siyasi taleplerle gerçekleşmeyeceğini ve Fransa’nın kolay kolay bağımsızlıklarını kabul etmeyeceklerini anlayınca tek yolun savaş olduğuna karar vermişlerdir. Bu anlayışla Cezayir’i vilayetlere ayırarak vilayet düzeyinde silahlı ayaklanma başlatmışlardır (Sayın, 2017: 1770). 1954 yılında da Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) adlı siyasi oluşum ve Cezayir Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN) adlı silahlı yapılanma oluşturulmuştur. Gerilla mantığı ile faaliyet gösteren ALN askeri noktalara, depolara, kamu binalarına, haberleşme tesislerine saldırılar düzenleyerek Fransız sömürgeci düzene karşı halkı savaşa çağırmıştır. Bu durum üzerine Fransa İçişleri Bakanı François Mitterand, “tek yolun savaşmak olduğunu, Cezayir’in Fransa’nın bir parçası olduğunu ve gerilla saldırılarının Fransız birliğine zarar verdiğini” belirterek sekiz yıl sürecek bir savaşın önünü açmıştır (Benamou, 2006: 17-18). Fransa var olan askerlerine takviye olarak 800.000 askerini Cezayir’e göndermiş ve tüm askeri teçhizatını Cezayir’de kullanmıştır. Savaş boyunca Fransa kullandığı acımasız yöntemlerle milyonlarca insanın göç etmesine ve ölümüne sebep olmuştur (Tamçelik, 2017c: 672). Örneğin, Fransa ‘villa’ olarak tabir edilen ancak bir tür işkence merkezi olan 300’den fazla evde çok sayıda kişinin ölümüne sebep olmuştur (Benamou, 2006: 20).

Fransa’nın yarattığı katliamların akabinde 30 Eylül 1955’de FLN, Cezayir meselesini uluslararası ortamda gündeme getirmek amacıyla, konuyu BM’ye taşımıştır. Fakat BM’de herhangi bir çözüm sunulmamış aksine Cezayir’de ölüm vakaları, göçler ve tahribat giderek artmıştır. Çünkü Fransa, Cezayir’i kaybetmemek için her yolu denemiştir. Hatta Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bideau, “Cezayir’i kaybetmek Paris’i kaybetmekten daha fecidir.” gibi şaşırtıcı bir ifadeyle durumun ciddiyetini gözler önüne sermiştir (Nam, 2012: 175-177). Fakat Fransa ne kadar çabalarsa çabalasın 1958 yılında Kahire’de “Bağımsız Cezayir Hükümeti” adında geçici bir hükümet kurulmuştur. Hem geçici hükümetin kurulması hem de diğer sömürgelerinde beliren bağımsızlık dalgaları ile Fransa artık geri dönüşün olmadığını farkına varmıştır (Sayın, 2017: 1771). Bu farkındalığa rağmen kolay kolay sürecin peşini bırakmayan De Gaulle hükümeti ancak 1961’de Cezayirli yetkililerle görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerin ardından 19 Mart 1962 tarihinde yapılan Evian Antlaşması ile iki taraf arasında ateşkes sağlanmıştır. 1 Temmuz 1962’de yapılan referandumda da Cezayir’in Fransa’dan

ayrılması kesinleşmiştir. Hem Fransa'da hem de Cezayir'de yapılan bağımsızlık referandumunun ardından 3 Temmuz 1962 tarihinde de Fransa, Cezayir'in bağımsızlığını tanımıştır (Benamou, 2006: 21).

1962 yılında elde edilen bağımsızlık ile Fransız sömürgeciliği büyük bir darbe alırken, Cezayir çok acı bir tablo ile karşı karşıya kalmıştır. 132 yıl süren sömürgeciliği, sekiz yıl süren kanlı bir mücadele ile sonlandıran Cezayir, kıtada bağımsızlık savaşı ile zafere ulaşan tek ülke olarak tarihe geçmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2019: 553). Cezayir'in verdiği bu mücadele ve diğer sömürgelerde oluşan bağımsızlık talepleri, Fransa hükümetine sömürgeci düzenden vazgeçmek dışında bir yol bırakmamıştır. 1960 yılında çoğu Fransız sömürgesi bağımsızlığını kazanırken¹⁹ bir başka ifadeyle sömürgecilik tarihi kapanırken Fransa arkasında Hristiyanlaşmış, Fransızca konuşan, siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal yapıları zayıf bir enkaz bırakmıştır (E. Uygur ve F. Uygur, 2013: 281).

2.2 Sömürgecilik Sonrasında Fransa'nın Afrika Kıtasındaki Faaliyetleri

Cezayir'in işgali ile başlatılan Fransız sömürgeciliği, Cezayir'in bağımsızlığı (1962) ile son bulmuştur. Cezayir bağımsızlık mücadelesi hem Fransa'da 1958 yılında Dördüncü Cumhuriyet'in çökmesine ve De Gaulle yönetimi ile Beşinci Cumhuriyet'in kurulmasına hem de dekolonizasyon döneminin başlamasına vesile olmuştur (Örmeci, 2018). Dekolonizasyon, 'sömürgeci ülkenin varlığından ve sömürgeleşmekten kurtulup, egemenliğe ulaşmak' anlamına gelen içerik olarak oldukça basit bir kavramdır. Ancak zor bir sürece tekabül eden dekolonizasyonun bir bakımdan Afrikalıların zihninde gerçekleşmesi de arzu edilmiştir. Bir başka ifadeyle, tüm baskıların, sömürgeci devletin algısındaki üstünlük duygusunun veya sömürülenlerin zihnindeki aşağılanma duygusunun ortadan kaldırılması beklenmiştir (Smith ve Jeppesen, 2017: 2,4).

Tüm beklentilere karşı gerek dekolonizasyon gerekse Afrika ülkelerin siyasi bağımsızlıkları şekilsel olarak kalmıştır. Çünkü Afrika'ya uygulaması için sunulan bir reçete olarak düşünülen bağımsızlık süreci Afrikalı halklar için çok başarılı olmamıştır (Chafer, 1992: 44). Ancak Fransa'nın Afrika'ya yönelik politikalarında hem bağımsızlık öncesinde

---

¹⁹ Fas ve Tunus 1956 yılında; Gine 1958 yılında; Benin, Burkina Faso, Çad, Fildişi Sahili, Gabon, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal, Togo 1960 yılında; Cezayir 1962 yılında; Komor Adaları 1975 yılında; Cibuti 1977 yılında bağımsız olmuştur. (Daban, 2017: 179-181)

hem de bağımsızlık sonrasında başarılı bir yönetim görmek mümkündür. Fransa'nın Afrika stratejileri meşruluk, insan hakları, etik gibi pek çok yönden tartışılmasına rağmen Fransa, kıtaya her iki dönemde de stratejik ve planlı yöneldiği için oldukça başarılı görülmektedir (Chafer, 2001: 165). Çünkü Fransa, sömürgeciliğin başlangıcından itibaren Afrika'da elde etmek istediği alanlar ve kaynaklar üzerinde uygulayacağı her politikayı bir devlet siyaseti ve stratejisi haline getirdiği gibi sömürgecilik sonrasında da bu durumu ilmek ilmek işlemiştir. Aynı zamanda sömürgecilik döneminde izlediği politikalar sayesinde Afrika'da bıraktığı miras, dekolonizasyon sonrasında da çok fazla işine yaramıştır (Kavas, 2017).

Fransa bağımsızlık öncesinde kurguladığı gibi bağımsızlık sonrasında da Afrika'daki varlığını devamlı kılacak kararları temel alan bir siyaset yürütmüştür (Chafer, 2001: 166). Tarihi bağlar, coğrafi yakınlık, dilsel ve kültürel yakınlık sayesinde Fransa, Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde çok rahat bir biçimde devamlılığı sağlamıştır (Martin, 2002: 101). Çünkü Fransa, hem Avrupa'daki ve uluslararası platformdaki gücünü ve hem de Afrika üzerindeki hâkimiyetini baki kılmak için politikalarında bir sürekliliğin olması gerektiğinin farkındaydı. Fransa her ne kadar sömürgeci politikalarını birebir devam ettiremese de ya da Beşinci Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Fransız siyaseti dönüşümler yaşasa da Afrika söz konusu olunca devamlılık fikri hep var olmuştur. Örneğin, Beşinci Cumhuriyet'in cumhurbaşkanına dış ilişkilerde verdiği özel bir sorumluluğun sonucunda her cumhurbaşkanının Afrika ilişkilerinden sorumlu danışmanı olmuştur. Bu durum Fransız siyasetinde sömürgecilik dönemi sonrasında da Afrika'nın ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim ileriki bölümlerde bahsedilecek olan Jacques Foccart, De Gaulle ve Georges Pompidou dönemlerinde Afrika politikalarına damga vuran bir danışman olmuştur. Danışmanların dışında, bakanlıklar ve kurumlar düzeyinde de Afrika'ya yönelik özel politikaların olması Fransa'nın her daim Afrika ile bağının olduğunu kanıtlamaktadır (Chafer, 1992: 37-39).

Fransa'nın devamlılık temelli Afrika siyaseti, sömürgeci düzenin farklı zihniyetlerde devam ettiğinin göstergesi olmuştur. Dolayısıyla dekolonizasyon sonrasında sömürgecilik devri kapansa da 'neo/yeni-sömürgecilik' döneminin başlayarak, sömürgeciliğin farklı formlarda ilerlediği görülmüştür. Çünkü Fransa, 1960 öncesinde olduğu gibi sonrasında da realist kaygılarla bir başka ifadeyle ulusal çıkarların korunması ve geliştirilmesi mantığı ile Afrika siyaseti izlemiştir. Bu nedenle Fransa her daim Afrika'ya duyarlı olmuş ve artan çıkarlarla politikalarını oluşturmuştur (Chafer, 2001: 166). Dolayısıyla Afrika kıtası bağımsızlık coşkusu yaşasa da bağımsızlık onlara Fransa ile eşit partnerlik ve kendi çıkarlarını koruma duygusu pek fazla vermemiştir. Neo-sömürgeci mantık, Fransa'nın

kendisinin hâlâ ırksal ve ulusal düzeyde üstün görmesine neden olduğu için Fransa, eşitlik olgusundan uzak bir biçimde ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri sömürüye devam etmiştir (Martin, 1985: 193). Bu nedenle ilerleyen bölümlerde Fransa'nın sömürgecilik sonrası politikaları detaylı incelenecektir.²⁰

2.2.1. Fransa'nın Siyasal Varlığı

Afrikalılar bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen sömürgeci dönemin kalıntıları Fransa ile yakın ve özel siyasi ilişkilerin devam etmesine neden olmuştur (Korkmaz, 2019). Bu durumun en önemli nedeni Fransa'nın dekolonizasyon öncesinde ileriye dönük yatırımlar yapmasıdır. Bir başka ifadeyle, Fransa bağımsızlık öncesinde hem halkı oyalamak hem de kendi çıkarlarını savunacak geleceğin liderlerini yaratabilmek adına yönetici okulları açmıştır. Fransa yönetici okulları aracılığı ile Fransız siyasi sistemini, kültürünü ve değerlerini öğrenen bu sayede de ileride kendi ülkesinde uygulayabilecek siyasi elitler yetiştirmiştir (Nam, 2012: 175). Dolayısıyla da Fransa sömürgelerini fiilen kaybetmesine rağmen, yönetici ve siyasi elitler sayesinde dolaylı olarak da olsa eski sömürgelerinin yönetiminde söz sahibi ve karar verici konumundadır (E. Uygur ve F.Uygur, 2013: 282). Fransa bu sayede eski sömürgelerinin içişlerine, ülke yönetimine kolayca müdahale edebilmektedir. Bir başka deyişle, Fransız neo-sömürgeciliği Afrikalı elitler ve siyasi karar vericilerin aralarındaki özel ilişkinin bir ürünü halini alarak siyasi faaliyetlerini sürdürmektedir. İki taraf arasındaki özel ilişkiler sonucunda, Fransa kendisine 'Afrikalı dostlar' yaratmıştır. Özellikle de 1970'lerden sonra, Afrikalı ülkelerde bağımsızlık coşkusu bittiğinde Afrikalı dostları sayesinde, Afrika'nın içişlerini manipüle eden, kendi çıkarları doğrultusunda ülkelerin politikalarını yürüten bir Fransa söz konusu olmuştur. Dolayısıyla da Fransa her daim Afrika'da varlığını devam ettirebilmiştir (Keese, 2007: 593-594, 596).

Fransa, kıtadan çekilirken Afrika'yı Fransız eğitimi almış, Fransız siyasi sistemini kavramış, çok iyi Fransızca konuşabilen ve bazıları Hristiyanlaşmış yönetici elite teslim etmiştir (Chafer, 2001: 165). Belirtilen yönetici elit Fransa'yı iyi bir rol model görerek, Fransa'dan kopmamış ve Fransa Cumhurbaşkanı'na danışmadan hareket etmemiştir (E.Uygur ve F.Uygur, 2013: 282). Fransa'nın belirtilen nitelikleri taşıyan Afrikalı dostları oldukça çok

---

²⁰ Fransa'nın siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve sosyal etkilerinin ve kıta ülkeleri ile ilişkilerinin birbirinden bağımsız olamayacağı bu nedenle her başlık altında belirtilen konuların ve olayların birbirinden kesin çizgilerle ayrı tutulamayacağını belirtmem gerekmektedir. Bu nedenle başlıklar altındaki konuların etkileşim içinde olacağının göz önünde bulundurulmasında fayda vardır.

olmasına rağmen belirli siyasetçilere değinmekte fayda vardır. Fildişi Sahili'nde Felix Houphouet Boigny, Orta Afrika Cumhuriyet'inde Jean-Bêdel Bokassa, Zaire'de (şimdiki ismi ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti) Joseph Mobutu-Sese Seko, Senegal'de L. Sedar Senghor, Tunus'ta Habib Burgiba ve Zeynel Abidin Bin Ali, Fas'ta Kral II. Hasan, Togo'da Gnassingbe Eyadéma, Kongo'da Denis Sassou Nguesso, Gabon'da Omar Bongo, Çad'da İdris Debi, Gine'de Lazama Conte, Kamerun'da Paul Biya, Burkina Faso'da Blaise Compaore, Benin'de Mathieu Kerekou Afrika'da Fransız siyaseti güden yöneticiler arasında yer almıştır. Bahsi geçen liderler, bağımsızlık yolunda önemli adımlar atan, sömürgeci düzene tepki çeken, milliyetçi politikalar gütmeyi hedefleyen ve anti-emperyalist fikirleri olan ulusalcı siyasetçiler yerine Fransa tarafından yerleştirilen kişilerdir. Fransa uzun yıllar iktidarda olmalarını tasarladığı bu liderlerle Afrika halkının çıkarlarından ziyade kendi çıkarları için uğraşmıştır (La Forge, 2019).

Fransa kendi eliyle oluşturduğu liderleri, menfaatlerini devamlı kılmak için muhafaza etmeyi de unutmamıştır. Çünkü Afrika kıtasının günümüzde kötü koşullarda olmasının bir sebebi sömürgeci düzen iken bir diğer sebebi de yolsuzluğun, gelir adaletsizliğinin, anti-demokratik ve hukuk dışı normların ülkede hâkim olmasına imkân tanıyan siyasi yöneticilerdir. Bu koşulların var olmasına neden olan yöneticilerin de Fransa tarafından beslendiği, muhafaza edildiği unutulmaması gereken bir gerçek olmuştur. Dolayısıyla Fransa kendi çıkarları için diktatörleri desteklerken, diktatörlerde kendi kasalarını doldurabilmek, daha fazla iktidarda kalabilmek, yasadışı işlerini örtbas edebilmek ve insan haklarını ihlallerinin üstünü öretebilmek için Fransız varlığına ses çıkarmamışlardır (Renou, 2002: 10). Örneğin, Burkina Faso lideri Blaise Compaore, Sierra Leon lideri Charles Taylor ve Angola lideri Jonas Savimbi ile silah kaçakçılığı yapmakla suçlandıklarında tüm gözler üstlerine çevrilmiştir ve uluslararası yaptırım tehditleri konuşulmuştur. Ancak Fransa ile olan özel bağları sayesinde Compaore yaptırımlardan kurtulmuştur. Compaore aynı zamanda yaptığı yasadışı faaliyetlerden ve kendi çıkarlarını düşünen yönetim anlayışı yüzünden halkı ile arası açılırken, halkına karşı da Fransa tarafından desteklenmiştir. Nitekim Compaore ve diğer Fransız dostu liderler, Fransız politikalarını desteklerken, Fransa'nın desteğini alacaklarını, almazlarsa geleceklerinin olmadıklarını bilmektedirler. Çünkü ülkelerini yönetirken halkı ile arasında hem ekonomik hem siyasal bir uçurum yaratan Fransız dostu liderlerin destekçisi halkları değil Fransa'dır. Nitekim Compaore'nin 1987'den 2014'e kadar iktidarda kalmasının başka hiçbir izahı yoktur (La Forge, 2019).

Blaise Compaore dışında Fransa'nın kendi eliyle yetiştirdiği bir başka lider L. Sedar Senghor olmuştur. Senghor Fransız asimilasyon politikasının en net örneğini vermesi açısından da oldukça önemlidir. Fransız okulunda çok akıcı Fransızca konuşması ile dikkat çeken Senghor tam bir Fransız hayranı olması bakımıyla da Fransa açısından aranan bir figür olmuştur. Sömürgecilik döneminden beri, Fransa olmadan var olamayacaklarını düşünen Senghor, Fransa çıkarlarını devam ettirmek için her daim mücadele etmiştir. Bu nedenle de Senegal 1960 yılında bağımsızlığını kazandığında, Senghor'un ülkenin cumhurbaşkanı olması beklenen bir durum olmuştur (Çakır, 2017: 693-695). Fransa Senghor sayesinde 1960-1980 yılları arasında rahatça Senegal siyasetine müdahil olabilmıştır. Fransa'nın Afrikalı liderler ile bu derece yakın ilişkilerinin olabilmesi, Beşinci Cumhuriyet'in cumhurbaşkanına bakanlara sormadan veya paylaşmadan dış politikada yön verebilme yetkisi tanınmasından kaynaklanmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın bu yetkisi Afrika'ya olan özel ilgiden dolayı kişisel ilişkilerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Fransa'nın Afrika siyasetine dâhil olmasının dışında kişisel hediyeler (elmas, silah, hayvan derisi gibi) ve devlet sırlarının paylaşılması söz konusu olmuştur. Örneğin Jacques Chirac döneminde Afrikalı liderler ile aile ziyaretlerinin olduğu, resmi olmayan üsluplarla konuşulduğu, siyasi mevkidaşıktan öte arkadaş gibi davranıldığı bilinmektedir (Renou, 2002: 9).

Chirac döneminden daha çok dikkat çeken diğer bir örnek ise Nicolas Sarkozy ve Libya lideri Muammer Kaddafi arasında yaşanmıştır. Bu örneği dikkat çekici kılan nokta taraflar arasındaki hediyelerinin boyutu olmuştur. Sarkozy'nin 2007 seçimleri için Kaddafi'den 5 milyon Euro finansman desteği aldığı iddiasının varlığı (Haberler.com, 2018) hatta Lübnanlı bir iş insanının parayı kendisinin takdim ettiğinin ortaya çıkması (Sputniknews, 2016) ve tüm bunlar üzerine Sarkozy'nin soruşturma üzerine gözaltına alınması (Haberler.com, 2018) söz konusu olmuştur. Bu durum sadece Sarkozy dönemi için geçerli olmamıştır. Çünkü Afrikalı diktatörlerin iktidarlarını uzun süreli kılabilmek için her daim Fransız siyasetçilere finansman desteği sağladığı iddiası her zaman gündemde olmuştur. Hatta François Mitterrand döneminde Fransız dostu liderlerin adeta haraç sistemindeki gibi Mitterrand'a para aktardığı iddia edilmiştir. Bu iddianın odağında bulunan Gabon lideri Omar Bongo'nun 42 yıl iktidarda kaldığı düşünüldüğünde, finansman iddialarının gerçeği yansıttığı düşünülmektedir. Hatta Bongo ailesinin Fransa'da hem sağ hem sol partileri finanse ederek kendilerine yönelik gelebilecek her türlü eleştiriyi bertaraf ettiği iddia edilmektedir. Hatta bu iddialar üzerine yapılan adli soruşturma da siyasi partilerin kasalarında fazladan kaynak ortaya çıkmıştır.

Ardından hiçbir davanın açılmaması ve kanıtlar sunulmaması ise iddialar üzerindeki gerçeklik payını arttırmıştır (Kartal, 2019: 21-22).

Fransız cumhurbaşkanlarının dışında, Afrika'dan sorumlu danışmanların da Afrika siyasetinde önemli rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Örneğin Jacques Foccart danışman olduğu dönemlerde, Fransa'nın Afrika siyaseti tamamen onun ellerinde şekillenmiştir. Fransa'nın çıkarları için Afrikalı dostlarına her zaman müdahale etmiştir. Bu nedenle her daim Afrika'da yaşayan Fransız vatandaşları, konsolosluklarda çalışan Fransız temsilciler ve Fransız dostu siyasi elitlerle bağlantı içinde olmuştur (Keese, 2007: 594). Ayrıca Foccart tamamen Fransız menfaatleri doğrultusunda siyaset yaptığı için Fransız politikalarına yakın olan liderler ve elitleri ödüllendirmeyi tercih etmiştir. Ödüllendirme metotları arasında diktatörlere destek verme, yolsuzlara göz yumma, para yardımları, antlaşmalardan pay alma gösterilmektedir (Örmeci, 2019). Örneğin, Tunus'ta 'Yasemin Devrimi' adı verilen gösteriler başladığında Fransa, yakın ilişkilerinden dolayı Fransız dostu Bin Ali rejimine destek vermiştir. Fransa daha da ileriye giderek Bin Ali rejimini devirmeye çalışan göstericilere karşı Tunus polisine yardımda bulunmuştur (Ferhavi, 2013: 7). Foccart Fransa'ya karşıt olanları da askeri darbe, iktidara destek olmak yerine muhaliflere destek verme, hükümet karşıtı politikalar yürütme gibi yollarla cezalandırmıştır. Örneğin, Fransa varlığından yana olmak yerine bağımsızlıktan yana olan ve 1958'de de bağımsızlığını ilan eden Gine lideri Sekou Touré'ye karşı ceza yöntemine başvuran Foccart, hükümeti zayıflatmak için sahte para basarak ülkeye yaymıştır (Örmeci, 2018).

Foccart, Afrika siyasetinde ödül-ceza yönteminin dışında kıtada Fransız varlığını sürekli kılabilmek için seçim sonuçları ile oynayıp milliyetçi isimlerin yönetime gelmesini engellemiştir. Ayrıca milliyetçi liderleri sadece seçimlerle değil suikastlar sonucu öldürerek de tasfiye etmeyi başaran Foccart, Fransa'nın menfaatlerini her şeyden üstün tutmuştur. Örneğin, Kamerun'da bağımsızlık sonrası yapılan seçimlerde milliyetçi ve bağımsızlık için oldukça fazla mücadele veren Kamerun Halk Partisi'nin iktidara gelmesini istemeyen Foccart hem seçim sonuçları ile oynamıştır hem de bu durum üzerine çıkan olaylar da 200.000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Ardından parti liderleri Ruben Um Nyobe 1958'de, Felix Moumie 1960'da ve Ernest Ouandie 1970'de öldürerek halkın susturulması sağlanmıştır ve Fransa, Kamerun siyasetinde söz hakkına sahip olmuştur. Foccart, Kamerun'da yaşananlara benzer olayları çoğu kez tekrarlamıştır. Örneğin 1963'de Togo'da Fransız dostu Etienne Eyadema'yı iktidara getirebilmek için milliyetçi Sylvanus Olympio'yu öldürtmüştür (İbrahim, 2017).

Fransa dekolonizasyon sonrasında bahsedilen siyasi adımlarla diğer sömürgeci güçlerden daha kalıcı etkiler bırakmıştır. Ülkelerin teslim edildiği kukla liderle sayesinde, çoğu Afrikalı Fransa'nın onları gerileştirmekten öte medenileştirdiğine inanmaktadır. Fransa bu inanç sayesinde uzun yıllar kıtada popülaritesini sürdürmüştür. Bunun yanı sıra Fransa kıtada oluşturduğu siyasi yapı sayesinde BM Genel Kurulu'nda Afrikalı liderlerin Fransız lehine oy vermesini de sağlamıştır. Dolayısıyla da uluslararası platformda da Afrika'nın desteği ile gücünü perçinlemiştir (Hubar, 2015). Fransa uluslararası alanda destek kazanmanın dışında Afrika'da siyasi varlığını hissettirerek gerek Anglo-Sakson etkisini gerekse Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidini kıtadan uzak tutmayı da hedeflemiştir (Örmeci, 2019). Özellikle De Gaulle, yeni bağımsızlığını kazanmış Afrika ülkelerinin Doğu Blokuna geçmesinden ve kendi hâkimiyetinden ayrılmasından oldukça endişelenmiştir (İbrahim, 2017). Bu nedenle de oluşturduğu siyasi etki alanı ile diğer güçlerin varlığını minimum düzeyde tutmayı hedefleyen Fransa uzunca bir süre başarılı da olmuştur.

Fransa'nın uzun süren siyasi başarısında hem Soğuk Savaş nedeniyle büyük güçlerin algısının Afrika'dan ziyade başka konulara odaklanması bu nedenle Fransa'nın çok daha az rakiple mücadele etmesi hem de 'Fransafrika' fikri ile kıtayı siyasi nüfuzu altına alması etkili olmuştur. Fransafrika fikri, 1955 yılında Fransız dostu olarak bilinen Fildişi Sahili lideri Felix Houphouet-Boigny tarafından ortaya atılan sömürge sonrasında da Fransa ile sıkı ilişkilerin devam edeceğini gösteren bir kavramdır. Fransafrika kavramı hem Afrikalı bir lider tarafından ortaya atılması hem de Fransa'nın var olan siyasi sistemini ufak değişiklikler ile devam ettirebileceği anlamını taşıdığı için oldukça önemlidir. Fransa sömürgecilik döneminden farklı tavırlarla ve adımlarla da olsa siyasi müdahale hakkını bu kavram ile tekrar kazanmıştır (Tamçelik, 2017c: 657,674). Çünkü tıpkı Felix Houphouet-Boigny gibi pek çok Afrikalı lider bağımsızlık sonrasında da Fransa ile özel bağlarını koruma arzusunda olduklarını, kavrama yapılan vurgu ile belirtmişlerdir. Elbette ki neo-sömürgeci dönemin bir parçası olarak kabul edilen bu kavram, Afrikalılar için küçümseyici algıların ve olumsuz tavırların oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Korkmaz, 2019). Çünkü Fransafrika kavramı ile Fransa açık açık dekolonizasyon sürecini şekilsel olarak kabul edebileceğini ancak zihninde bu sürecin kabul edilemez olduğunu göstermiştir (Diop, 2018).

Fransa için dekolonizasyonun göstermelik bir olgu olduğu belirli alanlara yönelik siyasi politikaları ile ortaya çıkmıştır. 1794'de Fransız denetimine geçen ardından 1810-15 yılları arasında kısa bir süre İngiliz denetimine geçtikten sonra 1815'de tekrar Fransız hâkimiyetine giren Reunion Adası bu politikaların bir örneğidir. Fransa'ya Güney Pasifik'e kolay bir geçiş

sağlaması bakımından büyük bir üstünlük kazandıran Ada, jeopolitik açıdan kritik bir yere sahiptir. Hint Okyanusu'nda savunma ve güvenlik konusunda oldukça önemli olan Ada'da Fransız etkinliği gün geçtikçe artmıştır. Çünkü 1946 yılında sömürge vasfından kurtulmasına rağmen Reunion Adası, Fransa'nın denizaşırı ili olarak varlığını sürdürmektedir. Reunion Adası, Fransa'nın dekolonizasyon sonrasında da Afrika'da siyasi etkisinin devam ettiğini gösteren bir örnektir. Çünkü Fransa'da yer alan bir politik birim gibi kabul edilen Reunion, devlet başkanı ve siyasi yapı olarak Fransa'ya bağlıdır. Reunion'da Fransa tarafından atanan ve Fransız çıkarlarına odaklanan bir vali görevlendirilerek, olası Fransız karşıtı oluşumlar engellenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Reunion, Fransa seçimlerinde Fransız Milli Meclisi'ne 7, Senato'ya 3 milletvekili göndermesi bakımından bir takım siyasi haklar elde etmiştir (Karakaş, 2017).

Mayotte Adası da Fransız siyasi varlığının diğer bir çarpıcı örneği olmuştur. Komorlar Birliği'ni oluşturan dört adadan biri olan Mayotte adası yaklaşık 200 yıldır Fransız egemenliği altındadır. Fransa'nın Mayotte üzerinde durmasının en önemli sebebi yer altı ve yer üstü kaynakları açısından oldukça zengin olmasıdır. Mayotte Adası'nda 19 büyük petrol rezervi olması, kozmetik ve parfüm ürünlerinin hammadde kaynaklarının bolca yetişmesi Fransa'nın gücünü arttırmasını sağlamıştır (Aktaş, 2017). Ancak bağımsızlık dalgası tüm kıtayı etkilediği gibi Komorlar Birliği'ni de etkileyince farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Bölgenin Fransa'ya kazandırdıklarından dolayı Komorlar Birliği'ni kaybetmemek adına Fransa 1974'e kadar bağımsızlık taleplerini geçiştirmiştir. Ancak 1974 yılında referandumda diğer üç ada bağımsızlık için oy verirken, Mayotte Adası tam da Fransa'nın arzu ettiği gibi Fransa bünyesinde kalmaya devam etmek istemiştir. Bu durum Komorlar Birliği'nin toprak bütünlüğünü bozduğu için ciddi bir sorun olurken, Fransa 1976 yılında Komorlar Birliği'nin bağımsızlığını kabul etmiştir. Komorlar Birliği bu durum için uzun bir süre uğraşmıştır ve konu BM bünyesinde gündeme gelmiştir. Fakat gerek Mayotte Adası'ndaki Fransız otoritesi gerek BM bünyesindeki Fransız veto gücü herhangi bir karar alınmasına imkân tanımamıştır. Uluslararası tepki neticesinde 29 Mart 2009 tarihinde bir referandum yapılsa da Mayotte halkının % 95'i Fransa varlığından memnun olduğunu dile getirmiştir. Mart 2011'den itibaren de tıpkı Reunion gibi Mayotte de Fransa'nın denizaşırı ili olarak kabul edilmiştir ve Fransa'nın 101. ili konumundadır (İnsamer, 2019).

Fransa her ne kadar denizaşırı illeri ve müdahaleleri ile kıtada siyasi varlığını devam ettirse de bu etki 1990'lardan sonra geleneksel boyuttan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Fransa, Fransafrika ilişkisinin devam etmesinden yana olmasına rağmen 1990'lardan itibaren

hem Afrika kıtasında hem de uluslararası toplumda yaşanan gelişmeler bu ilişkinin değişikliğe uğrayacağını göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü, emperyalist büyük güçler 'demokrasinin zaferi' olarak gösterince Afrikalı milliyetçiler bu durumun kendi ülkelerinde ekonomik, askeri ve siyasi baskının sonlanması için bir umut olarak görmüşlerdir (La Forge, 2019). Bu umudun peşine düşen Afrikalı milliyetçiler ile kıtada demokratikleşme dalgası oluşmaya başlamıştır. Her ne kadar Soğuk Savaşın bitmesi bu durumda etkisini gösterse de Fransa geleneksel Fransafrika algısının değişebileceğini, Felix Houphpuet-Boingy (1993) ve Foccart'ın (1997) ölümleri ile de bağdaştırmıştır. Çünkü iki isim de Fransafrika ilişkisi için sembolik isimler ve bağlantılar olmuşlardır. Dolayısıyla Fransa değişen uluslararası sistemle birlikte demokratikleşme dalgasının kaçınılmaz olduğunu anlamış ve tıpkı dekolonizasyon öncesinde olduğu gibi siyasi yapıda bir takım tavizler vermeye başlamıştır (Martin, 2002: 103-104).

Fransa çok partili hayata geçilebileceğinin sinyallerini vererek veya ulusal diyalog vurgusu ile diktatörler ve halk arasında uzlaşma ortamı yaratmaya çalışarak hem demokratikleşme taleplerini geçiştirmeye hem de Soğuk Savaş sonrasında kıtaya artan ABD ilgisine karşı çözüm yaratmaya çalışmıştır (La Forge, 2019). Çünkü ABD'nin kıtaya yönelik ilgisinin oluşmaya başlaması ve akabinde ABD sempatanlığının belirginleşmesi, Fransa için tehdit niteliğinde olmuştur (Renou, 2002: 14). Soğuk Savaşın bitimiyle ABD'nin en büyük uğraşı olan Sovyet tehdidi ortadan kalkmış dolayısıyla da ABD'nin diğer alanlara yönelik ilgisi artmıştır. Özellikle ABD'nin Tunus, Cezayir ve Fas'a yönelik politikaları belirginleşmiş hatta ABD bu üç ülkeyle bölgesel bir ekonomik oluşum fikrine yönelmiştir (Ferhavi, 2013: 6). ABD yalnızca bu üç eski Fransız sömürgesi ile değil çoğu devletle ticaret ağını geliştirmeye başlamıştır. Bu durumun sonucunda da geleneksel Fransız yanlısı elitlerin karşısına, demokrasi yanlısı, insan haklarının geliştirilmesini savunan aynı zamanda da ABD yanlısı elitler oluşmuştur. Afrika'da bu tarz yeni elit kesimin ortaya çıkmasının nedeni ABD'nin demokratikleşme çabası arttıkça ekonomik yardımları arttıracığını vaat etmesi olmuştur (Kartal, 2019: 14). Ayrıca 1994'de Ruanda'da, 1997'de Zaire'de yaşanan kötü süreçler ve 1994'de Apartheid rejiminin son bulması, Fransa'nın çok fazla önemsemediği demokratikleşme sürecine odaklanmasına neden olmuştur (Renou, 2014: 13).

1990'lar Fransa'nın geleneksel siyasi otoritesinde başlayan bir takım değişimlerin habercisi olmuştur. Örneğin, François Mitterand ilk başlarda demokrasi taleplerine aldırış etmese de oluşan atmosfer ile taleplere çok hızlı ayak uydurmuştur. 1990'da gerçekleşen Fransa-Afrika Zirvesinde, Mitterand demokrasiye meyilli olanlara Fransa'nın destek

vereceğini, yardım yapacağını belirtmiş ve anti-demokratik faaliyetlerde bulunanların Fransa'dan yardım beklememelerini söylemiştir (Bayram, 2018: 195). Hatta Mitterand, "Fransa otoriter rejimlere kayıtsız ancak demokratikleşme süreçlerine daha hevesli ve destekçidir." diyerek tüm algıyı değiştirmiştir (Martin, 2002: 104). Sonuç olarak gerek Fransa'nın ve ABD'nin destekleri gerekse uluslararası sistemde yaşanan değişimler ile Benin, Mali, OAC ve Nijer gibi demokrasiye geçiş örnekleri sergileyenler olmuştur. Ancak bazı diktatörler bu dönüşümlere sıcak bakmayınca, Fransa daha önce yaptığı gibi seçim sonuçları ile oynayarak basın faaliyetlerini kontrol altına alarak kısacası basit illüzyonlarla diktatörlerin devamını sağlamıştır. Senegal, Kamerun, Fildişi Sahili ve Gabon basit oynamalarla sanki demokratik dönüşümler yapılmışçasına Fransız yanlısı siyasetçilerle devam etmiştir. Ayrıca Mitterand'ın 'demokratik dönüşüm yaşayanlara yardım sağlanacağı' vaadi de ilginç bir hâl almıştır. Çünkü bu vaatten bir yıl sonra eski Fransız sömürgelerine 8 milyon frank yardım yapılırken, demokratik dönüşüm yaşayanlara örneğin Mali, Benin ve Nijer'e daha az, diktatörlerin devam ettiği ülkelere örneğin Kamerun, Togo, Fildişi Sahili'ne daha fazla yardım verilmiştir. Hatta bu ülkelerin borçları ertelenerek adeta ödül verilmiştir (Renou, 2002: 16-17).

Fransa'nın 1990 sonrası siyasi tavrının tamamen ikircikli olduğu görülmüştür. Fransa yardımlarını demokrasi koşuluna bağlayıp uluslararası atmosferde tepki çekmemeye çalışırken, kendine yakın olan otoriter rejimleri her zaman desteklemiştir. Çünkü Fransa'nın kaygısı demokrasi değil, var olan rejimin (otoriter veya demokratik) kendisinden yana olup olmadığıdır. Bu nedenle, Fransa otoriter rejimlere ve Afrika halkını sömüren elitlere destek verdiğine yönelik birçok kanıtı (Martin, 2002: 105) ve bu yüzden hem Fransız halkı hem de uluslararası toplum tarafından eleştirilmesini her daim kulak ardı etmiştir (Fırat, 2009: 144). Çünkü Fransa, Fransafrika tabirinin yarattığı etkiden kolayca kopmamıştır. Ancak 2000'lere gelindiğinde 1990'larda gelişen durumların üstüne küreselleşme ve yeni aktörlerin (ABD dışında Çin, Hindistan, Türkiye gibi) kıtada varlık göstermeye başlaması Fransa'nın geleneksel siyasi varlığı ile yeni önlemler arasında gelgit yaşamasına neden olmuştur. Aynı zamanda da 1960'larda olduğu kadar Afrika kıtasında siyasi faaliyet gösterememesi de söz konusu olmuştur. Örneğin Fransa yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı Jacques Chirac (1995-2007) döneminde Afrika ile daha az ilgili hale gelmiştir (Fırat, 2009: 158).

Nicolas Sarkozy (2007-2012) döneminin ilk yıllarında geleneksel politikalardan kopulacağını bir takım sinyalleri verilmiştir. Sarkozy göreve geldikten sonra yaptığı Afrika ziyaretlerinde kişisel ilişkilerin, yakın bağların ve bunlar üzerinden yürütülen siyasi

politikaların devam etmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca otoriter rejimleri, diktatörleri ve onlara muhalif olanlar arasında herhangi bir siyasi politika yürütmeyeceğini söyleyen Sarkozy, Fransafrika yerine tarafsızlık söyleminde bulunmuştur (Kartal, 2019: 17). Ancak Sarkozy'nin bu söylemlerinin gerçeği yansıtmadığı ve Fransa'nın bu dönemde de Afrika kıtasında pek fazla kopmadığı gerek Sarkozy'nin yukarıda Kaddafi ile bahsedilen kişisel hediyeleşmesinden gerekse Libya müdahalesinden anlaşılmaktadır.

Sarkozy sonrası, François Hollande (2012-2017) döneminde siyasi politikalarla sürecin yürümeyeceği anlaşılıp ticari hususlara ağırlık verilmiştir. Çünkü en büyük rakiplerinden Çin, ciddi anlamda ticari ve ekonomik faaliyetler içinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Fransafrika ilişkisinin bittiği defalarca Hollande tarafından vurgulanmıştır (Korkmaz, 2019). Hatta Hollande kendi döneminden önce, cumhurbaşkanına Afrika ilişkilerinde danışmanlık yapan Afrika Birimi'ni kapatma kararını uygulamıştır. Bu durum geleneksel siyasetten uzaklaşmanın ve yeni bir sayfa açmanın işareti olarak algılanmıştır. Ancak Hollande dönemi için de Fransa'nın geleneksel çizgiden uzaklaştığını söylemek zordur. Çünkü Fransa, özellikle Cezayir, Tunus ve Fas üzerinde eski siyasi etkinliğini sürdürmeye, hükümetlere destek vermeye ve Fransa'dan uzaklaşmamak kaydıyla yardımlar yapmaya devam etmiştir. Ancak eski Fransa-Afrika ilişkilerinden farklı olarak, Afrika devletleri bazı zamanlarda, eşit partner-müttefik olarak algılanmıştır. Örneğin, Fransa Mali'ye müdahale ederken hem eski tavrından uzaklaşmadığını göstermiştir hem de bu müdahale de Cezayir'i müttefik olarak görekerek değişik bir durum yaratmıştır. Hollande, Cezayir hükümetini Mali'ye yapılan Fransız müdahalesine destek vermesi için baskı ile ikna etmek yerine direkt olarak müttefik olarak görmek isteyerek uluslararası sistemdeki değişimlere ayak uydurmuştur (Clerx, 2013).

Hollande sonrasında 2017 yılında göreve başlayan Emmanuel Macron genç bir lider olması ve ırkçı açıklamalarda bulunan Marine Le Pen'e karşı seçimleri kazanması ile Afrika kıtasında kredisi yüksek olan bir lider olmuştur. Ayrıca Macron, Fransafrika kavramını kullanmamaya çalışarak ve 'Ben Afrikalılara ne yapılmasını gerektiğini söyleyen bir nesilden gelmiyorum.' (Örmeci, 2019) veya 'Artık Afrikalılara ders vermeyeceğiz.' diyerek Fransa'nın eski siyasal imajını yıkarak yeni bir imaj yaratmaya çalışmıştır (Tandoğan, 2017). Hollande gibi Macron da, Afrika kıtasına yaptığı ilk ziyaretlerinde eşit partnerlik vurgusu yapmıştır. Macron'un yeni nesil tavrı hem Afrika'da oluşan Fransız karşıtı fikirleri törpülemek (BBC News, 2017) hem de Afrika siyasetini alışılmış, hantal tavrından uzaklaştırmak için oluşturulmuştur. Zira kıtada Çin gibi güçlü yeni aktörler bulunmaktaydı ve bu nedenle Fransa eskisi kadar rahat değildi. Ayrıca değişen olgular ve yeni neslin algısı

nedeniyle köklü siyasi kurumlara ve Fransız dostu, kukla siyasetçilere rağmen Fransa'nın siyasi varlığı etkisini kaybetmekteydi. Macron tüm bunların yanı sıra Fransa'ya kişisel ilişkiler ve gizli, şeffaf olmayan siyasi politikalar nedeniyle yöneltilen eleştirilerin de farkındaydı. Dolayısıyla Macron'un iktidara gelmesi ile Afrika siyaseti açısından yeni pencerelerin açılıp açılmayacağı tartışılmaya başlanmıştır. Macron ilk iş olarak çok yönlü bir Afrika siyaseti oluşturmaya başlamıştır. Ağustos 2017'de "Devletbaşkanlığı Afrika Konseyi/Afrika Başkanlık Konseyi" adı verilen bir birim kurmuştur (Kavas, 2017).

Yaklaşık on girişimci ve sivil toplum örgütleri ile oluşturulan Konsey, daha kurumsal ve çok yönlü bir yapılanma oluşturmak için kurulmuştur (Örmeci, 2019). Macron her ne kadar bu birimin masumane amaçlar taşıdığını belirtse de hem Fransa'nın kıtada son yıllarda kaybettiği gücünü tekrar kazanma amacı güttüğü (Kavas, 2018) hem de üstü örtülmeye çalışılan Fransafrika teriminin canlandırma niyeti taşıdığı düşünüldüğünden eleştirilmiştir. Hatta 'Macron usulü Fransafrik' olarak nitelendirilerek yeni bir başlangıç taşımadığı ifade edilmiştir. Çünkü Macron, Konsey'e Fransa'yı akademik anlamda ileriye taşıyan hiçbir Afrikalı araştırmacıyı dâhil etmeyerek samimi ve çözüm odaklı yeni bir siyaset izlemeyeceğini göstermiştir (Kavas, 2017). Sonuç olarak Fransa-Afrika siyasi ilişkilerinin her ne kadar kolonyal dönem veya 1990 öncesi gibi güçlü olmadığı bilinse de ne Hollande ne de Macron'un nitelendirdiği gibi, Fransa'nın Fransafrika ilişkisini koparması pek mümkün değildir. Ayrıca Fransa'nın Afrika siyasetinin senelerdir sağlam bir temele inşa edildiği düşünülünce, Macron gibi yeni nesil bir siyasetçi gelse de ya da tüm siyasi yapı değişse de Afrika siyasetinde büyük dönüşümler ve Fransa'nın Afrika'dan vazgeçmesini beklemek oldukça zordur (İbrahim, 2017).

2.2.2. Fransa'nın Askeri Varlığı

Sömürgecilik sonrasında, Fransa'nın Afrika kıtasındaki siyasi varlığı gibi askeri etkisi ve faaliyetleri de hiçbir kesintiye uğramadan süreklilik arz etmiş, hatta daha çarpıcı sonuçlar yaratmıştır. Fransa ilk etapta bir başka ifadeyle bağımsızlık serüveninin hemen akabinde (1960'larda) askeri varlığını azaltarak dikkat çekmemeye çalışmıştır. 1960'ların başında kıtada 60.000 kadar Fransız askeri bulunurken 1960 yılının sonunda 5.000'e kadar inmiştir. Fransa bu dönemde sadece Cezayir savaşı ile uğraşmış diğer sömürgeleri de daha rahat bağımsızlıklarını elde etmiştir. Fransa bu süreci kabul ettiğini göstermek mahiyetinde de askeri varlığını azaltmayı tercih etmiştir. Ancak 1970'lere gelindiğinde Fransa'nın hem asker

sayısının hem de askeri etkisinin arttığı gözlemlenmiştir (Tepebaş, 2010: 18). Bu durumun en büyük sebebi de bağımsızlık sonrasında eski sömürgeleri ile bağlarını kesmek istemeyen De Gaulle hükümetinin askeri ve savunma başta olmak üzere ekonomik, kültürel, ticari, finans ve eğitim gibi pek çok alanda devletlerle yaptığı işbirliği antlaşmaları olmuştur (Yates, 2018: 98).

Sömürgelerin bağımsızlığa ulaşması ile Fransa, Afrika kıtasını Paris'ten uzak bir noktada Fransız gücünü korumakla yükümlü bir alan olarak tesis etmiştir. Bu nedenle de bağımsızlıkların hemen akabinde savunma ve askeri yardım antlaşmaları yaparak Fransız gücünü sürekli kılmayı amaçlamıştır (Chafer, 2001: 168). Bu antlaşmaların çoğu gizli olmakla birlikte 1960-1993 arasında Fransa eski sömürgeleri ile bilinen toplam 10 savunma ve 27 askeri teknik yardım antlaşması imzalanmıştır (Renou, 2002: 10). Savunma antlaşmalarında Fransa, hem iç hem dış tehditlerden korumak suretiyle eski sömürgelerinde Fransız askeri varlığını daim kılmak istemiştir (McNamara, 1989: 148). Askeri teknik yardım antlaşmaları da Fransa'nın silah tedariki, askeri personel eğitimi, lojistik ve materyal desteği, ayaklanma kontrol birimleri ve polis destekleri gibi yardımlarını kapsamıştır (Renou, 2002: 10). Fransa bahsedilen yardımlar ile Fransız askeri varlığını sekteye uğratmak istememiştir. Ancak Gine bu antlaşmaları imzalamak istemeyince Fransa askeri olmak üzere tüm yardımları ülkeden geri çekerek ceza yoluna başvurmuştur (Yates, 2018: 98). Fransa'nın yardımlarını geri çevirmeyen diğer devletlerin orduları neredeyse Fransız yardımları ve tekniği ile oluşturmuştur. Özellikle Fransız dostu liderlerle yönetilen Senegal ve Fildişi Sahili askeri programların en yoğun olduğu bir başka ifadeyle Fransa tarafından ödüllendirilen devletler olmuştur (McNamara, 1989: 148). Ayrıca askeri teknik yardım antlaşmaları kapsamında 1997 yılına kadar Fransa tarafından 47.000 Afrikalı askerin eğitildiği bilinmektedir (Renou, 2002: 10).

Fransa askeri ve savunma antlaşmaları yaparak meşru işbirlikleri yaptığı izlenimi uyandırmaya çalışsa da hem Afrika ülkeleri ile bağlantılarını ciddi bir şekilde sürdürmüştür hem de Soğuk Savaş döneminde olası müdahalelere karşı Fransız tanklarını ve askerlerini hazır bulundurarak kendisine alan yaratmıştır (Korkmaz, 2019). Fransa, bağımsızlık sonrasında etki sahasını azaltabilecek herhangi bir yabancı yayılmacılığına karşı işbirliği antlaşmalarını imzalatmıştır. Ayrıca Fransız dostu liderleri, muhaliflere ve darbecilere karşı koruyabilmek ve kendi çıkarına hizmet eden siyasi elitleri muhafaza edebilmek için de askeri antlaşmaları uygun görmüştür (Wauthier, 1972: 23). Fransa antlaşmalar yoluyla askeri varlığını devamlı kılarak hammadde kaynakları ve önemli alanlardaki hâkimiyetini

sağlamlaştırmıştır ve ekonomik çıkarlarını da muhafaza etmiştir (Martin, 1995: 14). Ayrıca Fransa, antlaşma yapılan ülkelerdeki Fransız vatandaşlarını olası milliyetçi saldırılardan koruyabilmek amacıyla da asker bulundurmaya istemiştir. Nitekim 1984 yılına gelindiğinde Afrika kıtasında 12.560 Fransız askerinin bulunduğu bilinmektedir. En nihayetinde uluslararası toplumda büyük güç statüsünü koruyabilmek için Fransa kıtadan hiçbir zaman elini çekmemiştir (McNamara, 1989: 149,153).

Askeri antlaşmalar ve işbirlikleri ile yetinmeyen Fransa, Foccart aracılığı ile Afrika kıtasında istihbarata dayalı bir sistem kurmuştur. Fransa'nın oluşturduğu istihbarat sistemi, eski Fransız sömürgelerinde bugüne kadar oluşan darbelerin, askeri operasyonların, devlet liderleri ve milliyetçi isimlerin öldürülmesinin, isyanların ortaya çıkmasının veya bastırılmasının ve iç çatışmaların arkasındaki dayanak olmuştur (Örmeci, 2019). Bu durum Afrika'ya yapılan askeri operasyonların ve kıtada oluşan darbelerin sayısı gün yüzüne çıktığında oldukça önemli bir hal almaktadır. Fransa barışı koruma operasyonu, destek gücü, ayaklanmaya karşı koyma misyonu, güvenliği sağlama operasyonu (Yates, 2018: 95) gibi pek çok görev adı altında Afrika ülkelerinin bağımsızlığından günümüze değin yaklaşık 60 askeri operasyonun içinde bulunmuştur (Korkmaz, 2019). Ayrıca Fransa kendi ulusal gündemini ve çıkarlarını bir şekilde kullanarak BM nezdinde operasyonların yapılmasını sağlamıştır (Yates, 2018: 95). Bu konuda çarpıcı diğer bir veri de Fransa'nın dış operasyon misyonlarının % 45'inin Afrika kıtasında bulunduğudır (Korkmaz, 2019). Hem askeri misyonların hem de Foccart tarafından oluşturulan istihbaratın parmağı olduğu, tam bağımsızlıktan yana olan ve Fransa ile işbirliği içinde olmak istemeyen en az 22 devlet başkanına suikast düzenlenmiştir. Fakat bu rakamın bilinen suikastlara göre oluşturulduğu ve tam olarak ispatlanamayan, muallakta olan suikastların aynı zamanda da darbelerin olduğu unutulmamalıdır (Dünyabülteni, 2019).

Fransa'nın Afrika'daki askeri sicilinin bu denli kabarık olmasında SDECE, DGSE ve DST adlı üç istihbarat servisinin oldukça önemli rolü bulunmaktadır. Hepsinin de ayrı ayrı görevleri bulunmakla birlikte üçü de Fransa'nın kıtadaki menfaatleri için hizmet etmektedir. DSGE, Fransız dostu kukla liderleri denetim altında tutmak ve onların politikalarını kontrol etmekle sorumlu olan bir istihbarat birimidir. Fransa, DSGE sayesinde Afrikalı liderlerin olası Fransız karşıtı tavırlarında direkt olarak müdahale etmektedir. SDECE, Fransa'nın günümüze kadar yaptığı faaliyetlerin gerçek yüzünü sunmaya çalışan basın yayın organlarını kontrol altında tutarak Fransa'nın imajının sarsılmaması ve gerçeklerin ortaya çıkmaması için uğraşmaktadır. DST, Fransa'nın özellikle Hollande döneminden beri üzerinde daha çok

durduğu göç konusu ile ilgilenmektedir. Ayrıca DST, Afrikalı diktatörleri koruyan polislerle işbirliği yaparak, Fransız dostu liderlere yönelik darbe ve suikast girişimlerinden onları korumaktadır (Dünyabülteni, 2019).

Fransa istihbarat servisleri ve askeri antlaşmalar vasıtasıyla kıtadaki varlığını sürekli ve etkin kılarken, stratejik noktalarda bulunan kalıcı askeri üsleri de bu duruma yardımcı olmaktadır. Fransa'nın Cibuti, Senegal, Fildişi Sahili ve Gabon'da bulunan dört kalıcı üssünde toplam üç bin askeri bulunmaktadır (Korkmaz, 2019). Ayrıca Fransa'nın denizaşırı ili kabul edilen Reunion ve Mayotte Adası'nda da yaklaşık 1900 askerinin bulunduğu askeri üsleri vardır (Duru, Arslan, Gülşen, Ed-Desuki, ve Erdeğer, 2013). Ancak diğer 4 kalıcı üs Fransa'ya önemli avantajlar kazandırmaktadır. Cibuti'de bulunan askeri üs 2010 yılında açılmış ve 2011'de iki ülke arasında yapılan antlaşma ile resmîyet kazanmıştır. Cibuti'deki Fransız üssünde 1450 asker bulduran Fransa, buradaki hâkimiyeti ile Hint Okyanusu ulaşımını da kolaylaştırmaktadır. 900 askerinin bulunduğu Fildişi Sahili'ndeki askeri üs konumu gereği, Fransa'ya olası bir operasyonda büyük avantaj kazandırmaktadır ve bütün Afrika'ya müdahale edilebilecek mahiyettedir. Bu tarz müdahalelere destek sağlayacak olan Gabon'daki üs bölgesinde 350 Fransız askeri bulunmaktadır. Senegal'de bulunan askeri üs bölgesinde de batı ve orta Afrika'daki operasyonlara destek sağlamaktadır ve Dakar-Senghor havalimanı vasıtasıyla rahatlıkla hava birliği takviyesi yapılabilmektedir (Yılmaz ve Çakmak, 2019). Sonuç olarak tüm askeri üsler Fransız ekonomik, askeri ve siyasi çıkarlarını koruyan, devamlılığını sağlayan ve stratejik rolleri olan bölgelerdir.

Fransa bahsedilen askeri üsleri elde etmeden çok daha öncesinde ise askeri müdahalelerine başlamıştır. Daha önce bahsedildiği üzere Kamerun'da milliyetçi Ruben Um Nyobe 1958 yılında Fransız ordusu tarafından öldürülmüştür. Nyobe, kıtada bağımsızlık vurgusu yapan ilk isimlerden biri olmanın dışında 1952 yılından 1955'e kadar BM Genel Kurulu'nda Fransız kolonyal sistemine karşı konuşmalar yaparak Fransız çıkarlarını tehlikeye atmıştır. Bu nedenle de 1958 yılında Fransa tarafından öldürülmesinin yanı sıra hem halkı Fransa'ya karşı kışkırtan yazıları hem de konuşma kayıtları ortadan kaldırılmıştır (Lock, 2016). Fransız çıkarlarını rahatsız eden bir diğer isim Togo'nun ilk cumhurbaşkanı Sylvanus Olympio olmuştur. Emekli asker Etienne Eyadema (Gnassingbê Eyadema) ve Olympio'nun güvenliğinden sorumlu Fransız subayı ile 1963 yılında yapılan darbede Olympio yönetimden alınmıştır ve öldürülmüştür. Fransız destekli Eyadema ise kırk yıldan fazla iktidarda kalarak halkını sefalete mahkûm bıraksa da Fransız menfaatlerini korumaktan vazgeçmemiştir. 2005

yılında yerine oğlu Faure Eyadema (Faure Gnassingbê) geçerek Fransız varlığı Togo'da güçlü bir şekilde korunmaktadır (Dünyabülteni, 2019).

Fransafrika ilişkilerinin en güçlü olduğu Gabon'da ise Fransa çıkarları gereği darbeyi önleyen taraf olmuştur. Çünkü 1960 yılında iktidara getirilen kukla lider Leon M'ba ile ekonomik, siyasi ve askeri menfaatlerini koruma altına alan Fransa, 1964 yılında M'ba'ya yapılacak olan darbe girişimine karşı hükümet askerleri ile bir olmuştur. Çıkarlarını, ülkelerinde otoriter bir sistem istemeyen halka karşı üstün tutan Fransa bu defa darbeyi önleyen yüzünü göstermiştir. 1967 yılında M'ba ölünce bir diğer kukla lider Omar Bongo ve ailesinin iktidar hayatı başlayınca Fransa Gabon'a hiçbir müdahalede bulunmamıştır (Sabah, 2019). Askeri darbeyi önleyen Fransa 1964'den itibaren Gabon'daki askeri varlığını giderek arttırmış ve Orta Afrika'da müdahale gücünü yükselten arttıran bir askeri üs kazanmıştır (Tıgılı, 2019).

Fransa'nın Gabon'da sadece askeri olarak etkin değildir. Çünkü Gabon hem enerji kaynakları (petrol, doğalgaz, altın, uranyum, elmas vd.) hem de stratejik konumu (Gine Körfezi vasıtasıyla) olan Fransa'nın 1960'dan itibaren ordularını, finans sistemini, kültürünü ve siyasetini kontrol altında tuttuğu Fransafrika ilişkisi yüksek bir ülkedir. Ancak Fransa, Gabon üzerinde bu kadar etkinken ve Bongo ailesi özünde Fransız dostu iken bir takım kararlar Fransa olan ilişkilerin sekteye uğramasına ve zarar görmesine neden olmuştur. Bunlardan birincisi aslında Hristiyan olan ve Albert Bernand Bongo ismindeki devlet başkanının 1973 yılında Müslüman olup Omar/Ömer ismini almasıdır. Diğer bir karar da 1970 yılından itibaren Omar Bongo'nun Çin ile diplomatik ve ticari ilişkilerde bulunmasıdır. 1970 yılında kurulan ilişkiler Çin yatırımlarını ülkeye çekerken Fransa-Çin rekabetini Gabon özelinde aslında bu yıllarda başlatmıştır. Hatta Omar Bongo'nun kızının Çin kökenli Jean Ping ile evlenmesi Fransa-Çin rekabetini başka boyutlara taşımıştır. Üçüncü karar da Fransa'nın çok sıcak bakmadığı çok partili hayata geçilmesidir. Her ne kadar Fransa desteği ve şeffaf olmayan seçimler ile Omar Bongo 2009'a kadar ülkeyi idare etse de bu durum Fransa için fazlaca uğraş gerektiren bir karar olmuştur (Yücel, 2019).

2009 yılında Omar Bongo'nun ölümü ile iktidara geçen Ali Bongo döneminde ise Fransa ile ilişkilerde duraksamalar olmuştur. Fransa bunun üzerinde 'France 2' kanalında Bongo aleyhine yayınlar yaparak halkı Ali Bongo'ya karşı kışkırtmaya başlamıştır. Örneğin, yayınlarda Bongo ailesinin enerji kaynaklarından elde edilen gelirin % 18'ini kendi kasalarına aktardığından bahsedilmiştir. Yolsuzluk haberleri üzerine Gabon'da Fransız televizyon

yayınlarının hepsi kapatılmıştır (Dağlı, 2019). Ayrıca son yıllarda Çin ile ticari ilişkilerin artması sonucunda yönetici elit ile Fransa arasındaki bağ zayıflamaya başlamıştır. Fransa hem televizyon yayınlarının kaldırılması hem de bu zamana kadar avucunda tutmayı başardığı siyasi elite arasının açılması nedeniyle ülkedeki askeri üssünde asker sayısını arttırarak gözdağı vermeye çalışmıştır (Yücel, 2019). Tüm bu olguların sonucunda 7 Ocak 2019 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi akıllara ilk olarak Fransa'yı getirmiştir. Çin ile artan ilişkiler ve Fransa yönetimi ile araya giren soğukluk nedeniyle, ülkedeki yer altı ve yer üstü kaynakları üzerindeki egemenliğini kaybetmek istemeyen Fransa'nın gözdağı vermeyi düşündüğü akıllara ilk gelen senaryo olmuştur (Sabah, 2019).²¹

Fransa çıkarlarının zarar görebileceği veya gördüğü her durumda müdahale edebileceğini 1974 yılında Nijer'de de göstermiştir. Hamani Diori, göreve başladığı 1960 yılından itibaren Fransafrika bağına korumuştur. Ancak Diori, ülkesinde çıkarılan uranyumu, diğer ülkelere kendi belirlediği fiyattan bir başka deyişle Fransa'nın önerdiği fiyattan daha yüksek satmak ve daha çok kazanç sağlamak istediğinde Fransa bir darbe sonucu Diori'yi öldürmüştür (Dünyabülteni, 2019). Nijer haricinde 1974 yılında Mayotte Adası hariç Fransa'dan ayrılma kararı alan Komorlar Birliği'nde de Fransa'nın intikamını aldığı görülmüştür. Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren ülkede 20'den fazla darbe ve darbe girişiminin olması (sadece 1993 yılında üç kez hükümetin değişmesi) ve liderlerin her daim Fransa tarafından maşa olarak kullanılması durumu anlatır niteliktedir (Gökdemir, 2017) .

Fransa hiçbir zaman Afrika emellerinden ve tarihi bağlarından vazgeçmediğinin bir örneğini de sömürgeci dönemin en acımasız yüzü ile karşılaşan Cezayir'de göstermiştir. 1990'lara doğru var olan hükümete (FLN) karşı yükselişe geçen İslami Kurtuluş Cephesi'ni (FIS) durdurabilmek adına Fransa tarafından Cezayir'e ekonomik yardımlar yapılmaya başlanmıştır. İstihbaratlardan tarafından hükümete karşı planların oluştuğunu öğrenen Fransa, 1989'da 7 milyar Franklık kredi antlaşması imzalayarak muhalefeti susturmaya çalışmıştır. Ancak Fransa başarılı olamamıştır ve 1991 seçimlerinde FIS % 58.25 oy alarak FLN karşısında zafer elde etmiştir. Ancak bu durumu kabul etmeyen Fransa, ordunun darbe

---

²¹ Her ne kadar darbenin arkasında kim olabileceği düşünüldüğünde akla ilk sıralarda Fransa gelse de 2019'un ilk günlerinde meydana gelen bu girişimde Çin hükümetinden de şüphelenilmektedir. Çünkü 2016 seçimlerinde Ali Bongo karşısına rakip olarak kız kardeşinin Çin kökenli eşi Jean Ping geçmişti. Ancak seçimleri az farkla kaybetse de Çin'in Jean Ping'i iktidara getirmek amacıyla bu darbeyi planlayabileceği düşünülmektedir. Hatta bu nedenle eğer ki Jean Ping iktidara gelirse Fransız etkisinin zayıflayıp yerini Çin etkisine bırakacağını düşünen Fransa'nın, darbe karşısında yer aldığını düşünenler de vardır. Ancak darbeden kısa zaman önce Camp de Gaulle üssünde asker sayısını arttırması Fransa'ya karşı şüpheleri her daim akıllarda bulundurmaktadır (Yücel, 2019). Ancak bu darbe girişimi, Afrika kıtasındaki Fransa-Çin rekabetinin ne kadar arttığını ve tehlikeli olabileceğini göstermiştir.

yapmasına açıkça destek vermiştir. Hatta 1993 Şubat'ta darbeci hükümetle mali işbirliği yapmıştır. Tüm bu süreçler, 1993 sonlarına doğru iç savaşa yol açtığına da Fransa, içişlerine karışılmaması gerektiğini söyleyerek Cezayir'i tekrar bir kaosa sürüklemiştir (Fırat, 2009: 144). Aslında Fransa, Cezayir halkını kendi yörüngesinden çıkacağı için cezalandırmıştır ve diğer tüm ülkelere 'benim sözümü dinlemezseniz sonunuz bu şekilde olur.' mesajı vermiştir.

Fransa darbeler ve suikastlar ile verdiği cezaların daha öteye gidebileceğini bir başka deyişle, emperyalist bir gücün 'arka bahçesini' savunmak ve 'arka bahçesindeki menfaatlerini' korumak için ne kadar ileri gidebileceğini 1994 yılında Ruanda Soykırımında göstermiştir (La Forge, 2019). Ruanda'da yaşanan etnik ve siyasi parçalanmışlık hali uzun bir geçmişe dayanmakla birlikte 1994 yılında geldiğinde zirveye ulaşmıştır. Toplumda Hutular ve Tutsiler olarak ikili bir ayrışma bulunmaktaydı ve huzursuzluk gün geçtikçe artarken Fransa yine taraf tutan yüzünün göstermiştir (Eroğlu, 2014). Nitekim Ruanda her ne kadar eski Belçika sömürgesi olsa da dekolonizasyon sonrasında başarılı politikalar ile Fransafrika ilişkisi burada da kurulmuştur (Altınbaş, 2006: 229). Hutu lideri olan aynı zamanda da devlet başkanı olan Juvênal Habyarimana hem darbe sonucunda 1973 yılında iktidara gelmiştir hem de Fransa ile oldukça iyi ilişkiler kurmuştur. Habyarimana döneminde Tutsilere karşı ciddi insan hakları ihlalleri yapıldığı için Tutsiler Uganda ve Brundi gibi yakın ülkelere göç etmişlerdir ve buralarda örgütlenerek 1990'lara geldiğinde Ruanda'ya ve Habyarimana yönetimine karşı mücadeleye girişmişlerdir (Fırat, 2009: 144).

Fransa giderek artan mücadeleler karşısında, büyük çatışmalar olmasına rağmen Fransız dostu Habyarimana ve ordusunu desteklemiştir. Fransa askeri yetkilileri eğitime, silah desteği sağlama, Tutsilerin oluşturduğu Ruanda Yurtsever Cephesi'ne (RPF) askeri yollarla baskı ve yıldırma politikaları düzenleme gibi destekler sağlamıştır (Renou, 2002: 12). Ayrıca 1990'da Fransa askeri birliklerini ülkeye yerleşmiş ve Fransız askeri birliğinin başındaki komutan adeta Ruanda ordusunun başı haline gelmiştir. Fransa Tutsilere karşı savaş taktikleri verirken bir yandan da 1993'e kadar 35.000 askerini ülkeye göndermiştir. (Altınbaş, 2006: 234-235). Fransa, Tutsilerin ülkedeki ilerleyişi hız kazanır ve ülke yönetimini ele geçirirlerse Fransız otoritesinin zarar göreceğinin farkında olduğu için bu denli mücadeleci olmuştur. Hem Tutsilerin Fransız karşıtı oluşu hem de ABD tarafından desteklendiklerinin düşünülmesi Fransa'yı Hutuların tarafında olmaya iten en önemli sebeptir (Kartal, 2019: 15) .

6 Nisan 1994 tarihine geldiğinde Habyarimana'nın bulunduğu uçak Tutsiler tarafından düşürülünce Hutuların, Tutsilere karşı zulmü başlamıştır. Çok kısa bir süre

içerisinde yarım milyondan fazla Tutsi ve aynı zamanda radikal tarafta olmayıp yapılanlara itiraz eden ılımlı Hutular öldürülmüştür (Eroğlu, 2019). Çok kısa bir süre içerisinde yaşanan ve soykırım olarak adlandırılan bu süreç karşısında ilk etapta Fransa sessizliğe bürünmüştür. Hatta medya organlarını baskı altında tutarak yaşanan trajedinin dünya kamuoyunda yer almasını engellemiştir (Renou, 2002: 12). Ruanda’da yaşananlar Batı medyasına veya dünya kamuoyuna aktarıldığında da her zamanki kabile mücadeleleri veya etnik çatışmalar olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla yaşanan trajedi çok hızlı bir şekilde, uluslararası toplumun tepkisini çekmeden meydana gelmiştir (Eroğlu, 2014). Ruanda’da yaşananların dünyaya bu şekilde aktarılmasını sağlayan Fransa’nın, olayların ciddiyetinden ötürü 600 Fransız vatandaşı ile birlikte 1200 kişinin hava yolu ile kurtarılmasını sağladığı da unutulmamalıdır (Fırat, 2009: 145).

Ruanda’da yaşananlar bir şekilde dünya kamuoyunda ve BM gündeminde yer aldığı anda ise Fransa yine başrolü oynamıştır. BM nezdinde etkili ve hızlı karar alınamamasının sebebi veto hakkı bulunan Fransa ve o dönemde geçici üyeliği bulunan üç Afrika ülkesidir. Bu dönemde BM Genel Kurulu’nda Ruanda, Fransız güdümlü Cibuti ve her ne kadar etkili olmaya çalışsa da Fransa tarafından engellenen Nijerya geçici üye vassındaydı. Ruanda geçici hükümeti tarafından ülkede yaşananlar çok iyi bir şekilde ört pas edilmiştir. Geçici hükümetin savunma bakanı olan Augustin Bizimana, Ruanda’da yaşanan vahşetin iç savaştan kaynaklandığını, şiddetin gün geçtikçe azaldığını, ölü sayısının gerçeği yansıtmadığını, raporların sadece çatışmaların yoğun olduğu başkent Kigali’yi gösterip yanıltıcı olduğunu söyleyerek Fransa’nın istediği mesajları vermiştir. Bu sayede BM’de karar alınmasını da geciktiren Fransa, BM operasyonundan önce Çad, Kongo, Gine Bissau, Moritanya, Nijer ve Mısır’dan oluşan Turquoise Operasyonu’nu düzenlemiştir (Eroğlu, 2014).

15 Haziran 1994’de başlayan operasyon; askeri, finansal ve teknik her türlü desteği sağlayıp soykırımın olmasına sebep olan Fransa’nın neo-sömürgeci politikalarının en dikkat çekici örneği olmuştur (Martin, 2002: 106). Mitterrand’ın Afrika danışmanının “Ellerinizi kirletmeden Afrika ile ilgilenmezsiniz.” dediği gibi Fransa hem büyük bir vahşetin yaşanmasına izin vermiştir hem de insani müdahale adı altında yaptığı operasyonda aslında sadece Ruanda’daki askerlerini kurtarmıştır. Çünkü insani müdahale için gerekli hazırlığı, teçhizatı olmayan ve plansız bir şekilde operasyonu yürüten Fransa, yine onları coşkuyla karşılayan Hutulara yardımcı olmuştur Aynı zamanda da BM gücünün Ruanda’ya müdahalesini de geciktiren bu operasyonda Fransa, Soğuk Savaş sonrasında kendini kanıtlamak ve Afrika’daki varlığını kuvvetlendirmek istemiştir. Ancak ortada neredeyse

nüfusunun üçte ikisi yok olmuş Tutsilere ve ılımlı Hutulara karşı yapılan bir soykırım ve bu soykırıma yaptığı yardımlarla aslında dolaylı yoldan soykırım suçu işlemiş bir Fransız hükümeti vardır. Elbette ki ölü sayısı kıyaslandığında benzer vakalar tarihte vardır. Fakat çok kısa bir süre içerisinde yoğun bir katliamın oluşması açısından Ruanda dikkat çekici bir örnek olmuştur (Altınbaş, 2006: 226, 236-237, 239).

İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Ruanda Araştırma Komisyonu tarafından yapılan araştırmalarda, Fransız istihbarat birimlerinin olabilecekleri önceden bilmesine karşın Fransa'nın müdahale etmek yerine soykırıma destek verdiği tespit edilmiştir. Buna rağmen Fransa günümüze kadar sorumluluk almaktan ve özür dilemekten kaçınmıştır. Hatta 2014 yılında Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame'nin "Ruanda soykırımında Fransa'nın rolünü kesin olarak tespit ettik." sözü Fransa ile siyasi bir krizin oluşmasına sebep vermiştir (Kara, 2018). Ancak geleneksel Afrika siyasetini değiştirebileceği umut edilen Macron döneminde bir takım gelişmeler gözlemlenmiştir. Ruanda soykırımının 25. anma yılına katılıp özür dilemesi umut edilen Macron törenlere katılmasa da 7 Nisan'ı Fransa'da anma günü ilan etmiş ve Fransa'nın Ruanda soykırımındaki rolünün saptanması amacıyla 'Tarihçiler Komisyonu' kuracağını belirtmiştir. Önümüzdeki yıllarda ise Fransız arşivlerinin açılıp açılmayacağı ve komisyondan nasıl bir bulgu çıkacağı belli olacaktır (Çakır, 2019).

Fransa 1994 yılında Ruanda'da yaşananlardan dolayı uluslararası toplumda eleştirilmesine rağmen Afrika kıtasına yönelik askeri müdahalelerden geri kalmamıştır. 1995 yılında Nijer'de demokratik bir seçimle iktidara gelen hükümete karşı yapılan darbe sonrasında Fransa'nın hemen müdahale etmesi ve akabinde Fransız yanlısı Colonel İbrahim Maïnassara Barê'nin iktidara gelmesi tesadüf değildir. Yine Mitterand döneminde (1991-1995) Burkina Faso lideri Thomas Sankara, Fransız çıkarlarına ters düştüğü için darbe sonrasında öldürülmüştür (Örmeci, 2019). Chirac döneminde (1995-2007) ise Afrika, Fransa ekonomisine bir yük olarak gelmeye başlayınca askeri alanda bir takım kısıtlamalar yapılmıştır. Örneğin, askeri personel sayısı azaltılmıştır, askeri malzeme tedariki % 40'lara düşürülmüştür, Orta Afrika'daki iki askeri üs kapatılmıştır. Ancak Chirac döneminde alınan bu tedbirler, Fransa'nın Afrika kıtasından vazgeçtiği anlamına gelmemiştir (Fırat, 2009: 158). Örneğin, 2002-2006 yılları arasında Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Laurent Gbagho'nun askeri birlikleri ile isyancılar arasında tampon işlevi gören Fransa, Afrikalı dostları Fransız varlığını talep ettiğinde asla geri çevirmemiştir (Keese, 2007: 153). Ayrıca Fildişi Sahili'nde 2002 yılında başlayıp 2014'e kadar süren 'Licorne Operasyonu' Chirac döneminde de Afrika ülkelerinin içişlerine karışmaktan vazgeçemediğinin bir örneğidir. İç savaşı bitirme

bahanesiyle ülkeye gelen Fransa, operasyon bittikten sonra da Fildişi Sahili Fransız Gücü adı altında askeri etkinliğini fazlasıyla sürdürmektedir (Örmeci, 2019).

Sarkozy dönemine (2007-2012) gelindiğinde de kıtaya yönelik müdahaleler devam etmiştir. Nijer’de Şubat 2010’da demokrasi tesisi için Adamou Horouna tarafından bir darbe gerçekleştirilmiştir. Ancak Horouna’nın iktidara geldikten sonra demokrasi adına bir faaliyette bulunmaması, eski bir Fransız sömürgesi olmasından dolayı darbe konusunda akıllara ilk olarak Fransa’yı getirmiştir. Ayrıca Nijer’in uranyum, petrol ve altın kaynakları açısından da zengin olduğu düşünülünce darbenin arka planı daha çok araştırılmıştır. Devrilen lider Mamadou Tandja’nın darbeden kısa bir süre önce Çin ile ticaret antlaşması yaptığı ortaya çıkınca hem darbe arkasında Fransa’nın başrol oynadığı hem de Fransa-Çin rekabetinin giderek büyüdüğü anlaşılmıştır (Tıgılı, 2010). Dolayısıyla göreve geldiği ilk zamanlarda tarafsızlık söylemleri bulunan Sarkozy’nin söylemlerinden çok uzak politikalar yürüttüğü hem Nijer örneğinden hem de 2010 yılında kıtada Fransız asker sayısının artmasından anlaşılmaktadır. Çünkü Sarkozy, Afrika kıtasında barışa katkı sağlamak ve güçlendirmek için askerlerini arttıracaklarını ve Avrupa Birliği (AB) ile daha koordine biçimde Afrika’daki karışıklıklara çözüm bulacaklarını belirtmiştir. Bunun üzerine de 2010 yılında Fransız askerlerinin sayısı Fildişi Sahili’nde 930, Çad’da 945, Cibuti’de 2900, Orta Afrika Cumhuriyet’inde 250, Senegal’de 1150, Gabon’da 900 olmuştur (Kartal, 2019: 18).

Sarkozy döneminin tüm müdahale örnekleri içerisinde en dikkat çekici olanı aynı zamanda da Fransa’nın Afrika politikasında da oldukça önemli yer edinen olay 2011 Libya müdahalesidir. Libya müdahalesi, insani müdahale gibi gösterilen ama altında çok farklı sebeplerin olduğu ve Fransa’nın neo-sömürgeci yönünü gün yüzüne çıkardığı bir olaydır. Bu kaniya varılmasının sebebi, Fransa’nın geçmişteki geniş kapsamlı sivil ölümlerine verdiği tepkiden daha farklı bir tepki vermesidir (Davidson, 2013: 315). Nitekim insani saiklerle yapıldığı ileri sürülen operasyonun başında yoğun ve sistematik sivil ölümlerinin ve göçlerin (1990’larda Balkanlarda yaşananlar ve 1994 Ruanda Soykırımı ile kıyaslandığında) olmadığı düşünüldüğünde müdahalenin başka amaçlar taşıdığı daha net anlaşılmaktadır. Ayrıca yoğun sivil ölümlerinin olduğu Ruanda’da dahi Fransa’nın müdahalede bu kadar hızlı ve istekli olmadığı bilinmektedir (Sak, 2015: 144). Dolayısıyla BM bünyesinde Fransa ve İngiltere’nin liderlik yaptığı Libya Operasyonu bir başka deyişle Fransa tarafından Harmattan Operasyonu olarak adlandırılan müdahale 19 Mart 2011 tarihinde (Sputniks, 2016) başlatıldığında Fransa açısından başka sebepler aranmıştır.

Libya operasyonundan önce, devletin başında olan isim Muammer Kaddafi göreve başladığı yıllardan itibaren daha çok Afrika odaklı olup bazı dönemlerde Batıya cephe almıştır. Örneğin, Moritanya, Mali, Burkina Faso, Nijer ve Çad'dan oluşan Sahel bölgesi enerji kaynakları bakımından oldukça zengin bir alandır. Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelerin mücadele ettiği Sahel bölgesi kaynakları üzerinde sadece Afrikalıların faydalanması için bir takım girişimler başlatan Kaddafi, Fransa ve diğer Batılı devletler tarafından tepki ile karşılanmıştır (Togola, 2019). Özellikle Fransa'nın petrol için sömürgecilik döneminden beri fazlasıyla uğraştığı ve hatta eski Fransız Başbakanı Georges Clemenceau'nun "Bir damla petrolün değeri, askerlerimizin bir damla kanına eşittir." (Keyik ve Erol, 2019: 30) ibaresindeki geleneği hâlâ az çok sürdürdüğü düşünüldüğünde, Kaddafi Fransız çıkarlarına ters düşen bir durum yaratmıştır.

Fransa, Kaddafi ile ters düşmeye başlayınca sadece Sahel bölgesindeki petrolü değil aynı zamanda Libya petrolü üzerindeki menfaatlerini de güvence altına tutmaya çalışmıştır. Fransa, Libya'da ayaklanmalar başladığı sırada % 15'in üzerinde petrol ithal ediyordu. Ancak ülkedeki istikrarsızlık uzun süre olursa veya Kaddafi rejimi devam ederse petrol ithalatın zarar göreceğini düşünen Sarkozy için operasyon gerekli bir adım olmuştur. Eğer ki çatışmalar sırasında petrol kaynakları zarar görürse Fransız sanayisi de bu durumdan etkileneceği için Fransa'nın Libya'da hem istikrarı sağlamak istemesi hem de kendine yakın bir lidere ülkeyi devretmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Fransa'nın realist amaçlarla ilerlediğini rahatlıkla söylemek mümkündür (Davidson, 2013: 312, 319). Nitekim Libya petrolünün ne kadar cezbedici olduğu, Kaddafi sonrası dönem için Libya Ulusal Geçiş Konseyi ile Fransa arasında Fransa'ya % 35'lik pay hakkı tanıyan gizli bir antlaşmanın yapılmasından anlaşılmaktadır (Sürücüoğlu, 2007: 619). Dolayısıyla Libya ile ilişkilerini kesmesi mümkün olmayan Fransa açısından Kaddafi dışında bir lider ile devam etmek için müdahale oldukça gerekli olmuştur (Akgül, 2011: 54).

Fransa'nın Kaddafi dışında bir liderle devam etmek istemesinin bir diğer sebebi de Kaddafi ile İngiltere ve ABD arasında kitle imha silahları üzerine yapılan müzakerelerin gizli yürütülmesidir. Fransa bu müzakerelere davet edilmediği için dışlandığını ve çıkarlarının tehlikeye girdiğini düşünmüştür (Ferhavi, 2013: 7). Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere Kaddafi'nin Sarkozy'e 2012 seçimleri için maddi yardım tedarik ettiği iddiası operasyonun itici güçlerinden biri olmuştur. Çünkü Kaddafi'nin oğlu Şeyhülislam, hem 2007 seçimleri hem de 2012 seçimleri için Sarkozy ve partisine maddi yardım yapıldığını açıkladıktan üç gün sonra operasyon başlatılmıştır. Dolayısıyla Sarkozy müdahale ile Kaddafi ile hiçbir ilgisinin

olmadığını ispat etmek ve sadece sivil halkı düşünen bir lider olduğu imajı vermek istemiştir (Tören, 2011). Sarkozy'nin halkına bu tarz bir mesaj verme gayesinde olmasının nedeni 2012 seçimlerinde tekrar seçilmeyi umarken, popüleritesinin azaldığını öğrenmesidir. Nisan 2011'de yapılan bir halk oylamasında Sarkozy'e karşı % 70 oranında memnuniyetsizlik olduğu ortaya çıkmıştır (Pelkin, 2011: 4). Dolayısıyla bu müdahale ile Kuzey Afrika'da etkinliğini arttırarak imajını düzeltmeyi arzulayan Sarkozy, halkına "hâlâ ben varım." mesajı vermeye çalışmıştır (Demir, 2018).

Sarkozy 2012 seçimleri öncesinde kendi imajını düzeltme ve iç politikayı dış politika ile ört pas etme gayretinin yanı sıra ülkesinin de prestijini ve etkinliğini arttırmak istemiştir. Daha öncesinde çok başarılı yönetemediği operasyonların aksine Libya operasyonundan başarı ile çıkarak Fransa'nın uluslararası toplumda ve Kuzey Afrika'daki varlığını kuvvetlendirmek isteyen Sarkozy, bu müdahalede ısrarcı olmuştur (Davidson, 2013: 317). Hatta Sarkozy bu gerekçelerle, 2008 yılında AB bünyesinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile işbirliğini arttırmak amacıyla "Akdeniz için Birlik" projesinde oldukça aktif rol almıştır (Aşkar-Karakır ve Aknur, 2015: 19). Ancak Kaddafi'nin bu girişime Afrika Birliği ve Arap Birliği'ni zayıflatacağı gerekçeleri ile katılmayıp, Fransa'nın istediği yörüngede ilerlememeye devam ettiğinin altını çizmekte fayda vardır (Aras, 2017: 143). Ayrıca Sarkozy, Libya'da yaşanan her türlü olumsuzluğun coğrafi yakınlıktan dolayı Fransa'yı direkt olarak etkileyeceğinin farkında olduğundan sınırlarını güvence altında tutma gayreti içerisine de girmiştir (Davidson, 2013: 316). Libya'daki karışıklıklar arttıkça göçmen sorunu ile karşı karşıya kalacağını tahmin eden ve 2012 seçimlerinde en yakın rakibi olan Marine Le Pen'in göçmen karşıtı sloganlarla destek bulduğunun farkında olan Sarkozy, müdahale ile olası göçmen sorununu çözmek istemiştir (Sürücüoğlu, 2007: 619).

Sarkozy elbette ki Kaddafi ile işbirliği yapıp sorunları çözerek, göçmenler konusunda kontrolü sağlayabilirdi. Ancak tüm bu bahsedilen sebeplerden dolayı Sarkozy müdahaleden yana tavır sergilemiştir (Davidson, 2013: 316). Hatta Libya müdahalesi 'Sarkozy'nin savaşı' olarak dahi anılmaktadır (Aras, 2017: 151). Sonuç olarak Fransa, Libya müdahalesinde iç politikasındaki sorunları gidermeyi, menfaatlerini koruyabilmeyi ve Kuzey Afrika'da etkinliğini sürdürebilmeyi temel almıştır. Bu nedenle de müdahale sonucunda Kaddafi devrildiğinde ve öldürüldüğünde rahat bir nefes alan Fransa, Libya Ulusal Geçiş Konseyini tanıyan ilk ülke olmuştur (Pelkin, 2011: 17). Müdahale sonrasında İngiltere Başbakanı David Cameron ile ülkeyi ilk ziyaret edenlerden olan Sarkozy, yeni kurulan hükümet ile sıkı bağlar kurmak istemiştir (Aras, 2017: 151).

Hollande dönemine (2012-2017) gelindiğinde liderler değişse bile Fransa'nın Afrika politikasında radikal değişikliklerin ve askeri unsurlara yapılan vurgudan kopuşların olmayacağı tekrar ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Hollande döneminde Afrika Birimi kapatılmış olsa da sadece belirli strateji değişiklikleri hariç askeri unsurların kullanıldığı görülmüştür. Hollande döneminde biraz daha ortaklık vurgusu yapılmıştır, önceki dönemlerde olan eleştiriler nedeniyle daha temkinli davranma gözlemlenmiştir ve ahlaki- liberal işbirliklerinden bahsedilmiştir (Chafer, 2014: 521). Ancak Fransa, Hollande döneminde de güvenlik odaklı düşünmekten vazgeçmemiştir. Terörle mücadele ve özellikle de İslami terörle mücadele, Hollande dönemini Afrika politikasının ana gündem maddelerinden olmuştur. Nitekim Afrika politikasının bu yönde olduğu Ocak 2017'de gerçekleşen Fransa-Afrika zirvesinin Fildişi Sahili'nin ekonomik merkezi olan Abidjan yerine Batı Afrika'da radikal İslam ile mücadele de önemli bir alan olan Mali'nin başkenti Bamako'da yapılmasından anlaşılmıştır (Bassist, 2017: 1). Ayrıca Hollande döneminde ekonomik sıkıntılarla mücadele edilmesine rağmen Fransa, kıtada askeri varlığını boş bırakmamıştır (Haber7, 2013).

Hollande döneminde güvenlik kapsamında belirli başlı operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Operasyonlar kapsamında kalıcılığı sağlayabilmek adına 20.000'den fazla Afrikalı asker eğitilmiştir (Piser, 2017). Hollande dönemi operasyonlarının başında Mali'de, Ocak 2013'de başlayıp Temmuz 2014'de bitirilen Serval Operasyonu gelmektedir (Sayım, 2016). Fransa, terörizme karşı mücadele, güvenliği yeniden inşa etmek (Korkmaz, 2019), siyasi istikrarsızlığı bitirmek ve El-Kaide bağlantılı olduğu düşünülen grupların faaliyetlerini sonlandırmak amaçları ile Serval Operasyonunu başlatmıştır (Doğru, 2019b). Operasyon öncesinde Mali hükümeti ayrılıkçı dini hareketle ve isyancı ordu ile baş etmekte zorlandığını belirterek Fransa'dan yardım talep etmiştir (Dedeoğlu, 2018). Hatta yardım talebinin Hollande tarafından istendiği ve Mali hükümetinden BM'e ülkedeki durumu anlatan bir mektup yazmasını talep ettiği belirtilmiştir. Hollande'ın talebi, önceki operasyonlara karşı yapılan eleştirilerdeki meşruiyet sorununun bu operasyonda gündeme gelmesini engellemektir (Togola, 2019). Fransa'nın, Serval Operasyonu için bu kadar istekli olmasının sebebi Afganistan'da yaşanan olayların benzerinin Mali'de yaşanmasını engellemek aynı zamanda da uranyum açısından zengin olan komşu Nijer'e olayların sıçramasını önlemektir. Dolayısıyla operasyonun temelinde güvenliğin ötesinde Fransız çıkarlarının yine sahneye çıktığını söylemek mümkündür. Uranyum ve petrolün Fransa için hayati önem taşıması, Mali'nin stratejik bir konuma sahip olması ve ticari getirisi olması mücadele için cezbedici kriterler olmuştur (Kartal, 2019: 20).

Fransa, Sahel bölgesi liderlerinden Serval Operasyonu terör grupları ile mücadele teşkil ettiği için destek almıştır. Aslında bu destek, Fransa'nın liderlerle kurduğu kişisel ilişkilerden öte bir davranış değildir. Çünkü operasyon bölge halkını artan Fransız varlığından dolayı rahatsız etmiştir (Doğru, 2019b). Ancak bölge sakinleri Fransız varlığından tedirgin olurken, operasyonu BM bünyesinde ve meşru olarak yöneten Hollande'nin kamuoyundaki desteği artmıştır (Kartal, 2019: 20). Fransız kamuoyu tarafından prestiji artan Hollande'nin operasyon öncesinde farklı bir tavır sergilediği görülmüştür. Çünkü sırf bölgeye müdahale edebilmek adına Fransa'nın terör gruplarına yönelik silah satışı artmıştır. 2013 yılında Afrika'ya olan silah satışı % 23'lere çıkan ve 4 milyar euroluk bir kazanç elde eden Fransa'nın (Togola, 2019) aslında geleneksel böl-parçala siyasetinden vazgeçmediği aşikârdır. Ayrıca Hollande, seçim kampanyalarında Mali'deki istikrarsızlık sorulduğunda müdahaleden yana olmadığını belirterek aslında Fransa'nın askeri müdahalelerden vazgeçtiği izlenimi yaratmak istemiştir. Ancak Serval Operasyonu'na bütçedeki sıkıntılara rağmen 650 milyon Euro harcayan Fransa'nın askeri müdahalelerden kolay kolay vazgeçmeyeceği ortadadır (Yates, 2018: 107).

Fransa, Mali'ye operasyonun başında 3000, sonuna doğru da 1500 asker göndererek ülkedeki askeri varlığını kuvvetlendirmiştir. Çünkü Temmuz 2014'te operasyon bittiğinde Fransa ülkeden askerlerini çekmemiştir (Doğru, 2019b). Fransa, operasyon kapsamında öncelikle isyancı orduyu bastırarak ülkenin güneyini temizlemiştir (Dedeoğlu, 2018). Bir başka deyişle, Fransa ilk önce uranyum çıkarılan alanı teminat altına almıştır (Korkmaz, 2019). Fransa ardından aslında ülkenin en sorunlu bölgesi olan, terör örgütlerinin ve ayrılıkçı grupların yoğun olduğu kuzey Mali'ye yönelmiştir. Fakat güneydeki gibi sorunu tek seferde çözmek yerine ateşkes için uğraşmıştır. Ancak Fransa'nın arzuladığı gibi terör grupları özerklik isteyince, Mali hükümeti tarafından ateşkes reddedilmiştir. Fransa'nın bu durumu arzulamasının sebebi ise bir sonraki müdahalesi olan Barkhane Operasyonu'na bahane olmasıdır (Dedeoğlu, 2018). Dolayısıyla Mali'den askerlerini operasyon bitiminde geri çekmeyen Fransa, ülkenin kuzeyinin istikrara kavuşturulamamasını da bahane ederek bir bakıma Serval Operasyonu'nu daha geniş bir zemine yaymıştır (Doğru, 2019b).

Barkhane Operasyonu, Ağustos 2014'de Burkina Faso, Mali, Moritanya, Nijer, Çad ülkelerinin hepsini kapsayarak (Sayım, 2016) tüm Sahel bölgesinin güvenliğini ve istikrarını 'Fransa'nın çıkarlarına' göre sağlamayı amaçlayan bir müdahaledir. Operasyonun merkezi Çad olarak belirlenmiştir (Kavas, 2018) ve bahsedilen tüm Sahel ülkeleri ile ortaklaşa bir biçimde hareket etme kararlaştırılmıştır (Sayım, 2016). Ortaklaşa hareket etme durumu ise Hollande döneminde Afrika siyasetinde değişen stratejisinin bir ürünüdür. Hollande

uluslararası toplumda daha az dikkat çekmek ve bölge ülkelerini kendi yanında göstererek ülkesine yapılacak eleştirileri bertaraf etmek istemiştir. Ancak ülke liderlerinin Fransız dostu kukla liderler olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca Barkhane Operasyonu, müdahale için iyi bir neden teşkil eden cihadizme karşı mücadele kapsamında başlatılmıştır. Fransa operasyon dâhilinde 4000'e yakın Fransız askeri, 200 tank ve 20 askeri helikopteri bölgeye aktarmıştır (Dedeoğlu, 2018). Fransa bölgeye bu denli asker ve malzeme sevkiyatı yapmasına ve bölgeyi terörizmden arındıracağını vaat etmesine rağmen, operasyon bölgeye huzur getirmemiştir ve halk tıpkı Serval Operasyonu'ndaki gibi Fransız varlığından şikâyet etmeye başlamıştır. Yeni bir ses getireceği umut edilen Macron ise Burkina Faso'ya yaptığı ziyarette şikâyetlerle ilgili "Bana Fransız askerleri ile ilgili şikâyetle gelmeyin. Siz onları yaptıklarından dolayı sadece alkışlayacaksınız." diyerek geleneksel Fransız tavrının devam ettiğini göstermiştir (Tandoğan, 2017). Son olarak hem Serval hem Barkhane Operasyonları dikkate alındığında, Fransa'nın tek bir ülke ile sınırlı operasyon yapmadığı aksine bölgesel düzeyde planlamalar ile bir operasyona başladığı görülmüştür (Dedeoğlu, 2018).

Hollande döneminin diğer bir operasyonu da Aralık 2013'de OAC özelinde yürütülen Sangaris Operasyonu'dur. Ekim 2002'de başlatılıp Aralık 2013'de sonlandırılan Boali Operasyonu'nun devamı niteliğinde olan Sangaris Operasyonu BM onayının ardından başlatılmıştır (Sayım, 2016). Sangaris Operasyonu, Mart 2013'de başlayan ve Fransız dostu François Bozize'ye yönelik darbeye neden olan isyanlar sonucunda başlatılmıştır (Kartal, 2019: 21). Darbe sonrasında güvenliği ve istikrarı sağlamak ve ülkedeki Müslümanları dizginleyerek olası İslami terör saldırılarını önlemek amacıyla 1000 tank ve 3000'den fazla asker ile operasyon başlatılmıştır (Bassist, 2017: 2). Sangaris Operasyonu'nun arkasında OAC'nin petrol açısından oldukça zengin olması ve Bozize'nin İslami gruplar tarafından devrilmesi gibi sebepler vardır. Eğer ki İslami gruplar iktidara gelirse, Fransız çıkarlarının zarar göreceği düşünülmüştür. Ayrıca Fransa her ne kadar ülkede istikrar sağlamayı vaat etmişse de Hristiyan Anti-balaka ve Müslüman Seleka grupları arasındaki çatışmalara hiçbir müdahale de bulunmamış aksine Müslümanların öldürülmesine seyirci kalmıştır (Doğru, 2019b). Bununla beraber Hollande, ekonomik sıkıntılara rağmen özellikle Afrika kıtasında terörizm ve cihadizm ile mücadele için 2016 yılında savunma harcamalarını 3.8 milyar Euro'ya, kara güçlerini de 77.000'e çıkarmıştır (Yates, 2018: 107).

Hollande bu üç operasyon sonucunda uluslararası toplum tarafından neo-sömürgeci emellerin devam ettiği gerekçesi ile eleştirilmiştir. Macron geçmişten beri süregelen bu eleştirileri sonlandırmak için farklı stratejiler izlense de Hollande döneminden siyasi İslam ve

terörizm ile mücadele politikasını devraldığı için gerekli durumlarda askeri müdahalelerden ve operasyonlardan kaçınmayacağı sinyallerini vermiştir (Örmeci, 2019). Çünkü Macron'un dış politikadaki öncelikleri arasında Afrika kıtasında Fransız çıkarlarının güvenliğini sağlamak ve göç konusuna yoğunlaşmak vardır. Bu nedenle de Afrika'dan gelecek herhangi bir tehdit Macron için de askeri müdahaleye dayanak oluşturabilecektir. Ayrıca Macron da Hollande gibi 'kolektif-müşterek diplomasi/işbirliği' fikriyle hareket ettiği için olası bir askeri operasyonda Afrikalı müttefiklerinin desteğini almaya ve uluslararası toplumdan gelebilecek eleştirileri azaltmaya çalışacağı düşünülmektedir. Son olarak "Fransa, Afrika'nın jandarması değildir." anlayışı güden Macron'un bu anlayışa ne kadar sadık kalacağını zaman gösterecektir (Bassist, 2017: 5).

2.2.3. Fransa'nın Ekonomik Varlığı

Fransa, Afrika kıtasından ayrılırken geriye ekonomisi tek ürüne bağımlı (Tamçelik, 2017: 974), imalat endüstrisi gelişmemiş, ihracatın sınırlı ve genellikle tek bir ülkeye odaklı, nitelikli iş gücünden yoksun, küçük sanayi kolları kapanmış kısacası ekonomik bağımsızlığı ve finansal düzeyde deneyimi olmayan ülkeler bırakmıştır. Fransa, sömürgecilik döneminde sadece kendisine yarayan ve kâr getiren sektörlerin gelişmesini sağladığı için sömürgecilik sonrasında kendisine son derece bağımlı ve kırılgan ekonomiler ortaya çıkmıştır. Üretimin oldukça düşük olduğu, hem finansal kaynağın/sermayenin hem de uzmanın olmadığı dolayısıyla da çarpık, eksik ve Fransız pazarının ihtiyaçlarına göre şekillenmiş, yeraltı ve yerüstü kaynakların çıkarımının sömürgeciliğin devamına göre ayarlandığı bir yapı devralan Afrika ülkeleri, bağımsızlık sonrasında oldukça zorlanmışlardır (Ataöv, 1977: 582-583, 590). Ancak bu durumu bile isteye yaratan Fransa, yeni bağımsız olan Afrika devletleri çaresizlik yaşarken bu olumsuz durumu kendi lehine çevirmiştir. Fransa, Afrikalıların karşısına bu defa ekonomik yardımlar, finansal ve teknik işbirlikleri ile tekrar çıkmıştır (E. Uygur ve F. Uygur, 2013: 282). Sömürgecilik düzeninin sona ermesinden ekonomik açıdan etkilenen Fransa'nın zaten bu devamlılığı sağlamaya ihtiyacı vardı. Nitekim 1953 yılında Fransa'nın Afrika ülkelerinden ithalatı % 37, Avrupa ülkelerinden % 19 iken, bu rakamlar 1960'lara yani bağımsızlık evresine geldiğinde tam tersi bir hal aldığından, Fransa tekrar sahneye çıkması gerektiğinin farkına varmıştır (Altınbaş, 2006: 230).

Fransa ekonomik menfaatleri ve itibarını düşünerek bağımsızlık sonrasında yaptığı işbirliği antlaşmaları ile ekonomik sömürüyü devamlı kılmayı amaçlamıştır. Nitekim

bağımsızlıktan çok sonra dahi Fransa ve Afrika ülkeleri arasındaki ticari kural hep aynı kalmıştır: “Afrika, Fransa için hammadde ve kaynak üreticisi, Fransa ise kıtanın mamul mal ihracatçısı” (Martin, 1995: 9-10). Bu ticari kuraldan, Fransa’nın ucuz hammadde ve kaynak temini için Afrika kaynaklarına fazlası ile bağımlı olduğunu söylemek de mümkündür. Belirli hammadde kaynaklarından sürekli ve biricik olarak yararlanmak isteyen Fransa, sömürgecilik sonrasında yapılan ikili antlaşmalar ile bunu sağlamaya çalışmıştır (Devecioğlu, 2019). İkili antlaşmalar ile tedarik edilen hammadde kaynakları Fransa’nın yüksek teknoloji endüstrisi için oldukça stratejik olmuştur. Özellikle uranyumun Fransa açısından diğer kaynaklardan daha farklı bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Fransa’nın nükleer-güç olarak var olabilmesinde uranyum kaynağına ulaşmasının mahiyeti düşünüldüğünde Afrika kıtasında bazı ülkeler, Fransa için mutlaka kontrol altında tutulması gereken yerler olmuştur. Çünkü Fransa neredeyse % 87 oranında uranyuma bağımlıdır. Afrika kıtasında Namibya, Nijer, (Martin, 1985: 197), Gabon, Mali ve OAC uranyum üretiminde oldukça önemli yeri olan ülkelerdir (Devecioğlu, 2019).

Erken dönemlerde, 1956 yılında uranyumun keşfedildiği Nijer, uranyum üretiminde dünyada ilk dörtte yer almaktadır. Dolayısıyla da Nijer, Fransa başta olmak üzere büyük güçlerin göz hapsinde olan bir yer haline gelmiştir. Ancak Fransa tekelliğini sağlayabilmek amacıyla, 1968 yılında Areva şirketi vasıtasıyla Nijer hükümeti ile antlaşma imzalamıştır. Yapılan antlaşmanın süresi 75 yıllık olup 2043 yılına kadar devam edecektir. Areva şirketi uzun vadeli olarak Nijer’in uranyumu üzerinde tekelliğini sağlarken ortaklıktan ziyade sömürü anlayışı ile varlığını sürdürmüştür. Örneğin Areva şirketi kur fiyatlarını yıllarca 42 Euro’ya sabitleyerek, dünya piyasasında ton fiyatı 187 Euro olan uranyumu çok ucuz bir şekilde temin etmiştir. Şirket uzun yıllar ucuz fiyat üzerinden kazanç sağlarken, kendi kaynağı üzerinden yıllardır olması gereken geliri elde edemeyen Nijer halkı, yoksullukla ve sefalette mücadele etmektedir. Çünkü dünya piyasalarına göre en az 19 milyar Euro kazanması gereken Nijer, şuan sadece 6 milyar Euro kazanabilmektedir. Areva şirketi aynı zamanda Nijer’deki tüm uranyum üretim tesislerinin % 50 oranında ortağı olarak ülkenin elini kolunu bağlamaktadır. Tüm kazançlarına rağmen şirket vergi ihlalleri ve illegal düzenlemeler ile hükümetle çoğu kez karşı karşıya gelmiştir. Ancak Nijer hükümeti ile Areva şirketi arasındaki sürtüşme 2011-2012 yılları arasında ciddi bir soruna dönüşmüştür. Şirketin hükümet ile yaşadığı gerilim ise Fransa’nın karşısına Çin gibi büyük rakiplerin çıkmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren uranyum üzerinde Fransız tekelliği son bulmuştur ve Çin, Nijer uranyumundan faydalanmaya başlamıştır. Ancak Nijer hükümeti ile Areva şirketinin yaptığı

sözleşmenin 2043'e kadar devam edeceği ve Fransa'nın Nijer uranyumunun % 50'sinden fazlasına hala hâkim olduğu unutulmamalıdır (Togola, 2019).

Fransa nükleer silahlanma dışında, elektrik üretiminin de % 80'ini nükleer enerjiden sağladığı için (Devecioğlu, 2019) Nijer haricinde Namibya'nın uranyumunun da neredeyse % 60'ında egemenliği bulunmaktadır. Ayrıca 1975 yılında Gabon ile yapılan ikili antlaşma ile Fransa'nın toryum, lityum, helyum, berilyum haricinde uranyum alımında da önceliği bulunmaktadır (Martin, 1985: 197). Bunların yanı sıra 2013 yılında gerçekleştirilen Serval Operasyonu'nun ana gerekçelerinden birinin Mali ve Nijer'deki uranyum rezervlerini güvence altına almak olduğu düşünüldüğünde, Fransa'nın uranyum üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin devamlılık arz ettiği rahatlıkla söylenebilmektedir. Ayrıca uranyum haricinde Fransa, Afrika kıtasının temin ettiği kobalta % 100, fosfata % 83, boksite % 68, manganze % 35, bakıra % 32 oranında bağımlıdır. Fransa, %35 oranında bağımlı olduğu manganezin tümünü Gabon'dan temin etmektedir. Senegal'den %32 oranında krom ve Togo'dan % 22 oranında fosfat temin eden Fransa'nın enerji bağımlılığı göz önünde bulundurulduğunda, kıta ülkelerinin üzerinden askeri ve siyasi olarak elini çekmesi mümkün gözükmemektedir (Martin, 1985: 197).

Fransa silah sanayisi başta olmak üzere diğer sanayi kollarını belirtilen hammaddeler ile idame ettirebildiği için kıta ülkeleri ile stratejik bağlar fazlası ile önemlidir. Özellikle silah sanayisi için önemli olan krom, fosfat ve magnezyum Afrika kıtasından ucuz bir şekilde temin edilirken Fransa böl-parçala siyaseti ile etnik, dini ve sosyal grupların çatışmasına neden olarak ya da terör örgütlerini bitirmek yerine besleyerek silahlarına kıta içerisinde pazar da yaratmış olmaktadır. Dolayısıyla silahlarını kıta içerisindeki etnik ve dini gruplara veya terör örgütlerine satarak Fransa ikinci kazancını elde etmektedir (Devecioğlu, 2019). Örneğin, Total tarafından satın alınan petrol şirketi ELF'in eski genel başkanı Le Floch Prigent, 1975'de Angola'da çıkan iç savaşta ELF gibi pek çok Fransız şirketinin sadece Fransa'nın desteklediği gruba değil, her iki tarafa da silah temin ettiğini açıklamıştır (İbrahim, 2017).

Yer altı kaynakları açısından zengin olan Afrika kıtasında Fransa, OAC'nden ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden (DKC) elmas, ahşap ve koltan madenleri çıkarımı sayesinde gelir elde etmektedir (Winter, 2004). Ayrıca daha önce bahsedildiği gibi Fransa'nın Sahel Bölgesinden vazgeçememesinin en önemli sebebi, bölgenin boksit, uranyum, demir, altın ve petrol rezervi bakımından oldukça zengin olmasıdır (Doğru, 2020). Ancak tüm bu kaynaklar açısından gerek Fransa gerek diğer devletler için petrolün yeri her zaman daha

farklı olmuştur. Bu nedenle Fransa, petrol çıkan ülkelere karşı neo-sömürgeci politikalarından ve emellerinden vazgeçmemiştir (Togola, 2019). Ayrıca Fransa'nın Afrika'ya yönelik enerji politikası, 1962 yılında Cezayir'i kaybetmesi ile şekillenmeye başlamıştır. Çünkü 1956 yılında Fransa'nın en önemli sömürgesi olan Cezayir'de petrol keşfedilmiştir. Ancak bu yıldan itibaren bağımsızlık serüveninin hem Cezayir'de hem de tüm kıtada aktif hale gelmesi ile Fransa, kaybettiği sömürgelerdeki varlığını petrol gibi kaynaklar sebebiyle de devamlı kılmaya çalışmıştır (Maurer, 2012: 1).

Petrol bakımından zengin olan Gabon, Fransa'nın menfaatleri dolayısıyla yatırımlarını yoğunlaştırıp hükümeti kontrol altında tutmaya çalıştığı eski sömürgelerinden biri olmuştur. Fransa, bağımsızlıktan sonra Gabon'daki Fransız nüfusunu arttırarak da petrol üretim tesislerinde Fransızların çalışmasını dolayısıyla kaynaklar üzerindeki varlığını arttırmayı hedeflemiştir (McNamara, 1989: 103-104). Fransa Gabon da olduğu gibi Libya, Angola ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde petrol çıkarımında aktif rol almaktadır (Winter, 2004). Fransa'nın 101. ili olarak kabul edilen ve ekonomik getirisi yüksek olan Mayotte Adası'ndan vazgeçmemesinin sebebi de petrol olmuştur. Mayotte Adası hem zengin petrol rezervlerine sahip olması hem de etrafında petrol havzalarının çok olması nedeniyle Fransa'nın uzun vadeli planları arasında yerini almaktadır. Fransa en az 2050'ye kadar Mayotte'yi elinde tutup tüm petrol kaynakları üzerinde hâkimiyet kurarak dünyaya kendi eliyle petrol satmayı hedeflemektedir (Gökdemir, 2017). Çad'da da petrol rezervlerine olan ilgisine gösteren Fransa petrol sahalarının geliştirilmesi için hükümete destek vermektedir (Gümrükçüoğlu, 2017a). Moritanya da ise Fransız Total şirketine Tavdeni (Taoudenni) petrol havzasında arama izni ruhsatı verilmiştir (Tandoğan, 2014). Ayrıca Total şirketi Libya petrol çalışmalarına ve projelerine 650 milyon dolar yatırım yapmasının karşılığında, Libya'daki enerji şirketlerinden Marathon Oil isimli şirketi 2018 yılında satın almıştır (Timetürk, 2019a).

Total şirketine ayrıca değinmek gerekirse; dünyanın dördüncü büyük petrol şirketi olmasında, kazancının neredeyse üçte birini Afrika'dan elde etmesinin önemli bir payı vardır. Daha öncesinde ELF adı altında faaliyetlerini sürdüren şirket, Fransız sömürge ülkeleri ile çok yakından ilgilenmiştir. Fransafrika'ya bağlı liderler ile kişisel ilişkiler kuran şirket, petrol rezervlerinde ayrıcalık elde etmesinin karşılığında liderlere rüşvet vererek onların da kasalarını doldurmuştur. Ayrıca Total, yolsuzluk ve kaçakçılık iddiaları ile Afrika kaynakları üzerinde Fransa'nın neo-sömürgeci düzenini yansıtan şirketlerden biri olmuştur (La Forge, 2019). Çünkü Fransız şirketleri, Afrika kıtasındaki bağımsızlık sürecinden hemen sonra tekel veya yarı tekel pozisyonuna geçtikleri için, Total neo-sömürgeci politikaları takip eden tek

şirket olmamıştır. Fransız şirketlerin hepsi kıtadaki ucuz işgücünden, hammaddelerin bol ve düşük fiyatta olmasından ve geniş pazar ağından fazlası ile yararlanmışlardır. Fransa ve Afrika ülkeleri arasındaki asimetrik güç dengesinden Fransız şirketleri yıllardır beslenmektedir. Fransız şirketleri ticareti, denizcilik faaliyetlerini, pazar ağını, bağımsızlıktan sonraki özelleştirmeler ile hizmet sektöründe pek çok alanı kontrol altında tutmaktadırlar (Renou, 2002: 8).

Bağımsızlıktan sonra ekonomik sömürüyü devamlı kılmak için daha güçlü ortaya çıkan Fransız İmtiyaz Şirketleri hammadde kaynakları üzerinde kontrollerini sağlamalarının yanı sıra şirketlerin bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda halktan kelle vergisi adı altında vergi almaya başladıkları iddia edilmiştir (Daban, 2017: 58). Bir tip haraç usulü olan bu vergi, koloni vergisi adıyla da adlandırılmakla birlikte Fransa'nın şirketler aracılığı ile veya hükümetler nezdinde her yıl 14 eski sömürgesinden 500 milyar dolara yakın para aldığı iddia edilmektedir. 2014 yılına kadar alındığı iddia edilen bu vergi Afrikalıların sırtında bir yük olurken Fransa ve Fransız şirketlerinin kıtadan vazgeçmesini engellemiştir (Dünyabülteni, 2015). Afrika kıtasında tekelliği bulunan Fransız şirketleri arasında ulaşım sektöründe Air France, endüstride Lafarge, inşaat sektöründe Bouygues ve Sogea-Satom, enerjide Total, hizmet sektöründe BNP Paribas ve Bollare, telekomünikasyonda Orange ve France Telecom, tarımsal endüstride Bel öne çıkan firmalar arasında yer almaktadır (Korkmaz, 2019).

Bollare grubu, servetinin neredeyse yarısından fazlasını Afrika kıtasına borçlu olan güçlü Fransız firmaları arasındadır. Taşımacılık sektöründe 43 Afrika ülkesinde etkin olan şirket, kauçuk, kakao, hurma yağı ve turizm gibi farklı alanlarda da faaliyet göstermektedir. CFAO adlı şirket "CFAO with Africa for Africa" sloganı ile sömürgecilik döneminden beri Afrika kıtasından rant elde eden köklü bir şirkettir. Afrika bira ve içecek pazarında hâkimiyet kurmuş olan Castel şirketi Fransafrika ilişkisinin olduğu tüm ülkelerde aktif faaliyet göstermektedir. Dagrıs şirketi 20 Afrika ülkesinde pamuğu kontrol altında tutarak 'Fransız pamuğu' adı altında dünya piyasasına sunmaktadır. Societe General Kamerun, Fildişi ve Senegal bankacılık sektörünün tamamını; Gana, Tunus ve Fas bankacılık sektörünün de bir kısmını elinde tutan önemli bir banka firmasıdır (La Forge, 2019). Orange güçlü bir telekomünikasyon şirketi olarak 19 Afrika ülkesinde faaliyet göstermekte olup 100 milyondan fazla kişiye istihdam sağlamaktadır (Korkmaz, 2019).

Afrika pazarında ortalama % 20'lik bir paya sahip olan Fransız şirketleri, Fransa'nın Afrika'yı hala 'arka bahçesi' olarak gördüğünün en büyük kanıtıdır (Marchal, 1998: 360).

Özellikle 1980'lerdeki özelleştirme furyası ile yeraltı kaynakları üzerindeki yabancı hâkimiyeti gözle görünür oranda artarken Fransa, tarihi ve kişisel bağları sayesinde en avantajlı devletlerden biri olmuştur (Korkmaz, 2019). Enerji sektörü haricinde su, telekomünikasyon gibi kamu şirketlerinin çoğunu ele geçiren Fransa oldukça kazançlı çıkmıştır (La Forge, 2019). Ayrıca, 2017 verilerine göre kıtada 2.109'dan fazla Fransız iştirak şirketi bulunmaktadır. Sadece Senegal özelinde 2014 yılında en az 250 Fransız şirketinin varlığı saptanmıştır (Bassoum, 2019a).

Fransız şirketlerinin bu denli yayılmasının en önemli nedeni Afrika'nın kalkınmasını sağlamak veya dünya ticaretinde payını arttırmak değildir. Afrikalı liderler uzun yıllar iktidarda kalabilmek ve kasalarını daha fazla doldurabilmek adına Fransız şirketlerinin yayılmacılığına, vergi ihlallerine veya kaçakçılığın göz yummaktadır (İbrahim, 2017). Fransız şirket yöneticileri ve Afrikalı liderler arasında zamanla kişisel ve yakın bağların gelişmesinin en büyük sebebi şirketler, liderlerin hatalarını kapatırken; liderler de halkının fakirlikle mücadele etmesine rağmen şirketlerin ülke kaynaklarını daha fazla sömürmesine ve illegal yöntemlere başvurmasına ses çıkarmamaktadır (Maurer, 2012). Böyle bir ticari ilişki sağlandığı için de her ne kadar son dönemlerde Afrika kıtasının ekonomik büyüme hızı, Fransa'ninkinden daha fazla olsa da Fransız şirketleri hep kazanan konumda olmuştur. Hem ucuz hammadde tedarik ettikleri hem de kıtada güçlü mevcudiyetleri olduğu için daha kârlı konumdadırlar. Hatta Fransız şirketlerinin çoğu Afrika olmadan geleceklerinin olmadığını söyleyerek, Afrika'nın Fransız ekonomisini beslediğinin en büyük kanıtını sunmuşlardır (Dekker, 2017).

Fransız şirketlerinin kıtadaki varlığı, Fransa'nın Afrika ticaretinde uzun yıllar pozitif sonuçlar almasına imkân tanımıştır. Bağımsızlıktan 30 yıl geçmesine rağmen, 1991 yılında Fransa eski sömürgelerinden % 20 oranında tarımsal ürün, % 45 oranında petrol ve yeraltı kaynağı ithal etmiştir (Renou, 2002: 8). 2010 yılında sadece Sahraaltı özelinde Fransa, bölgeye 15 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Sahraaltı Afrika'dan Fransa'ya ise 12.5 milyar dolarlık ithalat olmuştur (Kartal, 2019: 18). 2017 yılında Fransa'dan Sahraaltı Afrika'ya 11.1 milyar Euro ve % 2.4 oranında ihracat gerçekleşmiştir. Aynı yıl Fransa, bölgeden 8.2 milyar Euro'luk ithalat gerçekleştirmiştir (France Diplomatie, 2019b). Afrika ve Fransa arasındaki ticaret döngüsünde, Afrika'dan Fransa'ya kakao, ahşap, bakır, petrol, uranyum, meyve ve balık gibi genellikle hammadde düzeyinde ürünler ihraç edilmektedir. Fransa'dan Afrika kıtasına ilaç, elektrik ekipmanı, makine, taşıt, uçak, silah/tank, motor

parçaları ve tahıl gibi genellikle mamül ve teknolojik ürün düzeyinde ihracat sağlanmaktadır (Dekker, 2017).

Son 10 yılda, kıtada bu denli uzun geçmişe ve ilişkilere sahip olmasına rağmen Fransa'nın Afrika ticaretinde payı düşüşe geçmiş, hatta % 10'lara inmiştir (Clerx, 2013). Fransa günümüzde Afrika ürünlerini ithal eden 2. ülke, kıtaya ürün ihraç eden 4. ülke pozisyonunda olmasına ve Afrika pazarında hala oldukça önem arz etmesine rağmen, (Dekker, 2017) tarihsel bağlar ve kıtadaki mevcudiyeti itibari ile Fransa'dan daha iyi ekonomik performans beklenmektedir. Ancak 1990'lardan itibaren kıtadaki farkındalığın artması ve kıtaya farklı aktörlerin yönelmesi ile birlikte ticari ve ekonomik ilişkilerin beklenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Ekonomik ilişkilerin, askeri ve siyasi mevcudiyet kadar etkin olmaması ve yeni rakiplerin özellikle de Çin'in çok güçlü bir biçimde kıtada varlık göstermesi, Fransa'nın politika değişikliğine gitmesinde ve önlemler almasına neden olmuştur. Çünkü Fransa bu zamana dek ekonomik silahından çok askeri ve siyasi silahına güvenerek hareket ettiği için başta Çin olmak üzere yeni aktörlerin ekonomik ve ticari kozlarla kıtaya yaklaşması, Fransa'nın bu yöne ağırlık vermesini gerektirmiştir. Fransa'nın bu eğilimi, Afrika sayfasının Fransa için asla kapanmayacağını da göstermektedir (Fırat, 2009: 159).

Fransa'nın ekonomik mevcudiyete yönelik eğilim göstermesi özellikle Hollande dönemin ile gözle görülür hâl almıştır. Hollande ekonomik ve ticari dengeleri tekrar eski haline getirebilmek için ilişkilerin canlı tutulmasını önemsemiştir. Kıtada yeni nesil siyasi elitin Fransız mevcudiyetine tepkili olması ve Fransa'nın bu kesimi eskisi gibi askeri ve siyasi müdahalelerle ortadan kaldıramayacağı bir dönemde olduğunun farkında olması nedenleri ile Hollande bu çabalara girmiştir. Örneğin, Hollande'ın Afrika Birliği'nin 50. yıldönümünde düzenlenen zirveye (Mayıs 2013) katılan tek lider olması ve bu zirvede mevkidaşlarını Aralık 2013'de Paris'te düzenlenen barış ve güvenlik konulu Afrika zirvesine davet etmesi, Fransa'nın ekonomik ilişkileri düzeltme çabalarının ürünüdür. Ayrıca Fransız ekonomisinin istikrar seyretmemesi, Afrika ile ekonomik açıdan da ilgilenilmesini gerektirmiştir (Haber7, 2013). Dolayısıyla Hollande hem kıtada kaybettiği ekonomik avantajı geri kazanmak hem de Afrika ile ticareti ikiye katlayarak Fransız ekonomisinin yaşadığı sorunları gidermek için uğraşmıştır. Hollande, Afrika ile ticareti arttırarak ülkedeki işsizliğe de çare bulmayı amaçlamıştır. Hollande'ın bu çabası aslında Afrika'ya yönelik politikaların, Fransız iç politikasının bir uzantısı olduğunu da göstermiştir. Hollande, Fransız mallarının bir kısmının Afrika ülkelerinde üretilmesine yönelik antlaşmalar da imzalamıştır. Bu antlaşmaların ilk

örneği Fas'ta gerçekleşmiştir. Bu sayede hem Fransız şirketlerinin maliyetinin düşeceği hem de kıtadaki istihdam sorununa çözüm bulunacağı düşünülmüştür (Clerx, 2013). Ayrıca Hollande, Çin'i tek başına bırakmamak ve ekonomik faaliyetlerini daha iyi analiz edebilmek için işbirliği yolunu dahi denemiştir (Haber7, 2013).

Askeri harcamaların Fransız bütçesine zarar verdiğini düşünen Macron'un temel prensiplerinden biri de Afrika kıtasına ekonomik odaklı ilerlemek olup kısmen Hollande dönemine benzer yaklaşımlar izlemiştir. Macron kıta ile ticaretin geliştirilip yatırımların arttırılacağına sinyallerini vermiştir (BBC News, 2017). Hollande gibi Macron'un da çabası, kıtadaki ekonomik varlıklarını güçlendirerek Çin'in yükselişine karşı önlemler almaktır. Macron bu doğrultuda düşük kredi oranları, yatırım fonları ve uygun devlet kredilerini kapsayan Fransız bütçesini yormayacak ama güçlü araçlarla kıta ülkelerine yaklaşmaktadır. Örneğin, Fransız Kalkınma Ajansının yıllık gelirinde artışa gidilerek Afrika'ya yönelik planlar ve projeler arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Fransa, kıtada büyük yatırım ihalelerini kazanarak iyi bir imaj yaratmayı da hedeflemektedir (Bassist, 2017: 4). Ancak Fransa'nın yatırımlar, projeler ve ihaleler vasıtasıyla Afrika kıtasında var olmasının sadece Hollande ve Macron dönemine özgü gelişmeler olmadığını da belirtilmesi gerekmektedir. Çünkü Fransa, eski kolonilerinde sadakati sağlamak amacıyla finansal yardımlarla liman ve baraj gibi büyük projelere ya da ülkelerin bütçe düzenlemelerine yardımcı olmuştur. Sömürgeciliğin hemen sonrasında dahi De Gaulle, Avrupa Ekonomik Topluluğu aracılığı ile eski sömürgelerine krediler, yardımlar ve özel ticari vergiler ile destek sağlayarak Fransa'dan kopmalarını engellemiştir (Wauthier, 1972: 23).

Eski Fransız Başbakanı Michel Debrê'nin (1959-62 yılları arasında) işbirlikleri ve yardımlar vasıtasıyla, Fransız etkisinin daimi kılınabileceği devletler ve topluluklar oluşturmayı amaçladıklarını söylediği günden itibaren Fransız politikası değişiklik göstermemiştir (İbrahim, 2017). Fransa bağımsızlık döneminden itibaren finansal yardımlara ağırlık vererek Afrika'nın en büyük donörlerinden biri olmuştur (Yates, 2018: 99). Hatta 2016 verilerine göre dünyanın beşinci büyük donörü olan Fransa'nın yardımlarından ilk sırada Kamerun (215.12 milyon Euro), Senegal (79.3 milyon Euro) ve Gana (68.11 milyon Euro) yararlanmaktadır. Ancak Fransa'nın finansal yardımlarının kıta ülkelerinin kalkınmasını ve gelişmesini ne derece sağladığı düşündürücüdür (Korkmaz, 2019). Çünkü Debrê'nin dediği gibi Fransa'nın asıl amacı, bu yardımlarla bağımlılığı devam ettirmek olduğu için gerek krediler gerek projeler aracılığı ile ülkelerin borçlanmaları artmakta veya yardımlar karşılığında Fransız mallarını ve hizmetlerini alma koşulu sunularak ekonomik bağımsızlık

fikri ortadan kaldırılmaktadır (Yates, 2018: 99). Bu durumun en çarpıcı örneği, Fransa'nın en çok yardım yaptığı ikinci ülke olan Senegal'de yardımları şart koşarak, ülkede fıstık yağı üretim tesisinin ve alt yapısının oluşturulmasına engel olmasıdır. Oysaki Senegal, dünyada en çok fıstık tarımı yapan beş ülke arasında yer almaktadır (Bassoum, 2019a).

Fransa'nın yardım faaliyetlerine aracı olan en önemli kurum ise Fransız Kalkınma Ajansı (AFD) olmuştur. Günümüzde faaliyetlerinin yarısını Afrika kıtasında yürüten ve 54 kıta ülkesinin 44'ünde projeleri bulunan kurum, Fransa'nın kıtadaki olumsuz sömürgeci imajını yıkarak hem hükümetler hem de halk nezdinde Fransa'yı daha iyimser daha cazip gösterme uğraşındadır. AFD bünyesinde Afrika'nın kalkınması, refahı, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitsizliği ve işsizlik sorunları, enerji üretimi, tarımsal üretim, alt yapı gibi pek çok konuyu desteklemesi için 500'den fazla çalışan görev yapmaktadır. AFD 2016'da kıtaya 3,9 milyar Euro finansman sağlayarak Fransa'nın son dönemlerde ilgisinin bu yöne kaydığını kanıtlamaktadır (Gümrükçüoğlu, 2017a).

Fransız Başbakanı Edouard Philippe, Fransa'nın AFD aracılığı ile kıtaya 2020 yılına kadar 1.2 milyar Euro yatırım yapacağını açıklayarak kıtadaki yeni aktörler ile yarış içinde olduklarını göstermiştir (Trofimchuk, 2017). Ayrıca kurum aracılığı ile farklı alanlara yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Sömürgecilik tarihinin en korkunç izlerini taşıyan Cezayir'de Fransa'nın olumsuz imajını ortadan kaldırmak amacıyla AFD, başkentteki trafik sorununu çözmek için tren ağı projesi, susuzluk sorunu için 150 m³'lük su taşıma kapasitesine sahip 95 kilometrelik boru hattı inşası gibi projeler yürütmektedir. Fas'ta 24 projeye destek veren AFD hızlı tren projesi, içme suyu şebekesinin iyileştirilmesi ve tramvay hattı gibi konularda finansal katkı sağlamaktadır. Bir yandan da Fas turizminin geliştirilmesine yönelik AFD, Fas turizmini elinde tutmaya çalışmaktadır. AFD'nin donör olduğu ülkelerden biri de 2017 yılında 357 milyon Euro finansman sunulan Mali'dir. İçme suyu, hidroelektrik baraj yapımı, solar enerji sisteminin kurulması ve tarımın geliştirilmesi gibi projeler sunan AFD'nin Fransa'ya en önemli getirisi elbette ki Sahel bölgesinde kontrolü sağlayabildiği askeri üs olmuştur. Fransa'nın askeri üs kazandığı diğer bir alan olan Çad, AFD yardımlarının en yoğun olduğu ve bu yardımlar içerisinde petrol sahalarına yönelik projelerin başrolde olduğu bir ülkedir (Gümrükçüoğlu, 2017).

Fransa'nın yatırım projeleri ve finansal yardımlarla kıta ülkelerini kendine bağlamaya çalışmasının yanı sıra 1945'den beri Batı Afrika ve Orta Afrika'da bulunan 14 eski sömürgesinde kullanılan ortak para birimi CFA ile mali sömürsünü ve mali bağımlılığı

sürdürmüştür (Timetürk, 2019b). Fransa, CFA sistemi ile bölgede mali istikrarı kendi çıkarları doğrultusunda sağlamayı, Fransafrika ülkelerinin para arzını, mali yapısını, banka aktivitelerini, bütçelerini ve ekonomi politikalarını kontrol etmeyi başarmıştır (Renou, 2002: 11). Dolayısıyla, Fransa açısından CFA, büyük bir gücün bir ülke grubunu (Afrika ülkeleri) kullanarak ekonomik etkinliğini genişletme aracından öte bir durum olmamıştır (Devecioğlu, 2019). Çünkü belirli normlara göre işleyen CFA sistemi Afrika ülkelerine değil, Fransa'ya kazanç sağlamıştır. Öncelikle bağımsızlıktan itibaren CFA, Fransız Frangı ile sabit tutulmuş ardından 1999 yılında AB'nin Euro'yu dünya piyasasına tanıtmaya başlaması ile CFA Euro'ya sabitlenmiştir (Doğru, 2019a). Dolayısıyla Euro ne kadar artarsa artsın CFA, gerektiğinde ayarlanabilir sabit paritede tutulduğu için Fransız şirketleri kur değişikliklerinden etkilenmemiş ve daha düşük maliyetle Fransız mallarını CFA bölgesi ülkelerine ihraç edebilmişlerdir. Fransa düşük fiyatlı hammadde kaynaklarına ulaşmanın yanı sıra CFA sayesinde ticaretten elde ettikleri kârı serbest transfer ilkesi gereği kıta dışına da rahatça aktarabilmişlerdir (Devecioğlu, 2019). Dolayısıyla Fransız şirketlerinin Afrika'yı vazgeçilmez görmelerinin en büyük sebeplerinden biri de CFA sayesinde ekonomik menfaatlerini korumaları olmuştur.

Fransa Euro'ya sabitlediği CFA sistemini korumak için Afrika ülkelerine; ekonomik istikrar, yıllık en fazla % 3 enflasyon, GSYH'nin % 70'ini geçmeyen kamu borcu ve GSYH'nin % 3'ünü geçmeyen bütçe açığı gibi vaatlerle (Doğru, 2019a) sınırsız güven sunmuştur. Fransa, bu güvenin karşılığında ve ülkelerin CFA'dan vazgeçmemelerini garantilemek için tüm döviz rezervlerinin % 50'sini Fransız hazinesinde tutmalarını istemiştir. Ancak bu oranın bağımsızlığın ilk yıllarında % 85 seviyelerinde olduğu (Kavas, 2019c) 2012'lerde % 65'lere indiği ardından oluşan itirazlarla % 50'lere çekildiği unutulmamalıdır (Doğru, 2019a). Bahsedilen bu normdan iki farklı sonuç çıkmaktadır. Birincisi, Fransa 74 yıldır var olan CFA sistemi ile Afrika ülkelerinin kazançlarını kendi hazine deposunda tutarak çarpıcı bir neo-sömürgecilik örneği sergilemiştir (Kavas, 2019c). Çünkü Fransa hem hazinesinde her daim para tutmuştur hem de her yıl artan rezervleri, Paris borsasında % 0.72 faiz oranıyla günlük işletip kârı, kamu harcamaları için kullanmıştır (Doğru, 2019a). Ancak Afrika ülkeleri kendi döviz rezervlerini, Fransız Merkez Bankasından faiz sistemi ile borç şeklinde alabilmişlerdir. Dolayısıyla, Afrika ülkeleri ekonomilerini ve ticaret döngülerini ne kadar büyütürse büyüsün kazançları Fransa'ya yaramıştır. Çünkü Afrika ülkelerinin, kendi paralarından aldıkları borç tutarının % 20'yi geçmesine Fransa izin vermemiştir (Dünyabülteni, 2015). Fransız hükümetinin, bu süreçte veto hakkının bulunması daha fazla

paranın talep edilmesini engellemiştir (Renou, 2002: 11). İkinci önemli sonuç ise hem para rezervlerini Fransız hazinesinde tuttukları hem de borçlandıkları için Afrika ülkelerinin sistemden kolayca kopamayacaklarını düşünen Fransa, bir ülke tüm bunlara rağmen sistemden çıkmayı denerse her daim müdahale kozunu elinde tutmuştur. Mali'ye düzenlenen Serval Operasyonu'nun arka yüzünde, 2012 yılında Mali hükümetinin CFA sisteminden vazgeçeceklerinin sinyali vermesinin önemli bir etkisi olduğu unutulmamalıdır (Devecioğlu, 2019).

CFA sistemi nedeniyle, özellikle döviz rezervlerinin % 80 oranlarında Fransız hazinesinde tutulduğu dönemlerde, Afrika ülkeleri ticaret yaparken oldukça zorlanmıştır. Ayrıca bir dönem frank ardından da Euro ne kadar artış gösterirse gösterecek CFA çoğu zaman düşük sabit paritede tutulduğu için dünya pazarında kolay kolay var olamayan Afrika ülkelerinin ekonomik olarak gelişmemesinin en önemli sebebi CFA sistemi olmuştur (La Forge, 2019). Dolayısıyla CFA sistemine bağlı ülkelerin büyüme oranları da Euro üzerinden dolaylı olarak da Fransa tarafından belirlenir bir hal almıştır (Timetürk, 2019b). 1990'larda uluslararası atmosferde yaşanan değişimler ve demokratikleşme olgusu ile yaşananlar bazı ülkelerin büyüme oranlarını arttırsa da büyük kalkınmalar ortaya çıkmamıştır (Doğru, 2019a). Ayrıca CFA'nın değeri gün geçtikçe düştüğü için kıtanın dışına çıkıldığında hiçbir değeri olmayan kâğıt parçasına dönüşmüştür. CFA sistemine bağlı ülkeler paranın değersizleşmesi ile sanayilerini geliştirememiş, küçük esnaflar sistemde tutunamaz hale gelmiş ve aslında oldukça kıymetli olan hammaddelerini değerinin altında sattıklarından fakirleşmişlerdir (Kavas, 2019c).

Bahsedilen tüm sorunların haricinde, CFA sistemine bağlı ülkelerin yaşadığı en büyük sorun 1994 yılında baş göstermiştir. Fransa'nın Afrika siyasetinin 1990'lardan itibaren yaşadığı dönüşümlerin bir sonucu olarak Fransa, ekonomi politikasında uluslararası örgütlere de yer vermeye başlamıştır. Bunun üzerine IMF ve Dünya Bankası'nın sürece dâhil edilmesi ile Afrika ülkelerinin Fransa'dan başka ekonomik muhatapları olmaya başlamıştır. Fransa kendi ekonomisindeki yükü kaldırmak amacıyla kredi ve borç vermede IMF ve Dünya Bankası'nı öncelikli hale getirmiştir. Bir başka ifadeyle 1990'larda dünyanın pek çok yerinde yaşanan liberalleşme furçasının kıtaya yansımaları olan bu olay ile IMF ve Dünya Bankası, Afrika ekonomisinde karar verici hale gelmiştir (Renou, 2002: 21). Tüm bunların sonucu olarak IMF'nin verdiği karar ile Fransa CFA sisteminde düzenlemeye gitmiştir ve devalüasyon ile CFA Frangının değerini % 50 düşürmüştür (Doğru, 2019a). Ancak devalüasyon, Afrika kıtasında şok etkisi yaratmıştır. Çünkü hiçbir ülke, zaten zayıf olan

ekonomileri ile bu duruma hazırlıklı değildi. Bir gecede sıradan bir bireyin cebindeki 1000 CFA Frangı, 500 CFA Frangı alım gücüne eşit olmuştur (Gueye, 2017) Bu durumdan en çok köylüler, kent çalışanları, zanaatkarlar ve küçük esnaf etkilenirken, kıtada vurguncular iki katı zenginleşmiştir ve liderlerin yolsuzlukları artmıştır (La Forge, 2019).

Fransa devalüasyon sonrası iyi polisi oynamaya çalışarak kıta ülkelerini, bölgeselleşme vurgusu ile ekonomik birlik kurma fikriyle cesaretlendirmiştir. Elbette ki Fransa, ekonomik birlik fikri ile ortak tek bir pazarın olmasını ve Fransız şirketlerinin bu oluşumdan ilk yararlananlar olmasını temenni ederek ülkeleri cesaretlendirmiştir (Renou, 2002: 22). Nitekim Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (BAEPB) devalüasyonun hemen akabinde Ocak 1994’de Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine-Bissau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo tarafından ekonomik kalkınma sağlamak amacıyla kurulmuştur (Yıldırım, 2018). Her ne kadar 1994 yılında BAEPB ile kalkınma politikaları vurgulansa da Afrikalılar CFA sistemi var oldukça ekonomik bağımsızlığın ve kalkınmanın mümkün olamayacağını farkına varmışlardır. İlk olarak, 2015 yılında Fransa Merkez Bankası’na 19 milyar Euro döviz rezervi aktarıldığı ortaya çıkınca, Afrikalı ekonomistler ve siyasi elit duruma tepki göstermiştir (Doğru, 2019a). Aynı yıl, Çad Cumhurbaşkanı kendi para birimlerini kullanmaları gerektiğini vurgulayarak CFA sistemine itiraz etmiştir (Kavas, 2019c). CFA sisteminin, Afrika ekonomisinin prangası olduğu göstermek için, Eylül 2017’de Dakar’da bir aktivist 5000 CFA Franklık kâğıt parayı yakarak eylem yapmıştır (Kavas, 2017).

Tüm bu gelişmelerin akabinde, Macron ile Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Alassanae Ouattara arasında yapılan görüşmelerin sonucunda, Ouattara 2020 itibariyle BAEPB üyelerinin yeni para biriminin ‘Eco/Eko’ olacağını duyurmuştur (NTV, 2019). Batı Afrika’da yeni ve ortak para birimi olarak benimsenen Eco, 75 yıllık mirası kaldırması adına heyecan uyandırmasına rağmen bu duruma tepki ile yaklaşanlar da olmuştur. Afrika ülkelerinin kendi para politikalarını oluşturmalarına Fransa tarafından izin verilmeyeceğini, bu durumun neo-sömürgeci mantığa yönelik bir manevra olduğunu söyleyen Afrikalı ekonomistler, yeni para birimi kararını eleştirmişlerdir. Çünkü Fransa Merkez Bankası’nın Eco için garantör olacağını söylenmesi ve Eco kullanan ülkelerin ithalatlarını ödeyemezlerse Fransa’nın ödeme yapacağını belirtmesi, Fransa’dan ekonomik anlamda kopulamayacağını göstermiştir. Ayrıca Eco’nun, CFA Frangı gibi euroya sabitlenmesi sadece para biriminin isminin değiştiğini göstermektedir (Haberler.com, 2019). Sadece Afrika ülkelerinin Fransız hazinesinde % 50’sini tuttıkları döviz rezervlerini başka yerlere aktarabilecek olmaları, yeni para biriminin büyük değişiklikler vaat edeceğini ve Fransa’nın Afrika finansal sisteminden elini

çekeceğini söylemeye yetmemektedir (Doğru, 2019a). Çünkü karşısında Çin gibi bir rakibin varlığı Fransa'nın kıtayı başıboş bırakmaması için büyük bir neden teşkil etmektedir. Bu nedenle Fransa var olan stratejik bağlarından kolay kolay vazgeçmeyecektir.

2.2.4. Fransa'nın Sosyokültürel Varlığı

Fransa, sömürgecilik dönemi kapandığında Afrika kıtasındaki etkisinin sadece siyasi, askeri ve ekonomik alanda kalmasını istememiştir. Afrika'daki herhangi bir bireyin dahi zihninde Fransa'ya karşı aidiyet oluşmasını veya Fransa'nın bir mirasını taşımasını planlamıştır. Bu nedenle Fransa daha önceki bölümlerde bahsedilen kültürel asimilasyon metodu ile halkın Fransızlaşmasını sağlayarak sömürgecilik öncesinde veya sonrasında herhangi bir büyük gücün etki sahası oluşturabilmesini zorlaştırmak hem de halkın Fransa'dan kolay kolay vazgeçebilmesini önleyerek Fransız varlığını baki kılmak istemiştir. Dolayısıyla, Fransa 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Afrika halklarının kültürlerinin bozulmasına neden olmuş ardından da kendi kültürünü empoze etmeye başlamıştır (Birsell, 2013: 46). Fransa'nın, bir toplumun temel taşlarından birinin kültür olduğunu bilmesine rağmen bu politikayı gütmemesinin nedeni, kendi sınırları dışında bir Fransız dünyası yaratıp büyük güç misyonunu her daim devam ettirmek istemesidir. Fransa tamamen bu arzusu nedeniyle, Fransız milletinin ırksal ve kültürel olarak Afrikalı milletlerden daha üstün olduğunu varsayarak (Hubar, 2015) kıtada küçük bir Fransız dünyası yaratmak istemiştir. Bu nedenle, Fransa kıta halklarının dinine, diline, yaşayış tarzına ve geleneklerine müdahalede bulunmuştur.

Misyonerlik faaliyetleri ile Hristiyanlaştırılıp kendi dinlerinden vazgeçirilen Afrika halkları, uygarlaştırma misyonu adı altında hızla Fransızlaştırma politikasının bir parçası haline gelmişlerdir (Tamçelik, 2017: 674). Fransızlaştırma politikası dâhilinde halka Fransız değerlerinin ve kültürünün aşılması ve Fransız dilinin öğretilmesi amaçlanmıştır. Fransız kültürünü ve dilini öğretebilmek için Afrika'ya öğretmen, teknisyen ve akademisyen yollayan Fransa, eğitime doğrudan müdahale etmiştir (Wauthier, 1972: 23). Fransa, eğitim vasıtasıyla sadece elit kesimin ve siyasilerin değil, halkın büyük çoğunluğunun Fransızca konuşmasını sağlamıştır (Yates, 2018: 97). Oldukça istikrarlı ve baskıcı yollarla asimilasyon politikası izleyen Fransa'nın, asimile etme özelliğinin bir sapkınlığa dönüştüğü dahi iddia edilmektedir. Bu iddia için de yaklaşık üç asır Osmanlı idaresinde kalan Tunus'ta Osmanlı Devleti herhangi bir dil ve kültür politikası gütmemişken, 75 yıllık sömürge döneminde Fransızcanın eğitim

dili olmasının yanı sıra resmi dil vasfına da geçmesi örnek gösterilmektedir (E. Uygur ve F. Uygur, 2013: 280).

Fransa sömürgecilik döneminde kıtada uyguladığı din, dil ve kültür politikasını ahlaki fetih olarak değerlendirirken (Kavas, 2019c), sömürgecilik sonrasında da bu uğurda yaptıklarını devam ettirmek istemiştir. Sömürgecilik dönemi sona erdiğinde Fransafrika ile siyasi etkisini ve CFA Frangı ile ekonomik etkisini sürdürmeyi başaran Fransa, ‘Frankafon(i)’ ile Fransız dilini ve kültürünü devamlı kılmayı başarmıştır (Sayın, 2017: 1764). Frankofoni ilk kez 1880’lerde ortaya çıkan ve dünyadaki tüm insanların ve ülkelerin Fransızca konuşacağını tasavvur eden bir kavram olmuştur. Ancak zamanla bu iddiadan vazgeçilip Fransızca konuşan insanları içine dâhil eden daha küçük çaplı bir kavram olan Frankofoni, sömürgecilik sonrasında belirginleşmeye başlamıştır (Consulate General of France, 2019). Özellikle Afrika kıtasında bağımsızlık dalgası başladığında çoğu kesimin asimilasyon politikaları sayesinde Fransızca konuşabiliyor olmasını fırsata çeviren Fransa, birçok alanda yaptığı işbirliği antlaşmalarını bu sayede kültürel alanda da gerçekleştirmiştir. Özellikle Fransız dostu liderlerin katkıları ile Frankofoni etrafında örgütlemeye ve kurumsallaşmaya gidilmesi Fransa’nın dekolonizasyon sonrasında oldukça işine yaramıştır.

Senegal Cumhurbaşkanı Senghor, Nijer cumhurbaşkanı Dior ve Tunus cumhurbaşkanı Bourgiba’nın öncü olduğu Fransız dostu liderler arasında Devletler arası Frankofoni Kurumu’nun 1960 yılında temeli atılmıştır (Çakır, 2017: 695). Bu durumu fırsata çeviren Fransa, aynı yıl Frankofon Ülkeler Milli Eğitim Bakanları Konferansı’nı oluşturmuştur. Ertesi yıl Fransız Dili/Frankofon Üniversiteleri Derneği, 1967’de Fransız Dili Parlementerleri Uluslararası Derneği, 1969’da Frankafon Ülkeler Gençlik ve Spor Bakanları Konferansı’nı kurulmuştur (La Forge, 2019). Fransa özellikle eğitim yoluyla kültürel emperyalizme devam ettiğini bahsedilen kurumsallaşma faaliyetleri ile kanıtlamaktadır (Yates, 2018: 96). Nitekim Frankofon Üniversiteler Derneği aracılığı ile kurulan üniversite sayısının 2016’da 677 olduğu düşünüldüğünde Fransa gayet başarılı olduğunu göstermektedir (Çakır, 2017: 696).

1970 yılına gelindiğinde günümüz Uluslararası Frankofoni Örgütü’nün temelleri atılmaya başlanmıştır. Hükümetler arasında kurumsallaşmaya gidilmesi amacıyla Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı kurulmuştur. 1979’da Frankofon Başkent ve Metropoller Belediye Başkanları ve Sorumluları Uluslararası Derneği oluşturularak her alanda dayanışma sağlanmıştır. Ancak 1990’lar yaşananların etkisiyle örgütlerin etkisi artınca ve ABD’nin Soğuk Savaş sonrasında tek kutuplu dünya yaratma çabası ortaya çıkınca Fransa, hükümetler

arasındaki kültürel bağlantının daha ciddi bir boyuta getirilmesini kararlaştırmıştır. Bu vesileyle ilk önce 1991’de Frankofoni Daimi Konseyi kurulmuştur. 1996’da Frankofoni şartı kabul edilmiş, 1997’de Frankofoni genel sekreteri seçilmiş, 1998 yılına gelindiğinde de Frankofoni Uluslararası Örgütü adı kabul edilmiştir. Elbette ki bu süreçler takip edilirken üye devletler arasında zirveler gerçekleştirilerek dayanışma, işbirliği, bağlılık ve Fransız dilinin geliştirilmesi için adımlar atılmıştır (La Forge, 2019). 2005 yılına gelindiğinde ise Uluslararası Frankofoni Örgütü adıyla son şeklini alan örgüt günümüzde de bu isimle anılmaktadır. (Togola, 2018)

1986 yılında zirvelere başlayan örgüt, belirli aralıklarla toplanarak özellikle Afrika kıtasında Fransızcanın ortak dil olmasıyla ülkeleri birbirine ve Fransa’ya yakınlaştırmayı arzulamaktadır (Çakır, 2017: 697). Nitekim Frankofon Afrika ülkelerinin en temel özellikleri benzer tarih, hukuk, yönetim, idare ve eğitim sistemine sahip olmaları ile Fransızca konuşmalarıdır (Yates, 2018: 96). Örgütün 54 üyesinin 27’si Afrikalı ülkelerden oluştuğu için Fransız dilinin ve kültürünün kıtada istenilen düzeyde süreklilik arz etmesi Fransa açısından oldukça önemlidir (Togola, 2018). Çünkü Fransızca konuşan en geniş topluluk Afrika kıtasında bulunmaktadır ve Fransa bu topluluğun ellerinden kayıp gitmesini asla arzu etmemiştir (Yates, 2018: 103). Sayısal verilerle analiz edildiğinde 2060 yılına gelindiğinde kıtadaki hızlı nüfus artışı esas alınarak Fransızca konuşanların % 85’inin Afrika’da olacağı tahmin edilmektedir (Euronews, 2014). Çünkü özellikle Sahra altı Afrika’da Fransızca konuşanların sayısı her geçen gün artmaktadır (Consulate General of France, 2019).

Kıtada Fransızca resmi dil olarak kullanılmasının yanı sıra öğretim dili veya yönetim/idare dili versiyonları ile de var olmaktadır. Fransızca bahsedilen versiyonlarda kullanılmadığı durumlarda çoğunlukla 2. veya 3. dil konumunda dahi olup kıtada her zaman tercih edilen bir dildir (France Diplomatie, 2019c). Dünya üzerinde Fransızcanın resmi dil olduğu 29 ülkenin 20’si Afrika kıtasında yer almaktadır (Bassoum, 2019b). 2016 yılında yapılan araştırmada, Afrika kıtasında 95 milyon kişinin Fransızca konuştuğu ortaya çıkmıştır. Kıtada DKC, Kamerun, Fildişi Sahili Fransızcanın en yoğun konuşulduğu ülkelerdir (Togola, 2018). Burkino Faso, Senegal, Benin, Gabon, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Burundi gibi ülkelerde de öğretim dili Fransızcadır (Consulate General of France, 2019).

Fransa gerek Uluslararası Frankofoni Örgütü gerekse çeşitli projeler ile eğitim desteği, öğrenci değişim programları, enstitülerin açılması veya direkt olarak eğitim müfredatına müdahale gibi yollarla Fransızca’yı aktif tutmaya çalışmaktadır (Renou, 2002: 8). Fransa’nın

sömürgecilik döneminde sömürgelerinin eğitim sistemine direkt olarak müdahale etme misyonuna günümüzde de devam ettiği, Cibuti’de eğitim-öğretim müfredatının Fransa tarafından belirlenmesi ile anlaşılmaktadır (Karakaş, 2018). Cezayir’de de eğitim kalitesinin artırılması gerekçesiyle ile müfredata ve kitaplara müdahale eden Fransa, eğitim kalitesinin artırılmasından ziyade Fransız yanlısı bir nesil yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca kıtada Fransızcanın en çok konuşulduğu ülke olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde eğitim sıkıntılarını çözmek amacıyla finansal destek sağlayan ve derslikler kuran Fransa, eğitim sistemine de direkt müdahalede bulunmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2017a).

Müfredata müdahalenin yanı sıra öğrenci değişim programları ile belirli kesimi elinde tutmaya çalışan Fransa, bu faaliyetine sömürgecilik döneminde başlatmıştır. Örneğin, 1880 yılından günümüze Senegal ve Fransa arasında öğrenci değişim programları uygulanmaktadır. Özellikle Senegal’den Fransa’ya her yıl yüzlerce öğrenci gittiği ve 2018 yılında Fransa’daki üniversitelerde en az 10.000 Senegalli öğrencinin okuduğu bilinmektedir. Senegalli öğrencilerden ilk yıllardan itibaren Fransız bilimini, sanatını ve teknolojisini öğrenip ülkelerinde uygulamaları istense de öğrenciler ya Fransa’da yaşamaya devam etmişlerdir ya da ülkelerine döndüklerinde ülke ekonomilerine hiçbir katkıları olmamıştır. Ancak Fransa, ülkelerine dönen Senegalliler aracılığı ile Fransız kültürünü ve dilini ihraç etmeyi ve öğrencilerin bir Senegalliden çok bir Fransız gibi olmalarını başarmıştır. Ayrıca Fransa, Senegal’e döndüğünde bilgi ve birikimi ile kendisine tehdit olabilecek öğrencilerin ülkelerine dönmelerine asla izin vermemektedir. Başarılı öğrencilerin % 90’ı ya üniversitede akademisyen olarak kalmakta ya da Fransa’da büyük şirketlerde çalışmaktadır (Bassoum, 2019a).

Günümüzde, Macron’un geleneksel Afrika siyasetinden kopuşu simgelediği düşünülmesine de sosyokültürel bağlantıların devamı için epey uğraştığı söylenebilir. Macron, 20 Mart 2018 tarihinde yaptığı konuşmada, Fransız dilinin geliştirilmesinin ve Frankofoninin, Fransa’nın önemli önceliklerinden biri olduğunu söylemiştir. Bu kapsamda Fransızcanın en iyi şekilde öğretilmesi ve konuşulması Macron için de oldukça önemlidir. Bu nedenle Macron, 2030 yılına kadar kıtada Fransız okullarına giden öğrenci sayısının iki katına çıkarılmasını hedeflemektedir (France Diplomatie, 2019c). Macron eğitim vasıtasıyla yeni nesli Fransız yörüngesinde tutabileceğini ve geçmişte yaşananlardan dolayı Fransa’ya kızgın olan nesil ile normalleşen ilişkiler kurabileceğini hedefleyerek ortak diploma ve öğrencilere yönelik uzun süreli vize kolaylığı projelerinden bahsetmektedir (Tandoğan, 2017). Ayrıca Senegal özelinde vize kolaylığı sağlayan Macron yönetimi, beş yıllık periyodlar için vize

sahiplerinin her altı ayda bir üç aylık dönemlerle Fransa'da kalmasına imkân tanımıştır. Macron hem illegal yollardan ülkede kalan öğrencilerin önüne geçmek hem de profesyonel ticari ve akademik kesimin, öğrencilerin Fransa'ya daha fazla katkı sağlamasını istemektedir. Nitekim Macron'un bu arzusunun gayet yerinde olduğu, öğrenci değişim programlarının hareketlenmesi ile anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüzde Fransa'da yaklaşık 150.000 Afrikalı öğrenci olduğu için vize kolaylığının sadece Senegal özelinde kalmayacağı tahmin edilmektedir (Bassist, 2017: 4).

Fransızca konuşan ülkelerdeki eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Fransa, Frankofon ülkelerdeki 70 kültür enstitüsünü ve 700 civarında kütüphaneyi finanse etmiştir (Winter, 2004). Ayrıca Uluslararası Frankofoni Örgütü'nün Batı Afrika'da Togo'da, Orta Afrika'da Gabon'da bulunan iki ofisi aracılığı ile Fransız dili ve kültürünün daha çok yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu ofisler vasıtasıyla bazı Afrikalı genç yazarlara ödüller verilerek onların Frankofoni taraftarı olmasını sağlamak, genç nesli Fransız yörüngesine almada önemli adımlardır. Macron, Afrika'da gençlere yönünü çevirerek "Frankofoni mücadelesi özellikle Afrikalı gençler içindir." diye belirtmiştir. Geleceğe yönelik yatırımların peşinde olan Macron, kıtadaki cinsiyet eşitsizliğine de dikkat çekmiştir. "Frankofoni ve Afrika'nın geleceği feminist olmalı." diyerek Macron, gençlerin yanı sıra kadınları da Fransız etki sahasına almaya çalışmaktadır (Togola, 2018). Macron'un Afrikalı halkların dikkatini ve ilgisini çekmeye çalıştığı diğer bir manevra ise Temmuz 2018'de Nijerya gezisinde insan hakları savunucusu ve Afrika müziğinin önemli bir ismi olan Fela Kuti'nin tapınağına gitmesi olmuştur (Örmeci, 2018).

Macron'un yaptığı manevralara benzer bir manevra da Uluslararası Frankofoni Örgütü tarafından yapılmıştır. Ruanda'nın 1994 soykırımının ardından Fransa ile inişli çıkışlı ilişkiler yaşaması dil ve kültür yapısında da değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Son yıllarda Ruanda'da Fransızcadan ziyade İngilizcenin ağırlıklı olarak konuşulmaya başlanması ve hatta 2008'de İngilizcenin resmi dil kabul edilmesi üzerine 2018 yılında yapılan 17. Uluslararası Frankofoni Zirvesi'nde genel sekreterliğe Ruanda Dışişleri Bakanı Louise Mushikiwabo getirilmiştir. Bu adım Ruanda-Fransa ilişkilerini düzeltme de önemli bir adım olarak görülürken, Fransa'nın Afrika kıtasında kendi yörüngesinden çıkmaya çalışan devletlere karşı hâlâ farklı stratejiler ile önlemler aldığını göstermektedir (Dünyabülteni, 2018a). Çünkü Fransa, tıpkı Senegal'in ilk cumhurbaşkanı Senghor'un "Dakar, 2000 yılında Paris gibi olacak." tahayyülündeki gibi bir Frankofon Afrika istemektedir. Çünkü Senghor bu vaatle bilimde, teknolojiye ve sanayiye Paris gibi ileri seviyede olmaktan ziyade Fransız gibi olmayı

kastetmiştir. Bir başka ifadeyle Fransızca'yı akıcı bir şekilde konuşmak, Fransız kültürünü benimsemek, Dakar caddelerini önemli Fransız figürlerinin isimleri ile adlandırmak ve bir Fransız gibi davranmak Senghor'un hayal ettiği, Fransa'nın da tüm kıta için arzuladığı bir durumdur (Bassoum, 2019a).

Fransa'nın kıtada Fransız dünyasını yaratmak için çabalaması Fransa için uluslararası arenada büyük bir avantaj olsa da Frankafon Afrika'da kültürel kaos yaratmaktan öte çabalar olmamıştır. Sömürgecilik döneminden beri devam eden kültürel asimilasyon, kıta ülkelerinin ortak bir kültür etrafında toplanamamasına neden olmaktadır. Elbette ki bu durumu amaçlayan Fransa için ortak bir kültürün oluşturulamaması büyük bir başarıdır. Ancak bağımsızlıktan bu yana Afrika ülkelerinin hâlâ ortak bir kültüre ve ulusal kimliğe kavuşamaması, çok parçalı toplumsal yapıda zayıf ve istikrarsız ülkeler olmalarına neden olmaktadır (Birsell, 2012: 54). Afrika ülkelerinin ekonomiden siyasi yapıya, toplumsal hayattan eğitime istikrarsız bir yapı içinde olmaları bağımsızlık sonrasında izlenen politikalar kadar sömürgecilik dönemi faaliyetlerinin de ürünüdür. Aslında Afrika ülkelerinin gelişmemiş ülkeler olarak adlandırılmasının en büyük nedeni sömürgecilik dönemi faaliyetleridir. Macron bu gerçeği kabullenerek gerek kıta ülkelerinin gönlünü almak gerekse normal bir sayfa açarak ilişkileri normalleştirmek amacıyla "sömürgecilik büyük bir hataydı." demiştir. Fakat Macron'un sözleri neo-sömürgeci faaliyetlerin önünü açma gayreti olarak yorumlanmıştır (Haberler.com, 2019).

Macron'un sözlerinin inandırıcılıktan uzak olmasının sebebi, Fransız liderlerinin yıllardır devam eden küçümseyici tavrının Macron'da da görülmesidir. Çünkü "Afrikalılar henüz tarih sahnesine çıkmadı." diyerek Afrikalıları küçümseyen Sarkozy (Haber7, 2013) gibi liderleri geride bıraktığını söyleyen Macron da benzer tavırları devam ettirmiştir. Kasım 2017'de Burkina Faso'da güneş santrali açılışına giden Macron, bir konferans davetinde ev sahibi ülke cumhurbaşkanı Roch Marc Christian Kaboré'ye karşı aşağılayıcı imalarda bulunması dünya basınında oldukça yer edinmiştir. Ayrıca konferansta Nijerya-Libya arasındaki kaçakçıların yıllardır Fransız siyasetinden beslendiğini unutarak kaçakçıların bizzat Afrikalılar olduğunu söylemesi tepki çekmiştir. Fransa'nın asırlardır giydiği üstünlük misyonu ile konuşmasına devam eden Macron, "Eğer Afrika'da çok çocuk varsa bu bir medeniyet meselesidir." diyerek adeta Afrikalıların medeni olmadığını dile getirmiştir. Macron'un Nijeryalı mevkidaşının yanında küçümseyici ve alaycı tavırlarla konuşmasını sürdürmesi, "Macron benzer tavırları Batılı mevkidaşlarının yanında yapabilir miydi?" sorusunu akıllara getirmiştir (Tandoğan, 2017).

Sosyokültürel boyutta incelenmesi gereken bir diğer konu da Afrikalıların sömürgecilik faaliyetleri, iç savaşlar, siyasi istikrarsızlık, yoksulluk ve işsizlik gibi pek çok sebepten dolayı ülkesinden kaçmak zorunda olması sonucunda ortaya çıkan geçmişten beri süregelen ancak son dönemlerde daha çok gündemde olan göçtür. Afrikalılar yaşadıkları sıkıntılardan dolayı göç ederken coğrafi ve tarihi yakınlık sebebiyle göç dalgası ile karşılaşan Fransa'nın da sosyal, siyasi ve ekonomik yapısında sıkıntılar yaşaması, soruna odaklanmasını gerektirmiştir (Chafer, 1992: 47). Fransa'da günümüzde Frankofon Afrika'dan göç eden 2.3 milyon kişinin olduğu tahmin edilmektedir (Yates, 2018: 103). Macron da daha fazla göçü engellemek amacıyla AB ile birlikte Kuzey Afrika'da göçmen kayıt merkezleri kurulması için çabalamaktadır. Afrika ülkelerinin kayıt merkezlerinin kurulmasına tam olarak yanaşmaması nedeniyle, onların desteği ve önderliği olmadan göçmen sorununu çözmenin mümkün olmayacağını nitelendiren Macron, Fransa'ya göçü olabildiğince azaltmayı amaçlamaktadır (BBC News, 2018). Ancak tıpkı diğer liderler gibi Macron da göç sorununun kaynağına inerek meseleyi halledilebileceğini görmezden gelmektedir. Nihayetinde gerek sömürgecilik döneminde gerekse bağımsızlık sonrasında ortaya çıkan tablo aslında 'beyaz adamın yükü' olmaktan çıkıp 'siyah adamın yükü' olmuştur (Huillery, 2014: 34).

3. ÇİN'İN AFRİKA KITASINDAKİ VARLIĞI

3.1. Çin'in Afrika Kıtadaki Varlığının Tarihsel Boyutu (1990 Öncesi)

Afrika kıtasının, dünyanın en eski medeniyetlerine ve halklarına ev sahipliği yapmasına benzer olarak Çin de dünyanın en eski medeniyetleri arasında gösterilmektedir. Çin toprakları üzerinde ilk insan kalıntılarının 350 bin yıl öncesine ait olduğu verisine dayanarak Çin'in köklü bir tarihe sahip olduğunu söylemek mümkündür (Daban, 2017: 123-124). Bu nedenle Çin'in kıtadaki varlığı ve kıta halkları ile etkileşimi 20. yüzyıl ile başlatılamayacak kadar eskidir. Her ne kadar Afrika kıtası ülkeleri ile Çin arasında coğrafi uzaklık bulunsa da veya herhangi bir kültürel ve dilsel benzerlik olmasa da Afrika-Çin ilişkileri günümüzden çok eskiye dayanmaktadır (Aning, 2008: 40). Bu durumun en önemli sebebi dünyanın en eski medeniyetleri arasında kabul edilen Çin'in aynı zamanda tarihin en mühim ve işlek ticaret merkezlerine ev sahipliği yapmasıdır (Bayram, 2018: 139). Dolayısıyla kıta ile Çin arasındaki etkileşimi M.Ö 200'lere bir başka ifadeyle Han Hanedanlığı (M.Ö 206- M.S 220) dönemine dayandıran tarihçi Si Ma Qian, bu dönemde taraflar arasındaki hediyeleşmelerden

bahsetmiştir (Ermağan ve Fidan, 2014: 61). Örneğin Han Hanedanı Wanti'nin Afrika ürünleri olan fildişi, gergedan boynuzu ve şahin burnu gibi hediyeler alması, Afrika ürünlerinin bir şekilde Çin'e ulaştığını göstermektedir (Jinyuan, 1984: 242). Hediyeleşmeler sayesinde Han Hanedanlığı döneminden itibaren Afrika kıtası ile Çin arasında kültürel etkileşim de görülmeye başlanmıştır (Anshan, 2005: 59).

Çin prenseslerinin üzerinde bahsedilen dönemlerden itibaren kıtadan getirilen kumaşlardan dikilen elbiselerin görülmesi (Aydın, 2019a) buna müteakiben Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın (M.Ö 51-30) Çin ipeğinden yapılan elbiseler giymesi (Jinyuan, 1984: 242) ticari ilişkilerin de erken dönemde başladığını göstermektedir. Akabinde M.Ö 10. yüzyılda da Mısır şehri İskenderiye ile Çin arasında ticaret bulguları ortaya çıkmıştır (Aning, 2008: 40). Bu dönemlerden itibaren özellikle Doğu Afrika kıyılarına Çin ticaret gemilerinin yanaştığı, Çin'den ipek başta olmak üzere tekstil ürünleri getirip kıtadan tarım ürünleri alarak döndükleri ortaya çıkmıştır (Dağlı, 2018a). Ancak Afrika ile Çin arasındaki ticari ilişkilerin esas olarak Tang Hanedanlığı (618-907) döneminde geliştiği gözlemlenmiştir (Alpay, 2011: 7). Tang Hanedanlığı döneminde özellikle 8. yüzyılda fildişi ticareti yapıldığı bilinmektedir (Assefa, 2018: 62). Ayrıca Tang Hanedanlığı askeri görevlilerinden Du Huan'ın 8. yüzyılda, kıtaya seyahati, keşif nitelikli bilinen ilk ziyaretlerden birisi olması açısından oldukça önemlidir (Bayram, 2018: 139). Gerek keşif ziyaretinin gerekse ticari temasların etkisi ile Tang Hanedanlığına ait madeni paranın beş parçasına yapılan kazılar sonucunda (Anshan, 2005: 60) Mısır, Kenya ve Tanzanya'da rastlanmıştır (Jinyuan, 1984: 243). Ayrıca Doğu Afrika kıyılarında Tang Hanedanlığı döneminde üretilen Çin porselenleri bulunmuştur (Anshan, 2005: 60).

Yuan Hanedanlığı döneminde, 14. yüzyılda, Afrikalı ünlü gezgin Ibn Battuta'nın Çin'e ziyareti erken dönem etkileşimin bir başka örneği olmuştur (Assafa, 2018: 63). Ayrıca bu dönemde Ju Siben isimli bir kartograf Afrika kıtasında 35 yer ismi belirterek günümüze yakın Afrika haritası çizmiştir. Daha öncesinde Song Hanedanlığı döneminde de Somali, Mısır ve Madagaskar hakkında bilgilerin yer aldığı bir eserin yayımlanması kıtaya yönelik keşiflerin ve etkileşimlerin sıklaştığının iki önemli kanıtı olmuştur (Jinyuan, 1996: 1-3'den aktaran Bayram, 2018: 140). Afrika kıtası ile ciddi anlamda ilk diplomatik temaslar Ming Hanedanlığı (1363-1644) döneminde gerçekleşmiştir. Ming Hanedanı imparatorunun gücünü gösterme arzusu, Asya'dan Afrika'ya uzanan deniz seferlerini gerçekleştirmek için Müslüman amiral Zheng He'yi görevlendirmesine sebep olmuştur (Beule ve Bulcke, 2009: 44). Yedi sefer yapan Amiral, Doğu Afrika kıyılarında bulunmuştur (Jinyuan, 1984: 245). Zheng He, irtibata

geçtiği Afrikalı devletlerden Çin'in üstünlüğünü kabul etmelerini isteyerek hem seferlerin amacını gerçekleştirmiş hem de 15. yüzyılda kıta ile önemli diplomatik temas örneği sergilemiştir. Nitekim seferlerin ardından bazı Afrika ülkelerinin Çin'e elçiler göndermesi kıta ülkelerinin Çin'i daha yakından tanımaya çalıştığının göstergesi olmuştur. Ayrıca Somali'de bir köye amiral Zheng He'nin adının verilmesi oldukça dikkat çekici ve önemlidir (Bayram, 2018: 140). Çünkü Çin bu dönemde ekonomik ve siyasi olarak güçlü olmasına rağmen seferler ve ziyaretler sırasında herhangi bir yağma, sömürme ve diplomatik üstünlük sergilememiştir (Assefa, 2018: 63). Oldukça önem arz eden bu durum, günümüzde dostluk vurgusu yapan Çin'in geçmişte de taraflar arasındaki ilişkilerin dostane bir seyirde ilerlediğine atıf yapması açısından kıymetlidir.

Zheng He seferlerinin etkisiyle Doğu Afrika'da Ming Hanedanlığı döneminde üretilen porselenler ve ipekler bulunmuştur (Anshan, 2005: 60). Çünkü Zheng He, ziyaretleri boyunca Çin'den ipek, porselen ve diğer ürünlerden getirmiştir (Beule ve Bulcke, 2009: 44). Yapılan kazılarda, Hanedanlığa ait klasiklerde Afrika hayvan motiflerinin bulunduğu da belirtilmiştir. Ayrıca Mısır, Sudan, Etiyopya, Somali, Kenya, Uganda, Tanzania, Madagaskar ve Zimbabve'de Tang, Song, Yuan ve Ming Hanedanlıkları dönemine ait paraların bulunması ticaretin coğrafi uzaklıklara rağmen var olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Çin'in seferler haricinde kıta halkları ile ilgili ilk izlenimleri Arap tacirler vasıtasıyla olmuştur. Arap tacirler Çin'e egzotik ve kıtaya özgü ürünlerin dışında Afrikalı köleler götürmüştür. Kunlun olarak bahsedilen Afrikalı köleler Çinliler tarafından, 'halinden memnun olan bu nedenle kaçmak istemeyen tuhaf kara derililer' şeklinde betimlenmiştir (Bayram, 2018: 139). Afrikalıların Çinliler ile ilgili izlenimleri ve yakından etkileşimleri ise 19. yüzyıl sonundan itibaren gerçekleşmiştir. Çinliler sömürüye tabi oldukları dönemde, Afrika'da tarım alanlarında, maden ocaklarında ve inşaatlarda Avrupalılar tarafından çalıştırılmıştır (Bayram, 2016: 503). Özellikle Güney Afrika'daki madenlerde olmak üzere yalnızca 1904-1907 arasında, 70.000 ila 100.000 arasında Çinli işçinin kıtada çalıştırıldığı bilinmektedir (Jinyuan, 1984: 247). Günümüzde kıtada, bu dönemde çalıştırılan Çinli işçilerin nesillerine rastlamak mümkündür (Bayram, 2018: 141).

20. yüzyılın başına değin Afrika ile Çin arasındaki ilişkiler bahsedildiği üzere hediyeleşmeler, ticaret, keşif seferleri, köle ve işçilerin yarattığı etkileşim düzeyinde düşük seyirli ancak olumlu bir şekilde gelişmiştir. İlişkilerin 19. yüzyıldan, 20. yüzyılın ortalarına kadar düşük seviyede ilerlemesinin en büyük sebebi, Afrikalı devletlerin sömürgeci devletler tarafından yönetilmesidir. Bu nedenle sömürgeciliğin uğramadığı Liberya ile 1941 yılında

imzalanan Dostluk Antlaşması ve Güney Afrika ve Mısır ile kurulan diplomatik temaslar dışında aktif bir Afrika-Çin ilişkisi söz konusu olmamıştır (Arslan, 2018: 127). 1949 yılına gelindiğinde ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile Çin-Afrika ilişkileri şekillenmeye başlamıştır (Mawdsley, 2007: 405). Çin'in kurulması, Soğuk Savaş döneminin başladığı ve uluslararası sistemin ABD ile SSCB'nin mücadele alanına dönüştüğü bir evreye denk geldiği için Çin bu mücadele ekseninde kendisinin söz sahibi olabileceği ve dost kazanabileceği yerler aramaya başlamıştır. Dolayısıyla kendisi ile benzer güç formunda olan Afrika devletler Çin için ilgi çekici olmuştur (Kadier, 2013: 1). Ayrıca kurulduğu andan itibaren Batılı devletlerin yalnızlaştırma politikasına maruz kalan Çin, bu politikadan Afrikalı devletler ile kurtulmak istemiştir (Arslan, 2018: 127). Nitekim bu yıllarda bağımsızlık mücadeleleri vermeye başlayan Afrikalı devletler için de Batı ekseninden kurtulmak önemli bir amaç haline geldiğinden, Çin-Afrika ilişkileri ulusal kurtuluş mücadeleleri ekseninde şekillenmiştir (Ermağan ve Fidan, 2014: 53).

1950'lerde gerek Çin'in gerek Afrika ülkelerinin içinde bulunduğu ortam vesilesiyle Afrika ve Çin birbirini yeniden keşfetmiştir (Aning, 2008: 40). Birbirlerini yeniden bulmalarını sağlayan ve 20. yüzyıldaki ilişkilerin temel taşı olan olay ise 1955 Bandung Konferansı olmuştur (Adisu, 2010: 3). Çin, konferans sayesinde kıtaya ilk kez bilinçli bir şekilde ve belirli hedefler doğrultusunda açılım göstermiştir (Daban, 2017: 125). 1955 yılında 29 Asya ve Afrika ülkesini bir araya getiren ve birbirleri ile bağlantı kurmasını sağlayan konferans taraflar arasında ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine öncülük olması açısından oldukça değerlidir. Ayrıca konferans boyunca vurgulanan hususlar anti-emperyalizm, sömürge karşıtlığı ve Batı hegemonyasının eleştirilmesi olmuştur (Uchegara, 2009a: 96). Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı sömürgeciliğinden kurtulan Asyalı ve Afrikalı halklar, var olan iki blokun yanına üçüncü bir blok oluşturma girişiminde bulunmuştur. Amaçları iki ideolojik blokun etkisinden ve baskısından uzak durarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak olan devletlerin katıldığı Bandung Konferansı, hemen hemen aynı fikirleri savunan Çin içinde önemli bir etki alanı yaratmıştır. Konferansa katılan Güney Afrika devlet başkanı Johanes Gerhandus Strijdam, "Konferansa Çin ve Hint fikirleri egemen olmuştur. Çünkü her ikisi de Afrika kıtasını Avrupa egemenliğinden ve varlığından korumak istemektedir. Bu nedendir ki Afrika kıtasından sadece Avrupalılaştırmamış devletler (Mısır, Etiyopya, Gana, Liberya, Libya ve Sudan) davet edilmiştir." diyerek Çin'in amacını ortaya koymuştur (Murat, 2018: 367, 371).

Çin'in bu konferansta elde ettiği en önemli başarı, kurulduğu günden itibaren dış politikasını yönlendiren “Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi” dâhilindeki prensiplerin kabul edilmesidir (Aras, 2018: 31). Bu durumun Çin açısından başarı olarak görülmesinin nedeni, konferansın büyük sonuçlar yaratmasa dahi bu fikirler çerçevesinde Çin-Afrika ilişkilerinin şekillenmesi ve ilerleme kaydetmesidir (Koşar, 2013). Çin başbakanı Zhou Enlai, rejimleri ve politikaları birbirinden farklı olan ülkelere beş prensibi sunarak oldukça önemli rol oynamıştır (Dünyabülteni, 2018b). Beş temel ilke ise “toprak bütünlüğüne ve egemenliğe karşılıklı saygı ve ülkelerin birbirlerinin sınırlarını kabul etmesi, karşılıklı saldırmazlık, birbirlerinin içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı faydanın gözetilmesi” (Yüksel, 2016: 1401) şeklinde olup ülkelerin barış içinde, savaş ve müdahale olmaksızın uluslararası sistemde var olmasını temel almaktadır. Çin beş temel ilke ile iki kutuplu düzenin aksine çok kutuplu bir dünya düzeni yaratmayı dolayısıyla da ABD-SSCB rekabetini hem kendi ülkesinde hem de kıta ülkeleri nezdinde reddederek neo-sömürgeci hedefleri bertaraf etmeye çalışmıştır (Mawdsley, 2007: 408).

Çin'in bu gayretleri ilk meyvesini konferansın hemen ardından vermiştir. Çin, 1956 yılında Mısır ile ilk diplomatik temasını kurmuştur (Bayram, 2018: 141). Çin, Kahire’de ilk Afrika elçiliğini açmıştır. Akabinde Mısır’dan 15 bin ton pamuk satan alınmış ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra ticari ilişkilerin de geliştirilmesi arzu edilmiştir (Daban, 2017: 125). Çin için konferansın ikinci getirisi 1957 yılında kurulan ve kurulduğu yıl ilk konferansı yapılan Afro-Asyalı Halkların Dayanışması Organizasyonu’dur (Koşar, 2013). Bu organizasyon bağımsızlık mücadeleleri sırasında desteklerin sağlaması ve Çin-Afrika ilişkilerinin gelişmesine olanak tanınması açısından oldukça önemlidir (Ermcht, 2014). Ayrıca Çin’in kıta ile etkileşimi ve resmi temasları kıta ülkelerinin sömürgeci güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi vermeye başladığı zaman kurulduğu için anti-emperyalist ve Batı karşıtı kimliğe bürünen Çin, bu mücadelelere desteğini esirgememiştir (Kadier, 2013: 6). Çin barış ve bağlantısızlık politikasında ilerleyen devletleri, Afrika dayanışmasını, milli ekonomi geliştirme çabalarını, sömürgeciliğe karşı milli egemenliği tesis etme arzusunu, iki süper güce ve Batılı sömürgeci devletlere karşı birlik olma mücadelesini gerek maddi ve teknik destek ile gerekse muhalefetin yanında yer alarak desteklemiştir (Bayram, 2012: 142).

Afrika kıtasında yeni dostlar kazanmak isteyen Çin'in bu girişimleri Çin'deki Afrika çalışmalarında dahi belirtilmiştir (Anshan, 2005: 62, 64). Çin genel olarak Maoist düşünceye yakın gördüğü tüm Afrikalı grup ve devletleri hem söylemleri ile manevi olarak hem de finansal, silah ve teknik destek ile maddi olarak desteklemiştir (Bayram, 2018: 142). Bu

yardımları özele indirgediğimizde, Cezayir'in Fransa ile uzun süre devam eden bağımsızlık mücadelesinde Çin, Cezayir Kurtuluş Cephesine silah ve finansal destek sağlamıştır. Angola, Zimbabve ve Mozambik bağımsızlık savaşlarında sömürgeci güçlere karşı savaşan taraflara, Çin hükümeti tarafından belirgin destekler verilmiştir (Kadier, 2013: 9). Bu desteklerin yanı sıra resmi olarak kayıtlara geçen ilk yardım, 1956 yılında Mısır'daki Süveyş Krizinde gerçekleşmiştir (Kiremitçi, 2013: 76). Süveyş Krizinde, Fransa ve İngiltere'ye karşı mücadeleye girişen Mısır halkını desteklemek için Pekin'de binlerce insan sokaklara çıkmış ve Mısır halkı ile birlikte savaşmak istediklerini belirtmişlerdir. Çin'in ilk devlet başkanı olan Mao Zedong ise "Mısır halkı çok iyi bir iş yaptı. Çin halkı, Mısır'ın yanındadır. Bu nedenle, Mısır halkına yardım yapmaya hazırız. Bu yardımların hiçbir şartı yoktur. Mısır halkının kazanacağına inanıyorum." diyerek Çin'in Mısır büyükelçisine desteklerini iletmiştir (Geng, 2010: 5-11'den aktaran Kadier, 2013: 9).

Çin bağımsızlık savaşlarına verilen askeri ve silah desteğinin yanı sıra Afrika devletlerinin bağımsızlık sonrasında ekonomik kalkınmalarını sağlamaları için de destekte bulunmuştur. Çin'in 1950'lerden itibaren verdiği ekonomik desteğin, Çin ekonomisinin iyi bir durumda olmadığı süreçte gerçekleştiği unutulmaması gereken bir durumdur. Çin, Sahraaltı Afrika'na yönelik ilk kalkınma projesini Gine'ye bu dönemde gerçekleştirmiştir. 1960 yılında, Gine hükümetine kibrit ve sigara fabrikalarının kurulması amacıyla faizsiz destek verilmesi hem dost kazanma gayesinin hem de Afrikalı devletlerin Batı prangasından kurtulmasına vesile olunmasının ürünü olmuştur. Kıtaya yönelik teknik desteğin ilk örneği ise Mali'de gerçekleşmiştir. 1961-1962 yılları arasında ülkeye şeker kamışı ve çay üretimine yardımcı olmak amacıyla Çin'den tarım uzmanları gönderilmiştir (Kiremitçi, 2013: 76). Bu yardımlaşma ve işbirlikleri, Mao'nun Afrika'yı yeteri kadar bilmediklerini söylemesi üzerine Çin başbakanı Zhou Enlai'nin 1963-1964 yılları arasında kıtaya yönelik ziyaretleri ile ilerletilmeye çalışılmıştır. Başbakanın, 10 Afrika ülkesine yaptığı ziyarette değindiği hususlar ilişkiler açısından kayda değer bir gelişme olmuştur (Aras, 2018: 150).

Enlai'nin Afrika ziyaretinde üzerinde durulan hususlar, Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi ile hemen hemen benzer nitelikte olmuştur. Başbakan, devletlerin egemenliklerine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulması adı altında Tek Çin politikasına uyulmasını dolayısıyla da Tayvan ile diplomatik ilişki kurulmamasını talep etmiştir. İç işlere müdahale edilmemesi mantığı ile Afrika devletleri arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesine vesile olunacağı belirtilmiştir. Eşitlik ve karşılıklı fayda-çıkar anlayışı üzerinden kalkınmanın ve işbirliğinin sağlanması taraflar arasında kararlaştırılmıştır (Ucherara, 2009b:

6). Enlai, Afrikalıların bağımsızlık mücadelelerini ve ulusal egemenliklerini sömürgecilik, emperyalizm ve hegemonizm mantığından korumaları için gerekli desteğin verilmeye devam edileceğini ziyaretlerinde yinelemiştir. Ayrıca, Çin'in herhangi bir baskı siyaseti izlemeyeceği vurgulanmıştır. Afrika devletlerinin ulusal ekonomilerini geliştirmeleri desteklenerek, Batı dünyasının yarattığı ekonomik sistemden uzak yeni bir ekonomik dünya düzeni yaratabilme arzusu, Başbakan Enlai tarafından vurgulanan bir başka husus olmuştur (Jinyuan, 1984: 248).

Başbakan Enlai tarafından üzerinde durulan tüm hususlar, “yoksul dostlar” arasında karşılıklı ekonomik ve siyasi yardımlaşmayı yaratma amacı taşımıştır. Sistemin büyük ve güçlü olarak atfettiği devletlerin kendilerine yönelik baskıcı politikalarına karşı yoksul dostların savaş açması gerektiği söylenerek aslında ilk kez Kuzey-Güney ilişkisine karşılık olarak Güney-Güney işbirliğine değinilmiştir. Ayrıca Enlai tarafından, Afrikalıların emperyalizme karşı verdiği mücadeleye yönelik Çin desteği de “yoksulun, yoksula yardımı” olarak adlandırılmıştır (Ermcht, 2014). Çin'in yaptığı bu yardım politikasında artık ABD ve Batı karşıtlığının yanı sıra benzer ideolojiye sahip olduğu Sovyetlerin de hedef alındığı belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle, Çin Afrika kıtasında iki süper güce karşı bir duruş sergilemeye başlamıştır (Koşar, 2013). Çünkü 1960'larda Sovyetler ile bazı anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bunun üzerine Çin'in Afrika politikası sadece Batı emperyalizmi ile mücadele olmaktan çıkıp Sovyet revizyonizmi ile de mücadele haline dönüşmüştür (Kadier, 2013: 9). Stalin sonrasında Sovyetlerle bozulan ilişkiler, Çin'in Afrika kıtasındaki desteklerinin daha seçici hale gelmesine sebebiyet vermiştir (Bayram, 2018: 142). Çin'in bu dönem yaklaşımının ve aslında tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca tavrının ideolojik ve politik saiklerle ilerlediği görülmüştür (Arslan, 2018: 130).

1950lerin sonundan itibaren Batılı devletlerin safında olmayıp aynı zamanda Sovyetlerden de uzak durmaya çalışan Afrikalı devletler, Çin için ortak düşmanlara karşı birlik olmak adına oldukça cazip gelmiştir (Alpay, 2011: 7). Çin, Kültür Devrimi'nin de etkisi ile Maoist fikirleri Afrika kıtasında yaymaya çalışınca adeta devrim ihracı söz konusu olmuştur (Anshan, 2007: 71). Dolayısıyla iç işlere müdahale etmeme prensibinden sık sık bahseden Çin, bu dönemde bu prensibi ihlal etmiştir. Kamerun ve Nijerya'da Maoist düşüncelerin hâkim olabilmesi adına iç işlere müdahalelerde bulunmuştur (Aydın, 2019a). Ayrıca Sovyetlere yakınlık gösteren Afrikalı liderler hem şiddet yoluyla hem de halk ayaklanmaları desteklenerek görevden uzaklaştırılmak istenmiştir (Kadier, 2013: 10). Çin, Gana ve Tanzanya'da gerilla eğitim kampları kurmaya başlamıştır (Konings, 2016: 345). Bunun dışında Angola'da Batı emperyalizmine karşı olan Çin, bağımsızlık hareketlerine

Cezayir’de olduğu gibi belirgin yardım ve desteklerde bulunmamıştır. Ancak halk hareketleri (Angola Halk Kurtuluş Hareketi) Sovyetler ile temasa geçmeye başlayınca bu dönemde Sovyetlerden daha az tehlikeli gördüğü ABD ile ortak hareket ettiği durumlar dahi oluşmuştur (Alpay, 2011: 10). Angola örneğine benzer olarak Zaire’de (DKC) Batı yanlısı grupları, Sovyetlere karşı desteklemiştir (Bayram, 2018: 142).

Çin’in kimi zaman Batı kimi zaman Sovyet aleyhtarlığı yapması bir başka ifadeyle tutarlılıktan ve süreklilikten uzak tavrı ve gerilla grupları ile isyancılara destek vermesi, 1960’ların ortalarından itibaren Afrika ülkeleri ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur (Alpay, 2011: 10). Dolayısıyla Çin’in ideolojik yaklaşımı kıta ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Arslan, 2018: 130). Çin’in ideolojik yaklaşımı, Afrika’daki hükümetlerin gücünü ve pozisyonu tehdit etmeye başlayınca tepkiler oluşmaya ve diplomatik temaslar durdurulmaya başlanmıştır (Anshan, 2007: 71). Örneğin, Kamerun’da radikal ulusal grupları destekleyen Çin, cumhurbaşkanı tarafından “terörizmi destekleyen devletlerden biri” olarak anılmaya başlanmıştır (Konings, 2016: 344). Daha sert tepkiler ise 1966 yılında Gana, OAC ve Benin’de oluşan darbeler sonucunda iç işlere müdahalede bulunan Çin’in büyükelçilik personellerinin sınır dışı edilmesi ile ortaya çıkmıştır (Arslan, 2018: 130). Bahsedilen üç ülke dışında Burundi ve Tunus Çin ile diplomatik ilişkilerini kesmiş, Kenya Çin diplomatlarını sınır dışı etmiştir (Ermcht, 2014). Çin bu olaylardan sonra daha temkinli davranmaya ve iç işlere müdahale prensibini aşmayarak güven kazanmaya çalışmıştır (Aydın, 2019a).

Çin kıtada tekrar saygınlık kazanmak ve adeta kendini affettirmek adına oldukça zor ekonomik şartlar altında olmasına rağmen Afrika ülkelerine yardımlar temin etmeye yönelmiştir (Koşar, 2013). Çin kıtada tarımsal gelişim sağlanabilmesi, hafif sanayinin gelişebilmesi ve altyapı faaliyetlerinin yapılabilmesi için finansman destek sağlamıştır (Jinyuan, 1984: 249). Bağımsızlığını yeni kazanan devletlere “yanınızdayız” mesajı verebilmek adına 1970’lerden itibaren doktor, hemşire ve mühendis gönderen Çin hükümetinin, (Koşar, 2013) ilk sağlık ekibi gönderimi ise 1964 yılında Cezayir’e olmuştur (Looy, 2006: 7). Çin hükümetinin teknik desteklerinin yanı sıra bu dönemde yapılan en önemli ve prestijli proje, 1967-1975 yılları arasında yapılan TAZARA demiryolu projesi olarak kabul edilmektedir. TAZARA demiryolu, Çin’in bundan sonraki kıta projeleri için adeta referans niteliğinde olmuştur (Kiremitçi, 2013: 77). Çin-Afrika ilişkilerinin gelişimi açısından yararlı olan projede 15.000 Çinli işçi çalışmıştır ve maliyeti 600 milyon doların üzerinde olmuştur (Ermcht, 2014). Ayrıca Çin, 1956 yılında Mısır’dan 15.000 ton pamuk, 1965 yılında da Tanzanya’dan 2 milyon ton tütün almıştır (Mawdsley, 2007: 409). Çin,

bahsedilen örneklerle normal şartlar altında Batıya satış yapamayacak veya projelerine yatırımcı bulamayacak ve Batı sömürgeciliğinden kurtulmak isteyen Afrikalı devletler ile dayanışma içerisinde olduğunu göstermeye çalışmıştır (Ermcht, 2014).

Çin'in dayanışma vurgusunun altında Soğuk Savaş dönemi boyunca siyasi ve ideolojik tavırların etkin olduğu inkâr edilemez bir gerçek olmuştur (Koşar, 2013). Ancak 1960'larda yaşanan olumsuzluklardan dolayı Afrika kıtasında, Çin'de yaşandığı gibi bir sosyal devrim gerçekleştiremeyeceğinin farkına varan Çin hükümeti, sosyal devrim gayesinden uzaklaşarak yalnızca dayanışma ve yardımlaşmayı vurgulamıştır (Konings, 2016: 345). Çin hükümeti bu vurgulamanın ilk meyvesini 1970 yılında almıştır. BM'nin 25. yıl dönümünde konuşan Zambiya Devlet Başkanı Julius Nyerere, BM'de Çin'in dışarıda bırakılmaması ve Tayvan yerine BMGK'de dünyanın en fazla nüfusunu barındıran Çin'in olması gerektiğini belirtmiştir (Kadier, 2013: 11). Nyerere'nin bu sözleri, Çin'in 1950'lerden itibaren üzerinde durduğu Tek Çin politikasında yol aldığı ve Afrikalı devletlerin gözünde yer edindiğinin göstergesi olmuştur. Nihayetinde Ekim 1970'de yapılan oylamada 26 Afrika ülkesinin tümü Çin'in üyeliğini desteklemiştir. Oylama sonucunda 1971 yılında BMGK daimi üyeliği elde eden Çin hem Afrika devletleri ile kurduğu ilişkinin ödülünü almış hem de uluslararası sistemde Çin Halk Cumhuriyeti'nin tek hukuki temsilcisi olarak söz sahibi olmaya başlamıştır (Arslan, 2018: 128). Çünkü bu tarihe kadar, BM'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin hukuki temsilcisi Tayvan'dı (Ermağan ve Fidan, 2014: 53). Ayrıca BMGK daimi üyeliği statüsü alan Çin'in Afrika ülkeleri ile diplomatik temasları artışa geçmiştir. Yalnızca 1974 yılında dokuz kıta ülkesi lideri, Çin'e resmi ziyarette bulunmuştur. Bu durumun farkında olan Mao, "Bizi Afrikalı kardeşlerimiz BM kapısından içeri aldı." (Kadier, 2013: 11) diyerek hem Afrikalı devletlere teşekkür etmiş hem de Afrikalı halklar ile daha fazla dayanışma içerisinde olması gerektiğinin farkına varmıştır.

Mao, Afrikalı devletler ile var olan dayanışmanın öneminden yola çıkarak, 1970'lerde ortaya atılan "orta bölge teorisini" farklılaştırarak (Aras, 2018: 40), yeniden yorumlamış ve 1974 yılında Zambiya devlet başkanı Kenneth Kaunda'nın Çin ziyareti sırasında "üç dünya tezini" sunmuştur (Bayram, 2018: 143). Mao bu teze göre dünyayı üç eksene bölerek, birinci dünyaya ABD ve SSCB'yi, ikinci dünyaya Japonya ve Batı Avrupa ülkeleri gibi ekonomik olarak gelişmiş ancak saldırgan politikalar izlemeyen devletleri, üçüncü dünyaya da Çin önderliğinde Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeler gibi az gelişmiş olarak atfedilen devletleri yerleştirmiştir. Bu teze göre birinci ve ikinci dünya, birinci dünya tarafından sürekli olarak sömürülmektedir. Ancak özellikle üçüncü dünya, ABD-SSCB mücadelesinden daha

fazla zarar gören ve sömürülen bir blok olarak birinci dünyanın varlığına ve egemenliğine karşı birlikte olmalı ve direnmelidir (Üngör, 2009: 31-32). Çin daha sonraki yıllarda da esas aldığı bu teoriden üç farklı diplomatik tavır elde etmiştir. İlk olarak, süper güç olarak atfedilen ABD ve SSCB'ye karşı savunma politikası geliştirilmesi hedeflenmiştir. İkinci olarak, ikinci dünya ülkeleri ile ABD ve SSCB'ye karşı denge oluşturmak için işbirliği yolları aranmaya çalışılmıştır. Son olarak, üçüncü dünya ülkelerinde ABD ve SSCB'nin nüfuz alanını genişletmesine izin vermemeye çalışarak, yardımlaşmayı ve dayanışmayı arttırmak hedeflenmiştir (Aras, 2018: 40-41).

Üçüncü dünya ülkeleri ile dayanışmayı arttırmak adına deniz yatağındaki kaynaklara erişim hakkı tanıyan, var olan ekonomik düzenin öngördüğü ticari bariyerleri kaldırmayı hedefleyen, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini toparlaması adına yardımlaşmayı temel alan yeni uluslararası ekonomik düzen fikri, bu dönemde Çin öncülüğünde çoğu Afrikalı devlet tarafından gündeme getirilmiştir (Bayram, 2018: 143). Dolayısıyla Çin 1970'ler itibariyle uluslararası sisteme karşı Afrika devletleri ile ortak tepkiler vermeye başlamıştır. Ancak 1970'lerin sonlarına doğru Çin'in iç politikasında meydana gelen değişimler, üç dünya tezinin belirli bir süre söylem düzeyinde kalmasına sebebiyet vermiştir (Üngör, 2009: 32). Çünkü 8 Ocak 1976'da Çin başbakanı Zhou Enlai'nin, ardından da 9 Eylül 1976 tarihinde Mao Zedong'un ölümü, her ikisinin de savunduğu fikirlerin, en önemlisi de Kültür Devriminin rafa kaldırılmasına neden olmuştur. Mao'un ölümü ve Kültür Devriminin sonlandırılması Çin için yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir (Kadier, 2013: 13).

Mao ile 1949'dan itibaren devrim fikriyle ilerleyen Çin hükümeti, Kültür devrimi ile 1966-76 yılları arasında Batı ideolojisinin ve fikirlerinin ülkeye yayılmasını engellemeye çalışarak kapalı bir toplum yaratmıştır. Ancak bu uğurda Çin kültür ve değerlerinin de ülke dışına yayılması pek mümkün olmamıştır (Vural, 2017: 131). Çünkü Kültür Devriminin aktif olduğu süreç boyunca, Çin diğer ülkelerle ilişkilerini olabildiğince düşük seviyede yürütmüştür. Ayrıca kapitalizm karşıtlığının sonucu olarak var olan planlı ekonomi modeli, Çin'in ekonomik verimsizlik, yetersiz teknolojik ve sınai gelişim gibi sorunlarla mücadele etmesine ve ekonomide büyük sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Bununla beraber ideolojik ayrılıklardan dolayı ABD tarafından Çin'e uygulanan ambargo ve Mao'nun hem sosyal hem de ekonomik anlamda içe dönük politika uygulaması nedeniyle oluşan sınırlı ticaret, Çin'in ekonomik refah ve kalkınmadan uzaklaşmasına neden olmuştur. Sonuç olarak Mao döneminde ekonomik ve sosyal anlamda ilerleme kaydedilememiş (Deniz, 2014: 193)

aksine Çin içeride kaos ve karmaşa, dış politikada da olumsuz durumlar ile karşılaşmıştır (Vural, 2017: 131).

Mao'nun ölümünün ardından 1978 yılında yerine geçen Deng Xioping, ekonomik kalkınmayı temel alan modernleşme programı ve bağımsız ancak aktif bir dış politika izlemeye karar vermiştir (Kadier, 2013: 13). Kültür devrimi bir kenara bırakılırken (Aydın, 2019a) dış politikada ideolojik yapıdan da uzaklaşmaya başlanmıştır (Ermcht, 2014). Bir başka ifadeyle, özellikle 1980'den itibaren Çin için SSCB ile rekabet ve antiemperyalizm ile mücadele, ekonomik kalkınma hedeflerinden ve ekonomik büyümeyi garanti altına alma politikalarından daha az önemli hale gelmiştir. Deng için ekonomik kalkınma ve itilafın olmadığı bir uluslararası politika daha öncelikli bir hal aldıkça ideolojiden uzaklaşıp ekonomik modernizasyona ve bunu besleyecek ticari ilişkilere daha çok ihtiyaç duyulmuştur (Mawdsley, 2007: 410). Deng, sosyal piyasa ekonomisini (Deniz, 2014: 189) ülkeye yerleştirebilmek adına ekonomik reformlara ağırlık verince Afrika, Çin için daha az dikkat çeker hale gelmiştir (Uchegara, 2009a: 6). Ayrıca Deng'in ekonomik reformlarına karşılık, Afrikalı devletlerin bağımsızlıklarını kazanıp kendi sorunlarına ve gelişimlerine odaklanması söz konusu olunca ilişkiler durgunlaşmıştır (Alpay, 2011: 10).

Çin-Afrika ilişkilerinin düşük seyirli ilerlemesinde Çin'in hem içte hem dışta kendisini yeniden biçimlendirme tavrının (Assefa, 2018: 119) yanı sıra Soğuk Savaş süresince Dünya Bankası ve IMF'nin yapısal ve reform programlarının tüm dünyada olduğu gibi Afrika kıtasında da kendisini hissettirmesi etkili olmuştur (Uchegara, 2009a: 6). Ancak ekonomik yükselme ve yayılma güdüsü ile hareket eden Deng yönetimi, (Vural, 2017: 132) piyasa ekonomisi ile benzer bir model tercih ederek kıtaya yönelik yardımlarını azaltırken ticareti arttırmış (Aydın, 2019a) dolayısıyla kıtadan tamamen çekilmediğini göstermiştir. Kendi ekonomik sorunlarına çözüm bulmak adına finansal kaynaklarını kendisine ayıran Çin, TAZARA gibi maliyeti yüksek yardım projelerinden uzak durmuştur. Fakat ekonomik toparlanma için finansal kaynağa ihtiyaç duyulması, ticari ilişkilerin azalmasına imkân vermemiştir (Bayram, 2018: 145). Buna göre 1976 yılında Çin-Afrika ticaret hacmi 300 milyon dolarken, 1988'e gelindiğinde 2,2 milyar dolara yükselmiştir. Çünkü Deng döneminden itibaren, ekonomik kalkınma için yabancı pazarlara ve sermayeye ulaşmak temel hedef haline gelmiştir (Ermcht, 2014). Bununla beraber, Çin'den kıtaya yapılan yardımların 1976 yılında 100,9 milyon dolarken, 1982'e gelindiğinde 13,9 milyon dolara düşmesi de (Koşar, 2013) Deng yönetiminin önceliğinin ne olduğunu göstermiştir. Ancak 1980'lerin

ortalarından itibaren toparlanmaya geçen ekonomi ile birlikte kıtaya yönelik Çin yardımlarında yeniden canlanma gözlemlenmiştir (Kadier, 2013: 13).

1982 yılında Çin-Afrika ilişkilerinde meydana gelen dikkat çekici bir başka gelişme de Çin başbakanı Zhao Ziyang'ın 11 Afrika ülkesine yaptığı ziyaret olmuştur. Başbakan yaptığı ziyaretler boyunca geliştirilmesini arzu ettiği dört prensipten bahsetmiştir. Eşitlik ve karşılıklı fayda, pratik sonuçlara ve verimliliğe odaklanma, ilişkilerde çeşitlilik ve ekonomik kalkınmadan oluşan bu dört prensip Çin-Afrika ilişkilerinin bundan sonraki dönemine ışık tutan cinsten olmuştur (Uchegara, 2009b: 98). Nitekim 1980'lere kadar siyasi, ideolojik ve stratejik hedefler doğrultusunda emperyalizm, hegemonizm ve dünya barışına yönelik mücadele kapsamında ilerleyen ilişkiler bu yıllardan itibaren dönüşüm geçirmeye başlamıştır (Jinyuan, 1984: 249). Çin'de yaşanan reformların etkisiyle ekonomik kalkınma ve verimliliğin temel alınmaya başladığı ilişkilerde (Kadier, 2013: 15) faydacılığa, ticarete ve işbirliğine doğru evrilme söz konusu olmuştur (Shelton, 2001: 111). Deng, Maocu ideolojik tutumu ekonomik reformlarla, içe kapanma siyasetini de faydacı politikalarla aşmaya çalıştığından (Dağlı, 2018b) Afrika siyasetinde barış içinde bir arada yaşama olgusu önemli bir hale gelmiştir (Baydemir, 2018). Çin'in Afrika politikasında bu tarz bir dönüşüm yaşamasında Doğu-Batı rekabetinden, Çin-Sovyet geriliminden ve ekonomik sınırlılıklardan dolayı başarılı bir politika izleyememesinin etkisi oldukça büyük olmuştur (Gazibo ve Mbatia, 2012: 24). Bir başka neden ise 1978 sonrasında Afrika'nın kısmi olarak görmezden gelinmesine de sebep olan, reform sürecinde Afrika ülkelerinden ekonomik olarak nasıl fayda sağlanabileceğinin bilinmemesi olmuştur (Zhou, 2014: 1035). Sonuç olarak 1949 yılından 1978'e ve aslında 1980'lerde bir takım dönüşümler olmak ile birlikte tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca dar kapsamlı, fayda ve sürdürülebilirlikten uzak Çin-Afrika ilişkilerinden bahsetmek mümkündür (Anshan, 20007: 73).

3.2. 1990 Sonrası Çin'in Afrika Kıtasındaki Varlığı

1978 itibariyle Çin'de yaşanan dönüşümler, Afrika ile ilişkilerde değişimlerin ve farklılıkların olacağını sinyali vermiştir. Çünkü 1980 sonrasında Çin, kıtayı adeta her anlamda yeniden keşfetmiştir (Arslan, 2018: 130). Yeniden keşifte en önemli etkiyi Çin ekonomisinin geçirdiği dönüşüm yaratmıştır. Deng dönemi ile birlikte sosyal piyasa ekonomisi modeline geçilmesi, 1990'lara gelindiğinde Çin'i hem üretim hem yatırım merkezi haline getirmiştir (Koşar, 2013). Doğal olarak Çin 1990 itibariyle ciddi bir ekonomik

büyümeye tanıklık etmiştir. Çin sınai kalkınmayı sürdürülebilir kılmak (Ergenç, 2014: 442) ve büyüyen ekonomisini besleyebilmek için her geçen gün daha fazla doğal kaynağa ve enerjiye ihtiyaç duymuştur. Örneğin Çin imalat sektörü büyüdükçe alüminyum, nikel ve demir gibi doğal kaynaklara ihtiyaç artmıştır. Bu noktada doğal kaynak açısından oldukça zengin olan Afrika kıtası, Çin için ideal bir partner olmaya başlamıştır (Haroz, 2011: 71,72). Ayrıca 1990'larda Sahraaltı Afrika'da enerji rezervlerinin keşfedilmeye başlanması, kendisine kaynak arayan Çin için oldukça ilgi çekici olmuştur (Aydın, 2019a). Çünkü 21. yüzyıldan itibaren önemli bir enerji ithalatçısı haline gelen Çin için enerji tedarikçilerini çeşitlendirmek ve enerji güvenliğini tesis etmek başlıca hedeflerden biri haline gelmiştir (Konings, 2016: 342).

Çin'in ekonomik kalkınma hedefleri ve büyümesi yalnızca hammadde ve enerji taleplerini beraberinde getirmemiştir. Çin'in ekonomik modeli ihracata dayalı bir sistem yarattığı için (Ergenç, 2014: 442) Çin hep daha fazla üretmeyi ve ürettiği malları dünya pazarına ulaştırmayı hedeflemiştir (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 750). Bu noktada ucuz tüketim mallarına ihtiyacı olan ve aynı zamanda geniş bir nüfusu barındıran Afrika kıtası (Haroz, 2011: 72) Çin'in ucuz ve orta kaliteli malları/mamül ürünleri için önemli ve stratejik bir pazar haline gelmiştir (Shelton, 2001: 113). Afrika kıtasının ihracat için Çin'e geniş bir pazar fırsatı sunması dışında, keşfedilmeye ve yapılanmaya ihtiyacı olması da Çin'in kıtaya yönelmesinde başka bir etken teşkil etmektedir. Bir başka ifadeyle Çin'de 1990'lar itibariyle özelleştirmelerin artması ile birlikte her ne kadar ekonomik modernleşme içeride yatırım ve istihdam imkânları sunsa da Çin firmaları yeni yatırım fırsatları kollamaya başlamıştır. Ayrıca "dışarıya git" politikası Çin firmalarının keşfedilmemiş veya Batılı firmaların keşfetmekten çekindiği alanlara yönelmesine zemin hazırlamıştır. Çin firmalarının yeni yatırım alanı talebi, yatırım ve ticaret fırsatları sunan Afrika kıtasını daha değerli hale getirmiştir. Yeni enerji rezervleri sunan Sahraaltı Afrika, bu konuda da oldukça verimli bir yatırım ve istihdam alanı yaratmaktadır (Haroz, 2011: 72).

1978 sonrasında ekonomik reformların, Mao döneminin aksine ideolojiden daha kıymetli hale gelmesi, Afrika ilişkilerinin de ideolojik ve siyasi eksenden ekonomik merkezli gelişmesini sağlamıştır. Çin, menfaatleri doğrultusunda endüstriyel gelişimini karşılayacak kaynağa, hızla ürettiği ürünleri rahatlıkla satabileceği geniş bir pazara ve ekonomik büyümesinin sonucunda uluslararası pazara açılmak isteyen işletmelerinin yatırım talebine karşılık, 1990 sonrasında Afrika kıtasını tüm bu taleplerini karşılayabilecek önemli bir ekonomik ve ticari ortak olarak görmeye başlamıştır (Yüksel, 2014: 74,77). Ancak Çin'in

ekonomik dürtülerinin dışında gerçekleşen bir takım gelişmeler de 1990 sonrasında Afrika kıtasına yönelmesinde etkin bir rol oynamıştır. İlk olarak 1989 yılında Tiananmen Meydanında demokrasi, özgürlük ve çoğulcu yapı talep etmek için toplanan işçi, entelektüel, gazeteci ve öğrencilere Çin hükümeti sert bir şekilde müdahalede bulunmuştur. Resmi rakamlar belli olmasa da çok sayıda insan hayatını kaybetmiş, birçok insan hapis ve ölüm cezasına çarptırılmıştır (Aras, 2018: s.52-53). Bu olayın ardından Batı ile ekonomik reformlar sonucu başlayan yakınlaşma ortadan kalkmıştır. Çin başta ABD olmak üzere Avrupalı devletler tarafından, demokrasi taleplerini şiddetle bastırıldığı için kınanmış, insan hakları ihlalleri meydana geldiği için eleştirilmiş (Konings, 2016: 349) ve günümüze kadar sıkı bir şekilde devam etmese de sürdürülen bir silah ambargosuna maruz kalmıştır (Tull, 2006: 460).

Tiananmen Meydanı olaylarının ardından Batı tarafından maruz bırakıldığı durumun içişlerine müdahale olduğunu savunan Çin, Batının kendisine uyguladığı yalnızlaştırma politikasına karşı diğer bölgelerde yeni müttefikler ve ortaklar aramaya başlamıştır (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 750). Bu noktada Batının aksine, Tiananmen Meydanı olaylarına karşı sessiz kalan ve hatta destek niteliğinde açıklamaları bulunan Afrika ülkeleri Çin için daha görünür hale gelmeye başlamıştır (Uchehara, 2009b: 99). Örneğin, Angola dışişleri bakanı, hükümete karşı isyan edenleri bastırmak için yapılan iradeli faaliyetleri desteklediklerini belirtmiştir. Namibya devlet başkanı Çin ordusunu protestolar karşısındaki faaliyetlerinden dolayı tebrik eden bir telgraf göndermiştir. Çünkü geçmişten beri Batının dayattığı insan hakları ve demokrasi kriterleri yüzünden aynı olaylarla mücadele etmek ve benzer suçlamalarla baş etmek zorunda kalan Afrikalı liderler, Çin hükümetinin maruz kaldığı durumu aynı hissiyatla paylaşmıştır. Bir başka ifadeyle, sömürgeci dönemden kurtulmalarına rağmen Batı tarafından sürekli içişlerine müdahale edilen Afrikalı liderler, kendileri ile aynı kaderi paylaşan bir ülkeye karşı desteklerini esirgememiştir (Mawdsley, 2007: 411). Dolayısıyla Çin'in 1949'dan itibaren üzerinde durduğu içişlere karışmama politikası Afrikalı liderler tarafından da içtenlikle benimsenince 1989 sonrasında siyasi olarak da yeni bir evre açılmıştır (Konings, 2016: 349).

Tiananmen Meydanı olaylarının ardından Afrika, Çin dış politikasında stratejik bir yere gelmiştir (Üngör, 2009: 33). Çin'in Afrika'dan ihtiyacı olan desteği alması, uluslararası platformlarda sayısal üstünlük sahibi olan kıtayı Tayvan konusunda da yanında görme arzusunu beraberinde getirmiştir. Bu noktada Afrika ülkeleri ile yakınlaşma stratejisi Çin hükümeti tarafından başlıca hedeflerden biri olmuştur (Bayram, 2016: 504). Nitekim 1989 sonrasında Afrika ülkelerine ziyaretlerin, yardım ve yatırımların artması ülkelerin Tayvan'dan

uzaklaşarak, Tek Çin politikasına bağlı kalmalarını sağlama amacı gütmüştür (Haroz, 2011: 73). Örneğin 1989-1992 arasında Çin hükümet ve üst düzey yetkili düzeyinde 14 Afrika ülkesine ziyarette bulunmuştur. Yalnızca 1990 yılı esas alındığında Çin'in 50 ülkeye yaptığı yardımların 24'ünü Afrika kıtası ülkeleri almıştır (Mawdley, 2007: 411). Sonuç itibariyle Çin, Batının aksine yardımlar için çeşitli şartlar sunmak yerine Afrika ülkelerinden Tek Çin politikasına saygı duymalarını ve Tayvan'ı Çin'e karşı tanımamalarını talep etmektedir. Bu durumu da yıllardır aynı sorunlarla baş etmek zorunda kalan Afrika ülkelerine, bir ülkenin iç meselesi gibi sunmaktadır (Adisu, 2010: 4). Çin uluslararası platformlarda sayıca üstünlük sahibi olan kıtayı sadece Tayvan ve Tek Çin politikasında değil tüm konularda destekçi ve işbirlikçi olarak görmek istemiştir. Bir başka ifadeyle, Çin uluslararası alanda gücünü arttırmak için Afrika ülkelerinden özellikle BM nezdinde destek sağlayabilmek amacıyla, 1990 sonrasında kıta ile ilişkilerini arttırmaya çalışmıştır (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 750).

Çin kıta ülkeleri ile özellikle uluslararası ve bölgesel konularda güven ve işbirliği yaratarak birbirlerini desteklemelerinin hem Tiananmen Meydanı olaylarından sonra yalnızlaştırılma politikasını stratejik ortaklıklar kurarak bertaraf etmesine yardımcı olacağını düşünmüştür (Adisu, 2010: 4) hem de BM'de ortak bir ses olabilmeleri adına önemli olduğunu fark etmiştir (Bayram, 2016: 506). Çin'in 1990 sonrasında ortak bir ses olabilmek olgusuna bu denli önem vermesinin sebebi uluslararası sistemde birçok değişikliğe vesile olan, Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile anlamını yitiren Soğuk Savaş döneminin bitmesidir. Öncelikle, Soğuk Savaş dönemine hâkim olan çift kutuplu sistem yerini ABD'nin egemen güç olduğu tek kutuplu sisteme bırakmıştır. Bu sistem ise 1970'lerden itibaren çift kutuplu sistemi dahi eleştiren Çin için kabul edilemez olmuştur. 1970'li yıllarda ABD ve Sovyet Rusya'yı dengelemek için çok kutupluluk vurgusu yapan Çin, Soğuk Savaş sonrasında ABD hegemonyasını dengelemek, ABD'ye karşı yeni bir küresel güç olabilmek adına bu vurguyu yapmaya başlamıştır (Bergsten, et al, 2016, s.126'dan aktaran Carroll, 2011, s.2). Dolayısıyla 1990 sonrasında Çin dış politikasında ideolojik olarak baki kalan en önemli husus ABD'nin küresel egemenliğine yönelik izlediği karşı duruş olmuştur (Shelton, 2001: 118).

Soğuk Savaşın bitimiyle oluşan uluslararası atmosfer nedeniyle ABD hegemonyasını dengeleyebilmek ve yeri geldiğinde bu hegemonyayı ortadan kaldırabilmek adına Çin, Afrika'yı kendisine güç kazandıran bir kıta olarak görmeye başlamıştır. Bu nedenle kıta ile yapılacak her türlü işbirliğinin küresel güç olma yolunda kendisine yarar ve destekçi sağlayacağını farkında olan Çin, kıta ile daha fazla ilgilenmeye ve daha faydacı yaklaşıma

başlamıştır (Ermcht, 2014). Çin bu tarihten itibaren kıtaya, Afrika ülkelerinin de dış siyasette aktif olmasını ve uluslararası alana entegre olmasını sağlayabilecek çok taraflılık-çok kutupluluk kartı ile gitmeye başlamıştır. Bir başka ifadeyle, Çin 1990 sonrasında daha fazla ittifaklaşma ve işbirliği yaratmak, yeni bir uluslararası ekonomik ve siyasi düzen inşa etmek için Afrika kıtasındaki faaliyetlerini arttırmıştır (Tull, 2006: 461). Ayrıca Soğuk Savaşın bitiminin Çin-Afrika ilişkilerini ilgilendiren bir diğer yüzü de ABD ve Avrupa'nın ilgisinin SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlere ve eski Sovyet coğrafyasına yönelmesidir. Özellikle ABD yeni dönemde, güç mücadelesi yolunda Orta Asya'yı daha geniş tabirle Avrasya kıtasını kendisine hedef saha olarak seçmiştir (Aydın, 2015, 2). Dolayısıyla kendisine yeni bir coğrafi alan seçen ABD ile kendi yapılanmasına önem veren Rusya, kıtaya yönelik baskılarını azaltınca (Arslan, 2018: 130) onlardan doğan boşluğu Çin doldurmaya çalışmıştır (Bayram, 2018: 146). Nitekim bu noktada Çin'in Batıdan farklı yaklaşımı ve Afrika'ya sunabilecekleri, kıta kapılarının Çin'e kolaylıkla açılmasını sağlamıştır (Yüksel, 2014: 77).

1990'ları ABD ve SSCB'den doğan boşlukla, daha az rakiple mücadele ederek geçiren Çin için 2000 sonrasında durum değişmiştir. Çünkü eski Sovyet coğrafyasında dinamikler sağlandıktan sonra ve 2000'li yıllar itibari ile Rusya Federasyonu gücünü elde ettikten sonra Orta Asya coğrafyası üzerinde yürütülen rekabet ortamı biraz daha yumuşamıştır. Bu değişim, 2000 sonrası dönemde bir başka ifadeyle 21. yüzyılda, Afrika'nın uluslararası sistemde hiç olmadığı kadar büyük bir ilgi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Çünkü yeni yüzyılda hem küresel güçler hem de bölgesel güçler Afrika üzerinde yürüttüğü politikalarla Afrika'yı ciddi bir rekabet sahasına çevirmiştir. Çin'in yanı sıra ABD, Rusya ve Japonya gibi büyük devletler ile Türkiye, Hindistan, Brezilya gibi bölgesel güç olarak değerlendirilebilecek devletler Afrika kıtası üzerine açılımlar yapmaya başlamıştır (Çomak ve Şeker, 2017: 238, 240, 243). Rekabet ortamının bu denli yoğun olmasında Soğuk Savaşın bitiminin ardından hızla yükselişe geçen küreselleşme olgusu etkili olmuştur. Küreselleşme olgusu ülkelerin ve insanların birbirine daha fazla yakınlaşmasını sağlarken, Afrika kıtasına yönelim de artmıştır. Tıpkı Çin gibi birçok devlet kıtaya yönelirken, Çin ekonomik ve teknolojik işbirliği ile (Aning, 2008: 40) daha etkin olmaya başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte 21. yüzyılda Afrika'da artan rekabeti yeni nesil sömürgecilik olarak değerlendirenler için Çin yeni nesil sömürgecilik lokomotifinde başı çekmektedir. (Daban, 2017: 156-157).

Nihayetinde Çin 1990 sonrasında ekonomik kalkınmasının, Tiananmen Meydanı olaylarının, Soğuk Savaşın bitiminin yarattığı atmosferin ve küreselleşme dalgasının

sonuçlarının etkisi ile Afrika kıtası ile sürekli artan bir ilişki grafiği çizmiştir. Çin dışişleri bakanı Wang Yi'nin ifadeleri ile Çin için 21.yüzyılda Afrika, gezegenin unutulmuş köşesinden, umut ve yoğun kalkınma kıtasına dönüşmüştür (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 750). Bu dönüşüm Çin-Afrika ilişkilerinde kurumsallaşmayı ve ekonomik derinleşmeyi beraberinde getirmiştir (Ermağan ve Fidan, 2014: 55). 2000 yılında Çin ve Afrika arasındaki işbirliklerini kalıcı ve düzenli bir platformda inşa edebilmek ve ilişkileri kurumsallaştırabilmek adına Çin-Afrika İşbirliği Forumu (Forum on China-Africa Cooperation-FOCAC²²) oluşturulmuştur (Aksöz, 2017). Bakanlık düzeyinde her üç yılda bir toplanan FOCAC, Çin ve Afrika arasında dayanışma ve işbirliğini barış ve kalkınmayı temsil edecek düzeyde geliştirmeyi, eşitlik üzerine kurulu danışma mekanizması oluşturmayı, karşılıklı anlayışı arttırmayı, dostluğu ve diyalogu güçlendirmeyi hedeflemektedir (FOCAC, 2004a).

Çin hükümetinin bir bakımdan kıtada rakiplerinin önüne geçebilmek amacıyla kurulmasına öncülük ettiği (Aydın, 2019a) FOCAC ile Çin ve Afrika kıtası arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri anlamda yeni ve uzun vadeli bir sayfa açılmış ve mümkün olan her konuda stratejik ortaklık oluşturulması hedeflenmiştir (Alpay, 2011: 12). Nitekim kurulduğu yıldan günümüze 7 kez toplantısı düzenlenen FOCAC her seferinde ilişkilerin gelişmesini sağlayan (Koşar, 2013) ve Çin'in Afrika'da siyasi, ekonomik ve sosyal etkisini arttıran bir araç olmuştur (Aydın, 2019a). Kurulduğu ilk yıl yapılan birinci FOCAC toplantısı, Çin ve 44 Afrika ülkesinden 80'i aşkın bakanın, 17 bölgesel ve uluslararası örgüt temsilcisinin, Afrikalı ve Çinli iş insanları ile ticari kuruluşların katılımı ile Pekin'de gerçekleşmiştir (Arslan, 2018: 131). İlk konferansın ana gündemi, yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzenin inşa edilmesi ile Çin-Afrika ekonomik ve ticari ilişkilerinin, 21. yüzyılda güçlendirilmesi olmuştur (FOCAC, 2004b). Çünkü FOCAC her ne kadar çeşitlilik arz etse de en temelinde ekonomik ve ticari kaygılar taşımaktadır. Bunun dışında taraflar ekonomik kalkınma yolunda stratejik ortaklık kurma ve küresel ekonomik ve siyasi yapıyı tekrar inşa etme konusunda da anlaşmışlardır (Konings, 2016: 351).

Birinci FOCAC toplantısında ekonomi, ticaret, finans, tarım, sağlık, bilim, teknoloji, kültür, eğitim, insan kaynaklarının geliştirilmesi, ulaşım, çevre, turizm gibi alanlarda Çin ve Afrika ülkeleri arasında işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır (FOCAC, 2009a). Ayrıca Afrika ülkelerinin 1,2 milyar dolar değerindeki borçlarının silinmesi, kıtada Çin girişimlerinin daha koordineli yapılabilmesi için bir kaynak fonu oluşturulması, Afrika İnsan Kaynakları

---

²² Bundan sonraki kullanımlarda FOCAC olarak nitelendirilecektir. Bahsedilen FOCAC kararları ise genel hatları ile verilecek olup incelemesi ilgili bölümlerde yapılacaktır.

Kalkınma Fonu'nun oluşturulması ve bu doğrultuda kıtada daha fazla kişiye mesleki ve teknik eğitim verilmesi de karara bağlanmıştır (Tepebaş, 2011: 3). Toplantı sonrasında bu kararları da içine alan Pekin Deklarasyonu kabul edilmiştir. Deklarasyon ile ilgili değinilmesi gereken ilk husus, Pekin Deklarasyonu ile Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Programı adı altında bir antlaşma imzalanmış ve kıtanın süregelen ekonomik ve sosyal sorunlarında Çin kendisini etkin bir aktör olarak kılmayı amaçlamıştır (Daban, 2017: 127).

Pekin Deklarasyonu ile ilgili değinilmesi gereken ikinci husus da Çin cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in toplantıda yaptığı konuşmanın, deklarasyon ilkelerinin ana temasını oluşturmasıdır. Zemin'in konuşması, Çin'in bu zamana kadar kıta ile ilişkilerinde belirleyici rol oynayan noktalardan oluşmaktadır. İlk olarak, günümüz dünyanın adil olmadığını ve eşitliğe dayanmadığını belirten Zemin, küreselleşmenin fırsattan çok risk ve meydan okuma sunduğunu bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin, Çin de dâhil olmak üzere, bir arada hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. BM, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası ve çok taraflı kuruluşlarda birlikte ve danışıklı hareket edilmesinin ortak çıkarları koruma da etkili olacağı belirtilmiştir. Ayrıca yeni kuralları olan çok taraflı ekonomik ve ticaret rejimi oluşturularak gelişmekte olan ülkelerin de pazarlık gücünün olabilmesi arzu edilmiştir. Zemin'in ikinci değindiği husus, Çin'in dış politikada ana prensiplerinden biri olan içişlere müdahale edilmemesi ve ulusların kaderlerini kendilerinin belirlemesine saygı duyulması olmuştur. Üçüncü olarak, Çin'in barışçıl çok taraflılığın oluşturulması, uluslararası sorunlarda barışçıl çözüm yollarının bulunması, kaçak yollarla yapılan hafif silah ticaretinin kontrol altına alınması ve nükleer silahların yayılmaması gibi konularda taleplerinin olduğu belirtilmiştir. Son olarak Zemin, Güney-Güney işbirliğinde ısrarcı olduklarını belirtmiştir (Mawdsley, 2007: 413). Çin, var olan sistem nedeniyle Kuzey ve Güney ülkeleri arasında ciddi bir farkın olduğunu, bu durumun hem Güney ülkelerinin kalkınmasını ve gelişmesini engellediğini hem de uluslararası barış ve güvenliğe zarar verdiğini belirtmiştir. Bu nedenle ilk maddede olduğu gibi daha adil bir sistem yaratılmasının ve bu sistemde Afrika ülkelerinin de söz hakkının olması gerektiği vurgulanmıştır (Bayram, 2018: 170). Güney-Güney işbirliği kapsamında Çin'in karşılıklı fayda prensibine bağlı kalarak yatırım, ortak girişimler ve teknoloji transferi ile Afrika ülkelerinin kalkınmasını yardımcı olacağına da altı çizilmiştir (Mawdsley, 2007: 413).

Afrika kıtası için oldukça ilgi çekici olan bu dört husus, ikinci FOCAC toplantısının da kapılarını açmıştır. İkinci FOCAC, 15-16 Aralık 2003 tarihleri arasında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da toplanmıştır. Çin başbakanı Wen Jiabao, Etiyopya başbakanı Meles Zenawi,

6 Afrikalı cumhurbaşkanı, 3 başbakan yardımcısı, Afrika Birliği başkanı, BM Genel Sekreteri dışında Çin ve 44 Afrika ülkesinden 70'i aşkın bakan toplantıya katılım göstermiştir (FOCAC, 2009b). İkinci toplantı sonrasında da Addis Ababa Eylem Planı (2004-2006) kabul edilmiştir. Addis Ababa Eylem Planına göre;

- Yüksek düzeyde siyasi diyalogun ve işbirliğinin sürdürülmesi ve bu amaçla üst düzey ziyaretlerin arttırılması, tarafların birbirine daha fazla danışabilmesinin sağlanması
- Afrika'daki bölgesel sorunların çözümünde tarafların işbirliği yapması, Çin'in kıtada barışı koruma operasyonlarında bulunması, bölgesel sorunların BM, Afrika Birliği ve diğer bölgesel kuruluşlar ile işbirliği halinde çözülmesi, Çin'in bölgedeki terör ile mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç gibi konularda Afrika ülkelerini desteklemesi
- Ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlere müdahale edilmemesi gibi konuların uluslararası alana intikal etmesi halinde her iki tarafın ortak görüş beyan etmesi, birbirlerini desteklemesi,
- Tarımda kalkınma ve insan yaşamının iyileştirilmesi konusunda Çin'in Afrika ülkelerini desteklemesi, Afrika'da gıda güvenliğinin sağlanarak hem kıta kalkınmasının hem de Çin'e ithalatın güçlendirilmesi, toprak ve su kaynaklarının yönetilmesi, tarımsal alt yapı faaliyetleri, çiftçilik, tarımsal teknoloji transferi, teknik yardım, tarım makineleri, tarımsal üretim konularında Çin-Afrika arasında işbirliğinin arttırılması
- Afrika'nın sosyal ve ekonomik kalkınmasına engel teşkil eden altyapı problemleri konusunda Çin hükümetinin Çinli girişimcileri teşvik etmesi, ulaşım, telekomünikasyon, enerji, su rezervleri, elektrik ve diğer alanlarda işbirliğinin arttırılması ve bu noktada Çin projelerine ve girişimcilerine öncelik tanınması
- Taraflar arasında ticaretin arttırılması, Afrikalı az gelişmiş devletlerin belirli ürünlerinin Çin pazarına rahatça ulaşabilmesini sağlamak amacıyla sıfır gümrük tarifesinin 2004'den itibaren uygulanması

- Bu konferans ile paralel olarak taraf ülkelerdeki yatırımları ve işbirliklerini daha iyi analiz edebilecek Çin-Afrika İş Konferansının organize edilmesi, Çin'in teknoloji transferini ve istihdam yaratacak projelerini arttırması, yatırım projelerine yönelik çift vergi uygulamasının Çin'e uygulanmaması
- Afrika ülkelerinin ekonomisine yararı olacak turizm konusunda işbirliğinin arttırılması, Mauritius, Zimbabve, Tanzanya, Kenya, Etiyopya, Seyşeller, Tunus ve Zambiya'ya onaylı destinasyon statüsü verilmesinin kararlaştırılması
- Daha önce az gelişmiş ve aşırı borç yükü bulunan 31 Afrika ülkesinin borcunun silinmesine ek olarak 10,5 milyar Yuan tutarındaki borçların silinmesi veya hafifletilmesi
- Afrika ülkelerine herhangi bir siyasi şart koşmadan, ekonomik kalkınmayı sağlayacak ve Güney-Güney işbirliği ruhunu arttıracak bağışların ve yardımların arttırılması
- Kıtadaki doğal kaynakların çıkarılması, enerjide kalkınmanın sağlanması, daha üretken bir yapının oluşturulması konusunda işbirliğinin arttırılması, Afrika ülkelerinde doğal kaynaklarının çıkarılması konusunda Çin'in daha aktif rol oynaması, karşılıklı yarar ve sürdürülebilir kalkınma koşuluyla bu konudaki yatırımlarının arttırılması
- Afrika İnsan Kaynakları Geliştirme Fonu kapsamında Afrikalılara eğitim kursları ve programları verilmesi, Çin'in Fona yönelik finansal desteğinin artması ve Fon kapsamında 10.000 Afrikalının farklı alanlarda mesleki eğitim alabilmesi, öğrenci ve öğretmen değişimlerinin arttırılması, tarafların birbiri hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmesi adına iletişim kanallarının oluşturulması, yeni bursların yaratılması
- Sağlık alanında işbirliğinin ve Çin'den Afrika'ya gönderilen tıbbi ekiplerin devam ettirilmesi, Afrika'yı tehdit eden hastalıklar karşısında yardımların arttırılması, Afrikalı ülkelerin ihtiyaçlarının kapasite dâhilinde karşılanması, ilaç ve tıbbi malzemenin gönderilmesi

- Kültürel alanda işbirliğinin artırılması, tarafların birbirlerinin kültürünü daha iyi tanması adına kültürel değişim programlarının sağlanması, Çin'de Afrika'ya ait sanat sergilerinin düzenlenmesi, Çin'in Afrika'ya hükümet düzeyinde kültür delegasyonu göndermesi
- 2004 yılında Çin'de tarafların gençlik örgütleri arasında diyalogu ve işbirliğini arttırmaya hizmet edecek "Çin-Afrika Gençlik Festivali" kutlanması kabul edilmiştir (FOCAC, 2009b).

Üçüncü FOCAC, 3-5 Kasım 2006 tarihleri arasında Pekin'de düzenlenmiştir. Toplantıya Çin'den ve 48 Afrika ülkesinden devlet başkanları, hükümet yetkilileri ve bakanlar katılmıştır (FOCAC, 2006). Toplantı sonrasında kabul edilen ve 2007-2009 dönemlerini kapsayan Pekin Eylem Planına göre;

- İkinci FOCAC toplantısına müteakip, taraflar arasında artan ziyaretlerin devam ettirilmesine, geleneksel dostluğun ve karşılıklı güvenin artırılmasına, önemli uluslararası konularda, bölgesel konularda, yönetim tecrübeleri ve kalkınma konusunda yakın koordinasyon ve işbirliğinin sürdürülmesine
- FOCAC bünyesinde, düzenli olarak bakanlar düzeyinde siyasi diyalogların sağlanması ve siyasi gündemin takip edilebilmesi açısından bir danışma ve görüşme mekanizmasının oluşturulması
- Karşılıklı saygının geliştirilmesi, işbirliğinin ve dostluğun artırılması amacıyla Çin Ulusal Halk Meclisi ile Afrika parlamentoları arasında ziyaretlerin yapılması ve dostça bağlantıların kurulması
- Her iki tarafta yoksulluğun azaltılması, kalkınmanın sağlanması ve gıda güvenliğinin tesisi açısından tarım alanında işbirliğinin artırılması, Çin'in Afrika'ya 100 tarım uzmanı göndermesi, tarım teknolojisinin geliştirilebilmesi amacıyla 10 merkezin açılması, Çinli yatırımcıların kıtada tarımı genişletecek nitelikteki yatırımlarının desteklenmesi
- Küçük ve orta ölçekli girişimciler arasındaki işbirliğinin güçlendirilerek Afrika'nın sınai kalkınmasının, üretiminin ve ihracat kapasitesinin artırılması; Çin bankalarının desteği ile Afrika'daki Çinli şirketlerin

yatırım projelerini destekleyebilmek amacıyla 5 milyar dolarlık Çin-Afrika Kalkınma Fonunun tesis edilmesi; Fon sayesinde yerli teknolojinin gelişmesinin, istihdam fırsatı yaratılmasının ve sosyo-ekonomik kalkınmanın önünü açılması

- Afrika ülkelerinin koşulları onaylaması halinde, Çin şirketlerinin sayıları 3 ile 5 arasında değişim gösterecek denizaşırı ekonomik ve ticari işbirliği bölgelerini inşa etmeye hazır olduğunun belirtilmesi
- Dengeli bir şekilde Çin-Afrika ticaretinin büyümesini sağlayabilmek; Çin pazarının daha iyi koşullarda Afrika'ya açılması için gümrük vergisinden muaf tutulan az gelişmiş Afrika ülkelerinin ürünlerinin sayısının 190'dan 440'a çıkarılması; vergi, gümrük, sağlık yönünden denetimlerin arttırılarak taraflar arasındaki ticaretin daha iyi olmasını sağlamak
- Çin-Afrika Ortak Ticaret ve Sanayi Odası mekanizmasının gelişiminin sağlanması ve bu sayede iletişimin, koordinasyonun ve ticari imkânların daha fazla arttırılması
- Çin'in kıtadaki finans kurumlarının şubelerinin arttırılması ve bu konuda Afrika ülkelerinin gereken desteği sağlaması
- Çin hükümetinin Çin firmalarını Afrika'nın temel sorunu olan altyapı konusunda projelerini arttırmaya teşvik etmesi ve Afrikalıların da bu konuda gereken desteği ve ortamı yaratması
- Afrika ülkelerinin enerji ve doğal kaynaklar konusunda kalkınmasını güçlendirmesine ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamasına yardımcı olması konusunda Çin'e öncelik verilmesi
- Her iki tarafın uluslararası konularda (BM, İnsan Hakları, terörizm, küresel ekonomik problemler, uluslararası çevre, nükleer silahsızlanması, küresel barış ve güvenlik, yasadışı göç, uluslararası suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, bölgesel konuların uluslararası boyuta ulaşması durumlarında) işbirliği yapması

- Çin'e borcu olan az gelişmiş ve borç yükü fazla olan ülkelerin borcunun azaltılması veya silinmesi konusunda kolaylıkların sağlanması, bu konuda da 2005 sonuna kadar faizsiz devlet borçlarının iptal edilmesi
- 2006'dan 2009'a kadar Çin'in kıtaya yönelik kalkınma yardımlarını iki katına çıkarması
- Afrika ülkelerine 3 milyar dolar değerinde, istedikleri alanda kullanabilecekleri tercihli kredi ve 2 milyar dolar değerinde de ihracat kredisi sağlanması bu sayede ihracatın artırılması
- Afrika İnsan Kaynakları Kalkınma Fonu kapsamında 2004-2006 yılları arasında 10.000 mesleki personel eğitilmesine müteakip bu sayısının 3 yıl içerisinde 15.000'e çıkarılması ve eğitimlere gereken yerel desteğin verilmesi
- Gerek kültürel etkileşim gerekse eğitim alanında işbirliğinin ve çalışmaların artırılması; 3 yıl içerisinde kıtanın kırsal bölgelerine 100 okul açılması; Çin hükümetinin Afrikalı öğrencilere verdiği bursun 2009'a kadar 2.000'den 4.000'e artırılması; üniversitelerde ve liselerde Çin ve Afrika dillerinin öğretilmesi yönünde teşviklerin yapılması
- Afrika'da var olan hastalıkların önlenmesi amacıyla Çin hükümetinin medikal destek sağlaması, 30 hastane açılması, 300 milyon Yuan değerinde sıtma tedavisi kapsamında ilaç desteği verilmesi, 3 yıl içerisinde 30 adet sıtmayı önleme ve tedavi merkezinin açılması, Çin'in kapasitesi ölçüsünde kıtaya sağlık ekibi göndermeye devam etmesi
- 2003'de kabul edilen onaylı destinasyon noktalarının Cezayir, Kamerun, Ruanda, Mali, Benin ve Nijerya gibi ülkelerin dahil edilerek sayısının 26'ya çıkarılması ve Afrika'dan Çin'e, Çin'den Afrika'ya gidecek turist sayısının artırılması
- Çin kültürünü ve dilini tanıtmak amacıyla Konfüçyüs Enstitü ve sınıflarının açılması

- Yeni medya kuruluşlarının kurulması, basın yayın organları arasında işbirliğinin artırılması, Çin'in kıta ülkelerine radyo ve televizyon kadrosu ve sistemi oluşturması konusunda yardım etmesi
- Çin'in sağlık, medikal, spor, tarım, eğitim ve diğer alanlarda çalışmak üzere kıtaya 300 genç gönüllü göndermesi, gençler arasında etkileşimin ve dostluğun artırılması ve Afrika ülkelerinin 2008 Olimpiyatlarına Pekin'in ev sahipliği yapmasını desteklemesi kararlaştırılmıştır (FOCAC, 2006).

Dördüncü FOCAC, 8-9 Kasım 2009'da Mısır'da Sharm el-Sheikh'de Çin ve 49 Afrika ülkesinin dışişleri ve ekonomi bakanlarının ve yetkililerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir (FOCAC, 2009c). Toplantı sonunda kabul edilen ve 2010-2012 yıllarını kapsayan Sharm El-Sheikh Eylem Planında da daha önceki üç toplantıda vurgulanan işbirliği, BM'de ve uluslararası platformlarda birlikte hareket edilmesi, dayanışma, diyalogun artırılması, stratejik ortaklığın devam ettirilmesi gibi konularda uzlaşa sağlanmıştır. Bunların haricinde üstünde durulan konulara bakıldığında;

- Çin'in, "Afrikalıların sorunlarını Afrikalılar çözer." anlayışı ile Afrika ülkelerine bölgesel sorunlarda destek sağlamayı, barış gücü operasyonlarını ve Afrika Birliği'nin çabalarını desteklemeyi taahhüt etmesi
- Kapsamlı Afrika Tarım Kalkınma Programının her iki tarafça tarımsal büyümenin sağlanması amacıyla onaylanması
- Afrika'nın uluslararası ekonomik düzende, özellikle G20'de, daha adil ve daha fazla temsil edilebilmesinin sağlanması
- Tarımsal işbirliğinin derinleştirilmesi amacıyla kıtaya Çin'den 3 yıl içerisinde 50 tarımsal teknoloji grubunun gönderilmesi ve bu grubun Afrika ülkelerindeki 2000 tarım teknisyenine eğitim vermesi, tarım teknoloji merkezlerinin artırılarak sayısının 20'ye çıkarılması, bu merkezlerin tarım alanında projeler yürütmesi, çiftçilik, balıkçılık ve hayvan yetiştiriciliği ile ilgili eğitimler vermesi
- 2006 FOCAC toplantısında Afrikalı yetkililerin, Çin yatırımlarının ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma sağladığını belirtmesi

üzerine kıtaya yönelik yatırımların arttırılması, yatırımların karşılıklı fayda ve kazan-kazan anlayışına dayanması

- Çin hükümeti tarafından, Çinli işletmelerin Afrika'daki yatırımlarının genişletebilmesi amacıyla Çin-Afrika Kalkınma Fonu'na 3 milyar dolar destek sağlanmasının önerilmesi
- Kurulan denizaşırı ekonomik ve ticari işbirliği alanlarının iyi bir iş çıkardığının farkına değinen yetkililer, bu alanlarda Çin firmalarının yatırımlarının teşvik edilmesi, Afrikalı küçük ve orta ölçekli girişimlerin kendilerini geliştirmesine imkân tanınması
- 3 yıl içerisinde, Çin'in altyapı ve sosyal kalkınma projelerinde kullanılmak amacıyla 10 milyar dolar değerinde tercihli kredi sağlaması
- Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki ticareti arttırmak ve Çin pazarını daha fazla Afrika ürünlerine açabilmek kaydıyla, az gelişmiş ülkelerin Çin'e yapacağı ihracata yönelik sıfır gümrük vergisinin, ürünlerin % 95'ine uygulanması ancak ilk etapta 2010'dan itibaren bu uygulamanın ihraç edilen ürünlerin % 60'ına uygulanması
- Çin'in 3 ila 5 lojistik merkezi kurarak Afrikalıların ticari faaliyetlerini geliştirmesine yardım etmesi
- Afrikalı Kobilerin büyümesi amacıyla Çin finansal kuruluşlarının 1 milyar dolar tutarında özel kredi vermesi
- Çin'in, Afrikalı ülkelerin büyük bir yükü olan borç konusunda ülkelerin ferahlatılması adına borçların hafifletilmesini veya silinmesini taahhüt etmesi bu kapsamda da az gelişmiş ve ağır borç yükü olan devletlerin 2009 yılı sonunda ödemesi olan, faizsiz kredi şeklinde verilen devlet borçlarının silinmesi
- Afrika'nın ihtiyacı olan farklı sektörlerdeki insanların eğitilmesi hususunda, Çin hükümetinin 20.000 uzmana üç yıl içerisinde eğitim imkânı yaratması

- Afrika'daki hemşire ve ebe yetiştirme projelerine Çin tarafından 1,5 milyon dolar destek sağlanması
- Afrika ülkelerinin eğitim sektöründeki eksikliklerini gidermek amacıyla 50 Çin-Afrika dostluk okulunun açılması, 20 Afrika ve 20 Çin üniversitesi arasında işbirliği projelerinin gerçekleştirilmesi
- 200 orta ve yüksek seviyede Afrikalı idari personelin, Çin'de yüksek lisans programına katılmasına izin verilmesi
- Çin hükümet burs sayısının 2012'ye kadar 5.500'e çıkarılması, Afrika'da ilkokul, ortaokul ve liselerin daha iyi koşullar sunabilmesi adına 1.500 okul müdürü ve öğretmenin Çin tarafından yetiştirilmesi
- Konfüçyüs enstitülerinin yaygınlaştırılması, Çince öğrenmek isteyen öğretmenlerin Çin'de eğitim görebilmesi adına bursların sağlanması
- Çin-Afrika Bilim ve Teknoloji Ortaklığı Planının hayata geçirilerek bilim ve teknolojiye işbirliğinin sağlanması, Afrika ülkelerinin kendi bilim ve teknoloji kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olunması, 100 ortak araştırma projesinin yapılması, 100 Afrikalının doktora sonrasında bilimsel araştırmalar için Çin'e davet edilmesi
- Çin tarafından 500 milyon Yuan değerinde tıbbi araç ve gerecin gönderilmesi, sıtma ile mücadele kapsamında 30 hastane ve 30 sıtma önleme ve tedavi merkezinin yapılması
- Çin tarafından kıtada sağlık faaliyetlerinin geliştirilebilmesi amacıyla 3000 doktor, hemşire ve sağlık ekibinin eğitilmesi
- Çevre konularında daha önceki toplantılarda varılan kararlara istinaden su kuyularının kazılması, güneş enerjisi, biyolojik yakıt ve küçük hidroelektrik santrali gibi alanlarda 100 küçük çaplı temiz enerji projesinin Çin tarafından temin edilmesi
- Eğitim, insan kaynakları, düşünce kuruluşları ve akademide işbirliğinin genişletilmesi, ortak projeler hazırlanması, tarafların birbirini daha iyi anlamasının önünün açılması kararlaştırılmıştır (FOCAC, 2009c).

Beşinci FOCAC 19-20 Temmuz 2012 tarihleri arasında, Pekin’de Çin ve 50 Afrika ülkesinin dışişleri ve ekonomi bakanları ile yetkililerinin ve Afrika Birliği başkanının katılımı ile gerçekleşmiştir. Her iki taraf da geçen 12 yıl boyunca FOCAC sayesinde dostluğun, siyasi güvenin, işbirliğinin, stratejik ortaklığın ve karşılıklı anlayışın geliştiğinden övgüyle bahsetmiştir. Bu doğrultuda ilişkileri daha ileriye taşıyabilmek adına alınan kararları içeren ve 2013-2015 yıllarını kapsayan Pekin Eylem Planı kabul edilmiştir (FOCAC, 2012). Pekin Eylem Planı kapsamında;

- Afrika’da barış ve güvenlik konularında işbirliğini arttırmak amacıyla Çin tarafından Çin-Afrika Barış, Güvenlik ve İşbirliği Ortaklığı Çağrısı yapılması, bu ortaklığın Afrika Birliğini teknik ve finansal yönden desteklemesi, Afrika’daki çatışmaları önlemesi, çözüme kavuşturması ve çatışma sonrası yeniden inşa görevi üstlenmesi
- Çin’in tarımda verimliliğin artırılması ve tarımsal kalkınmanın sağlanması amacıyla tarım-teknoloji ekibi göndermeye ve Afrikalı tarım uzmanlarını yetiştirmeye devam etmesi
- Çin’in Afrika ülkelerine tarımsal mesleki eğitim verilmesi amacıyla öğretmen göndermesi ve Afrikalıların tarımsal mesleki eğitim merkezi açmalarına yardım etmesi
- Kıtada daha fazla tarım teknoloji merkezleri açılmasının sağlanması, Afrika ülkelerinin bağımsız kalkınma kapasitelerini arttırmalarına yardım edilmesi ve bu konuda teknik destek sağlanması
- Çin-Afrika Kalkınma Fonu bütçesinin 5 milyar dolara çıkartılarak, Çin-Afrika işbirliğinin güçlendirilmesi
- Çin’in denizaşırı ekonomik ve ticari işbirliği alanlarının kalkınmasına destek sağlamaya devam etmesi, daha fazla Çinli ve Afrikalı girişimcinin bu alanlara dâhil olması, bu alanlardan daha fazla fayda elde edilmesi
- Çin’in, Afrikalılarla birlikte çalışarak onların ticari marka yaratmasına yardımcı olması, Çin’in kıtaya ihracatının artırılması amacıyla satış kanallarının oluşturulması

- Güney-Güney işbirliği kapsamında, Çin ile diplomatik ilişki kuran az gelişmiş ülkelerin Çin'e ihraç ettiği malların % 97'sine gümrük muafiyeti uygulanması ve bu sayede Çin pazarının gittikçe Afrika mallarına daha fazla açık hale gelmesi
- Çin'in Afrika ile yatırım ve finans alanında işbirliğini genişletmesi, Afrika ülkelerine altyapı, tarım, imalat, küçük ve orta ölçekli girişimcilerin kalkınmasına yönelik 20 milyar dolar tutarında kredi verilmesi
- Addis Ababa'daki Afrika Birliği merkez binasının inşası için, Çin'in örgüte 600 milyon Yuan temin etmesi
- Çin ve Afrika arasındaki uzaklıkların giderilmesi amacıyla hava ve deniz yolu ulaşımlarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi
- Afrika ülkelerinin kalkınması ve modernizasyonuna yardımcı olacak demiryolu projelerinde Çin'in öncelikli olması
- Çin hükümetinin Afrika Yetenek Programı uygulaması, 3 yıl içerisinde farklı sektörlerdeki 30.000 Afrikalı uzmanın eğitilmesi, 18.000 hükümet bursunun öngörülmesi, eğitim programlarının kalitesinin ve içeriğinin zenginleştirilmesi
- Çin'in kıtadaki mesleki eğitim programlarına destek olarak gençlerin ve kadınların iş bulma imkânlarının artırılmasına yardımcı olması
- Çin'in sağlık alanında doktorların, hemşirelerin ve sağlık personelinin eğitilmesine devam etmesi, "Aydınlık Eylemi" kapsamında kıtadaki kataraktlı hastaları ücretsiz tedavi etme kampanyası başlatması, 3 yıl içinde kıtaya 1.500 sağlık personelini göndermesi
- Kültürel alanda etkileşimin artırılabilmesi amacıyla taraflar arasında yüksek düzey hükümetler arası karşılıklı ziyaretlerin ve diyalogların devam ettirilmesi, Afrikalı devletler ile Çin arasında kültürel anlaşmaların imzalanması

- Çin-Afrika Kültürel İşbirliği ve Ortaklığı programının uygulanması ve bu kapsamda 100 Çinli kültür kurumu ve 100 Afrikalı kültür kurumu arasında uzun dönemli işbirliğin sağlanması
- Konfüçyüs enstitülerinin kalkınması ve kurulması için her iki tarafında destekçi olması
- Çin'in UNESCO kapsamında Afrika'daki eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla 2 milyon dolar temin etmesi
- Çin-Afrika Basın Değişim Merkezi'nin Çin'de kurulması ve bu kapsamda Çinli ve Afrikalı gazetecilerin, basın uzmanlarının, medya kuruluşlarında çalışanların karşılıklı ziyaretlerinin organize edilmesi
- Kenya, Nairobi'de Çin Merkez Televizyonu'nun açılması
- Her iki tarafın ev sahipliği yapacağı Çin-Afrika Radyo ve Televizyonculuk İşbirliği Forumunun düzenlenmesi, Forum sayesinde bu alanda diyalogların ve dostça ortaklıkların artırılması
- Akademik alanda araştırmaların yapılması, uluslararası sempozyumların düzenlenmesi ve uzmanlar arasında ziyaretlerin yapılması amacıyla 100 program oluşturulması
- Seçilecek olan 10 Çin düşünce kuruluşu ve 10 Afrika düşünce kuruluşu arasında uzun dönemli işbirliği ilişkisinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır (FOCAC, 2012).

Altıncı FOCAC toplantısı, 3-5 Aralık 2015 tarihleri arasında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenmiştir. Devlet başkanlarının, delegelerin, Afrika Birliği başkanının, Çin ve 50 Afrika devletinin dışişleri ve ekonomi bakanları ile komisyonlarının katılımı ile düzenlenen toplantıda 2016-2018 yılları arasında geçerli olan Johannesburg Eylem Planı kabul edilmiştir (FOCAC, 2015). Bu toplantı bu güne kadar yapılan işbirliklerinden alınan verim neticesiyle “Çin-Afrika Birlikte İlerliyor: Ortak Kalkınma İçin Kazan-Kazan İşbirliği” teması ile de anılmıştır. Bu adlandırılmadan anlaşılacağı üzere altıncı FOCAC, Çin-Afrika ilişkilerinin geliştirilmesi adına kapsamlı ve önemli bir toplantıyı temsil etmiştir (Arslan, 2018: 132). Johannesburg Eylem Planına kapsamında;

- Her iki tarafta Afrika’da tarım modernizasyonunun Çin-Afrika tarımsal işbirliğini güçlendirdiğinin farkında olduğundan, kıtada daha fazla tarımsal ilerleme gözlemlenmesi açısından Çin’in tarım uzmanı ve öğretmenlerden oluşan 30 ekip göndermesi, bu sayede tarımsal mesleki eğitimin verilmesi, Çin’de tarım teknolojisi ve yönetimi hakkında eğitim görenlerin sayılarının artırılması
- Çin’in Afrika ülkelerine suyun muhafazası ve su çıkarma projeleri konusunda yardım etmesi, “Tarım Refaha Yol Açar” projesi kapsamında 100 Afrika köyüne acil gıda yardımı temin edilmesi
- 10 Çinli, 10 Afrikalı kurumun katkısı ile Çin-Afrika tarım-bilim araştırma kurumu oluşturulması, kurumun tahıl, pamuk vb. Afrika ülkelerinin temel tarım ürünlerinde üretimi ve kaliteyi artırma hususunda çalışıp, deneyler yapması
- Çin hükümetinin, Çinli girişimcileri kıtada tarım alanında yatırım yapmaları konusunda teşvik etmesi ve yatırımların artırılması, kıtada gıda güvenliğini, ulusal tarım üretimini devam ettirecek ortak projelerin yapılması, projeler sayesinde taraflar arasındaki tarım ticaretinin geliştirilmesi
- Sanayileşme ve sanayi bazlı ticarete kazan-kazan ilişkisinin, açık kapı politikasının, piyasa bazlı ekonominin ve işbirliğinin temel alınması
- Çin’in endüstri ortaklığında önceliği Afrika’ya vermeye gönüllü olması, Afrika’nın da Çin’in emek yoğun rekabetçi endüstrilerini kıtaya transfer etmesini onaylaması ve bu sayede kıtada istihdamın, teknoloji transferinin, ortak kalkınmanın sağlanması
- Çin-Afrika endüstri ortaklığı kapsamında belirli Afrika ülkelerinin pilot proje olarak seçilmesi ve bu sayede ülkelerin sanayi kalkınmasının, tecrübesinin, endüstriyel kapasitesinin artırılması
- Çin-Afrika üretim kapasitesi işbirliği fonu yaratılarak bu fona ilk etapta 10 milyar dolar bütçe ayrılması ve Çin-Afrika endüstri ortaklığının geliştirilmesi

- Çin'in kıtaya uzman devlet yetkilisi ve danışman göndererek ülkelere endüstrileşme politikası, yönetimi, düzeni ve işletmesi hakkında yardımcı olması
- Her iki tarafta Çinli işletme ve finans kuruluşlarının kıtada demiryolu, otoyol, elektrik, su temini, bilgi ve iletişim ağı, havacılık alanlarındaki yatırımlarını genişletmesine imkân tanınması, Afrika ülkelerinin 5 ulaşım üniversitesi ve altyapı faaliyetlerinin oluşturulmasını desteklemesi
- 2016-2020 dönemlerini kapsayan Çin-Afrika Demiryolu İşbirliği Eylem Planının düzenlenerek, Afrika'daki demiryolu ağının genişletilmesi
- Her iki tarafın, Çinli işletmelerin dijital radyo ve televizyonculuk sistemi konusunda Afrika ülkelerine yardım etmesini desteklemesi, bu kapsamda Afrika'nın kırsal kesiminde daha fazla insanın iletişim hizmetlerinden faydalanabilmesi adına 10.000 köyde uydu televizyonu projesinin başlatılması
- Kıtada suçlar ve terörizm ile mücadele etmede ve sosyal güvenliği sağlayabilmede bilgi ve iletişim teknolojisinin rolünü arttırabilmek amacıyla Akıllı Şehirlerin dizayn edilmesi
- Her iki tarafta, kıtadaki enerji kaynaklarının çıkarılması, kapasitelerinin arttırılması, bu kapsamda istihdamın ve kaliteli üretimin yapılabilmesi amacıyla işbirliği yapması, Çinli ve Afrikalı girişimcilerin desteklenmesi
- Afrika kıtasını da içine dâhil eden 21. Yüzyıl İpek Deniz Yolu projesinin, her iki tarafça deniz ekonomisini geliştirip karşılıklı fayda yaratması açısından desteklenmesi
- Afrika'daki limanların geliştirilmesine katkı sağlanması, ortak deniz gözlem istasyonu, araştırma laboratuvarları ve liman afet önleme projelerinin oluşturulması
- Turizmi canlandırmak adına kıtada otel ve turistik cazibe merkezlerinin inşa edilmesi

- Çin'in kıtadaki yatırımlarını arttırabilmek adına, Çin'in kıtadaki doğrudan yabancı stokunun 4 milyar dolardan (2014deki stok miktarı), 2020'de 100 milyar dolara çıkarılması
- Her iki tarafta ticareti ve ticaret hacmini arttırmayı hedefleyerek, 2014'de 220 milyar dolar olan ticaret hacmini 2020'de 400 milyar dolara çıkarmak istemesi
- Çin'den Afrika'ya ihraç edilen ürünlerin kalitesinin tek tipleştirmek ve geliştirmek, Çin'in kıtaya ticaretini desteklemek, Çinli girişimcileri kıtadaki imalat faaliyetlerinde desteklemek, yerli istihdamı sağlamak ve teknoloji transferini kolaylaştırmak amacıyla Afrika'da lojistik merkezlerinin kurulması
- Afrika'daki ticaret serbesti sürecini destekleyen, Afrika ülkelerinin ticaret ve ulaşım faaliyetlerini geliştiren, Afrika'dan Çin'e ihracatı arttırmak amacıyla Çin'in 50 ticaret gelişim programı uygulaması
- Çin tarafından, az gelişmiş Afrika ülkelerinin ürünlerine yönelik % 97 oranında uygulanan gümrük muafiyeti uygulamasının devam ettirilmesi
- Çin'in Afrika ülkelerine Çin-Afrika endüstriyel kapasitesinin geliştirilmesi, altyapı faaliyetlerinin desteklenmesi, enerji kaynaklarında, tarımda ve imalat sektöründe kalkınmanın sağlanması amacıyla 35 milyar dolar imtiyazlı kredi temin edilmesi
- Çin tarafından, Çin-Afrika Kalkınma Fonunun zamanla 5 milyar dolardan 10 milyar dolara çıkarılması
- Çin tarafından Afrikalı Kobilere verilen kredi miktarının arttırılarak 6 milyar dolara çıkarılması
- Kıtadaki az gelişmiş ülkelerin, kıyıları olmayan ülkelerin ve gelişmekte olan küçük ada ülkelerinin 2015 sonuna kadar göze çarpan faizsiz devlet borçlarından muaf tutulması
- Çin'in sağlık alanında kıtanın ihtiyacı olan yardımı ve desteği devam ettirmesi, Çin'deki ve Afrika'daki 20 hastanenin işbirliğinin desteklenmesi,

Afrika Birliği Hastalık Kontrol Merkezinin inşasının Çin tarafından desteklenmesi, Çin'in sağlık ekibi gönderiminin devam etmesi

- 30.000 Afrikalı öğrenciye Çin hükümet bursunun temin edilmesi, daha fazla Afrikalı gencin Çin'de çalışmasının sağlanması, daha fazla Afrikalı uzmanın ekonomik kalkınma ve teknik yönetim hususlarında eğitilmesi
- Çin'in, Afrika ülkelerinde ulusal eğitim sistemlerinde Çince eğitim verilmesini ve daha fazla Konfüçyüs Enstitüsü ile sınıfının kurulmasını desteklemesi
- Çin'in kıtada daha fazla mesleki eğitim merkezi kurulmasına yardım etmesi, 200.000 Afrikalı eğitim ve teknik personelinin eğitilmesi, Çin'de 40.000 Afrikalıya eğitim sağlanması
- 2014'de kurulan Yoksulluğu Azaltma Hususunda İşbirliğinin Güçlendirilmesi Programının daha aktif kullanılması ve bu sayede etkin stratejilerin ve politikaların geliştirilmesi
- 100 Afrika köyünde uydu televizyonu projesinin başlatılması
- Hükümet dışı örgütlerin de dâhil olacağı, kıtada 200 "Mutlu Hayat" projesi ile yoksulluğun özellikle kadın ve çocuklar üzerinde azaltılmasının planlanması
- Daha önceki toplantılarda üzerinde durulan çevrenin korunması hususunda "Çin-Afrika Yeşil Elçi Programı", "Çin-Afrika Çevre İşbirliği Merkezi", "Çin-Afrika Yeşil İcat Projesi" gibi projelerin Çin Güney-Güney Çevre İşbirliği-Yeşil Elçi Programı altında başlatılması ve bu kapsamda çevre koruması, çevre yönetimi, kirliliğin azaltılması, çevre ve finansmanı hususunda işbirliğinin yapılması
- Çin'in 100 temiz enerji ve rüzgâr enerjisini koruma, çevre dostu tarım, akıllı şehir inşası projesine destek vermesi; su kaynaklarının korunması konusunda birlikte hareket edilmesi
- İklim değişikliği ve Yeşil İklim Fonu için Çin'in, Güney-Güney İşbirliği Fonu kapsamında 20 milyar Yuan destek vermesi

- Kültürel ilişkileri geliştirebilmek ve benzer diyaloglar kurabilmek adına Kültürel Mirası Korumada Çin-Afrika Forumu ve Çin-Afrika Kültürel Endüstri Yolu gibi organizasyonlar düzenlenmesi
- Kültürel değişim ve işbirliği adına Afrika'da 5 kültür merkezinin yapımına Çin'in yardım etmesi
- Afrika ülkelerinin basın yayın faaliyetlerini arttırabilmeleri, karşılıklı etkileşimi sağlayabilmek adına her yıl 1.000 Afrikalı medya uzmanının Çin'de eğitilmesi ve medya kuruluşları arasında ziyaretlerin sağlanması
- 10 Çinli, 10 Afrikalı düşünce kuruluşu arasında işbirliği yapılmasına devam edilmesi, her yıl 200 Afrikalı akademisyenin Çin'e davet edilmesi
- Çin'in, Çin-Afrika karşılıklı gençlik ziyaretleri programı uygulaması bu kapsamda her yıl 500 Afrikalı genci Çin'e davet etmesi
- Barış, güvenlik ve terörizm ile ilgili işbirliğinin devam ettirilmesi, Çin'in Afrika Birliğine üç yıl içinde 60 milyon dolar askeri yardım yapması, terörizm ile mücadelede istihbarat ve bilgi paylaşımının güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır (FOCAC, 2015).

Yedinci FOCAC, 2-4 Eylül 2018 tarihleri arasında Pekin'de düzenlenmiştir. Devlet başkanlarının, Afrika Birliği başkanının, Çin ve 53 Afrika ülkesi dışişleri ve ekonomi bakanlarının katılımı ile düzenlenen toplantı sonunda 2019-2021 tarihlerini kapsayan Pekin Eylem Planı kabul edilmiştir. "Ortak Gelecekte Daha Güçlü Çin-Afrika Birlikteliğine" inancı ile gelişen Pekin Eylem Planı kapsamında (FOCAC, 2018);

- Devlet yönetimi hakkında her iki tarafında tecrübelerini paylaşmaktan memnun olmasından dolayı Çin'in Afrika ülkelerinin bağımsız kalkınma stratejilerini desteklemesi, Çin'in Afrika ülkeleri ile reform, dışarıya açılma, devlet yönetimi gibi konularda tecrübelerini paylaşması
- Çin'in Afrika'nın tarım modernizasyon faaliyetlerini desteklemesi, Afrika'nın endüstrisine, tarımsal altyapısına, tarımsal üretimini arttırmasına, genel gıda güvenliğini 2030'a kadar sağlamasına destek olması

- Çin'in tarımsal işbirliği adına 50 tarımsal yardım programı, doğal afetlerden etkilenen Afrika ülkelerine 1 milyar Yuan değerinde acil gıda temini, 500 tarım uzmanı ve kıta girişimcilerinin tarım konusunda eğitilmesini sağlaması
- Her iki tarafında gıda güvenliğinden doğan riskleri azaltmada birlikte çalışması, bu konuda acil durum mekanizmalarının kurulması, Çin'in kıtaya tarımsal teknoloji sunması, araştırma merkezi oluşturması ve teknoloji transferinin kıta ülkeleri tarafından desteklenmesi
- Tarımsal işbirliği adına Çin-Afrika Birliği Tarım İşbirliği Komisyonunun kurulması, Çin-Afrika Tarım İşbirliği Forumunun düzenli bir şekilde toplanması, 10 Çinli, 10 Afrikalı tarımsal araştırma kurumunun işbirliğini geliştirmesi
- Yeşil Tarımın Geliştirilmesi hususunda Çin-Afrika Araştırma Merkezinin kurulması, tarımsal ticaretin geliştirilmesi
- Çin'in pamuk üreten Afrika ülkeleri ile işbirliğini güçlendirmesi, bu ülkelerin yüksek kalite standartlarına çıkması, üretimi arttırması, endüstriyel planlama, işletme, depolama, ulaşım ve ticareti ile Afrika pazarının uluslararası pamuk pazarındaki payını güçlendirmek adına destek olması
- Şeker kamışı sektöründe Çin-Afrika işbirliğinin geliştirilmesi, Çin'in şeker ticaretinin arttırılması için kıtada şeker kamışı çıkarımına devam etmesi
- Kuşak ve Yol Girişimi adı altında endüstriyel kapasitenin ileri seviyeye taşınması, somut projelerin yürütülmesi
- Çin-Afrika Bölgesel Havacılık İşbirliği Programı altında, Çin'in kıtadaki havacılık sektörüne gerekli katkıyı sunması
- Tek/Ortak Afrika Havacılık Taşımacılığı Pazarının, Çin tarafından desteklenmesi, Çin girişimcilerinin kıtadaki havacılık sektörüne girmesi ve yatırımlarını arttırması, Çin ve Afrika arasındaki uzaklıkları kapatacak hava yollarının ve deniz yollarının açılması

- Halk güvenliği, terörizm, suçlarla mücadele ve bilgi sektörünün korunması adına Çin'in akıllı şehir uygulamasına ve iletişim teknolojisinin gelişmesine katkı sunması
- Ulusal kaynakların sürdürülebilirliği, çevre, doğal kaynakların çıkarımı, karşılıklı fayda prensibi üzerinden enerji işbirliğinin sağlanması adına Çin-Afrika Jeoloji İşbirliği Merkezinin kurulması
- Çin-Afrika Okyanus Bilimi ve Mavi Ekonomi Hususunda İşbirliği Merkezinin kurulması ve bu sayede liman taşımacılığı, rüzgâr enerjisi, liman güvenliği, deniz kaynaklarının güvenliği ve korunması, bilimsel araştırmalar sağlanması
- Çin hükümetinin, üç yıl içinde Çin girişimcilerinin kıtada en az 10 milyar dolarlık yatırım yapmasını ve sosyal sorumluluk projelerinde ortak olmalarını teşvik etmesi
- Çin'in az gelişmiş Afrika ülkelerinin Çin'e ihraç ettiği ürünlerin % 97'sine uyguladığı gümrük vergisi muafiyetini devam ettirmesi
- Afrika ile ithalat ve ihracatın geliştirilmesi konusunda daha fazla çalışılması ve imkân yaratılması açısından Afrikalı şirketlerin Çin İthalat ve İhracat Fuarına, Çin Uluslararası Tarım Ticareti Fuarına davet edilmesi
- Çin'in kıta ülkelerine yönelik imtiyazlı kredi, ihracat kredisi gibi seçenekleri genişletmesi ve yeni finansal modeller oluşturması; bu doğrultuda kredi limitini 20 milyar dolara çıkarması, 10 milyar dolar değerinde özel bir fon oluşturması
- Yerel para biriminin ikili ticaretlerde ve yatırımlarda kullanılması konusunda işbirliği yapılması
- Çin'in Afrika ülkelerine ve özellikle az gelişmiş Afrika ülkelerine, Güney-Güney işbirliğini derinleştirmek amacıyla gerek finansal konularda gerekse yoksulluğun azaltılması konusunda yardımlarını arttırması

- Çin'in Afrika'ya kıtada var olan hastalıkları önleme, kontrol altında tutma veya yapılacak sağlık projelerine yönelik 50 tıbbi ve sağlık yardımı programı uygulaması
- Çin'in 1.000 üstün yetenekli Afrikalıya uygun eğitim programı uygulaması, 50.000 hükümet bursu sağlaması, seminerler ve çalıştaylar aracılığı ile 50.000 eğitim programı sunması, Afrika'da farklı disiplinlerde daha fazla uzmanı eğitmesi
- Konfüçyüs Enstitü ve sınıflarının yaygınlaştırılmasının sağlanması, Çincenin Afrika ülkelerinin eğitim sistemine dâhil edilmesi, Çin'in daha fazla Çinli öğretmen ve gönüllü göndererek Afrika ülkelerinde Çincenin öğrenilmesini desteklemesi
- Çin-Afrika Ortak Araştırma Merkezi çatısı altında araştırma ve eğitimlerin devam ettirilmesi, Afrika'nın ihtiyacı olan bilim-araştırma konusunda eğitimlerin alınabilmesi için 150 Afrikalı öğrenciye Çin'de yüksek lisans veya doktora imkânı sunulması,
- Çin'in kıtada ekolojik ve çevrenin korunması hususunda 50 yeşil kalkınma projesi sunması
- Çin-Afrika Bambu Merkezi kurularak, Afrika'nın bambu ve hintkamışı üretimi ve yönetimi konusunda sürdürülebilirliği sağlamasına destek olunması
- Çin'in her yıl 200 Afrikalı akademisyeni ve 2.000 genç Afrikalıyı ülkeye davet etmesi
- Çin'in Afrika Destek Gücüne ve Afrika Acil Kriz Müdahale Ekibine 100 milyon dolar askeri yardım sağlaması
- Çin'in Afrika ülkelerinin yolsuzluk karşıtı kapasite geliştirme programlarına destek vermesi ve bu doğrultuda 2019'dan 2021'e kadar 100 Afrikalı yolsuzluk karşıtı uzman ile eğitimler tesis etmesi
- Her iki tarafında Kuşak ve Yol projesinin güvenliğini sağlaması ve birlikte hareket etmesi kararlaştırılmıştır (FOCAC, 2010).

Her FOCAC toplantısında kabul edilen eylem planlarından anlaşılacağı üzere 2000 yılından sonra Çin-Afrika ilişkileri giderek derinleşmiş ve çeşitlilik arz etmiştir. Siyasi alandan ekonomiye, sosyo-kültürel alandan askeri işbirliğine geniş bir yelpazeye bürünen ilişkiler nezdinde bundan sonraki bölümlerde bu işbirlikleri ve ilişkiler analiz edilecektir.²³

3.2.1. Çin'in Siyasal Varlığı

Çin'in 1990'lardan itibaren ve özellikle de 2000 sonrasında Afrika'ya yönelik gerek siyasi gerek diğer alanlardaki tutumu ve politikaları kıtada daha önceden beri var olan devletlerin politikaları analiz edilerek oluşturulmuştur. Bir başka ifadeyle, Çin 20. yüzyılda kıtada egemen olan sömürgeci güçlerin ve iki süper gücün kıtaya yönelik ilgilerini, politikalarını, kıta ülkeleri ile ilişkilerini ve bu ilişkilerin yarattığı sonuçları çok iyi bir şekilde gözlemleyerek kendisine bir Afrika politikası belirlemiştir (Daban, 2017: 124). Dolayısıyla belirli bir strateji üzerinden ilerleyen Çin, Afrika'dan ne istediğini ve nasıl elde edeceğini çok iyi bilmektedir (Gu ve Humphrey, 2006: 2). Ayrıca Çin yükselişe geçmeye başladığı zamanlarda ve 1990'lar itibariyle kıtadaki boşluğu fark ederek Afrika ülkeleri ile etkileşime geçmiştir. Bu nedenle yükselişi boyunca gerekli gördüğü her durumda, Afrika ülkeleri ile işbirliği halinde olan Çin istediğini rahatlıkla elde etmiştir (Dağlı, 2018a). Dolayısıyla, son dönemlerde dış politika analizleri yapıldığında Çin kıtadaki en başarılı güçlerden ve kimi zamanda en başarılısı kabul edilmektedir (Tandoğan, 2018a). Bu analizden yola çıkarak, Çin-Afrika ilişkilerinin milattan önceki evrelere dayanmasına rağmen, hiçbir dönem 2000 sonrası kadar başarılı, ileri düzeyde ve aktif olmadığını söylemek mümkündür (Dağlı, 2018b). Çünkü 20. yüzyıl özelinde bakıldığında Çin-Afrika ilişkileri uluslararası gelişmelerden etkilenerek şekillenmiştir. Örneğin Çin, ABD ve SSCB ile yaşadığı rekabet doğrultusunda kıta ülkeleri ile gerek siyasi gerek ekonomik temas kurmuştur veya ekonomisi elverdiği ölçüde etkisini gösterebilmiştir. Dolayısıyla Soğuk Savaş boyunca Çin'in sınırlı ve çok da başarılı olarak atfedilemeyecek kıta temasları olmuştur (Deniz, 2014: 193).

21. yüzyılda Çin'in siyasi ve ekonomik olarak güçlenmesi, tarihteki eski gücüne ulaşması, "aşağılanma yüzyılı" olarak tabir edilen dönemin etkisinin atlatılması (Ergenç, 2014: 442) ve "uyanık dev" statüsüne (Aras, 2018: 24) geçmesi ile Afrika ile ilişkilerinde de

---

²³ Çin'in siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve sosyal etkilerinin ve kıta ülkeleri ile ilişkilerinin birbirinden bağımsız olamayacağı bu nedenle her başlık altında belirtilen konuların ve olayların birbirinden kesin çizgilerle ayrı tutulamayacağını belirtmem gerekmektedir. Bu nedenle başlıklar altındaki konuların etkileşim içinde olacağının göz önünde bulundurulmasında fayda vardır

yeni bir evre başlamıştır. Gerek 21. yüzyılda elde ettiği başarı gerekse önceki dönemki kıta politikalarını iyi analiz etmesi ile kıtada başarıya ulaşmasının sonucunda Çin, Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde kartlarını iyi kullanmıştır. Çin'in kıtada siyasi etkisini hissettirmek için kullandığı en temel koz geçmişte yaşanan ortak deneyimler olmuştur. Çin'in modern dönemde kıta ile ilişkilerinde kullandığı Güney-Güney yardımlaşması, anti-sömürgecilik, antiemperyalizm, bağımsızlık, ulusal siyasi ve ekonomik özgürlük, eşitlik ve bu kapsamda 3. Dünya ülkelerine önderlik yapma rolü aslında taraflar arasındaki benzer geçmiş deneyimin bir ürünü olarak şekillenmiştir. Çin bu vurgulamaları 1949'dan günümüze her fırsatta dile getirmektedir. Çünkü Afrika tarihinin kölelik ve sömürgecilik üzerine kurulu olmasına benzer olarak Çin kısa bir dönemde olsa bu deneyimi yaşamıştır. Çin Afyon Savaşlarında aldığı yenilginin sonucunda sömürgecilik ile tanışmıştır (Ermağan ve Fidan, 2014: 52,53). 1839'da başlayıp 1842'ye kadar süren Afyon Savaşlarında Çin, dönemin en güçlü sömürgeci güçlerinden olan İngiltere karşısında defalarca yenilgi almıştır. Bu yenilgilerin sonucunda Hong Kong'u İngiltere'ye ve beş önemli limanını da tüm Avrupalı güçlere açmak zorunda kalan Çin, ekonomik ve ticari kontrol yetkisini elinden kaptırmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kurulmasına kadar süregelen bu sömürgecilik deneyimi Çin tarafından her zaman "utanç, onursuzluk veya aşağılanma yüzyılı" olarak anılmaktadır (Dünyabülteni, 2010).

Çin, üç büyük yük olarak adlandırdığı emperyalizm, feodalizm ve katı kapitalist sömürü düzenini Afrika'nın da uzun bir dönem tecrübe etmesinden yola çıkarak benzer tarihsel yükleri taşıdıklarını vurgulamaktadır (Shelton, 2001: 119) Bu nedenle 1949'dan sonra Çin kıtaya sömürge geçmişinin olmaması aksine sömürüldüğü bir dönem olduğu kozu ile gitmiştir. Dolayısıyla kıtaya girişi çok zor olmamıştır (Dağlı, 2018b). Özellikle 21. yüzyılda, Çin bu kozunu daha etkili ve bilinçli kullanmaya başlamıştır. Öncelikle benzer ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel deneyimleri yaşayan Çin kıta halklarının ekonomik mücadelesini, istikrar ve barış için uğraşlarını çok iyi anlamaktadır ve bu doğrultuda kıtaya barışçıl ve faydalı çözümler sunmaktadır. Bu nedenle kendisini dost ve uzun soluklu bir ortak olarak göstermektedir (Shelton, 2001: 119). Örneğin, Çin başbakanı Wen Jia Bao 2006 yılındaki Güney Afrika ziyaretinde, "Çin tarih boyunca Afrika kıtasının bir karış toprağını bile işgal etmemiştir, sömürmemiştir." diyerek gerek geçmişte gerek günümüzde Çin'in dostane bir tavrının olduğunu göstermiştir. Bu durumun en net örneği de Pekin Zirvesi'nde Çin Cumhurbaşkanı Hu Jin Tao'nun, "Çin-Afrika ilişkileri 50 yıldır sürekli aşama kaydederek karşılıklı denk olma, dostluk ve destekleme esaslarına göre gelişmiştir." sözleri olmuştur

(Koşar, 2013). Bununla birlikte Çin, sömürgeci güçleri kıta halklarını yüzyıllardır yağmalayan, sömüren ve geri kalmışlıklarına sebep olan devletler olarak görmektedir (Ermağan ve Fidan, 2014: 61). Dolayısıyla Çin, Batıyı kıtadaki sömürgeci ve olumsuz geçmişinden ve bu geçmişin günümüzde Afrika ülkelerinin yaşadığı sorunların kaynağı olmasından dolayı eleştirerek, kıta ülkelerinin Batılı güçlerden uzaklaşması için çabalamaktadır (Aydın, 2019b).

Çin yüzyıllardır Batının yaklaşmadığı bir tavırla bir başka ifadeyle sömürgeci güçlerin tutumundan farklı olarak karşılıklı kazanç ve fayda, saygı, eşitlik, stratejik ortaklık ve geçmişte yaşananların etkisiyle ortak mazi ve duygudaşlık kozları ile kıtada var olmaya başlamıştır (Ermağan ve Fidan, 2014: 61). 21. yüzyıldaki temel dış prensiplerinden biri olan “aktörler arası denge” diplomasisini de bu kozların arasına koyarak Afrika ülkeleri ile temas kuran ve siyasal diyaloglar geliştiren Çin, Afrikalı liderlerin ve halkın Çin’e karşı önyargısız bir tavır benimsemelerine vesile olmuştur. Çin açısından önemli bir avantaj olan bu durum (Aksöz, 2017) kıtada Çin’e karşı pozitif bir algının oluşmasını da sağlamıştır (Kadier, 2013: 93). Buna karşın, sömürge geçmişlerinin Afrikalı halkların hafızasında bıraktığı olumsuz imaj ve hala devam eden saldırgan tavırları Batılı devletleri dezavantaja düşürmüştür (Arslan, 2018: 131). Çünkü Çin, Barış İçinde Bir Arada Yaşama tezi ve bu tezin içerisinde Afrikalıları en çok cezbeden eşitlik duygusu ile kıtaya yaklaşırken kıta halkı, Batılılar her karşılıklarına çıktığında beyaz zulmü olarak adlandırdıkları geçmişi ve devam eden sömürü ilişkisini hatırlamaktadır (Koşar, 2013).

Batılı devletlerin kıtada tepki çekmeye başlamasının en büyük sebebi müdahaleci tavırları ve şart koştuıkları siyasi taleplerdir. Batılı devletler en çok insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek ülkelerin içişlerine müdahalede bulunmaktadır. Bu durumu Afrika kıtasında da defalarca kez, devletin ve liderlerin gücünü kötüye kullandığını gerekçe gösterip vatandaşları koruduğunu iddia ederek gerek darbeleri destekleyerek veya ülke liderlerini gayrimeşru yollarla görevden uzaklaştırarak gerekse ambargo gibi baskı politikaları ile gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla Batılı devletler için insan hakları ihlallerini önlemek çoğu zaman müdahale için meşru bir sebep teşkil etmektedir (Anshan, 2007: 75). Ayrıca Batılı devletlerin ve kurumların, Afrika ülkelerine finansal yardımları ve kredileri ekonomik ve siyasi koşullar sonucunda vermesi söz konusudur. Özelleştirme ve kapitalist ekonomik düzeni ülke ekonomisine entegre etme gibi ekonomik şartların yanı sıra demokrasi, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi pek çok siyasi şartlar kıta ülkelerine sunulmaktadır (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 751).

Batı ülkeleri istediği şartlar ile Afrikalı liderleri ve aslında otoriter liderleri hedef almaktadır. Örneğin, Bush yönetimi döneminde ABD, “Özgürlük Ajandası” adlı politika ile Batılı normlardan uzak olan ve Batının istediği formda ülkeyi yönetmeyen otoriter ve anti demokratik liderleri hedef almıştır. Başta ABD olmak üzere birçok Avrupalı devlet Batılı siyasi ve ekonomik normları takip etmedikleri sürece onlarla işbirliği halinde olmayacaklarını belirtmektedir. Dolayısıyla Afrikalı otoriter liderler Batılı devletler ile işbirliği halinde olurlarsa, ülkelerine uygulayacakları Batı normlarının kendi rejimlerine zarar vereceğini ve güçlerini kaybedeceklerinin farkındadırlar. Afrikalı liderlerin bu farkındalığa sahip oldukları dönemde ise Çin “iç işlere karışmama” prensibini kıtada daha fazla dile getirmeye başlamıştır. Dolayısıyla Afrikalı otoriter liderler güçlerini ve iktidarlarını kaybetme ihtimaline karşı, kendilerine hitap eden Çin ile siyasi işbirliğine girmelerinin daha avantajlı olduğunu düşünmeye başlamıştır (Kanat, 2012). Bu tarz bir düşünce yapısının oluşması da Batılı devletler ile Afrikalı liderler arasında bir kopuşa kimi zamansa düşmanlığa neden olmaktadır (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 751). Çünkü Batı, kendisi gibi aslında bir bakıma da kukla devlet yaratmak amacıyla kıta ülkelerine siyasi yapısından ekonomisine, sosyo-kültürel alanından askeri yapısına “benim gibi ol, kazan” diye diretirken; Çin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri kendisinden farklı dahi olsa “benim yanımda dur, kazan” mesajı vermektedir (Aydın, 2019a).

Çin için kıta ülkeleri ile ilişkilerinde önemli olan birlikte ve ortak çıkarlar üzerinden hareket etmek olduğu için iyi yönetim, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü (Aras, 2018: 152) gibi şartlar sunmak yerine “ne olursan ol” mantığı ile hareket etmektedir. Bir başka ifadeyle, Çin Afrika ülkelerine herhangi bir siyasi koşul sunmadan, otoriter liderleri eleştirmeden, değiştirmeden kabul ederek ve iç işlere müdahale etmeden yardımlarını yapmaktadır ve ticari ilişkilerini hız kesmeden, herhangi bir ambargo veya kısıtlama uygulamadan devam ettirmektedir. Çünkü Çin hükümeti için “ticaret ticarettir, siyaset siyasettir.” mantığı, ticari ilişki ve yatırımlarda herhangi bir siyasi koşul sunmayı gerektirmemektedir. Bu tutumu Çin’i, Afrikalı liderler nezdinde Batılı devletlerden, Dünya Bankasından ve IMF’den keskin çizgilerle ayırmakta ve avantajlı bir konuma koymaktadır (Aning, 2008: 46, 47). Çünkü Çin, insan hakları ihlalleri ve anti demokratik tavırlar karşısında (Kanat, 2012) Afrikalı otoriter liderlere hareket serbestisi tanıyarak çekici bir güç oluşturmaktadır (Arslan, 2018: 131).

Afrika ülkeleri özellikle 1990 sonrasında itibaren Batı baskısından kaçmak için “sözde/görünürde demokratik” ancak kendi çıkarlarına hizmet edecek bir siyasi-ekonomik

model ve ortak aradıkları için Çin, Afrikalı liderler için oldukça cazip gelmiştir. En başta Çin, herhangi bir gelişmişlik farkına vurgu yapmadan Afrika ülkeleri ile saygı ve eşitlik prensipleri doğrultusunda siyasi bir diyalog kurmaktadır. Yüzyıllardır Batılı mevkidaşları tarafından aşağılanan Afrikalı liderler için bu oldukça kıymetli bir tavır olmuştur (Gazibo ve Mbabia, 2012: 24). Örneğin, Uganda Başbakanı Yoweri Kaguta Museveni, “Çinlilerden, Batılılara kıyasla daha çok saygı görüyoruz.” diyerek Çin’in tavırlarından memnun olduklarını dile getirmiştir (Kiremitçi, 2013: 83). Ayrıca hem Çin hem Afrika ülkeleri benzer sömürgeci müdahaleye maruz kaldıkları için siyasi durumlarda ve hükümetlerin karar alma süreçlerinde iç işlere müdahale edilmesinden taraf değillerdir (Assefa, 2018: 3).

Her iki tarafta insan hakları ve bağımsızlık konusunda ortak duygu ve düşüncelere sahiptir (Servant, 2005: 3). Hem Çin hem de Afrika ülkeleri için devlet egemenliği ve bağımsızlığı yüce bir kavramdır. Dolayısıyla, insan hakları ihlalleri, bir devletin diğer bir devletin içişlerine müdahale etmesini gerektirmemektedir. Bir devletin bağımsızlığının ve egemenliğinin, ülke içinde ne yaşanırsa yaşansın devam ettirilmesi gereken bir prensip olarak gören Afrika ülkeleri gibi, Çin’de benzer siyasi düşünceye sahip olduğu için, kıta ülkelerinin güvenini kazanmıştır. Örneğin, 2005 yılında Robert Mugabe, Harare’deki kaçak yapılaşmanın önüne geçmek için bir anda tüm binaları yıkmış, insanları evsiz bırakmıştır. Bunun üzerine İngiltere ve ABD, Afrika Birliği’nin harekete geçmesi için ısrar ederken, Çin, Afrika Birliği ile Zimbabwe’nin içişlerine karışılmaması gerektiğini savunmuştur. Uluslararası toplumda büyük bir tartışma yaratan Darfur Krizinde, Batı dünyası olayları soykırım olarak nitelendirip uluslararası toplumun orada yaşayan insanları koruması gerektiğini bu nedenle de bir askeri müdahalenin gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak hem Çin hem Afrika ülkeleri benzer görüşleri savunarak, her ülkenin farklı kalkınma süreci geçireceğini bu nedenle de gelişmiş ülkelerin bu durumu yargılama ve bu duruma müdahale etme haklarının olmadığını savunmuşlardır. Çin, Afrika ülkeleri ile bu tarz ortak görüşlere sahipken kendisinin de ülke içindeki mevzulardan dolayı Afrika ülkelerini yargılama hakkının olmadığını bilincinde hareket etmekte ve bu duyguyu ülkelere hissettirmektedir (Anshan, 2007: 75-76) .

Çin gerek iç işlere karışmama prensibi gerekse insan hakları konusunda benzer düşüncelere sahip olmasından dolayı Afrika ülkeleri tarafından tercih edilir olmuştur. Çin’in kıta ülkeleri ve özellikle liderleri tarafından tercih edilmesinin bir diğer sebebi de hukukun üstünlüğü ve demokrasi ilkesi karşısında da çoğu zaman benzer duruşa sahip olmalarıdır. Çin nasıl ki ülkesinde hukukun üstünlüğü ve demokrasi olgularını tam anlamıyla inşa edemediyse ve hatta bu kavramlar Çin hükümeti için bir o kadar uzak kavramlarsa, benzer durum pek çok

Afrikalı ülke ve liderleri için de geçerlidir. Dolayısıyla Çin kıta ülkeleri ile siyasi ve ekonomik bağlantılarında hukukun üstünlüğü ve demokrasi prensiplerini bir zorunluluk ve şart olarak görmemektedir. Bu durum da güçlerinin sarsılmasını istemeyen Afrika liderlerini fazlasıyla memnun etmektedir (Vural, 2017: 138). Çin için, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi gibi koşullar ekonomik yardımlar, ticari ilişkiler ve siyasi diyaloglar için aranması gereken şartlar değildir. Çünkü bu tip siyasi hususların varlığı veya yokluğu, ekonomik kalkınma veya ekonomik temaslar için gerekli değildir (Aras, 2018: 153). Çin için bu tarz siyasi hususlar, Batının kendisine benzetmeye çalıştığı ülkelere dayatmaya çalıştığı, kendi kurallarından öteye geçmeyen ve aslında başarılı olmayan şartlardır (Vural, 2017: 138). Çin çoğu zaman, Batının öngördüğü demokrasi formunun Afrika kıtasına uygun olmadığını, Kenya’da Batının istediği tarzda yapılan seçimlerin ardından meydana gelen iç karışıklıkları ve şiddeti örnekleyerek anlatmaktadır (Alpay, 2011: 16). Çin bu düşüncelerinden ötürü, Afrika ülkelerini kendi siyasi tercihleri ve modelleri ile ekonomik ve siyasi kalkınma örneği verebilecekleri konusunda cesaretlendirmektedir (Aras, 2018: 153).

Çin’in Afrikalı liderleri cesaretlendirdiği bir diğer konu da herhangi bir koşul sunmadan yaptığı ekonomik yardımların, liderlerin siyasi gücüne güç katmasıdır. Bir başka ifadeyle, otoriter ve anti-demokratik tutumlarından dolayı halk tarafından tepki almaya başlayan liderler, koşulsuz olarak sunulan bu ekonomik yardım ve yatırımlar ile hem alt yapı faaliyetlerini sağlamakta hem de işsizlik sorununa çözüm bulmaktadır. Dolayısıyla Çin ile yapılan antlaşmalar sayesinde, Afrikalı otoriter liderler toplumsal tepkileri azaltmanın yanı sıra hem siyasi olarak hem de finansal olarak güçlerine güç katmaktadır (Kanat, 2012). Çin’in Batıdan farklı olarak, Afrikalı otoriter liderlerin istediği bu tarz tavırlarla kıtaya yaklaşabilmesinin sebebi benzer devlet kimliklerine sahip olmalarıdır. Çin kurulduğu yıldan günümüze tek parti sistemi ile Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından yönetilmektedir. Afrika ülkeleri ile bir takım demokratikleşme adımları atmalarına rağmen, kurumsallaşmış ve tam anlamıyla işleyen demokratik bir siyasi mekanizmayı hayata geçirememişlerdir. Sözde demokrasi adı altında otoriter ve baskıcı liderler ile yönetilmektedirler. Benzer siyasi yapılarından dolayı her iki tarafın da iç politikalarını kendi içlerinde, ulusallaştırmadan ve baskıcı metotlarla çözme eğilimleri vardır (Bayram, 2018: 151). Ayrıca nasıl ki Çin devlet kontrolünde ekonomik reformlar yapan, devletin her alanda baskın olduğu ve sivil toplum kuruluşlarının pek aktif olmadığı bir devlet modeline sahipse pek çok Afrikalı devlette de benzer özellikler görülmektedir (Kuo, 2016). Bu benzerliklerin Afrikalı liderlerin dikkatini çektiğinin en güzel örneğini, “Avrupalılar görmezden gelinerek bizlere uygun şartlarda

imkânlar sunan Çin'e yönelmemiz lazım." diyen Senegal Devlet Başkanı Aboulaye Wade vermiştir (Kiremitçi, 2013: 83-84).

Çin, kıtada kolaylıkla siyasi nüfuz sağlarken bu durum Batı ve uluslararası toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Öncelikle Çin'in insan hakları ve demokrasi gibi hususlar konusunda iç işlere müdahale etmeme politikası nedeniyle, Afrika'nın siyasi gelişim sürecine katkısı olmaması ve aksine bu gelişim sürecinden rahatsız olan liderleri ve siyasi eliti destekler nitelikte yaklaşımları olması Batı tarafından sıklıkla eleştirilmektedir (Konings, 2016: 343). Çin'in insan hakları ihlalleri yapan otoriter kıta liderleri ile teması yalnızca Batılı liderler tarafından değil, Batı medyası ve kıta ülkelerinin demokrasi ve insan hakları savunucuları tarafından da eleştirilmekte ve problematik bulunmaktadır (Kanat, 2012). Çin'e yönelik eleştirilerin başında insan hakları ve demokrasi konusunda sağlanan ilerlemeleri zayıflatması, şeffaflığın geri planda tutulmasına sebep olması (Arslan, 2018: 137) ve Sudan'daki Ömer El-Beşir ile Zimbabve'deki Robert Mugabe gibi otoriter ve insan hakları ihlali yapan liderleri meşrulaştırması yer almaktadır (Vural, 2017: 139).

Çin tüm bu eleştirileri "ticaret ve siyaset birbiri ile aynı tutulamaz" mantığı ve iç işlere müdahaleye karşı tavrı ile bertaraf etmeye çalışsa da bu tavrını ihlal ettiği durumlar da ortaya çıkmıştır. Çin de tıpkı Batılı devletler gibi zaman zaman çıkarları uğruna iç işlere karışmama prensibinden şaşmıştır. Örneğin, Tanzanya'da 2015 seçimlerinde muhalif adayın iktidara gelmesi halinde Çin ile devam eden ilişkilerde değişikliğe gideceğini söylemesi bir başka deyişle, Çin'in var olan siyasi ve ekonomik nüfuzunu azaltacağını belirtmesi üzerine Çin, halkı yönlendirmeye çalışmış ve bizzat seçimlere yönelik açıklamalar yapmıştır (Aydın, 2019a). Çin'in iç işlere müdahale etmeme politikasını ihlal ettiği bir diğer örnek ise Zambiya'daki 2006 seçimlerinde meydana gelmiştir. Zambiya'da Çin işletmelerindeki kötü çalışma koşulları nedeniyle eylem yapan işçilerin yanında yer alan cumhurbaşkanı adayı Michael Sata, açıkça Çin'i sömürgecilikle suçlamış ve bu sömürgeciliğe karşı çıkmıştır. Bu durum üzerine Çin seçimleri sabote etmiştir. Çin'in başkent Lusaka'daki büyükelçisi Li Baodong, Michael Sata'yı seçmeleri halinde diplomatik ilişkileri kesecekleri söyleyerek Zambiyalıları adeta tehdit etmiştir. Bu tehdidin bir başka boyutu da Çinli işletme sahiplerine karşı ayaklanan yerel işçilerin işten çıkarılması olmuştur. Dolayısıyla Çin kıtadaki ekonomik ve siyasi çıkarları arttıkça ve bu çıkarların zarar görme ihtimaline karşı, büyük bir bağlılık duyduğu prensiplerini bir kenara atabileceğini göstermektedir (Assefa, 2018: 113).

Çin'in kıtada bazı müdahaleci tavırları olmakla beraber, bu tavırları Batının uzun bir zamandır yaptığı müdahalelerle hem sayıca hem de nitelik bakımından kıyaslamak mümkün değildir. Çünkü Çin kıtada var olmaya başladığı dönemden itibaren saldırgan, baskıcı ve istilacı tavırların aksine barışçıl, siyasi ortaklığa ve işbirliğine dayalı bir politika izlemektedir (Üngör, 2009: 29). Çünkü Çin-Afrika ilişkilerinin ve tarafların 2000 yılında oluşturduğu FOCAC mekanizmasının mantığında samimiyet, dostluk ve eşitlik, karşılıklı fayda ve çıkarlara dayalı işbirliği ve ortaklık, ortak refah ve kalkınma, karşılıklı destek ve yakın koordinasyon yer almaktadır (Tepabaş, 2010: 111). Çin'in kıta ülkelerine çoğunlukla bu prensipler dâhilinde yaklaşmasının belirli başlı sebepleri vardır. Bunlardan biri, ortak destek ve yakın koordinasyon prensibinin hitap ettiği, Çin'in Afrika ülkelerinden BM başta olmak üzere çok taraflı diğer uluslararası kuruluşlarda siyasi destek alma isteğidir. Çin, Afrika ülkeleri ile siyasi işbirliğini bu tarz platformlarda da göstermeyi amaçlamaktadır (China Report, 2007: 375). Çin'in bu konuda hassas olmasının en temel sebebi, 1971 yılında BMGK'ye Afrikalı ülkelerin desteği ile girmiş olduğunun farkında olmasıdır. Bu farkındalık, Çin'in 21. yüzyılda kıta ülkelerinden daha fazla destek istemesine sebebiyet vermiştir (Gu ve Humphrey, 2006: 3). Çünkü Afrika ülkeleri, BM Genel Kurulu'nun % 28'ini oluşturarak, önemli bir çoğunluğu temsil etmektedir (Bayram, 2018: 151). Dolayısıyla bu çoğunluğu iyi kullanmak isteyen ve kendisini pek çok konuda güvenceye almak isteyen Çin için Afrika ülkeleri önem arz etmektedir (Asche ve Schüller, 2008: 14).

Çin, BM'de özellikle insan hakları komisyonunda kıta ülkelerinin desteğine çok fazla ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Çin'in uluslararası toplum tarafından sürekli insan hakları ihlalleri nedeniyle suçlanması ve bu suçlamaların daha somut adımlar teşkil etmesi için uğraşan BM üyelerine karşı Afrika ülkeleri önleyici mekanizma görevi görmektedir (Vural, 2017: 147). Afrika ülkeleri bu çabaların boşa çıkarılması konusunda Çin'den yana taraf olarak büyük bir rol üstlenmektedirler (Bayram, 2016: 506). 2004 öncesinde BM İnsan Hakları Komisyonunda Çin'deki insan hakları ihlallerine yönelik 11 öneri sunulmuştur. Komisyona sunulan 11 önerinin kabul edilmemesinde, komisyondaki toplam 53 üyenin 15'ini oluşturan Afrika ülkelerinin payı büyüktür. 2006 yılında yine aynı şekilde Çin'e yönelik insan hakları ihlali suçlamalarında Afrikalı üyelerin % 80'i Çin'den yana tavır sergilemiştir. Özellikle Mısır, Mali, Güney Afrika, Cezayir, Fas ve Tunus'un Komisyon'da Çin lehine oy kullanma oranlarının % 90'nın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Çünkü Afrika ülkelerinin çoğu insan hakları ihlalleri nedeniyle çok fazla yaptırımla karşılaştıkları için siyasi ortaklarının da aynı sebeplerle suçlanmasına izin vermemektedir (Bayram, 2018: 151). Bu

durum ortak destek ve yakın koordinasyon prensibinin en net örneğini teşkil etmektedir. Nitekim Uganda devlet başkanı Yoweri Kaguta Museveni'nin "Uganda ve Çin, BM dâhil çok taraflı kurumlardaki temas ve eşgüdümünü güçlendirmeli." (CRI, 2019) sözleri, kıta ülkelerinin geneline hâkim olan bir görüş olmaya başlamıştır.

Çin, insan hakları ihlalleri karşısında aldığı desteğin yanı sıra istemediği veya çıkarlarının ters düştüğü bir ülkenin BMGK'ye girişini engelleme konusunda da Afrika ülkelerinden destek aldığı ve alacağı düşünülmektedir (Vural, 2017: 147). Çünkü Çin, Asya'daki bölgesel üstünlüğüne zarar vereceği düşüncesi ile Japonya'nın BMGK daimi üyeliğine girişini tasvip etmemektedir. Bu konuda da ısrarla Afrikalı ortaklarından destek almaya çalışmaktadır. Ayrıca Çin, BM'de Afrikalı ülkelerin kendisine yönelik desteğini alırken Afrika ülkelerinin lehine tavırlar alınması için de uğraşmaktadır (Gazibo ve Mbabia, 2012: 25). Afrika ülkelerinin uluslararası alanda rolünü ve pozisyonunu arttırması için uğraşan Çin'in bu çabası hem Güney-Güney işbirliğinin bir ürünüdür hem de daha etkili bir kıta partnerinin kendisine daha fazla güç kazandıracığının farkında olmasından kaynaklanmaktadır (Aning, 2008: 46). Bu nedenle kıtaya yönelik ticari engellerin kaldırılması, yardımların arttırılması, borçların silinmesi ve BMGK'de Afrika ülkelerinin temsili gibi pek çok konuda kıta ülkelerinin çıkarına yönelik politikalar izlemektedir (Konings, 2016: 360).

Çin'in Afrika ülkelerini uluslararası platformlarda desteklemesi ve siyasi yapılarına karışmaması çarpıcı bir durumu da ortaya çıkarmaktadır. Afrika ülkeleri için Çin, Batı ülkelerine karşı bir alternatif hatta Batı ile siyasi ilişkileri dengeleyen bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır (Jianbo ve Xiomin, 2011: 1705). Dolayısıyla Afrika ülkeleri dış politikalarında ve uluslararası platformlarda Batı haricinde bir devlet ile dayanışma içinde olabileceklerini hissetmişlerdir (Aydın, 2019b). Ayrıca Afrika ülkeleri yeni küresel düzende kendilerini güvence altına alabilmek için zaman zaman Çin'i koz olarak ve hatta geçmişteki Batı baskısının rövanşını, intikamı olarak görmektedirler (Jianbo ve Xiaomin, 2011: 1795). Bu nedenle Afrikalı liderler, Batılı devletlerin ve kuruluşların keyfi ve acımasız yaptırımlarına ve tutumlarına karşı, Çin'e daha fazla yakınlaşarak Batılı devletlerden intikamlarını aldıklarını ve Çin'in siyasi ve ekonomik destekleri ile de kozlarını kullandıklarını düşünmektedirler (Aydın, 2019a). Zimbabve devlet başkanı Robert Mugabe'nin "yüzümüzü güneşin doğduğu doğuya, sırtımızı ise güneşin battığı batıya döndük." sözleri aslında Çin ile ilişkilerini açıklar niteliktedir. (Vines, 2017). Sonuç olarak Çin kıta ülkelerinin manevi savunucusu konumuna

gelirken, Afrikalı liderlerden de siyasi ve manevi desteği her zaman beklemektedir (Gazibo ve Mbabia, 2012: 25).

Çin, BM'deki desteğin yanı sıra en hassas olduğu konulardan biri olan Tayvan sorununda ve bu sorunun sonucunda ortaya çıkan "Tek Çin" politikasında Afrika ülkelerinden destek beklemektedir (Kadier, 2013: 28). Çin'in tüm ülkelerle olduğu gibi Afrika ülkeleri ile de siyasi ve ekonomik temasa girerken belirleyici unsuru Tayvan olmuştur. Bir başka ifadeyle Afrika ülkelerinden siyasi, sosyal veya ekonomik herhangi bir koşul talep etmeyen ve şart koşmayan Çin'in tek şartı Tayvan'ı tanımamaları olmuştur (Dağlı, 2018a). Çin, Afrikalı müttefiklerinden Çin'in bütünlüğünü ve birliğini savunmalarını dolayısıyla da Tek Çin politikasına bağlı olmalarını istemektedir (Konings, 2016: 361). Çin'in tek şartının Tayvan'ın tanınmaması olması, Afrika ülkelerinin pek çok şart koşan Batılı ülkeler, IMF ve Dünya Bankası yerine Çin'i daha cazip görmelerine sebep olmuştur (Bayram, 2016: 506). Bu doğrultuda da Çin'e her türlü desteği vermeye başlamışlardır. Örneğin, Dünya Ticaret Örgütü'nde Tayvan'ın üyeliğinin engellenmesinde Afrika ülkelerinin ciddi payı vardır (Gu ve Humphrey, 2006: 3). 1998 yılında Güney Afrika, Gine Bissau ve OAC, 2003'te Liberya, 2005'te Senegal, 2006'da Çad, 2008'de Malavi, 2013'de Gambiya'nın ve 2016'da Sao Tome ve Principe (Bayram, 2016: 506) ve 2018'de Burkina Faso (Türkoğlu-Oğuz, 2018) Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Eswatini Krallığı (eski adıyla Swaziland) Çin'e karşı Tayvan ile ilişkilerini sürdüren tek Afrika ülkesidir (Bayram, 2016: 506).

Eswatini Krallığı Tayvan ile ilişkilerini devam ettirmesinin karşılığında, Çin'den herhangi bir sosyal, ekonomik ve siyasi yardım alamamaktadır (Haroz, 2011: 68). Örneğin, Malavi ancak 2008'de Tayvan ile 41 yıllık diplomatik bağlarını kopardıktan sonra Çin ile karşılıklı sanayi, ticaret ve yatırım alanlarının geliştirilmesine yönelik mutabakata varabilmiştir. Elbette ki bu durum Tayvan hükümeti tarafından eleştirilmiştir. Tayvan hükümeti, Çin'in yalnızca Malavi'nin doğal kaynakları için ülke ile temasa geçtiğini vurgulayarak bu durumun uzun vadede ülkeye zarar getireceğini söylemiştir (Dağlı, 2018c). Buna müteakip, Tayvan hükümeti de Tayvan'ı tanımaları karşılığında kıta ülkelerine ekonomik yardımlarda bulunacağı vaatlerine yıllardır başvurmaktadır (Dağlı, 2018b). Bu durum ise kıtaya Tayvan ve Çin rekabeti olarak yansıyor uzun yıllardır Afrika ülkelerinin bu rekabetten yararlanmasını sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, her iki tarafında ekonomik yardım vaatleri sunması, bu tarz yardımlara ihtiyacı olan devletlerin yardımların niteliğine ve miktarına göre kiminle temasa geçeceklerini seçmelerine yol açmıştır. Bu nedenle geçmiş dönemlerde ekonomik yardımlara göre kimi zaman Tayvan kimi zaman Çin ile irtibata geçen

lkeler olduğunu söylemek mümkündür (Kadier, 2013: 28). Senegal, ad, OAC, Benin, Gambiya, Burkina Faso, Lesotho, Liberya ve Nijer en az bir kez diplomatik temaslarını değiştiren Afrika lkeleri arasında yer almaktadır. Nitekim Senegal ve OAC'nin diplomatik tanıma tercihlerinin 5 kez değiştiği düşünülünce, bu durum “satılık statü” olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Bayram, 2018: 156). Gerek Çin gerek Tayvan hükümetlerinin önüne bu tanıma/tanıma durumu sık sık sunulmaktadır. Örneğin Michael Sata, seçilmesi halinde Tayvan ile diplomatik temas kuracağı yönünde açıklama yapmıştır. Sata'nın seçilmemesi sonucunda ise Çin, resmen Zambiya halkına ödül olarak ülkeye 300 milyon dolarlık yatırımda bulunmuş ve 10.000 kişilik istihdam sahası oluşturmuştur (Bayram, 2016: 507). Zambiya örneğinden anlaşılacağı üzere Çin, Afrika lkelerine Tayvan konusu üzerinden de “yanımda dur, kazan” mesajı vermektedir (Baydemir, 2018).

Çin'in Afrika lkelerinin desteğini almayı arzu ettiği diğer bir konu da Batının egemen olduğu dünya düzeninin dışında yeni bir dünya düzeni kurulması üzerinedir (Aydın, 2019b). Çin, Mao döneminde 3. Dünya dayanışması ile Sovyet ve ABD egemenliğine karşı yeni bir düzen arzu ederken, 1990 sonrasında ve özellikle 21. yüzyılda daha adil, daha eşit bir uluslararası düzenin Güney-Güney işbirliği ile yaratılması için çabalamaktadır. Çin'in 21. yüzyılda arzu ettiği yeni bir dünya düzeni daha öncesinde de vurguladığı çok kutupluluktan geçmektedir (Gazibo ve Mbabia, 2012: 25). Çin çok kutuplu yeni bir dünya düzeni yaratarak uluslararası sistemde etki gücünü ve siyasi nüfuzunu arttırmayı istemektedir (Tepebaş, 2011: 1). Çin'in bu talepte bulunabilmesinde 1990 sonrasında ekonomik olarak yükselişe geçmesinin ve bunun karşılığında kendisine güveninin gelmesi ile siyasi olarak söz sahibi olmaya başlamasının etkisi oldukça fazladır. Çünkü Çin, elde ettiği başarılar ile Soğuk Savaşın ardından tek kutuplu bir düzenin yaratılmasına neden olan ABD ile mücadele edebileceğinin farkına varmıştır. Çin, ABD'nin tek başına verdiği kararlar ile küresel ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunlarını çözemeyeceğini bunun yerine çok taraflılığın, işbirliğinin ve koordinasyonun hâkim olduğu yeni bir düzen yaratılması gerektiğini vurgulamaktadır (Deniz, 2014: 195). Çin hem kendisi hem de başta Afrika kıtası olmak üzere gelişmekte olan ülkeler için var olan siyasi ve ekonomik düzenin uygun olmadığını düşünmektedir (Dağlı, 2018b).

Çin, çok kutuplu bir uluslararası düzen yaratabilmek için ABD hegemonyasının dengelenmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Çin'in bu dengelemeyi yapabilmesi için ABD'nin henüz Orta Doğu gibi tamamen etki altında tutamadığı ancak Bush yönetiminin kıtanın petrol ve doğal kaynaklarına yönelik politikalar uygulamaya başladığı Afrika

ülkelerini kendi tarafına çekmesi önemli bir hedef olmuştur (Dağlı, 2018a). Çin kıta ülkelerini kendi tarafına çekebilmek için ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından Irak ve Afganistan'a yönelik tutumunu ve askeri güç unsurlarına başvurmayı tercih etmesini koz olarak kullanmış ve diplomatik manevra yeteneği ile kıtayı etkisi altına almayı başarmıştır (Wang ve Zou, 2014: 1116). Çin'in bu dönemde Barışçıl Yükselme Tezine çevirdiği Barış İçinde Bir Arada Yaşama Tezi, ABD'nin ve diğer Batılı güçlerin sert güç unsurlarına başvurması için bir koz olurken, Harmonik Dünya yaklaşımı önemli bir diplomatik manevra yeteneği örneği olmuştur. Harmonik Dünya yaklaşımında, dünyanın ABD yörüngesinde tek bir güç tarafından yönetilemeyeceği ve farklı güçlerin bir arada olması gerektiği vurgulanmaktadır (Koşar, 2013). Hali hazırda, bağımsızlıklarından itibaren devletlerin egemenliğine karşılıklı saygı, iç işlere müdahale etmeme, Afrikalı ülkelerin uluslararası meselelere dâhil edilmesi ve yeni bir küresel düzen arzu eden Afrikalı devletler için hem ABD'nin Irak'a yönelik tavrı hem de Çin'in çözüm yolu teşvik edici olmuştur. Dolayısıyla ABD hegemonluğunun devrilmesi amacıyla kıtaya sunulan çok kutupluluk kartı, kıta ülkeleri için de oldukça cazip gelmiştir (Alden, 2005: 152). Örneğin, Uganda devlet başkanı Yoweri Kaguta Museveni, "Tek taraflılık çok tehlikeli bir kavram, Çin ile birlikte çok taraflılık fikri güçlendirilmeli." diyerek kıta ülkelerinin genel fikrini sunmuştur (CRI, 2019).

Çin-Afrika siyasi ilişkilerinin alt yapısı bu şekilde gerçekleşirken, FOCAC siyasi ve diplomatik temasların en önemli ölçütü ve bağlayıcısı olmuştur. Çünkü Tiananmen Meydanı Olaylarının ardından Batı tarafından yalnızlaştırılan Çin'in rotasını Afrika kıtasına çevirmesi, siyasi diyalogu kaçınılmaz kılmıştır (Yüksel, 2014: 75). 2000 yılında oluşturulan FOCAC, Çin-Afrika siyasi ilişkilerini daha görünür ve daha etkili kılmıştır (Öksüz, 2015). Çünkü her FOCAC toplantısında, alınan kararların ötesinde iki tarafta siyasi işbirliğini yukarıda belirtilen konular öncelikli olmak kaydıyla devam ettirme, karşılıklı siyasi güveni ve dayanışmayı artırma, stratejik siyasi koordinasyonu güçlendirme sözü vermiştir. Bu sözlerin işlev kazandığını, yalnızca FOCAC'ın kurulmasını takip eden altı yılda Çinli ve Afrikalı liderler arasında 180 diplomatik ziyaretin gerçekleştiğinden anlamak mümkündür. Ayrıca bu 180 ziyaretin 140'ının Afrikalı liderler tarafından yapıldığı düşünülünce, Afrikalı liderlerin Çin'in siyasi ortaklığından memnun olduğu da düşünülmektedir (Alpay, 2011: 13).

Afrikalı liderlerin Çin varlığından memnun olmasında, Çin modeli olarak sunulan ve aslında yıllardır Çin'in vurguladığı hususların var olduğu Pekin Konsensüsü da etki etmiştir. Pekin Konsensüsü, 1989 yılında ABD'nin öne sürdüğü Washington Konsensüsünün taban tabana zıttı ve Çin kalkınmasına özgü bir modeldir (Ergenç, 2014: 441). Pekin Konsensüsü,

Washington Konsensüsüne bir alternatif ve hatta bir meydan okuma modeli olarak da yorumlanmaktadır (Baydemir, 2018). İlk olarak Joshua Cooper Ramo tarafından 2004 yılında arasında ortaya atılan bu model (Nagao, 2016: 23), 1978'den itibaren Çin reformlarını ve dışarıya açılma politikasını içine alan sosyal, ekonomik ve siyasi kalkınma modeli olarak öne sürülmektedir (Jianbo ve Zhang, 2011: 1805). Çin kalkınma modeli, Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere bir reçete gibi sunulurken (Ergenç, 2014: 441), genel hatlarıyla faydacı, işbirliğine açık ve ticaret odaklı hususlar içermektedir (Heydarian, 2015). Bu nedenle de gelişmekte olan ülkeler üzerinde güçlü bir yumuşak güç unsuru olarak görülmektedir (Nagao, 2016: 24).

Washington Konsensüsü serbest piyasa ekonomisi ve özel sektörün öneminden, katı koşullar altında verilebilecek kredi ve yardımlardan, yerel şirketlerin istihdam yaratması amacıyla oluşturulacak projelerden, teknoloji, bilgi ve tecrübe aktarımından, demokrasi ve siyasi liberalleşme koşulları ile bu koşulların belirli sürelerde gerçekleştirilmesinden bahsetmektedir (Dijk, 2009a: 22). Washington Konsensüsü gelişmekte olan ülkelere, Batının ve özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların hâkim olduğu bir neoliberal büyüme stratejisi öngörmektedir. Neoliberal büyüme stratejisi kapsamında borçlanma ve kredileri demokrasi, iyi yönetim, şeffaflık, yolsuzlukla mücadele gibi politik koşullara bağlayıp en sonunda neoliberal devlet formu oluşturmak hedeflenmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde, Washington Konsensüsünün büyük güçlerin çıkarlarını temsil ettiği, ülkelere yaptıkları siyasi müdahalelerle ülkeleri daha fazla yoksulluğa sürükledikleri ve egemenliklerini kaybetmelerine yol açtıkları rahatlıkla söylenebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin şüpheyle baktığı bu duruma karşılık Çin modeli daha işlevsel görünmektedir (Mawdsley, 2007: 414).

Pekin Konsensüsü ekonomide devletin rolünün oldukça önemli olduğu, yardımlar ve krediler karşılığında herhangi bir siyasi koşulun olmadığı, Çinli şirketlerin aktif olabileceği ve Çin teknolojisinin kullanılabilmesi projelerin öngörüldüğü, Tayvan'ın tanınmaması ve BM'de Çin'e yönelik desteğin arzu edildiği ve ülkelerde istikrarın önemine vurgu yapıldığı bir çerçeve çizmektedir (Dijk, 2009a: 22). Ayrıca Pekin Konsensüsüne göre her devletin sosyal yapısı, kalkınma seviyesi, tarihsel ve kültürel değerleri, geçmişi birbirinden farklı olacağından; devletler kendi yaklaşımlarını, insan hakları modelini ve her alanda kalkınmasını başka etkenler ve müdahaleler olmadan belirleyebilmelidir (Mawdsley, 2007: 413). Tüm bu faktörlerden yola çıkıldığında, Çin'in yeniliğe bağlılığının ve sürekli deneyim vurgusu yapmasının başarı getirdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Afrika ülkeleri açısından cazip

gelmesinin bir diğer nedeni de Washington Konsensüsü gibi şok bir geçiş yerine, kademeli ve yavaş geçişten bahsetmektedir. Diğer bir dikkat çekici husus ise Çin'in yükselmesi ile daha popüler hale gelen bu olgunun, Çinli yetkililer tarafından Pekin Konsensüsü veya Çin modeli olarak adlandırılmak yerine daha dostane bir tavırla "kalkınmada Çin deneyimleri" olarak nitelendirilmesidir. Çin yetkililerine göre, Afrika ülkeleri hükümet otoritesini arttırma, halkı kolaylıkla seferber edebilme, sosyal ve siyasal istikrara ulaşma, yabancı yatırımları kullanma ve fakirliği azaltma gibi pek çok konuda Çin deneyimlerinden yararlanabilirler. Bu noktada Senegal devlet başkanı Abdoulaye Wade'in, "Yalnızca Afrika'nın değil, Batının da Çin'den öğrenecek çok şeyi var." sözleri oldukça manidar ve önemlidir (Jianbo ve Xiaomin, 2011: 1805).

Afrika'nın Çin'den bir şeyler öğrenme beklentisi, 2000 sonrasında siyasi temasları oldukça arttırmıştır. Çünkü tıpkı Abdoulaye Wade gibi, Yoweri Koguta Museveni de "Çin komünist partisinin hükümet yönetimi konusundaki deneyimlerini öğrenmeye hazırız." (CRI, 2019) diyerek açık bir siyasi işbirliği vurgusu yapmıştır. Çin, Afrikalı liderlerin siyasi işbirliği vurgulamalarını fırsata çevirerek, 2000 sonrasında siyasi ideolojilerine ve iktidar olup olmamalarına bakmaksızın her türlü siyasi parti ile temasa geçmeye çalışmıştır (Kadier, 2013: 20). Bu kapsamda Çin her FOCAC toplantısında dile getirdiği, siyasi partiler arası değişim programı uygulamaya başlamıştır. Program ile partilerin tarafların içişlerine karışmadan, devletlerin egemenliklerine saygı duyarak karşılıklı anlayış ve güveni arttırması ve tarafların birbirlerinin tecrübelerinden yararlanması planlanmaktadır (China Report, 2007: 378). ÇKP'nin 2012 yılında yaptığı açıklamaya göre Afrika kıtasında, yarısı iktidar partisinden oluşan 81 siyasi parti ile ÇKP arasında dostane ilişkiler bulunmaktadır. Aynı yıl yapılan diğer bir açıklamaya göre her yıl ortalama 20 Afrika siyasi delegesi Çin'i, 10 ÇKP delegesi de kıta ülkelerini ziyaret etmektedir (Kadier, 2013: 20).

Çin zaten 1978'e kadar, bir dönem sekteye uğramakla birlikte, komünist devrimi kıtaya ihraç etmeye çalışmıştır. Günümüzde bu amacından vazgeçse de siyasi delegeler gibi pek çok Afrikalı lider, bürokrat ve parti temsilcisini ülkesinde ağırlayarak dolaylı yollarla siyasi algı operasyonu yapmaya çalışmaktadır. Örneğin Sudan'daki tavrı eleştirilen Çin'in Güney Sudan'ın ayrılmasında kilit rol oynayan isimlerden Anthony Kpandu'yu siyasi eğitim almak üzere Çin'de ağırlaması ve Sudan Halk Kurtuluş Örgütü'nün ÇKP'ye benzer prensiplere sahip olması gayet manidar bir durumdur. Ayrıca Güney Sudan'dan pek çok isim, bağımsızlık öncesinde Çin'de düzenlenen kamuoyunu yönlendirme ve parti inşa etme temalı siyasi eğitimlere katılmıştır. Güney Sudan haricinde, Güney Afrikalı yetkililerin Çin'den siyasi bilgi

ve tecrübe edindiklerini belirtmesi, partiler arası değişimlerin ve ziyaretlerin önemli olduğunu göstermektedir (Kuo, 2017).

Çin Afrikalı diplomatlar ve yeni nesil siyasetçilerle de yakın temas içerisinde bulunmaya dikkat etmektedir. Örneğin, 2012 FOCAC toplantısında daha fazla Afrikalı diplomatın Çin’de eğitim alması için kaynak artırımına gidileceği, Çinli yetkililer tarafından duyurulmuştur (Wang ve Zou, 2014: 117). Nitekim 2011-2015 arasında 200 genç nesil Afrikalı siyasetçi davet edilirken, 2016 yılında 1.000 siyasetçi Çin’e davet edilmiştir. Bu siyasi ziyaretçilerden birinin “Çin’e gittiğimizde demokrasi hakkında konuşmuyoruz.” sözleri oldukça önemlidir (Kuo, 2017). Çünkü Çin, Batı tipi siyasi yaklaşım yerine diplomat ve siyasetçilerin Çin’i daha iyi anlamalarını, Çin tipi siyasi kalkınma modelini yerinde tespit etmelerini, aradaki yanlış anlaşılmaları ve farklılıkları gidermeyi hedeflemektedir (Wang ve Zou, 2014: 117). Çin’in bu hedefinin başarılı olduğu Orta ve Kuzey Afrika’da Çin tipi kalkınma modelinin popüler olmasından anlaşılmaktadır (Kuo, 2017).

Çin’in siyasi temasları artırma da başvurduğu bir diğer yol da üst düzey ziyaretleri sıklaştırılmasıdır (Öksüz, 2015). Hatta Çin bu durumu bir gelenek haline getirmiştir ve Çin dışişleri bakanlığı her yıl ilk denizaşırı ziyaretini Afrika kıtasına yapmaktadır (Zhau, 2014: 1037). 2006-2012 yılları arasında, Çin’den Afrika’ya devlet başkanı, başbakan ve bakanlar düzeyinde toplam 317 diplomatik ziyaret gerçekleşmiştir. Aynı yıllar arasında Afrika’dan Çin’e yine aynı makamlar düzeyinde toplam 445 diplomatik ziyaret gerçekleşmiştir (Lin, Yan ve Wang, 2017: 314). Ayrıca Çin Afrika kıtasındaki geniş diplomatik temsilcilikleri ile de kıtaya verdiği önemi göstermektedir (Dağlı, 2018a). Çin’in 1960’ların sonunda 13, 1970’lerin sonunda 30, (Diplomatik strateji, 2018) günümüzde ise 50 diplomatik temsilciliği bulunmaktadır (Ministry of Foreign Affairs of PRC, 2020). Çin, siyasi temasların dışında diplomatik temsilcilerden, kıta ülkelerinde yetkililer ile etkileşimde bulunarak ülkelerin ihtiyaçlarını tespit etmeleri ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik yardım programlarının oluşturulmasına imkân yaratmaları istenmektedir. Bu sayede Çin ihtiyaçların yerinde tespit edilmesine ve doğru yere, zamanında ulaşmasına vesile olarak kıta ülkeleri nezdinde olumlu bir izlenim bırakmaktadır (Tepebaş, 2011: 4).

Çin’in kıtaya ne denli önem verdiği ve kalıcı olmak için uğraştığı 2006 yılını “Afrika Yılı” ilan etmesinden anlaşılmaktadır (Daban, 2017: 157). 2006 yılı hem Çin-Afrika ilişkilerinin 50. yılı olması hem de Çin’in Afrika Yılı kapsamında ilk kez Afrika Politikası hakkında Beyaz Kitap yayımlanması bakımından oldukça önemlidir (Naidu, 2007: 41). Çin’in

2006 yılını Afrika Yılı ilan etmesi kısa sürede başarılı bir ivme yakaladığının göstergesi olmakla birlikte, iki noktada dikkat etmesi beklenmektedir. Birincisi, yeni bir sömürgeci güç olarak yorumlanmamak için, Afrikalı yerel elit ve halk ile ilişkisini iyi yönetmelidir. İkincisi, kıtada varlık gösteren diğer güçlere karşı yeni bir Sovyet vakası gibi görünmemelidir. Çin'in bu iki hususa dikkat etmemesi, uzun vadeli çıkarlarını tehlikeye sokacaktır (Wang ve Zou, 2014: 1132). Bu nedenle Çin diğer güçlere karşı saldırgan bir siyasi tavır izlemek yerine yumuşak güç faktörleri ile kıtada ilerlemelidir. Aynı zamanda da siyasi varlığını bir büyük ağabey veya akıl hocası gibi göstermekten kaçınarak yerel elit ve halkın tepkisini çekmemelidir.

3.2.2. Çin'in Askeri Varlığı

Çin 1950'lerden itibaren Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine ve süper güçlere karşı verilen mücadelelere askeri anlamda belirgin destekler vermiştir. Dolayısıyla Çin'in kıtadaki askeri varlığının bir geçmişi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak diğer tüm kıta faaliyetleri gibi, 2000 sonrasında Çin kıtadaki askeri faaliyetlerini de daha belirgin hale getirmeye başlamıştır (Ayhan, 2013: 4). Bunun yanı sıra, Fransa'nın ve diğer Batılı güçlerin askeri varlığı ile kıyasladığımız da Çin'in kıta ülkeleri ile askeri ilişkilerini, kıtaya yönelik politikasının temel bir unsuru olarak değerlendirmek pek mümkün değildir (Dağlı, 2018a). Ayrıca Çin her ne kadar kıtada askeri faaliyetlerini ve varlığını arttırmaya çalışsa da Fransa'nın kıtadaki askeri ağırlığı ve faaliyetleri ile boy ölçüşmesini beklemenin de henüz mümkün olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bununla beraber Çin'in 2000 sonrasında kıtadaki askeri faaliyetlerini arttırmasının temel hususları arasında silah satışı, askeri alandaki işbirlikleri, barış gücü operasyonlarına verilen destek, kıtadaki Çin vatandaşlarını korumak, askeri kanadın güçlendirilmesi ve kıtada daha etkin bir oyuncu olma isteği değerlendirilmektedir (Doğu, 2018a). Ayrıca Çin her ne kadar iç işlere müdahale etmeme ve genel anlamda ticaret ve ekonomi odaklı bir Afrika politikası seyretmeye çalışsa da kıtada sürekli var olan iç karışıklıklardan ve çatışmalardan uzak durmasının mümkün olmayacağını anlaması ile kıtadaki askeri faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır (Heydarian, 2015).

Çin, Afrika siyasetine daha fazla dâhil olmaya ve askeri alanda etkin olma arzusu baskın gelmeye başladıkça terörizm, hafif silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, askeri eğitimler ve silah satışı gibi konularda yakın ve etkili bir işbirliği geliştirmeye çalışmıştır (China Report, 2007: 384). Askeri işbirliklerini somut hale getirme arzusu da Çin savunma bakanının Afrika

ülkelerini sık sık ziyaret etmesine vesile olmuştur (Looy, 2006: 25). Çin savunma bakanı dışında Çin askeri yetkililerinin 2000 sonrasında sık sık Cezayir, Nijerya, Mısır ve Güney Afrika başta olmak üzere kıta ülkelerine ziyaretler gerçekleştirdiği ve bu ziyaretlerin karşılığında Afrikalı pek çok askeri delegasyonun Çin'e gelerek askeri temaslar kurduğu bilinmektedir. Bu ziyaretlerin gündem maddelerinden birisi de askeri eğitim programları olmuştur. Askeri eğitim programları, Afrikalı askeri personelin hem çalışmak hem de eğitim almak için Çin'e gelmesi ve Çin askeri personelinin, kıta ülkelerindeki askerleri eğitmek için kıtaya gitmesi şeklinde iki yönlüdür (Saferworld, 2011: 40). Çin'in 2008-2010 yılları arasında Afrika kıtasında düzenlediği eğitimlerde, eğitime tabii olan 15.000 personelin büyük çoğunluğu askeri kanattan oluşmuştur (Kadier, 2013: 36). 2015 Afrika raporunda askeri eğitimlere değinen Çin, binlerce Afrikalı subay ve askere eğitim vermeyi planladığını belirtmiştir. Ayrıca 2021 yılına kadar 100 Afrikalı sivil ve polis memura yolsuzlukla mücadele, insan kaçakçılığı, yasadışı silah ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığı alanlarında Çin tarafından eğitim verileceği duyurulmuştur. (Doğu, 2018a).

Askeri eğitim alanında yapılan işbirliğinin yanı sıra Çin'in kıtadaki askeri varlığını aktif hale getiren husus, BM Barış gücü operasyonlarına katılımı ve desteği olmuştur. Çin çok taraflılık vurgusunu askeri alanda da hayata geçirmiş ve kıtadaki çatışmaları önlemek amacıyla BM barış gücü operasyonları gibi uluslararası, çok taraflı mekanizmaları kullanarak askeri varlığını meşru hale getirmeye başlamıştır (Anshan, 2007: 86). Ayrıca Çin'in BM barış gücü operasyonlarına katılması, kıtadaki uyuşmazlık çözümlerinde daha aktif rol oynamasına imkân tanımıştır (Wang ve Zou, 2014: 1120). Çin gerek kıtada gerek diğer bölgelerde barış gücü operasyonlarına katılmasını üç temel şarta bağlamıştır. Birincisi, barış gücü operasyonunun hiçbir devletin çıkarlarına ve hırslarına hizmet etmemesi ve tarafsız olmasıdır. İkincisi, operasyonun gerçekleşeceği alandaki çatışma gruplarının ve özellikle devletin rızasının olmasıdır. Üçüncüsü, barış gücü misyonunun herhangi bir tarafla savaşma niyeti taşımaması ve yalnızca kendi güvenliğini sağlamak için güç kullanmasıdır (Ayhan, 2013: 4). Çin bu üç temel şartın özünde operasyonun yapılacağı egemen devletin, herhangi bir devletin baskısı ve müdahalesi olmaksızın, ülkesinin içişlerine müdahale edilmesine bir başka ifadeyle operasyona hür bir biçimde izin vermesine bakmaktadır. Ayrıca Çin, Afrika ülkelerine uluslararası toplumun operasyonlarda kıtadaki barış ve kalkınma sorunlarına öncelik verip veremeyeceğini ve bölgesel problemleri çözmeye odaklanıp odaklanamayacağını sorgulayarak bu operasyonlarda bulunacağını sözünü vermiştir (Rogers, 2007: 1,7).

Çin'in belirtilen şartlar altında, BM barış gücü operasyonlarına ilk katılımı ve desteği 1989 yılında gerçekleşmiştir. Çin, Namibya'ya genel seçimlere yardım amacıyla gönderilen BM misyonuna, 20 askeri gözlemcisini göndererek ilk desteğini vermiştir. Bu tarihten sonra Çin, BM barış gücü misyonu kapsamında, Afrika kıtasında önemli sorumluluklar alarak, askeri etkisini arttırmaya başlamıştır (Ayhan, 2013: 3). Çünkü Çin kıtaya barış, istikrar ve iç çatışmalar konusunda gerekli destek verilmezse kıtanın sahip olduğu potansiyele rağmen dünya barışını ve güvenliğini tehdit edebileceğini savunmaktadır. Bu nedenle BM barış gücü operasyonlarına personel desteği sağlama konusunda, BMGK daimi üyeleri arasında en çok katkıyı sunan devlet Çin olmuştur (Ermağan ve Fidan, 2014: 58,61). Çin'in yalnızca 2004 yılında BM barış gücü operasyonları kapsamında kıtaya, 1500 askeri personel gönderdiği bilinmektedir (Servant, 2005: 5). 2012 yılında BM barış gücü operasyonlarına sağlanan askeri personel desteği sıralamasında Çin 15. sırada yer alırken, Fransa 26. sırada, İngiltere 45. sırada, ABD 57. sırada, Rusya 65. sırada yer almıştır (Ayhan, 2013: 4). Günümüzde ise Çin, 11. sıraya yükselmiştir (Yin, 2019). Ayrıca, Çin'in BM barış gücü operasyonları kapsamında katıldığı operasyonların çoğunlukla Afrika kıtasına yönelik operasyonlar olduğu da unutulmamalıdır (Wang ve Zou, 2014: 1121). Örneğin, 2014 itibariyle Çin, BM'nin toplam 16 barış gücü operasyonundan 10'una katılmıştır ve bu 10 operasyonun 7'si Afrika kıtası ülkelerine yönelik gerçekleşmiştir (Ayhan, 2013: 5).

Çin'in personel desteği sağladığı ikinci BM barış gücü operasyonu 1991 yılından itibaren Batı Sahra'da gerçekleştirilen MINURSO operasyonudur. Çin bu operasyona 14 askeri gözlemci göndermiştir (Rogers, 2007: 6). Ayrıca 2007 Ağustos'unda, Çin General Zhao Jingmin, MINURSO operasyonunun komutanı olarak görevlendirilmiştir. (Ayhan, 2013: 5) 1999 yılında Demokratik Kongo'da başlatılan MONUC operasyonuna, Çin 218 askeri birlik ve 12 askeri gözlemci göndermiştir (Rogers, 2007: 6). Bu operasyon 2010 yılında bitirildikten sonra barışı korumak amacıyla aynı yıl MONUSCO ismiyle tekrardan başlatılmıştır. Çin operasyonun tekrardan başlatılmasına olumlu oy kullanmış ve ülkesinin Kongo'da barışı, istikrarı ve kalkınmayı sağlamak amacıyla uluslararası toplum ile birlikte çalışmaya hazır olduğunu vurgulamıştır (Xinhuanet, 2019). 2000 yılında Etiyopya ve Eritre arasındaki çatışmayı sonlandırmak amacıyla kurulan UNMEE operasyonuna da, Çin 7 askeri gözlemci göndermiştir (Rogers, 2007: 6).

2003 yılında Liberya'da başlatılan UNMIL operasyonuna Çin'in önemli bir destek sağladığı gözlemlenmiştir (Ferhavi, 2013: 10). Liberya'da ateşkesi sağlamak, çatışmaların kaynağını araştırmak ve askeri güçler arasındaki gerilimi azaltmak amacıyla yapılan

operasyonda Çin 593 askeri birlik göndermiştir (Rogers, 2007: 9). Ancak Liberya’da barış gücüne destek sağlayan Çin’in ekonomik çıkarları için operasyon yılına kadar görevde bulunan devlet başkanı Charles Taylor’a yardımda bulunduğu da bilinmektedir. Oysa Charles Taylor görevde bulunduğu süreç boyunca hem Liberya’da istikrarı sağlayamamıştır hem de Sierra Leon başta olmak üzere farklı ülkelerdeki muhalif gruplara silah temin etmiştir. Çin ise 2003 yılına kadar görevde kalan Charles Taylor’a destek olarak ekonomik çıkarları için ikircikli bir siyaset izleyebileceğini göstermiştir. Çin’in yalnızca 2000 yılında Liberya’nın kereste ihracatında % 50’lik bir paya sahip olduğu bilinmektedir. Fakat Çin, yükselişe geçtiği bu dönemde uluslararası toplumdan tepki almamak için istemeyerek de olsa BM’nin Liberya’nın kereste ihracatına yönelik ambargosuna destek vermiştir. Ardından da operasyon ve Charles Taylor’ın görevden ayrılması ile başlayan süreçte barış operasyonuna askeri personel göndererek ülkede varlığını kaybettirmemeye ve adeta çatışma sonrasında kendisine fırsat yaratmaya çalışmıştır (Tull, 2006: 475).

UNMIL operasyonunun ardından 2004 yılında barış antlaşmasının imzalanması amacıyla Fildişi Sahili’ne düzenlenen UNOCI operasyonuna Çin, 7 askeri gözlemci göndermiştir. Çin, 2005 yılında Güney Sudan’a kapsamlı barış antlaşmasının imzalanması ve taraflar arasındaki gerginliğin bitirilmesi için düzenlenen UNMISS operasyonuna 1051 askeri personel, 14 sivil polis ve 3 uzman olmak üzere toplam 1068 personelini yönlendirmiştir (Seesaghur ve Ansong, 2017: 20). Çin, Güney Sudan’da güvenliğin ve barışın tesisi, suçluların tutuklanması ve sivillerin korunması adına gösterdiği üstün çabadan dolayı BM madalyasına layık görülmüştür Ayrıca Çin’in 13 askeri memurunun kadın olmasının, barış gücü operasyonlarında kadının rolüne dikkat çekilmesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir (UN Peacekeeping, 2017). 2006 yılında Sierra Leone’a hükümetin barışı tesis etmesi ve kalkınmayı sağlamasına yardımcı olmak amacıyla düzenlenen UNIOSIL operasyonuna Çin, bir askeri gözlemci göndermiştir (Rogers, 2007: 9).

2007 yılında Darfur krizini çözüme kavuşturmak, taraflar arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak, sivilleri korumak ve insani yardım yapmak amacıyla Sudan’a düzenlenen UNAMID operasyonuna, Çin 233 askeri personel tesis etmiştir. 2013 yılında Mali’de barışı korumak amacıyla düzenlenen MINUSMA operasyonuna Çin ilk etapta 135, ikinci etapta 245 askeri personel ile toplamda 380 askeri personelini ülkeye göndermiştir. Ayrıca Çin, MINUSMA operasyonuna muharip sınıf askeri personel göndererek, dâhil olduğu barış gücü operasyonlarında bir ilke sebep olmuştur. Çin’in bu hareketi Afrika’daki askeri operasyonlara verdiği önemi gösterirken, eleştirilere de yol açmıştır. Ancak Çin işini ciddi bir şekilde

yaptığını, Mali hükümetinin bu operasyona izin verdiğini ve herhangi bir rejim ve lider değişimi hedeflemediğini söyleyerek eleştirileri bertaraf etmiştir (Ayhan, 2013: 5,6). Çin aslında destek verdiği tüm BM barış gücü operasyonlarında çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Çünkü kıtaya ciddi yatırımlar yapan Çin, güvensizlik ve istikrarsızlık durumlarında hem yatırımlarının hem de orada bulunan girişimci ve çalışanlarının zarar göreceğini düşünerek bu operasyonlarda aktif rol almaya çalışmıştır (Rogers, 2007: 7).

Çin operasyonların BM çatısı altında gerçekleşmesi gerektiğini vurgulayarak tek bir gücün kıtada hâkim olmasını engellemeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Çin, kıtadaki çatışmaları çözüme kavuşturmak için tek başına hareket etmeyerek geçmişte Fransa ve diğer Batılı güçlerin başına gelen soykırım suçlamalarına maruz kalmamayı hedeflemektedir. Ayrıca Batılı güçler kadar kıtaya hâkim olmayan Çin askeri personelinin, kıtadaki askeri faaliyetlere katılması tecrübe kazanmaları ve kıtada sözlerini geçirebilmeleri açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte Çin, kıtada sorumluluk sahibi, barışçıl bir güç imajı yaratarak kıta ülkelerinin gözünde cazibesini arttırmak ve uzun vadede kârlı çıkmak istemektedir (Ayhan, 2013: 8). Nitekim Liberya devlet başkanı Ellen Johnson Sirleaf, “Çin askeri birlikleri oldukça güçlü, iyi eğitilmiş, yüksek disiplinli, profesyonel ve dostça tavırları olan temsilcilerdir.” diyerek Çin’in başarılı bir askeri politika izlediğini hissettirmektedir (Wang ve Zou, 2014: 1122). Ayrıca Çin, askeri faaliyetler ile uluslararası toplumda oyun kurucu haline gelmeyi ve küresel bir güç olma hayaline kavuşmayı da hedeflemektedir (Rogers, 2007: 16).

Çin tüm bu hedeflerine kavuşmak için yalnızca BM barış gücü operasyonları ile kıtadaki askeri varlığını sürdürmemektedir. Çin kıtadaki bölgesel kuruluşlar ile de hareket etmeye çalışmaktadır. Örneğin Çin, her zaman destek olacağını söylediği Afrika Birliği’ne askeri faaliyetlerde de yardımlarını esirgememiştir. Afrika Birliği’nin kıtadaki barışı, huzuru ve güvenliği sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği operasyonlara finansal destek sağlayan Çin’in dikkat çekici yardımları olmuştur. 2005-2006 yılları arasında Darfur krizinde, “Afrikalıların sorununu Afrikalılar çözer.” algısı ile Afrika Birliği’ne barış gücü operasyonunda kullanılmak üzere 400.000 dolar yardım göndermiştir (Wang ve Zou, 2014: 1122). Çin, 2009 yılında Afrika Birliği Somali Misyonuna da 300.000 dolar bağışta bulunmuştur (Tepebaş, 2010: 116). Çin aynı yıl Gabon ile ortak bir insani ve medikal destek operasyonu da gerçekleştirmiştir. Barış Meleği Operasyonu olarak adlandırılan operasyonda Çin askeri birlikleri, ilk kez medikal alanda işbirliği yapmıştır. Çin askeri işbirliklerini bir gövde gösterisi gibi sunmak amacıyla Mısır ve Güney Afrika ile ikili müşterek deniz tatbikatı

da yapmıştır (Wang ve Zou, 2014: 1118). Çin Gabon, Kamerun, Gana ve Nijerya hükümetlerine deniz haydutları ile mücadelede ortak görevlerde yer alarak destekçi olmuştur. Çin'in askeri desteklerinin yarattığı fayda ve etkiyi gören Burkina Faso, 2018 yılında Tayvan ile diplomatik temasını keserek Çin ile teröre karşı mücadelede işbirliği yapmıştır (Doğu, 2018a). Çin pek çok Afrika ülkesine askeri destek programları ile deniz haydutluğu, korsanlık, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularda yardımcı olmaktadır (Kovrig, 2018). Çin'in özellikle deniz haydutluğuna yönelik kıta ülkeleri ile yaptığı işbirlikleri kendi deniz ticareti çıkarlarına hizmet etmenin yanı sıra, uluslararası deniz ticaretini de güvenceye aldığından oldukça önemli görülmektedir. Çin'in kıtada deniz haydutluğuna karşı yaptığı ilk operasyon Somali kıyılarında gerçekleşmiştir (Saferworld Report, 2011: 66).

Çin ortak operasyonlar dışında da askeri yardımlar ile kıta ülkelerinin yanında olmaya çalışmaktadır. Çin kıta ülkelerine lojistik, askeri mühimmat ve donanım, askeri alanlarda kullanılmak üzere finansal yardım ve üniforma desteği sunmaktadır. 2001 yılında Nijerya'ya askeri donanımını geliştirmesi amacıyla 1 milyon dolar ve 2005'de askeri malzeme tedariki kapsamında 250 milyon dolar (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 752), 2005'de Liberya'ya askeri kapasitesini geliştirebilmesi için 600.000 dolar, 2007'de Gana'ya askeri mühimmat alabilmesi ve ulusal güvenlik kurumları arasında iletişim sistemini oluşturabilmesi için 30 milyon dolar, 2010'da Moritanya'ya askeri mühendislik donanımını tesis edebilmesi için 1,5 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Ayrıca Çin 2007 yılında mayın temizleme konusunda Afrika ülkelerine yardım edeceğini duyurmuştur. Bu kapsamda Angola, Mozambik, Çad, Burundi, Gine Bissau, Sudan, Etiyopya ve Mısır gibi kıta ülkelerine mayın temizleme operasyonları ile ilgili hem eğitim hem de ekipman desteği sağlamıştır (Wang ve Zou, 2014: 1118, 1121). Çin, Mali hükümetine de ülkenin kuzeyinde meydana gelen krize çözüm bulabilmesi ve ülke egemenliğini kontrol altında tutabilmesi için askeri yardımını esirgememiştir (Ferhavi, 2013: 10). Ancak Mali'ye 2013 yılında düzenlenen BM barış gücü operasyonu düşünüldüğünde, Çin'in yaptığı askeri yardımın niteliği ve kime yardımcı olduğu sorgulanır hale gelmiştir.

Çin'in kıtaya sağladığı askeri yardımların niteliği ile ilgili en büyük eleştiri ve sorgulama silah ve savaş teçhizatları satışı ile ilgili gelmektedir. Çin Afrika ülkelerine silah satışına, bağımsızlık savaşları ve Batı emperyalizmine karşı mücadele sırasında başlamıştır. Ancak bu dönemde sadece ideoloji ve siyasi kasıtlarla, silah satışının olduğu bilinmektedir. Fakat günümüzde Çin dış politikası ideolojik eksenden çıktığı için, kıtaya yönelik silah satışları tamamen ticari kaygılarla ve kâr odaklı gelişmektedir (Looy, 2006: 25). Çünkü

Afrika kıtası, Çin silah sanayisine oldukça geniş bir pazar imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla bu durum kıta ülkeleri ve Çin arasındaki silah ticaretini arttırmaktadır (Koşar, 2013). Ayrıca Afrika liderlerinin, Batılı ülkelerin ambargoları nedeniyle silah piyasasına erişimleri çoğu zaman kısıtlandığı için, Çin'in kıta ülkelerine koşulsuz bir şekilde silah satması ilişkilerin gelişmesine de katkı sunmaktadır (Looy, 2006: 25). Şüphesiz, silah ticareti nedeniyle artan ve güçlenen ilişkiler, Çin'in kıta kaynaklarına erişimini de kolaylaştırmaktadır (Beule ve Bulcke, 2009: 45).

Sudan hükümetinin petrole karşılık, Çin'den silah talebinde bulunması bu konuya ilişkin verilebilecek örneklerden bir tanesidir. Çin ilk etapta Sudan hükümetine helikopter ve savaş uçakları satarken, Sudan petrolü kıymetlendikçe ve Çin'in petrole olan ihtiyacı her geçen gün arttıkça askeri ekipman satışı çeşitlenmiş ve artmıştır (Dijk, 2009b: 145). Çin zamanla Sudan'ın en önemli silah tedarikçisi haline gelmiştir (Alden, 2005: 152). Nitekim Sudan hükümetinin, Güney Sudan ile mücadelesinde Çin menşeli helikopter, silah ve askeri mühimmat kullandığı ortaya çıkmıştır (Kiremitçi, 2013: 82). Sudan hükümetinin Güney Sudan'a karşı kullandığı anti-personel mayınlar da Çin tarafından gönderilmiştir (Alden, 2005: 152). Sudan hükümeti, Çin'in Sudan yerli silah endüstrisinin gelişmesi için de gerek finansal gerekse uzman katkısı sunduğunu belirtmiştir (Dijk, 2009b: 145). Nitekim Çin'in Sudan'da biri T-55 tank parçalarını monte etmek üzere oluşturulmuş, üç silah fabrikasının kurulmasına yardım ettiği bilinmektedir (Konings, 2016: 353). Sudan haricinde Mali ve Zimbabve'de de Çin hükümetinin yardımı ile kurulan yasal silah fabrikaları bulunmaktadır (Kadier, 2013: 36).

Sudan örneğinden anlaşılacağı üzere Çin'in Afrika silah pazarında gücü her geçen gün artmaktadır (Ermcht, 2014). Amerikalı araştırma şirketlerine göre, 1996-2000 yılları arasında Afrika kıtasındaki Çin askeri ekipmanlarının oranı % 6 iken, 2006-2010 arasında bu oran % 25'e yükselmiştir (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 752). Bir başka araştırmaya göre, Çin'in 2002-2005 yılları arasında Sahraaltı Afrika yaptığı ile silah transferi antlaşmalarının toplam değeri 800 milyon dolarken, yalnızca 2006-2007 yılları arasında antlaşmaların değeri 600 milyon dolara tekabül eder hale gelmiştir. Ayrıca 2002-2005 yılları arasında Sahraaltı Afrika'ya yapılan silah arzlarına bakıldığında Çin'in % 23.03'lük bir paya sahip olduğu ve bu payın 2006-2009 yılları arasında % 29.04'e yükseldiği bilinmektedir. Çin bu oranlarla, Sahraaltı Afrika'nın birincil tedarikçisi haline gelmiştir (Saferworld, 2011: 45). Sahraaltı Afrika dışında, Çin 2005 yılında Batı Afrika silah pazarına girmesi ile büyük bir ivme yakalamıştır. Çünkü Çin silahları ucuz, kullanışlı ve ticarete herhangi bir koşul

gerektirmemesi nedeniyle hem hükümet tarafından gerilla hareketlerini bastırmak amacıyla hem de isyancılar tarafından kullanılmak üzere talep edilmektedir. Bu nedenle Batı Afrika ülkelerinin de Çin silahlarına yönelik talebi her geçen gün artmaktadır (Tıǧlı, 2010).

Afrika kıtasından gelen talepler doğrultusunda, Çin'in kıtaya yönelik silah satışındaki en çarpıcı örneği 1998-2000 yılları arasında Etiyopya ve Eritre arasındaki savaşta verilmiştir. Çin bu savaşta her iki tarafa da finansal destek sağlamanın yanı sıra 1 milyar dolar değerinde silah satmıştır. Bu satışın, Amerika'nın Irak-İran savaşında sattığı silah değeri ile hemen hemen aynı olduğu bilinmektedir. Ayrıca Çin'in, Batı ambargosu nedeniyle silah teminatını gerçekleştiremeyen Zimbabwe hükümetine ve Namibya ile Sierra Leona'a silah satışı yaptığı bilinmektedir (Prah, 2007: 8). 2007 yılında Botsvana 1,9 milyar dolar, Uganda ise 1,7 milyar dolar değerinde Çin'den silah almıştır. Gana'nın diğer askeri teçhizatların dışında, Çin'den 627 adet tabanca aldığı bilinmektedir (Saferworld, 2011: 47). Bu tip örneklerden anlaşılacağı üzere Çin kıtada hemen hemen her ülkeye silah satışı yapmaktadır. Ayrıca taraflar arasında savunma ilişkileri geliştikçe, silah satışı da gün geçtikçe artmaktadır. Nitekim 2013'den 2017'ye Çin'in Afrika kıtasına silah ihracatının, 2008-2012 arası periyodla kıyaslandığında % 55 arttığı gözlemlenmiştir (Jeong-ho, 2018). Ayrıca belirtilen dönemde (2013-2017), Afrika ülkelerinin silah ithalatı %22 oranında azalmasına rağmen, kıta ülkelerinin silah ithalatında Çin'in payı % 17'lere yükselmiştir. Çin bu oranla, % 39 paya sahip ABD'nin gerisinde kıtanın ikinci silah ihracatçısı haline gelmiştir. Ayrıca Çin'in silah ihracatı yoğun olarak Gana, Namibya, Kenya, Çad, Nijerya ve Tanzanya'ya gerçekleşmektedir (Beşer, 2018).

Çin kıtaya silah ihracatı dışında füze, tank, helikopter, uçak, gibi pek çok askeri envanter ihraç etmektedir. Örneğin Çin Zimbabwe'ye savaş jeti, Angola ve Mali'ye helikopter (Alden, 2005: 151) Fas ve Sudan'a füze ve füze rampası, Nijerya, Tanzanya, Zambiya, Bolivya, Namibya, Zimbabwe ve Gana'ya savaş uçağı ihraç etmektedir (Jeong-ho, 2018). 2009 yılında Çin Namibya'ya 21, DKC'ye 9, Gana'ya 48 zırhlı muharebe aracı; Nijerya'ya 15, Tanzanya'ya 2 savaş uçağı ihraç etmiştir (Saferworld, 2011: 46). 2013 yılında ise Tanzanya'ya 24, Çad'a 30 savaş tankı ihraç etmiştir (Jeong-ho, 2018). Ayrıca Afrikalı liderlerin Çin'i Batıya karşı koz olarak kullanması askeri ilişkilerde de meydana gelmiştir. Örneğin, yüzümüzü doğuya döndük diyen Zimbabwe lideri Robert Mugabe'nin ambargo uygulayan ve sürekli eleştiri yapan Batıyı reddetmesinde, 2004 yılında Çin'den 200 milyon değerinde 12 savaş uçağı ve 100 tank ithal edebilmesinin büyük bir rolü vardır (Looy, 2006: 25).

Afrikalı liderlerinin Çin'i askeri işbirliklerinden dolayı Batıya karşı koz olarak kullanmaya başlaması ve Kongo, Sudan, Somali'de yaşanan çatışmalarda Çin silahlarının bulunması (Jeong-ho, 2018) kıtada istikrar bozucu bir durum olarak görülüp eleştirilmektedir. Çin otoriter ve baskıcı hükümetlere yönelik askeri envanter desteğini sürdürmeye, askeri yetkilileri eğitmeye, güvenlik birimlerini ve aynı zamanda isyancıları silah satışı ile güçlendirmeye devam ederse Afrika kıtasında asla barış ve istikrarın gerçekleşmeyeceğini düşünenler vardır. Çünkü Batının yıllardır etkisini sürdürmek amacıyla bu taktiklere başvurduğunu, Çin'in de kıtada güçlenmek adına bu tarz askeri stratejiler uygulayacağı düşünülmektedir (Kovrig, 2018). Ancak Çin kıtadaki otoriter liderlere ve isyancılara silah tedarik ettiği, illegal silah ticaretinin olduğu ve bu nedenle kıtadaki istikrara zarar verdiği yönündeki eleştirileri kabul etmemektedir. Örneğin, Çinli bir Profesör, "Çin yalnızca hukuki bir şekilde askeri teçhizat göndermektedir. ABD'ye kıyasla Çin silahlarının payı yalnızca % 3'tür. Eğer Çin silahları isyancıların elindeyse, Çin yetkilileri bu konuda hiçbir şey yapmamıştır. Bu sorun büyük ihtimalle Afrika kara borsasından kaynaklanmaktadır." demiştir (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 753). Çinli profesörün açıklamasına ek olarak, Çin'in kıtaya yönelik dış yardımlarına kıyasla askeri desteğinin daha düşük oranda olduğu unutulmamalıdır (Kiremitçi, 2013: 82).

Her ne kadar Çin'in askeri yardımları daha düşük oranda olsa da ve Batılı devletlerin günümüze değin sürdürdüğü askeri faaliyetlerin yanında Çin silah ve askeri teçhizat satışı pek bir şey ifade etmese de Çin'in kıtadaki askeri faaliyetlerinin yükselişe geçmesi Zimbabwe'deki darbe ile adının anılmasına sebep olmuştur. Zimbabwe'de Robert Mugabe'nin 37 yıllık iktidar döneminin, Kasım 2017'de askeri darbe ile son bulmasının arkasında, Batılı kaynaklar Çin'in olduğunu iddia etmektedir (Orakçı, 2017). Bu iddianın oluşmasına sebep olan olay ise darbeden birkaç gün öncesinde Zimbabwe genelkurmay başkanı Constantino Chiwaenga'nın Çin'e bir ziyaret gerçekleştirmesidir. Çin yetkilileri her ne kadar bu ziyareti normal bir ziyaret olarak nitelendirse de Mugabe'nin görevden alınmasına yönelik herhangi bir tepki verilmemesi, (Vines, 2017) Çin ordusu ile Zimbabwe ordusu arasında yıllardır yakın bir temas olması ve hatta Mugabe'nin kapısına gelen darbeci askerlerin zırhlı araçlarının dahi Çin yapımı olması "darbenin arkasına Çin mi var?" sorularını gündeme getirmiştir. Ancak Çin'in bu darbenin arkasında olma ihtimali oldukça düşük gözükmektedir. Öncelikle Çin'in kıtada sürdürdüğü iç işlere karışmama politikası ile uyumlu bir olay değildir. Nitekim Çin yetkilileri de bu politikayı öne sürerek, darbenin arkasında Çin'in olma ihtimalinin mümkün olmadığını, bu iddiaların Çin'in kıtadaki imajını zedelemek için yapıldığını söylemişlerdir. İkinci olarak,

Zimbabve'nin Batı tarafından izole edilmesi, ülkenin diğer alternatiflere yönelmesine vesile olmuştur. Bu noktada Batı tarafından dışlanan ülkeleri hedef ekseni dâhiline alan Çin, yıllardır Zimbabve ile yakın ilişkilere sahiptir (Orakçı, 2017). Zimbabve, Batı ambargolarına karşı her zaman Çin yatırımları ile karşılaşmıştır. Dolayısıyla Batının yarattığı boşluk Çin tarafından finanse edilmiştir. Çin, Zimbabve'de tarımdan inşaata, askeriye sanayiye her alanda faaliyet gösterir hale gelmiştir. Zimbabve'nin zayıf ekonomisi her zaman Çin tarafından gerek yardımlarla gerek ticaretle desteklenmiştir (Vines, 2017).

Zimbabve'deki dış yatırımların % 74'den fazlası Çinli şirketler aracılığı ile gerçekleşmektedir. Ayrıca iki ülke arasında yıllık ticaretin ortalama 1,2 milyar dolar civarında olduğu bilinmektedir. Zimbabve maddi ve teknik imkânsızlıklardan dolayı faaliyete geçiremediği Marange elmas yataklarını Çin ortaklığı ile işletmektedir. Çin kıta genelinde yaptığı yatırımları Zimbabve'de de sürdürmüş, ülkede stadyum, okul, Milli Savunma Koleji, hastane gibi pek çok yatırım faaliyeti yürütmüştür (Orakçı, 2017). 2000-2012 yılları arasında toplamda 128 projeye imza atan Çin'in, kıtada en çok yatırım yaptığı ülke sıralamasında Zimbabve üçüncü sırada bulunmaktadır (Timetürk, 2017). Ayrıca Çin ülkeye sürekli olarak savaş uçağı, askeri araçlar, radar sistemleri ihraç etmektedir. Bu durum Çin'i kıtada rakipsiz bir duruma getirirken, Zimbabve'de Çin'e bağımlı hale gelmiştir (Vines, 2017). Bu nedenle Çin, Zimbabve hükümeti tarafından ödüllendirilmeye, Batıya karşı daha fazla önemsenmeye başlamıştır. Örneğin Mugabe yaptığı toprak reformu ile nüfusun % 1'ini oluşturmamalarına rağmen ülke topraklarının % 70'ni kontrol altında tutan İngiliz azınlığın elinden topraklarını almıştır. Bu durum İngiltere ile ilişkilerin kopmasına dolayısıyla da İngiltere tarafından ambargoya maruz kalınmasına neden olmuştur. Ancak ambargoya maruz bırakılan Zimbabve'nin yardımına koşan Çin hükümeti de yeraltı ve yerüstü kaynaklara ulaşım hakkı ve Çinli şirketlere hareket serbestisi elde ederek ödüllendirilmiştir. Çünkü Mugabe "Look East" olarak adlandırdığı dış politika ile yüzünü tamamen doğuya ve aslında Çin'e dönmüştür.(Orakçı, 2017).

Mugabe Çin tarafından 2015 yılında Çin'in Nobel ödül olarak bilinen Konfüçyüs Barış Ödülü'ne layık görülmüştür (Timetürk, 2017). Tüm bu olgular düşünüldüğünde, Çin'in Mugabe iktidarını kaybetmek ve Mugabe'den sonra iktidar için Batı yörengeli Emmerson Mnangagwa'nın gelmesini istemesi pek de olası gözükmemektedir (Orakçı, 2017). Hatta Batı yanlısı Mnangagwa'nın ilk devlet başkanlığı seçimlerinde seçilmesi, Batı yanlısı tavırlar sergilemesi darbeye daha çok Mugabe iktidarını istemeyen İngilizlerin olduğunu düşündürmektedir (DW, 2018). Çünkü Çin'in bunca yatırım ve ticari ilişkileri bulunduğu bir

ülkeyi belirsizliğe ve istikrarsızlığa sürüklemesi makul görünmemektedir. Ayrıca Çin her ne kadar Zimbabve ekonomisinin belirleyici aktörü olarak görülse de henüz İngilizler kadar siyasi ve askeri alanda rol alabilecek kıvama gelmemiştir. Daha doğrusu Çin'in bu derece radikal bir adım atmasına neden olabilecek ve çıkarları ile ters düşecek bir ortam da oluşmamıştır. Ayrıca Çin kıtada bu denli pozitif bir imaj çizmişken, emeklerinin boşa gitmesini ve uluslararası toplumun eleştirisi ile karşılaşmak istememektedir. Sonuç olarak bu tarz spekülasyonların Çin'in hem ülkedeki hem kıtadaki varlığını zedelemeye yönelik olduğu düşünülmektedir (Orakçı, 2017).

Çin'in bu tarz ithamlara maruz kalmasının nedeni olarak kısa bir zamanda kıtada artan askeri varlığı ve temasları görülmektedir. Çin'in en dikkat çekici politikası Cibuti'de kurduğu askeri üs olmuştur (Assefa, 2018: 113). Çin haricinde ABD, İngiltere, Fransa ve Japonya'nın da üsse sahip olduğu Cibuti askeri üssü, tam anlamıyla 1 Ağustos 2017 itibariyle faaliyete geçmiştir (Durul, 2017). Cibuti askeri üssü, Çin'in ilk deniz aşırı üssü olması açısından da oldukça anlamlıdır. Çin, Afrika Boynuzu olarak nitelendirilen stratejik bir alana üs kurarak oldukça önemli bir kazanım elde etmiştir. Çünkü Cibuti, bölgedeki siyasi ve askeri mücadelelerin şekillenmesinde stratejik bir konumu temsil etmektedir. Bunun yanı sıra Kızıldeniz'in Babülmendep Boğazına açılan bir noktada bulunan üs, dünya ticaret gemilerinin en çok kullandığı bir alandadır (Yılmaz, 2019). Ayrıca Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz ile Aden körfezini birbirine bağlayan Cibuti, Orta Doğu'ya ve enerji geçiş yollarına da yakın bir konuma sahiptir. Bu nedenle Cibuti üssü, Çin'e önemli bir yeri yönetebilme hakkı kazandırmıştır (Assefa, 2018: 113).

Çin, 36 hektarlık bu üssü 20 yıllığına kiralamıştır. Çin yetkililerine göre, üssün bahsedilen stratejik önemleri bir kenara bırakılarak Aden Körfezi'ndeki korsanlık faaliyetleri ile mücadelede, Güney Sudan'daki barış gücüne yardımda ve Sahraaltı Afrika ülkelerine gönderilecek insani yardımların koordinasyonunda kullanılması planlanmaktadır. Bunun yanı sıra Çin, Cibuti üssünü kıtadaki vatandaşlarının güvenliği, kıtaya yönelik her türlü tedarikinin istikrarlı bir şekilde ulaşması ve Kuşak ve Yol Projesinin tamamlanması açısından da kurmuştur (Doğu, 2018a). Çin için birçok amaca hizmet edecek Cibuti üssü kıta ülkeleri ile savunma ilişkilerini güçlendirmesi ve bölgedeki ekonomik ve ticari ilişkilerini arttırması açısından oldukça stratejik bir öneme sahiptir (Jeong-ho, 2018). Cibuti'de kurulan askeri üssün yanı sıra Doğu Afrika ülkesi olan Seyşeller Cumhuriyeti, Çin'in deniz haydutlarına karşı yaptığı mücadeleler kapsamında kendilerine de yardım etmesini ve ülkelerinde askeri üs

kurmalarını talep etmiştir 2011'in sonlarında gerçekleşen bu talep Çin tarafından henüz hayata geçirilmemiştir (Kadier, 2013: 37).

Çin'in kıtadaki askeri faaliyetlerinin sistematik ve koordineli bir şekilde ilerlemesi ve aynı zamanda kıta ülkeleri ile geniş kapsamlı ve yasal askeri diyalog ortamının oluşması sonucunda, 26 Haziran 2018 tarihinde Çin-Afrika Savunma ve Güvenlik Forumu oluşturulmuştur. İlk kez Pekin'de toplanan Forum, 49 Afrikalı devlet yetkilisi, Afrika Birliği ve Çin'i bir araya getirmiştir. Bölgesel güvenlik ve askeri işbirliği konusunda uzlaşılan Forum'da, Çin kıtadaki askeri eğitimlerini arttıracığına yönelik söz vermiştir (Kovrig, 2018). Ayrıca askeri işbirliklerinin güçleneceğine yönelik izlenimler veren Forum, Çin'in kıtaya yönelik silah ticaretini de arttıracığını düşündürmektedir (Beşer, 2018). Nihayetinde Çin'in askeri alanda kısa zamanda önemli bir yol katettiği ve kıta ülkeleri üzerinde Fransa gibi olumsuz imajlar bırakacak askeri faaliyetlerden kaçındığı görülmektedir. Afrika kıtasında ekonomik ve ticari faaliyetlerine odaklanan Çin'in, bu faaliyetlerini uzun vadede koruyabilmek için, askeri işbirliklerinin istikrar ve güvenlik tesis etmesi ve olumsuz bir imaj bırakmaması oldukça önem arz etmektedir.

3.2.3. Çin'in Ekonomik Varlığı

Çin 20. yüzyılda Afrika kıtasına ideolojik ve siyasi amaçlarla yaklaşırken, 21. yüzyılda kıtadaki varlığının en temel sebebi ekonomi olmuştur. Çin ekonomik dürtülerinin ışığında, kıtada başarılı bir siyaset izlemiş ve günümüzde kıtanın en önemli ekonomik partneri haline gelmiştir (Tandoğan, 2018b). Çünkü her ne kadar Çin'in kıtada askeri, siyasi ve sosyo-kültürel kaygıları olsa da kıtaya askeri ve siyasi bir güç olarak girmek yerine kıtada daha önceden beri var olan büyük güçlerin aksine ekonomik ortak olarak var olmak istemiştir (Çomak ve Şeker, 2017: 245). Çin 1978'den itibaren yaşadığı dönüşümün sonucunda, kendisinin ideolojik fikirlerini destekleyecek bir ortak aramak yerine, ekonomisini, kalkınmasını destekleyecek ve birlikte faydalı, uzun vadeli işler ortaya çıkarabileceği ortaklar bulma gayesi ile kıtaya yönelmiştir (Kiremitçi, 2013: 72).

Çin'in kıta ile ticari ilişkileri, kıta ile modern dönem ilişkilerinin başladığı 1949 yılından itibaren devam etmektedir. Ancak 1990'a kadar var olan ekonomik ilişkiler vasıfsız ve siyaset odaklı ticari ilişkiler olarak adlandırılmıştır. 1990'a kadar Çin tarafından küçük çaplı yatırımların ve ihracatın yapıldığı, Güney-Güney işbirliği ekseninde ve süper güçlere

karşı yardımların varlığı ile ilerleyen ekonomik ilişkilerden bahsetmek mümkün olmuştur (Adisu, 2010: 3). Ancak 1978 yılından sonra Mao Zedong'un ölümünün ardından hızla gerçekleştirilmeye başlanan ekonomik reformlar ve dışa açılım süreci dikkat çekici bir ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiştir. Gerek dışa açılım gerekse ekonomik büyümenin etkisiyle Çin, özellikle 1990 sonrasında Afrika ülkeleri ile işbirliğine ve bütünleşmeye yönelmiştir (Aksöz, 2017). Çin'in Afrika'ya bu denli yönelmesinin en genel sebebi kıtanın jeopolitik ve coğrafi önemi, her türlü hammadde açısından zengin olması, ucuz işgücü olanakları sunması ve yatırım merkezi olmasıdır (Assefa, 2018: 3). Çünkü bu dönemde Çin'in hızlı ekonomik büyümesini, hızlı kentleşme ve sanayileşmenin takip etmesi enerji ve hammadde ihtiyacını beraberinde getirmiştir (Kılıç, 2019: 72). Bu durum enerji kaynakları açısından oldukça fazla imkân sunup Çin endüstrisini besleyebilecek nitelikte olan Afrika ülkelerini, Çin açısından kıymetli kılmıştır (Konings, 2016: 350).

Çin için Afrika kıtasını kıymetli kılan bir diğer husus sanayileşmeye ağırlık vermesinin üretimi yoğunlaştırması sonucunda fazla üretimini kıtanın geniş pazarına sunma imkânı yakalamasıdır. Afrika kıtası sahip olduğu geniş nüfusu ile Çin'in ürettiği ucuz malları alabilecek önemli bir potansiyeldir (Erata, 2018). Ayrıca Afrika ülkelerinin de 1990'lar itibariyle ekonomilerinde dışa açılım süreci yaşamaları, kendilerini anlayabilecek ekonomik partnerler bulma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Kıta ülkelerinin ekonomik işbirliklerine açık olması, dışa açılım süreciyle kıtaya yönelen Çinli kamu ve özel firmalar ile ticari ortaklıklar kurmalarını sağlamıştır (Konings, 2016: 350). Çin kıta ile sağlayabileceği potansiyel işbirliği sürecini, küresel üstünlük mücadelesinde ABD hegemonyasını dengeleyebilme aracı olarak da değerlendirmektedir (Sağlam, 2018). Çin, ABD hegemonyası dışında kıtadaki Batılı güçleri dengeleyebilmesinin bir yolunun da uzun dönemli ve kârlı yatırımları ülkelere çekmek isteyen Afrika ülkelerine yatırım, yardım ve istihdam ortamı yaratmaktan geçtiğini düşünmektedir (Shelton, 2001: 113). Çünkü Çin Afrika ülkeleri için ucuz ürün alabilecekleri ticaret ortağı olmaktan öte sahip olduğu sermaye ve teknoloji ile yatırım ve yardım ihtiyaçlarını karşılayabilecek önemli bir ekonomik güçtür (Heydarian, 2015).

Çin kıtadaki yardım ve yatırım faaliyetleri ile 21. yüzyılda kıtayı adeta yeniden inşa eder hale gelmiştir. Çin'in bu tarz bir politikaya başvurmasında kıta ülkelerinde, sömürgeci güçlerden kalan boşlukları ve kıta ülkelerinin ihtiyaçlarını erkenden fark etmesi ve kıta ülkelerini çok kutuplu dünya düzeninde kendi yörüngesine çekme ihtiyacı yatmaktadır (Öksüz, 2015). Ayrıca Çin kıtayı yapacağı yatırım faaliyetlerinde çalıştırılabilecek ucuz iş gücü potansiyeline sahip olması nedeniyle de benimsemektedir (Sağlam, 2018). Çin yatırım

faaliyetleri için özellikle petrol ve doğal kaynaklara sahip olan ve ekonomisi istikrarlı bir şekilde büyüebilme potansiyeline sahip ülkeleri tercih etmektedir (Konings, 2016: 350). Çin'in Afrika kıtasına bu denli yönelmesinde, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ve bu süreçten sonra uluslararası sistem ile daha fazla bütünleşmesi ve yatırım, yardım ve ticari ilişkilerini artırma ihtiyacı da fazlasıyla etkili olmuştur (Ayhan, 2013: 1). Dolayısıyla Çin'in ekonomisinde yaşadığı değişimi sürdürülebilir kılma ve büyümedeki istikrarını sağlama ihtiyacı (Aksöz, 2017) Çin'i yeni ve geniş pazarlara, enerji ve hammadde kaynaklarına, dışarıya açılma arzusu içindeki şirketleri için yatırım merkezlerine yönelmiştir (Çomak ve Şeker, 2017: 245).

Tüm bu süreçler ise Afrika kıtasını sahip olduğu potansiyellerden ötürü, Çin'in ikinci kıtası haline dönüştürmüştür (Heydarian, 2015). Çin, 21. yüzyılda ikinci kıtası haline gelen Afrika'yı her türlü ekonomik işbirliğine müsait hale getirmek amacıyla her zaman uzlaşmacı ve makul bir tavır takınmıştır. Örneğin, 2000'li yılların başında Çin'i henüz geliştirmekte olan bir ülke olarak nitelendiren devlet başkanı Jiang Zemin (1993-2003), "Çin en büyük geliştirmekte olan ülke, Afrika ise pek çok geliştirmekte olan ülkeyi kapsayan kıta" diyerek kıta ülkeleri ile benzeyen kaderlerini ekonomik ilişkilerde de kullanmıştır (Tull, 2006: 462). Çin diğer tüm ilişkilerinde olduğu gibi ekonomik ve ticari ilişkilerinde de genel anlamıyla karşılıklı fayda ve çıkara, pratik ve makul ekonomik sonuçların elde edilmesine, ekonomik ilişkilerin çeşitlendirilmesine, her iki tarafın kalkınmasına ve büyümesine hizmet etmesine ve eşitlik prensiplerine bağlı kalmaktadır (Arslan, 2018: 130).

Tüm bu olgular ekseninde ilk etapta Çin-Afrika ilişkilerinde enerji hususuna değinmek gerekirse, Çin henüz ekonomik reformlar ile dönüşüm yaşamadığı 1978 yılı öncesinde kendi kendisine yetebilen enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak nitelendirilmekteydi. Fakat ülkedeki tüm dinamikleri etkileyen 1978 sonrası ekonomik reformları ile Çin, 1990'lar itibarıyla petrole, 2000'ler itibarıyla da doğalgaza ihtiyaç duyar hale gelmiştir (Kur, 2014: 4), Dolayısıyla Çin için ülkede var olan enerji kaynaklarının yeterli olması, 1990'lara kadar enerji politikasını söz konusu hale getirmemiştir (Karaca, 2012: 94). Ancak 1978 sonrasında uygulanan ekonomik reformlar ve dışa açılma süreci, Çin'in ekonomik büyüme hızının 2010'a kadar % 10'larda seyretmesine dolayısıyla da ciddi anlamda enerji ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hızlı sanayileşme ve ekonomik büyüme gün geçtikçe daha fazla enerjinin talep edilmesine neden olmuştur. Sadece sanayileşmeden kaynaklı olarak 2005-2013 yılları arasında Çin'in toplam enerji tüketimi iki kat fazla artmıştır (Ertekin, 2017b: 191,195). Sanayileşmenin yanı sıra nüfusun hızla artması ve özellikle şehirlerdeki nüfusunun artması

enerji tüketiminin kısa bir sürede zirve yapmasına neden olmuştur (IEA, 2019: 83). Gelir ve refah seviyesinin artması sonucunda da evlerde klasik ısınma yöntemlerinin dışına çıkılmış doğalgaz kaynaklı ısıtıcılara daha çok eğilim gösterilmiştir (Ertekin, 2017b: 195). Ayrıca şehirleşmenin ve nüfusun artması ulaşım sektöründeki büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Ülke içindeki araçların fazlalaşması ve ulaşım sektörünün çeşitlenmesi, petrole bağımlılığı kaçınılmaz kılmıştır (Karaca, 2017: 98). Çin’de yalnızca ulaşım sektöründe petrolün % 40’ının kullanılmaktadır (Yüksel, 2014: 103).

Bahsedilen tüm faktörler bir araya gelince, Çin’de kişi başına düşen enerji ihtiyacı miktarı her yıl daha da artarken, ülke kaynakları yetersiz hale gelmeye başlamıştır (Ertekin, 2017b: 191). Çünkü Çin’in yalnızca petrol tüketimini her yıl ortalama % 6 oranında bir artış göstermektedir. Çin Ulaştırma Bakanlığının tahminine göre, tüketim bu artış hızıyla devam ederse günlük petrol tüketiminin 10 milyon varile ulaşılacağı öngörülmektedir (Kadier, 2013: 34,35). Diğer bir öngörü ise Çin’in 2010-2025 arasında petrol talebinin % 156 artacağı yönündedir (Uchehara, 2009a: 104). Sonuç olarak 1993 yılına kadar petrol ihracatçısı olan Çin, bu tarihten sonra petrol ithal eden ülke konumuna gelmiştir (Yüksel, 2014: 76). 2013 yılına gelindiğinde ise dünyanın birinci petrol ithalatçısı haline gelen Çin için petrol hayati öneme sahip olmuştur (Bayram, 2018: 158). Çünkü günümüzde Çin petrol dâhil tüm enerji ihtiyaçlarının en az % 60’ını dış tedarikçilerden elde eden bir ülke konumundadır. Bu enerji tüketimi nedeniyle 2040 yılına gelindiğinde Çin’in dünya enerjisinin dörtte birini tek başına tüketeceği tahmin edilmektedir (Kılıç, 2019: 72,73). Günümüzde dahi Çin dünyanın birincil çelik ve kömür tüketicisi ve en çok enerji tüketen ülkesidir (Ertekin, 2017b: 191). Kömür tüketimi taban alındığında Çin yıllık 4 milyar tonluk tüketim ile dünyadaki kömür tüketiminin neredeyse yarısını sadece kendisi tüketmektedir (Aras, 2018: 160). Doğalgaz da ise henüz üst sıralarda olmasa da Çin’in doğalgaz tüketimi göz önüne alındığında, gelecekte tıpkı petrol gibi büyük doğalgaz ithalatçılarından biri olacağı aşikârdır. 2012 yılı temel alındığında, Çin’in yıllık 41 milyar metreküp doğalgaz ithal ettiği bilinmektedir (Kur, 2014: 8). Doğal olarak tüketimi her geçen gün artan Çin’in doğalgazda da güvenilir tedarikçiler araması kaçınılmaz bir durum olmuştur.

Bahsedilen verilerden ve öngörülerden anlaşılacağı üzere oldukça kalabalık bir nüfusa ve devasa bir ekonomiye sahip olan Çin, bu nüfusu ve sanayiye besleyebilecek enerji kaynaklarına sahip değildir (Deniz, 2014: 190). Her ne kadar Çin ekonomisi 2010’lara kadar takip eden süreçteki gibi % 10’larda bir büyüme seyri izlemese de, örneğin 2018’de % 6,5, 2019’da % 5,5 gibi bir ekonomik büyüme seyri gözlemlense de, Çin’in enerji ihtiyacı her

daim devam etmektedir (Kılıç, 2019: 73). Nitekim Çin'in ekonomik büyüme hızı yavaşlarsa da ekonomik büyümeyi istikrarlı hale getirme çabası enerjiye sorunsuz, uzun vadeli ve güvenli bir şekilde ulaşmayı temel bir politika haline getirmesine neden olmaktadır (Karaca ve Yüksel, 2014: 1098). Bu noktada enerji güvenliği olarak adlandırılan husus, Çin için oldukça ehemmiyetli bir hal almıştır. Enerji güvenliği, bir ekonominin ihtiyacı olan enerjiye istikrarlı bir şekilde ulaşabilmesini ifade etmektedir. Enerji güvenliği kavramı içerisinde enerjinin güvenli bir noktadan sorunsuz bir şekilde çıkarılmasını, sorunsuz, istikrarlı ve ucuz maliyetlerle taşınmasını ve uzun vadeli enerji arzını barındırmaktadır (Kur, 2014: 13).

Enerji güvenliği hususu en net haliyle enerji arzının güvenliğini ve enerji tedarikçilerinin çeşitliliğini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Çin için enerjiyi güvenli ve ucuz yollarla temin etmek için var olan tedarikçilerine bağlılığı azaltıp yeni tedarikçiler bulma dürtüsü 2000'li yıllarda Afrika kıtasına yönelmesine zemin hazırlamıştır (Ferhavi, 2013: 9). Çin'in enerji özellikle de petrol tedarikinde başrol oynayan Orta Doğu enerji ithalatında hala yerini korusa da (Aras, 2018: 161) Çin, Orta Doğu'daki siyasi ve askeri karışıklığa çok fazla dâhil olmak istememektedir (Deniz, 2014: 202). Nitekim ABD'nin Orta Doğu'dan vazgeçme niyetinin olmaması (Dağlı, 2018a) ve ABD dışında pek çok aktörün bölgede egemen olma savaşına girmesi, Çin'in bölgeye dâhil olmasını da engellemektedir. Orta Doğu zemininin kaygan olmasının yanı sıra bölgeden tedarik edilen enerjinin geldiği güzergâh deniz haydutluğu ve uluslararası terörizm gibi tehditler içerdiği için istikrarlı ve ucuz yollu transfer işlemi çoğu zaman gerçekleşmemektedir (Kılıç, 2019: 73). Bu nedenle Çin, Orta Doğu kaynaklarına bağımlılığını azaltmaya çalışmış ve risk içermeyen, güvenilir ve tek başlı olabileceği alternatif kaynaklar aramaya başlamıştır (Deniz, 2014: 202).

Enerji tedarikçilerini çeşitlendirme ve enerji güvenliğini tesis etme arzusu ile Afrika kıtasına yönelen Çin, kıtanın var olan rezervlerinin yanı sıra keşfedilmemiş rezervleri ile petrol ve diğer enerji kaynakları açısından oldukça kıymetli bir coğrafya olduğunu bilmektedir (Bayram, 2016: 505). Örneğin, dünya petrol rezervlerinin % 8'ine sahip olan Afrika kıtası ve dünya petrol üretiminin % 11'ini karşılamaktadır. Elbette ki bilinen ve keşfedilmiş rezervler üzerinden yapılan bu açıklamalar sonucunda Afrika kıtasının yıllık petrol üretiminin de ortalama % 6 oranında arttığı da bilinmektedir. Nitekim 2007 yılında günde 7 milyon varil olan üretimin, 2010 yılında 8 milyon varile ulaştığı düşünülünce kıtada petrol üretiminde artışların olduğu ve olacağı kaçınılmaz bir durumdur (Uchegara, 2009b: 104). Afrika petrol dışında doğalgaz pazarında da oldukça önemli bir yere sahiptir. 2040 yılına gelindiğinde kıtadaki doğalgaz üretiminin, günümüz gaz üretiminden iki kat daha fazla

olacağı, Afrika'nın enerji üretiminde doğalgazın payının % 24'lere çıkacağı öngörülmektedir. Ayrıca günümüzde LNG ile taşımacılığın artması kıtaya yönelik talebi de arttırmaktadır (IEA, 2019: 14, 16). Sonuç olarak gelecekte de enerji kaynakları açısından oldukça umut vaat eden kıtada (Dağlı, 2018a) Çin, petrol ve diğer enerji kaynakları açısından zengin olan ülkeler ile ilişkilerini daha yakın, istikrarlı ve stratejik ortaklığa dayalı bir şekilde sürdürmeye başlamıştır (Daban, 2017: 158).

Çin'in başarılı bir enerji diplomasisi yürüttüğü kıtada, en önemli petrol tedarikçilerinin üçü yer almaktadır (Asche, 2008: 10). 2019 yılında Çin'in petrol ithal ettiği 15 ülkenin içinde Angola % 11,4 ile 3. sırada, DKC % 2,3 ile 11. sırada ve Libya % 2 ile 14. sırada yer almaktadır (Workman, 2020). Bu 3 ülkenin dışında Sudan, Cezayir, Çad, Ekvator Ginesi, Gabon, Nijerya, Etiyopya, Zambiya ve Güney Afrika gibi pek çok kıta ülkesi Çin'in enerji politikasında oldukça önemli bir yere sahiptir (Prah, 2007: 4). Çin Sudan, Libya ve Nijerya gibi risk arz eden ülkelere dahi enerji temini için girmekten kaçınmamıştır (Bayram, 2018: 158). Hatta bu noktada Çin'in kıtadan tedarik ettiği enerji kaynakları sayesinde sanayisi ve ekonomisinde istikrarı sürdürdüğünü savunanlar, "Çin, Afrika ile büyümüştür." demektedir (Bayram, 2016: 505). Nitekim bu tezi savunanların haklı olduğunu, 2003 yılında ithal ettiği petrolün % 25,2'sini Afrika'dan temin eden Çin'in bu oranı 2018 yılında 28.72'ye çıkarmasından (Diplomatik strateji, 2018) veya yalnızca 2009 yılında Afrika kıtasından 7 milyar 393 milyon dolarlık petrol ithal etmesinden (Kadier, 2013: 35) anlamak mümkündür. Bu savın doğruluğu 2000-2009 arasında Afrika'dan Çin'e petrol ve maden ihracatının % 85'lere ulaşmasından (Uchehara, 2009a: 8) bu ihracatın yalnızca petrol tabanlı ele alındığında % 50'leri geçtiğinden (Aras, 2018: 162) ve yalnızca 2006 ihracatı temel alındığında Afrika'dan Çin'e % 62 oranında petrol ve doğalgaz, % 13 oranında da maden ihraç edilmesinden de anlaşılmaktadır (Wang, 2007: 5).

Petrol ve doğalgaz haricinde Çin'in maden ithalatında da Afrika ülkelerinin yeri oldukça önemlidir. Çünkü Çin'in her yıl ortalama 120 milyar dolar değerinde maden ve metali ithal ettiği bilinmektedir. Dünya üzerinde çıkarılan çinkonun % 30'u, kurşunun % 25'i, bakırın % 22'si, demir ve çeliğin % 27'si ve alüminyumun % 25'i Çin tarafından ithal edilmektedir. Dolayısıyla Afrika kıtasındaki metal ve madenler üzerinde Çin'in konumu tartışılmaz bir şekilde artmaktadır. Çin, DKC'den koltan ve kobalt, Namibya'dan uranyum (Sağlam, 2018), Güney Afrika'dan demir ve elmas (Asche, 2008: 21), Gabon'dan manganez (Diplomatik Strateji, 2018), Zambiya'dan bakır (Bastholm ve Kragelund, 2009:128) ithal etmektedir. Ayrıca Çin'in Güney Afrika'dan demir ve elmas haricinde platinyum, altın, nikel,

manganez, alüminyum, bakır, kranyum, zirkonyum ve vanadyum oksit ithal etmekte ve bu ithalat Çin-Güney Afrika ticaretinin % 70'ine denk gelmektedir (Erşan, 2017: 73).

Çin, Afrika kıtası ile enerji ve maden kaynakları üzerinden yürüttüğü bu ekonomik ilişkiyi sürdürülebilir ve uzun vadeli kılmak için kıtanın enerji sektöründe ihtiyaç duyduğu yatırım ve yardım faaliyetlerine yönelmiştir (Çomak ve Şeker, 2017: 245). Nitekim Çin'in bu yönelimi, enerji ve maden kaynaklarına sahip kıta ülkelerinin, Çin yardım ve yatırımlarından en fazla yararlanan ülkeler olmalarını sağlamıştır (Kragelund ve Dijk, 2009: 87). Çin yatırımlarının % 70'inin petrol ve maden zengini kıta ülkelerine yapıldığı bilinmektedir (Nagao, 2016: 28). 2004 yılında Çin, o yılki kıta yatırımlarının % 54'ünü petrol ithal ettiği Cezayir, Sudan, Nijerya ve Libya'ya yapmıştır (Looy, 2006: 26). Bunun yanı sıra 2010-2015 yılları arasında Sahraaltı Afrika'ya yönelik borçlanma, kredi ve doğrudan yabancı yatırımların beşte birinin enerji sektörünün kalkınmasına yönelik olduğu da bilinmektedir (Benazeraf, 2016: 9). Bu duruma en net örnek ise Çin'in doğrudan yabancı yatırımlarının kıtada genel olarak Mısır, Güney Afrika, Nijerya, Zambiya, Sudan ve Cezayir'e gerçekleşmesi ve bu ülkelerden yalnızca Mısır'ın temel ihracat ürününün enerji ve maden kaynağı olmaması gösterilmektedir. Çin'in bu tarz bir politika yürütmesinin altında ise yatırımlar ile ülkeleri cezbederek tedarik edeceği kaynakları uzun vadeli olarak güvence altına almak yatmaktadır. Ayrıca Afrika ülkelerinin de kaynakların çıkarımı için finansman, uzmanlık ve teknoloji desteğine ihtiyaç duyması Çin'in kıtaya bu tarz politikalarla yönelmesini kolaylaştırmıştır (Yüksel, 2014: 88, 105).

Çin'in kıta ülkelerini cezbetmek için tercih ettiği yatırım politikalarının, Batının yatırım yapmaktan çekindiği ülkelerde ve bölgelerde olması da ayrı bir pozitif algı yaratmaktadır. Çünkü Batılı ülkeler ve firmalar senelerdir kıta kaynaklarını sömürürken, istikrar sorunu yaşayan ve aslında kendilerinin sebep olduğu çatışmaların olduğu bölgelerden uzak durmaya çalışmışlardır veya buradaki varlıklarını geri çekmişlerdir (Koşar, 2013). Batılı şirketler genellikle kısa vadeli antlaşmalar imzalayarak, yarımı belli olmayan kıta ülkelerinde anlık kârlarına odaklanmışlar bir başka deyişle uzun vadeli yatırımlar yapacak kadar cesur davranmamışlardır. Çünkü kıta ülkeleri istikrar ve güvenlik sorunlarının dışında, altyapı problemleri yaşamakta ve siyasi alanda pek çok bürokratik sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Batılı firmalar tüm bu riskleri onarmak yerine var olan şartlar da anlık ve net adımlar atarken, Çin firmaları daha cesur davranıp Batılı firmaların girmekten çekindiği alanlara girmişlerdir. Çin firmaları bu sayede Orta Doğu'da olduğu gibi bir rekabet ortamı ile karşılaşmamıştır (Yüksel, 2014: 107). Dolayısıyla Çin hükümeti ve firmaları bu tarz alanları

iyi değerlendirerek, Batının yarattığı boşluğu işlevsel yatırımları ve yardımları ile doldurup kıta ülkeleri ile güçlü ilişkiler kurmaya başlamışlardır (Koşar, 2013).

Angola’da 1975’den 2002’ye kadar süren iç savaş sonunda, Batılı firmaların ülkeden çekildiği gözlemlenmiştir. Çin ise Batılı firmalardan kalan boşluğu fırsata çevirerek, Angola’nın enerji kaynaklarına yönelik yatırımlara ve yardımlara ağırlık vermiş ve Angola, Çin’in en önemli petrol ithalatçılarından biri haline gelmiştir (Aras, 2018: 162). Çünkü Çin, 2004 yılında iç savaştan dolayı zarar gören ülkeye 2 milyar dolar kredi vermesinin karşılığında günde 10.000 varil petrol almayı garantilemiştir (Servant, 2005: 1). Angola’daki durumun bir benzeri de Sudan’da yaşanmıştır. ABD’nin Sudan’ı 1990’lı yıllarda terörizm nedeniyle kara listeye alması ve yaşanan iç savaş, insan hakları ihlalleri ve istikrar sorunu nedeniyle Batılı firmalar ülkeden neredeyse tamamen çekilmişlerdir. Sudan yaşanan savaş nedeniyle enerji sektöründe yatırıma ihtiyaç duyarken, Çin hükümeti ve firmaları oluşan boşluğu hem yatırımlar ile enerji alanını kalkındırarak hem de enerji ticaretinde birincil aktör olarak doldurmuştur (Kadier, 2013: 56). Çin, Sudan’da inşa ettiği petrol boru hattı projesi ile ülkenin 2000 yılı itibariyle ilk kez dış ticaret fazlası vermesini sağlamıştır (Bayram, 2018: 153). Bu projede ve Sudan’ın petrol üretiminin giderek artmasında ülkenin en büyük yatırımcısı olan Çin kamu şirketi China National Petroleum Corporation (CNPC) oldukça önemli rol oynamaktadır (Tull, 2006: 470). Ayrıca projenin katkısı ile 2000 sonrasında Çin, Sudan’dan giderek daha fazla petrol ithal etmeye başlamıştır ve kısa sürede % 80 civarında petrol ithal eder hale gelmiştir (Kadier, 2013: 56). Ancak bu duruma panikleyen Batılı devletlerin, Sudan’a uyguladıkları izolasyon politikasını gevşetmeye başlamaları, Çin’i ülkede yalnız bırakmama gayreti olarak yorumlanmıştır (Bayram, 2018: 153).

Çin’in, Afrika enerji sektöründeki varlığının Batılıları panikletmesinin sebebi ise başarılı ve stratejik adımlar atmasıdır. Çin’in başarılı strateji izlediğinin bir örneği Zambiya, Libya, Mozambik ve Gana’da odun, demir, bakır ve petrol kaynaklarına yönelik yapılan ihalelerde Çin’in herhangi bir ihaleye girmeden ve herhangi bir koşula tabii olmadan bu kaynakları çıkarma hakkının elde etmesinden anlaşılmaktadır (Sağlam, 2018). Çin’in kısa sürede bu denli başarılı olmasında belirli amaçlara odaklanarak faaliyette bulunması etkili olmuştur. Çin’in öncelikli amacı sınai kalkınmasını ve giderek artan ülke içi talebi karşılamak olduğu için, kıtadan yapılacak enerji ithalatını mümkün kılmak için enerji sektörüne yatırım ve yardım yaparak amacına ulaşmaya çalışmaktadır. Çin bir yandan da uluslararası enerji piyasasında temel oyuncu haline gelmek istediği için piyasalara olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda kıtadaki enerji alanlarından toprak satın almaya ve

enerji sektöründe dikkat çekici hisse satım antlaşmaları yapmaya da çalışmaktadır (Demirbaş, 2015). Bu sayede kıtada pek çok Çinli özel ve kamu şirketi, Çin hükümetinin teşvik ve destekleri ile enerji üretiminde aktif rol almaktadır (Aksöz, 2017).

Çin kamu şirketlerinin ve girişimcilerinin özellikle enerji ve maden sektöründe önemli paylara sahip Sahraaltı Afrika'da aktif oyuncular olduğu gözlemlenmiştir. Sahraaltı enerji sektöründe Çin kamu şirketleri % 72 oranında, Çin özel şirketleri ise % 10 oranında önemli projeler yürütmektedir. Sahraaltı enerji sektöründe Sinohydro, CNPC, China Gezhouba Group Corporation (Gezhouba), China National Electric Engineering (CNEEC), China International Water and Electric Corporation (CWE) ve Shandong Electric Power Construction Corporation (SEPCO) firmaları öncü olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Sinohydro Afrika pazarının en büyük şirketleri arasında gösterilmektedir. Aynı zamanda Çin şirketleri için de Afrika pazarının önemli olduğu unutulmamalıdır. Çünkü Sahraaltı Afrika, Sinohydro firmasının ilk deniz aşırı pazarı olması açısından oldukça kıymetlidir (Benazeraf, 2016: 20).

PowerChina bünyesinde bulunan enerji şirketi Sinohydro, Sahraaltı Afrika'daki enerji kaynaklarına verdiği önemden ötürü yalnızca 2010-2015 arasında 24 proje uygulamaya koymuştur. Aynı yıl aralığında CEEC bünyesindeki Gezhouba 7, Sinomach bünyesindeki CNEEC 5, CWE firması 5, yine PowerChina bünyesindeki SEPCO firması 4 proje yürüterek, Sahraaltı Afrika'nın enerji sektörünün kalkınmasına önemli katkılar sunmuştur (Erata, 2018). Belirtilen firmaların yanı sıra diğer tüm Çinli firmalar yaptıkları antlaşmalar ve yatırımlar sayesinde 2010-2020 yılları arasında 54 kıta ülkesinin en az 37'sinde varlıklarını garantilemişlerdir (Benazeraf, 2016: 12). Ayrıca belirli dönem aralıklarında Çin'in enerji ve maden ithalatını yatırım ve yardımları sayesinde garanti ettiği aşikârdır. 2004 yılında Libya ile imzalanan 2 milyar dolarlık kredi antlaşması, Libya hükümetini ekonomik yönden rahatlatırken, karşılığında 10 milyon varil petrol alan Çin'in o yılki enerji ihtiyacına destek olmuştur (Diplomatik Strateji, 2018). 2002 yılında Çinli Sinopec şirketi, Cezayir'in Zarzaitine petrol sahasını kalkındırmak amacıyla 525 milyar dolar değerinde antlaşma imzalamıştır. 2003 yılında CNPC şirketi, Cezayir'de iki petrol rafinerisi satın alarak uzun vadeli ve petrol piyasasında Çin'in kendisini rahatlatmasına yardımcı olacak bir yatırım yapmıştır. Ayrıca Cezayir'de aynı yıl PetroChina firması petrol kaynakları üzerinde ortak kalkınmayı hedefleyen ve petrol rafinerisi inşa etmeye yönelik antlaşma imzalamıştır (Asche, 2008: 23).

Çin, Gabon'da petrol arama faaliyetleri düzenlemiş (Looy, 2006: 26) ve 2004 yılında Sinopec şirketi Çin'e ham petrol arzını sağlayacak kontrat imzalamıştır (Asche, 2008: 23).

2005 yılında Nijerya petrol şirketi Nigerian National Petroleum Corporation ile Çin petrol şirketi PetroChina arasında 800 milyon dolar değerindeki yatırım antlaşması karşılığında, Çin'e günlük 30.000 varil ham petrol satışı sağlanmıştır. 2006 yılında Çinli firma CNOOC, Kenya'da altı petrol bloğunda petrol çıkarma hakkı elde etmiştir (Taylor, 2007: 15). 2005 yılında Shell firmasının Angola'daki istikrar ve güvenlik sorunları nedeniyle sahip olduğu petrol alanını devretmesi sonucunda (Asche, 2008: 23), Çin % 75 hisse ile Angola kamu firması Sonangol ile petrol alanında Sonangol-Sinopec International petrol şirketini kurmuştur (Kadier, 2013: 78). 2006 yılında CNOOC 2,3 milyar dolar ve yaptığı yatırımların karşılığında, Nijerya petrol sahasında % 45 oranında hisse satın almıştır (Daban, 2017: 160). Ayrıca Nijerya, dünya petrol üreticileri arasında ilk sıralarda yer almasına rağmen rafineri konusunda gerek finansman gerekse teknoloji eksikliği nedeniyle uzun yıllar sıkıntı yaşamıştır. Çin, Batılı firmaların görmezden geldiği bu konuda Nijerya hükümetine yardımcı olmak amacıyla Lagos şehrine yakın bir alanda 8 milyar dolar değerinde petrol rafinerisi inşa etmiştir (Tepebaş, 2011: 7).

Çin 2006 yılında Angola ile yaptığı 1,1 milyar dolarlık antlaşma karşılığında petrol sahasından % 40 oranında hisse satın almıştır (Asche, 2008: 23). Ayrıca Sinopec, Angola'da Marathon Oil Corporation açık deniz ve gaz sahasından, 1,5 milyar dolarlık antlaşma karşılığında % 10 oranında hisse satın alarak uzun vadeli çıkarlarına yönelik yatırım yapmıştır (Kılıç, 2019: 87). 2006 yılında DKC'de petrol kaynaklarında kalkınma sağlanmak amacıyla Çin, hükümet yetkilileri ile antlaşma yapmıştır (Asche, 2008: 23). Çin için DKC maden ve enerji sektöründe önemli pazarlarından biridir. Bu kapsamda Çin hükümeti tarafından 2007 yılında Kongo maden sektörüne 350 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. 2014 itibariyle Çin ve DKC'nin ortak yürüttüğü 14 maden projesi olduğu ve toplam bedellerinin 3.72 milyar dolar olduğu bilinmektedir (Kılıç, 2019: 90). 2006 yılında Namibya'da Çin tarafından petrol rafinerisi inşası ve petrol çıkarım projeleri başlatılmıştır. Yine aynı yıl Etiyopya'da, Zhongyuan Petrol Şirketi ülkenin batısında petrol çıkarım faaliyetlerine başlamıştır. Ekvatorial Gine'de ise CNOOC şirketi 5 yıllık dönemde müşterek petrol çıkarım antlaşması imzalamıştır (Asche, 2008: 23). CNOOC firması Fas, Nijerya ve Gabon'da da büyük oranlarda enerji hisseleri elde etmiştir (Alden, 2006: 87). Çad'da petrol rafinerisi ve petrol sahalarının kalkınması için ciddi yatırımlarda bulunan Çin, 2015 yılı itibariyle enerji ve madencilik sektöründe 33 şirketi ile faaliyet göstermektedir. 2012 yılında CNPC, % 60 hisseye sahip olduğu Zinder petrol rafinerisinde aktif olarak üretime başlamıştır. Ayrıca Çin, şirketleri

aracılığı ile Çad'da 2015 yılında enerji alanında 5.12 milyar dolar, madencilik alanında ise 630 milyon dolar değerinde yatırımda bulunmuştur (Togola, 2019).

Çin enerji tedariki karşılığında Nijerya'da doğalgaz türbin tesisi ve Sudan'da El Gaili Enerji Tesisi projelerine ciddi anlamda yatırımlar yapmıştır (Nadao, 2016: 28). Nitekim Çin, Sudan'da yatırımları sayesinde en kapsamlı ve büyük denizaşırı petrol projelerini yürüten yatırımcı vasfına yükselmiştir. Çünkü daha öncede bahsedildiği üzere Batılı ülkelerin tavrı nedeniyle yalnızlaştırılan Sudan, kaynak zengini olmasına rağmen petrol ürünlerini ithal etmekte ve petrol ihracatı sağlayamayan bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak Çin'in 2000'de Sudan enerji sektörüne girmesi ve ilk etapta Hartum Rafinerisini inşa etmesi ile Sudan yıllık en az 2,5 milyon ton ham petrol işleme vasfına kavuşmuştur. Çin, Sudan petrol sektörüne günümüze değin boru hattı, rafineri inşası ve petrol çıkarım projeleri kapsamında 15 milyar dolardan fazla yatırım ve yardımda bulunmuştur. Bu sayede Çin, ülke petrolünün ihracatında en fazla paya sahip olmuştur ve hatta 2006 yılında Sudan'ın petrol ihracatının en az % 77'ni ülkesine çekmiştir. Bir başka deyişle, Sudan günlük 337.000 varil petrol üretirken, bu üretimin 260.000 varilini Çin'e arz etmektedir (Demirbaş, 2015). Sudan'ın petrol ihracatında neredeyse tek başına rol oynayan Çin, CNPC şirketinin yaptığı yatırımlar ve hisse alımları aracılığı ile ülke petrol üretiminin en azından % 70'ini kontrol altında tutmaktadır (Alpay, 2011: 16). Örneğin, CNPC şirketi, ülkede kurulan çok uluslu Büyük Nil Petrol İşletme Şirketinin % 40'ını satın alarak şirketin en büyük hissedarı olmuştur (Karaca, 2012: 108). Çin'in Sudan'a bu denli yönelmesinin sebebi yalnız kalmış petrol zengini bir ülkeyi müttefik olarak görmesi, Sudan'ın Çin petrol ithalatında % 5 gibi yadsınamayacak ve Çin sanayisini besleyecek paya sahip olmasıdır (Yüksel, 2014: 133).

Çin petrol sahaları haricinde maden yataklarına da ciddi yatırımlar da bulunmaktadır. Çin, Zambiya'dan bakırı, Zimbabve'den uranyumu ya da DKC'den kobaltı yaptığı yatırım ve yardım faaliyetlerine karşılık temin etmektedir (Koşar, 2013). Çin, Zimbabve'ye 5 milyar dolarlık kredi vermesinin karşılığında 20 milyar dolar değerinde platin temin etmiştir (Aras, 2018: 160). Nükleer enerji ve silahlanmanın temel kaynağı olan uranyumu elde etmek için Çin, 2008 yılında Nijer'de uranyum araştırma çalışmalarına hız vermiştir. Ayrıca Çin, ülkenin uranyum açısından zengin olan Azelik maden sahasında % 37'lik hisseye sahip olmasının yanı sıra burayı işletme hakkına da sahiptir. Çin 2011 yılında, Azelik maden sahasında yılda yaklaşık 700 ton uranyum üretimi yapmış ve bu üretimi 2021 yılında 5 bin tona çıkarmayı planlamıştır. Çin'in Nijer petrol ve uranyum sahalarında yatırım yaparak, ülkenin ticari faaliyetlerinin kalkınmasına destek olması üzerine Nijer hükümeti 2010 yılında Çin'e bu iki

sektörde imtiyazlar tanımıştır. Ancak Çin'e tanınan imtiyazların ardından ülkede darbe gerçekleşmesi ülkede büyük güçler arasındaki rekabeti sorgulattır hale gelmiştir. Akabinde 2011 yılında Çin'in ortağı olduğu uranyum maden işletmesinde terör saldırısının meydana gelmesi, kuşkuları doğrulattır nitelikte olmuştur. Çin'in yaptığı yüksek ve verimli yatırımlar ile Fransız Areva şirketinin uranyum sektöründeki üstünlüğünü elinden alması, darbenin ve terör saldırısının arkasında Batılı güçlerin olabileceğini, kıta ülkeleri üzerindeki rekabeti ve Çin'in kıtadaki yükselişinin yarattığı kaygıyı gözler önüne sermiştir (Togola, 2019) .

Nijer'deki durumun haricinde, Zambiya'da da hem kömür hem de bakır madenlerinde Çin'in aktif faaliyetleri bulunmaktadır. Batının önemsemediği Zambezi kömür maden ocağı ve buna bağlı Zambezi şirketi Çin tarafından üretimi aktifleştirmek adına tekrardan açılmıştır (Looy, 2006: 26). Zambiya kömür haricinde, bakır madenine sahip olması bakımından da Çin'in petrol dışı yatırımlarının en önemli durağı haline gelmiştir. % 60'lık bakır üretimi ile Afrika kıtasının en önemli bakır üreticisi olan Zambiya'da, dünyanın en çok bakır tüketen ülkesi Çin'in ciddi anlamda yatırımları vardır. 2003 yılında ülkedeki Chambishi bakır maden ocağı, Çin tarafından restore edilip üretime hazır hale getirilmiştir. Bunun için 150 milyon dolar harcayan Çin, bakır ihtiyacını kontrol altına alırken Zambiya'nın da toplam bakır üretiminin % 5 ile % 10'unu bu maden ocağından tesis edilmektedir. Ayrıca Chambishi maden ocağına yapılan yatırım Çin'in demir madeni dışında yaptığı ilk ve en büyük deniz aşırı yatırımı olarak görülmüştür (Bastholm ve Kragelund, 2009: 128). Çin altın üreticisi Zijin Madencilik şirketi, Güney Afrika platinyum üreticisi Ridge Maden şirketinin % 20'lik hissesini satın alarak, Güney Afrika'da da maden sektörünü boş bırakmamıştır (Erşan, 2017: 78). Ayrıca Çin, DKC'den ihtiyacı olan bakır ve kobalta karşılık, maden sektörü haricinde ülkenin ihtiyacı olan sektörlerle ve alanlara (hastane, yol, okul vd.) yatırım yapmayı taahhüt etmiştir (Aras, 2018: 161).

Çin'in DKC'ye yaptığı yatırımdan anlaşılacağı üzere, Çin enerji ve maden sektöründe ihtiyaçlarını karşılamak üzere sadece bu alanlara yatırım yapmamaktadır. Çin enerji ve maden sektöründe kaynak ihtiyacını karşılarken farklı sektörlerde de kıta ülkelerinin ihtiyacını karşılamak için uğraşmıştır. Ayrıca Çin enerji ve kaynak temin etmese de kıta ülkelerini cezbetmek ve uluslararası alanda desteklerini kazanmak için yatırım ve yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ancak Çin genel anlamda, kıta ülkelerinden istifade ettiği her türlü kaynağa karşılık alt yapı projeleri, teknoloji transferi ve danışmanlık, kredi, hibe, düşük faizli borçlanma, hizmet sektörünü kalkındırma gibi pek çok konuda kıta ülkelerine yatırım ve yardımda bulunmaktadır (Aksöz, 2017). Çin'in seçtiği bu yol, her zaman üzerinde durduğu

karşılıklı fayda ve çıkar esasına dayanmakla beraber özverili bir koordinasyon ve işbirliği gerektirmektedir (Asche ve Schüller, 2008: 37).

Çin'in bu politikasında pilot ülke Angola seçilmiştir ve politika Angola Modeli olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Çin 2004 yılında Angola'ya baraj, enerji santrali, elektrik iletim ve dağıtım hatları ve diğer tüm alt yapı faaliyetlerini karşılamak amacıyla (Erata, 2018) 2 milyar dolar değerinde düşük faiz ödemeli kredi desteği sağlamıştır. Verilen kredinin karşılığında ise Çin 17 yıl boyunca Angola'dan her gün 10.000 varil petrol almayı garantilemiştir (Kadier, 2013: 79). Çin Angola'nın ardından kendisi için önemli getirisi olan bu modeli tüm kıta ülkelerine, ülkelerin yapısı ve özellikleri dikkate alarak uygulamaya başlamıştır (Erata, 2018). Örneğin Eylül 2007'de DKC'de kobalt, altın ve bakır karşılığında ülkenin ihtiyacı olan yol, raylı sistem ve sosyal yapılanmaya yönelik projeler başlatılmıştır (Asche ve Schüller, 2008: 37). Kaynak alımı karşılığında alt yapı projeleri sunan Çin hükümeti kredi, fon, hibe gibi hükümetlerin lehine ve aynı zamanda ülkelerin istikrarına katkı sağlayacak yardımları da es geçmemiştir (Kur, 2014: 24). Ancak her iki tarafın kalkınmasını ve faydalanmasını öngören Angola Modeli, Batılılar tarafından kaygı ile izlenmektedir (Jianbo ve Zhang, 2011: 1803). Çünkü hiçbir şart koşmadan sadece ülke ihtiyaçları temel alınarak yapılan yardım ve yatırım projeleri kıta ülkelerini memnun ettiğinden, Batılı devlet ve kuruluşlara karşı rest çekmeye başlamışlardır. Örneğin, Angola 2004 yılında kendisine verilen kredi sonucunda, IMF'in birçok şart koştuğu yardım teklifini kabul etmemiştir (Kadier, 2013: 79). Ancak kıta ülkelerinin bu tarz bir politikaya olumlu bakmaları kimi zaman Batılı ülkelerin de işine yaramıştır. Örneğin, Fransız şirketi BNP Paribas, Angola hükümetine verdiği 2,2 milyar dolarlık kredi karşılığında, piyasa fiyatının yarısından daha az fiyatla petrol alma hakkı elde etmiştir (Asche ve Schüller, 2008: 37).

Angola modeli, kıta ülkelerinin altyapı faaliyetlerine finansal, teknik ve uzmanlık bakımından gücünün yetmediği durumlarda avantajlı alternatifler sunması açısından Afrika kıtası açısından oldukça önemlidir. Angola modeli hem Çin'in kendi ekonomik çıkarları hem de kıta ülkelerinin kalkınması ve istikrar kazanması açısından oldukça önemlidir (Haroz, 2011: 69). İlk olarak Çin hükümeti kalkınma, istikrar ve denge arasında denge öngördüğü için kıta ülkelerinde de bu şartların oluşması için çaba harcamaktadır (Jianbo ve Zhang, 2011: 1805). Çünkü kıta ülkelerinin kalkınmasının yalnızca Afrika'nın yararı için olmadığını bilincinde olan Çin hükümeti, modernleşen ve kalkınmış bir Afrika'nın kendisi için daha fazla getiri getireceğini fark etmiştir (Haroz, 2011: 69). Bu nedenle kıtadaki binlerce Çin firması yatırımlar ve yardımlar ile kıta ülkelerinde etkili ve baş aktör olmaya çalışmaktadır

(Baydemir, 2018). Bu amaçlar dâhilinde Çin firmaları, Batılı firmalara nazaran daha cesur adımlar atarak altyapı eksiklikleri, istikrarsızlık, terör saldırıları ve hastalıklar gibi riskler içeren kıta ülkelerinde riskleri göz ardı etmiştir (Orakçı, 2011: 80). Çinli firmaların bu tarz riskleri alabilmesinin en büyük nedeni kıtaya son gelen olmasıdır. 2000’li yıllarda faaliyet göstererek kendisinden neredeyse çok zaman önce kıtada var olmaya başlayan aktörler karşısında tecrübe sıkıntısı yaşayan Çin firmaları, riskli bölgeleri tercih ederek hükümetleri cezbetmeye ve her koşulda çalışabileceklerini göstermeye çalışmışlardır. Riskli bölgelere sahip ülkeler genellikle Batılılar tarafından dışlandıkları ve yalnızlaştırma politikalarına tabii tutuldukları için Çin’in düşük maliyetli, vasıfsız işçi aradığı ve kalkınmaya yönelik verimli yardım ve yatırımları, kıta ülkeleri nezdinde Çin’in itibarını arttırmıştır (Alden, 2006: 90). Çünkü maliyeti ve kârı olabildiğince minimum düzeyde tutmaya çalışan Çin hükümeti ve şirketleri, kısa dönemli büyük kazançlar elde etmeseler de uzun dönemli önemli getiriler elde etmektedir. İhtiyaç doğrultusunda yapılan yatırımlar ile Çin’in halkın gözünde sempatisi ve saygınlığı, hükümet nezdinde siyasi etkisi artmakta ve doğal kaynaklar üzerinde önü açılmaktadır (Tull, 2006: 468).

Çin, Angola modeli kapsamında yaptığı faaliyetler ile kıta ülkeleri nezdinde itibarını arttırmayı hedeflemiş olsa da Çin’in bu tarz bir politikaya yönelmesinin en önemli dürtüsü ülkede artan döviz rezervi olmuştur. 1978-2008 yılları arasında Çin döviz rezervi, yaklaşık 95 kat artış göstermiştir. Artan döviz rezervi Çin ekonomisinin oldukça güçlendiğini göstermesinin yanı sıra aslında ekonomiye zarar verecek bir durum oluşturmuştur. Çünkü Çin hükümeti bu döviz rezervini eritemezse, iç piyasada ücretlerin ve fiyatların artacağını ve akabinde de enflasyon oluşacağını fark etmiştir. Bu nedenle, 2000’lere kadar ülke içine yatırım ve sermaye çekmeye çalışan Çin hükümeti, 2000 sonrasında ülke içindeki döviz rezervini aktarabileceği dış yatırımlara yönelmeye başlamıştır. Çin bu noktada maliyet olarak avantajlı ve aynı zamanda enerji ve kaynak açısından zengin olan Afrika kıtasında yatırım ve yardım yapmaktadır. Çin bu sayede, yatırım yapılan ülke vasfından yatırım yapan ülke konumuna da adım atmıştır (Alpay, 2011: 3,4).

Çin kıta ülkeleri için gerekli ve her daim kullanılacak, Çin’in kendi reklamını yapabileceği, ulusal temsil gücünü arttırabileceği projelerle öne çıkmaktadır. Örneğin Uganda ve Cibuti’de dışişleri bakanlığı binası, Mali, Cibuti, Etiyopya ve OAC’de stadyum, Mozambik ve Gabon’da parlamento binası (Alden, 2005: 150-151) Etiyopya’da Afrika Birliği binası (Yıldız, 2018) en göze çarpan Çin yatırımları arasında yer almaktadır. Çin yatırım faaliyetlerini genel itibariyle otoyol, tren yolu ve telekomünikasyon gibi alanlara yönelik

altyapı; stadyum, hükümet binaları, okul, hastane gibi alanlara yönelik inşaat; pamuk, tekstil, sigara, kereste gibi alanlara yönelik fabrika ve çiftçilik, tütün, çay, şeker gibi alanlara yönelik tarımsal yatırımlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Looy, 2006: 7). Çin'in belirtilen faaliyetleri finanse etme şekli ise genelde dört kola ayrılmaktadır. İlk etapta Çin ülkesine transfer edeceği kaynaklar (petrol, doğalgaz, maden vd.) karşılığında yatırımlar yapmaktadır. İkinci olarak hastane, okul, yurt gibi küçük ancak toplum açısından önemli ve sosyal refahı sağlayacak yatırımlar hibe yoluyla finanse edilmektedir. Üçüncü olarak kamu binalarının ve tesislerinin yapımında ve işletilmesinde kullanılmak amacıyla faizsiz krediler verilmektedir. Çin bu kredilerde ilk beş sene herhangi bir ödeme talebinde bulunmayarak büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Son olarak daha büyük ve kapsamlı yatırımlarda kullanılmak üzere imtiyazlı krediler verilmektedir (Kiremitçi, 2013: 58-59). Çin tarafından verilen imtiyazlı krediler uzun dönem ödemeli ve düşük faizli olup, Çin işletmelerinin kıtada kolayca yatırım yapmasının önünü açacak şekilde organize edilmiştir (Kragelund ve Dijk, 2009: 85). Ayrıca imtiyazlı krediler oldukça büyük meblağlara tekabül ettiği için, Afrika'nın kalkınmasında yeni bir fırsat penceresi açmıştır (Uchegara, 2009b).

Çin'in belirli şekillerde finansmanının sağladığı yatırım faaliyetlerinden tüm kıta ülkeleri faydalanmakla birlikte, 2003-2017 yılları arasında en çok Mısır, Nijerya, Cezayir, Nijer, Angola, Güney Afrika, Etiyopya, Mozambik, Zambiya ve Zimbabve'nin Çin yatırımlarından faydalandığı tespit edilmiştir (Aydın, 2019a). 2009 yılı sonunda açıklanan veriler ile Çin'in yardım yaptığı 123 ülkenin 51'inin Afrika kıtasında olduğu ve Çin yardımlarının özellikle yoksul olan kıta ülkelerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir (Kiremitçi, 2013: 61-62). Ayrıca Çin'in 2000 yılında 500 milyon dolar düzeyinde olan yatırımları, 2015 yılına gelindiğinde 30 milyar dolara çıkmıştır. Bu yatırımlarda öncü olan 3000'den fazla Çinli kamu ve özel şirketin kıtada aktif olarak faaliyette olduğu bilinmektedir (Tepebaş, 2015). 2015 yılından 2018'e kadar da Çin, 293 proje kapsamında kıtaya 66,4 milyar dolar yatırımda bulunmuştur (Sağlam, 2018).

Çin'in yaptığı yatırımların sürekli artışta olduğu ve 2014 yılında kıtadaki ABD yatırımları ile eşit seviyede iken 2014 sonrasında kıtada eskiden beri aktif olan ABD yatırımlarını geride bıraktığı gözlemlenmiştir (CARİ, 2020a). Ancak Çin'in ABD'yi geride bırakmasına rağmen kıtanın en güçlü sömürgeci ülkesi olan Fransa'yı geride bırakmadığı ve Fransa'nın 2013 yılında da 2017'de de 64 milyar dolar yatırımla ilk sırada yer aldığı gözlemlenmiştir (UNCTAD, 2019). Ancak bir başka araştırma, Çin yatırımlarının proje sayısı Fransa'ya göre az olmasına rağmen sermaye bakımından daha büyük yatırımlar olduğunu

belirtmektedir. 2014-2018 yıllarını kapsayan bu araştırma da Çin'in toplam 72.235 milyar dolar yatırım yaptığı ve 137.028 Afrikalıya istihdam sağladığı ortaya çıkmıştır (Gandhi ve Madden, 2019). Çin yatırımlarının en çok mühendislik ve inşaat sektörlerinde yoğunlaştığı yalnızca 2018 yılında mühendislik ve inşaat firmalarının 48.84 milyar dolar yatırım yapmasından anlaşılmaktadır. Çin'in bu iki sektörde yaptığı yatırımlar en çok Cezayir, Angola, Kenya, Nijerya ve Etiyopya'da yürütülmüştür. Kıta üzerinde yapılan tüm mühendislik ve inşaat projeleri temel alındığında, bahsedilen ülkelerin ağırlığı % 50 civarında olup, yalnızca Cezayir'deki faaliyetler tüm faaliyetlerin % 15'ine tekabül etmektedir (CARİ, 2020b). Kıtanın hemen hepsinde etkili olan Çin yardımları ise 2003 yılında 631 milyon dolarken, 2015'de 3 milyar dolara, 2018 yılında da 3,3 milyar dolara yükselmiştir (CARİ, 2020c).

Çin, Afrika kıtasında ulaştırma sistemine oldukça önemli yatırımlar yapmıştır. 2017 yılında Kenya'nın Nairobi ve Mombasa şehirlerini birbirine bağlayan 480 kilometre uzunluğunda demiryolu projesi Çin tarafından yapılmıştır (Kabakçı, 2018). Bu hat ülke İngiliz sömürgesi iken yapılmış çok eski bir demir yoluken, Çin bu proje ile demir yolunu tekrar inşa etmiştir. Çin sayesinde belirtilen şehirlerarasındaki mesafe 4 saate inerken, yalnızca 5 ay içerisinde 1 milyona yakın kişi bu demiryolu vasıtasıyla taşınmıştır (Yılmaz, 2019). Aynı yıl, Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'dan Cibuti'ye uzanan elektrikli tren hattı, Çin tarafından kıta halkının hizmetine açılmıştır (Soule, 2019). Kenya'daki demiryolu hattına benzer olarak, iki ülke arasındaki bu hat 1917 yılında Fransa tarafından inşa edilmiştir. O dönemin şartları ile 2017 yılına kadar faaliyet gösteren demir yolu, Çin tarafından modernize edilmiştir. Çin bu proje ile itibarını arttırmanın yanı sıra Eritre ve Cibuti bağımsızlığını kazanınca Kızıldeniz ile bağı kesilen Etiyopya'yı Cibuti ile bağlayarak Kızıldeniz'e bir şekilde ulaştırmıştır. Bu durum Etiyopya'nın ticari ilişkilerini hem Çin hem de diğer ülkelerle arttırmıştır (Yılmaz, 2019). Ayrıca Etiyopya'da şehirleşmenin ve kalkınmanın hızlanması amacıyla şehirleri birbirine bağlayan ana yollar, Çin tarafından yapılmıştır. Hava ulaşımındaki sıkıntıları gidermek amacıyla Etiyopya'nın Bole havalimanında geliştirme ve iyileştirme faaliyetleri Çinli inşaat firmalarınca yapılmıştır (Yıldız, 2018). Direkt Çin firmaları tarafından yapılan faaliyetlerin yanı sıra 2010 yılında DKC'de karşılıklı çıkar esasına dayanan bir antlaşma imzalanmıştır. Çin, 1800 mil trem yolu ve yol inşasında kullanılmak üzere ülkeye 6 milyon dolar destek verirken karşılığında önümüzdeki 25 yıl ülkeden 12 milyon ton bakır ve kobalt çıkarım hakkı elde etmiştir (Assefa, 2018: 103). Bu antlaşmadan iki yıl öncesinde de Çin, Kongo hükümeti ile imzaladığı 6 milyar dolarlık yatırım antlaşma sonucunda ülkeye 3.900 km otoyol ve 3.200

km demiryolunun yanı sıra 32 hastane, 145 sağlık ocağı ve 2 üniversite yapmayı da taahhüt etmiştir (Koşar, 2013).

Çin, Afrika kıtasının sömürgecilik döneminden beri büyük sıkıntı yaşadığı ulaşım sorununa büyük çaba harcamaktadır (Yılmaz, 2019). 2018 yılında tüm projeler bittiğinde Çin'in kıtada 30.000 kilometrelik otoyol hattını bitireceği düşünülmüştür (Kabakçı, 2018). Otoyol haricinde kıtanın jeopolitik konumu dikkate alınarak Çin tarafından demiryolu projelerine daha fazla ağırlık verilmiştir. Kıta için demiryolu hatlarının daha uygun bir ulaştırma sistemi oluşturacağını düşünen Çin, demiryolu ağı için batı-doğu eksenini belirleyip bu doğrultuda hatları genişletmeyi planlamaktadır (Yılmaz, 2019). Çin ulaşım projeleri ile batı ve doğu Afrika'yı birbirine bağlayarak, iletişimde olduğu ülkeleri arasında yakın bağlantı kurmayı amaçlamıştır (IEA, 2019). Örneğin Kenya, Ruanda, Uganda, Burundi ve Güney Sudan'ı demiryolu sistemi ile birbirine bağlamayı düşünen Çin, bu sayede ülkeler arası temaslarını daha sıkı tutmayı ve bahsi geçen ülkelerdeki şirketlerine ve vatandaşlarına kolaylıklar sunmayı planlamaktadır. Çin, petrol ticareti oldukça yoğun olduğu Angola'da Benguela demiryolu projesi ile ulaşım süresini oldukça kısaltarak, Angola vatandaşlarının yaşam standartlarını ve ticari faaliyetleri iyileştirmiştir. Karayolu, demiryolu ve hava ulaşımında aktif olan Çin firmaları deniz yolunu da ticari gerekçeleri göz önünde bulundurarak ihmal etmemiştir. Angola'da Porte de Cayo limanı Çin firmaları tarafından oldukça kullanışlı bir şekilde inşa edilmiştir. Porte de Cayo limanı Afrika'nın batısı ile doğusu, Atlantik okyanusu ile Hint Okyanusu arasında ve en nihayetinde Çin için faydalı olan Uzak Doğuya ticaret imkânı sağlamaktadır (Yılmaz, 2019). Çin'in askeri üssünün bulunduğu Cibuti'de de Çin firmaları Çin'in ülkedeki mevcudiyetini sağlamlaştırmak amacıyla, Cibuti limanının fonksiyonelliğini arttırmak için çalışmışlardır (Doğu, 2018a). Ayrıca Çin bu projeleri yaparken sık sık sömürgecilik dönemine vurgu yaparak, kıtaya verilen zarar üzerinde algı operasyonu yapmayı es geçmemektedir.

Çin'in yaptığı algı operasyonunun ve yatırımların olumlu bir imaj yarattığına, bir maden girişimcisi olan Lukas Lundin'in Mısır/Kahire'den, Güney Afrika/Cape Town'a motosiklet ile yaptığı gezi sonucunda verdiği röportajdan anlaşılmaktadır. Belirtilen mesafe New York'tan Kaliforniya arasındaki mesafenin üç katı olup, toplam 12.000 kilometreye tekabül etmektedir ve gezi yaklaşık beş hafta sürmüştür. Lundin seyahati boyunca kullandığı yolların % 85'inin Kaliforniya yollarından farklı olmadığını ve bu durumun kendisini şaşırttığını ifade etmiştir. Ayrıca yol boyunca tabelalarda "bu yol Çin Halk Cumhuriyeti'nin katkıları ile yapılmıştır." ifadelerinin yer aldığını belirtmiştir. Dolayısıyla kıta halkının daha önce görmediği tarzda

faydalı ve hızlı yatırımlar yapan Çin, kıta genelinde olumlu algı yaratmayı başarmıştır (Erşan, 2017: 49). Çünkü Çin kıtada ulaşım sektöründe yaptığı yatırımlar ile ulaşımında yaşanan ertelemeler ve aksaklıklar nedeniyle devletlerin kazançlarında yaşadıkları % 3'lük kaybı ve kıta halkının zaman kaybını en aza indirmeye çalışmıştır. Çin ulaşımında yaşanan kayıpları azaltma hedefinin aynısını elektrik kesintileri yüzünden yaşanan % 8'lik maddi kayıplar içinde yürütmektedir. Çin iki sektörde yaşanan kayıpların Afrika'nın kalkınmasını ciddi anlamda engellediğinin ve bu durumun ticari ve ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyeceğinin farkındadır. Bu nedenle kıtadaki geleneksel donörler, elektrik alanında daha az yatırım yaparken, Çinli girişimciler oldukça aktif çalışmaktadır. Çinli girişimciler elektrik sektöründe yaptıkları yatırımlar ile hem deneyim elde etmekte hem de kıta kalkınmasına ciddi katkı sağlamaktadır (Wang, 2007: 20).

Elektriğe erişimin artması endüstrileşmeyi ve ekonomik kalkınmayı beraberinde getirip kıta halkının refah seviyesinin artmasına vesile olacağından, Çin tarafından üretilen teknolojik ve mamül ürünlere yönelik talebin de fazlalaşacağını düşünen Çin hükümeti, elektrik alanında çarpıcı başarılar elde etmektedir. Örneğin, Çin'in elektrik üretimi projeleri kapsamında oluşturulan enerji nakil hatları sayesinde 2010-2020 yılları arasında 120 milyon Afrikalı elektriğe ulaşmıştır (Benazeraf, 2016: 7,8). FOCAC'ın 2000 yılındaki ilk toplantısından itibaren alınan kararlar ile 2013 yılına gelindiğinde kıtada 3,5 milyon kilovat elektrik üretebilen santraller Çin'in girişimleri ile inşa edilmiştir (Koşar, 2013). 2018 yılında Çin'in üstlendiği elektrik projeleri analiz edildiğinde, 20.000 megavat elektrik üretileceği ön görülmüştür (Kabakçı, 2018). Çin'in kıta halklarının elektriğe erişimini giderek arttıracak projeler yürütmesi, elektriğe erişim sıkıntısını görmezden gelerek yalnızca koşullar sunan rakiplerinin öne geçmesini sağlamıştır. Örneğin Uganda devlet başkanı Yoweri Museveni, "Elektrik olmadan nasıl yapısal düzenleme yapabilirsiniz? Çin bu durumu çok iyi anladı." diyerek Batılı ülkeler ve kuruluşlar yerine ülkesinin sıkıntı yaşadığı konuya çare olan Çin'den yana tavır izleyeceğinin sinyallerini vermiştir (Nagao, 2016: 38).

Çin kıtadaki elektrik üretimini sağlamak amacıyla doğalgaz, taş kömürü, linyit gibi termik veya fosil yakıt olarak adlandırılan kaynaklardan, nükleer enerjiden ve rüzgâr, güneş, biyokütle, hidroelektrik santral gibi yenilenebilir kaynaklardan yararlanmaktadır. Fosil yakıtlar temel alındığında Çin, 2014 yılında Zimbabve'de sık sık yaşanan elektrik kesintilerini önlemek amacıyla kömürle çalışan elektrik santrali projesini başlatmıştır. Çin projeye 1,5 milyar dolarlık yatırım yaparken, Zimbabvelilerin 18 saat boyunca elektrik kesintisi olmadan hayatlarını devam ettirebilmelerini sağlamıştır (Sabah, 2014). Botsvana'da 600 megavatlık

kömür enerjisi ile çalışan elektrik santrali (Ertekin, 2017b: 215), Nijer’de 100 megavat dizel ile çalışan enerji santrali ve Kenya’da jeotermal enerji projesi Çinli firmalar tarafından yapılmıştır. Ayrıca Çin’in Sahraaltı Afrika’daki kömür santralleri projelerindeki payının % 27 civarlarında olduğu bilinmektedir. Nükleer enerjide de aktif olan Çin, 2014 yılında Güney Afrika ile ülkenin enerji sıkıntısını gidermek için nükleer işbirliği antlaşması imzalamıştır. Güney Afrika, Sahraaltı Afrika bölgesinde sahip olduğu iki nükleer reaktör ile nükleer güce sahip tek ülke olması açısından oldukça önemlidir. Güney Afrika bu gücünü genişletmek için Çin teknolojisi ve uzmanlığından, yaptıkları işbirliği antlaşması vesilesiyle faydalanmak istemiştir. Çin’in Güney Afrika’ya sağladığı imkânları gören Kenya hükümeti de nükleer enerji konusunda Çin’den yardım almak amacıyla, Çin hükümetinin teknik ve finansman desteği vermesini öngören bir antlaşma imzalamıştır. 2015 yılında yapılan antlaşma ile Kenya, Çin’den alacağı destek ile nükleer enerji santralleri oluşturmayı planlamıştır. Bu doğrultuda Çin menşeli reaktör ithal ederek, kıtada nükleer reaktör ithal eden ilk ülke olmuştur (Benazeraf, 2016: 10, 16, 24).

Çin, fosil yakıt ve nükleer enerji kaynaklarına yaptığı yatırımın haricinde yenilenebilir enerji projelerine de fazlasıyla önem vermektedir. 2010-2015 yılları arasında Çin’in Afrika kıtasına yaptığı enerji bazlı yatırımların büyük bir oranda yenilenebilir enerjiye yapıldığı bilinmektedir. 2010-2020 yılları arası temel alındığında ise Sahraaltı Afrika’ya yapılan veya yapılması planlanan enerji projelerinin % 56’sının yenilenebilir enerjiye dönük yatırımlar olduğu gözlemlenmiştir. Bu % 56’lık kısım içerisinde de hidroelektrik santrali projelerinin çoğunlukta olduğu ve % 49’luk paya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle Nil havzası çevresindeki tarım alanlarına yakın yerlerde yapılan barajlar ve bu barajların hidroelektrik santrale dönüştürülmesi projeleri Çin tarafından yakından takip edilmektedir (Erata, 2018). İlk olarak dalga gelgitleri ile elde edilmesi planlanan, hidro enerji kaynağı olarak adlandırılan proje örneği Gana’da yapılmıştır. Gana halkının ve sanayisinin yaşadığı sıkıntıları gidermek amacıyla, Çin Uluslararası Su Elektrik Şirketi projeyi üstlenmiştir (Sabah, 2014). Ayrıca Sudan’da 700 milyon Euro maliyetle Çin tarafından inşa edilen Merowe barajı, kıtadaki en büyük hidroelektrik santrali olması açısından oldukça dikkat çekici bir proje olmuştur (Kadier, 2013: 58).

Çin, Gana’da da Bui Barajı projesi kapsamında hidroelektrik santral inşa etmiştir. Çin bu projeyi finanse etme karşılığında Gana’dan Çin’e kakao arzını garanti altına alırken, ülkenin enerji sorununa çözüm bulmaya çalışmıştır (Asche ve Schüller, 2008: 40). Bui Barajı projesinin ülke için arz ettiği önem, Ganalı yöneticiler tarafından da teyit edilmiştir. Çin

gelmeden önce, 1960'lardan beri Bui Barajı projesinin rafta olduğunu, Batılı firmaların projeyi zaman ve para harcamaya değer görmediğini, ancak 2001 itibarıyla Çin'in yardımları ile projenin raftan inip inşa edilmeye başlandığını bildiren Ganalı yönetici, Çin yardımlarının ne denli kritik olduğunu da gözler önüne sermiştir (Uchegara, 2009b: 10). Bunun haricinde Çin yetkilileri ve firmaları Angola ve Gine'de hidroelektrik santralini (Soule, 2019), Kamerun'daki Mekin hidroelektrik santralini ve Mali'deki Felou hidroelektrik santralini hem finanse etmiş hem de inşasında bulunmuştur (Vural, 2017: 145). Bunun dışında Çin 2006 yılında Nijerya'da inşa ettiği Mambilla hidroelektrik baraj projesi karşılığında dört petrol alanının yönetim hakkını elde ederek, ikili ilişkilerinde karşılıklı fayda esasına verdiği önemi göstermiştir (Konings, 2016: 354). Yine Nijerya'da 2013 yılında Sinohydro firması, 700 megavat elektrik üretip ülkedeki elektrik kesintilerini azaltması planlanan hidroelektrik fabrikası için 1,3 milyar dolar değerinde yatırım antlaşması imzalamıştır. Projenin % 75'i Çin EXIM Bank tarafından karşılanırken, % 25 Nijerya hükümeti tarafından tahsil edilmiştir. Çin, Burundi'de de Mugere hidroelektrik santralini inşası için 2 milyon dolar değerinde yardımda bulunmuştur (Sabah, 2014).

Çin kıtada hidroelektrik santrali haricinde de yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımını sürdürmüştür. Güney Afrika'da rüzgâr enerjisi tesisi, Çin şirketleri tarafından yapılmıştır (Ertekin, 2017b: 215). Bununla birlikte, Çin kıta ülkelerinin özellikle güneş enerjisi konusunda yüksek potansiyele sahip olduğunu vurgulayarak birçok ülkede bu alana yönelik yatırımlarda bulunmuştur (Tepebaş, 2011: 8). Çünkü kıta ülkeleri güneş enerjisi bakımından oldukça büyük potansiyele sahip olmasına rağmen gerek finansal ve teknik yetersizliklerden gerekse sömürgeci ülkelerin yeterli önemi vermemesinden dolayı, güneş enerjisinden yalnızca % 1 oranında faydalanmaktadır (IEA, 2019: 3). Bu eksikliğin farkında olan bazı Afrikalı yetkililer Çin ile temasa geçmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü Çin'in güneş enerjisi teknolojisi hem yüksek kaliteye sahip hem de düşük fiyatlıdır (Benazeraf, 2016: 19). Nitekim 2004 yılında güneş enerjisi sektörüne giren Çin'in kısa zamanda büyük bir ivme yakalamasının sebebi de budur. Çin güneş enerjisi panelleri, Avrupa pazarlarındaki rakiplerine göre en az % 75 daha uygun fiyatlıdır (Keyvan, 2015: 104, 105). Dolayısıyla Çin'in düşük fiyatlı güneş panellerini kaçırmak istemeyen Afrika ülkeleri ile kıtanın güneş potansiyelini ve bu sektördeki ihtiyacını kaçırmak istemeyen Çin, güneş enerjisi santrallerine yönelik pek çok projede anlaşmıştır. Güney Afrika, Çin'in Sahraaltı Afrika'da güneş enerjisi pazarına giriş kapısı olmuştur. Hatta Çinli firma Yingli Solar 2010 yılında Güney Afrika'da düzenlenen Dünya Kupasına sponsor olmuştur (Benazeraf, 2016: 19).

Güney Afrika haricinde Çin, Kenya'da güneş enerjisi sektöründeki yatırımları ve işbirlikleri ile önemli bir konum elde etmiştir (Tepebaş, 2011: 8). 2012 yılında Burundi'de güneş enerjisi panellerinin inşasına 1,3 milyon dolar değerinde destek veren Çin, ülkedeki her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. Kamerun'da elektrikte sorun yaşayan Sao şehrindeki üniversiteye Çin tarafından güneş enerjisi ile çalışan ışıklandırma yapılmıştır. Ayrıca Çin, Sao şehrinin aydınlatılması amacıyla 334 tane güneş enerjisi ile çalışan lamba göndermiştir (Sabah, 2014). Çin, Ruanda ve Komor Adalarının kırsal bölgelerinde elektrik kesintisi sıkıntısını güneş enerjisi projeleri ile çözmeye çalışmıştır (Benazeraf, 2016: 7). Son olarak yenilenebilir enerji sektöründe, henüz pek yaygın olmamakla birlikte Çin, biyokütle projelerine de yatırım yapmaktadır. Bu konuda Sahraaltı Afrika'da yalnızca Etiyopya'da proje yürüten Çin, ülkenin güneyinde 60 megavatlık, başkent Addis Ababa'da da 50 megavatlık biyokütle santralleri inşa etmiştir. Özellikle Welkait biyokütle projesi, oldukça büyük bir proje olup 2016 yılında inşasına başlanmıştır. Çin bu projede, karşılıklı fayda anlayışını her zamanki gibi önde tutup, iki tarafın kazanmasına odaklanmıştır. Welkait projesinin ürettiği enerji ile günlük 24.000 ton üretim yapması hedeflenen ve yaklaşık 2.000 kişiye istihdam sağlayacak bir şeker fabrikası inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Etiyopya'nın hem projeden hem de şeker fabrikasından oldukça kazanç sağlaması planlanırken, Çin şeker ihtiyacını ülkeden ihraç edeceği şeker ile garanti altına almayı amaçlamıştır (Benazeraf, 2016: 40).

Çin'in kıta halkının refah seviyesini arttırmak amacıyla elektrik sektörüne yaptığı yatırımlar, iletişim sektöründe de kendisini göstermiştir. Nitekim kıta üzerinde faaliyet gösteren Çin firmaların dörtte birinin hizmet sektöründe olması ulaşım ve iletişim ağına verilen önemi göstermektedir (Gümrükçüoğlu, 2017b). Çin telekomünikasyon sektöründe özellikle Huawei ve ZTE gibi şirketleri aracılığı ile yatırımlarını yürütmektedir. Huawei'nin 40, ZTE'nin 26 farklı Afrika ülkesinde yatırımları bulunmaktadır (Erşan, 2017: 51). Örneğin Gana'nın kırsal kesimlerinde, insanların iletişim kurabilmesi amacıyla telekomünikasyon sistemleri kurulmuştur (Koşar, 2013). Etiyopya'da telekomünikasyon faaliyetleri için 1,5 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır (Kragelund ve Dijk, 2009: 85). Sivil alanda yapılan telekomünikasyon faaliyetleri haricinde askeri alandaki telekomünikasyon şebekeleri de bu iki şirket tarafından kurulmuştur (Bayram, 2016: 508). Ayrıca Huawei'nin Nijerya'da cep telefonu sektöründe 800 milyon dolarlık kârlı bir yatırım yaptığı da belirtilmiştir (Alden, 2006: 92).

Çin şirketlerinin bu yatırımları sayesinde cep telefonu ve bilgisayar gibi iletişim cihazları Afrika halkı için lüks olmaktan çıkmıştır. Elbette ki Çin ürünlerinin, piyasadaki

ürünlere göre daha ucuz olmasının da bu konuda etkisi bulunmaktadır (Bayram, 2016: 508). Bunların dışında, iki şirket de telefon şebekeleri, cep telefonu fabrikaları, telekomünikasyon kurumları gibi alanlarda sistemi geliştirme, çalışanları eğitime ve finansal yatırım faaliyetleri yürütmektedir. Yapılan yatırım ve yardım faaliyetleri vesilesiyle, Afrika halkının % 60'ının cep telefonu kullanabilmesi sonucunda birbirlerine ve diğer insanlara, farklı pazar ağlarına, bilgi ve hizmet ağlarına ulaşımı sağlanmıştır. İnternet ve telefon kullanımı arttıkça, kıta halkının tarımsal alanlarda yeni teknikler öğrenebilmesi, farklı kıtalardaki iş fırsatlarını yakalayabilmesi kısacası dünyaya ulaşabilmesi kolaylaşmıştır (Erşan, 2017: 51). Son olarak 2007 yılında, Huawei'nin desteği ile Nijerya ilk telekomünikasyon uydusunu uzaya fırlatmıştır (Bayram, 2016: 508). Huawei finansal, teknik ve uzmanlık desteğinin yanı sıra uydunun tasarımı ve yapım aşamasında da desteğini esirgememiştir (Alpay, 2011: 5).

Çin yardım ve yatırımları inşaat sektörünün aktif rol aldığı hastane, okul, fabrika, konut projeleri, stadyum, meclis ve kamu binaları gibi alanlarda da kendini göstermektedir. Çin kendisi için küçük ancak kıta halkı için önemli kurum ve kuruluşları inşa ederek cazibesini arttırmaktadır. Çin inşaat şirketlerini sektörde avantajlı kılan durum ise Batılı firmalara göre daha düşük maliyet ile projeleri bitirmeleridir (Alden, 2005: 150). Batılı ve yerli firmalar genellikle projelere % 15-20 dolaylarında kâr payı koyarlarken, Çin inşaat firmaları kâr oranlarını % 10'un altında tutarak çok düşük kazançlar elde etmektedir. Bu durum kıta ülkelerinin Çinli firmaları tercih etmesine aynı zamanda da firmalara yönelik olumlu algı oluşmasına sebep olmaktadır. Ancak Çinli firmaların yarattığı bu durum, Batılı rakiplerini ekarte etmenin yanı sıra yerli firmaların sektöre tutunmasına engel olmaktadır (Bayram, 2016: 508). Yalnızca 2006 yılında, inşaat projeleri kontratlarının % 79'unun Çinli inşaat firmaları tarafından imzalanması, kıtadaki Çinli firmaların yerli ve yabancı rakiplerinin ne kadar önünde olduğunu göstermektedir (Uchehara, 2009b: 8). Sadece 2010 yılı bitiminde, Çinli inşaat firmaları Afrika'da 100 milyar 325 milyon değerinde inşaat projesine imza atmıştır (Yüksel, 2013: 32). Yine 2010 yılında Çin'in en önemli inşaat pazarlarından biri olan Cezayir'de Çin inşaat firmaları 365 adet sözleşme imzalamıştır (Kadier, 2013: 51). Çinli inşaat firmalarının sadece bir yılda bu denli büyük projeler oluşturabilmelerinde, kıtadaki mevcudiyetlerinin fazla olması sebep olmaktadır.

Çin'in kıtada faaliyette bulunan firmalarının beşte birini, inşaat firmaları oluşturmaktadır. Çin inşaat firmaları, kıtadaki inşaat sektörünün neredeyse yarısında, düşük fiyatlı tekliflerinden dolayı egemendir. Bu nedenle Çinli müteahhitler ve firmalar, Afrika kıtasının mühendislik, inşaat sektörü ve emlak piyasasına da oldukça hâkimdir

(Gümrükçüoğlu, 2017b). Çin inşaat firmalarının hâkimiyeti Mozambik'te ve Senegal'de spor tesisleri, Etiyopya ve Nijerya'da çimento fabrikası, Gabon'da hastane ve cumhurbaşkanlığı konutu, Mali'de kongre merkezi, Senegal'de sağlık tesisleri, Cezayir'de sosyal konut projeleri ile havaalanı genişletme projesi (Tepebaş, 2010: 114), Nijerya'da 100.000 dairelik konut projesi (Kılıç, 2019: 84) ve Malavi'de havalimanı inşaatını yönetmelerini sağlamıştır. Çin'in bu projeler haricinde, kıta ülkelerinde elit ve zengin kesime hitap eden projeler yapması da eleştirilmektedir. Örneğin Malavi yoksullukla mücadele ederken, 90 milyon değerinde ülkenin ilk beş yıldızlı otelinin yapılması Çin, elit kesimin gönlünü hoş tutmaya çalışıyor algısının oluşmasına sebep olmuştur (Dağlı, 2018c).

Çin'in yaptığı yardım ve yatırımlar Afrika ülkelerinin kalkınması, gelişmesi ve refah seviyesinin artması açısından kritik bir öneme sahipken, yatırımların hibe haricinde faizsiz veya düşük faizli krediler şeklinde olsa dahi sürekli olarak ve büyük meblağlarda yapılması belli bir süre sonrasında kıta ülkelerin Çin'e borçlanmasına neden olmuştur. Kıta ülkelerinin hali hazırda diğer yatırımcı ülkelere ve ticari ortaklarına ödemekte bir hayli zorlandığı borçları varken, aynı durum Çin ile de oluşmuştur (Vural ve Aydın, 2019: 184). Ayrıca kredi haricinde, Çin yaptığı yatırımlar karşılığında kaynak tedariki sağlarken, kıta ülkelerinin ticari ilişkilerini de kısıtlamış olduğundan kıta ülkeleri borçlarını ödeyebilecek kadar ticari kazançlar da elde edememektedir (Tandoğan, 2018b). Bu doğrultuda Çin'in kıta ülkelerine verdiği bir takım kredilere değinmek de fayda vardır. Çin, 2001 yılında Kenya hükümetine 5 yıl içinde geri ödemeli, faizsiz 6.05 milyon dolar kredi, 2002 yılında Cezayir'e 25 yıl içinde geri ödenmesi gereken 6 milyon dolar kredi, 2003 yılında Botswana'ya 15 yıl içinde geri ödemeli, yıllık % 3 faiz oranıyla işleyen 27,3 milyon dolar kredi temin etmiştir. 2004 yılında Angola'ya ham petrol karşılığında 4,5 milyar dolar kredi, 2006 yılında Liberya'ya 2021 yılında ödemesi başlatılıp 10 yıl içinde geri ödenmesi gereken 5 milyon dolar kredi, 2007 yılında Mozambik'e % 3.75 faiz oranıyla 20 yıl içinde geri ödemeli 40 milyon dolar kredi vermiştir (Asche ve Schüller, 2008: 40).

2007 yılında Etiyopya'ya 500 milyon dolar değerinde imtiyazlı kredi, 1,5 milyon dolar değerinde ihracat kredisi finanse edilmiştir (Kragelund ve Dijk, 2009: 85). 2018 yılında Çin tarafından Afrika ülkelerine 20 milyar dolar değerinde kredi limiti sağlanacağı, 15 milyar dolar tutarında faizsiz kredi verileceği, 10 milyar dolarlık kalkınma finansmanı sağlanacağı, 10 milyar dolarlık yatırım ve 5 milyar dolarlık ithalat finansmanı tedarik edileceği sözü verilmiştir (Dahir, 2019). Ayrıca yapılan bir araştırmaya göre 2000-2015 yılları arasında açıklanan veriler temel alındığında, Çin'in Afrika'ya 90 milyara yakın borç verdiği

gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra sadece Sahraaltı Afrika ülkelerine verilen borcun kıtaya verilen toplam borçların % 14'üne tekabül ettiği de gözlemlenmiştir. Bahsedilen kısıtlı sayıda örnekten de anlaşılacağı üzere, Çin 2000 yılından itibaren kıtanın önemli kreditorlerinden biri olmuştur (Sağlam, 2018). Çin hükümeti hem kendisinin hem de diğer ülkelerin verdiği borçlardan, kredilerden ötürü bunalan Afrika ülkelerini rahatlatmak ve aslında bir sonraki borcun ve kredinin önünü açabilmek amacıyla borç erteleme veya borç silme yolunu da tercih etmektedir. Çin'in bu stratejik hamlesi kıta ülkeleri nezdinde olumlu bir imaj yaratmasına ve ikili ilişkilerin daha yoğun temaslarla sürmesine vesile olmuştur. Bir başka ifadeyle, 2000 sonrasında Çin Afrika ülkelerine kredi verme, yardım ve yatırım yapma dışında borç silme ve erteleme fırsatları da sunarak adeta kıtanın "koruyucu meleği" gibi görünmeye çalışmıştır (Assefa, 2018: 105).

Çin, 2000 yılında ilk FOCAC toplantısının ardından kıta ülkelerinin 1,2 milyar dolar değerindeki borcunu silmiştir (Haroz, 2011: 74). 2001 yılında Uganda'nın 50 milyon dolarlık borcunu silmiştir (Lee, 2007: 28). Akabinde, 1991-2002 yılları arasında iç savaş ile mücadele eden Sierra Leon'un bir takım borçlarını silerken, 2000 sonrasında uygulamaya başladığı stratejik adımların sinyallerini vermişti. Çünkü borç silmenin akabinde sekiz yeni antlaşma imzalayarak aslında ülkeye yeni borçlanma yolunu açmıştır (Wang ve Zou, 2014: 122). Bunun haricinde, 2009 yılında 35 kıta ülkesinin 3.83 milyar dolar değerinde borcunu silmiştir (Haroz, 2011: 74). Çin borç silme stratejisi ile geçmişten beri kıta ülkelerinin sürekli olarak borcunu arttıran Batılı ülkelere farkı olduğunu da göstermeye çalışmıştır. Nitekim bu konuda kıtanın geleneksel aktörleri olan Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinden önde gelmektedir (Dünyabülteni, 2018b). Ayrıca, Çin'in borç silme konusunda da Tek Çin politikasına bağlı kaldığı, Tayvan ile Çin'i tanıma konusunda zaman zaman değişiklik gösteren ülkelerde başlatılan kalkınma projelerine yönelik herhangi bir borç silme girişiminde bulunmamasından anlaşılmıştır (Kiremitçi, 2013: 82).

Çin'in uyguladığı borç silme stratejisini, Batı ile aynı hamlelere denk düştüğü gerekçesi ile bazı kesimlerce eleştirilmektedir (Alden, 2005: 151). Çünkü Çin her borç silme hamlesinden sonra başka bir borç silmesinin önünü açmış, dolayısıyla da borç krizinin azalmadan ziyade artmasına neden olmuştur (Haroz, 2011: 76). Çin'in tavrını eleştirenlere göre, Çin bilinçli olarak kıta ülkelerini borçlandırarak, borçlarını ödeyemedikleri takdirde ekonomik ve siyasi egemenliklerini kontrol altında tutmayı planlamaktadır. Bu durum IMF, Dünya Bankası ve Batılı ülkelerin koşullu kredilerinden kaçan Afrika ülkelerinin aslında Çin'e sığındıklarında da aynı manzara ile karşılaşmalarına neden olmaktadır (Tandoğan,

2018b). Kıta ülkeleri borçlarını ödeyemedikleri takdirde, ülkelerin üzerinde nüfuzunu arttırmayı planlayan Çin'in Afrika'yı borç tuzağı diplomasisine sürüklediği düşünülmektedir. Çin bu diplomasisini yalnızca kıta ülkelerine değil, Kuşak ve Yol projesi üzerinde az gelişmiş dolayısıyla da finansal kaynağa, yatırıma ve desteğe ihtiyacı olan her ülkeye uygulamaktadır. Nihayetinde Çin hükümeti, Afrika ülkeleri çoğunlukla olmak üzere belirtilen güzergâhtaki ülkeler üzerinde 2000 yılından itibaren kendi çıkarları için strateji uygulamaktadır. Daha önceden bahsedildiği gibi Çin kıtaya verdiği krediler sonucunda yapılmasını beklediği yatırımlar ile kıta ülkelerinin ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasını ve kendisine daha iyi bir stratejik ortak olmasını beklerken aynı zamanda borç ilişkisi yaratarak kıta ülkeleri üzerinde hem ekonomik hem siyasi kozlarını kullanmayı hedeflemektedir. Bu eleştiriler nezdinde, Çin'in her ne kadar karşılıklı fayda ve eşitlikten bahsetse de tıpkı Batı ülkelerinin geçmişten beri uyguladığı gibi aslında asimetrik bir ilişki yaratmayı planladığı anlaşılmaktadır (Vural ve Aydın, 2019: 184).

Çin'in borç diplomasisi ile yarattığı asimetrik ilişkinin emperyalist kaygılardan, kıta kaynaklarını sömürmekten ve küresel güç olma gayesinden başka amaç taşımadığı düşünülmektedir (Tandoğan, 2018b). Örneğin, Çin Malavi'de yatırımları ve verdiği kredileri ile ülkenin kalkınmasına yardımcı olacağını belirtirken, Malavi eğitim, sağlık, alt yapı, ekonomik kalkınma ve tarımsal alanda herhangi bir gelişmişlik belirtisi göstermemektedir, hatta ülke kıtanın ve aslında dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle Çin'in borç tuzağı diplomasisinin kurbanları arasında gösterilmektedir (Dağlı, 2018c). Borç tuzağı diplomasisinin bir diğer kurbanı olarak Cibuti örnek verilmektedir. Çin'in Cibuti'deki askeri üssü hangi vesilelerle kurduğu sorgulanırken, 2017 yılı verileri analiz edildiğinde Çin'e en çok borcu olan sekiz ülke arasında yer alması şaşırtıcı gelmemektedir (Tandoğan, 2018b). Cibuti'nin 2017 sonunda Çin'e 1.72 milyar dolar borcu olduğu tespit edilmiştir. Bu rakam Cibuti'nin yıllık gelirinin % 88'ine tekabül edecek kadar büyük bir meblağdır (Vural ve Aydın, 2019: 189). Güney Afrika ve Kenya ise Çin'in borç diplomasisi tuzağına düşmesi muhtemel ülkeler arasında gösterilmektedir. Çünkü Çin, Güney Afrika'nın kamu sektöründe birincil pozisyonda olan şirketine 2,5 milyar değerinde kredi sağlaması sonucunda Çin'e olan borcu katlanmıştır. Keza, Kenya'nın 2013 yılında Çin'e olan borcu 1 milyar dolardan azken, dört yıl geçtikten sonra bu rakamın 5,2 milyar dolara çıkması endişeleri haklı çıkarmaktadır (Tandoğan, 2018b).

Çin'in borç tuzağı diplomasisine yönelik endişeleri arttıran bir diğer konu da kıta ülkelerinin borçlarını ödeyememeleri yüzünden Çin'in ülkelerin havalimanı, liman,

telekomünikasyon gibi stratejik kurumlarını uzun süreliğine devralma iddialarının ortaya çıkmasıdır. Bu iddialar Çin'in borç diplomasisi kurbanları arasında gösterilen Zambiya'da ortaya çıkmıştır. Michael Sata'nın 2014 yılında ölümünün ardından, 2015 yılında göreve başlayan Edgar Lungu bu tarihten itibaren Çin ile yakın temaslar kurmuş ve Çin'den 8 milyar dolar tutarında finansman desteği almıştır. Ancak önceden alınan desteklerle birleşince, Zambiya Çin'e olan borcunu ödeyememiştir. Bu durum sonucunda Zambiya elektrik firması Zesco'nun, ulusal televizyon ve radyo istasyonu ZNBC'nin ve Kenneth Kaunda Uluslararası Havaalanının Çin'e devredildiğine yönelik bir takım iddialar ortaya atılmıştır (Vural ve Aydın, 2019: 184, 187). İddialar başta devlet başkanı Lungu olmak üzere yetkililer tarafından yalanlansa da Çin'in varlığı hükümet yetkililerini iki ayrı kanada bölmüştür. Zambiya Finans Bakanı, "Çin desteği ile gerçekleştirilen yatırım projelerinde tamamlanma durumu % 80'nin altında olan projeler iptal ettirilecek." derken, Lungu "yatırımlar devam ettirilecektir." ifadelerinde bulunmuştur. Ancak her ne kadar iddialar yalanlansa ve devlet başkanı Çin yatırımlarından vazgeçilmeyeceğini söylese de ülkede Çin varlığının sorgulanmaya başlanması söz konusudur. Ayrıca ZNBC şirketinde, Çin'in % 60 hisse ile en büyük ortak olması, ülkede çıkan iddiaların eninde sonunda gerçekleşeceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, Çin'in yardım ve yatırımları kıta ülkelerinin lehine gibi gözükse de uzun vadede Çin'in lehine dönüşeceğine yönelik eleştiriler mevcuttur (Tandoğan, 2018b).

Çin'e yönelik bu tarz eleştiriler, kıtaya girdiği ilk günden itibaren vurguladığı karşılıklı kazanç anlayışından uzaklaşarak gelecekte tıpkı Batılı devletler gibi sadece kendi çıkarlarına odaklanacağı, gerekirse siyasi ve askeri manevralar yapabileceği ve yaptığı her yatırım projesi ile kıta ülkelerinin egemenlik alanını daraltabileceği kaygılarını yaratmıştır (Yılmaz, 2019). Ancak Çin yatırımlarının yarattığı bu olumsuz algının uzun vadeli sonuçlar olup kıta ülkelerine her anlamda ihtiyacı olan Çin'in, Batılı devletlere benzemek istemeyeceği de düşünülmektedir. Çünkü Çin ihracata dayalı ve dışa dönük olan ekonomisini her daim canlı ve aktif bir ticaret ile beslemek istediğinden, kıta ülkeleri üzerinde borçlanma nedeniyle olumsuz bir algı yaratıp ticari ilişkilerini riske atmak istemeyecektir. Ticari açıdan geniş pazarı, ucuz mamül ve tüketim ürünü bekleyen geniş nüfusu ve ihracat kalemleri ile büyük fırsatlar sunan Afrika kıtası, Çin için kaybedilmemesi gereken bir coğrafyadır (Uchehara, 2009b: 6). Ayrıca 1978 sonrasında ideolojiyi bir kenara bırakıp ekonomik unsurlara önem vermeye başlayan Çin için ticari ağını genişletme arzusu, Afrika kıtası gibi talep gücü geniş bir kıtayı daha fazla önemsemesine sebep olmuştur. Nitekim 1990 sonrasında gelişen

olgularla gittikçe ivme kazanan ticari ilişkiler, 2001 yılında Çin'in DTÖ'ye üye olması ve akabinde elde ettiği avantajlar ile daha da güçlenmiştir (Bayram, 2018: 146).

1970'li yıllarda Afrika kıtasına ihracat yapan Asyalı ülkeler arasında Japonya ve Güney Kore önde gelirken, 1990'lara gelindiğinde Afrika pazarında ucuz Çin ürünleri belirginleşmeye ve bahsedilen ülke ürünlerine alternatif olmaya başlamış, akabinde 2000'lere gelindiğinde Çin artık diğer Asyalı rakiplerini bir kenara itip, ürünleri ile her yerde görünmeye başlamıştır (Dağlı, 2018b). Bu denli hızlı ilerleyen ticari ilişkiler, Afrika-Çin ticaretinin yalnızca petrol ticaretinden ibaret olmadığını ve Çin'in günümüzde kıta ülkelerinin en büyük ticari partneri olduğunu göstermektedir. Çin'in kıtanın en büyük ticari ortaklarından biri haline gelmesinde her seferinde vurgu yaptığı karşılıklı kazanç, eşitlik, işbirliğinin artırılması gibi unsurların büyük rol oynadığı bilinmektedir (Daoui, 2019a). Ayrıca FOCAC ile kurulan işbirliği ağının, taraflar arasındaki ticaretin artmasında olumlu bir katkısı vardır. Çünkü daha önceden bahsedildiği gibi, 1990'lara kadar Çin-Afrika ticareti vasıfsız ve verimsiz bir şekilde sürdürülmüştür. 1950'lerde Çin-Afrika ticaret hacmi 12 milyon dolar, 1960'larda 100 milyon dolar, 1977'de 720 milyon dolar, 1980'de ise 1 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Taraflar arasındaki ticaretin her geçen yıl arttığı gözlemlense de bu dönemlerde yapılan yardımlar göz önüne alındığında, ticari değerlerin yardım tutarlarından azlığı ve verimsizliği söz konusudur. 1978 sonrası Çin'in ekonomik modernizasyona, üretime, sanayileşmeye ve kalkınmaya yönelmesi Çin-Afrika ticari ilişkilerin de özellikle 1990 sonrasında dikkat çekici hal almasına vesile olmuştur (Kadier, 2013: 30).

1997 yılında Çin-Afrika ticaret hacmi 5,7 milyar dolar (Dağlı, 2018a), 2000 yılında Çin-Afrika ticareti 10,6 milyar dolar (Çomak ve Şeker, 2017: 245), 2002 yılında 12.39 milyar dolar (Dağlı, 2018a), 2007 yılında 59 milyar dolar olarak belirtilmiştir (Kılıç, 2019). Çin-Afrika ticaretinin 2007 yılına gelene kadar sürekli artış göstermesi, kıtanın geleneksel aktörlerini ticaret yarışında geride bırakmasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle Çin 2003 yılında İngiltere'yi, 2007 yılında ise Fransa'yı geride bırakarak, kısa bir zamanda kıtanın ikinci büyük ticari partneri unvanını elde etmiştir (Yüksel, 2014: 77-78). 2010 yılında Çin-Afrika ticareti giderek hızlı bir şekilde büyüyerek 120 milyar dolara, 2011 yılında 166,3 milyar dolara (Wang ve Zou, 2014: 1114) 2012 yılında 200 milyar dolara (Çomak ve Şeker, 2017: 245), 2013 yılında ise 210 milyar dolara yükselmiştir (Yüksel, 2016: 1402). Taraflar arasında ticaret hacminin bu denli yükselmesi, kıtanın ikinci ticaret ortağı olan Çin'i, 2009 yılında ABD'yi geçerek birinci ticaret ortağı pozisyonuna getirmiştir (Erata, 2018). Çin-Afrika ticareti 2000-2013 yılları arasında % 20 civarında büyüyerek çok kısa bir zamanda

kıtada uzun zamandır var olan, ancak yalnızca kıta kaynaklarını sömürmekle meşgul olan geleneksel rakiplerini geride bırakmasını sağlamıştır (Aras, 2018: 159).

Çin-Afrika ticaret hacminin artması, kıta ülkelerinin hem geleneksel hem de diğer ticari partnerlerine olan bağımlılığını ve ilişkini azaltmaya başlamıştır (Orakçı, 2011: 85). Örneğin Afrika'nın Çin'e ihracat oranı 1995 yılında % 1,3 iken, 2004 yılında % 9,3'e çıkmıştır. Ancak aynı dönemde hem Batılı ülkelere hem de OECD ülkelerine olan ihracat oranı düşüş yaşamıştır (Uchehara, 2009b: 8). Çin ivmesini giderek kıtada özellikle Sahraaltı Afrika'da yükseltmiştir. Çin'in Sahraaltı Afrika'ya 2001 yılında ihracatı 4,1 milyar dolarken, 2011'de 53,3 milyar dolara yükselmiştir. Çin ihracatının yalnızca Güney Afrika'ya olan yüzdeleri incelendiğinde dahi bu artış bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çin plastik ürünlerinin ülkeye ihracatı 2000 yılında % 2,5 iken, 2010 yılında % 23,1, elektrik ürünleri 2000 yılında % 21,2 iken 2010 yılında % 59,9, ev aletleri 2000 yılında % 17,7 iken % 62,6, mobilya 2000 yılında % 6,1 iken, 2010 yılında % 48,1'e yükselerek Çin ürünlerinin ve dolayısıyla ticaretin giderek artan ivmesini göstermektedir (Assefa, 2018: 107). Kıta genelinde incelendiğinde ise 2000-2012 yılları arasında Afrika'nın toplam ticaretinde Çin'in payı % 3.82'den % 16.13'e yükselmiştir. Bu dönemde Afrika'nın Çin'e ihracatı % 3.76'dan % 18.07'ye, Afrika'nın Çin'den ithalatı % 3.88'den % 14.11'e yükselmiştir (Erşan, 2017: 46). Aynı dönemlerde Afrika'nın Avrupa ve ABD'ye ihracatı % 47'den % 33'e azalmıştır. Dolayısıyla 1990'larda Afrika ticaretinde hâkim olan güçlere karşı, aynı dönem vasat düzeyde olan Çin istikrarlı bir yükselişe geçmiştir (Yüksel, 2014: 80). Taraflar arasında ticari ilişkilerin giderek yükselmesi ticari ilişkileri daha da canlandırma arzusunu beraberinde getirmiş ve 2005 yılında Pekin'de Çin-Afrika Ticaret Odası açılmıştır (Tull, 2006: 464).

Gerek Ticaret Odasının açılması, gerekse FOCAC bağlantısı ile yapılan ticaret antlaşmaları Çin'in 2009 yılında dünya ticaretinde % 9.6'lık paya sahipken, Sahraaltı Afrika ticaretinde % 13.6'lık bir paya sahip olmasına ve bu payın tüm kıta temel alındığında daha da fazla olmasına imkan tanımıştır (Orakçı, 2011: 88). Nitekim Afrika'dan Çin'e yönelik ihracatın artması amacıyla yalnızca 2006 yılında kıtaya 19.8 milyar dolar değerinde ihracat kredisi verilmiştir (Ermcht, 2014). İhracat kredilerinin de katkısı ile yine yalnızca Sahraaltı Afrika ticaretinde Çin'in payının 2013'lere geldiğinde % 22'lere yükseldiği gözlemlenmiştir (Erata, 2018). Nitekim Çin ihracat kredisi kapsamında 2000-2017 yılları arasında kıtaya toplamda 143 milyar dolar vermiştir (Kılıç, 2019: 74). Kredilerin desteği ve Çin'in kıta ekonomisindeki nüfuzunun artması ile 2018 yılında Çin-Afrika ticareti 204.19 milyar dolar olarak aktarılmıştır (Ministry of Commerce of PRC, 2019a). 2019'un ilk altı ayında ise

karşılıklı ticaret hacminin 101.86 milyar dolar olduğu ve bu ticari döngüde Çin'in Afrika'ya ihracatının 52.86 milyar dolar, Afrika'nın Çin'e ihracatının ise 49 milyar dolar olduğu bildirilmiştir. Ayrıca ilk altı aylık ticaret hacmi, geçen senenin ilk altı ayına göre % 2.9'luk bir artış göstermiştir (Ministry of Commerce of PRC, 2019b).

Çin ve Afrika kıtası arasındaki ticaretin istikrarlı bir şekilde artmasında kıtadaki mevcudiyeti her geçen gün artan Çin şirketlerinin önemli bir payı bulunmaktadır (Daban, 2017: 125). 2013 yılında yalnızca Sahraaltı Afrika'da 2200 (Assefa, 2018: 109), 2015 yılında da kıta genelinde 3000'den fazla Çinli firmanın kıtada bulunduğu belirtilirken (Tepebaş, 2015) 2018 itibariyle 10.000'den fazla Çinli firmanın kıtada faaliyette olduğu gözlemlenmiştir (Assefa, 2018: 119). Çoğu Çin şirketi gelişmiş ülkelerde hukuki ve yasal düzenlemelere takılırken, Afrika kıtasında bu tarz düzenlemelerin yeteri kadar dikkate alınmaması ve kıtada ticari partnerlere ihtiyaç duyulması, Çin firmalarının kıtada üstünlüğe sahip olmalarına sebep olmuştur. Çin firmaları sundukları fırsatlar ve kıtaya olan getirileri nedeniyle fazlasıyla avantaj sahibi olmuşlardır (Wang ve Zou, 2014: 1115). Çin firmaları özellikle Güney Afrika'da yoğun bir şekilde faaliyet göstermektedir (Assefa, 2018: 119). Nitekim Güney Afrika, Çin'in ticari faaliyetlerinin de yoğun olduğu Afrika ülkelerinden biridir. Güney Afrika, Nijerya'dan sonra kıtadaki ikinci büyük ekonomi olması, altın ve elmas madenleri açısından zengin olması ve 1994 yılında son bulan Apartheid rejiminin ardından Mandale hükümetinin tıpkı Çin'in 1978'de uyguladığı gibi dışı açılım politikası gütmesi bakımından Çin hükümetinin dikkatini çekmektedir (Anadolu Ajansı, 2018).

Güney Afrika ile ilgili bir başka önemli husus 2011 yılında Çin'in gayretleri ile BRICS grubuna dâhil edilmesidir (Tepebaş, 2011). Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin tarafından 2006 yılında oluşturulan ve 2011'de Güney Afrika'nın katılması ile 21. yüzyılda dünyanın hızla ve güçlü bir şekilde yükselen ekonomilerini temsil eden BRICS'in amacı Avrupa ve Amerika egemenliğindeki ekonomik sistemin daha adil hale getirilmesidir (Ademoğlu, 2019). Çin'in ve aslında Afrika kıtası ülkelerinin nihai hedefi olan bu amaç etrafında Çin ve Güney Afrika'nın buluşması oldukça önemli ve kritiktir. İki tarafında ekonomik işbirliğinin önemli bir göstergesi olarak gösterilen bu durum Güney Afrika'nın, Çin'in kıtadaki en önemli ticari ortakları arasında gösterilmesini olağan kılmaktadır.

Çin'in kıtada ticari faaliyetinin ve ithalatının yoğun olduğu ülkeler 2004 yılı verilerinde % 27.4 ile Angola, % 20.6 ile Güney Afrika, % 13.4 ile Sudan, % 9.9 ile DKC, % 6.3 ile Ekvatorial Gine, % 3.3 ile Gabon, % 3 ile Nijerya, % 1.7 ile Cezayir, % 1.7 ile Fas ve % 1.2

ile Çad olarak belirlenmiştir (Tull, 2006: 465). 2014 yılında yapılan bir araştırma da ise Çin'in yoğun olarak ticarete bulunduğu kıta ülkeleri arasında Angola, Güney Afrika, Sudan, Nijerya, Benin, Mısır, Cezayir, Libya, DKC ve Fas gösterilmiştir. Bahsi geçen ülkelerin Çin'in kıta ile ticaretinde % 76'lık bir payı oluşturduğu ve özellikle Angola, Güney Afrika ve Sudan'ın petrol ve doğal kaynak açısından zengin olmalarından dolayı bu ticaretin neredeyse yarısını oluşturduğu bilinmektedir (Yüksel, 2014: 82). 2018 yılındaki verilerde de Angola, Güney Afrika ve DKC'nin Çin'e en çok ihracat yapan ülkeler olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Güney Afrika başta olmak üzere Nijerya ve Mısır'ın Çin ürünlerine en çok rağbet gösteren kıta ülkeleri olduğu tespit edilmiştir (CARI, 2020d). Çin tarafından kıtaya genel anlamda Afrikalıların ihtiyacı olan, eksikliğini hissettiği ürünler ihraç edilmektedir (Asche ve Schüller, 2008: 54). Nitekim Çin ihraç ettiği ürünler ile Afrika kıtasının en büyük ürün tedarikçisi haline dönüşmüştür (Orakçı, 2011: 93).

Çin, ticari ilişkilerinin çok fazla gelişmediği dönemde kıtaya hafif sanayi ürünleri, kimyasal ve temel ihtiyaç malzemeleri gibi çok kompleks olmayan temel ürünler ithal etmiştir. Ancak gerek Çin endüstri ve sanayisinin zirveye ulaşması gerekse taraflar arası ticaretin artması ile Çin'den kıtaya ihraç edilen ürünler de çeşitlenmeye başlamıştır (Kılıç, 2019: 78). Çin'in kıtaya ihraç ettiği ürünler arasında hafif sanayi ürünlerinin payı azalırken, kıtanın ihtiyaç duyduğu, Çin'in ucuza mal edebildiği, kalitesi daha düşük ancak kıta halkının alım gücüne hitap eden plastik, tekstil, teknolojik, endüstriyel, elektronik ve mamül ürün gibi kıta tarafından üretimi yapılamayan ürünlerin ihracat payları her geçen gün artmıştır (Kadier, 2013: 31). Ayrıca Çin'in kıtaya yönelik ilgisinin artmasında, 2000 sonrasında ihracatını artırma dürtüsünün etkisiyle, kıtanın büyük bir tüketim malı pazarı olmasının etkisi de oldukça fazladır. Çin kendisine, düşük kalitede tüketim mallarını satabileceği bir pazar bulurken Afrika halkı da düşük fiyatlı ve kendisi için tatmin edici kalitede ürün bulduğu için bu ticarettten oldukça memnundur (Alden, 2005: 49). Çin kıta ülkelerine bu tarz ürünler ithal ederken, kıtadan yüksek oranda petrol, maden ve hammadde kaynağı gibi sanayisini her daim destekleyebilecek ürünler ile tarımsal ürünleri fazlasıyla ithal etmektedir (Uchehara, 2009b, 7).

Çin nüfusunun hızlı bir şekilde artması sonucunda tüketimin artması, sınai kalkınmanın sağlanabilmesi için tarım alanlarının fabrikalara dönüştürülmesi, kentleşmenin hızlanması, Çin için gıda güvenliği sorununu da beraberinde getirmiştir (Alden, 2005: 149). Çünkü Çin hükümeti ülkede sürekli artan gıda talebiyle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu durum ise Çin'in ekilmemiş ancak ekilmeye müsait topraklara sahip Afrika kıtasına yönelmesi için

bir başka sebebi teşkil etmiştir. Çünkü kıta hem arazi açısından hem de toprakların verimliliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Çin kıtanın tarım alanında sunduğu bu imkânlardan tarımsal ticaretten başka yollarla da yararlanmak istemiştir. İlk etapta Çin'in DKC ve Zambiya'dan 4,8 milyon hektar toprak kiraladığı belirtilirken, bunun yalnızca bir iddia olduğunu savunanlar da olmuştur (Bayram, 2018: 159,160). Bu iddialar üzerinde tartışmalar sürerken, Çin'in Tanzanya ve Zimbabve'den de tarım alanı kiraladığı belirtilmiştir (Alden, 2005: 149). Ayrıca Çin-Afrika Araştırma Merkezi'nin, Çin'in kıtada elde ettiği 6 milyon hektar alan dışında yalnızca 2016 yılında 252.901 hektar alan elde ettiği, bunun geçen sene daha yüksek miktarda olduğu ve bu alanların % 41'inin Kamerun'dan elde edildiğini açıklaması, iddiaların gerçeklik payını arttırmıştır (CARİ, 2020e).

Çin'in tıpkı enerji güvenliği sorunsalında olduğu gibi gıda güvenliği konusunda da geniş tarımsal alana sahip ve bu alanlar üzerinde ucuz iş gücü temin edebileceği Afrika kıtasından yararlandığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca kıta ülkelerinin tarımsal modernizasyon ve teknolojik destekten yoksun oldukları için verimli bir şekilde tarımsal üretim yapamamaları nedeniyle, Çin gerek uzman desteği gerekse makine desteği ile kıtanın daha fazla tarım üretiminde bulunmasına yardım etmektedir (Alden, 2005: 149). Afrika kıtasının bu tarz tarımsal desteğe ihtiyacının olmasının en görünür sebebi olarak tarım alanı açısından oldukça geniş arazilere sahip olmasına rağmen, dünyada tarımsal üretkenliğin en az olduğu kıta olması gösterilmektedir (Kuo, 2016). Ayrıca Çin hükümeti, firmalarını kıtadaki tarımsal faaliyet süreçlerinde bulunmaları için teşvik etmektedir. Bu sayede daha fazla üretim yapabilecek kıta ülkelerinin, Çin'e daha fazla ihracat yapması hedeflenmektedir. Ayrıca Çin balıkçılık sektöründe de Gabon ve Namibya gibi kıta ülkelerinde ortak işletmeler kurarak ve yatırım faaliyetlerinde bulunarak balık tedarikini de garanti altına almanın yolunu bulmuştur (Alden, 2005: 149). Ayrıca Gabon, Namibya ve Sierra Leon hükümetleriyle antlaşma imzalayan Çin hükümeti bu üç ülkede balık avlama izni elde etmiştir (Looy, 2006: 20). Sonuç olarak Çin hükümetinin kıtadaki tarım ve balıkçılık sektörünü destekleyerek hem gıda güvenliğini hem de DTÖ tarafından kendisine uygulanan tarımsal kısıtlamaları aşmaya çalıştığı gözlemlenmiştir (Alden, 2005: 149).

Çin hükümeti ülkede fazlasıyla tüketilen pirinci gelecekte sıkıntı yaşamadan tedarik edebilmek, kıtadaki hibrid pirinç üretimini arttırmak ve verimliliğini sağlamak amacıyla hem teknik destek hem de eğitim programı vermektedir (Kiremitçi, 2013: 82). Çin, yakın temas içinde olduğu Güney Afrika'dan da tarımsal ürün tedarik edebilmek adına 2012 yılındaki ziyarette ülkeye finansal destek sağlamıştır (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 753). Çin yüklü

miktarda kahve ithal ettiği Uganda'yı da 2005 yılında ihracat vergisinden muaf tutarak ticari ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Nitekim 2002 yılında Uganda ve Çinli yetkililerin ortak girişimi ile Pekin'de Uganda'dan gelen kahvelerin satıldığı bir kahve dükkânı açılmıştır. Uganda'nın kahve ihracatının sürekli artması hem bu tarz bir işletmenin açılmasını hem de iki tarafın "Beijing Chena Coffee Company Limited" adlı bir kuruluş oluşturmalarını sağlamıştır. Uganda bu tarz girişimler ile hem tarihinde ilk kez kahvesini "Crane Coffee" adı altında kendi markası ile pazarlamıştır hem de Çin pazarına giren ilk Afrikalı kahve üreticisi unvanına ulaşmıştır (Lee, 2007: 30).

Çin'in gıda ürünleri dışında tarımsal ürün ticaretinde de kıta ülkeleri ile aktif teması bulunmaktadır. Örneğin, 2016 yılında Malavi ile ticaretinin % 91'inin ham tütün oluşturmuştur (Dağlı, 2018c). Bunun haricinde 2004 yılı ticaret verilerine bakıldığında, Çin'in kıtadan % 62 oranında petrol ve doğalgaz, % 17 oranında maden ve mineral, % 7 oranında tarımsal ürün % 5 oranında imalat malzeme ve geri kalan % 9'luk kısmı diğer sanayi kolları için gerekli olan hammaddeyi ihraç ettiği de gözlemlenmiştir (Chen, 2007: 8). Diğer sanayi kolları olarak belirtilen alan içerisinde özellikle tekstilde Çin'in kıta ile yakın bir teması bulunmaktadır. Çin tekstilin ham maddesini kıtadan ithal ederken, işlenmiş hali bir başka ifadeyle kumaşa ve kıyafete dönüşmüş halini kıtaya ihraç etmektedir. Çin özellikle Batı Afrika'dan (Asche ve Schüller, 2008: 50) ve Tanzanya ile Kamerun'dan pamuk ithal etmektedir (Chen, 2007: 7). Malavi'de daha fazla pamuk üretilmesi amacıyla pamuk üretimine yönelik yatırımlar yapmaktadır (Dağlı, 2018c). Buna karşılık Çin kıtaya kumaş, iplik ve en nihayetinde kıyafet ihraç etmektedir. Özellikle son yıllarda Çin'in Afrika'nın yerel unsurlarına ve geleneksel motiflerine dikkat ederek kıyafetler tasarlamasıyla, Çin'in kıtaya kıyafet ihracatı da giderek artmıştır. Bu konuda dikkat çekici bir diğer husus ise Çin'in kıtada kurduğu firmalar veya var olan kendi firmaları aracılığı ile başka kıtalara tekstil ürünü ihraç etmesidir. Afrika'daki Çin menşeli firmalar aracılığı ile pamuk ithal etmediği ülkelerden örneğin Güney Afrika, Mauritius, Nijerya, Lesotho, Eswatini ve Madagaskar'dan Avrupa ve ABD'ye kıyafet ve tekstil ürünleri ihraç edilmektedir (Asche ve Schüller, 2008: 50-51). Dolayısıyla Çin'in kıtada artan hâkimiyeti ticari ilişkilerin de daha yoğun ve çok temaslı bir boyut almasına vesile olmuştur.

Çin'in kıtadan ithal ettiklerinin haricinde kıta ülkelerinin de Çin'den ithal ettikleri oldukça önemlidir. Çünkü Çin 54 kıta ülkesinin 24'ünün ithalatında ilk sıralarda yer alarak kısa sürede dikkat çekici bir başarı elde eden bir ülkedir. Buna ilave olarak kıta ülkelerinin 12'sinin ihracatında ve 5'inin de hem ihracatında hem ithalatında Çin ilk sıralarda yer alarak

ticari ilişkileri ne kadar önemseydiğini göstermektedir (Bayram, 2018: 161). 2004 yılı verilerine göre Çin'den kıta ülkelerine % 36 oranında tekstil ve kıyafet ürünleri, % 33 oranında makine ve ulaşım gereçleri, % 18 oranında mamul ürün, % 3 oranında tarımsal ürün gittiğini geri kalanlarının da diğer sanayi kollarını temsil ettiği gözlemlenmiştir (Chen, 2007: 8). Çin'den kıtaya giden diğer sanayi kollarına ait ürünlerde teknolojik araç ve gereçlerin önemli bir yer edindiği ve kıtaya giden tüm ürünlerin kıta halkının ihtiyacına hitap ettiği bilinmektedir. Öncelikle geniş nüfusa sahip olan ve tarım alanlarının verimli kullanılmamasından dolayı gıda sıkıntısı çeken Afrika halkı için pirinç en çok tüketilen ve her daim ulaşılması gereken bir besindir. Her ne kadar Çin gelecekteki pirinç talebini sorunsuz bir şekilde kıtadan karşılayabilmek adına kıtada hibrid pirinç üretimi ile ilgili destek sağlasa da kıta ülkeleri Çin'den önemli bir oranda pirinç ithal etmektedir. Hatta Çin'den gelen pirince bağımlı durumdadırlar. (Daoui, 2019a).

Gıda sıkıntısı nedeniyle Afrika ülkelerinin Çin'den yoğun bir şekilde şeker ithal etmesi söz konusudur. Oysaki kıtada şeker üretilebilecek potansiyel varken, sömürgecilik döneminde başta Fransa olmak üzere sömürgeci güçlerin birçok ülkede tek ürün üretimine izin vermesi nedeniyle kıta ülkeleri şekeri de dışarıdan tedarik etmektedir (Daoui, 2019b). Gıda ürünleri Çin'in kıtaya yönelik ihracatında önemli olsa da diğer kalemler çok daha fazla öne çıkmaktadır. İlk başta elektronik ürünler Çin'in fazlasıyla ürettiği ürünler arasında yer alırken, kıta halkı için tam tersine fazlasıyla talep edilenler arasında yer almaktadır. Çünkü her şeyin en temel sorunu olarak sanayileşememe ve yeteri kadar teknik bilgiye sahip olmama konusu elektronik ürün üretimi yapılamamasına neden olmaktadır. Çin kıtaya orta ve ileri teknolojide olmak üzere pek çok elektronik ve teknolojik cihaz ihraç etmektedir (Bayram, 2018: 162). Çin kıtaya her ne kadar ileri teknolojide ürün ihraç etse de bu ürünlerin muadillerine göre kıtada daha düşük ücretle satılması Çin ürünlerini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle telefon ve bilgisayar gibi küçük teknolojik aletler kıtada fazlasıyla rağbet görmektedir. (Daoui, 2019a).

Ulaşım sektöründe göze çarpan yatırımları bulunan Çin'in kıtaya yönelik ihracatında ulaşım araç ve gereçleri önemi yadsınamayacak bir yere sahiptir. Özellikle otomotiv sektöründe ve daha ekonomik aynı zamanda da popüler olan motosiklet sektöründe Çin kıtanın en önemli tedarikçileri arasında yer almaktadır (Daoui, 2019b). Çin'in kıtaya aktif bir ticaret sürdürebilmesi için Togo ve Uganda'da otomobil ve motosiklet parçalarının montajını yapabilecek fabrikalara yatırım yaptığı görülmektedir (Asche ve Schüller, 2008: 49). Son olarak Çin'den kıtaya plastik ve kimyasal ürün ithalatı oldukça yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Öncelikle kıtada plastik ürünler oyuncaktan şişeye pek çok endüstri

kolunda fazlasıyla kullanıldığı için Çin'in tedarik ettiği ucuz plastik ürünler kıta halkı için oldukça tatmin edici gelmektedir. Bunun yanı sıra plastik ürünlerden daha çok hayati öneme sahip kimyasal ürünler Çin-Afrika ticaretinde önemli bir yere sahiptir. Kıtanın, dünyadaki hastalıkların en az % 24'ünü barındırması, yetersiz beslenme nedeniyle açlıkla ve aynı zamanda yeterli hijyenin olmadığı koşullar nedeniyle sağlık problemleri ile baş etmesi yüzünden sağlık sektörünün oldukça önemli olduğu kıtada kimyasal ve tıbbi ürünlere fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Çin kimyasal ve tıbbi ürünlerinin de diğer muadillerine göre daha uygun fiyatta ve aynı zamanda kıta halkları için yeterli kalitede görülmesi, bu sektörde de ticareti yoğunlaştırmaktadır (Daouri, 2019b).

Çin-Afrika ticari ilişkileri 2000 sonrasında, bahsedildiği üzere hızlı bir ivme ve yoğunluk kazandığı için sorunsuz gibi görünmesine rağmen pek çok sorunu içinde barındırmaktadır. Çin-Afrika ticaretinde gündemi meşgul eden en önemli sorunlardan biri Çin'in vaat ettiği gibi karşılıklı fayda prensibinden uzak seyreden ticari dengesizliktir. Afrika'nın Çin ile ticaretinde ithal ettiği, ihraç ettiğinden daha fazla seyrettiği için ticaret dengesi açığı veya ticari dengesizlik denilen olumsuz bir durum oluşmaktadır. Dolayısıyla karşılıklı ticarete bir dengeden bahsetmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Afrika ülkelerinin dış ticaret açığı artarken, Çin ihracatını yaparak hem firmalarını rahatlatmakta hem de ekonomik kazanç elde etmektedir (Erşan, 2017: 47).

Çin kıta ülkelerinden yukarıda belirtildiği gibi genellikle belirli ürünleri ithal ederken, kıtaya çok çeşitli ürünler ihraç etmektedir. Bu durum, kıta ülkelerinin ihraç ettiklerinin her daim ithal ettiklerinden daha düşük düzeyde seyretmesine neden olmaktadır. Örneğin 2010 yılı temel alındığında Çin'in kıtadan % 79 petrol ve mineral gibi hammadde kaynakları, % 10 maden ve metal çeşitleri, % 4 taş ve cam ürünleri, % 2 kereste ve türevleri ve % 5 oranında da diğer sektör ürünleri adı altında özellikle de tarımsal ürün ithal etmesi söz konusudur. Bir başka ifadeyle Çin genel olarak her ne kadar ticari ürün çeşitliliğinden bahsetse de kıta imkânlarının kısıtlı olması tek ürün üzerinden ihracat yapmalarına neden olmaktadır. Ancak kıtanı temin ettiği tek ürün, Çin sanayisinin kalkınmasına vesile olarak güçlü bir Çin ekonomisi yaratılmasına da yardımcı olmaktadır. Bu sayede de Çin 2010 yılında %29 oranında makine ve elektronik ürünler, % 18 oranında tekstil ürünleri, % 14 ulaşım araç ve gereçleri, % 11 metal, % 5 plastik ürünleri, % 4 kimyasal ürünler ve % 19 da diğer sanayi kolları ürünlerini kıtaya ihraç ederek ticarete geniş bir yelpaze sunabilmiştir. Dolayısıyla bu durum Çin'in kıta ülkelerine ihraç ettiği ürünlerin, ithal ettiklerinden fazla olmasına ticaret dengesi fazlası vermesine bir başka ifadeyle dış ticaret fazlası ile karşılaşmasına neden

olmaktadır. Çünkü Çin kıta ülkelerine nazaran katma değeri fazla sanayi ve endüstri ürünleri kıtaya ihraç etmektedir (Aydın, 2019a).

Karşılıklı ticaret sonrası oluşan bu durum genel anlamda Çin'in lehineyken, sömürgecilik dönemi ve sonrasında ülke içlerinde yaşanan sorunlar nedeniyle kırılgan ve hassas ekonomilere sahip kıta ülkeleri için dezavantaj yaratmaktadır (Mawdsley, 2007: 416). Bazı uzmanlar Gana, Benin, Etiyopya, Liberya gibi kaynak fakiri olup da Çin'e ihraç ettikleri bir hayli düşük olan kıta ülkelerinin ticaret açığı vererek bu durumdan daha kötü etkilendiklerini savunmaktadır. Ancak Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Nijerya ve Ekvatorial Gine kaynak zengini olup da yüksek miktarda kaynak ihraç eden kıta ülkelerinin ticari dengesizlik sorunuyla daha az karşılaştıkları iddia edilmektedir. Elbette ki bu ülkeler de tek ürün ihracatına yoğunlaştıkları için kaynaklarda yaşanacak herhangi bir sıkıntıya karşı oldukça hassas ve kırılgan olup, ekonomik gelişmişlik örneği sergileyememektedirler (Erşan, 2017: 47). Örneğin Çin'in ticari ilişkilerinin oldukça yoğun olduğu Güney Afrika ticari dengesizlikten fazlasıyla etkilenmektedir. Güney Afrika 1993 yılında Çin'e % 50 oranında mamul ürün ihraç ederken zamanla mamul ürünlerin Çin'den ithal edilmesiyle 2003 yılında Çin'e ihraç edilen mamul ürünlerin ticaretteki payı % 3'e düşmüştür. Çin'e ihraç edilen mamul ürünün yerini petrol almış ve % 90 oranında petrol ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu durum Güney Afrika'nın yalnızca 2004 yılında 1.9 milyar dolar ticaret açığı vermesine sebep olmuştur (Tull, 2006: 472). Keza Nijerya'da da aynı durum söz konudur. 2009 yılı verilerinde, Çin'in ülkeye pek çok ürün ihraç etmesi sonucunda ihracatı 5.47 milyar dolar olarak gözlemlenmişken, Nijerya'nın Çin'e ihracatı neredeyse yalnızca petrolden oluşup 900 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Bu durum Nijerya ekonomisinin de ticaret açığı vermesine ve aslında zarar görmesine neden olmaktadır (Tepebaş, 2011: 8).

Güney Afrika ve Nijerya haricinde 2005 yılı verilerinde, 50 Afrika ülkesinin Çin ile ticaretinde ticaret açığı ile karşı karşıya kaldığı saptanmıştır (Gu ve Humphrey, 2006: 8). Dolayısıyla Çin-Afrika ticaretinde Afrika ülkelerinin genel olarak ticaret açığı sorunu yaşadıkları ve ticari dengesizliğin olduğu gözle görünür bir gerçektir. Ancak ticarete yaşanan dengesizliğin haricinde ikili ticaretin taraflara ifade ettiği anlam ve önem oldukça farklı seyretmektedir. Çin'in kıta ülkeleri ile yaptığı ticaret küresel ticaretinin yalnızca % 5'ine karşılık gelmektedir. Bir başka ifadeyle kıta ile büyük ekonomik ve ticari hedefleri bulunan Çin için kıta ülkeleri, diğer rakip ülkelere göre daha az önem arz etmektedir (Bayram, 2018: 163). Ancak Çin'in vaat ettikleri sebebiyle, kıta ülkeleri için Çin giderek artan bir önem teşkil etmektedir. Özellikle ekonomik vaatler ve ticari getirisi kıta ülkeleri için Çin'i geleneksel

ortakların önüne geçirmiştir (Gu ve Humphrey, 2006: 2). Örneğin 2008 yılında DKC ile Çin arasında yapılan 9 milyar dolar değerindeki kredi antlaşması, Çin için önemsiz bir meblağ iken Kongo'nun o yılki toplam GSYH'ne tekabül ettiği için “yüzyılın antlaşması” olarak atfedilmiştir. (Bayram, 2018: 163).

Çin kıta halkı için arz ettiği önemin farkına vararak, ticari ilişkilerindeki dengesizlikleri gidermeye çalışmıştır. Örneğin 2016 yılında Afrika'nın Çin'e ihracatı 54.7 milyar dolar, Çin'in kıtaya ihracatı da 89.9 milyar dolar seyretmiştir. Bu değerler, Çin'in kıta ile ticari ilişkilerini dengede tutmaya çalıştığını göstermektedir. Çünkü 2015 yılında Çin'in kıtaya ihracatının 105.7 milyar dolar civarında seyrettiği ve ticari denge makasının daha açık olduğu bilinmektedir (Erşan, 2017: 47). 2018 yılına gelindiğinde de daha dengeli bir ticaret yapıldığı ve kıtanın Çin'e yaptığı ihracatının her ne kadar hammadde yoğun olsa da arttığı gözlemlenmiştir (CARİ, 2020d). 2018 yılında Çin'in Afrika'ya ihracatı % 10.8 artarak 104.91 milyar dolar, Afrika'nın Çin'e ihracatı da % 30.8 yükselerek 99.28 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Ayrıca 2018 yılında Çin'in Afrika ile ticaretindeki büyüme oranı, dünyadaki en yüksek ticari büyüme değeri olarak kayda geçmiştir (Ministry of Commerce of PRC, 2019a).

Çin'in kıta ile ticaretinde yaşadığı dengesizliği gidermek için çabaladığı son yıllardaki ithalat-ihracat değerlerinden anlaşılmaktadır. Çin kıta ülkelerinin karşılaştığı ticari açılımlarla mücadele etmek amacıyla bir takım önlemler almaya başlamıştır. Ancak Çin haricinde bazı kıta ülkelerinin kendi önlemlerini almaya çalıştıkları da gözlemlenmiştir. Örneğin, Nijerya hükümeti tekstil, ayakkabı, çanta gibi 41 Çin ürününün bir dönem ithalatını yasaklarken, Güney Afrika hükümeti de Çin tekstil ürünlerinin ithalatını azaltmıştır (Nagao, 2016: 30). Afrikalı hükümetlerin ticari dengesizlikleri gidermek için aldıkları önlemler dışında Çin hükümeti bir yandan da ticareti canlı tutmaya çalışmaktadır. Çin ilk etapta Afrika ülkelerinin Çin'e daha fazla ihracat yapmalarını cesaretlendirmek amacıyla gümrük tarifelerinde düzenlemelere gitmiştir (Erşan, 2017: 47). Afrika mallarının daha rahat bir şekilde Çin pazarına girebilmesi için zamanla pek çok üründe gümrük vergileri Çin hükümeti tarafından kaldırılmıştır (Anshan, 2007: 79). Çin'in vergi düzenlemesindeki amacı hem taraflar arası ticareti düzenlemek hem daha iyi bir düzeye gelmesini sağlamak hem de kıtada olumsuz bir algı yaratmak istememesidir (China Report, 2007: 379). Bu kapsamda 2004 yılı itibariyle sıfır gümrük tarifesi gündeme gelmeye başlamış ve 2005 yılında az gelişmiş kıta ülkelerinden ithal edilen 190 üründe sıfır gümrük tarifesi uygulanmıştır (Erşan, 2017: 47). 2007 yılında bu ürünlerin sayısı 440'a çıkarılmış ve 2010 yılında az gelişmiş kıta ülkelerden gelen ürünlerin %

60'ına, 2011 yılında % 95'ine sıfır gümrük tarifesi uygulaması başlatılmıştır. Son olarak, 2012 FOCAC toplantısında ürünlerin % 97'ne sıfır gümrük tarifesi uygulanması kararlaştırılmıştır (Haroz, 2011: 75). Çin'in bu tarz bir uygulama başlatması, kıta ülkeleri ile bağının daha da kuvvetlenmesini sağlamıştır (Çomak ve Şeker, 2017: 245).

Çin'in ticarete yaşanan dengesizliği gidermek amacıyla aldığı önlemlerden biride kıta ülkelerinin sınai kalkınmasına, ihracatlarını arttırmasına ve yerel halka iş imkânı yaratmasına zemin hazırlaması arzu edilen ekonomik ve ticari işbirliği alanları/bölgeleri olarak adlandırılan oluşumların tesis edilmesidir (Beule ve Bulcke, 2009: 46). Çin'in desteği ve yardımları ile kurulan ekonomik ve ticari bölgeler, kıta ülkelerinin yalnızca hammadde ihraç eden ülke konumundan, mamül ürün arz edebileceği bir konuma gelmesi açısından bir başka ifadeyle endüstriyel ve sınai kalkınmasını sağlayabilmesi açısından oldukça önemlidir. Eğer ki kıta ülkeleri bu kalkınmayı sağlayabilirse, Çin'e ve diğer ülkelere ürün ihracatının çeşitleneceği ve bu sayede de ticaret açığı sorununun zamanla üstesinden gelineceği düşünülmektedir (Bayram, 2016: 509). Bunun haricinde, ekonomik ve ticari alanları vaat edildiği gibi istihdam yaratırsa, önemli yerli ve yabancı yatırımları çekerse ve Afrika ülkeleri için sosyal ve çevresel anlamda da sürdürülebilir bir endüstriyel kalkınma yaratırsa uzun vadede oldukça başarılı olacağına inanılmaktadır. Ancak bir taraftan da ekonomik ve ticari alanların uzun vadede Çin'e yarar sağlayacağı ve kıta ülkeleri için gerçekleşmesi beklenen olguların süreklilik arz etmezse tamamıyla Çin lehine bir duruma dönüşeceği için, Çin'in siyasi ve ekonomik bir yatırımı olduğu da düşünülmektedir (Brautigam, 2011: 28). Ayrıca günümüzde Çin'in ticarete yaşadığı engellemeleri ve kota sorununu kıtada kurulan ekonomik ve ticari alanlarla aşacağı düşünülmektedir. Hali hazırda belirli kıta ülkeleri üzerinden Avrupa ve ABD'ye tekstil ürünü ihraç eden Çin'in, bu alanlar üzerinden gerek tekstil gerek diğer ürünleri Afrika menşeli gibi yeniden etiketleyip ihraç edeceği düşünülmektedir (Beule ve Bulcke, 2009: 46).

Ekonomik ve ticari bölgeler hakkında farklı yaklaşımlar ortaya atılmaya devam etse de Çin'in Nijerya (2), Cezayir, Mısır, Etiyopya, Mauritius ve Zambiya'da olmak üzere kıtada yedi bölgenin oluşmasında rol oynadığı bilinmektedir. Etiyopya ve Mauritius % 100 Çin mülkiyetindeyken, diğer bölgeler ortak girişimlerden oluşmaktadır. Ayrıca Tanzania ve Cape Verde hükümetleri de kendi ülkelerinde bu bölgelerin oluşturulmasını arzu etmektedir. Nitekim oluşturulan diğer ekonomik ve ticari bölgelerin Afrikalı hükümetlerin fikri doğrultusunda oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Mısır'ın eski lideri Hüsnü Mübarek 1990'larda Çin'in Sincan ekonomik kalkınma bölgesini ziyaret ettikten sonra bu

modeli ülkesinde de uygulamak istemiştir. Akabinde Mısır'da uygulanan ekonomik ve ticari bölge, Çin modelinin pilot uygulama merkezi olmuştur. Pilot uygulamadan edinilen deneyimlerle, Çin diğer bölgeler oluşturulurken finansal desteğin yanı sıra materyal ve teknik destek de sağlamıştır. Bu doğrultuda 1994 yılında planlanması ve inşaatı başlatılan Mısır Süveyş bölgesinin tekstil, petrol, otomotiv ve elektronik sektörüne odaklanması hedeflenmektedir. 2003 yılında, kömür ve kobalt sektörünün yoğunlaştığı Zambiya Chambishi bölgesi faaliyete geçirilirken gıda, tütün, elektronik ürün ve giyim sektörüne odaklanılan Zambiya Lusaka alt bölgesi planlanma aşamasındadır (Brautigam, 2011: 32). Ayrıca Çin, Zambiya'da Copper Belt Eyaletini özel ekonomik bölge ilan ederek ülkedeki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (Orakçı, 2011: 90). Çin, Copper Belt Eyaleti'ne 800 milyon dolarlık yatırım yapmıştır (Koşar, 2013).

Çin, Nijerya'da Lekki ve Ogun ekonomik ve ticari bölgeleri üzerinde de faaliyetlerini yürütmektedir. Nijerya'daki bölgelerde ulaşım araç ve gereçleri, tekstil, hafif sanayi, ev aletleri, telekomünikasyon, inşaat malzemeleri, seramik, kimya, bilgisayar ve mobilya gibi alanlara odaklanılmaktadır. Lekki bölgesi Çin ve Nijerya hükümetinin ortak işbirliği projesi olmakla birlikte 3000 hektarlık alanı, Çin yönetimine 50 yıl süreyle ayrıcalıklı konumda olacağı biçimde tesis edilmiştir. 3000 hektarlık alanı üç bölüme ayıran Çin, 1000 hektarını Çin-Nijerya Ekonomik ve Ticari Bölgesi, 1000 hektarını Ekim 2007'de faaliyete başlayan 200 şirketin faaliyet alanı ve son 1000 hektarını ulaşım araç ve gereçleri, tekstil ve hafif sanayi, ev eşyaları, ihracat işlemleri ve işletme alanı olarak tahsis etmiştir (Musa, 2015: 30). 2006-2007 yıllarında hem Mauritius hem Etiyopya ekonomik ve ticari bölgesinin inşaat çalışmalarına başlanmıştır. Mauritius bölgesinde imalat ve hizmet sektörüne odaklanılırken, Etiyopya bölgesinde elektronik aletler, inşaat malzemeleri, çelik ve madencilik üzerine yoğunlaşmıştır. Aynı yıllarda onaylanan Cezayir ekonomik ve ticari bölgesinin henüz inşaatına başlanılmamış ancak faaliyete geçtiğinde otomobil ve inşaat sektörüne odaklanması planlanmaktadır. Ayrıca Çin tüm bölgelerde, kendisi dışında yabancı yatırımcıların gelmesini arzu ederek, ürünlerinin bir şekilde diğer ülkelere açılmasını tasavvur etmektedir (Brautigam, 2011: 32). Son olarak Çin, Cibuti'de Temmuz 2018 tarihinde iki yıl içerisinde 7 milyar dolar değerinde ticari ivme yakalamasını beklediği Serbest Ticaret Bölgesi'nin açmıştır (Kabakçı, 2018).

Çin, karşılıklı ticarete dengesizlikleri ve olumsuzlukları gidermek adına uğraşırken aslında bir yandan da kıta ülkelerinin ekonomik kalkınmasına müthiş bir katkı sunmaktadır. Örneğin, 2007 yılında Afrika'nın % 5.8'lik bir büyüme kaydetmesinde Çin ile yapılan aktif

ticaretin büyük bir rol oynadığı belirtilmektedir (Adisu, 2010: 5). Nitekim Afrika'nın 2023 yılına kadar ekonomisinde % 6'lık bir büyüme gözlemleneceği ve bu ekonomik büyüme de kıtanın en önemli ticari ortağı olan Çin'in katkısının yadsınamaz olduğu düşünülmektedir (Bayram, 2016: 507). Çünkü ticari dengesizlik giderilmeye ve Çin'in Afrika'dan tedarik ettiği ürünler çeşitlenmeye başladıkça kıta ülkelerinin ekonomileri de gelişme göstermiştir. Bunun yanı sıra 1990-2005 yılları arasında Çin-Afrika ticareti istikrarlı bir şekilde büyüdükçe, kıta ülkelerinin GSYH'sinin de düzenli olarak arttığı gözlemlenmiştir (Bayram, 2018: 164). Çin'in ticari faaliyetlerinin en yoğun ülkeler temel alındığında, 2017 yılında Nijerya'nın GSYH'si 376 milyar dolar, Angola'nın 124 milyar dolar, Sudan'ın 117.5 milyar dolar ve DKC'nin 37 milyar dolar değerindedir (Kılıç, 2019: 92). Ayrıca Çin ekonomisinin büyümesi ticari faaliyetleri canlandırdığı için, kıta ekonomisine olumlu bir katkı sunmaktadır (Adisu, 2010: 5). Örneğin, Çin sınai kalkınması daha fazla enerji talebi gerektirdiği için, artan enerji talebi enerji fiyatlarının artmasına ve enerji tedarik eden Afrika ülkelerinin gelirinin ve kalkınmasının artmasına imkân tanımaktadır. Bu duruma Çin'in en çok enerji ithal ettiği Nijerya ve Sudan ekonomileri örnek gösterilmektedir. Çin'e enerji ihracatı arttıkça Nijerya daha fazla kazanmaya ve ihracattan kazandığı gelir ile geri ödeyemediği borçlarını ödemeye başlamış, Sudan ise gerek Çin yatırımları gerekse Çin'e enerji arz etmesiyle enerji ithalatçısı konumundayken enerji ihracatçısı statüsüne erişmiştir (Anshan, 2007: 84).

Çin ekonomisinin büyümesinin kıta ekonomisine sağladığı bir diğer katkı, Çin orta sınıfının genişlemesinden kaynaklanmaktadır. Bir başka ifade ile Çin'in alım gücü her geçen gün artan orta sınıfı büyüdükçe, kıtadan yalnızca petrol ve maden gibi Çin sanayisine katkı sağlayacak ürünler yerine orta sınıfın ihtiyacını karşılayacak ürünler de ithal edilmeye başlanmaktadır. Ticari ürün çeşitliliğini ima eden bu durum elbette ki kıta ülkelerinin sanayisi gelişip mamul ürün ihracatları arttıkça daha anlamlı bir hal alacaktır (Chen, 2007: 7). Dolayısıyla eğer ki kıta hükümetleri doğru stratejileri uygularlarsa, Çin-Afrika ticareti karşılıklı fayda prensibinin katkısı ile Afrika ülkelerinin kazanmasına ve uzun vadede arzu ettikleri ekonomik bağımsızlığa ulaşmalarına da olanak sağlayacaktır (Anshan, 2007: 84). Uzun vadede planlanan bu durumun yanı sıra günümüzde kıta ülkelerinin Çin ile yapılan ticaretten büyük ölçüde memnun oldukları görülmektedir. Örneğin Çin, ticari faaliyetleri ve yatırımları sayesinde Etiyopya'nın her yerinde görünür hale gelirken, 2018'den beri iktidarda olan Abiy Ahmed Ali, ülkesinin kalkınması ve modernleşmesi için Çin'e ticarete ve yatırımda bazı öncelikler tanımıştır (Yıldız, 2019). Tanzanya devlet başkanı Jakay Mrisho Kikwete, "Çin büyüme sürecimizde ihtiyacımız olan teknolojiyi bize getirdi." diyerek aslında

hem Çin ile ticarete hem de Çin yatırımlarına dikkati çekmiştir (Koşar, 2013). Sonuç olarak çoğu kıta ülkesi açısından Çin ticari işbirliği ve yatırımları sayesinde ekonomik kalkınma ortağı olarak görülmektedir (Erşan, 2017: 36).

Çin ekonomik kalkınma ortağı olarak görülmenin yanı sıra kıta ülkeleri için zaman zaman ekonomik rol model olarak da görülmektedir. İlk etapta Çin'in kıtadaki ekonomik varlığının kıtanın kalkınmasına iyi geldiğine inananlar, Çin tipi ekonomik kalkınmayı kendileri için rol model olarak görmektedir. İkinci olarak, Çin kısa zamanda hızlı bir ekonomik kalkınma örneği sergilediği ve bir ekonomik dev haline dönüştüğü için, bu kalkınma modeline hayran olan Afrikalı liderler, Çin tipi ekonomik kalkınmayı kendilerine örnek almaktadır (Kuo, 2016). Daha önceden bahsedildiği gibi, Pekin Konsensüsü adı altında sunulan Çin tipi kalkınma modeli, ülkelere özgü farklılıkları dikkate aldığı dolayısıyla da herhangi bir rejim değişikliği hedeflemediği için Afrikalı liderler için oldukça cazip gelmektedir (Alden, 2005: 156). Washington Konsensüsü altında sunulan Batı tarzı ekonomik kalkınma modelinden herhangi bir davranışsal ve idari değişiklik talep etmeyen Çin tipi kalkınma modeli, Afrikalı otoriter liderler için takip edilmesi gereken bir model olarak değerlendirilmektedir (Adisu, 2010: 7). Bir başka ifadeyle, herhangi bir sosyal, ekonomik ve siyasi düzenleme yapmadan devlet kontrolünde tepeden inme bir model olan Çin ekonomik kalkınma modeli tamamıyla Afrikalı otoriter liderlere hitap etmektedir (Kanat, 2012). Batı tipi modelin aksine iç işlere müdahalede bulunmayan Çin modeli hem pozitif bir kalkınma modeli olarak örnek alınmaktadır hem de kısa sürede Çin gibi zenginleşeceklerine inanan otoriter kıta liderleri için zenginleşmeleri ve halkı memnun etmeleri sonucunda siyasi mevcudiyetlerini sağlamlaştıracaklarını düşündükleri için rol model olarak görülmektedir (Konings, 2016: 360).

Afrikalı liderler yalnızca kendi siyasi yaşamlarını düşünerek, Çin tipi ekonomik kalkınma modelini örnek almamaktadır. Daha önceden bahsedildiği gibi Çin modelinin Afrika'nın kalkınmasına ve ekonomik büyümesine de iyi geldiği düşünülerek, kıta halkı tarafından da tasvip edilmeye başlanmıştır (Ferhavi, 2013: 9). Bu nedenle de 2009 yılında dokuz²⁴ Afrika ülkesinde yapılan araştırmada Çin tipi ekonomik modelin kalkınmalarına iyi gelip gelmediği sorusu karşısında, % 31 kesinlikle iyi, % 43 bir şekilde iyi diyerek aslında katılımcıların % 74'ünün olumlu bir bakışa sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Ermağan ve Fidan, 2014: 64). Ayrıca 2016 yılında 36 Afrika ülkesinde 56.000 kişi ile yapılan bir araştırmada

---

²⁴ Botswana, Mısır, Etiyopya, Gana, Kenya, Nijerya, Güney Afrika, Sudan ve Zambiya'da yapılmıştır.

ikinci en iyi kalkınma modeli olarak tercih edilmiştir. Çin bu kadar kısa zamanda katılımcıların % 24'ünden olumlu oy alırken, kıtada uzun zamandır gerçekleştirilmeye çalışılan Batı tarzı ekonomik model her ne kadar ilk sırada yer alsada katılımcıların yalnızca % 30'undan destek almıştır (Kuo, 2016). Ayrıca Etiyopya ve Ruanda Çin tipi ekonomik kalkınma modelinin uygulamaya başlamıştır (Bayram, 2018: 204).

Batı tipi kalkınma modeline yönelik memnuniyetin azalmasının en önemli sebebi kıta ülkelerinin herhangi bir gelişmişlik belirtisi göstermelerine neden olmaması aksine onları daha fazla yoksulluğa ve az gelişmişliğe itmesidir (Zhou, 2014: 1034). Oysaki Çin tipi kalkınma modelinde, Çinli yetkililer yoksulluğu azaltmada ve ekonomik kalkınmada uzman olduklarını iddia etmektedir (Asche ve Schüller, 2008: 77). Geçmiş verilere bakıldığında de Çinli yetkililerin bu iddialarında haklılık payı olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle 1960 ve 1970'larda Çin'in GSYH'si, Sahraaltı Afrika ülkelerinden daha aşağıda seyretmiş ve bu durum neredeyse 1990'ların ilk yarısına kadar devam etmiştir. Hatta günümüzde ihracata dayalı bir ekonomiye sahip olan Çin'in 1960'larda ihracatı, Afrika'nın ihracatının yarısına tekabül etmekteydi (Chaponniere, 2009: 58). Ayrıca 1981-2005 yılları arasında Çin ülkesindeki açlık sınırında yaşayan insan sayısı oranını % 84'den % 15.9'a düşürerek, oldukça başarılı bir politika izlemiştir (Haroz, 2011: 68).

Yıllardır yoksullukla mücadele eden ve ekonomik kalkınma başarısı göstermek için çabalayan Afrika ülkeleri için Çin'in kısa sürede herhangi bir dış tecrübeye dayanmadan tamamen içe dönük, özgün bir şekilde bunu başarması oldukça cezbedici olmuştur (Aning, 2008: 47). Örneğin Liberya Finans Bakanı, "Bizlerin finansal sistemden, yoksulluğu azaltmaya pek çok konuda Çin'den öğrenecek çok şeyi var." diyerek adeta Çin tecrübelerini kendilerine rol model aldıklarını göstermiştir. Çin ise kabaca kendisini örnek alan kıta ülkelerinin eğer ki Çin ürünlerini ithal ederlerse ve Afrika pazarını Çin firmalarına yatırım için açarlarsa zenginleşeceklerine ve kalkınacaklarına inandırmaktadır (Haroz, 2011: 68, 75). Ayrıca Çin yoksulluğun nasıl azaltılacağı ile ilgili yalnızca iyi bir ekonomi modeli sunmamaktadır aynı zamanda da kıtada yoksulluğun ortadan kaldırılması için de uğraşmaktadır. Bu konuda Sierra Leone'nin Çin büyükelçisi "Çinliler fakirliğin tarih olması için G-8'den daha fazla iş yapmaktadır." (Ermağan ve Fidan, 2014: 63) diyerek dünya ekonomisinin yarısından fazlasını temsil eden kuruluşun yerine Çin'i tercih etmiştir. Ancak Çin'in, Afrika kıtasında uzun dönemli refah seviyesini arttırdığına ve yoksulluğu azalttığına dair henüz bir etkisi olmadığını (Asche ve Schüller, 2008: 77) aksine bir takım hassasiyetleri oluşturduğunu düşünenler de olmuştur.

Çin-Afrika ticaretinin ve Çin ekonomik büyümesinin kıta ülkelerine katkı sağladığı düşünülmekle birlikte belirli noktalarda kıta ülkelerinin ekonomilerini hassaslaştırdığı da düşünülmektedir. Çünkü Çin ekonomik % 1'lik bir büyüme kaydedip kaydetmemesi Çin ticaretine büyük oranda bağımlı olan Sahraaltı Afrika ülkelerinin ihracatlarında % 0,6'lık petrol ihraç eden kıta ülkelerinde ise % 0,8'lik artış veya azalışa neden olmaktadır (Bayram, 2016: 507). Nitekim kıtanın temel yatırımcısı, en önemli ticaret ortağı ve finansman kaynağı olan Çin'in 2008 krizi öncesinde % 6.25 olan ekonomik büyümesinin, kriz sonrasında 3.25'e düşmesinin kıta ülkelerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Adisu, 2010: 6). Ülkesel bazda ele aldığımızda Çin GSYH'de meydana gelen % 1'lik azalmanın, DKC'nin Çin'e yönelik ihracatında % 2'lik bir düşüşe ve Kongo'nun GSYH'de % 0.33'lük bir azalmaya neden olduğu görülmektedir. Bu tespit 2011-2016 yılları arasında Çin ekonomisinde meydana gelen % 3'lük daralmanın, Kongo'nun 2015 büyüme hızını % 6,9 geriye düşürmesinden de ortaya çıkarılmaktadır (Kılıç, 2019: 91). Ayrıca Çin'in ekonomik büyümesinden ve küçülmesinden, kıta ülkelerinin etkilenmesi Çin'e bağımlı olduklarını gösterdiği için de eleştiri kapılarını aralamıştır (Kılıç, 2019: 75).

Çin ile yapılan ticaretin kıta ülkelerinin ekonomilerinde ve GSYH'de artışa sebep olması kısa vadeli olarak olumlu görülse de uzun dönemli büyüme ve kalkınma sağlanıp sağlanmayacağı sürekli tartışılmaktadır. Çünkü Sahraaltı Afrika ülkelerinin hala dünyanın en fakir ülkeleri arasında görülmesi, Çin ile ticaretin bazı ekonomik göstergelere olumlu yansısa da kıta halkını çok fazla etkilemediği bu nedenle de yalnızca kıta ülkelerini Çin'e bağımlı kılmaya yaradığını düşündürmektedir (Chen, 2007: 5). Özellikle ihracatları büyük oranda enerji kaynaklarına bağlı olan ülkelerin, Çin'in stratejik adımları ile Çin'e bağımlı olmaya başladıkları görülmektedir (Yılmaz, 2019). Ayrıca kıta ülkelerinin ekonomik büyüme ve kalkınma programları çerçevesinde ticareti canlandırmak amaçlı Çin'den ihracat kredisi veya herhangi bir finansal destek almaları da onları Çin'e bağımlı ve borçlu kılmaya etki etmektedir (Aydın, 2019a). Nijerya Daily Trust gazetesi köşe yazarı, Çin-Afrika ilişkilerinin geleceğini, Çin'in kıtadan yalnızca hammadde ihraç ederken, ucuz tekstil ve mamul ürün satmasından, kendi ekonomisine ve stratejilerine bağımlı kılmasından dolayı Avrupa-Afrika ilişkilerine benzetmiştir (Prah, 2007: 8). Bu tarz eleştirilerde bulunan uzmanlar, ekonomik büyüme sağlamasından dolayı kalkınma ortağı olarak görülen Çin'in kıta ülkelerinin ekonomik bağımsızlığını ve kalkınmasını uzun vadede zedeleyecek ekonomik rakip olarak görmektedir (Arslan, 2018: 136).

Çin ile yapılan ticaret sayesinde kıta ülkelerinde sağlanan ekonomik büyümeyi istikrarlı ve uzun vadeli hale dönüştürebilmenin öncelikle Çin'in Batılılar gibi kendisine bağımlı ekonomiler yaratmaması ve bu ekonomik büyümenin kıta halkına etki edebilmesi ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Bir başka deyişle, yukarıda bahsedildiği gibi her ne kadar kıta ülkelerinde ekonomik büyüme ve GSYH'de artış görülse de kıta halkının bu durumdan pek fazla etkilenmemesi ve hala yoksulluk sınırında yaşamaları söz konusudur. Bu durumun en büyük sebebi ise kıta ülkelerinin hemen hemen hepsinde görülen yolsuzluk vakaları (Looy, 2006: 15) ve tıpkı insan hakları ihlalleri gibi kendi ülkesinde de yolsuzluk vakaları görülen ve bu nedenle başka ülkeleri eleştirme hakkı olmadığını düşünen Çin'in kıtadaki yolsuzluk vakalarını görmezden gelmesidir (Anshan, 2005: 84). Ancak yolsuzluk vakaları nedeniyle Çin, her ne kadar kıtada ekonomik büyüme belirtileri görülmesine yardımcı olsa da Çin ile ticaretten elde edilen kazanç halka eşit bir şekilde ulaştırılmadığı için ülkedeki gelir adaletsizliği kıta ülkelerinin kalkınmasını engellemektedir. Özellikle kaynak zengini kıta ülkelerinde ticaretten kazanılanlar, ülkede daha fazla eşitsizliğe, yoksulluğa ve dışarıya bağımlılığa neden olmaktadır (Chen, 2007: 37). Aynı zamanda Çin hükümeti tarafından sağlanan krediler ve yardımlar kıtadaki yolsuzluk vakalarını ve israfı pekiştirmektedir (Tandoğan, 2018b).

Çin, Batılı ülke ve kuruluşların aksine, verdiği kredi ile yardımların ve ticaretten elde edilen gelirin kıta halkı, yatırımlar veya ekonomik kalkınma için harcanması şartı koşmadığı için yolsuzlukların önünü açmaktadır. Aynı zamanda Çin hükümeti kıta ülkelerine tedarik ettiği hibelerin yatırıma dönüşüp dönüşmediğini veya yolsuzluk vakasına karışıp karışmadığını denetlememektedir. Çin yolsuzluk vakalarını denetlemenin veya eleştirmenin aksine tıpkı insan hakları ihlallerinde olduğu gibi yolsuzlukla suçlanan kıta liderleri ile yakın temasta bulunmaktadır (Arslan, 2018: 137). Örneğin Malavi'de Peter Mutharika yönetimi ciddi yolsuzluk suçlamaları ile karşı karşıya kalıp bu durumdan ötürü Batılı devlet ve kuruluşlardan veto yerken, Çin hükümeti suçlamaları görmezden gelerek ülke ile ticari ilişkilerini ve yatırımlarını geliştirmeyi tercih etmiş ve adeta kurtarıcı gibi görülmüştür (Dağlı, 2018c).

Çin'in ekonomik faaliyetlerinin yoğun olduğu Angola da yolsuzluk suçlamalarının ve siyasette şeffaflığın işletilmediği bir ülkedir. Bu nedenle, hemen hemen aynı durumu paylaşan Çin ile ne zaman bir antlaşma yapılırsa, Angola hükümetinin finansal şeffaflıktan uzak açıklamalarda bulunduğu iddia edilmektedir. Hatta Çin ile ilişkiler yoğunlaştıkça, siyasi elitin yolsuzluk vakalarına daha fazla karışacağı ve idari normları görmezden gelecekleri

düşünülmektedir (Taylor, 2007: 17). Çünkü çoğu zaman Çin ile kıta ülkelerinin yaptığı ticari antlaşmalar gizli tutulmakta, kamuoyuna açıklanmamaktadır (Zhau, 2014: 1041). Örneğin inşaat sektöründe Çinli müteahhitler ile yapıla gizli antlaşmalar sayesinde hem müteahhitlerin rekabet etmeden teklif sunabildiği hem de Afrikalı siyasi ve ekonomik elitin kolayca zenginleşebildiği bilinmektedir. Çin'in kıtada gizli antlaşmalara taraf olması eleştirildiğinde ise Çin EXIM Bank Başkanı Li Ruogu, “Şeffaflık ve iyi yönetim güzel sözler ancak kalkınma için ön koşul değildir.” diyerek Çin'in tavrını ortaya sunmuştur (Arslan, 2018: 138). Ayrıca Zambiya'da da özel sektörde ciddi yatırımları bulunan Çin firmalarının, hükümetle birlikte yolsuzluk vakalarına karıştığı haberleri sıkça gündeme gelmektedir. Yolsuzluk vakaları haricinde, Çinli yetkililerin kıtadaki rüşvet olaylarına karışarak kıta ülkelerinin mücadele ettiği sorunları pekiştirmesi de söz konusudur. Örneğin kıtada Angola, Zambiya, Fildişi Sahili, Kenya, Tanzania, Nijerya, Etiyopya ve Güney Afrika özelinde yapılan bir araştırma da Çinli şirketlerin % 60 ile % 87'sinin ruhsat alma sürecini kolaylaştırmak için rüşvete başvurduğu tespit edilmiştir (Gümrükçüoğlu, 2017).

Malavi'de üst düzey yöneticilik yapan iki Çin vatandaşı ülkeden fildişi bilezik, kolye ve bazı antika eşyalar kaçırdıkları yakalandıklarında polise rüşvet vererek durumu görmezden gelmelerini talep etmişlerdir (Dağlı, 2018c). 2009 yılında, dönemin devlet başkanı Hu Jintao'nun oğlunun CEO'su olduğu Nuctech adlı Çin şirketinin adı Namibya'da rüşvet iddialarına karışmıştır. Bu iddialar üzerine soruşturma başlatılmış ve şirket adına rüşvet suçlamaları ile dava açılmıştır. Açılan dava sonucunda Namibya, bir Çin şirketine yolsuzluk suçuyla dava açan ilk Afrika ülkesi olmuştur (Zhau, 2014: 1042). 2014 yılında Güney Afrika, Nijerya ve Kenya özelinde yapılan bir araştırmada Afrika halkının Çin'in yapmış olduğu yatırımları olumlu bulduğu ancak rüşvet ve yolsuzluk vakalarına adının karışmasının ve halk lehine olmayan projelere imza atmasının kaygı yarattığı sonucu çıkmıştır (Arslan, 2018: 135). Nihayetinde, Çin'in kıtaya sağladığı ekonomik getirilerin haricinde yolsuzluk ve rüşvet vakaları ile kıta ekonomisine zarar verdiği de görülmektedir. Ancak Çin'in ekonomik varlığının, yerel endüstriyi de olumsuz etkilediği düşünülünce tek zararının bu olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Afrika kıtasında giderek artan Çinli firmalarının hâkimiyeti bir takım sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Aslında 2009 yılında yapılan bir araştırmada küçük ölçekli Çin işletmelerin yerel ekonomiye katkı sağladığını savunanlar % 34 gibi azımsanmayacak bir kesimi temsil etmektedir. Ancak bu olumlu görüşün küçük çaplı işletmeler düzeyinde olduğu ve yine aynı araştırmada % 37'lik bir kesimin Çinli işletmeler kıta ekonomisine katkı sağlasa

da kıta halkı için bir takım sorunlar teşkil etmekte, dediği unutulmamalıdır (Sautman ve Yan, 2009: 739'dan aktaran Ermağan ve Fidan, 2014: 64). Çünkü kıtada sayıları neredeyse 10.000'nin üzerinde olan Çin firmaları ve kıtanın hemen her yerinde faaliyet gösteren yalnızca Çin ürünlerinin satıldığı Çin market ve mağazaları, yerel işletme ve firmaların zarar görmesine neden olmaktadır (Dağlı, 2018c). Bunun en büyük sebebi zaten yeterince güçlü olmayan yerli firmaların teknoloji, finans ve uzmanlık bilgisi bakımından oldukça donanımlı olan Çinli firmalar ile mücadele ve rekabet edebilecek düzeyde olmamasıdır (Bayram, 2018: 217). Ayrıca Çinli firmaların yalnızca sayıca fazla olmaları dahi yerel firmalar üzerinde baskı oluşturmak için yeterlidir. Özellikle endüstri, tekstil, inşaat ve madencilik sektöründe Çinli firmaların varlığı azımsanmayacak kadar fazladır. Çok kısa bir zamanda endüstri sektöründe Çinli firmaların kıtadaki toplam endüstri firmaları içerisinde % 12'lik bir kesimi temsil etmesi ve yıllık 500 milyar dolar değerinde üretim yapmaları oldukça dikkat çekicidir (Gümrükçüoğlu, 2017).

Angola'da 2004 yılında inşaat sektöründe imzalanan kontratların % 70'i Çinli firmalar ile imzalanıp, yerel firmaların kendilerini geliştirmeleri adına olanak tanınmaması hem yerli firmaların tecrübe edinmelerini engellemiş hem de zamanla Çinli firmalar ile mücadele edemeyecek hale gelmişlerdir (Looy, 2006: 19). Angola haricinde Namibya ve Kenya'da da Çinli büyük firmaların Afrika pazarına girmesi ile geleneksel, küçük esnafın dükkânlarını kapatması söz konusu olmuştur (Alden, 2005: 157). Sonuç olarak Çin firmalarının Afrika pazarına girmesi kıta ekonomisinin kalkınması ve halkın durumunun iyileşmesi adına önemli olsa dahi (Anshan, 2005: 81) geleneksel, küçük esnaf ve firmaların Çin firmaları ile rekabet edecek gücünün olmaması iş yerlerini kapatmalarına ve yerli üreticinin çoğalması gerekirken varlığının kaybolmasına sebep olmuştur (Aydın, 2019a). Ancak bu durumda hükümetlerin, esnafını ve firmalarını koruyabilmek adına koruyucu bir görev üstlenmesi gerektiği de belirtilmektedir. Örneğin Malavi'de Çinli firmaların ve işletmelerin artması ile yerel işletmelerin kapanması sonucunda halkın ve esnafın tepkisi artınca, 2012 yılında en azından kırsal bölgelerde yabancı firmaların iş yapması engellenmiştir (Dağlı, 2018c). Zambiya'da ise 2006 seçimlerinde aday olan Michael Sata daha ileri giderek, Çin firmalarını yatırımcı olmak yerine kâr sağlayıcı olarak nitelendirip, seçildiği takdirde Çin ile diplomatik teması kesip Tayvan'ı tanıyacaklarını belirtmiştir. (Alpay, 2011: 20).

Afrika'daki yerel firmalar ve üreticiler yalnızca Çin firmalarının artmasından dolayı olumsuz etkilenmemektedir. Afrika-Çin ticaretinin her geçen gün artması da yerel endüstriye ve esnafa zarar vermektedir. Çünkü Çin kıtaya ucuz ve kalitesi düşük ürünler ihraç ederek

kıtadaki pazar rekabetini kendi lehine çevirirken, kıtada üretim yapan yerel firmaları olumsuz etkilemektedir (Öksüz, 2015). Bu noktada Çin'in Avrupa pazarında asla satamayacağı kalitesiz ürünleri herhangi bir engelle karşılaşmadığı kıta pazarında satabilmesi sorunu pekiştirmektedir (Arslan, 2018). Kıta ülkelerinin ucuz ve düşük kaliteli Çin mallarını giderek artan oranlarla ithal etmesi, kıta esnafının rekabet edememesine neden olan bir başka faktör olmuştur (Dağlı, 2018b). Ancak Çin kıta halkının alım gücüne istinaden bu tarz ürünleri kıtaya ihraç etmektedir. Çünkü sömürgecilik döneminden itibaren ekonomilerini bir türlü toparlayamayan kıta ülkelerinde alım gücü zaten düşükken, yaşanan ekonomik krizler ve 1990'larda Batılılar tarafından gerçekleştirilmesi beklenen ekonomik liberalleşme hareketi kıta halkının alım gücünü iyice düşmüştür (Konings, 2016: 355). Dolayısıyla Çin'in bu tarz ürünleri ihraç etmesi her ne kadar eleştirilse de kıta halkı ucuz Çin ürünlerine rağbet göstermektedir.(Yıldız, 2018). Çünkü kıta halkı ucuz Çin ürünlerini alabildikçe hem alım güçlerinin arttığını düşünerek motive olmaktadırlar hem de yaşam standartları yükselmektedir (Alpay, 2011: 20). Bunun en büyük sebebi ise Çin'in her sektörde ürünü kıtaya ihraç etmesidir. Örneğin Etiyopya'da Çin firmalarının düşük fiyatla sattığı cep telefonları, televizyon, beyaz eşya, otomobil ve diğer tüm teknolojik ve elektronik aletler sayesinde (Yıldız, 2018) Etiyopya halkı normalde satın alamayacakları ürünleri elde ederek yaşam standartlarının yükseldiğine inanmaktadır (Erşan, 2017: 47).

Çin'in kıta halkının yaşadığı bu durumu kavrayarak kıtaya düşük fiyatlı ve kaliteli ürün ihraç ettiği düşünülmektedir. Çünkü Çin, ürünlerinin fiyatlarını ve kalite seviyelerini ihraç ettiği pazarlara göre ayarlamaktadır. Örneğin Çin ayakkabıları Avrupa pazarında 15 Euro'ya satılırken, alım gücü düşük olan Etiyopya'da 5 Euro'ya satılmaktadır (Bayram, 2016: 508). Bu nedenle ucuz ve düşük kaliteli ürün satan Çinli firmalar hakkında kıta halkının % 12'si çok memnun, % 41,5'i memnun olduğunu dile getirerek aslında halkın yarısının bu durumdan şikâyetçi olmadığını gözler önüne sermişlerdir (Sautman ve Yan, 2009: 742'den aktaran Ermağan ve Fidan, 2014: 65). Ayrıca Çin'in kıtadaki orta sınıf büyüdükçe, daha yüksek kaliteli ürünleri kıtaya ihraç etmeye başlayacağı ancak henüz yüksek kaliteli ürünlere verilebilecek gelire sahip olmadıkları için kıtaya düşük kalitede ürün arz ettiği de düşünülmektedir (Erşan, 2017: 48). Ancak kıtaya yönelik Çin ihracatı bu şekilde savunulsa da kıtayı olumsuz anlamda etkilediği gerçeği değişmemektedir. Örneğin Uganda'da bir dernek yetkilisi "Ugandalıların iyi kalitede renkli bir televizyon alması çok zor bunun yerine ucuz olan Çin televizyonlarını alıp 3 hafta renkli ardından da siyah beyaz bir televizyon izliyorlar." diyerek Çin mallarının ucuz gibi görünse de kaliteli olmadığı için aslında pahalı bile olduğunu

ima etmiş ve eleştirmiştir (Lee, 2007: 26). Düşük kaliteli oldukları için kısa ömürlü olan Çin malları, Zimbabve’de “Zhing-Zhong”, Tanzanya’da “Fong Kongs” olarak nitelenerek yerli ürünlerden ayrılmış ve bu malların garantisi olmadığı için tüketici dostu olmadığı ileri sürülerek eleştirilmiştir (Arslan, 2018: 135).

Çin’in ucuz tekstil ihracatı, kıtadaki yerel firmaların kapanmasına neden olduğu için “tekstil tsunamisi” olarak adlandırılmıştır (Konings, 2016: 356). Ancak bu noktada yine hükümetlere iş düştüğü ve hükümetlerin yerli firmaları koruması gerektiği de düşünülmektedir. Örneğin, Güney Afrika’da halkın protestoları ile karşılaşan hükümet Çin tekstil ithalatını kısıtlayan bir anlaşma imzalarken, Nijerya gibi diğer kıta ülkeleri bu tarz bir koruma sağlamadığı için pek çok fabrika ve küçük esnaf kapanmıştır (Adisu, 2010: 5). Afrika kıtasında yerel endüstrinin karşılaştığı bu kritik sorun, kıtadaki işsizlik probleminin de büyümesine neden olmaktadır. Aslında Çin’in kıtada yaptığı yatırımlar ve kurduğu şirketler, fabrikalar ile kıtadaki istihdam sorununa çare olacağı ve olumlu bir etki yaratacağı düşünülmüşse de (Yılmaz, 2019) bazı işsizlik sorunları meydana gelmiştir. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek Nijerya’da Çin firmaları 30.000 Nijeryalının istihdam edilmesini sağlarken, ucuz Çin ürünleri nedeniyle kapanan yerli firmaların 350.000 işçinin işini kaybetmesine neden olmasıdır (Assefa, 2018: 79). Örneğin Çin ile yoğun olarak ticaret yapan Güney Afrika’da işsizlik oranı genellikle % 25 dolaylarında seyretmektedir (Zhau, 2014: 1042). Lesotho’da Çin ile yapılan yoğun tekstil ticareti, 2005 yılının ilk dört ayında altı büyük fabrikada 10.000 kişinin işinden olmasına sebep olmuştur (Prah, 2007: 9). Ayrıca Çin’in kıtada genellikle enerji sektörüne yoğunlaşp, bu sektöre yatırım yapmasının yalnızca büyük sermayeler gerektirdiği ancak genellikle makinelerle işlerin yapılmasının ülkedeki Çin varlığını arttırırken, işsizliğe çözüm olmadığı da savunulmaktadır (Looy, 2006: 15).

Çin’in kıtada işsizliğe neden olmasının temel sebebi olarak Çinli firmaların yerli işçilerden daha üretken, disiplinli ve çalışkan olmaları nedeniyle (Haroz, 2011: 77) aynı zamanda da Çin’deki işsizliğe çözüm bulmak amacıyla ülkelerinden işçi getirmeleri görülmektedir (Kanat, 2012). Çin firmalarının yerli işçi çalıştırmak yerine daha düşük ücret ve yüksek disiplinle zorlu koşullarda çalışabileceklerini düşündükleri Çin’deki mahkûmları kıtaya getirerek çalıştırdıkları yönünde iddialar dahi belirmiştir (Kuo, 2016). Hatta Çin’in 2009 yılında, Angola petrol firmalarında çalıştırmak üzere % 70-80 oranında ülkesinden işçi getirdiği, bu firmalarda çoğu zaman % 15’den az yerli işçi çalıştırıldığı iddia edilmektedir (Zhau, 2014: 1043). Kıta genelinde ise Çin’in 1 milyona yakın Çinli işçi getirdiği ve bu durumu stratejik olarak uyguladığı düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle Çin’in Afrika

piyahasında yatırımları ve ticari faaliyetleri haricinde ülkesinden işçi getirerek hâkimiyet sağlamak ve kıta halkını kendisine muhtaç bırakmak adına bilinçli bir strateji uyguladığı düşünülmektedir (Dağlı, 2018b).

Kıtada var olan Çinli işçilerin işsizliğe neden olduğunu düşünenlerle birlikte kıtadaki Çinli işçileri diğer yabancıların aksine yerel halk gibi davrandığı için yadırgamayanlar da mevcuttur (Haroz, 2011: 78). Hatta kıtada bulunan Çinliler hakkında yapılan araştırmada, Çinlilerin % 72.5 çok çalışkan, % 9 disiplinli ve % 9.5 cana yakın oldukları belirtilmiştir (Sautman ve Yan, 2009: 744'den aktaran Ermağan ve Fidan, 2014: 65). Bu olumlu algıyla birlikte, Çin'in kıtada yerel işçi yerine Çinli işçi çalıştırdığı iddialarının gerçeği yansıtmadığını savunanlar da vardır. Bu iddiaları çürütmek amacıyla da Çin'in kıtadaki yedi ülkede kurduğu ekonomik ve ticari işbirliği bölgelerinde çalışanların oranları bildirilmiştir. Mısır'da hali hazırda bir yabancı işçiye karşılık dokuz Mısırlı işçi çalıştırılması yönünde kesin bir politika uygulandığı için Mısır'daki ticari bölgenin inşasında 1.800 yerli işçiye karşılık, 80 Çinli işçi çalıştığı belirtilmiştir. 2009'da Zambiya'daki ticari bölgede yaklaşık 700 Çinli işçi çalışırken, 3.300 yerli işçi çalıştığı kayda geçmiştir. Nijerya Lekki ticari bölgesinde ilk etapta 50 ila 200 arasında Çinli mühendis ve teknik ekibin çalıştırıldığı akabinde çalışan yerli işçinin yarısı kadar Çinli işçi çalıştırıldığı bildirilmiştir. Mauritius ticari bölgesi ilk açıldığında 5.000 işçi çalıştırılacağı ve yarı yarıya işçi dağılımı gerçekleştirileceği duyurulmuştur (Brautigam, 2011: 45).

Çinli şirketler düzeyinde bakıldığında kıtada bulunan 198 Çin firmasında 6400 Çinlinin, 34.000'de Afrikalının çalıştırıldığı saptanmıştır (Bayram, 2016: 508). Akabinde daha geniş kapsamlı yapılan bir araştırmada 650 Çin maden, imalat ve inşaat firmaları incelemeye alınmıştır. Araştırma sonucunda firmaların % 80-95 arasında yerel işçi istihdam ettiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırmada Çinli işçilerin yoğun olarak yerel işçilerden yeteri kadar verim alınamayacağı düşünülüyor, dil farklılığından ötürü sorun yaşanmasının istenmediği ve hızlı tamamlanması gereken projelerde çalıştırıldığı vurgulanmıştır (Kılıç, 2019: 77). Kıta genelinde yapılan bazı projelere bakıldığında ise Çinli işçilerin varlığının abartılmayacak rakamlarda olduğu görülmektedir. Angola Stadyumu yapılırken 700 Çinli- 250 yerli işçi, Kongo Barajı yapılırken 400 Çinli-2.000 yerli işçi, Kenya Mombasa Limanı yapılırken 45 Çinli- 1.371 yerli işçi ve Benin Tekstil Fabrikası yapılırken 5 Çinli-1.100 yerli işçi çalıştırıldığı ortaya çıkmıştır (Erşan, 2017: 52). Ayrıca Çinli işçilerin en çok Cezayir, Angola, Etiyopya, Nijerya ve Kenya'da çalıştırıldığı ve bahsi geçen beş ülkedeki Çinli işçilerin, 2016 sonunda kıta genelinde çalışan tüm Çinli işçilerin % 65'ine tekabül ettiği bilinmektedir. Yine

2016 sonunda Çin resmi kaynakları kıtada 227.407 Çinli işçinin çalıştığı bildirmiştir (Kılıç, 2019: 77). Nitekim kıtadaki Çinli işçi sayısının zirve yaptığı 2015 yılında bile 263.659 kişiden bahsedilmiştir. 2015 yılından itibaren kıtada çalışan Çinli işçi sayısının her sene düştüğü ve hatta 2017'den 2018'e gelindiğinde 1.632 işçinin kıtadan ayrıldığı ve 2018 yılında 201.057 Çinli işçinin kıtada çalıştığı ortaya çıkmıştır (CARİ, 2020f).

Kıtada çalışan Çinli işçilerin varlığı ile ilgili ortaya atılan tezler çürütülse de yine de kıtada bulunan Çinli firmaların bazı istihdam sorunları yarattığı, yaratmasa dahi sağladığı çalışma koşulları ile ilgili bir takım olumsuzluklara yol açtığı gözlemlenmektedir. Çin firmaları yerel halkı herhangi bir iş sözleşmesi imzalatmadan, sağlık sigortalarını ödemedi ve fazla mesai yaptırarak çalıştırması nedeniyle çoğu zaman eleştirilmektedir (Kadier, 2013: 94). Bunun yanı sıra Çinli işverenlerin, yerli işçilere daha az ücret ödeyerek çalıştırdıkları yönündeki eleştiriler de mevcuttur. Örneğin 2010 yılında Malavi'de aylık asgari ücret 20 dolar civarındayken, Çinli işverenlerin yerli işçilere 13 dolar ücret ödediği ortaya çıkmıştır (Dağlı, 2018c). Çinli firmaların yerlileri maruz bıraktığı kötü çalışma koşulları içerisinde tehdit, baskı ve kötü muamelenin de bulunduğu belirtilmektedir. Çinli işverenlerin, Afrikalı işçilere uyguladığı kötü muamelelerin zaman zaman trajik vakalara dönüştüğü de olmuştur. Örneğin, 2007 yılında Etiyopya'da bir Çin firmasının güvenlik görevlisi alımı için düzenlediği mülakatta, Çinli tercümanın mülakata gelen Afrikalı personele yönelik aşağılayıcı ibareler kullanması üzerine sınırlanan personel iki Çinli tercümanı silahla yaralayarak öldürmüştür (Kadier, 2013: 94). Çin'in sunduğu kötü çalışma koşulları zaman zaman sömürgeci dönemin şartlarını hatırlatınca, Çinli firmalara yönelik tepkiler de artmaya başlamıştır (Kanat, 2012).

Afrika'da Çinli işletmelerde çalışan işçiler daha iyi koşullarda ve daha adil sözleşmeler imzalayarak çalışabilmek adına ülkenin çeşitli yerlerinde zaman zaman protestolar yapmışlardır (Breslin, 2010: 59). Çünkü nasıl ki sağlıksız ve kötü çalışma koşulları nedeniyle Çin'de iş kazaları, işçi yaralanmaları ve ölümleri meydana geliyorsa Afrika'da da bu tarz vakalar meydana gelmeye başlamıştır (Anshan, 2007: 85). Özellikle Zambiya, Çinli firmaların kötü çalışma koşulları yüzünden çok fazla vaka ve karışıklığın olduğu kıta ülkesidir. Zambiya'da Çin'in kötü çalışma koşulları içerisinde en göze çarpan örneklerden bir tanesi Çin Mulungushi Tekstil firmasının geceleri Zambiyalı işçileri fabrikada kilitleyerek daha fazla çalışmaya zorlaması olmuştur (Zhou, 2014: 1045). Akabinde 2005 yılında Chambishi Kömür Madeni Ocağındaki kötü çalışma koşullarının yol açtığı iş kazasında 50'den fazla işçinin ölmesi üzerine, Zambiyalı işçiler daha iyi koşullarda çalışmak için Çinli işverenleri protesto

etmişlerdir (Prah, 2007: 9). 2005 yılındaki bu olay Zambiyalı işçiler için unutulmaz bir travmaya neden olmuştur (Doğu, 2018b). Bu durumun farkında olan Çin devlet başkanı Hu Jintao 2007 yılında ülkeye ve hatta maden ocağına yapacağı ziyareti oluşabilecek tepkilerden dolayı iptal etmek zorunda kalmıştır (Prah, 2007: 9). Ancak 2005 yılındaki kaza ve ardından gelişen protestolar son vaka olmamıştır. 2010 yılında ülkenin güneyindeki bir maden ocağında, Zambiyalı işçiler ve Çinli yöneticiler arasında oluşan münasebette, Çinli yöneticiler av tüfeği ile 11 yerli işçiyi yaralamıştır (Kadier, 2013: 94). 2012 yılında Collum Kömür Maden ocağında çıkan isyanda Zambiyalı işçilerin bir Çinli müdürü öldürdüğü ve arbeye de iki Çinli müdürün ve birkaç Zambiyalı işçinin yaralandığı ortaya çıkmıştır (Zhau, 2014: 1045).

Zambiya’da yaşanan bu vakaların ardından Çinli yetkililer ülkedeki varlıklarını tehlikeye atmamak adına çalışmalara başlamışlardır. Çin Demir Dışı Metal ve Madencilik Şirketi (CNMC) bir sosyal sorumluluk projesi kapsamında, maden ocaklarının iyileştirilmesi ve CNMC bünyesinde çalışan yerli işçilerin, işçi sendikalarına üye olup örgütlenmesine izin verilmesini kararlaştırmıştır. Ayrıca şirket 2010 yılında, CNMC’de çalışan Zambiyalı işçilerin maaşlarına % 12-15 oranında zam yapılmasına karar vermiştir (Brautigam, 2011: 45). Ancak her ne kadar Çinli firmalar ve yetkililer düşük ücretler, alınmayan güvenlik tedbirleri ve işçi haklarına önem verilmemesi gibi konularda eleştirilse de bu durumun Afrikalılara özgü ırksal bir muamele olmadığını, Çinli işçilerin de aynı saat, aynı maaş ve koşullarda çalıştırıldığı da belirtilmektedir (Erşan, 2017: 53). Bunun yanı sıra Çinlilerin kıtadaki varlığı yalnızca işsizlik ve çalışma koşulları nedeniyle eleştirilmemektedir. Çin kimi zaman, yerel halka istihdam sağlasa da vasıflı işgücünde yerel halkı kullanmadığı gerekçesi ile eleştirilmektedir (Breslin, 2010: 59). Çin’in yerel halka istihdam sağladığı takdirde yerel halkı fabrikalarda çalıştırdığı, idari görevlerde de Çinlileri çalıştırdığı göze çarpmaktadır (Baydemir, 2018). Afrikalıların işe ihtiyacının olması bu durumu önemsememelerine neden olmakla birlikte, Çinli firmalardaki Afrikalı müdürlerin oranının % 44’ten daha az olduğu tespit edilmiştir (Gümrükçüoğlu, 2017). Çin’in bu tarz bir strateji uygulamasının vasıfsız işgücünü bir başka ifadeyle eğitimsiz iş gücünü ihtiyacı arttırdığı bu nedenle de kıtadaki eğitime katılım oranına zarar verdiği savunulmaktadır (Aydın, 2019a). Çin’in bu durumu Çinlilerin önemsenmesi ve varlıklarını güçlendirmek amacıyla kasıtlı olarak yaptığı da düşünülmektedir (Baydemir, 2018).

Çin’in oluşturduğu kötü çalışma koşulları Afrikalı işçi kesimi olumsuz anlamda etkilerken bir yandan da çevreye de zarar vermektedir. Çin’in otuz yılda hızla kalkınması sonucunda ülkesini maruz bıraktığı çevre kirliliği ve diğer ekolojik sıkıntıları, aynı kalkınma

hızı vaat ettiği Afrika'da da yaşattığı yönünde bir takım bulgular bulunmaktadır (Anshan, 2007: 85). Kendi ülkesinde uzunca bir süre ekonomik kalkınma adına çevresel faktörleri göz ardı eden Çin firmalarının, kıta hükümetlerinin de bu yönde herhangi bir antlaşma yapmaması nedeniyle çevresel konuları dikkate almadığı düşünülmektedir (Taylor, 2007: 16). Çin'in yasal olmayan bir şekilde kendi çıkarları doğrultusunda doğal kaynakları kullandığı özellikle kıta ormanlarında, balıkçılık sektöründe ve fildişi elde edebilmek adına ciddi anlamda çevresel ihlaller yaptığı saptanmıştır (Gümrükçüoğlu, 2017). Kıtada çalışan üst düzey iki Çinli vatandaşın fildişi bileziklerle ve Çin medya şirketi sahibinin 1,5 kilo fildişi ile yakalanmaları üzerine özellikle Malavi olmak üzere pek çok kıta ülkesinde Çin'in fildişi kaçakçılığı yaptığı ortaya çıkmıştır (Dağlı, 2018c). Nitekim Çin'de 2017 yılında fildişi ticareti yasaklanmasına rağmen Nisan 2019 tarihinde yapılan bir baskında 2.750 adet fildişi ele geçirilmesinin (CNN Türk, 2019) Afrika'dan yapılan fildişi kaçakçılığı ile yakından ilgisi olduğu varsayılmaktadır.

Fildişi kaçakçılığı haricinde Çin'in kıtada çevreye verdiği en büyük zararın kereste ithal etmek için gerçekleştirdiği bilinmektedir. Kıtadan önemli oranda kereste ithal eden Çin'in yerel Afrikalılar ile anlaşıp Liberya, Kamerun, Mozambik ve DKC'de binlerce hektarlık ağacı katledip, bir şekilde ülkesine aktardığı öğrenilmiştir (Assefa, 2018: 79). Çin'in 2017 yılında Afrika'dan 2.5 milyon metre küp tropikal kereste ithal ettiği ancak bu ithalatta yasadışı kesimlerin olduğu tespit edilmiştir. Çin Kamerun'dan % 80, DKC'den % 90, Ekvatorial Gine'den % 90 ve Gabon'dan % 80 oranında kereste ithal etse de bunun önemli bir kısmı yasanın öngördüğü orandan fazla ağaç kesilmesi veya yasadışı ithalat yoluyla meydana gelmektedir (Asche ve Schüller, 2008: 63, 64). Ayrıca kıtadaki Çin firmalarının da çevresel faktörleri göz ardı eden eylemleri olduğu söylenmektedir. Örneğin, Gabon'da Çin petrol firması atıklarını doğaya atma, dinamik patlatma gibi çevreye zarar veren eylemleri nedeniyle çevre örgütleri tarafından hedef alınmıştır (Uchegara, 2009b: 10). Gabon'da çevre örgütleri SİNOPEC'in çevreye verdiği zararı kanıtlayan bir rapor hazırlayıp kamuoyunun ve hükümetin dikkatini çekerek Gabon hükümeti ile SİNOPEC arasında yapılması planlanan petrol projesinin belli bir süre rafa kalkmasına sebep olmuşlardır (Nagao, 2016: 1). Bu nedenle Çin kıtada herhangi bir çevresel koruma tedbiri almadığı ve kıtanın ekolojik yapısının bozulmasına sebebiyet verdiği için eleştirilmektedir.

Çin kıtadaki tüm bu olumsuz tavırlara yönelik eleştirileri bertaraf etmek ve ekonomik çıkarlarını korumak için otoriter liderlerle işbirliği içinde olmayı tercih etmektedir. Çin kıtadaki siyasi ve ekonomik elit ile sıkı bağlar kurup, kişisel ilişkiler geliştirerek siyasi ve ekonomik varlığını daimi kılmaya çalışmaktadır (Alden, 2005: 159). Siyasi elit ve otoriter

liderlerle yakın temas içinde olan Çin'in ticari ilişkilerde ve yatırımlarda öncelikli olabilmeyi, batılı firmaların geri çekildiği petrol sahalarında daha çok petrol ithal edebilmeyi ve uzun dönemli enerji ihtiyacını bir şekilde güvence altına alabilmeyi garantilediği görülmüştür. Çin'in belirtilen gayelerle en dikkat çekici işbirlikleri Sudan'da El Beşir ve Zimbabve'de Robert Mugabe yönetimleri ile olmuştur (Ermcht, 2014). Ancak Çin'in ekonomik çıkarları doğrultusunda otoriter ve insan hakları ihlalleri yapan liderler ile işbirliği yapması haricinde kıtada meydana gelen iç savaşlarda veya siyasi-askeri krizlerde zaman zaman "siyaset siyasettir, ticaret ticarettir" veya iç işlere karışmama mantığından uzaklaşarak, ekonomik dürtüleri doğrultusunda hareket ettiği de gözlemlenmiştir. Aslında kıtada meydana gelen bu tarz vakalar Çin'in dış politika prensiplerinin, ekonomik çıkarlar doğrultusunda testten geçmesine sebebiyet vermiştir. Çin'in dış politika prensipleri ile ekonomik çıkarları ve aynı zamanda uluslararası sistemdeki mevcudiyeti arasında ikilemde kaldığı en bilinen örnek Darfur Krizi²⁵ olmuştur.

Darfur krizi Çin'in bir tarafta egemenlik ve iç işlere müdahale etmeme prensipleri ile "ticaret ticarettir ve siyasetten ayrılır" mantığı, diğer taraftan da uluslararası baskı, BM'deki konumu ve diğer ülkelerle ilişkisini bozmama stratejisi arasında gelgitler yaşadığı bir sorun olmuştur (Holslag, 2008: 72,73). Sudan'da meydana gelen olayların, Darfur Krizi'nin, 2011 yılındaki ayrılmanın ve Güney Sudan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardında sömürgecilik döneminin bitiminden itibaren ülkenin bir türlü ulus devlet kavramını ve merkezîyetçi yapıyı geliştiremeyip ülkedeki farklı grupların talepleri karşısında hükümetin sorunları anlamak yerine şiddet ve baskı yolunu tercih etmesi gibi geniş kapsamlı bir çerçeve vardır (Öztürk, 2011: 141). 2004-2008 yılları arasında meydana gelen Darfur Krizi de uzun bir geçmişi olan ve Çin'in Afrika kıtasına yoğunlaşması nedeniyle krizin neredeyse merkezinde yer aldığı önemli bir uluslararası sorundur (Bayram, 2017b: 230). 2004 yılında krizin başlamasının ardından ülkede artan şiddet olayları, tecavüzler, ölümler ve göç olayları uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve BMGK'de Sudan'daki olaylara müdahale edilmesi ile ilgili kararlar alınmaya çalışılmıştır. Ancak Çin hükümeti, Darfur'da yaşananların Sudan'ın kendi sorunu olduğu bu nedenle hükümetin rızası ve onayı olmadan herhangi bir müdahalenin gerçekleştirilemeyeceğini öne sürerek geleneksel içi işlere karışmama politikasını bu olayda da gün yüzüne çıkarmıştır (Vural 2017: 140).

---

²⁵ Darfur Krizi siyasi ve askeri olayları içine alan bir vaka olsa da işin içine Çin'in ekonomik çıkarları girdiği için, Çin'in siyasi, askeri ve ekonomik varlığı anlatıldıktan sonra askeri, siyasi ve ekonomik kaygıların tüm hepsini içine alan Darfur Krizinin bu bölümde kabaca anlatılması uygun görülmüştür.

BMGK'de Sudan hükümetine yönelik karar alınmasını engelleyen Çin pek çok kararın bloke edilmesinde ve kararların yumuşatılmasında aktif rol almıştır. BMGK'de ilk etapta ekonomik tedbirler gibi daha hafif kararların alınmasını sağlayan Çin, direkt bir askeri müdahalenin gerçekleşmemesi ve uluslararası toplum karşısında zaman kazanarak Sudan hükümeti ile koordinasyon içinde olmak adına fazlasıyla uğraşmıştır (Bayram, 2017b: 239). El Beşir yönetimi ile siyasi ve ekonomik bağları çok güçlü olan Çin yönetimi, uluslararası alanda aldığı tepkiler nedeniyle müdahaleyi daha fazla engelleyemeyeceğini anlayınca El Beşir hükümeti ile temasa geçerek ikna etme yolunu seçmiştir (Vural, 2017: 140). Nitekim Şubat 2007 tarihinde Çin devlet başkanı Hu Jintao Sudan'a yaptığı ziyarette, El Beşir yönetimini ikna ederek, Sudan hükümetinin BM barış misyonunun Sudan'da kurulmasına razı geldiğini duyurmuştur. Çin'in BM barış misyonlarının varlığı ile ilgili en büyük koşulu olan egemen devletin rızası prensibi ilk kez Çin'in arabulucuğu ile gerçekleşmiştir (Bayram, 2017b: 243).

Çin'in Darfur krizi ile bu denli ilgilenmesinin ve Sudan hükümetini BM barış misyonunun konuşlandırılması konusunda ikna edebilmesinin arkasında ise 1990'lardan beri taraflar arasında giderek büyüyen bir ivme ile yürüttükleri ekonomik ve ticari ilişkiler vardır. Öncelikle Sudan 1997 yılında ABD tarafından, teröre destek verdiği gerekçesi ile kara listeye alınmış ve uluslararası toplum tarafından izole edilmeye başlanmıştır (Zengin, 2019). Sudan'da yaşanan güvenlik problemleri ve siyasi istikrarsızlık Batılı firmalarında ülkeden çekilmesine neden olurken, Sudan hükümeti yeni alternatifler aramaya çalışmıştır. Bu noktada 1990'lar itibariyle kıtaya yönünü dönen Çin hükümeti kıtadaki boşluğu fark ederek petrol bakımından oldukça zengin olan ancak finansal ve teknolojik desteğe ihtiyacı olan Sudan'a yönelmeye başlamıştır (Karaca ve Yüksel, 2014: 1100). Chevron ve Talisman gibi batılı büyük enerji firmaları kıtadan yatırımlarını ve ticari faaliyetlerini çekerken, Çin bu boşluğu teknolojik, finansal ve teknik yardımları ve enerji sektörüne yönelik yatırımları ile doldurmuştur (Koning, 2016: 352). Çin'in Sudan'a yönelmesinin en büyük sebebi olarak Sudan'ın özellikle Muglad bölgesi olmak üzere petrol ve pek çok doğal kaynak açısından zengin olması görülmüştür. Sudan petrol, doğalgaz, altın, gümüş, uranyum, bakır ve manganez olmak üzere pek çok kaynak açısından zengin olunca, 1990'lardan itibaren enerji ihtiyacı giderek artan Çin, Sudan'a yönelmiştir (Yüksel, 2014: 115). Çin, Sudan'da Batılıların yıllardır yalnızca sömürdüğü alanlara sağladığı teknik destek ve petrol rezervlerine yaptığı yatırımlarla, Sudan'ın her geçen gün daha fazla petrol üretmesine vesile olmuştur. Giderek

petrol üretimi artan ve petrolü ihraç etmeye başlayan Sudan hükümeti için, buna imkân tanıyan Çin kurtarıcı bir dost olarak görülmeye başlanmıştır (Karaca ve Yüksel, 2014: 1101).

Sudan hükümeti kendisini yalnızlaştıran Batılılara karşı, dost olarak gördüğü Çin'e ciddi anlamda imtiyazlar vermiş ve ticari ilişkisini geliştirmiştir. CNPC, 1999 yılından beri Sudan petrolüne yaptığı yatırımların karşılığında Büyük Nil Petrol İşletmeleri Şirketinde % 40 hisse sahibi olarak, Sudan petrol yataklarında önemli bir hâkimiyet elde etmiştir. Nitekim Sudan'ın petrol ihracatının en az % 77'lik kısmını Çin'e yaptığı bir başka ifadeyle, günlük 337.000 varil petrol üreten Sudan'ın 260.000 varilini Çin'e ihraç ettiği bilinmektedir (Demirbaş, 2015). Ayrıca Sudan'ın Çin'e ihraç ettiği petrolün yaklaşık % 38'i ülkedeki yatırım faaliyetlerini yürüten Çin kamu ve özel firmaları tarafından çıkarılmaktadır. Çünkü Çin firmalarının, yıllardır Batılı firmaların Sudan enerji sektörünün kalkınması için yatırım yapmamasına karşın ülkedeki riskleri kabul ederek petrol rafinerileri, depolama alanları, boru hatları konusunda ciddi yatırımları bulunmaktadır (Karaca ve Yüksel, 2014: 1104). Çin yatırımları sonucunda ülkedeki Hartum Kimya Endüstrisi Şirketinin %50, Petrokimya Ticaret Şirketinin ise tüm hissesini elinde bulundurmaktadır (Karaca, 2012: 108). Ayrıca taraflar arası ticari ilişkileri oldukça yoğundur ve Sudan'ın toplam ticaretinde Çin, % 64 pay ile ülkenin birinci ticaret ortağıdır (Holslag, 2008: 71). Sudan petrol haricinde pek çok maden ve metali, susamı, tarımsal ürünü ve pamuğu Çin'e ihraç etmektedir. Çin ise kıta genelinde olduğu gibi sınai kalkınmayı tamamlayamayan Sudan'a makine, elektronik ürünler, tekstil ürünleri, kimyasal ve plastik ürünler ihraç etmektedir (Yüksel, 2014: 121). Ticari faaliyetlerin yoğunlaşması Sudan'da faaliyette bulunan en büyük 15 yabancı şirketin 13'ünün Çinli firmalar olmasına da imkân tanımıştır (Servant, 2005: 3).

Çin'in Sudan'daki ekonomik varlığı ile ilgili dikkat çeken bir detay ise karşılıklı ticaretten ve yatırımlardan ülkedeki küçük bir kesimin faydalanmasıdır. Bir başka deyişle, Çin ile yapılan ticaretten ülkedeki küçük bir siyasi ve ekonomik elit kar sağlarken, Çin yatırımlarının bir kısmı da bu grubu tatmin etmeye yarayan projelerden oluşmuştur. Çin benimsediği bu strateji ile siyasi ve ekonomik eliti kendi yanına çekerek hem ülkedeki ekonomik menfaatlerini korumak hem de kıtadaki güçlü konumunu sürdürmek istemiştir (Yüksel, 2014: 132). Bu mantıkla Sudan ile ilişkilerine devam eden Çin, ülkede Darfur krizi dâhil tüm sorunlarda iç işlere karışmama prensibi gereği El Beşir hükümetine eleştiride bulunmamıştır. Dolayısıyla Çin, Sudan hükümeti ile ekonomik ve ticari ilişkilerini “ticaret ticarettir” mantığı ile Darfur krizi kapsamında çatışmalar ve ölümler gerçekleşirken de sürdürmüştür. Hatta Çin bu dönemde ülkeye silah satışı yapmış ve BMGK kapsamında

Sudan'a silah ambargosu konulması yönündeki kararlara itiraz da bulunmuştur. Çin bu tutumundan dolayı Darfur'da yaşanan insan hakları ihlallerinde en az El Beşir hükümeti kadar suçlu olmakla ve kimi çevrelerce soykırım olarak atfedilen vakalarda hükümete silah satarak şiddet olaylarını arttırmakla ve soykırıma ortak olmakla eleştirilmiştir (Bayram, 2017b: 229, 235). Çin hükümeti ilk etapta iç işlere karışmama prensibi güderek Sudan hükümeti ile daha fazla yakınlaşarak, ülkedeki mevcudiyetini sağlama almıştır. Ancak eleştiriler arttıkça uluslararası alandaki konumunun zarar göreceğini anlayan Çin hükümeti, Sudan'daki konumunu tehlikeye atmayacak şekilde Sudan hükümetini herhangi bir rejim ve iktidar değişimi olmayacağına ikna ederek BM barış misyonunun ülkede konuşlandırılmasına razı etmiştir. Çin, Sudan hükümetini ikna yolunu seçerek Batılı devletler gibi tehdit, baskı ve ceza yoluna başvurmadan diplomatik ilişkiler kurarak ve dostça yaklaşarak (Nogayeva ve Jumadilova, 2017: 751) hem ülkede ve kıtada olumlu bir izlenim bırakmıştır hem de yumuşak güç unsurlarını etkili bir biçimde kullanarak kendisi hakkındaki negatif düşünceleri savmaya çalışmıştır. Ayrıca Çin Darfur krizindeki stratejik hamlesi ile kıtadaki otoriter liderlerin gönlünü kazanırken, uluslararası sistemde de diğer devletlerle herhangi bir çatışma içine girmemeyi tercih ettiğini ve her devletin egemenlik hakkına saygı duyduğunu göstermiştir (Bayram, 2017b: 243).

Çin için önemli bir sınav olan Darfur krizi aynı zamanda uzun ve kısa dönemli çıkarlarının ve kazançlarının uzlaşmış hali görülmektedir (Holslag, 2008: 73). Çin dış politika prensiplerinden vazgeçip vazgeçmeme konusunda da ikilem de kaldığı bu önemli sınavdan bazı dersler çıkarmıştır. 2008 Olimpiyatlarında pek çok protesto ve soykırım suçlaması ile karşı karşıya kalan Çin, Darfur krizi ile dış politika çıkarlarını tehlikeye attığını fark etmiştir. Çinli yetkililer ülkelerin iç meselelerinin Çin dış politikasını etkilediğini ve ticaret yaparken bu durumu görmezden gelemeyeceklerini anlamışlardır. Bu nedenle Çinli yetkililer uzun dönemli çıkarları aynı zamanda da uzun vadeli ticari ve enerji güvenliği tesisi için iyi yönetim ve istikrar unsurlarını dikkate alarak Afrika ülkeleri ile iletişime geçmeye çalışmıştır (Wang ve Zou, 2014: 1127). Nitekim Çin'in Güney Afrika ve Mısır ile yoğun temas içinde olmasında, Güney Afrika'nın kıtanın en iyi ekonomisi olmasının veya Mısır'ın en istikrarlı ülkelere birisi olmasının, Darfur Krizi sonrasında alınan derslerle alakası vardır.

Çin Darfur krizinin ardından bir takım dersler çıkarmasına rağmen ekonomik çıkarları uğruna zaman zaman kendi dış politika prensiplerinden vazgeçebilmesi ve çoğu zaman kıtadaki otoriter liderlerle yakın temasta bulunması, Çin'in kıtadaki mevcudiyeti arttıkça

siyasi ve askeri hamlelerden uzak durup duramayacağı, kimi zamansa yeni bir sömürgecilik hareketini başlatıp başlatmayacağı konusunda endişeler ve eleştiriler oluşturmuştur. Ayrıca Çin'in kıtadaki otoriter liderlerle işbirliği yaparak geliştirdiği ekonomik ve ticari faaliyetlerin çoğu zaman kıta güvenliğinden üstün gelmesi durumu bir başka ifadeyle Çin'in ülkelerin istikrarını düşünmeden sadece ticari kaygılarla silah satması kıtadaki güvenliği ve istikrarı tehdit eder niteliktedir. Ancak bu durumun farkında olmayan liderlerin, ekonomik kaygılarla ilerleyen ama uzun vadede kıtada büyük zararlar yaratabilecek Çin ile işbirliği kurmalarının gelecekte yeni bir sömürgecilik tehdidine dönüşebileceği yönünde bir takım kaygılar yaratmaktadır (Aydın, 2019a). Çin'in yeni bir sömürgecilik veya neo-sömürgecilik olarak adlandırılan stratejiyi başlatıp başlatmadığı petrole ve enerji kaynaklarına ulaşmak için ülkelerde büyük hisselere sahip olmasından, kaynakları tek başına çıkarma hakkı elde etmesinden, kredi ve yardım karşılığında uzun dönemli kaynaklara erişim hakkı elde etmesinden, tıpkı geçmişte sömürgeci devletlerin yaptığı gibi yerel işçileri düşük ücretle ve kötü şartlarda çalıştırmamasından, ekonomik kaygıları doğrultusunda kıtanın istikrarını, güvenliğini ve ekolojik dengesini düşünmeden adım atmasından ve yaptığı ticari antlaşmalar ile ülkelerini kendisine bağımlı kılmasından dolayı sorgulanmaktadır.

Çin'in kıtadaki ekonomik varlığının kısa sürede işsizlik, ticari dengesizlik, borçlanma, çevre kirliliği, dışa bağımlılık, otoriter liderlerin güçlenmesi ve yerel endüstrinin zarar görmesi gibi pek çok olumsuzluklar yarattığını düşünenler bu durumu “sarı tehlike” olarak kavramsallaştırmaktadır (Uchehara, 2009a: 108). Aslında sarı tehlike kavramı 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupalılar tarafından, Asya istilasının tehlikesini anlatmak amacıyla ortaya atılan ırksal bir inşadır. Buna göre, Asyalılar uygarlaşmamış/barbar, düşük zekâlı, tehlikeli ve modern devletler için pek çok tehlike barındıran uluslardır (White, 2019). Bu terim elbette ki Afrika için bu anlamda kullanılmasa da sarı tehlikenin Afrika'da da pek çok olumsuzluğu bir arada getirdiği belirtilmektedir (Uchehara, 2009a: 108). Örneğin Çin'in Angola, DKC ve Sudan'da uzun dönemli ancak dünya piyasalarının altında petrol antlaşması yapmasının bahsi geçen ülkelere yarar sağlamaktan ziyade Çin'i neo-sömürgeci bir güç haline getirdiği düşünülmektedir. Ayrıca Çin'in küreselleşme çağının getirilerinden sonuna kadar faydalanırken, ortağı olarak gördüğü kıta ülkelerinin küreselleşmeden kendisi gibi yararlanmasına imkân tanımayan neo-sömürgeci bir güç olduğu iddia edilmektedir (Dijk, 2009c: 216). Bunun yanı sıra Çin'in yatırımlarını ya “katlanırsın” ya da “devam etmem, bırakırım” tehdidi ile yaptığı da iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre Çin'in ülkelere ya “proje maliyetlerine ve varlığıma katlanırsın ve sonunda bu projeden yararlanırsın” ya da

“projelerime devam etmem, pek çok sorun yaşamaya devam edersin” dediği öne sürülmektedir (Soule, 2019).

Çin hakkındaki neo-sömürgecilik ithamları zaman zaman kıta içindeki liderler veya önemli isimler tarafından da kullanılmaktadır. Öncelikle 2011 yılında göreve gelene kadar sıkı bir Çin muhalifi olan Michael Sata, hem Zambiya’da hem kıtada Çin varlığının bir umut olarak görülmesini “affedilemez bir hata” olarak nitelendirmiştir. Çünkü Sata’ya göre “Zambiya’daki Çin yatırımları, Afrika’nın köleleştirilmesine yol açan merkantilist dönem tavrılara oldukça benzemektedir. Batı sömürüsü ile Çin sömürüsü mukayese edildiğinde, Batı’nın geçmişte yaptığı sömürü daha sevecen kalmaktadır. Batı sömürüsü ticari odaklı olup, altyapıya yatırım yapmıştır. Çin ise kaynak politikası güderek ‘alabildiğini al ve arkana bakmadan git’ psikolojisi ile kıta halkının geleceğini ve refahını düşünmemektedir.” (Doğu, 2018b). Çin hakkında hemen hemen benzer olumsuz fikirlere sahip olan eski Güney Afrika devlet başkanı Thabo Mvuyelwa Mbeki, Çin ile yapılan ticaretin tehlikeli olduğunu düşünmüştür. Mbeki’ye göre “Eğer ki Çin kıtaya mamul ürün ihraç etmeye, Afrikalılar da yalnızca hammadde/kaynak ihraç etmeye devam ederse, Afrika ülkeleri az gelişmişliğe mahkûm olmaya devam edecektir.” Bu nedenle de Çin’in kıta ile geliştirdiği ticaretin Afrika’nın geçmişte kolonyal devletler ile yaşadığı ilişkinin tekrarı olduğunu düşünmüştür (Gu ve Humphrey, 2006: 8). Keza Nijerya Merkez Bankası Başkanı Lamido Sanusi, Çin varlığı nedeniyle Afrika kıtasının yeni bir sömürgecilik vakası ile karşı karşıya kaldığını, Çin’in Afrika’nın sınai kalkınmasını sağlamak bir yana sanayileşmeye ket vurduğunu ve az gelişmişliği pekiştirdiğini vurgulamıştır. Bu eleştirilere benzer olarak Kwazulu Natal Üniversitesi’nde görevli bir profesör kıta liderlerinin, ülkelere yardım ve yatırım alırken dostluk ve ortaklık söylemleri ile gelen Çin’in aslında emperyalist hedeflerden farklı amaç taşımadığını ve yalnızca kıta kaynaklarını sömürüp, sanayileşmeyi durağanlaştırdığını dikkate alarak hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir (Koşar, 2013).

Afrikalı bazı liderlerin ve önemli isimlerin Çin hakkında neo-sömürgecilik ithamlarında bulunmalarında, aslında Batılı devletlerin kıtadaki Çin mevcudiyetine yönelik rahatsızlıklarını belirtmeleri teşvik edici olmuştur. Kıtada Çin’in özellikle ekonomik varlığının kısa sürede hızla artması, bu durumdan endişe duyan Batılı geleneksel güçlerin “Çin, kıtayı sömürüyor” şeklinde eleştiri yapmalarına ve Çin’in imajını zedelemeye çalışmalarına neden olmaktadır (Dağlı, 2018b). Ayrıca Batılı devletlerin gözünde, Çin’in kıtadaki birkaç ülkenin borç yükünü arttırması, borç diplomasisini emperyalist amaçlarla kullandığı izlenimi yaratmıştır. Batılı devletler Çin’in yatırım ve yardım altında aşırı borçlandırma ve borç diplomasisi kartını

kullandığını ve bunun emperyalist niyetlerle kullanılan önemli bir araç olduğunu, nihayetinde de borç yatağına saplanan kıta ülkelerinin kaynaklarını ve stratejik öneme haiz değerlerini sömüreceğini ileri sürmektedir (Tandoğan, 2018b). Ancak Çin'in ekonomik varlığı ile ilgili neo-sömürgecilik tartışmalarını başlatmak hem çok erken (Dağlı,2018a) hem de Batılı devletlerin ilk önce kendi geçmişlerine bakmasını gerektiren bir durumdur. Çünkü Çin'in doğal kaynaklara yönelik uyguladığı Afrika politikasını, Batılı devletler uzun yıllardır uygulamaktadır (Konings, 2008: 46). Günümüzde dahi 2008 verilerine bakıldığında, Afrika'nın petrol ihracatının % 36'sı Avrupa'ya, % 33'ü Amerika'ya, yalnızca % 8,7'si Çin'e yapılmaktadır. Bu sonuç, Çin'in %8.7'lik ithalat ile kıta kaynaklarını sömürdüğünü iddia eden Batılı devletlerin, % 30'un üzerindeki petrol ithalatlarının ne olarak adlandırılması gerektiği sorusunu ortaya çıkarmaktadır (Jianbo ve Zhang, 2011: 1809).

Çin'in ekonomik mevcudiyetinin, Batılı devletlerin ekonomik yaklaşımından farklı olduğunu anlayan Afrikalı liderler ve kıta halkı, Çin'e yönelik neo-sömürgeci ithamları görmezden gelmektedir. Batılıların uzun zamandır kıtada uyguladıkları politikaları düşünen Afrikalılar, Çin'in varlığını birkaç olumsuz sonuç nedeniyle eleştirmemektedir. Örneğin 2016 yılında 36 Afrika ülkesinde yapılan bir ankette, katılımcıların % 63'ü Çin yatırımlarını, özellikle altyapıda yaşanan değişim nedeniyle olumlu bulduklarını bildirmişlerdir. Çünkü Çinli yatırımcılar kıtada bir adım öne geçebilmek adına Batılı firmalara göre daha fazla ödün verebilmektedir. Örneğin 2008 yılında Zambiya hükümetinin beklenmedik vergi tarifesi değişikliğini diğer yatırımcılar kabul etmezken, maden sektöründe varlığını gösteren Nonferrous China-Africa şirketi, yeni vergi düzenlemesine göre ödeme yapmaktan kaçınmamıştır (Doğu, 2028b). Nitekim Çin şirketlerinin memnuniyetinin sorgulandığı bir ankette katılımcıların % 12 çok memnunum, % 41.5 memnunum, % 9.5 memnun değilim ve % 9.5 memnun değilim diye belirterek aslında kıta genelinde Çin firmaları hakkında olumlu bir algının olduğunu göstermişlerdir (Sautman ve Yan, 2009: 742'den aktaran Ermağan ve Fidan, 2014: 65). Çin firmaları hakkında olumlu bir algının oluşmasında Etiyopyalılar, Çin'in halkın işine yarayacak ve günlük yaşamı kolaylaştırıcı projeler yapmalarının etkili olduğunu savunmaktadır. Etiyopya halkı nezdinde “Avrupalılar bir alıyorsa karşılığında hiçbir şey vermiyor ancak Çin bir alıyorsa bir veriyor.” algısının hâkim olduğunu söylemek mümkündür (Yıldız, 2018).

Etiyopya halkı için geçerli olan bu algının hemen hemen tüm kıta için geçerli olduğu görülmektedir. Örneğin Güney Afrika'da Çin'in maden ve minerallere yönelik talebinin artmasının fiyatları arttırdığı için Güney Afrika ekonomisinin güç kazandığı düşünülmektedir.

Ayrıca “eğer ki Çin neo-sömürgeci bir güç olsaydı Çin malları nedeniyle Güney Afrika tekstil sanayisi zarar gördüğünde, Güney Afrika tekstil endüstrisini korumak amaçlı iki yıl geçerli iki antlaşma yapmak yerine, konuyu görmezden gelirdi” düşüncesi de ülkede egemen bir anlayıştır (Erşan, 2017: 73, 75). Çin’in kıta ülkeleri ile işbirliği içinde varlığını sürdürdüğü düşüncesi Gabon lideri Omar Bongo tarafından da doğrulanmıştır. Bongo, Çin ile var olan ilişkilerden övgü ile bahsederek, ilişkilerin karşılıklı saygı, ticaret ve işbirliği üzerine kurulu olduğunun altını çizmiştir. Kıta ülkeleri özellikle güney-güney işbirliği düşüncesi üzerinde hem fikirken, enerji kaynakları üzerinden yürütülen neo-sömürgeci ithamlarını kabul etmemektedir (Uchegara, 2009a: 108). Örneğin, Angola devlet başkanı Jose Eduardo dos Santos “Çin’in doğal kaynağa ihtiyacı var Angola da kalkınmak istiyor.” diyerek ilişkilerin işbirliği ve kazan-kazan anlayışı içinde ilerlediğinden bahsetmiştir (Haroz, 2011: 83). Zambiya Finans Bakanlığı temsilcisi Miles Sampa, “Çinliler iş için buradalar, Onlar bizim ortaklarımız.” diyerek Çinlilerin tek niyetinin ticari işbirliği olduğunu vurgulamıştır (Zhau, 2014: 1034). Zimbabve eski devlet başkanı Robert Mugabe “Çin, ekonomisini başka ülkeleri yağmalamadan geliştirmekte bu nedenle de Çin ekonomik varlığı ve modeli bizim için gurur ve ilham kaynağıdır.” demiştir. Çin’in ekonomik varlığının herhangi bir iç işlere müdahale olmadan devam etmesi de Sudan Enerji Bakanı Awad al-Jaz tarafından “Çin ile ilişkilerimizde Sudan’ın geleneklerine, politikasına, inançlarına ve davranışlarına yönelik herhangi bir müdahale hissetmiyoruz.” şeklinde ifade edilmiştir (Zhau, 2014: 1040).

Son olarak Afrikalılar genel anlamda Çin’in kıtadaki ekonomik mevcudiyetinden memnun oldukları için Batılılar tarafından yapılan eleştirilerin spekülatif olduğunu düşünmektedirler. Güney Afrika’da bir siyasetçi “Çin, Afrikalılar onu istediği için kıtada var. Ancak bazıları Çin-Afrika ortaklığını kendi çıkarlarına ters görmektedir.” diyerek Batının niyetini anladıklarını ifade etmiştir (Prah, 2007: 7). Batılı devletlerin geçmişte yaptıklarını unuttuğunu vurgulayan Botsvana eski devlet başkanı Festus Mogae, “Çin’in Afrikalılara karşı tutumunu eşit buluyorum. Ancak Batı bize eski köleler gibi davrandığı için Batının varlığındansa Çin’in eşitlikçi tavrını tercih ederim.” demiştir (Aras, 2018: 151). Senegal eski devlet başkanı Abdoulaye Wade ise, “Batı ile Çin arasındaki rekabet, Afrika’nın meselesi değildir. Afrika’nın meselesi altyapı, enerji, eğitimidir. Bu nedenle bu ihtiyaçları karşılayan Çin’in tutumu, tepeden bakan post kolonyal yaklaşımdan daha makuldür.” (Bayram, 2018: 206-207) diyerek kıtadaki hâkim görüşü yansıtmıştır.

Afrika kıtasında Çin’in neo-sömürgeci bir güç olduğuna dair yapılan eleştirilere verilen olumlu cevaplara benzer olarak Çin-Afrika Kalkınma Çalışmaları Kurumu Başkan Yardımcısı

Zhou Xiaojing, “Çin kıta için tehdit değildir, neo-kolonyal uygulama yapmamaktadır. Çin, Batılı devletler gibi kıtadan petrol ithal eden bir ülkedir. Afrika-Çin arasındaki petrol ticareti açık, şeffaf ve karşılıklı faydaya dayanmaktadır. Oysaki Batılı ülkeler ve firmaları Afrika kaynakları üzerinde yaptırım güçlerini kullanarak kıta ülkelerinin çıkarlarını tehlikeye atmaktadır.” demiştir (Gu ve Humphrey 2006: 9). Çin önceki dönem başbakanı Wen Jiabao, “neo-sömürgecilik şapkası asla Çin’in başını süslemeyecektir. Çin ulusu sömürgecilikle savaşmanın gerekliliğini çok iyi kavramıştır.” (Alpay, 2011) diyerek kıtada sömürgecilik faaliyetleri yürüttüklerini iddia eden Batılılara cevap vermiştir. Sonuç olarak Çin’in kıtadaki ekonomik varlığının kısa sürede büyük bir başarı elde etmesinden dolayı, pek çok eleştiri ve kaygının hedefi olduğu gözle görülür bir gerçektir. Ancak Çin’in kıtadaki varlığı ile ilgili en önemli gerçek, bir neo-sömürgeci güç olarak atfedilebilmesi için tıpkı Fransa ve diğer Batılı güçler gibi siyasi ve askeri sürece daha fazla dâhil olup siyasi ve askeri varlığını arttırması gerektiğidir (Musa, 2015: 39). Dolayısıyla Çin’in henüz siyasi ve askeri varlığının hissedilir derecede etkin olmaması, Çin’i yalnızca ekonomik varlığından ötürü neo-sömürgeci güç olarak nitelendirmeyi de doğru kılmamaktadır.

3.2.4. Çin’in Sosyokültürel Varlığı

Afrika kıtasında sert güç unsurlarına başvurmak yerine yumuşak güç unsurları çerçevesinde ilerleyen Pekin hükümeti yatırımlar ve yardımlar ile görünür, direkt yumuşak güç unsurlarından faydalanmakla birlikte kültürel kalkınma projeleri, sosyal yardımlar, kültürel işbirlikleri gibi olgularla da dolaylı bir şekilde kıtaya nüfuz etmeye çalışmaktadır (Nagao, 2016: 3). Çin ve Afrika’nın uzun tarihi geçmişe ve derin yerel kültüre ve çeşitlilik gösteren ulusal özelliklere sahip olduğunu düşünen taraflar kültürel anlamdaki işbirliğinin iki önemli medeniyeti bir araya getirmede önemli olacağını savunmaktadır (China.com, 2018). Çin’in kültürel anlamda yürüttüğü kıta faaliyetlerinin özünde, Afrikalıların uzak olduğu Çin kültürü ve dilini öğrenebilmelerini, ortak kültürel değerleri paylaşabilmeyi ve eğitim alanında Afrikalılara destek olarak işbirliği ve koordinasyonu sağlayabilmek vardır. Ayrıca Pekin hükümeti, Çinlilerin de Afrika yerel dillerini ve kültürlerini öğrenmeleri yolunda teşvikte bulunarak, taraflar arasındaki dilsel ve kültürel farklılıkları olabildiğinde en aza indirmeyi hedeflemektedir (Tepebaş, 2011: 1).

Çin’in gerek kıtada gerekse diğer bölgelerde Çin kültürünü ve dilini yaygınlaştırmak aynı zamanda da kültürel anlamda işbirliği kurmak amacıyla 2000’lerden itibaren hayata

geçirdiği en önemli proje Konfüçyüs Enstitüleri ve sınıflarıdır. (Koşar, 2013) Çin Afrika kıtasında hâkimiyetini arttırmaya başladıkça, kültürel ve dilsel farklılığı gidermek amacıyla kıtadaki Konfüçyüs Enstitülerini giderek yaygınlaştırmıştır (Bayram, 2018: 187). Çin kıtada ciddi oranda İngilizce ve Fransızca konuşulmasından rahatsız olarak, Çincenin kıtadaki kullanımını ve çekiciliğini arttırmak istemiştir (Vural, 2017: 136). Bu nedenle de 2005 yılında Kenya’da Nairobi Üniversitesi’nde ilk Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır. Günümüzde ise 47 kıta ülkesinde 61 Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır. Çin’in kısa zamanda enstitülerini arttırabilmesinin nedeni olarak giderek artan ticari ve ekonomik işbirliğinin taraflar arasındaki dilsel ve kültürel farklılıkları aşma arzusunu beraberinde getirmesi görülmektedir (Toprak, 2019). İlkokul ve ortaokul olmak üzere her eğitim kademesinde Çince eğitim kursları veren Konfüçyüs sınıflarının da kıtadaki sayısının 760’a ulaştığı bilinmektedir. Konfüçyüs Enstitüleri Çin dilini ve kültürünü dersler halinde Afrikalılara öğretmenin yanı sıra kültürel faaliyetler düzenleme, burs verme ve öğrenci değişim programlarına öncülük gibi pek çok sorumluluğu olan önemli bir kültürel kurumdur. Öncelikle Konfüçyüs Enstitüleri tarafından düzenlenen kültürel organizasyonların 400.000’den fazla Afrikalıya ulaşması oldukça önemli bir etkileşimin göstergesi olmuştur (Ermağan ve Fidan, 2014: 62).

Konfüçyüs Enstitüleri Çin’in, Afrikalılara burs vermesinde önemli bir aracı konumunda bulunmaktadır. Afrikalı öğrencilerin Çin üniversitelerinde eğitim alabilmeleri, Afrikalı iş insanlarının da Çin’de teknik ve uzmanlık eğitimi alabilmeleri Enstitü tarafından verilen burslarla olanaklı hale gelmektedir (Koşar, 2013). Ancak Çin hükümeti yalnızca Konfüçyüs Enstitüleri aracılığı ile burs vermemektedir. Bir başka ifadeyle Çin olabildiğince geniş kanallarla burs imkânı sağlayarak Afrika ülkeleri ve Çin arasındaki etkileşimi arttırmayı amaçlamaktadır. Çin hükümeti eğitimi Afrika’nın gelecek liderlerinin, yönetici sınıfının, iş insanının ve aslında tüm kıta halkının kalbini kazanmak için uzun dönemli bir yatırım olarak değerlendirmektedir (Zhau, 2014: 1037). Bu nedenle Çin eğitim aracılığı ile kıtada eğitime ulaşmakta sıkıntı yaşayan halk nezdinde imajını olumlulaştırmak aynı zamanda da desteklerini almak ve eğitimli kesimin Çin’in varlığını daha iyi anlamasını sağlamak istemektedir (Nagao, 2016: 35).

Öğrenci ve uzman değişim programları ile desteklenen eğitim bursları, Afrika kıtasından her geçen yıl daha fazla Afrikalının Çin’e gelmesine vesile olmuştur (Üngör, 2009: 31). 2003 yılında 2.000’den az Afrikalıya burs verilirken (Bayram, 2018: 187) 2009’da 4.000, 2013’de 35.000 (Vural, 2017: 136), 2015’de ise 50.000 Afrikalıya Çin hükümeti tarafından çeşitli kanallar aracılığı ile burs verilmiştir (Bayram, 2018: 187). Çin hükümeti tarafından

verilen burslar sayesinde binlerce Afrikalı siyasetçi, akademisyen, çeşitli sektörlerdeki uzmanlar, iş insanları ve öğrenciler Çin’de eğitim görmektedirler (Kuo, 2017). Yalnızca 2006 yılında 3737 Afrikalı öğrenci Çin üniversitelerinde kabul edilmiştir. Bu sayı, 2005 yılına kıyasla % 40 artışa tekabül etmektedir (Gazibo ve Mbabia, 2012: 24). Ayrıca Pekin ve Tshinghua Üniversitelerinde Kamu Yönetimi Yüksek Lisans programına 16 Afrika ülkesinden 42 öğrencinin katılım yapmasına izin verilmiştir (Vural, 2017: 136). Eğitimde bu tarz işbirliklerinin ve temasların artması Çin-Afrika ilişkilerinin olumlu seyretmesi açısından ve gelişmesi açısından oldukça önemli görülmektedir (Gazibo ve Mbabia, 2012: 24). Çin için asıl önemli olan konu Afrikalıların Çin’e gelerek Çin kültürünü ve dilini öğrenmeleridir. Çin hükümeti ilk etapta Çin diline yabancı olan Afrikalıların zorlanmaması adına üniversitelerde ve kurumlarda Fransızca ve İngilizce bölümler açarak stratejik bir hamle yapmıştır. Çin bu hamlesi ile Afrikalıların Çince öğrenmelerine ket vuracak gibi düşünülse de Çin hükümeti, Afrikalıların uyum sorunu yaşamasını önleyerek Çinlileri daha ılımlı görmelerini teşvik etmiştir. Nitekim eğitim süreleri boyunca Çin’de kalan Afrikalılar hem Çin diline hem de kültürüne aşina olmuşlardır. Çin bu sayede ülkesine dönen Afrikalılar ile Çin kültürünü, dilini, misafirperverliğini ve bir şekilde ürünlerini ve teknolojisini de kıtaya ihraç etmiştir (Erşan, 2017: 59).

Çin’in hem değişim programları hem de burslar ile Afrikalıları kültürlerinden uzaklaştırdıkları iddia edilse de Çin yetkilileri böyle bir amaçlarının olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Çin’de bulunan pek çok Afrikalı öğrenci geçmişte yaşananlardan ve ırkçı davranışlardan ötürü Amerika veya İngiltere’de eğitim görmek yerine Çin’de bulunmaktan memnun olduklarını ifade etmiştir (Kuo, 2017). Afrikalı öğrencilerin Çin’de eğitim görmelerinden memnun olmalarındaki bir sebep de kariyerleri açısından oldukça fazla alternatifle karşılaşabilmeleridir. Afrikalı öğrenciler ülkelerine döndüklerinde, ülkelerinde yaygın olan Çin firmalarında rahatça iş bulabilmektedirler. Ayrıca Çin’de eğitimin ve yaşamın Batılı ülkelere göre daha ucuz olduğunu düşünen Afrikalılar için burs yoluyla Çin’de eğitim almak oldukça avantajlı görünmektedir (Zhau, 2014: 1037). Çin’de burs yoluyla eğitim alanların haricinde Konfüçyüs Enstitülerinde eğitim alanlara da iş imkânı yaratılmaktadır. Etiyopya’nın en köklü üniversitesi Addis Ababa Üniversitesi’nde kurulan Konfüçyüs Enstitüsünde eğitim alıp Çin dilini ve kültürünü başarılı bir şekilde öğrenen Afrikalıların Çin’de çalışabilmesi için bazı fırsatlar tanınmakta veya kıtadaki Çin firmalarında çalışmalarının önü açılmaktadır. Ancak Çinli işverenlerin bu kişileri düşük meblağlarda çalıştırdığına yönelik bazı iddialar da bulunmaktadır (Yıldız, 2018).

Konfüçyüs Enstitüleri burs ve değişim programları haricinde verdiği eğitim ve etkinliklerle de kıtada oldukça aktif bir şekilde çalışmaktadır. Mısır'ın en büyük dil ve kültür merkezi konumundaki Kahire ve Süveyş Üniversitesi'ndeki Konfüçyüs Enstitüleri bu konuda oldukça başarılı projelere imza atmıştır (Kadier, 2013: 47). Kamerun Yaounde Üniversitesi'nde bulunan Konfüçyüs Enstitüsü, sekiz yerel üniversitenin ve birkaç özel dil okulunun katılımı ve işbirliği ile 10.000 Kamerunlunun Çince öğrenmesini için bir eğitim programı düzenlemiştir (Toprak, 2019). Çince öğrenimin kolaylaştırılması amacıyla kıta ülkelerinde üniversite bünyelerinde veya çeşitli kurslar aracılığı ile eğitimler verilmektedir. Örneğin Sudan'da Hartum Üniversitesi'nde, Sudan İslam Üniversitesi'nde ve Sudan-Afrika Uluslararası Üniversitesi'nde Çin Dili ve Edebiyatı bölümünün açılması hem Sudanlıların Çince öğrenmeye istekli olduğunu hem de Çin ile gelişen dostluğa ne denli önem verdiklerini göstermektedir (Kadier, 2013: 59).

Mısır'da da 2005 yılına kadar yedi üniversite Çin Dili ve Edebiyatı bölümü açılmış ve eğitim vermeye başlamıştır. Örneğin Ain-Shams Üniversitesi Çin Dili ve Edebiyatı bölümünde 2006 yılında 600'den fazla öğrencinin okuduğu ve bölümde yalnızca Mısırlı öğrencilerin bulunmadığı belirtilmiştir (Kadier, 2013: 47). Güney Afrika, Benin, Kamerun, Kenya ve Fildişi Sahili'nde de Çince kurslar açılarak her seviyeden Afrikalının Çince öğrenmesinin yolu açılmıştır. Ayrıca Çin'in giderek büyüyen etkisi Kenya, Tanzania, Ruanda, Uganda, Zimbabve ve Güney Afrika'da bazı okullarda Çin dilinin okul müfredatına eklenmesine yol açmıştır (Toprak, 2019). Dolayısıyla Çin hükümeti eğitim programları, kurslar, seminerler, kültürel aktiviteler gibi pek çok kanal üzerinden özellikle Afrikalı öğrenciler, uzmanlar ve araştırmacılar olmak üzere aslında tüm Afrikalıların Çince öğrenmesi için her yolu denemektedir (Erşan, 2017: 58). Nitekim Çin'in yaptığı projelerin şantiyelerine Çince uyarı levhaları asmasının yalnızca Çinli çalışanlar için olmadığı, aslında bir dil algı operasyonu olduğu şeklinde yorumlar da bulunmaktadır (Yıldız, 2018).

Çin hükümeti kıta halkının Çin dili ve kültürünü öğrenerek tek taraflı bir yol izlenmeyeceğini düşünerek Çinlilerin de Afrika kültürüne ve diline adapte olabilmeleri için ellerinden geleni yapmalarını istemektedir. Yapılan araştırmalarda Çin'in Afrika'ya yönelik eğiliminin 2000 öncesinden başladığı da görülmüştür. Örneğin 1981 yılında Çin Sosyal Bilimler Akademisi (CASS) Afrika Çalışmaları bölümünden ilk mezunu vermiştir. Ancak 2000 sonrasında kıta ülkeleri ile artan etkileşim ile bu sayı giderek artmıştır. Nitekim Çin'deki Afrika çalışmaları da her geçen gün artarak araştırma dâhilindeki konular çeşitlenmektedir (Anshan, 2005: 67,68). Pekin'de 1986 yılında Amharca Dil Enstitüsü faaliyete geçirilerek

Etiyopya ile gelecekteki sosyokültürel ilişkilerin teminat altına alınması sağlanmıştır. Amharca, Etiyopya’da konuşulan Güney Sami grubuna ait bir dil olmakla birlikte, Çinlilerin kıtanın yerel dillerini öğrenmek için verdiği çaba sonucunda Amharca dili öğrenilmeye çalışılmıştır (Yıldız, 2018). Ayrıca Afrikalı öğrencilerin Çin’e eğitim almak için gitmelerinin haricinde Çinlilerin de kıta ülkelerinde üniversitelere giderek eğitim alma yönünde teşvik edildiği bilinmektedir. Özellikle kıtanın en istikrarlı ve gelişmiş ülkeleri arasında yer alan Mısır’a 1841 yılında beri Çinliler eğitim için gitmektedir. 1995-2005 yılları arasında 400’den fazla Çinli öğrenci devlet bursları ile Mısır’ın çeşitli üniversitelerinde eğitim almıştır (Kadier, 2013: 47).

Üniversiteler aracılığı ile dil konusunda sağlanan işbirlikleri haricinde Çinli öğrencilerin kıta ülkelerine giderek hem dil hem de diğer alanlarda kıtayı yerinden tanımaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Gençlik değişim programları ile pek çok Çinli öğrencinin Tunus, Gana, Etiyopya gibi kıta ülkelerine giderek ortak eğitim, sağlık ve spor faaliyetlerinde bulunduğu ayrıca gönüllü görev alarak kıta halkının gözünde olumlu bir izlenim yarattıkları ve kıtayı yerinden tanıdıkları bilinmektedir (Vural, 2017: 136). Bunun haricinde Çin’deki üniversitelerde açılan Afrika dili ve kültürü ile ilgili bölümlerin ve kıta ülkelerinde açılan Çin dili ve kültürü ile ilgili bölümlerin daha iyi eğitim verebilmesi açısından akademisyenler arasında da değişim programları yapılmaktadır. Örneğin, 1956-2005 yılları arasında Mısır Ain-Shams Üniversitesi’nde 50 Çinli akademisyenin bizzat eğitimi verdiği, aynı şekilde Çin üniversitelerinde Mısır’dan gelen 20’ye yakın akademisyenin Arap dili ile ilgili eğitimi verdiği tespit edilmiştir (Kadier, 2013: 47). Güney Afrika’da kurulan Çin-Güney Afrika Dostluk Derneği aracılığı ile de eğitime, dil öğrenimine, öğrenci değişim programlarına burslar sağlanmakta ve kültürel organizasyonlar düzenlenmektedir (Kuo, 2017). Ayrıca Güney Afrika’da bulunan eğitim danışmanlığı merkezi ile Çinli öğrencilerin ülkedeki üniversitelerde eğitim alabilmesi için olanaklar yaratılmaya ve üniversiteler arası işbirlikleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim eğitim danışmanlığı merkezinin de başarısı ile Güney Afrika’da okuyan Çinli öğrenciler, Çin’de okuyan Güney Afrikalı öğrencilerden daha fazladır (Erşan, 2017: 83).

Taraflar arasındaki sosyokültürel etkinliği ve işbirliği arttırabilmek amacıyla FOCAC toplantılarında da bir takım kararlar alınmıştır. Öncelikle Afrika İnsan Kaynaklarını Geliştirme Fonu 2000 yılında faaliyete geçirilmiş ve mesleki eğitimlerin haricinde her türlü eğitimin ve kıta halkının kalkınmasının sağlanabilmesi için Çin tarafından finansal destek sağlanmaya başlanmıştır (Bayram, 2018: 171). Bu fondan sağlanacak burslar ile Afrika’daki eğitim kalitesinin arttırılması, nitelikli iş gücünün oluşturulması ve insan kaynaklarının

geliştirilmesi için dayanışma içinde çaba gösterilmeye başlanmıştır (Uchehara, 2009a: 100). Ayrıca Afrika'da bilimin ve bilim insanlarının desteğe ihtiyacı olduğu düşünülerek 2009 yılında Çin-Afrika Bilim ve Teknoloji Ortaklığı Planı oluşturulmuştur. Afrikalı bilim insanlarının kıtanın kalkınması için yapacakları bilimsel çalışmalara Çin tarafından finansal ve teknik destek verilmekte ve Çinli bilim insanları, mühendisler ve gönüllüler kıta ülkelerine giderek yol göstermektedir. Afrikalı bilim insanlarının ve araştırmacıların kendilerini geliştirebilmeleri amacıyla Çin'de eğitim programları da düzenlemiştir. 2010-2012 yılları arasında 27.318 Afrikalı uzmanın ancak daha geriye dönük düşündüğümüzde 2000-2012 yılları arasında toplamda 56.000 Afrikalı uzmanın Çin'de eğitim gördüğü bildirilmiştir (Erşan, 2017: 58).

Çin, Afrika kıtasında kültürel etkisini arttırabilmenin tek yolunun eğitim ile olmayacağını düşünerek basın yayın organları aracılığı ile Çin dili ve kültürünün yayılması ve kültürel işbirliğinin sağlanabilmesi için faaliyetlerini sürdürmektedir (Vural, 2017: 137). 2012 yılında Çin Merkezi Televizyonu (CCTV), Kenya Nairobi'de ilk merkezini açarak CCTV Afrika adıyla faaliyetlerine başlamıştır. Kenya'nın ardından Mısır, Nijerya ve Güney Afrika'da ofisler açan CCTV Afrika, Çin'in Afrika'daki menfaatlerini yansıtabilmesi adına oldukça önemli bir araç olmuştur (Bayram, 2018: 188). CCTV Afrika tarafından belgesel, magazin, haber ve dizi yayınları yapılarak kıta halkının hem Çin ile ilgili günlük bilgi alabilmesi hem de Çin'in tarihsel gelişimini ve konumunu yakından tanımasını sağlamaktadır. CCTV Afrika İngilizce, Arapça, Fransızca gibi pek çok dilde yayın yaparak Afrika'daki her kesimi etkisi altına almak istercesine algı operasyonu yürütmektedir. CCTV Afrika haricinde de Çin'in kıta ülkelerinde pek çok dilde yayın yapan televizyon, radyo istasyonları ile gazete ve dergileri bulunmaktadır. Ayrıca Çin'in direkt Çince yayın yapmak yerine kıtada hâkim olan dillerde yayınlar yürütmesi Çincenin yeteri kadar kıtada yaygın olmamasından kaynaklanmaktadır. Çin hükümeti yalnızca Çince yayın yapıp çok küçük bir kesimi etkilemek yerine ağırlıklı olarak İngilizce ve Fransızca yayınlar yaparak geniş bir kesimi etki sahası içine almak istemektedir (Koşar, 2013).

Afrika kıtasında pek çok ülkede, haftalık olarak "China Daily-Africa Weekly" isimli gazete basılmaktadır (Vural, 2017: 137). Ayrıca Güney Afrika ile yakın temas içinde olan Çin, CCTV ve devlet haber ajansı Xinhua'nın aynı zamanda da China Daily, Economic Daily ve Science and Technology Daily gibi çeşitli alanlardaki gazetelerinin ülkede ofislerini açarak, ülkenin yerel televizyon ve gazeteleri ile sıkı bir temas kurulmasını arzulamıştır. Bunun haricinde ülkede Çin öğrencilerinin ve vatandaşlarının fazla olması aynı zamanda da ülkede

Çincenin öğrenilmeye başlanması ile üç Çince gazete ve bir Çince dergi yayımlanmaya başlamıştır. Çin'in ticari faaliyetlerinin yoğun olduğu Angola'da 2009 yılından beri aktif olarak yayın hayatında bulunan Çince çıkarılan Changola adlı bir gazetesi bulunmaktadır (Kadier, 2013: 63, 68, 76). Çin'in Kenya'da da İngilizce yayın yapan bir gazete çıkardığı bilinmektedir. Ayrıca Çin'in resmi haber ajanslarından biri olan Şinhua, Sahraaltı Afrika bölgesini kapsayan ilk mobil habercilik hizmetini başlatarak teknolojik yenilikleri de kıtaya adapte etmeye çalışmaktadır. Çin, basın yayın faaliyetleri kapsamında Afrikalı gazetecilerin ve sektörde çalışanların daha donanımlı olabilmesi ve Çin'de eğitim alabilmeleri adına sektördeki çalışanlara burs vermektedir (Koşar, 2013).

Çin kıta yararına ve kültürel işbirliği adına olumlu faaliyetler düzenlese de bu faaliyetler kapsamında stratejik adımlar atarak kıtadaki etkisini daha güçlü hale getirmeye çalışmaktadır. Gerek kıtadaki kendi basın yayın organlarını gerekse işbirliği halinde olduklarını sürekli kontrol edip, denetleyerek kendi istediği haberlerin ve yayınların yapılmasını ve kıtada her daim olumlu bir Çin imajı çizilmesini istemektedir (Vural, 2017:137). Çin yayın kuruluşlarından birinde çalışan Kenyalı bir gazeteci, “haber ve yayın metinleri ilk olarak Pekin'e gönderiliyor ve her yayın Pekin'de yapılıyor.” diyerek hiçbir haberin ve yayının Çin yetkililerinin sıkı denetimi ve kontrolü olmadan yapılmadığını, Çin'in yayımlanmasını istemediği haberleri sansürleyerek sunmaya çalıştığını söylemiştir. Çin hükümeti kendi lehine algı operasyonu yapılmasını istemesinin haricinde, iyi ilişkiler kurduğu liderler ve hükümet aleyhine yapılan hiçbir haberin yayınlanmasına izin vermeyerek toplumsal ayrışmanın ve huzursuzluğun oluşmasını engellemektedir (Koşar, 2013).

Çin kıta ülkeleri ile kültürel temaslarını çeşitli kültürel faaliyetler düzenleyerek de sağlamaya çalışmaktadır. Bu kültürel faaliyetlerden ilki taraflar arasındaki işbirliğini, iletişimi ve etkileşimi artırmak amacıyla Ekim 2017'de ilk kez düzenlenen Çin-Afrika Uluslararası Film Festivali'dir (China.com, 2018). İlk festival Güney Afrika'nın Cape Town şehrinde gerçekleştirilmiş ve taraflar arasındaki kültürel işbirliğini, sinema sektörüne de yansıtma amacıyla gelenekselleştirilmesine karar verilmiştir (Baydemir, 2018). Çin-Afrika Uluslararası Film Festivali'nin çıkış noktası taraflar arasındaki film sektörünün gelişiminin sağlanması, teknolojik yeniliğin Çin'den kıta ülkelerine aktarılması, marka satışlarının yapılması ve kültürel etkileşimi sağlamaktır. Ayrıca tarafların yapılan filmler aracılığı ile birbirini daha yakından tanınması ve anlaması istenmiştir. Bir nevi kültürel farklılıkları film sektörü ile aşmak isteyen yetkililer film sektörünü de işbirliği ile canlandırmak ve geliştirmek için çalışmaktadırlar (CAIFF, 2018). Taraflar arasındaki dostluğun geliştiğini gösteren Festivalin

ikincisi 7-10 Ekim 2018 tarihinde Cape Town'da düzenlenmiştir. Henüz üçüncüsü yapılmayan festival, Çinlilere oldukça sıcak bakan kıta halkı ile Çin arasındaki kültürel farklılıkları aşma yolunda düzenlenecek diğer etkinliklerin de öncüsü olmuştur (China.com, 2018).

Film festivali taraflar arasında giderek artan etkileşimin sinema sektörüne yansımaları açısından oldukça önemli olmuştur (Oylum, 2019). Global Max Media Group (GMMG) başkanı Miles Nan, "Çin-Afrika film sektörü olabildiğince geliştirilecek ve kıtanın pek çok yerinde gösterimler yapılacaktır." diyerek sinema sektöründe etkileşimi başlatmıştır. Ayrıca GMMG, Çin'in kıtada kurduğu medya kuruluşlarından biri olup, merkezi Botswana'da bulunan ama Cape Town'da da bölgesel merkez kuran önemli bir medya kuruluşudur (Baydemir, 2018). Gerek GMMG gerekse diğer medya kuruluşları aracılığı ile son yıllarda Çin film, dizi ve televizyon yapımları denizaşırı pazarlara çıkarken özellikle Afrika'da etkili olmaya başlamıştır. 2011 yılında "A Beautiful Daughter-in-law Era" Afrika'ya ihraç edilen ilk Çin dizisi olması ve büyük ses getirmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Çin dizilerinden "Ordinary World", "Go Lala Go", "Journey to the West", Çin filmlerinden de "Love is not blind" ve "Miss Granny" Afrikalı izleyiciler arasında oldukça popüler olmuştur. Nitekim 40'dan fazla kıta ülkesinde yüzlerce Çin filmi ve dizisinin aktif olarak izlendiği bilinmektedir (PR Newswire, 2018).

Çin bahsi geçen film ve diziler ile Afrikalıların Çin film ve dizilerine ilgisini arttırmayı sağlayarak, film ve diziler aracılığı ile verilen mesajların yerine ulaşmasını amaçlamaktadır. Bir başka ifadeyle Çin, film ve dizilerinde "güçlü Çin" vurgusu gibi bazı mesajlar vererek kıta halkını etkisi altına almak amacıyla başarılı bir algı yönetimi uygulamaktadır. Çin'in yaptığı iki sinema filmi, kıtaya yönelik algı yönetimi kampanyasının iki önemli yapıtı olmuştur. Birincisi, tamamı Afrika'da çekilen "When Africa Meets You" adlı Çin'in kıtanın ekonomik kalkınmasına yönelik katkılarını, kıtadaki sosyal ve ekonomik faaliyetlerini ve kıtadaki yasadışı hayvan avına karşı duruşunu anlatarak Çin'in ne kadar çevre dostu ve yardımsever bir ortak olduğu mesajının arka planda belirlediği bir aşk filmidir (China.com, 2018). İkincisi ise 2017'de vizyona giren ve Çin ordusundan oluşan bir ekibin, darbe gerçekleşen bir Afrika ülkesini kurtarmaya gidişini anlatan "Wolf Warriors 2" adlı filmidir (Oylum, 2019). Çin bu filmde hem Çin ordusunun ne kadar güçlü olduğu hem de kıtada sürekli darbe gerçekleşmesine sebep olan sömürgeci güçlere karşı yardıma koşan güç olduğu mesajını vermeye çalışmıştır.

Çin'in kültürel faaliyetlerinden bir diğeri de Ekim 2006'da Güney Afrika'da gerçekleşen "Experience China" olarak adlandırılan bir organizasyondur (China Report, 2007: 389). 25 Ekim'de başlayıp Kasım sonuna kadar süren organizasyon sergileri, oyun gösterisini, önemli isimlerin konuşmalarını, film gösterilerini, konferansları kapsayan geniş kapsamlı bir faaliyet olmuştur. Organizasyon içinde yapılan faaliyetler ile Çin tarihinin, sanatının ve geleneklerinin kıtaya tanıtılması amaçlanmıştır (China.Org.Cn, 2006). Organizasyonun açılışına Çinli yetkililer haricinde 200'den fazla Afrikalı yetkili katılmıştır. Organizasyon bu zamana kadar gerçekleşen ilk büyük çapta kültürel değişim faaliyeti olması ve tarafların bu sayede birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Organizasyonda konuşma yapan Güney Afrika yetkilileri, Güney Afrika halkının Çin hakkında daha çok şey bilmesine vesile olan organizasyon için Çinli yetkililere teşekkürlerini iletmişlerdir (Consulate of China in Cape Town, 2020).

Bu tarz organizasyonların taraflar arasındaki etkileşimi arttırdığının farkına varan Çin yetkilileri özellikle kadınlar ve gençler arasında yapılacak faaliyetlerin ve değişim programlarının her iki tarafın birbirini daha iyi anlaması ve karşılıklı güvenin artırılması adına oldukça önemli olacağını düşünmektedir. Çin hükümeti, gönüllü grupların kıtaya giderek kültürel koordinasyonu sağlamaları yönünde teşvikler yapmaktadır (China Report, 2007: 383). Bu doğrultuda birincisi 2016'da Çin'de düzenlenen Çin-Afrika Gençlik Festivali, FOCAC toplantılarında karara bağlanan bir organizasyon olmuştur. Her yıl düzenlenen organizasyona yüzlerce Afrikalı ve Çinli katılımcı dahil olmaktadır (Xinhuanet, 2018). Ayrıca bu organizasyonda sekiz Afrika ülkesinin 12 şehri ve Çin'in Guangzhou şehrini kapsayan Guangdong adlı kardeş şehir projesi oluşturulmuştur (Newsgd, 2019). Nitekim Çin'in Afrika kıtasında 130 kardeş şehrinin bulunduğu bilinmektedir (Kabakçı, 2018).

Çin hükümeti, kültürel etkileşimi turizm ile de arttıracığını düşünmektedir. Kıta ülkeleri ile yapılacak turizm işbirlikleri ile hem tarafların turizm sektöründen elde edecekleri gelirin artacağını hem de ekonomik canlanma yaşanacağını düşünen Çin yetkilileri, turizm sayesinde tarafların birbirleri hakkında daha fazla bilgi edineceğine inanmaktadır. Nitekim 2000 sonrasında Afrika kıtası ile artan etkileşim, Çinlilerin kıtaya daha fazla merak duymasına sebep olmuştur. Çin'de insanların geliri artmaya ve orta sınıf gelişmeye başladıkça, Çinliler tıpkı Roma'ya ve Paris'e gitmek istedikleri gibi Afrika kıtasına da gitmek istemeye başlamıştır. Bu durum Afrika'yı Çinliler tarafından en çok tercih edilen turizm duraklarından biri haline getirmiştir. Çinliler, Afrika'nın gizemli noktalarını keşfetmek ve safari yapmak istemektedir. Çinlilerin Afrika'ya artan bu ilgisi, Afrikalılara da büyük bir fırsat kapısı

açmıştır (Mlemwa, 2019). Bu durumun farkına varan yetkililer, turizm konusunda işbirliğini arttırmak amacıyla her FOCAC toplantısında ve resmi temaslarında bir takım antlaşmalar imzalamışlardır. Henüz 2006 tarihinde 17 Afrika ülkesi Çin'den gelen turistler için turizm destinasyonu olarak kabul edilmiştir (Wang, 2007: 12). Turizm destinasyonları arasında yerine alan Uganda ile Çin hükümeti arasında 2005 yılında turizm işbirliği antlaşması da imzalanmıştır. Bu antlaşmadan sonra gelen ilk Çinli turist kafilesine, Uganda Turizm Genel Müdürü, "Çin hükümeti bizim rüyamızı gerçeğe dönüştürdü." demiştir (Lee, 2007: 32). Çin hükümeti kıtaya Çinlilerin gitmesini teşvik ederek, Afrika ekonomisinin turizmden kazanç sağlamasına vesile olduğu için Afrikalı yetkililer tarafından takdir edilmektedir.

Çin hükümetinin gayreti ve yapılan antlaşmalarının etkisi ile 2008 yılında % 2,8 Çinli turist kıtayı ziyaret etmişken, 2014 yılında bu oran % 9,4'e çıkmıştır (Erşan, 2017: 64). 2017 yılında Avrupa 12,4 milyon Çinli turist ağırlamışken, Afrika 130 milyon Çinli turist ağırlamıştır. 2018 yılında ise kıtaya 149 milyon Çinli turist ziyarette bulunmuştur. Çinli yetkililer bu sayının 2030 yılına gelindiğinde 260 milyona ulaşmasını arzu etmektedir. Afrika kıtasında Çinli turistlerin en çok ziyaret ettiği ülkeler arasında Mısır, Kenya, Tunus, Fas, Güney Afrika, Mauritius, Zimbabve, Kamerun, Senegal, Cezayir ve Angola yer almaktadır (Morangi, Hongjie ve Si, 2019). Örneğin, Mısır 2010 yılında 100.000 Çinliyi ağırlamıştır. Kültürel etkileşimin en yoğun olduğu ülkelerden Güney Afrika turizm konusunda da dikkat çekici bir başarı elde etmiştir. 2010 yılında ülkeye 54.000 Çinli turist ziyarette bulunurken, aynı yıl Çin'e 64.000 Güney Afrikalı ziyarette bulunmuştur (Kadier, 2013: 46, 64). Kenya'yı 2018 yılında 82.000 Çinli turist ziyaret etmiş, bir önceki yıla göre % 37,7'lik bir artış gözlemlenmiştir. Ayrıca Kenya'nın GSYH'sinde turizmin % 8,8'lik yere sahip olduğu düşünüldüğünde Çin ile yapılan turizm işbirliğinin ne denli değerli olduğu ortaya çıkmaktadır (Morangi, Hongjie ve Si, 2019). Afrika ülkeleri için turizm elde edilecek gelir açısından önemliken, Çin turizm vasıtasıyla kıta ülkelerine Çince öğrenmeleri yönünde teşvikler yaparak Çin dilinin kıtada yaygınlaştırılması açısından artan turizm değerlerini fırsat olarak değerlendirmektedir (Lee, 2007: 32).

Çin, Afrika kıtasında Çin dili ve kültürünün yaygınlaştırılmasını kıtada sayıları giderek artan Çin vatandaşları sayesinde de mümkün kılmaya çalışmaktadır (Tepebaş, 2011: 1). Çin'in kıtadaki ticari faaliyetlerinin, yatırımlarının ve yardımlarının artması ile birlikte kıtadaki Çin vatandaşlarının sayısı gün geçtikçe artmıştır (Asche ve Schüller, 2008: 30). 1996 yılında kıtada 130.000 civarında Çinlinin ikamet ettiği bilinirken, bu sayı 2002'de 250.000, 2009'da 580.000-800.000 arasında tekabül eder hale gelmiştir (Ermağan ve Fidan, 2014: 63).

Nitekim yalnızca 2011 Libya krizinde ülkeden tahliye edilen Çin vatandaşlarının 35.000'den fazla olduğu (Wang ve Zou, 2014: 1127) düşünülünce kıta genelinde bu sayı gayet olağan karşılanmaktadır. Günümüzde ise kıtadaki Çin nüfusunun 1 milyonu aştığı bilinmektedir (Beşer, 2018). Kıtadaki Çin nüfusunun en yoğun olduğu ülke Güney Afrika'dır. 19. yüzyılın bitiminde İngiltere'nin girişimi ile günümüz Güney Afrika topraklarında 1857-1902 yılları arasında hüküm süren Transvaal Cumhuriyeti'ndeki altın madenlerinde çalıştırılmak üzere Çinli işçi getirilmesi nedeniyle, Güney Afrika'da hala bu işçilerin nesillerine rastlanmaktadır (Asche ve Schüller, 2008: 30). Günümüzde Güney Afrika'da 300.000'ne yakın Çin vatandaşının yaşadığı ve hatta 2004 yılında parlamento seçimlerinde Çin asıllı dört kişinin farklı partilerden seçimleri kazandığı bilinmektedir (Kadier, 2013: 69).

Afrika kıtasında çeşitli görevler nedeniyle bulunan Çin vatandaşları arasında 15.000 ila 20.000 arasında sağlık personeli olduğu tahmin edilmektedir (Ermağan ve Fidan, 2014: 63). Çünkü Cezayir'e 1964 yılında gönderilen ilk sağlık ekibinden itibaren (Uchegara, 2009a: 100) Çin'in kıtaya hem sağlık ekibi hem de tıbbi malzeme desteği giderek artmıştır. Günümüze değin 48 kıta ülkesinde 17.000'den fazla doktor hizmette bulunmuş ve 2010 yılına gelindiğinde kıtada 200 milyona yakın Afrikalının Çinli doktorlar tarafından tedavi edildiği duyurulmuştur (Yüksel, 2014: 99). Çin doktor desteğinin yanı sıra kıtada yaygın görülen hastalıkların tedavi edilmesi amacıyla hastane yapımı, tıbbi malzeme desteği ve ilaç tedariki gibi pek çok konuda kıta ülkeleri ile dayanışma içerisinde. Örneğin 2007 yılında kıtada 30 tane sıtma mücadele merkezi kuran Çin hükümeti, 2009 yılında bu merkezleri genişletmiştir (Chaponniere, 2009: 62). Keza Çin hükümeti, Kenya hükümetine hem sıtma hem de AIDS ile mücadele kapsamında finansal destekte bulunmuştur (Adisu, 2010: 5). Çin hükümeti, kıta genelinde de enfeksiyonlu hastalıkların tedavi edilmesi için sağlık ekibi ve medikal destek sağlamanın yanı sıra kıtada bu tür hastalıkların araştırılması ve tedavi edilebilmesi amacıyla yapılan bilimsel çalışmalara her türlü destekte bulunacağını sözünü vermiştir (China Report, 2006: 382).

Çin'in Afrika kıtasında sağlık alanında yaptığı yardımlar hastalıkların azalması, ucuz ilaç ve tıbbi malzeme bulunması ve toplumun sağlığına kavuşup yaşam koşullarının iyileşebilmesi adına oldukça önemlidir (Besade, Wang ve Whalley, 2008: 3). Çin kıta için son derece önemli olan sağlık alanında, dayanışma ve işbirliği politikaları güderek kıtada Çin sempatisinin artmasını hedeflemektedir. Nitekim Çinli doktorların halk ile güvene ve samimiyete dayalı ilişkiler geliştirmesi, (Looy, 2006: 8) Çin'in hedefine ulaşması açısından son derece önemlidir. Nitekim pek çok Afrika ülkesi Çin'in faaliyetlerini desteklemekte ve

hatta Çinli doktorlara ve sağlık çalışanlarına ödülleri vermektedir (Uchehara, 2009a: 100). Güney Afrika Sağlık Bakanı'nın 2014 yılında verdiği demeçte, "Güney Afrika, bulaşıcı hastalıklarla mücadele etme, sağlık sistemi inşa etme, sağlık personelinin eğitimi ve tıbbi araştırma gibi pek çok konuda Çin'in tecrübelerinden faydalanmaktadır." (Erşan, 2017: 84) diyerek aslında Çin'in sağlık sektöründe çok yönlü bir etki sahası oluşturduğundan bahsetmiştir.

Sonuç itibariyle Çin sağlık alanındaki faaliyetleri ile Afrikalıların yanında olduğunu ve onları her daim desteklediğini göstermektedir. Sağlık sektörü vasıtasıyla da sosyal yakınlık kurmayı amaçlayan Çin hükümeti, kıta halkları ile yakınlaşmayı sağlamak için her yolu denemektedir. Çin hükümeti her yolu denerken kıtaya daha iyi nüfuz sağlayabilmek için en iyi yolun Çin kültür ve dilinin kıtada öğrenilmesini sağlamak olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle gerek Konfüçyüs Enstitüsü ve sınıfları gerek her türlü kültürel faaliyetler gerekse kıta ile turizm yoluyla sağlanan temas ve kıtada bulunan Çin vatandaşlarının etkileşimi ile Çin hükümeti Afrika kıtasındaki sosyokültürel varlığını olabildiğince güçlendirmeye çalışmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Afrika kıtası hammadde kaynakları, geniş pazar ağı, ucuz işgücü imkânı, verimli ve geniş toprakları, stratejik coğrafi konumu, yeraltı kaynakları ve madenleri ile tarih boyunca büyük güçlerin dikkatini çekmiş bir coğrafyadır. Özellikle 1884-85 Berlin Konferansı ile resmileşen sömürgeciliğin etkisi ile Afrika, dini, ekonomik, siyasi, ırksal ve askeri nedenlerle başta Fransa olmak üzere pek çok aktörün odak noktası haline gelmiştir. 21. yüzyılda ise sömürgecilik düzeni bitmesine rağmen, bağımsızlığın sembolik olarak gerçekleştiği kıtada, bu durumdan faydalanmak isteyen yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kıtada, geleneksel aktörlerin karşısında yeni aktörlerin de var olduğu, farklı bir rekabet şekillenmeye başlamıştır. Bu mücadelede, 21. yüzyıla “uyanık dev” olarak giriş yapan Çin, kısa zamanda adından söz ettirir hale gelmiştir. Ekonomik ve ticari gayelerle Afrika’ya yönelen bu yeni büyük güç, kıtanın eski aktörlerinin konumunu sarsarak, rekabeti hızlandırmıştır.

21. yüzyılda Afrika’daki rekabetin ana oyuncularını olarak beliren Fransa ve Çin, ekonomik, siyasi, askeri ve nükleer kapasiteleri ve bu kapasitelerine bağlı olarak gelişen caydırıcılık güçleri ve enerji kaynakları üzerinde oluşan hâkimiyetleri dolayısıyla büyük güç olarak kabul edilmektedirler. Bu bakımdan büyük gücün özellikle enerji kaynaklarına sahip bölgelerde hâkimiyet kurması, askeri caydırıcılık, ekonomik cezbedicilik ve uluslararası sistemde merkezi rol oynayabilme kapasitesi gibi özelliklere sahip olması beklenmektedir. Fransa’nın ve Çin’in belirtilen bu büyük güç yetilerine sahip olduğu iddia edilmekle birlikte, literatürde bu konuda bir takım eleştirilerin olduğu saptanmıştır. Örneğin, Fransa’nın ekonomik kapasitesi ve büyüme hızından dolayı, büyük güç özelliği taşıyıp taşımadığı sorgulanabilmektedir. Ancak Fransa’nın sömürgeci mirasının bile, onu kıtadaki oyun kuruculardan biri yapmaya yettiği ve ekonomik cezbediciliği eskisi kadar etkili olmasa da kıtada oluşturduğu siyasi atmosfer sayesinde bölgedeki devletleri kontrol edebildiği görülmektedir. Çin’in büyük güç niteliğinin ise iç meselelerinin ve siyasi tavrının etkisiyle sorgulandığı bilinmektedir. Tayvan meselesi, Uygur Türkleri ve insan hakları ihlalleri gibi konuların, Çin’in büyük güç olarak tanımlanmasına zarar verdiği ileri sürülmektedir. Ancak Pekin yönetiminin bu sorunların çözülmesi için yoğun bir çaba sarf ettiği ve kıtada kısa zamanda geleneksel aktörler kadar ve hatta çoğu zaman daha fazla yol kat ettiği göz önüne alınırsa, Çin’in büyük güç olarak değerlendirilmesi olası hale gelmektedir.

Fransa, 1830 Cezayir işgalinden önce ticari gayelerle kıtayı işgale başlayan ancak 1830 sonrasında ticari hedeflere ek olarak sosyal, demografik, dini, kültürel, askeri ve siyasi

hedefler de benimseyerek sömürgeciliğini genişleten bir güçtür. Çin ise 19. yüzyılda sömürülen tarafta yer alan ve bu bağlamda kıta devletleri ile ortak kaderi paylaşan bir devlet olarak, özellikle 1990 sonrasında kıtada etkin hale gelmiştir. Ortak kader-deneyim vurgusunu sık sık yineleyerek ve sömürgeciliğin kıtada yarattığı olumsuzlukları ve ülkelerin eksikliklerini analiz ederek, ticari-ekonomik, sosyal, siyasi, askeri hedeflerle bölge ülkelerini kısa zamanda etkileyebilme başarısı göstermiştir.

Fransa, kıtadaki uzun soluklu varlığının ve sömürgecilik döneminde bilinçli olarak oluşturduğu demografik düzenin avantajlarından faydalanmaktadır. Örneğin, 20. yüzyılda kıtaya yerleştirdiği Fransız vatandaşları sayesinde bölgede oluşan Fransız kökenli nüfusu koruma gerekçesiyle, bulduğu her fırsatta bölge devletlerinin içişlerine müdahil olmaktadır. Diğer taraftan sömürgecilik döneminde uyguladığı baskı, şiddet ve asimilasyon politikası, bağımsızlık sonrasında bölgedeki Fransız karşıtlığını arttırmıştır. Fransız sömürgeciliğinin hafızalarda bıraktığı olumsuz algı, bazı ülkelerde hem siyasi liderlerin hem de halkın Fransa'ya karşı tepki duymasına ve bölgedeki Fransız etkisinin dengelenmesi için başka aktörlerle işbirliğini ön plana çıkarmasına neden olmuştur. Bu durumu avantaja çeviren güç ise kendisine karşı bölgede herhangi bir kuşku ve olumsuz algının bulunmadığı Çin'dir.

Çin'e karşı herhangi bir önyargının olmaması hem Çin'in tarihte sömürgeci bir güç olmamasından hem de geçmişte elde ettiği deneyimleri fırsata çevirmesinden kaynaklanmaktadır. Çin, tarihte yaşadığı olumsuz tecrübelerden dolayı, devletlerle ilişkilerinde askeri ve siyasi araçlar aracılığıyla baskı ve şiddet politikası gütmek yerine, eşitlik, bağımsızlık, işbirliği, anti-sömürgecilik, saygı, ortaklık gibi vurgulamalarda bulunmaktadır. Çin'in bu eşitlik vurgusu, Fransa'dan benzer bir yaklaşım görmemiş kıta ülkeleri tarafından sempatiyle karşılanmış ve kıtada Çin'in hızla benimsenmesine imkân tanımıştır. Çin'in kısa süre içinde kıtada elde ettiği bu başarı Fransa'nın, Macron dönemi itibarıyla, samimiliği tartışılmakla beraber, kıta devletlerine eşit ortaklık vurgusu ile yönelimini hızlandırmıştır. Dolayısıyla Fransa, kıtadaki gücünü koruyabilmek amacıyla yıllardır benimsediği söylemden uzaklaşmak durumunda kalmıştır.

Çin'i Fransa'dan ayıran hususlardan bir tanesi de kıtadaki boşlukları ve eksiklikleri iyi analiz etmesidir. Kıtadaki eksikliklerin ve istikrarsızlığın kaynağı olarak görülen Fransa'ya karşı Çin, Sudan başta olmak üzere iç savaşın olduğu riskli bölgelerde güç boşluğunu doldurmak, kıta halkı tarafından benimsenmek ve kaynaklar üzerinde tekel oluşturup giderek artan enerji ihtiyacını karşılamak arzusu ile daha çok yatırım yapmakta ve şirketlerini bu

bölgelere yönlendirmektedir. Ancak bu durum, Fransa'nın kıtada yatırım yapmadığı anlamına gelmemektedir. Ne var ki Fransa, istikrarsızlığın sebebi olmasına karşın bu istikrarsız ülkelerin kalkınmasına yardım etmemesi sebebiyle eleştirilmektedir.

Yatırımlar, hibe, faizsiz veya düşük faizli verilen krediler üzerinde izlenen politikalar, aktörlerin farklılaşan bir yönünü daha ortaya çıkarmaktadır. Fransa yapacağı yardımların ve yatırımlarının karşılığında demokrasi ve iyi yönetim gibi siyasi şartlar ya da özelleştirme ve kapitalizm gibi ekonomik şartlar sunmaktadır. Fransa bu sayede hem siyasi hem de ekonomik olarak kendisine benzeyen ülkeler yaratmayı ve özelleştirmeler ile çeşitli sektörlerde egemen olmayı amaçlamaktadır. Çin ise tamamen farklı bir strateji benimseyerek yardımlarının ve yatırımlarının karşılığında hiçbir siyasi ve ekonomik şart sunmamaktadır. “Ne olursan ol” mantığı ile hareket eden Çin'in hem yatırımlarında hem de ülkeler ile ilişkilerinde aradığı tek şart ise Tayvan'ın tanınmamasıdır.

Dolayısıyla Çin kıta ülkelerine “benim yanımda dur, kazan” mesajı verirken, Fransa, sunduğu siyasi ve ekonomik şartlarla “benim gibi ol, kazan” demektedir. Fransa aynı zamanda yaşanan siyasi gelişmeler ile ticari ve ekonomik ilişkileri arasında bağlantı kurmakta, Çin ise “ticaret ticarettir, siyaset siyasettir.” mantığı ile ülkelerde yaşanan siyasi olayların, ticari ilişkilerini etkilemesine izin vermeyerek yalnızca ticari amaçlarla hareket etmektedir. Çin'in uyguladığı bu yöntemden memnuniyet duyan kıtadaki otoriter liderler, siyasi mevkilerini sarsmayacak şekilde yapılan yatırımları, Fransız yatırım ve yardımlarına tercih etmektedirler. Dolayısıyla Çin'in stratejisinin Fransa'ya kıyasla daha başarılı olduğu söylenebilir.

Çin uyguladığı politikalar ile daha başarılı olarak değerlendirilse de, her iki aktörün de kıtanın en büyük yatırımcıları arasında yer aldıkları görülmektedir. Ancak bu iki aktörün yardım ve yatırımlarının kıtaya ne derece faydalı olduğu tartışmalı bir konudur. Nitekim her iki aktörün de yardım ve yatırımları ile kıtada bağımlılık ve borçlanmaya sebep olduğu, görülmektedir. Fransa gerek yatırımları gerekse verdiği hibe ve krediler ile devletleri kendisine borçlandırarak bağımlılık oluşturmaktadır. Çin'in de kıta devletlerinin kalkınmalarına yardım eden aktör imajına rağmen benzer şekilde, uzun vadede bağımlılık yaratıp borç tuzağı diplomasisi yürüttüğü düşünülmektedir. Her yardım ve yatırımın ya da borç silme vaadinin diğer bir borç silmesinin önünü açtığı, bu durumun da uzun vadede Çin'in kıta devletlerinin ekonomik ve siyasi işlerine karışabilme ihtimalini kuvvetlendirdiği öne sürülmektedir. Ayrıca kıta ülkelerinin çoğunun yoksullukla, geri kalmışlıkla anılması ve

en çok yatırım ve yardım alan devletlerin en borçlu devletler haline gelmesi, tarafların ekonomi politikalarının bölge kalkınmasına en azından kısa vadede ciddi bir katkı sağlamadığını göstermektedir.

Ne var ki Fransa, Çin'e kıyasla daha çok eleştiri almaktadır. Çünkü Fransa koşullu yardım ve yatırım politikası ile bağımlılık ilişkisini açıkça kurmaya çalışırken, Çin "karşılıklı fayda" ve "kazan-kazan" vurgusu ile yatırım ve yardım politikasının kıtadaki kalkınmayı hızlandıracağını ileri sürmektedir. Bu anlayışa göre yatırımlar ve ticaret ilişkisi ile kalkınan kıta ülkelerinde ekonomik büyüme hızlanacak, halkın refah düzeyi ve alım gücündeki artışa bağlı olarak Çin mallarına daha fazla ilgi oluşacaktır. Bu durum, Afrikalıların Çin'e karşı sempatisini arttırırken, geleneksel aktörlerden kopmalarını hızlandırmaktadır. Dolayısıyla karşılıklı fayda prensibi, Çin'in kıtadaki popülaritesini arttıran önemli bir vurgudur.

Karşılıklı fayda prensibi ticari stratejilerle birleşince, Çin, kısa sürede Fransa'yı, sonrasında da diğer geleneksel aktörleri geride bırakarak kıtanın birinci ticari ortağı haline gelmiştir. 2000 yılından itibaren kıtada adından söz ettiren Çin, 2007 yılına gelindiğinde, ticaret yarışında Fransa'nın önüne geçmiştir. Fransa'nın bölgede daha çok askeri ve siyasi araçlara başvurması, ekonomik ve ticari kaygılarla ilerleyen Çin'in gerisinde kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca kısa sürede hızlı bir ekonomik gelişmişlik örneği sergileyen Çin, kıta devletleri açısından bir kalkınma modeli olarak önem kazanmıştır. Bu bakımdan, Pekin Konsensüsü olarak adlandırılan Çin tipi kalkınma modelinin önem arz ettiği görülmüştür. Çin, Pekin Konsensüsü ile Fransa gibi neoliberal bir reçete sunmak yerine, devletin önemli bir denetim gücüne sahip olduğu karma ekonomi modelini önermektedir. Ayrıca Çin kıta ülkelerine gönüllülük esasına dayalı bir sistem önerisinde bulunurken, Fransa baskı ve zorlama yoluyla ekonomi politikalarını kabul ettirme gayreti içerisinde.

Fransa, Afrika ülkelerinin kendisinden bağımsız bir kalkınma modeline yönelmelerine karşı çıkmakta, ülkelerin Fransa'ya bağımlı bir sistemde kalmasını tercih etmektedir. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek, kıta ülkelerinin ekonomik bağımsızlığının önünde büyük bir engel olarak gösterilen CFA Frangı kapsamında oluşturulan finansal sistemdir. Fransa'nın 1945 yılında uygulamaya koyduğu sistem, sömürgecilik dönemi mirası dolayısıyla Fransa açısından tarihsel mevcudiyetinin bir avantajı olarak değerlendirilmektedir. Herhangi bir karşılıklı fayda ve işbirliği prensibine dayanmayan bu sistem, sadece Fransa'nın mali istikrarına yaramaktadır. Fakat Çin'in kıtaya girmesi ve kıta ülkelerinin bu sisteme tepki göstermeye başlaması ile Fransa bu sistemde değişikliğe gitmiştir. Ne var ki Fransa, neo-

sömürgeci tavırla oluşturduğu Eco/Eko sistemi ile Çin gibi ekonomik kozları güçlü olan bir rakibe karşı, kıta ülkelerinin Fransa'dan kopmasına izin vermemektedir. Yeni sistem, Afrika ekonomilerinden çok Fransa'ya kazandıran bir sistem olarak sömürgecilik anlayışının devamı olarak görülmüş ve eleştirilmiştir.

Çin ise kıta ülkeleri ile yaptığı ticarete, karşılıklı fayda prensibini vurgulamasına rağmen, ticari dengesizliğe sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Nitekim Çin kıtaya, hammaddeleri kıtadan temin edilen katma değeri yüksek sanayi ve endüstri ürünleri ihraç ederken, kıta ülkeleri Çin'e, genellikle belirli/tek ürün ihraç etmekte ve ihracat oranları ithalat oranlarından düşük kaldığı için ticaret dengesi açığı ile karşılaşmaktadırlar. Ancak bu dezavantajı ortadan kaldırmak için Afrika mallarının ülkesine girişinde gümrük vergisini sıfırlayan Çin hem rakiplerinin eleştirilerini engellemeye hem de kıta ülkelerinin birinci ticari partneri olarak konumunu korumaya çalışmaktadır. Bu durum, gerek Fransa'nın gerekse Çin'in birbirlerine karşı bölgede etkili olabilmek için bir takım strateji değişikliklerine yöneldiklerinin göstergesidir.

Çin'in kıta ülkeleri tarafından olumlu karşılanan bu tarz stratejik hamlelerinin, sorunları kısa dönemli çözeceği, uzun dönemde ise taraflar arasındaki ilişkinin tıpkı Fransa-Afrika ilişkilerinde olduğu gibi bağımlılık ilişkisinden öteye geçemeyeceği tahmin edilmektedir. Zira Çin ekonomisinde görülen % 1'lik büyüme veya küçülme dahi Çin'in Afrikalı ticaret ortaklarını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca Çin ile yapılan ticaret sayesinde, kıta ülkelerinde görülen ekonomik büyümenin de kalıcı olmadığı düşünülmektedir. Bu bakımdan, Çin-Afrika ilişkilerinin, Fransa-Afrika ilişkilerine dönüşeceği, Afrika'nın ana problemleri çözülmeden gerçekleşecek suni bir kalkınmanın ülkeleri bağımlılık ve yoksulluktan kurtaramayacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla hem Fransa'nın hem Çin'in kıtadaki ekonomik hamlelerinin uzun vadede kıtaya ciddi faydalar sağlamayan ancak taraflara önemli getirileri olan benzer stratejiler olduğu kanaati hâkimdir.

Kıtada Çin'in artan popüleritesini göz önüne alarak, bölgedeki ekonomik ve ticari girişimlerini hızlandıran Fransa, 1990'lara kadar daha çok askeri ve diplomatik temaslar aracılığı ile bölge politikasını yürütmüştür. Bu bağlamda tarafların Afrika politikasında ekonominin yanı sıra diplomatik girişimler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada Fransafrika yani Fransa ile Afrika'nın bağımsızlık sonrasında da sıkı diplomatik temaslarda bulunması fikri, en çarpıcı örnektir. Çin'in bölgede tarihsel bir geçmişinin olmayışı, tıpkı CFA sistemi gibi böyle bir projenin de Çin tarafından ileri sürülmesini zorlaştırmaktadır.

Çünkü Fransa, bu projeyi sömürgecilik döneminde yetiştirdiği siyasi elitler aracılığı ile başlatmıştır. Bölgede Fransız siyasi sistemini ve kültürünü bilen, bir Fransız gibi Fransa'nın çıkarlarını her şeyden üstte tutabilecek yönetici elitler yetiştiren Fransa yönetimi, sömürgecilik sonrasında dolaylı yoldan da olsa Afrika siyasetinde söz sahibi olabilmenin önünü açmıştır. Bağımsızlık sonrasında bu yönetici elitin iktidar olması için büyük çaba harcayan Fransa, kendisine danışmadan hiçbir karar almayan, başka devletlerle olabildiğince az temas kuran liderler yani "Afrikalı dostlar" oluşturarak ülkelerin içişlerine kolaylıkla müdahale edebilmiştir.

İçişlere müdahale etmeme ve devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösterme gibi ilkeleri benimseyen Çin yönetimi, kıta ülkelerine karşı Fransa'dan farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Ancak Çin bu noktada kıta ülkelerine hiçbir siyasi şart koşmadığı ve otoriter liderleri destekleyerek siyasi sorunları pekiştirdiği yönünde, eleştiriler alabilmektedir. Üstelik bu eleştirilerin kıtadaki tek muhatabı Çin de değildir. Çünkü Fransa yönetimi de çıkarları gereği otoriter liderlerle yakın diyalog içine girebilmektedir. Dolayısıyla her iki tarafın da insan hakları ihlalleri gerçekleştiren ve baskıcı yönetimlerle, ekonomik ve siyasal çıkarları gereği uzlaşabildikleri gözlemlenmektedir. Örneğin, Mitterand döneminde otoriter liderlerin Fransa'ya para aktarması karşılığında iktidarda kalmalarının desteklenmesi veya Sarkozy'nin Libya lideri Kaddafi'den seçimler için para alması ya da Çin yönetiminin Sudan'da El Beşir veya Zimbabve'de Robert Mugabe yönetimleri ile enerji ticaretini güvence altına almak için yakın temasta bulunması, tarafların çıkar odaklı siyaset izlediklerini göstermektedir. Her iki devlet açısından da BM'deki sayılarından ötürü Afrikalı devletlerin desteğini sağlamak, bu çıkar siyasetinin bir parçasıdır.

Bu çıkar siyasetinden, Fransa'nın ikircikli bir politika izlediği de anlaşılmaktadır. Zira bir taraftan uluslararası ve iç kamuoyundan gelecek tepkileri önlemek amacıyla kıta devletlerine demokrasi ve iyi yönetim gibi siyasal şartlar getiren Paris hükümeti, öte yandan şartların sağlanıp sağlanmadığının kontrolünü gerçekleştirmemektedir. Fransa açısından devletlerin demokrasi normlarını yerine getirmesinden çok Fransız çıkarlarına uygun davranmaları önemlidir. Yani bu devletlerin demokratik olup Fransız karşıtı politikalar izlemelerindense, anti demokratik olup Fransa'ya bağlı kalmaları tercih edilmektedir. Örneğin, Mitterand yönetimi demokratik dönüşüm yaşayıp, Fransa ile bağımlı azaltan Mali, Benin ve Nijer hükümetlerine daha az yardım yaparken, otoriter liderlerin devam ettiği demokrasiden uzak ancak Fransız çıkarlarına sadık Kamerun ve Fildişi Sahili'ne daha fazla yardım göndermiştir.

Fransa yönetimleri, Afrikalı liderlerin kendi çıkarlarına ters düşecek bir politika izlemeleri halinde, bu liderleri etkisizleştirmek için, devletlerin içişlerine müdahale edebileceğini tarihte pek çok kez göstermiştir. Darbe, muhalefete destek sağlama, askeri müdahaleler ve suikastlar gibi yöntemlere başvuran Fransa, kıtada bulunan güçlü istihbarat sistemi aracılığıyla bu girişimlerini kolaylıkla gerçekleştirebilmektedir. Fransa'nın müdahaleci yönetime başvurmasında, Fransız-Çin rekabetinin de etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Fransa'nın ülkelerin içişlerine müdahale ederek hem Çin yayılcılığını önlemeye çalıştığı hem de çıkarlarını sürekli kılmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Gabon hükümetinin Çin ile ticari ilişkilerini arttırmasından sonra 2019 yılında gerçekleşen darbe, Fransa'nın gözdağı olarak yorumlanmıştır.

Kıtada gerçekleşen pek çok darbenin veya suikastın arkasında yer alan Fransa pek çok askeri müdahalenin de başrol oyuncusu konumundadır. Ekonomik ve siyasi çıkarlarının veya enerji kaynakları üzerindeki kontrolünün zarar gördüğü veya göreceği durumlarda, Fransa kıta ülkelerine yönelik askeri operasyonlarda en ön safta yer almıştır. Bu operasyonlarda insani müdahale, sivil halkı koruma, ülkede istikrar ve demokrasiyi tesis etme gibi nedenler üzerinde durulsa da esas neden Fransa yönetiminin ülke yönetimi ile yaşadığı anlaşmazlıklar ve çıkarlarının tehdit altına düşmesidir. Örneğin, 2011 Libya müdahalesi, Fransa'nın Libya petrol kaynakları üzerindeki menfaatlerini korumak ve Kaddafi yönetiminin Fransız varlığına zarar vermesini önlemek veya 2014 Barkhane Operasyonu, Sahel bölgesindeki çıkarlarını güvence altına almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Fransa'nın eleştirilen bu müdahaleciliği ise kıta devletleri nezdinde imajını zedelemektedir.

Kıtaya ekonomik araçlarla yönelen Pekin hükümeti, askeri araçlar açısından da etkinliğini gösterebilmek amacıyla BM barış gücü operasyonlarına katılmaktadır. Fransa'dan farklı olarak Çin, katılacağı barış operasyonlarının çok taraflılık ekseninde, ilgili devletten müdahale izni alınarak, tarafsız ve kıtadaki bölgesel kuruluşların desteği ile gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Fransa'nın operasyonlar nedeniyle çok fazla eleştiri aldığını fark eden Çin hükümeti, "Afrikalıların sorunlarını Afrikalılar çözer" söylemi ile kıtadaki imajını zedeleyecek askeri operasyonlardan kaçınmaktadır.

Pekin yönetiminin operasyonlarda vurguladığı hususlar ile tepki almadan kıtadaki askeri varlığını arttırması üzerine, Hollande döneminden itibaren Fransa, operasyonlarda "ortaklaşa hareket etme" stratejisini vurgulamaktadır. Operasyonları meşrulaştırmak için böyle bir strateji değişikliğine yönelmiş olsa da Fransa'nın göç, İslami terörizm ve sınır güvenliği gibi

konuları gündeme getirerek kıtadaki askeri mevcudiyetini devam ettireceği düşünülmektedir. Fayda açısından bakıldığında ise özellikle Fransa'nın üstlendiği askeri operasyonların öngörülen sonucu oluşturamadığı söylenebilir. Bölgede devam eden istikrarsızlık, terör örgütlerinin sayısındaki artış ve iç karışıklıkların çözüme kavuşturulamaması, askeri operasyonlara yönelik bu tespiti doğrulamaktadır.

Tarafların operasyon haricindeki diğer askeri girişimlerinin de kıtaya yarar sağlamadığı düşünülmektedir. Çünkü her iki aktör de, kıtadaki istikrar ve huzurun tesisi amacına aykırı biçimde, kıtaya büyük ölçüde silah satışı gerçekleştirmekte ve bu ticaret sayesinde iç savaşları durdurmak yerine kışkırtmaktadır. Özellikle Afrika'nın silah ithalatında her geçen gün payını arttıran Çin, uluslararası toplum tarafından kıtadaki istikrarı bozmakla eleştirilmektedir. Ancak diğer taraftan kıtada etnik, dini, dilsel farklılıklar gözetilmeden çizilen sınırların yol açtığı iç savaşlar, Fransa'nın "Afrikalı dostları"nın baskıcı yönetimi ve tek tip üretimden kaynaklanan ekonomik sıkıntılar istikrarsızlığının kökeninin Batı olduğunu ve Çin'in ise sadece istikrarsızlığa daha fazla katkı sağlamakla eleştirilebileceğini göstermektedir.

Her iki aktörün Afrika'ya yönelik askeri, ekonomik ve siyasi hedeflerinin haricinde, sosyokültürel amaçları da bulunmaktadır. Kıtada sosyokültürel alanda Çin'e kıyasla Fransa'nın, tarihsel bağları sayesinde, daha avantajlı olduğu söylenebilmektedir. Sömürgecilik döneminde uygulamaya başladığı kültürel asimilasyon politikası ile Afrikalıları Fransızlaştırmaya çalışıp, bölgede bir Fransız dünyası oluşturmayı planlayan Paris hükümeti, bu çabasında başarılı da olmuştur. Çünkü 1880'lerden itibaren gündemde olan Frankofoni olgusu ile Fransız dil ve kültürü sürekli olarak kıtada yaşatılmaktadır.

Çin nasıl ki ekonomik cezbediciliği ile hayranlık uyandırıyor, Fransa da gerek sömürgecilik döneminde gerekse bağımsızlıktan sonra pek çok Afrikalının gözünde, dil, din ve kültür bakımında hayranlık uyandıran bir aktör olmuştur. Fransız karşıtı Frantz Fanon'un "Tek anlayamadığım gerçek, yönetenlerin de onlara karşı olanların da Fransız hayranı olmaları." (Tıgılı, 2010) sözleri aslında Fransa'nın kıtadaki sosyokültürel hâkimiyetini ve başarısını net biçimde özetlemektedir. Fransızca, kıtada en çok konuşulan diller arasındadır ve çoğu ülkenin resmi dili veya eğitim dilidir. Afrika'da çoğu okulun müfredatında Fransız tarihi ve kültürü okutulmaktadır. Fransa'nın bu kültürel asimilasyon politikası, kendi kültürüne yabancılaştırılmış Afrika halkları üzerinde Fransız hâkimiyetini pekiştirirken, kıtada etkili olmaya çalışan yeni aktörlerin dil ve kültür özelliklerini bölgeye taşımalarını

zorlaştırmaktadır. Bu zorluğun farkında olan Pekin hükümeti, Konfüçyüs Enstitüleri ve sınıfları ile Fransa'nın sosyokültürel alandaki üstünlüğünü yakalamak doğrultusunda büyük bir hamle gerçekleştirmiştir. Ancak Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla Çin dil ve kültürünü kıtaya tanıtma ve yayma hedefindeki Pekin hükümeti, bu faaliyetlerinde Afrikalıların yerel kültürlerine saygı ilkesi üzerinden hareket ederek, Fransa yönetiminden farklı bir çizgi izlemektedir.

Nihayetinde gerek Fransa gerekse Çin yönetimleri, Afrika'da farklı alanlarda, farklı yöntemlerle yürüttükleri politikaları nedeniyle, bölge kalkınmasına hizmet etmeyen neo-sömürgeci faaliyetler sergilemekle eleştirilmektedirler. Tüm alanlarda yürüttüğü faaliyetleri ile kıta ülkelerinin bağımsızlıklarını kısıtlayan, onları kendisine bağımlı kılan ve sömürgecilik dönemi alışkanlıklarından tam olarak sıyrılamayan Fransa, Çin'e kıyasla kolaylıkla bu eleştirilerin hedefi haline gelebilmektedir. Çin ise enerji kaynaklarını elde etmek için uyguladığı stratejiler, borç tuzağı diplomasisi, bölge işçilerine yönelik tavrı ve ekolojik dengeyi göz ardı eden adımları dolayısıyla, neo-sömürgeci güç olarak değerlendirilmektedir. Ancak Çin'in büyük güç olarak, kıtadaki varlığı henüz çeyrek asrı doldurmadan ve izlediği politikaların uzun vadeli sonuçları şekillenmeden bu tarz bir yorumda bulunmak aceleci bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Yapılan eleştiriler bir yana, tarafların 21. yüzyılda Afrika kıtasında etkili aktörler olarak varlık gösterdikleri görülmektedir. Kıtada büyük güç sıfatı ile varlığını devam ettirme ve bu amacını bölge devletlerinin ve uluslararası toplumun rızası ile gerçekleştirme çabasındaki Fransa, kıtadaki uzun soluklu geçmişinin avantajlarından faydalanmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren kıta dinamiklerini etkileyebilme potansiyeli ve kültürel cezbediciliği ile kıtada, çıkarlarını gerçekleştirme açısından, başarılı bir aktör olarak görülmektedir. Çin ise kıtada herhangi bir tarihsel bir deneyime sahip olmamasına rağmen, çok kısa zamanda kıtanın geleneksel aktörleri ile kıyaslanabilir bir etkinlik düzeyine ulaşmıştır. Hatta Çin'in bu giderek artan etkinlik düzeyi, gelecekte Fransafrika kavramının Sinoafrika kavramına dönüşebilme ihtimaline işaret etmektedir. Sonuçta, Fransa'nın süreklilik arz eden, Çin'in ise dinamik ve atılım gösteren büyük güç olarak tanımlanması ile bağdaşır bir şekilde, Fransa tarihsel mevcudiyetini devam ettirerek, Çin ise kısa sürede elde ettiği konumunu sürekli güçlendirerek kıtada etkili olmuşlardır. Bu etki yarışının yakın zamanda da devam edeceği ve kıta üzerindeki rekabeti büyüteceği tahmin edilmektedir. Ayrıca ABD, Rusya gibi büyük güçlerin ve Türkiye, Brezilya, Hindistan gibi bölgesel güçlerin varlığı ile Afrika kıtasının, 21. yüzyılda

küresel rekabetin merkezi, dikkat çekici işbirliklerin ve mücadelelerin sahnesi olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Abdi, Z. (Şubat 2017). Afrika'nın Kısa Tarihi, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası - 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (3-16) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ademoğlu, Y. (14 Kasım 2019). BRICS neyi hedefliyor, hala bir anlam ifade ediyor mu?. *Euronews*. 27 Mart 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/11/14/brics-neyi-hedefliyor-hala-bir-anlam-ifade-ediyor-mu> adresinden alınmıştır.

Adisu, K. (Eylül 2010). The Impact of Chinese Investment in Africa. *International Journal of Business and Management*, 5(9), 1-9.

Ajayi, J.F.A. (Yaz 1961). The Place of African History and Culture in the Process of Nation-Building in Africa South of the Sahara. *The Journal of Negro Education*, 30(3), 206-213.

Akalın, D. ve Çelik, C. (2012). XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti. *Turkish Studies*, 7(3), 21-45.

Akgül, Ö. (2011). Libya'da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?. *Orta Doğu Analiz*, 36(3), 51-59.

Aksöz, A. (5 Mart 2017). Büyük Güçlerin Afrika Politikaları. *İlim ve Medeniyet*. 26 Kasım 2019 tarihinde <https://www.ilimvemedenyet.com/buyuk-guclerin-afrika-politikalari.html> adresinden alınmıştır.

Aktaş, T. (3 Şubat 2017). 200 Yıldır Fransa İşgali Altındaki Mayotte. *Anadolu Ajansı*. 9 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/200-yildir-fransa-igali-altindaki-mayotte/740617> adresinden alınmıştır.

Alden, C. (2005). China in Africa. *Survival*, 47(3), 147-164.

Alden, C. (Haziran 2006). A Profile of the Operations of Chinese Multinationals in Africa. *South African Journal of International Affairs*, 13(1), 83-96.

Alpar, G. (23 Haziran 2020). Değişen Dünyada Fransa'nın Değişmeyen İmparatorluk Hayali. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/degisen-dunyada-fransanın-degismeyen-imparatorluk-hayali-kose-yazisi-17465> adresinden alınmıştır.

Alpay, Y. (21 Haziran 2011). Çin Afrika'da Ne Yapıyor?. *TASAM*. 1-24. 6 Mart 2020 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3179/cin_afrikada_ne_yapiyor adresinden alınmıştır.

Altınbaş, D. (2006). Ruanda Soykırımını ve Fransa'nın Rolü. *Uluslararası Suçlar Ve Tarih Dergisi*, 2, 225-252.

Altuner, G. (Şubat 2017). Koloniyel Mirasın Afrika'daki Siyasal ve Ekonomik Gelişime Etkileri, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çinar (Editörler), *Afrika Politikası - 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (309-315) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Anadolu Ajansı. (25 Temmuz 2018). *Bu yılki BRICS Zirvesi'nin ev sahibi Güney Afrika*. 27 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bu-yilki-brics-zirvesinin-ev-sahibi-guney-afrika/1213379> adresinden alınmıştır.

Aning, K. (Mart 2008). China's ventures in Africa. *African Security Review*, 17(1), 39-50.

Anshan, L. (Nisan 2005). African Studies in China in the Twentieth Century: A Historical Survey. *African Studies Review*, 48(1), 59-87.

Anshan, L. (Yaz 2007). China And Africa: Policy and Challenges. *China Security*, 3(3), 69-93.

Aras, İ. (2017). Fransa'nın Arap Baharı Politikası. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 135-167.

Aras, İ. (2018). *Avrupa Birliği ve Çin Siyasi-Ekonomik İlişkiler*. (1.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Arıkanoglu, N. (2016). Anarşik Düzendeki Uluslararası Topluma Doğru Yol Alan Dünyada Birleşmiş Milletlerin Rolü. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 165-183.

Arslan, İ. (2018). Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 125-142.

Asche, H. ve Schüller, M. (2008). *China's Engagement in Africa-Opportunities and Risks for Development*. Almanya: Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ)

Assefa, F. Z. (2018). *Increasing Competition Between China And West In Africa*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

Aşkar-Karakır, İ. ve Aknur, M. (Ocak 2015). Arap-İsrail Çatışmasının Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikalarına Etkisi., U.B. Yıldız. (Editör). *Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri: Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler* içinde (13-41) (1Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Aşuroğlu, T. (2015). *Hitit Çiviyazısı İşaretlerinin Bilgisayar Desteği İle Okunması Ve Veri Madenciliği Uygulama Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Atabay, F. N. (2019). Güç ve Uluslararası İlişkiler / David Baldwin. *TESAD*. 30 Ekim 2019 tarihinde <https://www.tesadernegi.org/guc-ve-uluslararasi-iliskiler-david-a-baldwin.html> adresinden alınmıştır.

Ataöv, T. (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ataöv, T. (2018). *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*. (2.Baskı). İstanbul: İleri Yayınları.

Avrasya İncelemeleri Merkezi/AVİM. (10 Aralık 2019). *İnsan Hakları İhlalleri, Uygur Özerk Bölgesi ve Çin*. 17 Ocak 2021 tarihinde <https://avim.org.tr/tr/Yorum/INSAN-HAKLARI-IHLALLERI-UYGUR-OZERK-BOLGESI-VE-CIN> adresinden alınmıştır.

Aydın, A. (2015), Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 1-11.

Aydın, H. (19 Nisan 2019a). Çin-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Seyri. *AFAM*. 6 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/cin-afrika-iliskilerinin-tarihsel-seyri/> adresinden alınmıştır.

Aydın, H. (21 Kasım 2019b). Uluslararası Aktörlerin Afrika Zirveleri Nasıl Okunmalı?. *AFAM*. 14 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/uluslararasi-aktorlerin-afrika-zirveleri-nasil-okunmalı/> adresinden alınmıştır.

Aydın, R. (Mart 2018). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 229-256.

Aydoğan B. (2011). Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi. *Politika Dergisi*, 1-43. 30 Ekim 2019 tarihinde http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/guc_kavrami_ve_kamu_diplomasisi_-_bekir_aydogan-pdf.pdf adresinden alınmıştır.

Ayhan, İ. S. (2013). Yeni Küresel Güç Adayı ÇHC'nin BM Kapsamında Artan Barış Gücü Faaliyetleri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(2), 1-10.

Bachrach, P. ve Baratz, M. S. (Kasım 1962). Two Faces of Power. *The American Political Science Review*, 56(4), 947-952.

Baldwin, D. A. (Haziran 1979). Power Analysis and World Politics: New Trends Versus Old Tendencies. *World Politics*, 31(2), 161-194.

Baldwin, D.A (2013). Power and International Relations (Chapter 11)., W.Carlnaes, T.Risse ve B. A. Simmons (Editörler), *Handbook of International Relations* içinde (273-298) (2.Baskı). Los Angeles: SAGE.

Bassist, R. (22 Kasım 2017). Macron ruptures with Hollande's Africa policy: focuses on collective diplomacy. *Ifriqiya – African Research Program*. 3(6), 1-6.

Bassoum, M. (11 Ekim 2019b). İngilizler ve Fransızlar Arasındaki Anlaşmazlıkların Afrika'ya Taşınması. *AFAM*. 22 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/ingilizler-ve-fransizlar-arasindaki-anlasmazliklarin-afrikaya-tasinmasi/> adresinden alınmıştır.

Bassoum, M. (6 Şubat 2019a). Bilim ve Teknoloji Transferi Hezeyanı: Fransa-Senegal İşbirliği. *AFAM*. 19 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/bilim-ve-teknoloji-transferi-hezeyani-fransa-senegal-isbirligi/> adresinden alınmıştır.

Bastholm, A. ve Kragelund, P. (2009). State-driven Chinese investments in Zambia: Combining strategic interests and profits. M.P.V. Dijk (Editör), *The New Presence of China - in Africa* içinde (117-140) (1.Baskı). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Baydemir, M. (24 Ocak 2018). Çin'in Afrika Mesajı: Yanımda Dur Kazan. *AFAM*. 9 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/cinin-afrika-mesaji-yanimda-dur-kazan/> adresinden alınmıştır.

Bayer, D. ve Demirel E. (Şubat 2017). Irk Ayrımcılığı, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası - 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (71-79) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Baylis, J. (Yaz 2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.

- Bayram, M (Ocak 2017a). Enerjeopolitik Müdahaleler ve Afrika'daki İç Savaşlar: Nijerya, Angola ve Sudan Örnekleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 217-228.
- Bayram, M. (Aralık 2017b). Çin'in Darfur Politikası. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 229-250.
- Bayram, M. (Haziran 2018). *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri*. (1.Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Bayram, M. (Temmuz 2016). Afrika'da Artan Çin Nüfuzunun Çok Yönlü Sonuçları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 501-516.
- BBC News. (28 Kasım 2017). *France's Macron outlines new approach to African policy*. 10 Ocak 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-africa-42151353> adresinden alınmıştır.
- BBC News. (4 Temmuz 2018). *Fransa Cumhurbaşkanı Macron, 'göçmen kayıt merkezleri' için Afrika'da*. 23 Ocak 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/44716510> adresinden alınmıştır.
- Benamou, G. M. (2006). *Bir Fransız Yalanı- Bir Soykırım Soruşturması Cezayir Savaşı ve Gerçekler*. (1.Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Benazeraf, D. (Temmuz 2016). Boosting the Power Sector in Sub-Saharan Africa-China's Involvement. *International Energy Agency*. 1-48. 23 Mart 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/335978716_Boosting_the_Power_Sector_in_Sub-Saharan_Africa_Boosting_the_Power_Sector_in_Sub-Saharan_Africa_China's_Involvement adresinden alınmıştır.
- Besade, H., Wang, Y., ve Whalley, J. (Ekim 2008). China's Growing Economic Presence in Africa. *The Centre for International Governance Innovation*, Policy Brief No:6, 1-7.
- Beşer, M. E. (21 Temmuz 2018). Çin, Afrika'ya silah ihracatını artırıyor. *Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi*. 19 Mart 2020 tarihinde <http://bogaziciasya.com/cin-afrika-silah-ihracati/> adresinden alınmıştır.
- Beule, F. D. ve Bulcke, D.V.D. (2009). China's opening up, from Shenzhen to Sudan. M.P.V. Dijk (Editör), *The New Presence of China in Africa* içinde (31-55) (1.Baskı). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Birsel, H. (Ağustos 2013). Emperyal Fransa'nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür ve Kimlik Asimilasyonu Örneği, (Aziz Charles de Faucauld'un Mektubu). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 43-56.

Boniface, P. (2000). *Is France Still A Great Power?*. (Çev: Susan M. Murphy). Canada: Queen's University Kingston.

Bourmaud, D. (1995). France in Africa: African Politics and French Foreign Policy. *A Journal of Opinion*, 23(2), 58-62

BP (2019). *BP Statistical Review of World Energy*. 1-64. 13 Kasım 2019 tarihinde <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> adresinden alınmıştır.

Brautigam, D. (2011). African Shenzhen: China's special economic zones in Africa. *Journal of Modern African Studies*, 49(1), 27-54.

Breslin, S. (2010). China's Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power. *Political Studies Association*, 30(1), 52-62.

CAIFF/China-Africa International Film Festival. (2018). *Retrospect*. 3 Nisan 2020 tarihinde <http://caiff.co.za/en/Retrospect/> adresinden alınmıştır.

Camara, B. (Eylül 2005). The Falsity of Hegel's Theses on Africa. *Journal of Black Studies*, 36(1), 82-96.

CARI/China-Africa Research Initiative. (2020a). *Data: Chinese Investment in Africa*. 24 Mart 2020 tarihinde <http://www.sais-cari.org/chinese-investment-in-africa> adresinden alınmıştır.

CARI/China-Africa Research Initiative. (2020b). *Data: Chinese Contracts in Africa*. 24 Mart 2020 tarihinde <http://www.sais-cari.org/data-chinese-contracts-in-africa> adresinden alınmıştır.

CARI/China-Africa Research Initiative. (2020c). *Data: Chinese Foreign Aid*. 24 Mart 2020 tarihinde <http://www.sais-cari.org/data-chinese-foreign-aid-to-africa> adresinden alınmıştır.

CARI/China-Africa Research Initiative. (2020d). *Data: China-Africa Trade*. 27 Mart 2020 tarihinde <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade> adresinden alınmıştır.

CARI/China-Africa Research Initiative. (2020e). *Data: Chinese Agricultural Investments In Africa*. 28 Mart 2020 tarihinde <http://www.sais-cari.org/data-chinese-agricultural-investments-in-africa> adresinden alınmıştır.

CARI/China-Africa Research Initiative. (2020f). *Data: Chinese Workers in Africa*. 31 Mart 2020 tarihinde <http://www.sais-cari.org/data-chinese-workers-in-africa> adresinden alınmıştır.

Carroll, W. E. (2011), "China in the Shanghai Cooperation Organization: Hegemony, Multi-Polar Balance or Cooperation in Central Asia", *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(19), 1-8.

Chafer, T. (2001). French African Policy in Historical Perspective. *Journal of Contemporary African Studies*, 19(2), 165-182.

Chafer, T. (2014). Hollande and African Policy. *Modern & Contemporary France*, 22(4), 513-531.

Chafer, T. (Ocak 1992). French African Policy: Towards Change. *African Affairs*, 91(362), 97-51.

Chaponniere, J. R. (2009). Chinese aid to Africa, origins, forms and issues. M.P.V. Dijk (Editör), *The New Presence of China in Africa* içinde (55-82) (1.Baskı). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Chen, L. F. Y. (Haziran 2007). *Africa's Trade with China: Good for Growth?*. 1-62. 28 Mart 2020 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.453.7577&rep=rep1&type=pdf> adresinden alınmıştır.

China Report. (2007). White Paper on China's African Policy, January 2006. *SAGE Publications*, 43(3), 375-391.

China.com. (7 Eylül 2019). *Cape Town'da Çin-Afrika Film Festivali*. 2 Nisan 2020 tarihinde <http://turkish.china.com/audio/list/monday/603/20180709/1328625.html> adresinden alınmıştır.

China.Org.Cn. (27 Ekim 2006). *The Gala Cultural Event - 2006 Experience China in South Africa*. 3 Nisan 2020 tarihinde <http://www.china.org.cn/english/MATERIAL/186314.htm> adresinden alınmıştır.

Clerx, F. A. (21 Aralık 2013). Fransa'nın Afrika'ya geri dönüşü. *Aljazeera Turk*. 10 Ocak 2020 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/fransanın-afrikaya-geri-donusu> adresinden alınmıştır.

CNN Türk. (19 Nisan 2019). *Çin'de 7,5 ton fildişi ele geçirildi*. 1 Mart 2020 tarihinde <https://www.cnnturk.com/dunya/cinde-7-5-ton-fildisi-ele-gecirildi> adresinden alınmıştır.

Collins, M. (2017). Nation, state and agency: evolving historiographies of African decolonization. A.W.M. Smith ve C. Jeppesen. (Editörler), *Britain, France And The Decolonization Of Africa: Future Imperfect?* içinde (17-42) (1.Baskı). Londra: UCL Press

Consulate General of France in Hong Kong & Macau. (14 Mart 2019). *What is "Francophonie"?*. 22 Ocak 2020 tarihinde <https://hongkong.consulfrance.org/What-is-Francophonie-12876> adresinden alınmıştır.

Consulate General of the People's Republic of China in Cape Town. (2020). *Experience China in South Africa" Cultural Exchange Event Held in Cape Town*. 3 Nisan 2020 tarihinde <http://capetown.china-consulate.org/eng/xwtd/t279510.htm> adresinden alınmıştır.

CRI - China Radio International. (26 Haziran 2019). *Xi, Ugandalı mevkidaşıyla bir araya geldi*. 15 Mart 2020 tarihinde <http://turkish.cri.cn/1781/2019/06/26/1s198661.htm> adresinden alınmıştır.

Çağlar, A. (2015). Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç. *Güvenlik Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: Kamu Güvenliği Müsteşarlığı. 29 Ekim 2019 tarihinde <http://www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf> adresinden alınmıştır.

Çakır, A. (7 Nisan 2019). Fransa Ruanda Soykırımındaki Rolünü Araştırıyor. *AmerikanınSesi*. 13 Ocak 2020 tarihinde <https://www.amerikaninsesi.com/a/fransa-ruanda-soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1ndaki-rolunu-arast%C4%B1r%C4%B1yor/4865629.html> adresinden alınmıştır.

Çakır, F. (Şubat 2017). Fransa-Senegal İlişkileri, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (693-698) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Çelikpala, M. (2005). Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar. *H.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 439-461.

Çıvıgın, İ. (2015). Mısır Eski Krallığı (MÖ.2700-2200) Devrindeki Ticari Ağların Mısır Uygarlığı ile Nübye/Sudan Devletleşmesi Üzerindeki Etkileri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(58), 371-424.

Çomak, H. ve Şeker, B.Ş. (2017). Küresel Güçlerin Afrika Güvenliği Perspektiflerinin Stratejik Analizi, H.Çomak, C.Sancaktar ve H.Yıldırım Çınar (Editörler), *Afrika Politikası - 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (237-247), (1.Baskı). İstanbul. BETA Yayıncılık.

Daban, C. (Mayıs 2017). *Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika*. (1.Baskı). İstanbul: Açılım Kitap.

Dağlı, O. (2 Aralık 2018c). Başarısız Devlet Sorunsalı Bağlamında Malavi ve Çin'in Siyasal Ekonomi Pratikleri. *AFAM*. 16 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/basarisiz-devlet-sorunsali-baglaminda-malavi-ve-cinin-siyasal-ekonomi-pratikleri/> adresinden alınmıştır.

Dağlı, O. (28 Ağustos 2018b). Afrika'da Çin'in yükselişi ve stratejik hedefleri. *Anadolu Ajansı*. 9 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afrikada-cin-in-yukselisi-ve-stratejik-hedefleri/1240987> adresinden alınmıştır.

Dağlı, O. (29 Ağustos 2018a). 21. Yüzyılın Başında Çin'in Afrika Politikası. *AFAM*. 6 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/21-yuzyilin-basinda-cinin-afrika-politikasi/> adresinden alınmıştır.

Dağlı, T. (9 Ocak 2019). Darbe Girişiminin Perde Arkası. *Haber7.com*. 12 Ocak 2020 tarihinde <http://www.haber7.com/yazarlar/taha-dagli/2800925-darbe-girisiminin-perde-arkasi> adresinden alınmıştır.

Dahir, A. L. (26 Nisan 2019). Africa's resource-rich nations are getting even more reliant on China for their exports. 26 Mart 2020 tarihinde <https://qz.com/africa/1605497/belt-and-road-africa-mineral-rich-nations-export-mostly-to-china/> adresinden alınmıştır.

Dalkılıç, L. (2019). *Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi Metodolojik Bir İnceleme*. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.academia.edu/36733633/B%C3%9CY%C3%9CK_G%C3%9C%C3%87_S%C4

%B0YASET%C4%B0N%C4%B0N_TRAJED%C4%B0S%C4%B0_METODOLOJ%C4%B0K_B%C4%B0R_%C4%B0NCELEME adresinden alınmıştır.

Daoui, A. (2019a). Who is Africa's Largest Trading Partner?. *WaysToCap*. 27 Mart 2020 tarihinde <https://www.waystocap.com/blog/who-is-africas-largest-trading-partner/> adresinden alınmıştır.

Daoui, A. (2019b). Most Profitable Items to Import from China. *WaysToCap*. 28 Mart 2020 tarihinde <https://www.waystocap.com/blog/most-profitable-items-to-import-from-china/> adresinden alınmıştır.

Davidson, J. W. (30 Mayıs 2013). France, Britain and the intervention in Libya: an integrated analysis. *Cambridge Review of International Affairs*, 26(2), 310-329.

Dedeoğlu, B. (7 Mart 2018). Mali'den Suriye'ye hep aynı yöntem. *Star*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://www.star.com.tr/yazar/maliden-suriyeye-hep-ayni-yontem-yazi-1317237/> adresinden alınmıştır.

Dekker, I. (23 Aralık 2017). How much money does France make in French-speaking Africa?. *Svikaworks*. 19 Ocak 2020 tarihinde <https://svikaworks.nl/how-much-money-does-france-make-french-speaking-africa/> adresinden alınmıştır.

Demir, M. (Aralık 2012). Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 315-338.

Demir, Y. (23 Mart 2018). 'Kaddafi rüşveti' Fransız siyasetini sarsıyor. *Anadolu Ajansı*. 13 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/kaddafi-rusveti-fransiz-siyasetini-sarsiyor/1097378> adresinden alınmıştır.

Demirbaş, S. (24 Ağustos 2015). Dış Politika ve Enerji Ekonomisi: Çin'in Sudan'da Uyguladığı Ekonomi Politikaları Örneği. *TUIÇ Akademi*. 23 Mart 2020 tarihinde <http://www.tuicakademi.org/dis-politika-ve-enerji-ekonomisi-cin-in-sudan-da-uyguladigi-ekonomi-politikalari-ornegi/> adresinden alınmıştır.

Deniz, T. (Yaz 2014). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 188-212.

Deutsche Welle (DW). (3 Ağustos 2018). *Zimbabve seçimini Mnangagwa kazandı*. 19 Mart 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/zimbabve-se%C3%A7imini-mnangagwa-kazand%C4%B1/a-44939315> adresinden alınmıştır.

Devecioğlu, K. (4 Ekim 2019). CFA: Fransa'nın Afrika'daki yeni sömürgecilik anlayışı. *Timeturk- Analiz*. 2 Ocak 2020 tarihinde <https://www.timeturk.com/analiz-cfa-fransa-nin-afrika-daki-yeni-somurgecilik-anlayisi/haber-1233068> adresinden alınmıştır.

Dhruw, G. ve Madden, P. (18 Aralık 2019). The Africa Growth Initiative's top 5 figures of 2019. *Brookings*. 24 Mart 2020 tarihinde <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/12/18/the-africa-growth-initiatives-top-5-figures-of-2019/> adresinden alınmıştır.

Dijk, M. P. V. (2009a). Introduction: objectives of and instruments for China's new presence in Africa. M.P.V. Dijk (Editör), *The New Presence of China in Africa* içinde (9-30) (1.Baskı). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Dijk, M. P. V. (2009b). The Political Impact of thr Chinese in Sudan. M.P.V. Dijk (Editör), *The New Presence of China in Africa* içinde (141-156) (1.Baskı). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Dijk, M. P. V. (2009c). Conclusions from China's activities in Africa. .P.V. Dijk (Editör), *The New Presence of China in Africa* içinde (199-220) (1.Baskı). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Dijk, V. R., Kruizinga, S., Kuitenbrouwer, V. ve Maar, R. V. D. (2018). Introduction: A small state on the global scene. V.R. Dijk, S. Kruizinga, V. Kuitenbrouwer ve R.V.D. Maar (Editörler), *Shaping The International Relations Of The Netherlands, 1815-2000* içinde (1-5) (1.Baskı). Abingdon: Routledge Press.

Dinçer, O. B. ve Kutlay, M. (Nisan 2012). *Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güç Kapasitesi-Mümkünün Sınırları Ampirik Bir İnceleme*. (1.Baskı). USAK Rapor No:12-03. Ankara: Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık.

Diop, B. B. (23 Mart 2018). Fraçafrique: A brief history of a scandalou word. *NewAfrican*. 3 Aralık 2020 tarihinde <https://newafricanmagazine.com/16585/> adresinden alınmıştır.

Doğru, A. (10 Nisan 2019). Fransa'nın Afrika'daki askeri varlığı: Sahel Etabı. *Anadolu Ajansı*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransanin-afrikadaki-askeri-varligi-sahel-etabi/1447611> adresinden alınmıştır.

Doğru, A. (15 Ocak 2020). Fransa Afrika'daki askeri varlığından vazgeçmiyor. *Anadolu Ajansı*. 18 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-afrikadaki-askeri-varligindan-vazgecmiyor/1703422> adresinden alınmıştır.

Doğru, A. (22 Aralık 2019a). Batı Afrika'da sömürge mirası 74 yıllık para birimi tarihe karışıyor. *Anadolu Ajansı*. 2 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bati-afrikada-somurge-mirasi-74-yillik-para-birimi-tarihe-karisiyor/1680811> adresinden alınmıştır.

Doğu, D. (11 Aralık 2018a). Çin Afrika'daki Askeri Varlığını Artırıyor. *Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi*. 18 Mart 2020 tarihinde <http://bogaziciasya.com/cin-afrikadaki-askeri-varligini-artiriyor/> adresinden alınmıştır.

Doğu, D. (9 Ağustos 2018b). Afrika'daki Çin Sermayesinin Doğası. *Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi*. 31 Mart 2020 tarihinde <http://bogaziciasya.com/afrika-cin-sermayesi/> adresinden alınmıştır.

Dowding K. (Mart 2012). Why Should We Care About the Definition of Power?. *Journal of Political Power*, 5(1), 119-135.

Downie, R. (7 Temmuz 2019). 3 Economic Challanges for France in 2019. Investopedia. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.investopedia.com/articles/investing/012416/3-economic-challenges-france-faces-2016.asp> adresinden alınmıştır.

Duman, S. (2012). Berlin Kongresi. Yazılı Bildiri. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi- Tarih ve Medeniyetler Tarihi Kitabı*. 3(3), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1183-1191.

Dumankaya, E. M. (Ocak 2019). Uluslararası İlişkiler ve Güç Kavramı. *Trend Analizi*, 1-9. 29 Ekim 2019 tarihinde https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/81201991930923_stm_uluslararasi_iliskiler_ve_guc_kavrami.pdf adresinden alınmıştır.

Dunne, T. ve Schmidt, B. C. (2011). Realism (Chapter 5)., J. Baylis, S.M. Steven ve P. Owens (Editörler), *The Globalization of World Politics: an introduction to international relations* içinde (92-103) (5. Baskı). Oxford: Oxford University Press.

Duru, O., Arslan, E., Gülşen, H., Ed-Desuki, H., ve Erdeğer, B. Ş. (14 Ocak 2013). Fransa'dan 51 Yılda 26 Askeri Müdahale. *Anadolu Ajansı*. 11 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransadan-51-yilda-26-askeri-mudahale/285953> adresinden alınmıştır.

Dursun, D. (1988). Afrika'da İslami Devir. *Türkiye Diyanet Vakfı - İslam Ansiklopedisi*. 17 Kasım 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/afrika> adresinden alınmıştır.

Dursun, D. (1993). Cezayir. *Türkiye Diyanet Vakfı - İslam Ansiklopedisi*. 22 Aralık 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir> adresinden alınmıştır.

Durul, T. (1 Ağustos 2017). Çin'in ilk yurtdışı askeri üssü Cibuti'de faaliyete geçti. *Anadolu Ajansı*. 21 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinin-ilk-yurt-disi-askeri-ussu-cibutide-faaliyete-gecti/873707> adresinden alınmıştır.

Dünyabülteni. (1 Aralık 2010). *Sömürgeciliğin çirkin yüzü: Afyon Savaşları*. 14 Mart 2020 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/somurgeciligin-cirkin-yuzu-afyon-savaslari-h137906.html> adresinden alınmıştır.

Dünyabülteni. (13 Ekim 2018a). *Fransa'dan soykırım yaptığı Ruanda'ya 4 yıllık Genel Sekreterlik*. 22 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/afrika/fransa-dan-soykirim-yaptigi-ruanda-ya-4-yillik-genel-h430864.html> adresinden alınmıştır.

Dünyabülteni. (14 Ocak 2015). *Fransa, 14 Afrika ülkesinden sömürge vergisi alıyormuş*. 18 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/afrika/fransa-14-afrika-ulkesinden-somurge-vergisi-aliyor-mus-h319517.html> adresinden alınmıştır.

Dünyabülteni. (28 Mayıs 2019). *Fransa'nın Afrika'da suikast karnesi: 22 devlet başkanı*. 11 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/afrika/fransa-nin-afrika-da-suikast-karnesi-22-devlet-baskani-h442912.html> adresinden alınmıştır.

Dünyabülteni. (6 Temmuz 2018b). *Çin Afrika'da etkisini Artırmak İstiyor*. 7 Mart 2020 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/cin-afrikada-etkisini-artirmak-istiyor-h348.html> adresinden alınmıştır.

Ekici, K. D. (Şubat 2017). Afrika Güvenliği ve Ortadoğu, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası - 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (299-308) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Elik, S. ve Bal. F. (2014). Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi, 1493-1648. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 88-117.

Eralp, A. (2005). Hegemonya. A. Eralp (Derleyen), *Devlet ve Ötesi- Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* içinde (155-181) (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

Erata, M. (22 Şubat 2018). Sahraaltı Afrika'da Çin'in Enerji Politikaları. *AFAM*. 21 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/sahraalti-afrikada-cinin-enerji-politikalari/> adresinden alınmıştır.

Ergenç, Ç. (2014). Çin'in Yükselişi, Ş. Kardaş ve A.Balcı (Editörler), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Kuram, Kavramlar ve Konular* içinde (437-447) (1.Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.

Erkan, A.Ç. (Şubat 2017). Avrupa Birliği'nin Afrika Yardımları ve Yatırımları, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası - 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (383-400) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ermağan, İ. ve Fidan, G. (Kasım 2014). Çin'in Afrika Politikası. İ. Ermağan (Editör), *Dünya Siyasetinde Afrika* içinde (49-67) (1.Baskı) İstanbul: Nobel Yayınları.

Ermcht. (4 Ağustos 2014). Çin'in Afrika'daki Politikaları. *Wordpress*. 7 Mart 2020 tarihinde <https://accueiler.wordpress.com/2014/08/04/cin-in-afrika-politikalari/> adresinden alınmıştır.

Eroğlu, R. (7 Haziran 2014). Ruanda Soykırımı. *TUİÇ Akademi*. 12 Ocak 2020 tarihinde <http://www.tuicakademi.org/ruanda-soykirimi/> adresinden alınmıştır.

Ersoy, E. (2018). Realizm., R.Gözen (Editör), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (159-189) (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Erşan, Y. (Ekim 2017). *Developing South-South Cooperation Between China and Africa: A Case Study on South Africa*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Ertekin, M.S. (2017a). Çin’de Ekonomik Büyüme, Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği: Dünya Ekonomisinde Konumu, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 13(1), 13-37.

Ertekin, M.S. (Temmuz 2017b). Çin’in Büyüyen Enerji Talebinin Karşılanmasında Afrika’nın Önemi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 189-222.

Euronews. (5 Aralık 2014). *Fransızca’nın yıldızı yeniden mi parlıyor?*. 22 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/ingilizler-ve-fransizlar-arasindaki-anlasmazliklarin-afrikaya-tasinmasi/> adresinden alınmıştır.

Euronews. (27 Mayıs 2020). Fransa’da ekonominin ikinci çeyrekte yüzde 20 daralması bekleniyor. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/05/27/fransa-da-ekonominin-ikinci-ceyrekte-yuzde-20-daralmas-bekleniyor> adresinden alınmıştır.

Ferhavi, F. (Aralık 2013). Ortadoğu ve Afrika’da Fransız Dış Politikası. *USAK Analiz*, Analiz No: 27, Ankara: USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi.

Fırat, M. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında Fransa’nın Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 64(1), 115-163.

Fidan, İ. (4 Mart 2019). Nükleer Silahların Gelişimi ve Çin’in Soğuk Savaş ve Sonrası Nükleer Çağ’a Bakışı. *Diplomatik Strateji*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.diplomatikstrateji.com/nukleer-silahlarin-gelisimi-ve-cinin-soguk-savas-sonrasi-nukleer-caga-bakisi/> adresinden alınmıştır.

Flight International (2018). *World Air Forces 2018*. 1-36. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://dl.cypc.fr/Documents/Aviation/General/World%20Air%20Forces%202018.pdf> adresinden alınmıştır.

FOCAC. (12 Eylül 2018). *The Forum on China-Africa Cooperation Beijing Action Plan (2019-2021)*. 12 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t1594297.htm adresinden alınmıştır.

FOCAC. (12 Kasım 2009c). *Forum on China-Africa Cooperation-Sharm El Sheikh Action Plan (2010-2012)*. 11 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t626387.htm adresinden alınmıştır.

FOCAC. (16 Kasım 2006). *Forum on China-Africa Cooperation-Beijing Action Plan (2007-2009)*. 11 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t280369.htm adresinden alınmıştır.

FOCAC. (2004a). *FOCAC Mechanisms*. 10 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/ltjj_3/ltjz/ adresinden alınmıştır.

FOCAC. (2004b). *Two Major Agenda Items of the Conference*. 10 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/ljhy_1/dyjbzjhy_1/CI12009/t157578.htm adresinden alınmıştır.

FOCAC. (23 Temmuz 2012). *The Fifth Ministerial Conference of the Forum on China-Africa Cooperation Beijing Action Plan (2013-2015)*. 11 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t954620.htm adresinden alınmıştır.

FOCAC. (25 Aralık 2015). *The Forum on China-Africa Cooperation Johannesburg Eylem Planı (2016-2018)*. 12 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t1327961.htm adresinden alınmıştır.

FOCAC. (25 Eylül 2009a). *Beijing Declaration of the Forum on China-Africa Cooperation*. 10 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t606796.htm adresinden alınmıştır.

FOCAC. (25 Eylül 2009b). *Forum on China-Africa Cooperation-Addis Ababa Action Plan (full text)*. 10 Mart 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t606801.htm adresinden alınmıştır.

France Diplomatie. (Mart 2019a). *France and the United Nations Security Council*. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/united-nations/france-and-the-united-nations-security-council/> adresinden alınmıştır.

France Diplomatie. (Şubat 2019b). *Economic relations between France and Africa*. 19 Ocak 2020 tarihinde <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/africa/economic-relations-between-france-and-africa/> adresinden alınmıştır.

France Diplomatie. (Şubat 2019c). *Africa and Francophonie*. 22 Ocak 2020 tarihinde <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/africa/africa-and-francophonie/> adresinden alınmıştır.

Gallarotti, G.M (2010). *Cosmopolitan Power in International Relations - A Synthesis of Realism, Neoliberalism and Constructivism*. (1. Baskı). New York: Cambridge University Press.

Gazibo, M. ve Mbatia, O. (Yaz 2012). How China seduces Afrika. *The Newsletter*, 60(1), 24-25.

Gilbert, E. ve Reynolds, J. T. (Mart 2019). *Dünya Tarihinde Afrika - Tarih Öncesinden Günümüze*. (2.Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.

Globalfirepower (2019). *2019 Military Strength Ranking*. 4 Kasım 2019 tarihinde <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> adresinden alınmıştır.

Globalfirepower (2019b). *France Military Strength*. 6 Kasım 2019 tarihinde https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=france adresinden alınmıştır.

Gökdemir, H. (23 Ocak 2017). Komorlar Birliği. *İNSAMER*. 12 Ocak 2020 tarihinde https://insamer.com/tr/komorlar-birligi_514.html adresinden alınmıştır.

Gu, J. ve Humphrey, J. (1 Kasım 2006). The Impact of Africa on China. *Africaportal*, 1-13. 13 Mart 2020 tarihinde <https://www.africaportal.org/publications/the-impact-of-africa-on-china/> adresinden alınmıştır.

Gueye, M. (6 Mart 2017). Sömürgeciliğin Laneti ve Köleliğin Para Birimi: CFA Frankı. *AFAM*. 20 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/somurgeciligin-laneti-koleligin-para-birimi-cfa-franki/> adresinden alınmıştır.

Gümrükçüoğlu, F. (30 Eylül 2017a). Fransa'nın Yumuşak Gücü: L'Agence Française de Développement. *AFAM*. 18 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/fransanin-yumusak-gucu-lagence-francaise-de-developpement/> adresinden alınmıştır.

Gümrükçüoğlu, H. A. (1 Ağustos 2017b). Çin Yayılmacılığı Kışkacında Afrika. *AFAM*. 25 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/cin-yayilmaciligi-kiskacinda-afrika/> adresinden alınmıştır.

Gümrükçüoğlu, H. A. (11 Mayıs 2018). Paris'te Şen Bayram, Cezayir'de Sömürgeci Katliam. *AFAM*. 4 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/pariste-sen-bayram-cezayirde-somurgeci-katliam/> adresinden alınmıştır.

Gür, N. (2014). Köle Ticareti ve Ekonomik Gelişme. *International Review of Economics And Management*, 2(2), 49-62.

Haber7. (30 Kasım 2013). *Fransa'nın Afrika ilgisi yeniden artıyor*. 14 Ocak 2020 tarihinde <http://www.haber7.com/afrika/haber/1100518-fransanın-afrika-ilgisi-yeniden-artiyor> adresinden alınmıştır.

Haberler.com. (20 Mart 2018). *Gözüaltının Nedeni Belli Oldu! Kaddafi'nin Gönderdiği Paralar, Sarkozy'yi Yaktı*. 8 Ocak 2020 tarihinde <https://www.haberler.com/eski-fransa-cumhurbaskani-sarkozy-gozaltina-alindi-10674127-haberi/> adresinden alınmıştır.

Haberler.com. (23 Aralık 2019). *Fransa Cumhurbaşkanı Macron, sömürgeciliğin hata olduğunu söyledi*. 20 Ocak 2020 tarihinde <https://www.haberler.com/fransa-cumhurbaskani-macron-somurgeciligin-hata-12743797-haberi/> adresinden alınmıştır.

Harman, C. (2008). *A People's History Of The World: From The Stone Age To The New Millennium*. (3.Baskı) New York: Verso.

Haroz, D. (Yaz 2011). China in Africa: Symbiosis or Exploitation?. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 35(2), 65-88.

Hassan, D. (2006). The Rise of the Territorial State and The Treaty of Westphalia. *Yearbook of New Zealand Jurisprudence*, 5(1), 62-74.

Herbst, J. (Kış 1996-1997). Responding to State Failure in Africa. *International Security*, 21(3), 120-144.

Heydarian, R. J. (7 Şubat 2015). Çin'in Afrika Atılımı. *Aljazeera Turk*. 16 Mart 2020 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/cinin-afrika-atilimi> adresinden alınmıştır.

Holslag, J. (2008). China's Diplomatic Manoeuvring on the Question of Darfur. *Journal of Contemporary China*, 17(54), 71-84.

Holsti, K.J. (Şubat 1964). The Concept of Power in the Study of International Relations. *Background*, 7(4), 179-194.

Hubar, G. (23 Nisan 2015). Afrika'da Fransız Sömürgeciliğinin İzleri. *Akademik Perspektif*. 9 Ocak 2020 tarihinde <http://akademikperspektif.com/2015/04/23/afrikada-fransiz-somurgeciliginin-izleri/> adresinden alınmıştır.

Huillery, E. (Mart 2014). The Black Man's Burden: The Cost of Colonization of French West Africa. *The Journal of Economic History*, 74(1), 1-38.

Human Rights Watch. (14 Ocak 2020). Çin Hükümeti İnsan Hakları İçin Küresel Bir Tehdit Oluşturuyor. 17 Ocak 2021 tarihinde <https://www.hrw.org/tr/news/2020/01/14/337763> adresinden alınmıştır.

Hurrell, A. (Haziran 1999). Security and Inequality., A. Hurrell ve N. Woods (Editörler), *Inequality, Globalization and World Politics* içinde (248-271) (1.Baskı), Oxford: Oxford Univesty Press.

Husseini, T. (15 Mayıs 2019). Strongest militaries in 2019: comparing global armed forces. *Army-Technology*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.army-technology.com/features/strongest-militaries-in-2019/> adresinden alınmıştır.

IEA/International Energy Agency. (2019). Africa Energy Outlook 2019. *World Energy Outlook Special Report*, 1-286.

IntegralForex. (30 Ocak 2019). *Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Gross Domestic Product-GDP)*. 5 Kasım 2019 tarihinde <https://www.integralforex.com.tr/gayri-safi-yurtici-hasila-gross-domestic-productgdp-7889309> adresinden alınmıştır.

InvestAz. (17 Nisan 2017). *2017-2018 Dünya Ekonomi Sıralaması*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.investaz.com.tr/blog/dunya-ekonomi-siralaması/> adresinden alınmıştır.

İbrahim, G. (28 Temmuz 2017). Geleneksel Fransız Siyaseti Macron'un Afrika Politikalarını Ne Kadar Etkileyecek?. *Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği-ORDAF*. 8 Ocak 2020'de <http://ordaf.org/geleneksel-fransiz-siyaseti-macronun-afrika-politikalarini-ne-kadar-etkileyecek/> adresinden alınmıştır.

İNSAMER. (2019). *Komorlar Birliği*. 9 Ocak 2020 tarihinde https://insamer.com/tr/komorlar-birligi_1349.html adresinden alınmıştır.

İNSAMER. (2019). *Liberya*. 24 Kasım 2019 tarihinde https://insamer.com/tr/liberya_765.htm adresinden alınmıştır.

Jeong-ho, L. (8 Temmuz 2018). Everything you need to know about the weapons China sells to Africa. *South China Morning Post*. 19 Mart 2020 tarihinde

<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2154189/everything-you-need-know-about-weapons-china-sells> adresinden alınmıştır.

Jianbo, L. ve Xiaomin, Z. (Ekim 2011). Multilateral cooperation in Africa between China and Western countries: from difference to consensus. *Review of International Studies*, 37(4), 1793-1811)

Jinyuan, G. (Nisan 1984). China and Africa: The Development of Relations over Many Centuries. *n* 81(331), 241-250.

Kaarbo, J., Lantis, J.S. ve Beasley, R.K. (Nisan 2012). The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective. R.K. Beasley, J. Kaarbo, J.S. Lantis ve M.T. Snarr (Editörler), *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior* içinde (1-21) (2.Baskı). Los Angeles: SAGE.

Kabakçı, F. (3 Eylül 2018). Pekin 2018 Çin-Afrika İş Birliği Forumu'na ev sahipliği yapıyor. *Anadolu Ajansı*. 24 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/pekin-2018-cin-afrika-is-birligi-forumuna-ev-sahipligi-yapiyor/1244999> adresinden alınmıştır.

Kadier, Y. (2013). *21. Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Afrika Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kaleağası, B. (2011). *G20 Gezegeni: Dünya – Avrupa – Demokrasi – İletişim Çağı – Türkiye*. (1.Baskı). İstanbul: Doğan Kitapevi.

Kam Kah, H. (2016). Kwame Nkrumah and The Pan-African Vision: Between Acceptance and Rebuttal. *Austral: Brazilian Journal of Strategy & International Relations*, 5(9), 141-164.

Kanat, K. B. (5 Nisan 2012). Büyük Güçlerin Mücadele Alanı: Afrika. *SETA*. 14 Mart 2020 tarihinde <https://www.setav.org/buyuk-guclerin-mucadele-alani-afrika/> adresinden alınmıştır.

Kaplama, E. (Ocak 2005). 1884-1885 Berlin Konferansı: Sömürgeciliğin Yasal Başlangıcı. *Arka Plan - Uluslararası Politika*. 23 Kasım 2019 tarihinde <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/ocak05/tr/aykon4.htm> adresinden alınmıştır.

Kara, M. (4 Şubat 2018). Fransa'nın Afrika'daki insan hakları sicili kabarık. *Anadolu Ajansı*. 13 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-nin-afrikadaki-insan-haklari-sicili-kabarik/1053787> adresinden alınmıştır.

Karaca, R. K. (Bahar 2012). Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010). *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 93-118.

Karaca, R. K. ve Yüksel, A. (Eylül 2014). Çin Halk Cumhuriyeti-Afrika İlişkisinde Enerji Faktörü: Sudan Örneği. Yazılı Bildiri. *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2(2), Kocaeli, 1091-1108.

Karakaş, D. (4 Ekim 2017). Sessiz ve Derinden: Fransa'nın Reunion Politikası. *AFAM*. 9 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/sessiz-ve-derinden-fransanın-reunion-politikasi/> adresinden alınmıştır.

Karakaş, D. (6 Ocak 2018). Sömürgecilik ve Misyonerliğin Gölgesinde Afrika Sineması. *AFAM*. 22 Kasım 2019 tarihinde <https://www.afam.org.tr/somurgecilik-ve-misyonerligin-golgesinde-afrika-sineması/> adresinden alınmıştır.

Karakurt, Ş. (Temmuz 2018). *Afrika'daki Fransız Sömürgeciliği ve Günümüze Etkileri*. 21 Aralık 2019 tarihinde <http://serifkarakurt.com/afrika/afrikadaki-fransiz-somurgeciligi-ve-gunumuze-etkileri> adresinden alınmıştır.

Karluk, A. C. (15 Ekim 2020). Görüş – Yükseldikçe çevrelenen, yalnızlaşan Çin'in sorunları. Anadolu Ajansı. 16 Ocak 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-yukseldikce-cevrelenen-yalnizlasan-cin-in-sorunlari/2007057> adresinden alınmıştır.

Kartal, E. (2019). *Sömürgecilikten Günümüze Fransa'nın Afrika Politikalarına Genel Bakış*. 24 Kasım 2019 tarihinde https://www.academia.edu/5888491/S%C3%96M%C3%9CRGEC%C4%B0L%C4%B0KTE_N_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE_FRANSA_NIN_AFR%C4%B0KA_POL%C4%B0T%C4%B0KALARINA_GENEL_BAKI%C5%9E adresinden alınmıştır.

Katz, M. N. (Kış 2018). Great Powers In The Twenty-First Century. *Horizons*, Sayı:10, 122-133.

Kavas, A. (2006). Batı Afrika'da Fransız Sömürgeciliği Karşısında Malili Marabuların Mücadelesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 67-102.

Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. *Türkiye Diyanet Vakfı - İslam Ansiklopedisi*. 21 Kasım 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/somurgecilik> adresinden alınmıştır.

Kavas, A. (2019a). *Afrika'da Türklerin Hâkimiyeti ve Kurdukları Devletler*. 18 Kasım 2019 tarihinde <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=381794> adresinden alınmıştır.

Kavas, A. (2019b). Sömürgeciliğin Afrika'daki Karanlık Mirası: Darbeler. *AFAM*. 25 Kasım 2019 tarihinde <https://www.afam.org.tr/somurgeciligin-afrikadaki-karanlik-mirasi-darbeler/> adresinden alınmıştır.

Kavas, A. (2019c). Fransa'nın Afrika'daki Can Simidi: Sömürge Frankı. *AFAM*. 2 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/fransanın-afrikadaki-can-simidi-somurge-franki/> adresinden alınmıştır.

Kavas, A. (26 Aralık 2018). Fransa'nın Afrika Konseyi: Geçmişi Unut, Geleceğe Bak Siyaseti. *AFAM*. 10 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/fransanın-afrika-konseyi-gecmisi-unut-gelecege-bak-siyaseti/> adresinden alınmıştır.

Kavas, A. (5 Eylül 2017). Fransa'nın Yeni Afrika Siyaseti, *AFAM*. 7 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/fransanın-yeni-afrika-siyaseti/> adresinden alınmıştır.

Kazancı, P. (Ocak 2005). Afrika ve Sömürgecilik. *Arka Plan - Uluslararası Politika*. 21 Kasım 2019 tarihinde <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/ocak05/index.htm> adresinden alınmıştır.

Kennedy, P. (1991). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. (6.Baskı). (Çev:Birtane Karankçı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony - Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.

Keyik, M. ve Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12-49.

Keyvan, Ö. Z. (Nisan 2015). *Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Birliği-Çin İlişkileri- Tehditler, Fırsatlar ve Öneriler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Khajeh, A ve Kahrazhi, Y. (Şubat 2014). The Characteristic of a big power. *Interdisciplinary Journal of Comtemporary Research In Business*, 5(10), 85-103.

Kılıç, F. (2019). Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri. *International Journal of Politics and Security*, 1(7), 71-96.

Kılıçarslan, E. (Şubat 2017). Siyasal İletişim Bağlamında Dış Yardımlar, Demokrasi ve Afrika Kıtası, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (499-517) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kıratlı, O. S. (2016). Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(1), 207-224.

Kiremitçi, M. S. (Mart 2013). *Soğuk Savaş Sonrası Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar: ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri*. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.

Kleingeld, P. (2004). Approaching Perpetual Peace: Kant's Defence of a League of States and his Ideal of a World Federation. *European Journal of Philosophy*, 12(3), 304-325.

Konings, P. (2016). China and Africa: Building a Strategic Partnership. *Journal of Developing Societies*, 23(3), 341-367.

Korkmaz, T. (2 Ağustos 2019). 'La Françafrique': The Special Relationship Between France and Its Former Colonies in Africa. *İNSAMER*. 21 Aralık 2019 tarihinde https://insamer.com/en/la-francafrique-the-special-relationship-between-france-and-its-former-colonies-in-africa_2307.html adresinden alınmıştır.

Koşar, A. (Mayıs 2013). Çin'in Afrika İstilasası. *Özgürlük Dünyası*, 243. 7 Mart 2020 tarihinde <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/275-sayi-241/783-cinin-afrika-istilasi> adresinden alınmıştır.

Kovrig, M. (24 Ekim 2018). China Expands Its Peace and Security Footprint in Africa. *International Crisis Group*. 19 Mart 2020 tarihinde <https://www.crisisgroup.org/asia/north-east-asia/china/china-expands-its-peace-and-security-footprint-africa> adresinden alınmıştır.

Kragelund, P. ve Dijk, M. P. V. (2009). China's investments in Africa. M.P.V. Dijk (Editör), *The New Presence of China in Africa* içinde (83-100) (1.Baskı). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Kuo, L. (14 Aralık 2017). Beijing is cultivating the next generation of African elites by training them in China. *Quartz Africa*. 17 Mart 2020 tarihinde <https://qz.com/africa/1119447/china-is-training-africas-next-generation-of-leaders/> adresinden alınmıştır.

Kuo, L. (28 Ekim 2016). China's model of economic development is becoming more popular in Africa than America's. *Quartz Africa*. 15 Mart 2020 tarihinde <https://qz.com/africa/820841/chinas-model-of-economic-development-is-becoming-more-popular-in-africa-than-americas/> adresinden alınmıştır.

Kur, C. (2014). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Politikaları ve Enerji Bağımlılığının Dış Politikaya Olan Etkileri. *Harp Akademileri Stratejik Araştırmalara Enstitüsü*. 1-33. 21 Mart 2020 tarihinde https://www.academia.edu/19747898/%C3%87in_Halk_Cumhuriyeti_nin_Enerji_Politikalar_%C4%B1_ve_Enerji_Ba%C4%9F%C4%B1ml%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n_D%C4%B1nC5%9F_Politikas%C4%B1na_Etkileri adresinden alınmıştır.

Kurt, M. Y. (28 Ocak 2019). Portekiz'in Afrika'da Kara Tarihinden Bir Kesit: Batepa Katliamı. *AFAM*. 27 Kasım 2019 tarihinde <https://www.afam.org.tr/portekizin-afrikadaki-kara-tarihinden-bir-kesit-batepa-katliami/> adresinden alınmıştır.

Kutlu, İ. (Güz 2018). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Reform Tartışmaları. *Bilge Strateji*, 10(19), 177-200.

La Forge (2019). Kültürel, ekonomik ve siyasi egemenliğin aracı: Frankofoni. *Özgürlük Dünyası*. 8 Ocak 2020 tarihinde <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/279-sayi-157/807-kulturel-ekonomik-ve-siyasi-egemenligin-araci-frankofoni> adresinden alınmıştır.

Lamy, S. T. (2011). Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism (Chapter 7)., J. Baylis, S.M. Steven ve P. Owens (Editörler), *The Globalization of World Politics: an introduction to international relations* içinde (126-137) (5. Baskı). Oxford: Oxford University Press.

Le Billion, P. (2010). Oil and Armed Conflicts in Africa. *African Geographical Review*, 29(1), 63-90.

Lee, M. (Mayıs 2007). Uganda and China: Unleashing The Power of the Dragon. H. Melber (Editör), *China In Africa* içinde (26-41) (1.Baskı). İsveç: Nordiska Afrikainstitutet.

Lin, F., Yan, W. ve Wang, X. (Temmuz 2017). The Impact of Africa-China's Diplomatic Visits On Bilateral Trade. *Scottish Journal of Political Economy*, 64(3), 310-326.

Lock, E. (22 Şubat 2016). Ruben Um Nyobê (1913-1958). *BlackPast*. 11 Ocak 2020 tarihinde <https://www.blackpast.org/global-african-history/ruben-um-nyobe-1913-1958/> adresinden alınmıştır.

Looy, J. V. D. (2006). Africa and China: A Strategic Partnership?. *African Studies Centre*, Working Paper 67, 1-28.

Machiavelli (Temmuz 2014). *Prens*. (1.Baskı). (Çev. Tonguç Basmacı, L.) İstanbul: Remzi Kitapevi. (Eserin orijinali 1532 yılında yayımlandı).

Martin, G. (2002). France's African Policy in Transition: Disengagement and Redeployment (Chapter 4). *Africa in World Politics: A Pan-African Perspective*. (1.Baskı). Trenton: African World Press.

Martin, G. (Haziran 1985). The Historical, Economic and Political Bases of France's African Policy. *The Journal of Modern African Studies*, 23(2), 189-208.

Martin, G. (Mart 1995). Continuity and Change in Franco-African Relations. *The Journal of Modern African Studies*, 33(1), 1-20.

Maurer, N. (2012). *Françafrique and Oil*. Workshop on Oil and Political Relations, Council on Foreign Relations, Mimeo. 18 Ocak 2020 tarihinde https://www.cfr.org/content/publications/attachments/Maurer_Francafrique%20and%20Oil.pdf adresinden alınmıştır.

Mawdsley, E. (2007). China and Africa: Emerging Challenges to the Geographies of Power. *Geography Compass*, 1(3), 405-421.

Mcnamara, F. T. (1989). *France in Black Afrika*. (1. Baskı). Washington: National Defense University.

Mearsheimer J.J. (2001). *The Trajedy of Great Power Politics*. New York: N.N Norton&Company. 30 Ekim 2019 tarihinde <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf> adresinden alınmıştır.

Memiş, E. (2015). *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar. (8. Baskı)*. İstanbul: Çizgi Yayınevi.

Ministry of Commerce of People's Republic of China. (26 Ocak 2019a). *Statistics on China-Africa Trade in 2018*. 27 Mart 2020 tarihinde <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/lanmubb/AsiaAfrica/201901/20190102831255.shtml> adresinden alınmıştır.

Ministry of Commerce of People's Republic of China. (27 Temmuz 2019b). *Statistics on China-Africa Trade in January-June, 2019*. 27 Mart 2020 tarihinde <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/lanmubb/AsiaAfrica/201907/20190702886320.shtml> adresinden alınmıştır.

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2020). *Chinese Diplomatic Missions in Africa*. 17 Mart 2020 tarihinde <https://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/xglj/zfsg/> adresinden alınmıştır.

Mlemwa, F. (14 Kasım 2019). Africa needs to attract more Chinese tourists (Travel). *Africanews*. 3 Nisan 2020 tarihinde <https://www.africanews.com/2019/11/14/africa-needs-to-attract-more-chinese-tourists-travel/> adresinden alınmıştır.

Morangi, L., Hongjie, L. ve Si, C. (29 Mayıs 2019). *ChinaDaily*. 3 Nisan 2020 tarihinde <http://www.chinadaily.com.cn/a/201905/29/WS5ced088a3104842260be646.html> adresinden alınmıştır.

Murat, T. (Temmuz 2018). Bandung Konferansı ve Türkiye. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 363-379.

Musa, M. S. (2015). *China's relationship with Africa. Neo Imperialism- Neo Colonialism*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Musso, M. (2017). 'Oil will set us free': the hydrocarbon industry and the Algerian decolonization process. A.W.M. Smith ve C. Jeppesen. (Editörler), *Britain, France And The Decolonization Of Africa: Future Imperfect?* içinde (62-84) (1.Baskı). Londra: UCL Press

Mustafayev, E. (22 Ekim 2019). Challenges of France in International Relations. *Geopolitica*. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://www.geopolitica.info/france-in-international-politics/> adresinden alınmıştır.

Mwaniki, A. (7 Mayıs 2018). What is a great power?. *WorldAtlas*. 4 Kasım 2019 tarihinde <https://www.worldatlas.com/articles/what-is-a-great-power.html> adresinden alınmıştır.

Nagao, H. (2 Mayıs 2016). *China's soft power investment in African nations*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kansas Üniversitesi, ABD.

Naidu, S. (Mayıs 2007). China-African Relations in the 21st Century: A “Win–Win” Relationship. H. Melber (Editör), *China In Africa* içinde (41-47) (1.Baskı). İsveç: Nordiska Afrikainstitutet.

Nam, M. (2012). İşgalden İstiklale Cezayir. *Tarih Dergisi*, 55(1), 155-187.

Newsgd. (2 Eylül 2019). *4th China-Africa Youth Festival comes to Guangdong*. 3 Nisan 2020 tarihinde http://www.newsgd.com/news/exclusive/content/2019-09/02/content_188866239.htm adresinden alınmıştır.

Nogayeva, A. ve Jumadilova, G. (Şubat 2017). Political and Economic Presence of China in Africa in the 21st Century. H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (749-756) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık

NTV. (10 Haziran 2019). *Sömürge parasının yerini 'Eco' alacak*. 20 Ocak 2020 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/somurge-parasinin-yerini-eco-alacak,wmZYP8qKFk-RLhuqp1Tokg> adresinden alınmıştır.

Nye, J. S. (Yaz 1990). The Changing Nature of World Power. *Political Science Quarterly*, 105(2), 177-192.

Olukoshi, A.O. ve Laakso, L. (1996). The Crisis of Post-Colonial Nation State Project in Africa (Chapter 1), Olukoshi, A.O (Editör), *Challenges to the Nation-State in Africa* içinde (7-40) (1.Baskı). Sweden: Motala Grafiska.

Orakçı, S. (5 Aralık 2017). Zimbabve'deki darbe Çin işi olabilir mi?. *Anadolu Ajansı*. 19 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/zimbabve-deki-darbe-cin-isi-olabilir-mi/989844> adresinden alınmıştır.

Oylum, R. (5 Ekim 2019). Kabuğundan çıkan Çin sineması. *GazeteDüvar*. 3 Nisan 2020 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/10/05/kabugundan-cikan-cin-sineması/> adresinden alınmıştır.

Öksüz, Ş. (16 Aralık 2015). Çin'in gözü Afrika'nın kaynaklarında. *Anadolu Ajansı*. 16 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinin-gozu-afrikanin-kaynaklarinda/491919> adresinden alınmıştır.

Örki, A. (2016). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Çerçevesinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Sorunsalı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 209-231.

Örmeci, O. (Ağustos 2018). Fransa'nın Afrika Politikası. *Uluslararası Politika Akademisi*. 21 Aralık 2019 tarihinde <http://politikaakademisi.org/2018/08/08/fransanın-afrika-politikasi/> adresinden alınmıştır.

Özdemir H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63(3), 113-144.

Özey, R. (2016). *Afrika Coğrafyası*. (3. Baskı). İstanbul: Aktif Yayınları.

Öztürk, H. (2011). Darfur'da yaşanan İç Savaşı Anlamak. *Avrasya Etüdüleri*, 40(2), 123-144.

Öztürk, H. (9 Ocak 2007). Etiyopya-Somali Sorununda Büyük Resmi Okuyabilmek. *TASAM*. 28 Kasım 2019 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/491/etiyyopya_%E2%80%93_somali_sorununda_buyuk_resmi_okuyabilmek adresinden alınmıştır.

Öztürk, H. ve Eke, H. (Aralık 2015). *Gelecek Vadeden Kıta: Afrika*. Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 70. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Öztürk, M. (2016). Moskova Penceresinden Sovyetler Birliği'nin Afrika Politikası. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 279-300.

Öztürk, Y. (2017). Uluslararası Hukukta Devletlerin Egemen Eşitliği Kavramının Jus Cogens Niteliği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(42), 37-53.

Pease, K.- K. S. (2012). *International Organizations* (5.Baskı). USA: Pearson Education.

Pelkin, P. (14 Nisan 2011). France: Factors Shaping Foreign Policy and Issues in US-French Relations. *Congressional Research Service*. 13 Ocak 2020 tarihinde <https://fas.org/sgp/crs/row/RL32464.pdf> adresinden alınmıştır.

Piser, K. (20 Ocak 2017). Under Hollande, Old Ills Plague French Policy in Africa. *World Politics Review*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://www.worldpoliticsreview.com/trend-lines/20970/under-hollande-old-ills-plague-french-policy-in-africa> adresinden alınmıştır.

PR Newswire. (12 Ekim 2018). *CAIFF: A new bridge of friendship between China and Africa*. 3 Nisan 2020 tarihinde <https://www.prnewswire.com/news-releases/caiff-a-new-bridge-of-friendship-between-china-and-africa-300730109.html> adresinden alınmıştır.

PRB/Population Reference Bureau (2019). *Africa*. 14 Kasım 2019 tarihinde <https://www.prb.org/international/geography/africa> adresinden alınmıştır.

PWC (Kasım 2018). *Taking on tomorrow: Africa oil & gas review*. 1-41. 13 Kasım 2019 tarihinde <https://www.pwc.co.za/en/assets/pdf/africa-oil-and-gas-review-2018.pdf> adresinden alınmıştır.

Renou, X. (2 Ağustos 2010). A New French Policy for Africa?. *Journal of Contemporary African Studies*, 20(1), 5-27.

Rogers, P.D. (Bahar 2007). China and United Nations Peacekeeping Operations in Africa, *Naval War College Review*, 60(2), 1-21.

Sabah. (15 Ocak 2019). *Gabon'da darbe girişiminin anatomisi*. 11 Ocak 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/dunya/2019/01/15/gabonda-darbe-girisiminin-anatomisi> adresinden alınmıştır.

Sabah. (16 Aralık 2014). *Çinliler, Afrika'yı böyle aydınlatıyor*. 25 Mart 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/dunya/2014/12/16/cinliler-afrikayi-boyle-aydinlatiyor#> adresinden alınmıştır.

Saferworld. (Ocak 2011). *China's growing role in African peace and security*. 1-115. 19 Mart 2020 tarihinde <https://www.saferworld.org.uk/resources/publications/500-chinas-growing-role-in-african-peace-and-security> adresinden alınmıştır.

Sağlam, M. (13 Eylül 2018). Çin neden Afrika'da?. *Gazete Duvar*. 21 Mart 2020 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/ekonomi/2018/09/13/cin-neden-afrikada/> adresinden alınmıştır.

Sağlam, Z. (Şubat 2014). Güç Kavramı ve Ortadoğu’da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması. *İNSAMER*. 30 Ekim 2019 tarihinde https://insamer.com/tr/guc-kavrami-ve-ortadoguda-degis-en-dengeler-uzerinden-guc-okumasi_43.html adresinden alınmıştır.

Sak, Y. (Kış 2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler*, 1(44), 121-153.

Sandıklı A. (Aralık 2013). Güvenlik Felsefesi ve Kavramı. *BİLGESAM*. 30 Ekim 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/261/-guvenlik-felsefesi-ve-kavrami/#.Xblt2OgzbiIU> adresinden alınmıştır.

Saraç, C. (1943). Eski Mısır’da Bilim ve Teknik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(5), 103-113.

Sayım, G. (3 Şubat 2016). Fransa’nın Afrika’daki askeri operasyonları. *Anadolu Ajansı*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransanin-afrikadaki-askeri-operasyonlari/514578> adresinden alınmıştır.

Sayın, A. (2017). Fransa’nın Afrika Kıtası’ndaki Sömürgeci Politikaları ve Cezayir. *Social Sciences Studies Journal*, 3(11), 1759-1773.

Seesaghur, H. ve Ansong, R. (Ağustos 2017). An Overview of China’s Expanding Role in Peacekeeping Missions in Africa. *Journal of Political Science and International Relations*, 14(2), 16-31.

Semercioğlu H. (Haziran 2016). Machiavelli’nin Perspektifinden Bugünün Uluslararası İlişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 497-502.

Servant, J. C. (Mayıs 2005). China’s Trade Safari in Africa. *Le Monde Diplomatique*, 1-5. 14 Mart 2020 tarihinde <http://archive.niza.nl/docs/200610161553573288.pdf> adresinden alınmıştır.

Seyyid, E. F. (1995). Fatımiler. *Türkiye Diyanet Vakfı - İslam Ansiklopedisi*. 17 Kasım 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler> adresinden alınmıştır.

Shell (2019). *Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG)*. 13 Kasım 2019 tarihinde <https://www.shell.com.tr/kurumsal-musteriler/shell-lng/liquefied-natural-gas-lng.html> adresinden alınmıştır.

Shelton, G. (2001). China and Africa: Building an Economic Partnership. *South African Journal of International Affairs*, 8(2), 111-119.

Sipri (2019). *Military Expenditure Database*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf> adresinden alınmıştır.

Sipri (15 Haziran 2020). *Nuclear weapon modernization continues but the outlook for arms control is bleak: New SIPRI Yearbook out now*. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now#:~:text=The%20nine%20nuclear%20armed%20states,at%20the%20start%20of%202020> 0 adresinden alınmıştır.

Smith, A.W.M. ve Jeppesen, C. (2017). Development, contingency and entanglement: decolonization in the conditional. A.W.M. Smith ve C. Jeppesen. (Editörler), *Britain, France And The Decolonization Of Africa: Future Imperfect?* içinde (1-14)) (1.Baskı). Londra: UCL Press.

Soule, F. (4 Ocak 2019). How African governments should negotiate better infrastructure deals with China?. *Quartz Africa*. 24 Mart 2020 tarihinde <https://qz.com/author/foleshade-soule-university-of-oxford/> adresinden alınmıştır.

Sowerwine, C. (2018). *France since 1870 - Culture, Politics and Society*. (3. Baskı). United Kingdom: Red Globe Press.

Sözbilir, M. (Şubat 2017). Afrika'nın Toplumsal Yapısı, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (19-33) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Sputniknews (16 Kasım 2016). *Kaddafi'ye yakın iş adamı: Sarkozy'ye valizlerle para taşıdım*. 8 Ocak 2020 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201611161025831645-kaddafi-sarkozye-kampanyasi-icin-5-milyon-euro-verdi/> adresinden alınmıştır.

Statisticstimes (2019). *Projected GDP Ranking (2019-2023)*. 5 Kasım 2019 tarihinde <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php> adresinden alınmıştır.

Stirk, P. M. R. (Haziran 2012). Westphalian model and sovereign equality. *Review of International Studies*, 38(3), 641-660.

Stratejikortak (16 Temmuz 2018). *En güncel haliyle Afrika Maden Haritası*. 13 Kasım 2019 tarihinde <https://www.stratejikortak.com/2018/07/afrika-maden-haritasi.html> adresinden alınmıştır.

Sürücüoğlu, O. (Nisan 2018). Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4), 603-628.

Swielande, T.S ve Vandamme, D. (2015) *Power in the 21st Century: Determinants and Contours*. Fransa: Universitaires de Louvain.

Sylwester, K. (Kasım 2005). Decolonization and Economic Growth: The Case of Africa. *Journal of Economic Development*, 30(2), 87-102.

Tamçelik, S. (Şubat 2017a). Afrika'da Enerji Güvenliği, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (439-458) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Tamçelik, S. (Şubat 2017b). Afrika'da Dini Yapı ve Özellikleri: Orta Afrika Cumhuriyeti Örneği, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (43-63) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Tamçelik, S. (Şubat 2017c). Fransa'nın Afrika Politikasının Esasları ve Uygulama Alanı Olarak Cezayir Örneği, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (645-676) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Tandoğan, M. (10 Mart 2018a). Dünya Siyasetinde Afrika ve Kıtanın Geleceği. *AFAM*. 13 Kasım 2019 tarihinde <https://www.afam.org.tr/dunya-siyasetinde-afrika-ve-kitanin-gelecegi/> adresinden alınmıştır.

Tandoğan, M. (24 Eylül 2018b). Çin'in "Borç Diplomasisi" ve Afrika. *AFAM*. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/cinin-borc-diplomasisi-ve-afrika/> adresinden alınmıştır.

Tandoğan, M. (30 Aralık 2014). Afrika'da Çok Uluslu Şirketlerin Enerji Rekabeti. *AFAM*. 18 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/afrikada-cok-uluslu-sirketlerin-enerji-rekabeti/> adresinden alınmıştır.

Tandoğan, M. (6 Aralık 2019). Yeni Nesil Fransız Macron için Redd-i Miras Mümkün Mü? *AFAM*. 10 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/yeni-nesil-fransiz-macron-icin-redd-i-miras-mumkun-mu/> adresinden alınmıştır.

Taner, A. C. (2011). Fransa'da Nükleer Santraller ve Nükleer Enerji Perspektifleri. *Türkiye Atom Enerjisi Kurumu*, 1-8. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.fmo.org.tr/wp-content/uploads/2011/07/Fransa%E2%80%99da-N%C3%BCkleer-Santraller-Ve-N%C3%BCkleer-Enerji-Perspektifleri.pdf> adresinden alınmıştır.

Tanrısever, O. (2005). Güç., A. Eralp (Derleyen), *Devlet ve Ötesi- Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* içinde (53-73) (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tarihbilimi (24 Aralık 2015). *Fenike Medeniyeti (Uygarlığı)*. 15 Kasım 2019 tarihinde <https://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/fenike-medeniyeti-uygarligi/> adresinden alınmıştır.

Taşkın, S. (2013). Amarna Mektupları ve Ege Tarihindeki Yeri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 144(1), 175-182.

Taylor, I. (Mayıs 2007). Unpacking China's Resource Diplomacy in Africa. H. Melber (Editör), *China In Africa* içinde (10-26) (1.Baskı). İsveç: Nordiska Afrikainstitutet.

Tepebaş, U. (2010). *Büyük Güçler ve Afrika: 21. Yüzyılda Çok Boyutlu Afrika Rekabeti*. (1.Baskı). İstanbul: Tasam Yayınları.

Tepebaş, U. (2011). Yükselen Güçlerin Afrika'daki Kalkınma Politikaları: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Örneği. *TASAM*. 1-10. 11 Mart 2020 tarihinde https://tasam.org/Files/Icerik/File/yukselen_cinin_afrika_politikalari_be95dd7b-06fd-4d60-a3de-91c8167dce64.PDF adresinden alınmıştır.

Tepebaş, U. (7 Aralık 2015). Johannesburg Zirvesi ve 6. Çin-Afrika İşbirliği Forumu. *TASAM*. 24 Mart 2020 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/23637/johannesburg_zirvesi_ve_6_cin_-_afrika_isbirligi_forumu adresinden alınmıştır.

The Wall Street Journal. (2 Ekim 2007). *China's Big Population Won't Always Be An Advantage*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.worldatlas.com/articles/the-largest-countries-in-the-world-the-biggest-nations-as-determined-by-total-land-area.html> adresinden alınmıştır.

Tıǧlı, İ. (11 Ocak 2019). Gabon'da kısa ve tuhaf bir darbe girişimi. *Anadolu Ajansı*. 11 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/gabon-da-kisa-ve-tuhaf-bir-darbe-girisimi/1362180> adresinden alınmıştır.

Tıǧlı, İ. (Mart 2010). Afrika'da Askeri Darbeler. *Anlayış Dergisi*. 13 Ocak 2020 tarihinde <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=82&makaleid=2635> adresinden alınmıştır.

Timetürk. (1 Temmuz 2019b). *Batı Afrika ülkeleri ortak para biriminin adını belirledi: ECO*. 2 Ocak 2020 tarihinde <https://www.timeturk.com/bati-afrika-ulkeleri-ortak-para-biriminin-adini-belirledi-eco/haber-1114156> adresinden alınmıştır.

Timetürk. (11 Aralık 2019a). *Libya Fransız Total ile anlaştı*. 18 Ocak 2020 tarihinde <https://www.timeturk.com/libya-fransiz-total-ile-anlasti/haber-1318092> adresinden alınmıştır.

Timetürk. (17 Aralık 2017). *Zimbabve'deki darbeden Çin çıktı*. 19 Mart 2020 tarihinde <https://www.timeturk.com/zimbabve-deki-darbeden-cin-cikti/haber-780073> adresinden alınmıştır.

Togola, A. (11 Haziran 2019). Sahel Bölgesinin Enerji Kaynakları ve 21. Yüzyılın Güç Savaşları. *AFAM*. 13 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/sahel-bolgesinin-enerji-kaynaklari-ve-21-yuzyilin-guc-savaslari/> adresinden alınmıştır.

Togola, A. (14 Ekim 2018). Afrika, Uluslararası Frankofoni Örgütü'nün Ruhu Mudur?. *AFAM*. 22 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/afrika-uluslararasi-frankofoni-orgutunun-ruhu-mudur/> adresinden alınmıştır.

Toje, A. (2011). The European Union as a Small Power. *Journal of Common Market Studies*, 49(1), 43-60.

Toprak, K. (18 Aralık 2019). Çince konuşan Afrikalılar ve yeni emperyalist dönem. *Dünya Bülteni*. 2 Nisan 2020 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/makale-yorum-1/cince-konusan-afrikalilar-ve-yeni-emperyal-donem-h455715.html> adresinden alınmıştır.

Tören, D. (25 Mart 2011). Libya Müdahalesi Üzerine Bir İnceleme. *TUIÇ Akademi*. 13 Ocak 2020 tarihinde <http://www.tuicakademi.org/libya-mudahalesi-uzerine-bir-inceleme/> adresinden alınmıştır.

Trofimchuk, G. (6 Ekim 2017). Fransız Kalkınma Ajansı'ndan Afrika'ya yatırım kararı. *Voice of Africa*. 19 Ocak 2020 tarihinde <http://www.voiceofafrica.tv/tr/fransiz-kalkinma-ajansi-ndan-afrika-ya-yatirim-karari-d3973> adresinden alınmıştır.

TRT Haber (4 Şubat 2018). *Sömürge imparatorlukları kuran Fransa'nın utanç dolu tarihi*. 21 Aralık 2019 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/somurge-imparatorluklari-kuran-fransanin-utanc-dolu-tarihi-349085.html> adresinden alınmıştır.

Tull, D. (2006). China's engagement in Africa: scope, significance and consequences. *Journal of Modern African Studies*, 44(3), 459-479.

Türk Dil Kurumu - Güncel Türkçe Sözlük, *Güç*. 29 Ekim 2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?kelime=g%C3%BC%C3%A7> adresinden alınmıştır.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği / TMMOB (2019). *Doğal Kaynaklar, Orman, Çevre ve Maden*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/dogal-kaynaklar-orman-cevre-ve-maden> adresinden alınmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı (2002). *Kiptiler*. 16 Kasım 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiptiler> adresinden alınmıştır.

Türkoğlu-Oğuz, G. (24 Mayıs 2018). Burkina Faso Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesti. *Anadolu Ajansı*. 16 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/burkino-faso-tayvan-ile-diplomatik-iliskilerini-kesti/1155707> adresinden alınmıştır.

Uchegara, K. (Aralık 2009b). China-Africa Cooperation In The 21st Century: Analysis Of The Obstacles And Challenges To Good Cooperation. *Journal of Global Strategic Management*, 6(1), 5-16.

Uchegara, K. (Sonbahar 2009a). China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23), 95-111.

UN Peacekeeping. (2 Ekim 2017). *Chinese Peacekeeping Battalion Awarded UN Medal for Service*. 18 Mart 2020 tarihinde <https://peacekeeping.un.org/en/chinese-peacekeeping-battalion-awarded-un-medal-service> adresinden alınmıştır.

UNTAC. (12 Haziran 2019). *Foreign direct investment to Africa defies global slump, rises 11%*. 24 Mart 2020 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2109> adresinden alınmıştır.

Uygur, E. ve Uygur, F. (2013). Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerinde Bir Araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 273-286.

Üngör, Ç. (Ekim 2009). Çin ve Üçüncü Dünya. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41(1), 27-38.

Vines, A. (20 Kasım 2017). Çin bağlantısı: Darbe yapılan Zimbabve'nin bağımlı olduğu ortağı. *BBC News*. 15 Mart 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42024272> adresinden alınmıştır.

Vural, A. (2017). Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası. *Avrasya Etüdleri*, 51(1), 123-152.

Vural, Ç. ve Aydın, H. (Aralık 2019). Dolar Diplomasisi ve Borç Tuzağı Diplomasisi: ABD ve Çin Örneklerinin Karşılaştırılması. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 175-194.

Wakizaka, K. (Şubat 2017). Afrika'nın Etnik Yapısı, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çınar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (62-69) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Walker, A. (2 Mayıs 2016). Fransa'nın ekonomideki başarı hikayesi sonlandı mı?, *BBC News*. 15 Ocak 2021 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2016/05/160502_fransa_ekonomi adresinden alınmıştır.

Wang, J. ve Zou, J. (2014). China Goes to Africa: a stratejik move?. *Journal of Contemporary China*, 23(90), 1113-1132.

Wang, J. Y. (Ekim 2007). What Drives China's Growing Role in Africa?. *IMF Working Paper*. 1-30. 22 Mart 2020 tarihinde <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07211.pdf> adresinden alınmıştır.

Wauthier, C. (Yaz 1972). France and Africa: "Long Live Neo-Colonialism". *A Journal of Opinion*, 2(1), 23-26.

Wendt A. (Bahar 1992). Anarchy is what State's Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.

White, D. (2019). What is Yellow Peril?. *Study.com*. 2 Mart 2020 tarihinde <https://study.com/academy/lesson/the-theory-of-yellow-peril.html> adresinden alınmıştır.

Winter, K. (12 Kasım 2004). Fransa'nın Afrika'daki Güç Politikası. *Deutsche Welle (DW)*. 18 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/fransan%C4%B1n-afrikadaki-g%C3%BC%C3%A7-politikas%C4%B1/a-2525771> adresinden alınmıştır.

Workman, D. (18 Mart 2020). Top 15 Crude Oil Suppliers to China. *World's Top Exports*. 22 Mart 2020 tarihinde <http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/> adresinden alınmıştır.

World Economic Forum. (19 Haziran 2019). *The state of the world's nuclear arsenal in 3 charts*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.weforum.org/agenda/2018/06/the-state-of-the-world-s-nuclear-arsenal-in-3-charts/> adresinden alınmıştır.

Worldatlas. (2019). *The largest countris in the world*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.worldatlas.com/articles/the-largest-countries-in-the-world-the-biggest-nations-as-determined-by-total-land-area.html> adresinden alınmıştır.

Worldbank. (2018). *Gross domestic product 2018*. 1-4. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> adresinden alınmıştır.

Worldometers (2019). *Contries in Africa*. 14 Kasım 2019 tarihinde <https://www.worldometers.info/geography/how-many-countries-in-africa/> adresinden alınmıştır.

Worldpopulationreview (2019a). *Total Population by Country 2019*. 31 Ekim 2019 tarihinde <http://worldpopulationreview.com/countries/> adresinden alınmıştır.

Worldpopulationreview (2019b). *GDP Ranked by Country 2019*. 6 Kasım 2019 tarihinde <http://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-gdp/> adresinden alınmıştır.

Xinhuanet. (20 Aralık 2019). *China welcomes extension of mandate of peacekeeping mission in DR Congo: envoy*. 18 Mart 2020 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2019-12/20/c_138644198.htm adresinden alınmıştır.

Xinhuanet. (21 Haziran 2018). *3rd China-Africa Youth Festival opens in Beijing*. 3 Nisan 2020 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/21/c_137271300.htm adresinden alınmıştır.

Yapıcı, U. (2015). Yumuşak Güç Ölçülebilir mi? *Uluslararası İlişkiler*, 12(47), 5-25.

Yates, D.A. (Ocak 2018). France and Africa. (Chapter 5). Nagar D. ve Mutasa C. (Editörler), *Africa and the World* içinde (95-118) (1.Baskı). Cham: Palgrave Macmillan.

Yaylacı İ. (2005), Ulus-devletin Afrika macerası, *Anlayış Dergisi*, Sayı (22), 25 Kasım 2019 tarihinde <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=4143> adresinden alınmıştır.

Yıldırım, M. (2013). Afrika’da Kadim Bir Kilise: Etiyopya Ortodoks Kilisesi. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 113-132.

Yıldırım, O. (2018). Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği’ne Üye Ülkelerin Ekonomik Gelişimleri. *Journal of International Banking Economy and Management Studies*, 1(1), 144-163.

Yıldız, F. (19 Kasım 2018). Etiyopya’daki Çin: Algı Siyaseti ve Pekin’in Faaliyetleri. *AFAM*. 25 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/etiopyadaki-cin-almi-siyaseti-ve-pekinin-faaliyetleri/> adresinden alınmıştır.

Yıldız, F. (27 Mart 2019). Etiyopya’nın Yeni İttifak Arayışları ve Çin’i Kontrol Altında Tutma Çabası. *AFAM*. 24 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/etiopyanın-yeni-ittifak-arayislari-ve-cini-kontrol-altinda-tutma-cabasi/> adresinden alınmıştır.

Yıldız, H.D. (1992). Berberiler. *Türkiye Diyanet Vakfı - İslam Ansiklopedisi*. 17 Kasım 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/berberiler> adresinden alınmıştır.

Yılmaz, C. ve Kılıç, Y. (Haziran 2020). Eski Yakındoğu’nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi. *Akaemik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 879-912.

Yılmaz, S. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 27-65.

Yılmaz, T. O. (27 Eylül 2019). Çin’in Sahraaltı Afrika’daki Stratejik Etkileşimleri ve Demiryolu Projeleri. *AFAM*. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/cinin-sahraalti-afrikadaki-stratejik-etkilesimleri-ve-demiryolu-projeleri/> adresinden alınmıştır.

Yılmaz, T. ve Çakmak, T. (27 Temmuz 2019). Fransa askeri varlığıyla Afrika'da nüfuzunu korumaya çalışıyor. *Anadolu Ajansı*. 11 Ocak 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-askeri-varligiyla-afrikada-nufuzunu-korumaya-calisiyor/1542942> adresinden alınmıştır.

Yılmaz, M. (Şubat 2017). Afrika ve Borç Sorunu, H. Çomak, C. Sancaktar ve H.Y. Çinar (Editörler), *Afrika Politikası- 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (317-325) (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yin, H. (26 Temmuz 2019). China takes the lead in UN Peacekeeping. *ChinaDaily*. 18 Mart 2020 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/201909/26/WS5d8bfa01a310cf3e3556d7f3.html> adresinden alınmıştır.

Yücel, O. K. (16 Ocak 2019). Gabon'da Askeri Darbe Girişiminin Anatomisi. *AFAM*. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/gabonda-askeri-darbe-girisiminin-anatomisi/> adresinden alınmıştır.

Yüksel, A. (2014). *Çin Halk Cumhuriyeti-Afrika İlişkileri:Sudan Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

Yüksel, M. A. (Kış 2016). Afrika Jeopolitiği ve ABD'nin Afrika Politikası. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic/Turkish Studies*, 11(2), 1389-1408.

Zengin, İ. (21 Nisan 2019). Darbeler ve Ekseni Kay(dırıl)an Sudan. *AFAM*. 1 Mart 2020 tarihinde <https://www.afam.org.tr/darbeler-ve-ekseni-kaydirilan-sudan/> adresinden alınmıştır.

Zhou, S. (2014). A Neo-Colonialist Predator or Development Partner? China's engagement and rebalance in Africa. *Journal of Contemporary China*, 23(90), 1033-1052.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Sevim Aydoğan

Doğum Yeri ve Tarihi: İzmir / 12.10.1994

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Dokuz Eylül Üniversitesi / İşletme Fakültesi/Uluslararası İlişkiler (İngilizce) / 2012-2017

Lisansüstü Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler ABD / Yüksek Lisans 2017-2020

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce (YÖKDİL: 85)

İletişim

e-posta adresi: aydogansevimm@gmail.com

Tarih: 15. 01. 2020